

İstanbul Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

TÜRKİYAT MECMUASI

JOURNAL OF TURKOLOGY

Cilt Volume 30 **Sayı** Number 1 **Yıl** Year 2020

Sahibi / Owner

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / *Istanbul University Research Institute of Turkology*

Yayın Sahibi Temsilcisi / Representative of the Owner

Prof. Dr. Mustafa BALCI

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü, İstanbul, Türkiye

Sorumlu Müdür / Director

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin YILDIZLI

İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Horhor Cad. Kavalalı Sok. No: 5/4, 34080, Fatih,

İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00 / 27867, 26657, 27865

E-mail: turkology@istanbul.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat>

Yayıncı Kuruluş / Publishing Company

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih,

İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed at

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.

2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,

İstanbul, Türkiye

www.ilbeymatbaa.com.tr

Sertifika No: 17845

Tarandığı Endeksler / Indexed by

ASOS Index

SOBIAD

EBSCO (Academic Search Complete)

MLA International Bibliography

TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

Statements and opinions expressed in papers published in this journal are the responsibility of the authors alone.

Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

The publication language of the journal is Turkish and English.

Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published biannually in June and December.

Yayın Türü / Publication Type: Yaygın Sürel / International Periodical.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa BALCI – İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

Editörler/ Editors

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin YILDIZLI – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Dr. Emine TEMEL – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Dil Editörleri / Language Editors

Alan James NEWSON – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye

Kerimcan KIRAÇ – İstanbul, Türkiye

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR – Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Fikret TURAN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Gábor ÁGOSTON – Georgetown Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Гузев Виктор Г. – Viktor GUZEV G.– St. Petersburg Üniversitesi, Rusya

Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Henryk JANKOWSKI – Adam Mickiewicz Üniversitesi, Polonya

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN – Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul

Prof. Dr. Misawa NOBUO – Toyo Üniversitesi, Japonya

Prof. Dr. Musa DUMAN – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH – Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa BALCI – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr. Öztürk EMİROĞLU – Varşova Üniversitesi, Polonya

Prof. Dr. Mutsumi SUGAHARA – Tokyo Üniversitesi, Japonya

Prof. Dr. Юсупова Альфия Шавкетовна – Alfiya YUSUPOVA – Kazan Federal Üniversitesi, Tataristan

Doç. Dr. Grażyna ZAJAC – Jagiellonian Üniversitesi, Polonya

Doç. Dr. İsmail TÜRKÖĞLU – Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Doç. Dr. Kürşad YILDIRIM – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Doç. Dr. Mehmet UZMAN – Ulusal Chengchi Üniversitesi, Tayvan

Doç. Dr. Оганова Елена Александровна – Elena OGANOVA – Moskova Devlet Üniversitesi, Rusya

Dr. Али Шамиль Гусейин Оглу – Ali Şamil HÜSEYİNOĞLU, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan

Dr. Piotr NYKIEL – Jagiellonian Üniversitesi, Polonya

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER – Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Abdullah KÖK – Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Prof. Dr. Abid Nazar MAHDUM – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet BURAN – Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN – Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN – Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye
Prof. Dr. Ali YAKICI – Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Aynur KOÇAK – Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Bahri ATA – Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Besim ÖZCAN – Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye
Prof. Dr. Cengiz TOMAR – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Enver ÇAKAR – Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye
Prof. Dr. Erik Jan ZÜRCHER – Leiden Üniversitesi, Hollanda
Prof. Dr. Éva ÁGNES CSATÓ – Uppsala Üniversitesi, İsveç
Prof. Dr. Feridun EMECEN – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Funda KARA – Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye
Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Gülsel SEV – Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI – Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye
Prof. Dr. Hanife Dilek BATISLAM – Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye
Prof. Dr. Hayati DEVELİ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH – Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye
Prof. Dr. Hürriyet GÖKDAYI – Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim CEŞMELİ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim SOLAK – Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, Türkiye
Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Kaplan ÜSTÜNER – Harran Üniversitesi, Urfa, Türkiye
Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ – Harran Üniversitesi, Urfa, Türkiye
Prof. Dr. Kemal YAVUZ – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Klaus RÖHRBORN – Georg-August Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Lars JOHANSON – Uppsala Üniversitesi, İsveç
Prof. Dr. M. Fatih ANDI – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Mahir AYDIN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Mahmut AK – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet AÇA – Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ – İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet NARLI – Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Mesut AYAR – Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli, Türkiye
Prof. Dr. Metin EKİCİ – Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

- Prof. Dr. Muharrem KAYA – İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÖNER – Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN – Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Mustafa UĞURLU – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye
Prof. Dr. Necip Fazıl DURU – Ordu Üniversitesi, Ordu, Türkiye
Prof. Dr. Ömer TURAN – Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Ömer ZÜLFE – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Ömür CEYLAN – İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN ÇELİK – Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Selami TURAN – Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye
Prof. Dr. Selma YEL – Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN – Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Uwe BLÄSING – Leiden Üniversitesi, Hollanda
Prof. Dr. Vahit TÜRK – İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Prof. Dr. Yılmaz DAŞÇIOĞLU – Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye
Prof. Dr. Zuhâl KARGI ÖLMEZ – Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet KOÇAK – Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet Şefik ŞENLİK – Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Faruk GÖKÇE – Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye
Doç. Dr. İbrahim GÜLTEKİN – Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale/ Türkiye Maarif Vakfı, Türkiye
Doç. Dr. Mehmet SAMSAKÇI – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Mustafa KURT – Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Doç. Dr. Nezir TEMUR – Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Doç. Dr. Özyay KARADAĞ – Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Doç. Dr. Ömer KUL – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Doç. Dr. Selami FEDAKAR – Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN – Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bahtiyar ASLAN – Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, Bandırma, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bekir KAYABAŞI – Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Sıddık ŞAHİN – Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KORKMAZ – Giresun Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şerif ESKİN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yalçın YILMAZ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhittin DOĞAN – Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk TÜRKİYILMAZ – İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Popüler Roman / Estetik Roman Kavramları ve Aşk Romanı
Popular Roman / Aesthetic Roman Concepts and Novel of Aşk
Handan GÜRBÜZ, Hüsrev AKIN 1
- Adalet Ağaoğlu'nun "Fikrimin İnce Gülü" Romanında İnsanı Yapılandıran Sistemin Eleştirisi*
The Criticism of The System Constructing People in "Fikrimin İnce Gülü" by Adalet Ağaoğlu
Pelin ASLAN AYAR 25
- Kaşkaylar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi
A Bibliography Essay on Qashqai Turks
Umut BAŞAR 51
- Bazı Ses Olaylarında Bulaşma Sebebi Olarak Arap Alfabesi
Arabic Alphabet as the Cause of Contamination in Some Phonetic Events
İhsan Sabri ÇEBİ 81
- Hârezmşah Devleti ve İsmâililer Arasındaki İlişkiler
Relations Between Khwarazmshah State and Ismailis
Coşkun ERDOĞAN 97
- Türkçe Öğretmeni Adayları Osmanlı Türkçesi Dersi Hakkında Ne Düşünüyor?**What Are Opinions of Turkish Teacher Candidates on Ottoman Turkish Courses?*
Hayrullah KAHYA 129
- Çocuk Edebiyatındaki Kayıp Mültecilerin İzinde Duyarlılık Eğitimi
Sensitivity Training on the Track of Lost Refugees in Child Literature
Deniz MELANLIOĞLU 161
- Somut Olmayan Kültürel Miras: Aşağıseyit Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı
Intangible Cultural Heritage: Aşağıseyit Sheep Jumping and Shepherd Dark (Sample of Shepherd's Day)
Gülperi MEZKİT SABAN 181
- Rus Atasözlerinde Tatar İmgesi
Tatar Image in Russian Proverbs
Rauf MUSTAFAOĞLU 195
- Habsburg Askeri Serhâd'dinde Ulah Kimliği: Ulah Kanunnamesi (5 Ekim 1630)
The Wallachian Identity in Habsburg Military Frontier: The Wallachian Law (5 October 1630)
Mehmet SOLAK 211
- A General Review of Scientific Studies Carried Out in Turkey Relating to History of India
Türkiye'de Hindistan Tarihi Üzerine Yapılan Bilimsel Çalışmalara Dair Genel Bir Değerlendirme
H. Hilal ŞAHİN 231
- Doğu Türkistan'da Güçler Savaşı: 1931 Kumul Ayaklanması
War Between Powers in Eastern Turkestan: Kumul Rebellion of 1931
Tekin TUNCER 269
- Kurikanların Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi
Importance and Role of Kurykan People In Turkic History
Elvin YILDIRIM 287

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

<i>Türk Dünyası Kültür Başkentleri</i> , Ed. Fırat Yıldız, Ankara: Nobel Yayınları 2020, 504 Sayfa, ISBN: 978-625-402-264-7 Mustafa ERTÜRK	303
M. Tayyib Gökbilgin, <i>Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı – Macar İlişkileri</i> , İstanbul: Kronik Kitap, 2019, 296 Sayfa, ISBN: 978-605-7635-24-2 Mustafa Kemal SİNCER	313
Steven M. Oberhelman, <i>Bizans'ta Rüya Tabirnameleri: Giriş, Çeviri ve Yorumlarıyla Birlikte Altı Oneirokritika</i> , Çeviren Arzu Akgün, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019, 238 Sayfa, ISBN: 978-975-08-4569-7 Ömer Faruk UYANIK	321

DUYURU

TÜRKİYAT MECMUASI MAKALE ÖDÜLÜ

Türkiyat Mecmuasının son beş yıllık sayıları içinde, teorik bir yaklaşımla yazılmış, özgün araştırmaya dayalı makaleler arasından seçilecek bir yazıya Türkiyat Mecmuası Makale Ödülü verilecektir. Ödül, İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ile organik bağı olmayan araştırmacıları kapsar. Seçici kurul dergi editörlerinden oluşacaktır.

2020 yılı makale ödülü 2021 yılı Haziran ayında takdim edilecektir.

2016 yılında verilmeye başlanan her yılın makale ödülü Türkiyat Mecmuasının son beş yılında yayımlanmış makaleler arasından seçilecektir.

TÜRKİYAT MECMUASI HİZMET ÖDÜLÜ

Türkiyat Mecmuasına son beş yılda hakem, eleştirel kitap tanıtımı ya da yayın raporu yazarı veya danışma kurulu üyesi olarak hizmet etmiş bilim insanlarına Türkiyat Mecmuası Hizmet Ödülü verilecektir. Ödül, İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ile organik bağı olmayan araştırmacıları kapsar.

2020 yılı Türkiyat Mecmuası Hizmet Ödülü 2021 yılı Haziran ayında takdim edilecektir.

Popüler Roman / Estetik Roman Kavramları ve Aşk Romanı

Popular Roman / Aesthetic Roman Concepts and Novel of Aşk

Handan GÜRBÜZ¹ , Hüsrev AKIN²

Öz

Elif Şafak, son dönem romancılarımız arasında adından sıkça bahsedilen yazarlardan biridir. *Aşk*'a kadar sırasıyla *Pinhan*, *Şehrin Aynaları*, *Mahrem*, *Bit Palas*, *Araf*, *Baba ve Piç*, *Siyah Süt* adlı eserlerini yayımlar. Bunların her biri tanınırlığının artmasına katkı sağlar. Fakat onun hem uluslararası başarı ödüllerine layık görülmesinde hem de Türk yayın dünyasında kısa sürede en çok satılan kitabın yazarı olmasında etkili olan *Aşk*'tır. *Aşk*, ilk önce *The Forty Rules of Love* adıyla yurtdışında daha sonra da *Aşk* adıyla Türkiye'de yayımlanır. Elif Şafak eserde bir tarafta Ella-Zahara bir tarafta da Mevlana-Şems aşkını işler.

Tasavvufi mahiyette olan bu eserin popüler mi yoksa estetik mi olduğu konusunda bugüne kadar bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple makalenin giriş kısmında popüler ve estetik roman konusuna değinilmiştir. Daha sonra Elif Şafak'ın *Aşk* romanı popüler ve estetik roman unsurlarından hareketle hem içerik hem de biçim açısından karşılaştırma ve doküman analizi metotlarıyla değerlendirilmiştir. Böylece Elif Şafak'ın *Aşk* romanının edebiyat dünyasındaki asıl yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Elif Şafak, Cumhuriyet Dönemi, Aşk romanı, popüler roman, estetik roman

ABSTRACT

Elif Şafak is a novel writer whose name is frequently mentioned among contemporary novelists. Before *Aşk*, she published her works *Pinhan*, *Şehrin Aynaları*, *Mahrem*, *Bit Palas*, *Araf*, *Baba ve Piç*, *Siyah Süt* respectively. Each of these contributed to her recognition. However, it is *Aşk* that is profound in both being deemed worthy of international success awards and making her the author of the best-selling book in the Turkish publishing world in a short time. *Aşk*, first published abroad in the name *The Forty Rules of Love*, is published in Turkey in the name *Aşk*. Elif Şafak handles the love of Ella-Zahara on the one hand and Mevlana-Şems on the other.

No study has been carried out up to today as to whether this sufistic work is popular or aesthetic. In the introduction part of the study, the topic of the popular and aesthetic novel is mentioned. Then, Elif Şafak's *Aşk* novel has been evaluated in terms of both content and form based on popular and aesthetic novel elements. This evaluation has been done by comparison and document analysis methods. Thus, it has been attempted to determine the original place of Elif Şafak's *Aşk* novel in the literary world.

Keywords: Elif Şafak, Republican Period, Aşk, popular novel, aesthetic novel

¹Handan Gürbüz (Doktora Öğrencisi),
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Erzincan, Türkiye.
E-posta: handan_gurbuz24@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3343-4828

²Sorumlu yazar/Corresponding author:
Hüsrev Akın (Dr. Öğr. Üyesi),
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat
Fakültesi, Erzincan, Türkiye.
E-posta: husrevakin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9844-1781

Başvuru/Submitted: 11.02.2020
Revizyon Talebi/Revision Requested:
18.02.2020
Son Revizyon/Last Revision Received:
06.03.2020
Kabul/Accepted: 15.04.2020
Online Yayın/Published Online: 15.05.2020

Atıf/Citation: Gürbüz Handan ve Akın Hüsrev.
"Popüler Roman / Estetik Roman Kavramları
ve Aşk Romanı." *Türkiyat Mecmuası-Journal of
Turkology* 30, 1 (2020): 1-23.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.687895>

EXTENDED ABSTRACT

The word “popular” is used for things that are new and which differ from others. Their popularity also declines as popular things start to age. Culture, art and novels are also influenced by popularity. Although popular culture is fed from traditional culture, it is a contemporary culture that differs from it in terms of structure. Because this culture is not traditional, it is popular; it depends on time and condition. Pop-art is the name given to works created which include references to known people and objects of the period. The worst part of pop-art is that it is consumed very quickly and is obliged to be forgotten. This situation is related to whether it conforms to the expectations and wishes of the consumer.

In popular novels, writers create works that will appeal to the reader’s emotional world. For this reason, they handle the issues of love, jealousy and betrayal, which are of interest to most readers. No gap is left in the fiction of these works. The reader is passive in popular novels from beginning to end. However, popular novels can make readers believe that others experience problems similar to those experienced by themselves or their relatives. This allows the reader to share the same emotions with the novel character. The reactions of the novel characters to the events can also be imitated by the reader in real life.

Aesthetics comes from the Greek word *aishesis*. Aesthetics is a branch of philosophy that deals with the effect of beauty on human. There are 4 basic elements that make up the aesthetic entity. These are aesthetic subjects, aesthetic objects, aesthetic values and aesthetic judgments. If any of these four items are missing, the work cannot be said to be aesthetic.

Art works differ from others in terms of their aesthetic values they own. The narrative in aesthetic novels is not as clear as in popular novels. Only the reader, who has a certain level of knowledge and culture, can grasp the narrative in line with the clues the author offers him. In this respect, the reader tries to complete the gaps in the fiction throughout the novel.

Aesthetic novels are not event centered. What is important for aesthetic novel writers is to give the inner world and conflicts of the person. In this regard, coincidences, stereotypes, unnecessary depictions are not included in aesthetic works. Techniques such as the internal monologue and the flow of consciousness are used in order to highlight the conflicts of the novel’s characters.

Aesthetic novels can be read many times. Each time it is read, it reveals aspects that were not previously noticed. For this reason, aesthetic works are immortal, each of them is original. Ahmet Hamdi Tanpınar’s *Huzur* and Peyami Safa’s *Yalnızız* novels are unique because of their aesthetic features.

Aesthetic novel writers care about the form of their works as much as their content. By writing novels that are almost flawless, they enable the reader to experience aesthetic pleasure. They do this with the meanings they impose with the combination of words. The aim of the aesthetic novel writer is to impress the reader. Accordingly, they do not engage in actions such as teaching, reminding or imposing something; they do not have commercial concerns; they

pursue writing good and beautiful works.

Based on the unique structure of popular and aesthetic works as mentioned above, by analyzing the content and formal structure of a work, it can be revealed whether it is aesthetic or popular. When Elif Şafak's *Aşk* novel is examined in terms of plot, narrator and point of view, people, time, place, fiction and expression level, expression techniques, language and style, it turns out that the work is closer to the popular novel.

Elif Şafak does not leave any blanks in the story of the novel *Aşk*. The reader is passive from the beginning to the end of the novel. In the novel, the story of Şems-Mevlana is presented to the reader with a plural narrator. Şems, Rumi, Çömez, Alaaddin, Baybars, Baba Zaman, Çöl Gülü, Mutaassıp, Talebe Hüsam, Kerra, Sultan Veled, Süleyman, Kimya, Şeyh Yasin and Katil tell the events from their own perspective. The usage of plural perspective seems to add an aesthetic atmosphere to the novel. However, Elif Şafak constantly wants to send a message to the reader. Therefore, she does not leave the narrator characters to their own devices.

Elif Şafak minimizes the depiction of people in her work; she tries to highlight them with the change which they experience. In doing so, the author ignores the psychological and subconscious narratives of the characters. She cannot fully show the conflicts of Zahara and Ella. Therefore, *Aşk* moves away from being aesthetic.

Two different times are mentioned in *Aşk*. One of them is the time period of the love of Ella and Zahara, and the other is the time of the 13th century. However, the relationship between Mevlana and Shams is the only reality that shows us that the historical time was told in the 13th century events. In this respect, the time period in the novel cannot affect the reader.

In aesthetic novels, there is integrity between space and fiction. The weaknesses in the fiction of *Aşk* prevent this integrity. Elif Şafak tries to reconcile sufism only with Konya. The author almost forces Zahara, whose movements are incompatible with sufism, to go to Konya. Just because she is in Konya, the morning azan sounds creepy to Ella. Therefore, the aesthetic structure in the spaces of *Aşk* cannot manifest itself completely.

The formal structure of *Aşk* brings her closer to the popular novel. The year 2007 was accepted as the Year of the Mevlana by Unesco. Elif Şafak wrote her book in 1.5 years and published it in 2009. This is a sign that the Mevlana-Şems relationship is deliberately used in the work. Elif Şafak draws attention by publishing *Aşk* at a time when Mevlana was being talked about more and more at home and abroad. In the interviews she participates in, she promotes her work. Moreover, she changes the cover color of her work, thus enabling her book to be read by men as well as women. Commercial concern and the desire to be popular are attitudes that cannot be encountered in aesthetics.

Aesthetic novels do not attempt to create a religious, moral and ideological change in the reader. When the level of fiction and expression of the *Aşk* novel is considered, it is understood that the author tries to influence the reader religiously, morally with almost every word that comes out of Şems.

The language of aesthetic novels is almost perfect. The authors use a symbolic language. Elif Şafak, on the other hand, does not pay much attention to language, as she is concerned about content in her work like popular writers. In the work, which was written in English and then translated into Turkish, the language remains incapable from time to time, the words are used incorrectly, and expressions that do not exist in Turkish are included. All this takes the novel away from aesthetics.

Elif Şafak wants to add value to *Aşk* by using important people as characters in her novel. *Aşk* is in the shadow of popularity. As long as the author does not worry about how she is telling as much as what she tells, her works will be doomed to fade away after they shine like a star.

1. Giriş

1.1. Popüler Roman

Popüler kelimesi sıradanlıktan sıyrılan, kendisine benzeyenlerden bir adım öne çıkarak adından söz ettiren şeylere işaret eder. “Popülerin İngilizcede dilsel orijini orta çağlarda ‘halkın’ (folk bağlamında halkın, people anlamında halkın değil) anlamında kullanımıyla başlar ve günümüzde ‘çoğunluk tarafından sevilen ve seçilen’ anlamında kullanılır. Bu bağlamda popüler kültür ‘halkın kültürü’ anlamından günümüzde çoğunluk tarafından ‘sevilen ve seçilen kültür’ anlamına doğru bir dönüşüme uğramıştır.”¹ Popüler olan şeyler, yenidir. Eskimleri hâlinde popülariteleri azalır.

Popüler kültür; geleneksel kültürden beslenen ondan yapı bakımından ayrılan çağdaş kültürdür. Popüler kültür geleneksel kültürden etkilendiği gibi gerektiğinde ideolojilerin kitle iletişim aracılığıyla yayılmasını sağlayan kitle kültüründen de etkilenir. Bu yönüyle popüler kültür; geleneksel kültürle kitle kültürü arasında kalır. “Biçim olarak orta karmaşıklık; aktarımı ya da iletimi, ortam ve teknoloji olarak dolaylı; bilinen bir kaynağı ya da üreticisi vardır; kültürel değerleri ve gelenekleri, yeni formüller biçiminde yansıtır; ürün tüketiciye dönüktür; oldukça ucuza fakat parayla elde edilir.”² Bu kültür geleneksel değil, popüler olduğundan zamana ve koşula göre değişiklik gösterir.

Popüler sanat; dönemin tanınan kişi ve nesnelere yer verilerek oluşturulan eserlere verilen addır. Popüler sanata pop sanat da denilir.

“Pop sanatın ilk dönemi sayılan 1953-1958 yıllarında, İngiltere’de endüstriye ilişkin temalar figüratif bir anlayışla işlenmiştir. Pop sanatın en önemli temsilcilerinden Eduardo Paolozzi, imgelerini popüler kültür ve insan endüstri ilişkisinden hareketle biçimlendirmiştir. İnsan-makine ilişkileri üzerinde duran Richard Hamilton ise otomobil ve mekanik ev aletlerini insan imgesiyle birlikte kullanarak kolajlar yapmıştır.”³

Popüler sanat için tüketicinin beklentileri ve istekleri son derece önemlidir. Popüler sanatın en kötü tarafı çok çabuk tüketilip unutulmaya yüz tutulmalarıdır.

Popüler romanlarda aşk, kıskançlık ve ihanet konuları daha çok işlenir. Yazarlar, okuyucunun düşüncelerinden çok duygularını harekete geçirecek nitelikte olay örgülerini meydana getirirler.

Popüler romanlarda, uzun uzun tasvirler yer almaz. Yazarlar, okuyucuyu sıkmayan onların bir çırpıda okuyup bitirecekleri eserler meydana getirirler. Birbirinin devamı niteliğinde olan bu romanlarda mekân adları, kişi adları, yaşanan zaman ve belki birkaç tesadüf hârici her şey belli formüllerle oluşturulur. Bu sebeple popüler romanların yazımı estetik romanlar kadar uzun sürmez. Seri üretimi mümkün kılan formüller yaygın şekilde kullanılır. Aşk, polisiye,

1 İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, *Popüler Kültür ve İletişim* (Ankara: Pozitif Matbaacılık, 2005), 33.

2 Ahmet Oktay, *Türkiye’de Popüler Kültür* (İstanbul: YKY, 1993), 21.

3 Sanatsal. “Pop Sanatı (Pop Art) Nedir, Ne Demektir?” Erişim 01.03.2019. <http://www.sanatsal.gen.tr/pop-sanati-pop-art-nedir-ne-demektir/>

korku türüne örnek olan her eser diğerlerine benzer.⁴ Yazarlar, ömürleri boyunca pek çok eser meydana getirebilirler; fakat onların her biri okuyucu tarafından sadece bir kez okunur.

Popüler romanların başlıkları ve kapaklarındaki resimler popüler roman okuyucularının ilgisini çekecek mahiyette seçilir. Çoğu zaman “göz alıcı renk ve kompozisyonlarda, romanın kahramanlarını çağrıştıracak ‘güzel insanların’ resmedildiği ‘Aşkım Izdırabını Dindirecek’, ‘Yıkılan Umutlar’, ‘Yaralı Kalp’ (...) gibi duygusal isimler”⁵ taşıdığı görülür. Eser adı ve kapak resmi içerikle bir bağ kuracak mahiyette seçilir. Böylece okuyucu romanı okumadan önce konusu hakkında az çok tahminde bulunabilir.

Popüler yazarlar, kurguda herhangi bir boşluğa yer vermezler. Bu sebeple okuyucu popüler eserleri okurken pasif hâldedir. Bu tarz romanlarda her şey açık şekilde ortaya konulur. “Böyle bir romanın okuyucusundan istediği birikim, orta seviyede okur-yazar olan insanların bildiği, bilmesi gereken şeylerdir.”⁶ Popüler romanların sadece bu yönü bile onların estetiklikten yoksun olduklarını gösterir.

Popüler romanların kişileri tek boyutludur. İyiler hep iyi, kötüler hep kötüdür. Olaylar sırasında duygu ya da düşünce değişimi yaşamazlar. Düz karakter niteliğine sahip olan bu kişiler, “yazarın söylemek istediklerini tek bir darbeye ifade edebilmesini kolaylaştıran unsurlardır.”⁷ Bu açıdan onlar; duygu, düşünce ve davranış yönünden özgür değillerdir. Onların varlığı tamamen yazara bağlıdır. Romanın başından sonuna değin de yazarın amaçlarına hizmet ederler.

Popüler romanların adlarının duyulmasında medyanın önemli bir payı vardır. Popüler eserlerin reklamı hem sosyal medya hem yayınevi hem de yazarların katıldığı söyleşilerle yapılır. Bu durum son dönemlerde öyle bir hâl almıştır ki okuyucu sanki tanınmış yazarın en son çıkan eserini almazsa büyük bir kayıp yaşayacakmış gibi hissetmeye başlamaktadır.

Popüler romanlar, okuyucuları var olan sıkıntılarına benzer şeyleri başkalarının da yaşadığına inandırabilir. Bu açıdan roman kişisiyle kendileri arasında duygudaşlık meydana getirir. “Bu durumda genç okuyucu ‘yeni’ ve ‘farklı’ bir dünyanın hazır kozasını, kendisine sunan romanda hikâye edilen vakanın belirlediği hayat şartlarını, insan ilişkilerini, davranış biçimlerini okumuş, onlardan haberdar olmuş ve netice olarak kendi toplumunun yaşadığı yaşamın çeperlerinin dışındaki bu yeni kozanın ölçüleri doğrultusunda değişime başlamış olacaktır.”⁸ Anlatılarda yer alan kişilerin olaylar karşısında verdikleri tepkilere uyanlara *Genç Werther’in Acıları*’nı okuyanlar örnek gösterilebilir. Onların bir kısmı Werther gibi intihar eder.

4 Veli Uğur, *1980 Sonrası Türkiye’de Popüler Roman* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013), 26.

5 Yüksel Baypınar, “Türk ve Alman Yığın Edebiyatı –Edebiyat Tarihlerine Alınmayanlar–”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 33/ 1-2, (1990), 49.

6 Alpay Doğan Yıldız, *Popüler Türk Romanları Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt, Muazzez Tahsin Berkant 1930-1950* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 60.

7 E. M. Forster, “Düz ve Yuvarlak Karakterler”, *Roman Teorisi* içinde, haz. Philip Stevick. çev. Sevim Kantarcıoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 171.

8 Fatih Andı, *Roman ve Hayat* (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2004), 57.

Popüler roman yazarları, okuyucuda belli eğilimler oluşturmak için eserlerini kaleme alabilir. Özellikle angaje (ideolojik) romanlar belli tez etrafında oluşturulur. Anlatı boyunca okuyucunun da yazarla aynı fikre sahip olması için romandaki kişiler uğraşır durur.

1.2. Estetik Roman

Estetik, Yunanca *aisthesis* kelimesinden gelir. “Yun. *aisthesis*= güzel duygusu; Lat. *estetica*; Fr. *esthetique*; İng. *aesthetic*; Alm. *aesthetik*): Güzelliğin insan aklı ve duyguları üzerindeki etkilerini konu alarak ele alan felsefe dalı.”⁹ Estetiği bağımsız bir felsefe dalı olarak ilk kez değerlendiren Alexander G. Baumgarten’dir. Onun öncesinde Antik Çağ’da Sokrates, Platon, Aristoteles gibi düşünürler de estetiği ahlak felsefesinin içinde değerlendirip iyi, güzel kavramları üzerinde düşünmüşlerdir.

Estetik varlığı meydana getiren 4 temel öge vardır. Bunlar: estetik süje, estetik obje, estetik değer ve estetik yargıdır. Ontik bütünlük oluşturan bu unsurların birinin eksikliği estetik fenomenin oluşmasına engeldir. Örneğin estetik değer ve yargının oluşmasında estetik obje ve estetik süjenin ilişkisi etkilidir.

Estetik süje; estetik objeyle ilgi içinde olan onu algılayan, kavrayan, ondan haz alarak estetik bir yargıya ulaşan kişilerdir. Estetik süjede; estetik objeye karşı öncelikle duyum daha sonra da algı gerçekleşir. Algı: “Bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak”¹⁰ anlamına gelir. Estetik süjeye karşı algının meydana gelmesinde özellikle görme ve işitme duyuları etkilidir. İnsanlarda bu duyular aracılığıyla tanıma, bilme olguları gerçekleşir. Süje, okuduğu bir roman ya da seyreylediği tarihi bir yapıt karşısında onların ekonomik veya bilgisel yönünü bir kenara bırakırsa ‘estetik tutum’ dan söz edilebilir. “Estetik tutumun dikkati en çok çeken tarafı faydacı bir tutumdan uzaklaşmasıdır. Sanat eserini sırf ondan aldığımız haz için okumuyorsak; işe başka hesaplar karışıyorsa tutumumuz estetik değildir.”¹¹ Estetik süje bu tavrın dışında kalırsa nesnelere dünyası; insanda iyi, güzel veya çirkin estetik değerleri oluşturur.

Estetik obje; resim, heykel, şiir vb. sanat yapıtlarına verilen addır. Estetik objeyi dağ, deniz, taş, göl gibi unsurlardan ayıran şey; bir insan tarafından yapılmış olmasıdır. Sanatçı; insanların hâl ve hareketlerinden, doğadaki bir unsurdan yola çıkarak estetik bir eser oluştururken eserine irreal bir yapı da kazandırır.

Estetik obje kişileri etkiler. Aristoteles tragedyanın ereğini nasıl ki *katharsis*te bulduysa estetik haz da insanları gündelik yaşamın dışına çıkararak onları kuşkularından, kaygılarından arındırır.¹² Bu, estetik hazzın yenileyici, dönüştürücü bir gücü olduğunu gösterir.

Estetik romanlarda anlatı, popüler romanlardaki gibi somut değildir. Zehra İpşiroğlu’na göre bu romanlar kilitli romanlardır. Yorumlanması bazı şifrelerin çözülmesine bağlıdır.¹³

9 Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 40.

10 *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 72.

11 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 233.

12 İsmail Tunali, *Estetik* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013), 45.

13 Zehra İpşiroğlu, *Eleştirinin Eleştirisi* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1992), 35.

Okuyucu yazarın ona sunduğu ipuçları doğrultusunda anlatıyı berraklaştırmaya çalışır. Bunu başarabildiği ölçüde eserden haz duyar. Bu durumun gerçekleşmesinde estetik romanlardaki çok anlamlılık etkilidir. Bu sebeple estetik eserlerin anlaşılabilmesi için okuyucunun belli bir bilgi ve kültür seviyesine sahip olması gerekir.

Estetik romanlar defalarca okunabilirler. Onlar her okunduğunda da okuyucuya başka bir anlam dünyasının kapılarını açarlar. Bu yönüyle estetik eserler cevher niteliğindedir.

Estetik olarak nitelendirilen her roman orijinaldir. Bir daha aynısının yazılabilmesi imkânsızdır. “Romanda eskimeyen, romancının ancak romancılık gücüyle yarattığı yeni dünyadır. Bu yeni dünya bir benzeri daha yaratılmadığı için eskimez.”¹⁴ Edebiyat dünyasında Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur*’undan; Peyami Safa’nın *Yalnızız*’ından bir tane daha yoktur.

Estetik roman yazarları, zihin dünyasında oluşturdukları yapıyı eserlerine yerleştirirken ince eleyip sık dokurlar. Uzun düşüncelerinin sonucunda ideolojik ve toplumsal yanı ağır basmayan, estetik tarafıyla dikkat çeken eserler oluştururlar. Onların eserin içeriği kadar biçimini de önemsedikleri eserlerin yapısına, diline, söylemlerine bakılarak anlaşılır. Kusursuza yakın romanların varlığı, kelimelerin tek başına ve bir arada oluşlarıyla yüklemiş oldukları anlamlar okuyucunun estetik duygu yaşamasını sağlar.

Estetik romanlarda yazarın, anlatıdaki kişiler üzerinde herhangi tutumu ya da okuyucuya bir şeyler öğretme, dayatma, hatırlatma gibi amacı yoktur. O; her daim iyi, güzel eser yazmanın peşindedir.

Estetik roman kişileri durağan değildir. Onlar anlatı boyunca duygusal ve düşünsel değişimler yaşarlar. Bu aşamaya gelene dek yaşadıkları buhranlar ayrıntılarıyla eserde yer alır. Yazar; kişileri duygu, düşünce, tavır ve davranışlarında özgür bırakır.

Estetik roman yazarları, adlarını duyurmak ya da ekonomik kazanç elde etmek için eser meydana getirmezler. Onlar, yaşadıkları duygulanmalara okuyucunun da dâhil olması için çaba gösterirler. Estetik eserler, okuyucuyu etki altına alarak onları anlatı üzerine düşünmeye sevk ederler.

Estetik romanlarda tamamlanmamışlık dikkat çeker. İdeal okur, yazarın bile isteye bıraktığı boşlukları yapbozun parçalarını birleştirir gibi tamamlar. “Her sanat yapıtı, zorunluluğun açık ya da üstü örtülü poetikasının ürünü de olsa, sanal olarak sonsuz sayıda okumalar toplamına açıktır. Bu okumaların her biri yapıtta, belirli bir bakış açısına, beğeniye, kişisel bir performansa yeni bir canlılık sağlar.”¹⁵ Böylece yazarın en başta çok anlamlılık oluşturmak için parçaladığı bütünlüğü eseri okuyan her okuyucu kendi anlam dünyasından hareketle bir araya getirir.

Estetik roman yazarları hayatın gerçekliğini birebir eserlerine yansıtmazlar. “*Gerçek*’in ‘yabancı kılınarak’ bozulması (dönüştürülmesi) ve mantiki özelliğini yitirmesi de, estetik romanların bir özelliğidir.”¹⁶ Yazarlar, okuyucuyu var olan gerçekliğin dışında kurguladıkları dünyanın içine çekerler. Estetik romanlar diğer romanlar gibi olay merkezli değildir. Yazarlar

14 Kemal Tahir, *Notlar/Sanat-edebiyat*, haz. Cengiz Yazoğlu (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1990), 192.

15 Umberto Eco, *Açık Yapıt*, çev. Pınar Savaş (İstanbul: Can Yayınları, 2001), 34-35.

16 Şaban Sağlık, *Popüler Roman Estetik Roman* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2010), 244.

için önemli olan bireylerin; iç dünyasını, çatışmalarını anlatmaktır. Bu açıdan söz konusu eserlerde tesadüflere, klişe sözlere, gereksiz tasvirlerle yer verilmez. Kişilerin çatışmaları da iç monolog, bilinç akışı gibi tekniklerle ortaya çıkarılır.

Estetik romanlarda metinlerarasılık dikkat çeker. Yazarlar, kendilerinden önce yazılmış dinî, edebî, sosyal metinlerden alıntılar yapabildiği gibi bu metinlere ya da yazarlara göndermelerde de bulunabilirler. Ayrıca metinlerarası ilişkiler müzik, resim, hat vb. sanatlar aracılığıyla da kurulabilir. Bu durum bir yandan yazarların bir yandan da okuyucunun metinlerin birbirleriyle olan ilişkisini çözebilmeleri için belli bir kültür seviyesine ulaşması gerektiğini gösterir.

2. Elif Şafak ve *Aşk*

Elif Şafak, günümüz romancıları arasında adından sıkça bahsedilen yazarlardan biridir. *Aşk*'a kadar sırasıyla *Pinhan*, *Şehrin Aynaları*, *Mahrem*, *Bit Palas*, *Araf*, *Baba ve Piç*, *Siyah Süt* adlı eserleri yayımlar. Her biri de tanınırlığının artmasına katkı sağlar. Fakat onun hem uluslararası başarı ödülleriyle layık görülmesinde hem de Türk yayın dünyasında kısa sürede en çok satılan kitabın yazarı olmasında etkili olan *Aşk*'tır. Bu sebeple *Aşk*'ın diğer eserlerden farklı bir yanı vardır.

Aşk, ilk önce *The Forty Rules of Love* adıyla yurtdışında daha sonra da *Aşk* adıyla Türkiye'de yayımlanır. Eserin Türkçeye çevrilmesinde yazara K. Yiğit Us da katkı sağlar. Elif Şafak *Aşk*'ta hem dünyevi hem de tasavvufi aşkı işler. Bir tarafta Ella-Zahara bir tarafta da Mevlana-Şems ilişkisi söz konusu edilir.

Çok kısa sürede satış rekorları kıran, farklı kitap kapağı renkleriyle de piyasaya sürülen *Aşk*'ın popüler ve estetik romanlardan hangisine dâhil edileceği romanın biçim ve içeriğinin incelenmesiyle mümkündür.

2.1. *Aşk*'ın Olay Örgüsü

2.1.1. Öykü

Elif Şafak'ın *Aşk*¹⁷ romanında olaylar Ella-Aziz ve Şems-Mevlana arasında gelişir. Ella ve Aziz dünyevi aşkın Şems ve Mevlana ise ilahi aşkın temsilcisi durumundadır. Elif Şafak, Ella ve Aziz arasındaki aşkı romanın ilerleyen sayfalarında tasavvufi bir yönelişin ilk basamağı olarak sayar. Yazar, bu şekilde pek çok okuru etkileyen Şems ve Mevlana hikâyesini ön plana çıkarmaya çalışır. Fakat bunda pek de başarılı olduğu söylenemez. Yüzeysel bir okuma yapıldığında Şems ve Mevlana ilişkisi okuyucuya gerçekliğin kurgulanmış hâli olarak gelebilir. Metnin derinine inildiğindeyse yazar tarafından okuyucuya aktarılmak istenen şeylerin tasavvufi konuların altında gizlendiği görülür. Bu durumu daha iyi görebilmek için birbirinin devamı niteliğinde olan aşk(lar)a bu aşk(lar)ın meydana geliş serüvenine bakmak gerekir.

Ella; aşkın sadece filmlerde, masallarda olacağına inanır. Bu sebeple ona göre evlilikte hoşgörü, şefkat, anlayış ve affedicilik asıl önemli şeylerdir. Üstelik o, 40 yaşına girene dek

17 Elif Şafak, *Aşk*, çev. K. Yiğit Us, (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2009).

tekdüze bir hayat sürer; İngiliz Dili ve Edebiyatını bitirdiği hâlde çalışmaz. Kendini evine, eşine ve 3 çocuğuna adar. Yazar, Ella'yı âdeta evin içine hapsedirir. O, hayatında hiçbir şeyi yön veremeyen kocasının kendisini aldatmasına bile göz yummuş acınası bir hâdedir.

Romanda böylesine pasif, mutsuz, can sıkıntısından bunalmış bir kadın olan Ella; eşi David'in telkinleriyle bir anda iş bulur. O, A. Z. Zahara'nın *Aşk Şeriatı* adlı romanını okuyup ayrıntılı bir rapor yazacaktır. Ella romanı okudukça Aziz'e âşık olur ve değişim, kelimenin tam manasıyla dönüşüm yaşamaya başlar: "Aşk, Ella'nın ömrünün o durgun gölüne gaipten düşüveren bir taş misali indi. Ve onu sarstı, silkeledi, darmadağın etti."¹⁸ Yazar, Ella'nın değişimini eski-şimdi ikilemi arasında verir; olaylar da Ella'nın aşka olan bakışının değişmesiyle şekil alır.

Zahara "modern bir evliya"¹⁹ yansıması olarak romanda kendine yer bulur. Zahara'nın böyle görülmesinde *Aşk Şeriatı* adlı romanında geçen cümlelerinin Ella'nın düşüncelerine bir cevap niteliğinde olması etkilidir: Ella, romanı eline almadan önce kızına aşkın geçici ve cici bir his olduğunu söyler. O, Zahara'nın romanını üstün körü incelerken de "Zira her ne kadar bazıları aksini iddia etse de aşk dediğin bugün var yarın yok cici bir histen ibaret değildir."²⁰ cümlesiyle karşılaşır. Bu, *Aşk*'ta yer alan kişilerin kendi tercihleriyle oluşmamıştır. Ella'nın kızıyla aşk üzerine aralarında geçen konuşmaların üzerine Zahara'nın kitabında yer alan aşkla ilgili söylemlerin varlığı Elif Şafak'ın kişiler üzerinde oluşturduğu baskıyla ilgilidir. Onlar, bir türlü kendileri olamazlar. Yazar, bir önder gibi onlara söylemek istediği şeyleri tekrar ettirir. Yazarın bu tutumu, okuyucunun ilgisini çekmek için popüler romanlarda sıkça baş gösteren tesadüflere yer verdiğini gösterir. Romanda fark edilen tesadüflerden biri de roman boyunca kimseyle derdini paylaşmayan, kalabalıklar içinde yalnız kalan Ella'nın; -ne hikmetse- kızı Jeannette'nin aşka olan bakışı ve sevdiği adamla evlenmek istemesi yüzünden tartışmaları ve can sıkıntısıyla bu olaydan Zahara'ya bahsetmesiyle ortaya çıkar. Zahara, onu ilahi aşka yönlendirmek için tevekkül etmesini ve teslimiyet göstermesini söyler. Ella, romanda yıllarca Tanrı'nın kapısını çalmayan biri olarak gösterilirken Zahara onun "kurtarıcısı" olur. Bu kadar tesadüf, yazar tarafından olayların akışını etkileyen unsurların oluşması için kullanılsa da okuyucunun popüler romanlardaki yapmacıklığın bir benzerini bu romanda da hissetmesine neden olur.

Zahara, modern dünyada hoş karşılanmayacak bir kadın tipini yakıp yok ederek onun küllerinden yeni bir Ella meydana getirir. İsmi aynı; fakat mizacı, hayata bakışı bambaşka olan bu kadına bakıldığında romandaki boşluk dikkat çeker: Kendisini eşine ve 3 çocuğuna adayan, hiçbir zaman risk almayı bilmeyen, içtiği kahvenin markasını değiştirmek için uzun uzun düşünen²¹ Ella, mizacına hiç uygun olmayarak eşini Zahara'yla aldatır. Böylece kendini büyük bir değişimin içinde bulur ya da yazar tarafından buna zorlanır. Başlangıçta sabit bir kişi

18 Şafak, *Aşk*, 14.

19 Mehmet Tekin, "Tuhaf Bir Tezli Roman: Aşk", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 4, Temmuz-Aralık (2010), 16.

20 Şafak, *Aşk*, 31.

21 Şafak, *Aşk*, 14.

olarak tanıtılan Ella'nın yirmi yıllık evliliğini hiçe sayarak romanın ilerleyen kısımlarında eşini Zahara'yla birlikte olmak için terk etmesi okuyucu açısından pek fazla inandırıcı olmaz. Bu durum kabul edilmiş gibi yapılsa bile okuyucu bu sefer de Ella'yı modern dervişle ilahi aşkın kapısını arşınlayacak diye bekler; çünkü Zahara Hristiyan iken aşk aracılığıyla değişmeye başlar ve daha sonra Baba Samed'in etkisiyle Müslümanlığı kabul edip sufi olur. Ella da Zahara'nın tasavvufa olan eğiliminden etkilenir ve ona âşık olur; fakat Ella, Zahara'ya âşık olunca önceki değerlerini kaybeder. Üstelik Zahara da sufiliğe yakışmayan davranışlarda bulunarak Ella'yla fazlasıyla yakınlaşır. Görülüyor ki Elif Şafak ya gerçekten kahramanlarını kendi serüvenlerini yaşamaları için fazlasıyla özgür bırakmış ya da sufiliğin ne demek olduğunu gözden kaçırmıştır. Yazar, her ne kadar hâkim bakış açısıyla Ella-Zahara aşkını oluştursa da elbette ki Zahara'nın bu denli taşkın oluşuna izin vermemelidir. Okuyucunun beklentisinin aksine romanda ilahi aşkın tasavvufi tarafı ne yazık ki Ella ve Zahara cephesinde kendini gösteremez.

Mevlana ve Şems hikâyesinde Elif Şafak'ın "uzun yıllar tasavvufuyla ilgilenmesinin"²² etkileri görülür. Yazar, tasavvufi bilgilerini romanın içinde Şems aracılığıyla ortaya çıkarmaya çalışır. Şems, hem Mevlana hem de Kimya ile konuşmalarında onlara Kur'an'ın bîatını (iç, gizli) anlamlarına yönelmenin önemine vurgu yapar. Mutasavvıfların akıldan ziyade kalp ve ruha önem verişleri de Şems aracılığıyla Mevlana'nın değişiminde etkilidir. Elif Şafak; 40 sayısına hem halk hikâyelerinde hem de İslamiyet'te verilen önemin vurgusunu romanında yaptıktan sonra Şems'in ağzından *Gönlü Geniş ve Ruhu Gezgin Sufi Meşreplilerin Kırk Kuralı* olarak nitelendirilen kurallar, olay örgüsünün etkisiyle romanda kendine yer bulur. Elif Şafak'ın *Aşk*'inde yer alan kaynakçada pek çok tasavvufi kitaptan yararlandığı görülür. Roman, bütünüyle kurgudan ibarettir. Elif Şafak, kurmaca bir metinde kaynakçaya yer vererek tasavvufi bilgiye sahip olduğunu okuyucuya ispatlamaya çalışır. Yazarın sözcüsü olan Şems de, karşılaştığı her durum karşısında konuyla kimi zaman ilgili kimi zaman da ilgisiz olmasına rağmen 40 kuraldan birine değinir. Bu, romana belli ölçüde estetiklik de katar; fakat estetiklikten ziyade yazarın ben tasavvufuyla ilgileniyorum, bunun da etkisiyle roman aracılığıyla söyleyeceklerim var şeklindeki tavrı daha fazla sezilir.

2.1.2. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Romanlarda anlatılar 1. tekil ben anlatıcı ya da 3. tekil hâkim anlatıcı tarafından okura sunulur. Anlatıcının olduğu yerde onun insana, dine, kültüre, tarihe olan bakış açısı da esere yansır. Bu yönüyle anlatıcı, ben ya da o olarak aktarma işini yaparken taraflı/tarafsız, tasdik edici/eleştireci, alaycı, parodist (şakacı) ve hicivci olmak gibi bir tutum içine girebilir.²³ Anlatıcının takındığı bu tutuma 'bakış açısı' denir.

Eserlerde 1. tekil anlatılar, kişilerin ağzından doğrudan aktarılır. Anlatıcı; gördüklerini, duyduklarını, hissettiklerini, düşündüklerini, tahminlerini ortaya koyar. Onun bilgisi kendisi

22 CNN TÜRK. "Elif Şafak'ın Tasavvufa Olan İlgisi Nereden Geliyor?" Erişim 01.03.2019. <https://www.cnnurk.com/video/2012/07/18/soru-cevap/biyografi/elif-safak-in-tasavvufa-olan-ilgisi-nereden-geliyor/index.html>

23 Gürsel Aytaç, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler* (Ankara: Gündoğan Yayınları 1990), 26.

dışında oldukça sınırlıdır; fakat 1. tekil anlatılar, okur için daha inandırıcı daha samimidir. *Aşk* romanında Şems-Mevlana hikâyesi çoğul anlatıcıyla okura sunulur. Romanın bu kısmında Şems, Rumi, Çömez, Alaaddin, Baybars, Baba Zaman, Çöl Gülü, Mutaassıp, Talebe Hüsam, Kerra, Sultan Veled, Süleyman, Kimya, Şeyh Yasin ve Katil olayları kendi bakış açılarıyla aktarırlar. Çoğul bakış açısının uygulanmasıyla çevreyi, olayları kendilerinin algılayışlarıyla yansıtan kişiler romana çok sesli, renkli ve derinlikli bir boyut kazandırır.²⁴ *Aşk*'ta çoğul anlatıcının kullanılması bir yandan okuyucunun herkesi yakından tanınmasına vesile olurken bir yandan da romana estetik bir hava katmış gibidir. Okuyucu; görünürde olaylara, kişilere, mekâna farklı kişilerin perspektifinden bakma zenginliğine kavuşur. Elif Şafak, 13. yüzyılda Mevlana ve Şems arasında geçen olayları tarihi gerçeklikten hareketle romanında işler. Yazar, çoğul bakış açısını kullanarak oluşturduğu bu bölümde herkese söz hakkı vererek bir nevi üzerine düşen sorumluluğu da anlatıcılara yükler. *Aşk*'ta Mevlana'nın Şems'le tanışmadan önceki hâminden sadece birkaç cümleyle bahsedilir. Esasen Mevlana'nın Şems'le tanıştıktan sonra yaşadığı değişimin; ailesine, çevresine, dine bakışında kendini gösterdiği de kişilerin ifadeleriyle ortaya çıkar. Yukarıda adı geçenler, güya Mevlana ve Şems ilişkisini kendi bakış açılarıyla vererek eseri çok katmanlı bir hâle dönüştürür. Bu şekilde okuyucu her anlatıcıda farklı bir ayrıntı farklı bir renk hatta onların konuşma biçimlerindeki etkiyle farklı bir tat bulacağına inandırılır.

A. Z. Zahara'nın yazmış olduğu *Aşk Şeriatı* adlı eserle açılan Mevlana-Şems kapısının ardında işlenmeye çalışılan tasavvuf ne yazık ki çoklu bakış açısıyla da tam olarak aktarılamaz; çünkü sözü farklı kişilere emanet eden yazar, bu durumu unutturmasına etkin olmaya çalışır. Yazarın bir röportajında “Aşk bizi tamamlayacak olan yegâne öz. Bence aşk bir milat. Hani ‘aşktan önce’, bir de ‘aşktan sonra’. Eğer ‘Âşık oldum ama hâlâ aynı insanım’ diyorsak orada bir sorun var. Âşık olmuşsak aynı insan olamayız artık.”²⁵ demesiyle Şems'in “aşktan önce ve aşktan sonra aynı insan olarak kalmışsak yeterince sevmemiştir demektir.”²⁶ sözü arasında hiçbir fark yoktur. Şafak, bu yaklaşımıyla âdeta eserdeki anlatıcıları, kendi düşüncelerini okuyucuya aktarabilmek için kullanır.

Elif Şafak her şeyden önce Ella-A. Z. Zahara ve Mevlana-Şems arasında geçen olaylarla ilahi aşkın önemine vurgu yapmaya çalışsa da vermek istediği mesajlar nedeniyle anlatıcıları bir türlü kendi hâline bırakamamıştır. Bu durum çoklu bakış açısı gibi modern bir yöntemi kullanan yazarın başarısını engellemiştir. Ella'nın Mevlana'nın ikinci eşi Kerra'dan ya da manevi kızı Kimya'dan farkı yoktur. Hepsi kadın olmanın kendilerini erkeklerden geri planda bıraktığını roman boyunca söyler durur. Kimya'nın kadın olduğu için okula gidemeyeceği, Kerra'nın kadın olduğu için Şems ve Mevlana'nın istişarelerine katılmadığı ve mutfak merkezli bir hayat içine sürüklendiği, Ella'nın ise kırklı yaşlara değin tekdüze giden hayatında yine

24 Mehmet Tekin, *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010), 58.

25 ElifŞafak.us. “Aşk Bulmak İçin”, Erişim 02.03.2019. <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=290>

26 Şafak, *Aşk*, 339.

Kerra gibi mutfak merkezli yaşadığı, eşinin ve çocuklarının gölgesinde her gün aynı şeyleri yaparak gününü geçirdiği okuyucu tarafından gözlemlenir. Şems bir sufi olmasına rağmen roman boyunca hem Kimya'ya hem de Kerra'ya yakın davranışlarda bulunur. Mehmet Tekin; Şems'in sergilediği davranışlardan dolayı onun sanki alelade bir evde yetişmiş ya da sevgilisini bekleyen onunla cilveleşen bir yavuklu hâline getirilmeye çalışıldığına dikkat çeker²⁷. Kişilerin buldukları ortama, zamana ve durumlarına yakışmayacak hareketler sergilemeleri roman boyunca hem kendi ağızlarından hem de başkalarının onlara bakışlarıyla bir bir verilir. “Bu açıdan aceleyle gelmiş, ihmale uğramış bir romandır *Aşk*; dolayısıyla arızalıdır, eksiklidir...”²⁸ Dikkatli okuyucuların gözlerinden bu detay elbette kaçmaz.

Eserlerde hâkim/tanrısal bakış açılı 3. tekil anlatıcı; kişilerin geçmişlerini, yaşadıkları ânı, hatta onların gelecekte neler yaşayacaklarını bilir. Anlatıcı, roman kişilerine üstten baktığı için dikkatinden hiçbir şey kaçmaz; isterse kişilerin iç dünyalarını da yansıtır. Böylece anlatılarda hiçbir şey gizli kalmaz. Her şey ve herkes şeffaf bir hâlde okuyucunun karşısında yer alır. Elif Şafak'ın bu romanında da Ella-Aziz hikâyesi hâkim ya da tanrısal anlatıcıyla okura sunulur. Anlatıda özellikle Ella'nın iç dünyasında yaşadığı çatışmalar, zihninden geçen düşünceler anlatıcının sahip olduğu özellikler sayesinde yüzeysel de olsa ortaya çıkarılmaya çalışılır. Ella'nın kendini sorguladığı şu sözleri tanrısal bakış açısının sonucudur:

“Ella hafifçe kıpırdayıp omuzlarını dikleştirdi. Zoraki, iğreti bir tebessüm konu dudaklarına. Bir yandan da merak ediyordu, acaba kocası niye bu kadar çırpınıyordu? Bunca sene onu meslek sahibi olmaktan alıkoyduğu için birdenbire senelerin kaybını telafi etmeye mi çalışıyordu? Yoksa onu aldattığı için pişmanlık duyup bu şekilde arayı yumuşatmayı mı umuyordu? Hangisi doğrudu acaba?”²⁹

Yine romanda 3. tekil anlatıcının anlatıdaki her şeyi en baştan bildiği, Ella'nın hiç ummadığı bir anda A. Z. Zahara adlı yazara âşık oluşunun “Aşk, Ella'nın ömrünün o durgun gölüne gayıp düşüveren bir taş misali indi. Ve onu sarstı, silkeledi, darmadağın etti.”³⁰ şeklinde verilmesiyle kendini gösterir. Böylece *Aşk*'ın sonunun baştan hissettirilmesi onu estetiklikten uzaklaştırır.

2.1.3. Kişiler

Anlatılarda kişiler; birinci derecede kişiler, ikinci derecede kişiler ve figüran olarak karşımıza çıkar. *Aşk*'ta birinci derecede kişiler Ella, A. Z. Zahara, Mevlana ve Şems; ikinci derecede kişiler David, Jeannette, Baba Zaman, Kerra, Kimya, Çöl Gülü; diğer kişiler ise figüran olarak yer alır. “Eğer bir karakter, inandırıcı bir şekilde bizi şaşırtabiliyorsa, ona ‘yuvarlak’ karakter

27 Tekin, “Tuhaf Bir Tezli Roman: *Aşk*”, 32.

28 Mehmet Tekin, “*Aşk* Romanında Anlatıcının Halleri”, *Yeni Türk Edebiyatı*, 2, (2010), 115.

29 Şafak, *Aşk*, 17.

30 Şafak, *Aşk*, 14.

diyebiliriz.³³¹ *Aşk*'ta birinci derecede kişiler yuvarlaktır. Elif Şafak'ın Mevlana ve Şems aşkını ön plana almak yerine Ella ve Zahara'nın aşklarını öne çıkarmasından hareketle aşağıda Ella ve Zahara'nın kişiliklerine yer verilirken; Kimya ve Şems'e ise fantastik nitelikte özellikler taşımalarından dolayı yer verilmiştir.

Yazar, roman boyunca özellikle Ella'nın değişimini ön plana çıkarır. Ella'nın fiziki tasvirinden ziyade yaşadığı değişim Elif Şafak tarafından önemsenir. Ella, eski-şimdi ikileminde roman boyunca değişim yaşayan kendinden beklenmeyecek davranışlar sergileyen kişilerden biridir. Başlangıçta kendini evine, kocasına ve çocuklarına adayan bu kadın A. Z. Zahara'yla tanıştıktan sonra silik bir tip olmaktan sıyrılarak özgürlüğün doruğuna ulaşır. Eşini ve çocuklarını bırakarak sevgilisiyle başka bir ülkede aşk yaşar. Geride bıraktıklarını düşünmeden geçen zamanın ardından yine de çocuklarıyla bir arada yaşamayı düşünmez. Romanda Ella'nın hayatının Zahara'nın ölümünün ardından planlama yapmadan anı yaşayarak geçeceği okuyucuya sezdirilir.

Zahara'nın fiziki özellikleri Ella'ya gönderdiği fotoğrafla açığa çıkar. "Uzakdoğu'da bir yerlerde çekilmiş gibiydi fotoğraf; ... İnce uzun burnu, sert hatları, ama bir o kadar yumuşak ve şefkatli bir ifadesi vardı. Elmacık kemikleri çıkık, alını genişti; uzun kara saçları dalga dalga omuzlarına dökülmekteydi. Gözleri durgun bir yeşildi."³³² Bu, modern romanlarda pek rastlanmayan fiziki tasvir oluşturma tekniğidir.

Zahara da Ella gibi değişim yaşayan kişilerdendir. O, Ella'ya hayatını anlatırken s-u-f-i harflerine uygun yaşama nasıl kavuştuğundan uzun uzun bahseder. Zahara; Margot adlı kendinden yaşça büyük kadına olan aşkıyla değişim yaşamaya başlar. Sevdiği kadının ölümüyle de "Hızla değiştim, çirkinleştim, çirkefleştim ve en nihayetinde dibe vurdum."³³³ diyerek kendindeki değişimin farkında olduğunu ortaya çıkarır. Önceleri esrar kullanan, anı yaşamayı seven, tek gecelik ilişkilerin kahramanı olan Zahara, Mekke ve Medine'ye giren ilk Hristiyan fotoğrafçı olmayı hayal ederken sufilerin yanında Müslüman olup modern bir derviş hâlini alır.

Elif Şafak, popüler romanlardaki tasvir yoğunluğunu okuyucuyu sıkmamak adına en aza indirir; onları yaşadıkları değişimle ön plana çıkarmaya çalışır. Yazar bunu yaparken estetik romanlarda görülen kişilerin psikolojik ve bilinçaltına yönelik anlatımlarını göz ardı ettiği için eserini ne estetik ne de popüler nitelikte bir anlayışa kavuşturur; çünkü Elif Şafak, Zahara ve Ella'nın çatışmalarını tam manasıyla veremez. Romanda her ikisinin de bunalımları yazar tarafından yüzeysel olarak geçiştirilir.

Estetik romanlarda görülebilen fantastik kişilere *Aşk* romanında da rastlanır. Eserde Kimya ölümlerle konuşabilirken, Şems duvarın ardında olup bitenleri görebilir. Elif Şafak, estetik hâle dönüştürmeye çalıştığı bu kişilerin roman boyunca kendilerine özgü yeteneklerini kullanmaları için onlara belli olanaklar sağlar. Kimya ölümlerle konuşabildiği için Mevlana'nın yanında talebe olur; Şems ise duvarların ardını görmesi ve gerektiğinde kendini görünmez yaptığından dolayı

31 E. M. Forster, "Düz ve Yuvarlak Karakterler", *Roman Teorisi*, haz. Philip Stevick, çev. Sevim Kantarcıoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 176.

32 Şafak, *Aşk*, 233.

33 Şafak, *Aşk*, 265.

çevresindekileri etkiler. Örneğin; Mevlana, Şems’le çok fazla ilgilendiği için Alaaddin’in kendisine duyduğu öfkeyi önce Şems aracılığıyla daha sonra da Alaaddin’in ağzından duyar. Mevlana bu şekilde Şems’in “fantastik nitelik”teki kerametini tanıklık eder.

2.1.4. Zaman

Popüler romanlarda zaman, kişilerin üzerinde etkili olan olaylarda uzun bir süreyi kapsar. Yazarlar, gereksiz ayrıntıları zaman özetleme ya da zaman atlama tekniklerini kullanarak en az indirir. *Aşk*’ta iki ayrı zamandan bahsedilmesi dikkat çeker. Bir yanda Ella ve Zahara aşkının yaşandığı zaman; bir yanda da 13. yüzyıl coğrafyasının anlatıldığı zaman dilimi vardır. Her iki zaman da uzun süreyi kapsar. Yazar, eserinde geçmişle şimdiyi birlikte vermeye çalışır; bunda da belli ölçüde başarı sağlar. *Aşk*’ta roman kişilerinin zamanlarının ruhuna uymayan davranışlar sergiledikleri bir yana bırakılırsa, asırlar önceki bir zaman diliminin “şimdi”nin içinde eritilmesi okurda bir estetik zevk uyandırır; fakat 13. yüzyılda geçen olaylarda bizi o zamanın anlatıldığına inandıran tek gerçeklik Mevlana ve Şems ilişkisine yer verilmesidir. Yazar, o zamanın kendine has ruhsal atmosferini roman boyunca okuyucuya hissettiremez. *Aşk*’ta zaman kronolojik sıraya göre ilerlemez, geri ve ileri kırılma teknikleri de kullanılır.

Aşk’ta yaşanan anın önemli olduğuna sıklıkla değinilir: Şems; Çöl Gülü’nün içinde bulunduğu mekânı terk etmesi hâlinde kirlerinden de kurtulacağını bildiğinden ona “Mazi bir girdaptır. Fark ettirmeden seni içine çeker. Hâlbuki sana lazım olan bir tek şu andır. Şu anın hakikatini yaşamaktır aslolan”³⁴ der. Şems’in anlatı boyunca bahsettiği 40 kuraldan 28. olanı da içinde bulunulan anın önemini vurgulamak için oluşturulmuştur: “Kural Yirmi Sekiz: Geçmiş, zihinlerimizi kaplayan bir sis bulutundan ibaret. Gelecek ise başlı başına bir hayal perdesi. Ne geleceğimizi bilebilir, ne geçmişimizi değiştirebiliriz. Sufi daima şu an’ın hakikatini yaşar.”³⁵ Yine roman boyunca Ella’dan eski-şimdi çatışması verilerek bahsedilir: “Eskiden, evliliklerine zeval gelmesin diye suları bulandırmaz, bilmezden gelir, dünyadan haberi yokmuş gibi davranırdı. Şimdiyse olanı biteni bildiğini ama umursamadığını anlatıyordu bu hareketiyle.”³⁶ Ella’nın “yaşadığı an” a olan tutkusu, romanda geçen bu ifadelerle daha da somutlaşır. Ella, sevgilisi öldükten sonra geçmişe bakıp üzülmeyeceği gibi geleceği de planlamaz. O, anı yaşamanın peşindedir.

“An” a verilen önem daha çok estetik eserlerde karşımıza çıkar. Bu konuda İhsan Turgut estetik romanlarda ‘şu an’ın çok önemli olduğunu, yazarların ‘an’ a önem verişlerinin sebebinin kendilerinin varoluş mücadelesi vermelerinden kaynaklandığını söyler.³⁷ *Aşk*’ta zaman kullanımına estetik bir görünüm kazandırılmaya çalışılmışsa da bunda tam olarak başarılı olduğu söylenemez. Çünkü estetik romanlarda “zaman/an” kavramları romanın birer unsuru gibi ele alınıp derinlemesine işlenmesine, roman kişilerinin çizilmesinde önemli bir

34 Şafak, *Aşk*, 177.

35 Şafak, *Aşk*, 267.

36 Şafak, *Aşk*, 224.

37 İhsan Turgut, *Sanat Felsefesi* (İzmir: Bilgehan Matbaası, 1991), 88.

rol oynamasına rağmen *Aşk*'ta sadece tasavvufî manada bir “an” kavramı öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla romandaki işleniş şekliyle “an” ya da “zaman”ın Ella veya Zahara, Şems veya Mevlânâ'nın roman karakteri olarak çizimlerinde, onların varlıklarını ortaya koymalarında herhangi bir katkısı/etkisi olmadığı görülmektedir. Bu sebeple de *Aşk*, “zaman”ı estetik boyutuyla değerlendirememiş, daha çok popüler romanlara yaklaşmıştır.

2.1.5. Mekân

Aşk'ta mekân oldukça geniştir. Mekânların bir kısmı sadece olayların genişlemesinde bir kısmı da romandaki kırılmaların meydana gelmesinde etkilidir. Yazar romanda hem beşerî hem de tasavvufî bir aşkı işleyerek yerel olmak yerine tüm insanları ilgilendiren bir konuyu tercih etmiştir. Benzer bir tercih yazarın mekân tercihinde de hissedilmektedir. Şöyle ki romanda işlenen mekânlar neredeyse dünyanın dört bir yanına dağıtılmış, Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika'dan farklı şehirler romana dâhil edilmiştir. Romanın önce İngilizce yazıldığı da düşünüldüğünde böylesine geniş bir mekân tercihinin altında farklı ülkelerdeki insanların kendi bölgelerinde geçen bir romanı okudukları intibamı uyandırmak endişesi taşındığı hissedilmektedir.

Romanda yer alan diğer öğelerde olduğu gibi mekân tasvirinde de estetik bir bakış açısının tam olarak yakalanamadığı görülmektedir. Eserde mekân tasvirleri yazar tarafından en aza indirilir. Mesela Ella okura tanıtılırken yaşadığı evin/mekânın ayrıntılarına fazla girilmez. Ella'nın yaşadığı şehir/mahalle/evin tasvirindense gününü evde geçiren, kendini kocasına ve çocuklarına adayan, mutfaktan hiç çıkmayan kadının bunalımları kısmen de olsa verilmeye çalışılır. Yazar için önemli olan mekânı okuyucunun gözünde canlandırmak değil; mekânın kişilerin psiko-sosyal durumunu ifşa etmesidir.

Ella Amerika'da Northampton'da, krem rengi Victorya tarzı kocaman bir evde yaşar. Evin beş yatak odası, üç arabalık garajı ve bahçesinde jakuzisi vardır.³⁸ Yazar, evden kısaca bahsettikten sonra mekânla Ella arasındaki bağı göstermeye başlar. Ella gününü evde geçirir, kendini kocasına ve çocuklarına adar, mutfaktan hiç çıkmaz. Hayatına yön veren yegâne pusula evi ve evliliğidir.³⁹ Ev, eşinin ve çocuklarının o mekânda yer almalarından dolayı Ella'nın kendi duygu ve düşüncelerine göre yaşamasına engeldir. Elif Şafak, Ella'nın Aziz Zahara'ya e-posta attığı ilk gün evin mutfağının ‘süklüm püklüm’⁴⁰ olduğunu vurgular. Ella, süklüm püklüm bir mutfakta e-postayı konuşacak, derin sohbetler edecek birine ihtiyaç duyduğu için atar. Ailesi yanında olsa da o, yalnızdır. Mutfağın, tek bir kelimeyle süklüm püklüm olarak tasvir edilmesi yazarın mekândansa kişilerin psiko-sosyal durumunu ifşa etmek istediğini göstermektedir. Mutfağın var olan durumu Ella'nın yaşadığı ruhsal bunalımlarla örtüşmektedir.

Ella ve Zahara aşkın ilahi bir aşk görünümünde olmasını isteyen yazar, Zahara'nın sözde sufi oluşunu da kullanarak onları Konya'da buluşturur. Bu noktada yazarın zoraki bir mekân tercihi yaptığı da düşünülebilir. Sözde sufi Zahara'nın, tasavvufa olan eğiliminin inandırıcılığı

38 Şafak, *Aşk*, 13.

39 Şafak, *Aşk*, 12.

40 Şafak, *Aşk*, 69.

için son nefesini Konya’da vermek istemesinden daha doğal bir şey yok gibidir. 13. yüzyılda geçen tarihi bir gerçekliğin Mevlana-Şems hikâyesinin de elbette ki geçeceği mekân Konya’dır. Yazar, mekânın kişinin yaşam felsefesine, dinine, diğer insanlara olan davranışlarına etkisini Mevlana-Şems hikâyesi aracılığıyla ortaya çıkarmaya çalışır. Kimya Konya’ya geldiğinde dinî anlamda kendini geliştirir, Çöl Gülü Konya’da genelevden kaçışıyla sufi olur, Zahara bulunduğu mekânı terk edip sufilerle tanıştıktan sonra değişir, Ella ise Konya’ya geldikten sonra “Sabah ezanının ürperticiliğini”⁴¹ hisseder. Tüm bunlar, Elif Şafak’ın *Aşk*’ta estetik romanlara özgü bir mekân oluşturmaya çalıştığını gösterir; fakat kişi-mekân arasındaki ilişki eserde bir türlü estetik romanlara özgü niteliğe ulaşamaz. Estetik romanlarda mekânla kurgu arasında bütünlük vardır. *Aşk*’ın kurgusunda yer alan zaafılar buna engeldir. Yazar, tasavvufi aşkı anlatmak için kendisine sufi denilemeyecek hareketlerde bulunan Zahara’yı Konya’ya gitmesi için âdeta zorlar. Genelevde çalışan bir kişi sadece Konya’da olduğu için mi sufi olur? Ella, Konya’da değil de bir başka şehirde olsaydı sabah ezanı ona ürpertici gelmeyecek miydi? Bu sorular, Elif Şafak’ın tasavvufu sadece Konya’yla bağdaştırmasından kaynaklanır. Bu yüzden *Aşk*’ın mekânlarında estetik yapı kendini tam manasıyla gösteremez. Yine de yazarın, geleneksel romanlarda yer alan mekân tasvirlerinden uzaklaşarak estetik romanlara yaklaştığı, Şems ve Mevlana hariç manevi anlamda değişim yaşayan kişilerin durumunu vermek için Konya’yı tercih ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Elif Şafak popüler romanlarda dikkat çeken eşya, dekor tasvirine yer vermediğinden *Aşk*’ta estetik romanlardaki mekân-insan ilişkisine yaklaştığı söylenebilir.

3. Biçimsel Yapı

Mevlana ve Şems ilişkisine bakıldığında okuyucuda romanın bu kısmının bir zorlama neticesinde oluştuğu hissi uyanmaktadır. Bilindiği üzere 2007 yılı Mevlana’nın doğumunun 800. yılıdır. Bu sebeple 2007 yılı Unesco tarafından “Mevlana Yılı” olarak kabul edilmiştir. Elif Şafak’ın *Aşk*’ı ‘1,5 yılda yazmış olduğu’⁴² da düşünüldüğünde yazarın 2008 yılında bu romanı yazmaya başladığı anlaşılır. Böylelikle, Mevlana’nın fazlasıyla konuşulduğu yıllarda Elif Şafak hem yurtdışında hem de yurtçinde ilgi çekecek bir gerçekliği -Mevlana-Şems ilişkisini- *Aşk*’ta işleyerek kitabını normalden daha fazla okunur hâle getirir. Bu yönüyle roman, kurgusunda var olan tesadüfler kadar ortaya çıkış serüveni ile de dikkat çekmektedir.

Elif Şafak’ın *Aşk* kitabının kapağında büyük bir kalp ve kalbin içinde damarların olduğu resim vardır. Bu, kapağı inceleyenlere hem kalbi damarların beslediğini hem de bir ağacın yapraklarının filizlenip çoğalmasını hatırlatır. *Aşk*’ın birleştirici bir gücü olduğunu roman boyunca vurgulayan yazar, görülüyor ki bu düşüncesini kitabın kapağında da göstermeye çalışır.

Aşk, Mart 2009 yılında ilk olarak pembe kapaklı daha sonra gri (kül rengi) kapaklı olarak çıkmaya başlar. Pembe kapağın daha çok bayanlarla özdeşleştirilmesinden dolayı⁴³ yazar,

41 Şafak, *Aşk*, 309.

42 Youtube. “Elif Şafak-Samanyolu TV Kum Saati Programı”, Erişim 02.03.2019. <https://youtu.be/ChITcmnTnhs>

43 Youtube. “Elif Şafak-Haber Türk Saba Tümer’le Bu Gece Programı”, Erişim 02.03.2019. <https://www.youtube.com/watch?v=P-OsUB4UL6A>

kitabının sonraki baskılarının bir kısmını gri (kül rengi) kapaklı olarak tercih eder. Böylece erkek okuyucuların bazılarında görülen, pembe kapaklı bir kitabı satın almama ya da toplum içinde okuyamama durumu ortadan kalkmış olur.⁴⁴ Bu baskıdan sonra Elif Şafak'ın kitabının satışı da artar. "Popüler romanlar okuyucunun isteklerine göre şekillenip onların isteklerine yanıt verdiğinden bir tüketim aracı olarak görülür."⁴⁵ *Aşk*'ın tüketici-eser ilişkisine dâhil olduğu, okuyucunun isteği doğrultusunda renginin değiştirilmesiyle ortaya çıkmış olur.

Elif Şafak'ın popüleritesi arttıkça yayınevleri de onun isteklerini gerçekleştirmeye çalışır. Yazar, *Aşk*'ta kendi tasavvufi bilgilerinden yola çıkarak sufilikle ilgili oluşturduğu 40 kuralı Şems aracılığıyla dile getirir. Eserde yer alan bu kurallar okuyucu tarafından fazlasıyla beğenilip dilden dile dolaşır. Elif Şafak da *Aşk*'ta yer alan 40 kuralı, alt alta yazarak *Aşkın Kırk Kuralı* adıyla ayrı bir kitap olarak piyasa çıkarmıştır. Üstelik bu durum kitabın satışının yapıldığı internet sitelerinin bültenlerinde hemen hemen aynı ifadelerle "Elif Şafak'ın yayıncılığımızda bir fenomen olan, 1 milyona yakın satan romanı *Aşk*'ın en çok sevilen, en çok paylaşılan bölümü *Aşkın Kırk Kuralı* kitap oldu..."⁴⁶ denilerek okuyuculara ilan edilir.

Popüler romanların özelliklerinden biri olan geniş çevrelerce tanınma da *Aşk*'ta kendini gösterir. Elif Şafak, *Aşk*'ı önce İngilizce sonra da Türkçe olarak yayımlar. Romanda Yahudi olan Ella'nın sonradan Müslüman olan A. Z. Zahara ile olan aşkın anlatılışı ülkemizde olduğu kadar yurtdışında da son derece dikkat çeker. Romanda Ayşe ile Mehmet'in aşkı ya da iki Müslüman arasında aşkın işlenmeyişi elbette basit bir tercihten kaynaklanmaz. Yazar, *Aşk*'la bir taraftan Doğu bir taraftan da Batı dünyasının ilgisini çekmek ister. Elif Şafak'ın, Mevlana ve Şems'in anlatıldığı *Aşk Şeriat*'ında tasavvufu işlemesi hem onun hem de eserinin ülke sınırını aşan bir üne kavuşmasında etkili olmuştur.

Yazar, bilinçli şekilde kurguladığı eserinde; çeşitli söyleşilere katılarak eserini de reklam konusunu yapmayı başarır. Estetik bir eser ortaya koyan hiçbir yazar bu zamana dek onun kadar göz önünde bulunmamıştır. Katıldığı hemen her programda anlatmak istediğinin "aşkın birleştiriciliği" olduğunu, yıllardır tasavvufla ilgilenmesinin kendisinde oluşturduğu etkiyle de Mevlana ve Şems arasındaki ilişkiyi anlattığını söyleyen yazar, eserinin dünyevi duygularla örülü olduğunu gözden kaçırmış olmalıdır. "Elif Şafak'ın bugünkü şöhretini kazanmasında ve kişisel markalaşma sürecinde önemli bir yere sahip olduğu gözlemlenen internetten pazarlamanın ise yayınevinin yönlendirmeleriyle gerçekleşen bir pazarlama stratejisi olduğu söylenebilir."⁴⁷ Elif Şafak, sosyal medya kanallarını da kullanarak adının unutulmaması için dikkat çekici bir çaba gösterir.

44 Milliyet. "Maçolar için "AŞK"ın gri kapaklısı çıktı." Erişim 02.03.2019. <http://www.milliyet.com.tr/pembe-kapak-delikanliyi-bozdu---ask-grioldu/pazar/haberdetay/28.06.2009/1111421/default.htm>

45 Selami Çakmakçı, *Popüler Roman ve Muazzaz Tahsin Berkand*, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi 2012), 18.

46 Kitapyurdu. "Aşkın Kırk Kuralı." Erişim 02.03.2019. https://www.kitapyurdu.com/kitap/askin-kirk-kurali/490917.html?gclid=EA1aIQobChM1xfSIN2b4QIVFobVCh1A1APREAYAYABEGLVrPD_BE

47 Belma Canbay, *Türkiye'de Roman Yazarlarının Markalaşma Süreci: Elif Şafak Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2014), 248.

3.1. Kurgu ve Anlatım Seviyesi

Elif Şafak, romanın kurgusunu asıl hikâyenin içine yerleştirilmiş çerçeve hikâyelerle sağlar. Yazar, daha çok Doğu metinlerinde karşılaşılan bu yöntemi okuyucuyu romanın içine çekebilmek için kullanır. Görünürde asıl hikâye ilahi aşkın işlenişinden dolayı Mevlana-Şems ilişkisinin anlatıldığı kısımken; Ella ve Zahara arasındaki aşk, yazar tarafından daha fazla ön plana çıkarılır. Mevlana ve Şems ilişkisinin anlatıldığı yerlerde Şems'in etkisiyle de iç içe geçen her olayın sonucunda okuyucuda ders mahiyeti oluşturacak farklı küçük hikâyelere de yer verilir. Bu, *Aşk*'ı estetiklikten uzaklaştırır; çünkü estetik romanlar, okuyucuda dinî, ahlaki, ideolojik bir değişim oluşturmaya çalışmaz. Oysaki Şems'in ağzından çıkan hemen hemen her söz, okuyucuyu dinî, ahlaki açıdan tesir altına almak için oluşturulmuştur.

3.2. Anlatım Teknikleri

Eserlerde farklı anlatım tekniklerine yer verilmesi anlatımın tekdüzeliğini ortadan kaldırır. Elif Şafak, *Aşk*'ta; mektup, e-mail, geriye dönüş ve montaj tekniklerini kullanmıştır. Bu anlatım teknikleri sayesinde *Aşk*'ın okuyucuyu farklı ama popüler bir kurgunun içine çekmeye çalıştığı görülür. “Popüler romanlar, anlatım teknikleri yönünden oldukça zengindir. Bu anlatım tekniklerinin en büyük işlevi, romanda geçen bazı olaylara açıklık getirmeleridir. Mesela, romandaki olayda ‘bir düğüm’ olarak yer alan ‘Acaba ne olacak?’ veya ‘Daha sonra ne olacak?’ gibi soruların cevapları bu metin türlerinde (gazete haberlerinde, mektupta, hatıradada vs.) verilir.”⁴⁸ Elif Şafak, eserinde kullandığı anlatım teknikleriyle kurgusunu tekdüzelikten kurtarır. Okuyucu, geriye dönüş tekniğiyle kafasındaki sorulara cevap bulur; iç monolog tekniğiyle Ella'nın çatışmalarına; mektup tekniğiyle de Ella-Zahara aşkına şahitlik eder.

Elif Şafak, popüler romanlarda karşılaşılan anlatım tekniklerine daha çok estetik romanlarda görülen montajı da dâhil eder. Montaj, metinlerarasılığın alt koludur. Yazarlar, eserlerini derinleştirmek, güzelleştirmek için bu tekniği kullanırlar. *Aşk*'ta ise Elif Şafak'ın montaj tekniğini böyle bir amaç için kullanmadığı ortadadır. Şafak, tasavvufi bilgisini çoğunlukla kıssalar ya da Kur'an'daki sureler aracılığıyla vermeye çalışsa da bu bilgiler eserde yavan kalır. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi yazarın derdi Mevlana ve Şems aşkını ön plana alarak tasavvufi bir eser ortaya çıkarmak değildir. Şafak, Mevlana ve Şems'e âdeta eserine dikkat çekebilmek için yer verir. Bu sebeple *Aşk*'ta kullanılan anlatım teknikleri estetiklikten uzaktır.

3.3. Dil ve Üslup

Estetik romanlarda yazarların dili kusursuza yakındır. Onlar, eserlerini meydana getirirken âdeta dili işlerler. Ayrıca günlük konuşmanın çok ötesinde sembollerle yüklü dilin kapılarını ardına kadar aralarlar. Popüler romanlarda ise; yazarlar, dile pek fazla önem vermezler. Elif Şafak, popüler yazarlar gibi eserinde içerik kaygısı taşıdığından dolayı üslubu geri planda bırakır. Sade, açık, anlaşılır bir dilin peşine düşen yazar, popüler

48 Şaban Sağlık, *Popüler Roman Estetik Roman* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2010), 170.

romanların izinde eserini oluşturur. Bunda Elif Şafak'ın *Aşk*'ıyla her kesim okuyucuya hitap etme arzusu da etkilidir.

İngilizceden Türkçeye çevrilen eser, Türkçenin duygu dünyasını yansıtan kelimeleri okuyucuyla buluşturamaz. Eserde geçen; “Mamafih, 2008 yılı mayıs ayı”⁴⁹, “Suratında da bir şişe sirke suyu içmek zorunda kalmış gibi ekşilik.”⁵⁰, “tüm gücünü emmiş”⁵¹, “midesinin ortasına koca bir taş gelip oturmuş gibi”⁵², “biteviye akıyordu zaman”⁵³, “Kabil Habil'i öldürdükten kelli”⁵⁴, her ikisini de tıka basa bezelyelerle, haşlanmış sebzelerle besledi”⁵⁵ şeklindeki sözler; zaman zaman dilin zorlandığını, kelimelerin yanlış anlamda kullanıldığını, Türkçede var olmayan ifadelere yer verildiğini göstermektedir. Bütün bunlar romanı estetiklikten uzaklaştırır.

Aşk'ın Türkçeye çevrilmesinde yazara K. Yiğit Us da katkı sağlar. Yazarın duygu ve düşünce dünyasını bir başkasının bilemeyeceği aşıkârdır. Elif Şafak, nasıl oluyor da romanı dil ve üslubun zenginleştirilebileceği kadar çoraklaştırabileceğini de görmezden gelerek eserini başkasıyla çevirebiliyor? Elbette bu soru, popüleritenin etkisine kapılmış bir yazarın pek kolay cevaplayabileceği türden değildir. Elif Şafak, *Aşk*'ı İngilizceden Türkçeye çevirirken K. Yiğit Us'un tasavvufi bilgisiyle çeviriye yardım ettiğini, eserinin de Türkçenin ritmine uygun olarak yeniden şekillendiğini söyler.⁵⁶ Ritim; “Ahenk, uyum, ölçü, düzenlilik, itirâd. (...) Bir şiir veya düzyazıda tekrar edilen şeyin düzenliliğinden kaynaklanan; okuma veya dinleme esnasında hissedilen ahenktir.”⁵⁷ Yukarıda örnekleri verilen ifadelerle bakıldığında eserde kullanılan dilin Türkçenin ritmine uygun olmadığı görülür. Elif Şafak, eserinin Türkçenin ritmine uygun şekilde çevrildiğini iddia etse de okuyucu bazı ifadelerin ne kadar kulak tırmaladığını fark eder. Görülüyor ki hem yazar hem de K. Yiğit Us, kendi ritimlerine göre eseri çevirirken bunun Türkçenin ritmi olduğuna inanmışlar.

4. Sonuç

Elif Şafak, Ella ve Zahara aşkı anlattığı kitabına Mevlana ve Şems hikâyesini de dâhil ederek piyasa romancılığına bir yenisini daha ekler. “Bu süfilik edebiyatı bir New Age modası! Bu aşk edebiyatı ise tam bir kitsch!”⁵⁸ Yazar, kitabının kapak rengiyle, satışıyla, anlatmak istediği şeyin ne olduğuyla ilgilendiğinden Mevlana ve Şems gibi değerli zatların popülerliğe kurban gittiğinin farkında bile değildir.

49 Şafak, *Aşk*, 17.

50 Şafak, *Aşk*, 18.

51 Şafak, *Aşk*, 21.

52 Şafak, *Aşk*, 23.

53 Şafak, *Aşk*, 25.

54 Şafak, *Aşk*, 39.

55 Şafak, *Aşk*, 58.

56 Youtube. “Elif Şafak, CNN Türk Afiş Programı”, Erişim 02.03.2019. <https://youtu.be/RceXMG6WeTA>

57 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 277.

58 Yeni Şafak. “Akılın Kaleminden Kırk Kurallı Aşk.” Erişim 02.03.2019. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducanecundioglu/aklin-kaleminden-kirk-kuralli-ak-18348>

Tasavvuf ya da kozmosu oluşturan beş ana element (toprak, su, rüzgâr, ateş ve boşluk) üzerine bir kitap kurgulamak eserleri estetik hâle getirmek için yeterli değildir. *Aşk*, gündemdeki olaylardan hareketle, yazar tarafından biçim ve içerik uyumu göz ardı edilerek sadece kişilerin duygularına hitap eden bir romandır. Elif Şafak; biraz estetik romanlardan biraz da popüler romanlardan beslenerek 2007 Unesco Mevlana Yılı'nın hemen ardından *Aşk*'ını kaleme alır. *Aşk*, yazarın bahsedilen tutum/lar/ından dolayı melez bir hâldedir. Unutulmamalıdır ki yazarın popülerliği *Aşk*'tan sonra tescillenir. *Aşk*'tan önce ve *Aşk*'tan sonra Türkiye'de bambaşka bir Elif Şafak vardır. Tıpkı romandaki Ella gibi yazar da aşk sayesinde bambaşka bir hayatın içinde kendini bulur.

Aşk, estetik kaygılardan uzak, popüler bir romandır. Eserde dil ve üslup yönünden kusurlar mevcut olduğu gibi, kurguda boşluk bırakılmadan her şey açık şekilde verilmiş, yoruma açık bir unsura yer verilmemiştir. Ayrıca, ilk baskıda pembe renkli olarak tasarlanan kitap kapağı erkek okuyucuların talebi üzerine gri renkli olarak da basılmış, yazar romanın tanıtımını yapmak için çeşitli programlara katılmıştır. Bunların yanında, yazar eserini kurgularken hiçbir zaman unutulmayacak tarihî kişileri romanın başkahramanı yaparak ortaya çıktığı hâlde *Aşk*'ın belli bir süre adından bahsedildikten sonra unutulmuş olması romanın popüler olduğunun işaretlerinden bazılarıdır.

Elif Şafak, bu romanında “önemli kişilerin avcılığına soyunur.” Onlardan hareketle romanlarına değer kazandırmak ister. *Aşk* ile başladığı bu serüvene *Ustam ve Ben*'le de devam eder. Yazarın içine düştüğü popüler olma sevdası ne yazık ki onu bir kısır döngüye çekmek üzeredir. Bir romanın değeri sadece bahsettiği konularla ölçülemez. Elif Şafak'ın *Aşk*'ı popülerliğin gölgesindedir. Yazar, neyi anlattığı kadar nasıl anlattığının derdine düşmediği sürece eserleri bir yıldız gibi parladıktan sonra -tüm popüler romanlarda olduğu gibi- sönmeye mahkûm olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

Andı, Fatih. *Roman ve Hayat*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2004.

Aytaç, Gürsel. *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990.

Baybınar, Yüksel, “Türk ve Alman Yığın Edebiyatı –Edebiyat Tarihlerine Alınmayanlar-”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 33/1-2, (1990): 42-63.

- Canbay, Belma. *Türkiye’de Roman Yazarlarının Markalaşma Süreci: Elif Şafak Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014.
- Çakmakçı, Selami. *Popüler Roman ve Muazzaz Tahsin Berkand*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi 2012.
- Eco, Umberto. *Açık Yapıt*. Çeviren Pınar Savaş. İstanbul: Can Yayınları, 2001.
- Erdoğan, İrfan ve Korkmaz, Alemdar. *Popüler Kültür ve İletişim*. Ankara: Pozitif Matbaacılık, 2005.
- Forster, E. M. “Düz ve Yuvarlak Karakterler”, *Roman Teorisi*. Hazırlayan Philip Stevick. Çeviren Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017, 168-176.
- İpşiroğlu, Zehra. *Eleştirinin Eleştirisi*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.
- Karataş, Turan. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Oktay, Ahmet. *Türkiye’de Popüler Kültür*. İstanbul: YKY, 1993.
- Sağlık, Şaban. *Popüler Roman Estetik Roman*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Şafak, Elif, *Aşk*. Çeviren K. Yiğit Us. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2009.
- Tahir, Kemal. *Notlar/Sanat-edebiyat*. Hazırlayan Cengiz Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1990.
- Tekin, Mehmet. “Aşk Romanında Anlatıcının Halleri”, *Yeni Türk Edebiyatı*, 2, (2010): 103-116.
- Tekin, Mehmet. “Tuhaf Bir Tezli Roman: Aşk”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 4, (Temmuz-Aralık 2010): 7-35.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2010.
- Tunalı, İsmail. *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013.
- Turani, Adnan. *Sanat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Turgut, İhsan. *Sanat Felsefesi*. İzmir: Bilgehan Matbaası, 1991.
- Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Uğur, Veli. *1980 Sonrası Türkiye’de Popüler Roman*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Yıldız, Alpay Doğan. *Popüler Türk Romanları Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt, Muazzaz Tahsin Berkant 1930-1950*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.

İnternet Kaynakları:

- CNN TÜRK. “Elif Şafak’ın Tasavvufa Olan İlgisi Nereden Geliyor?” Erişim 01.03.2019. <https://www.cnnturk.com/video/2012/07/18/soru-cevap/biyografi/elif-safak-in-tasavvufa-olan-ilgisi-nereden-geliyor/index.html>
- ElifŞafak.us. “Aşk’ı Bulmak İçin”, Erişim 02.03.2019. <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=290>
- Kitapyurdu. “Aşkın Kırk Kuralı.” Erişim 02.03.2019. https://www.kitapyurdu.com/kitap/askin-kirk-kurali/490917.html?gclid=EAIaIQobChMIxffSIN2b4QIVFobVCh1A1APREAYyAYABEgLVrPD_BE
- Milliyet. “Maçolar için “AŞK”ın gri kapaklısı çıktı.” Erişim 02.03.2019. <http://www.milliyet.com.tr/pembe-kapak-delikanliyi-bozdu--ask-grioldu/pazar/haberdetay/28.06.2009/1111421/default.htm>
- Sanatsal. “Pop Sanatı (Pop Art) Nedir, Ne Demektir?” Erişim 01.03.2019. <http://www.sanatsal.gen.tr/pop-sanati-pop-art-nedir-ne-demektir/>

Yeni Şafak. “Aklın Kaleminden Kırk Kurallı Aşk.” Erişim 02.03.2019. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducanecundioglu/aklin-kaleminden-kirk-kuralli-ak-18348>

Youtube. “Elif Şafak-Haber Türk Saba Tümer’le Bu Gece Programı”, Erişim 02.03.2019. <https://www.youtube.com/watch?v=P-OsUB4UL6A>

Youtube. “Elif Şafak-Samanyolu TV Kum Saati Programı”, Erişim 02.03.2019. <https://youtu.be/ChlTcmnTnhs>

Youtube. “Elif Şafak, CNN Türk Afiş Programı”, Erişim 02.03.2019. <https://youtu.be/RceXMG6WeTA>

Adalet Ağaoğlu'nun "Fikrimin İnce Gülü" Romanında İnsanı Yapılandıran Sistemin Eleştirisi*

The Criticism of The System Constructing People in "Fikrimin İnce Gülü" by Adalet Ağaoğlu

Pelin ASLAN AYAR¹

*Bu makale 15 Aralık 2018'de Tarih Vakfı ile Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından gerçekleştirilen "Bir Çağ Yazarı: Adalet Ağaoğlu Edebiyatına Çok Disiplinlilik ve Türkiye Çalışmaları Üzerinden Yaklaşmak" sempozyumunda sunulan "Adalet Ağaoğlu'nun 'Fikrimin İnce Gülü' Romanında Kurbanın Suçluluğu" başlıklı bildirinin genişletilmiş hâlidir.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Pelin Aslan Ayar (Doç. Dr.),

Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kocaeli, Türkiye.

E-posta: aslan.pelin@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8877-1739

Başvuru/Submitted: 05.02.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

10.03.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

26.03.2020

Kabul/Accepted: 21.04.2020

Online Yayın/Published Online: 22.05.2020

Atf/Citation: Aslan Ayar, Pelin. "Adalet Ağaoğlu'nun 'Fikrimin İnce Gülü' Romanında İnsanı Yapılandıran Sistemin Eleştirisi." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 25-49.

<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.690617>

öz

Adalet Ağaoğlu'nun 1976'da yayınlanan romanı "Fikrimin İnce Gülü", Almanya'ya çalışmaya giden işçi Bayram'ın tatil için köyüne dönüşünü anlatan, yollarda geçen bir romandır. Roman Bayram'ın hem fiziksel hem işsel yolculuğunu konu edinir. Bayram üzerinden çocukluğunun geçtiği 50'li yıllardaki Türkiye'nin değişimi, romanın şimdiki olan 70'li yıllar Türkiye'sinin sosyal, ekonomik ve politik koşullarının anlatıldığı romanda başkarakter Bayram, sadece kendi çıkarlarını düşünen, sevgi temelli ilişkiler kurmayan, her türlü dayanışmayı reddeden biridir. Onun böyle biri olmasının en önemli nedeni içinde yaşadığı; paranın, malın ve enformasyonun sınırsızca aktığı, ürünün, üretimin sürekli değiştiği, işin niteliğinin ve iş gücünün sabit kalmadığı, bu anlamda güvencesiz, herkesten kendi kendisinin girişimcisi gibi davranmasını bekleyen "postfordizm" dönemidir. Bayram ise bu dönemde tüketimin hızla değiştiğini, arzu nesnelere sürekli yenilediği gerçeğini kaçırarak tüm varoluşunu 1974 model Mercedes bir arabaya bağlamış, onun sayesinde "saygın bir kişilik" kazanabileceğine inanmış, bu uğurda bedenine ve çevresine yabancılaşmış, duyarsızlaşmış, ruhsal açıdan yıpranmış ve insani zeminden uzaklaşmıştır. O, geçmişindeki kurban durumundan kurtulmak, kavuşacağını sandığı ayrıcalık için sömürüyü kendi rızasıyla kabul etmiş, ezenin ilkelerini içselleştirmiş, pek çok durumda ahlaki açıdan insanlık suçu işlemiştir. Ancak yazarın amacı Bayram'ı suçlu ilan etmek değil, onun gibi insanları yaratan maddi koşulları düşündürmektir. Bu koşullara yakından bakıldığında Bayram'ın aslında kapitalist ilişkilerin yapılandırdığı binlerce insandan biri olduğu, suçlu gibi görünürken aslında kurban olduğu anlaşılır. Onu hem suçlu hem kurban kılan koşullar düşüldüğünde Ağaoğlu'nun edebiyat aracılığıyla Türkiye'nin şartlarında yaşamı, o yaşam yapının neler olduğunu sorgulatmayı, bu sorgulamada insanın sorumluluğunu tartışmaya açmayı amaçladığı görülür.

Anahtar kelimeler: Adalet Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", Kapitalizm, Suçlu, Kurban

ABSTRACT

"Fikrimin İnce Gülü" by Adalet Ağaoğlu published in 1976 narrates both the inner and physical journey of a man called Bayram who was a worker in Germany and who goes back to his hometown for vacation. The novel described changes in Turkish society in the 1950's through Bayram's childhood and the social, political

and economic conditions in the 1970's. The most important reason Bayram becomes such a person is the postfordist period he lived in. Money, commodity, and information spread unlimitedly, product and production changed constantly, the quality of labor and the labor force remained unstable and everyone was expected to be enterprising during this period. Bayram, on the other hand, had missed the fact that consumption was changing rapidly, that objects of desire were constantly renewed, and hooked all of his existence onto a 1974 Mercedes. Bayram as a member of a consumer society that attributed his existence to a car, and believed that with this car he would be able to gain a prestigious personality and for the sake of this he became alienated to his body and environment. He became insensitive, damaged in terms of his psychology and he lost his humanity. In order to be rid of his past victimization and get the privilege that he supposed he will have he accepted exploitation willingly, internalized the principles of his oppressor and committed humanity crime in terms of ethics. However, the purpose of the author was not to declare Bayram guilty; she made readers think about the material conditions which constructed humans. When these conditions are carefully considered, it was understood that Bayram was just one of the thousands of people created by capitalist relations and although he seemed guilty, the reader realized that he was a victim. To have one consider the conditions which made Bayram both guilty and a victim indicated that Ağaoğlu's aim was to interrogate this life, determine what makes such a life in Turkey and discuss the responsibility of people in this interrogation through literature.

Keywords: Adalet Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", Capitalism, Guilty, Victim

EXTENDED ABSTRACT

Adalet Ağaoğlu observed a taxi driver on a trip and his attention and love of his car surprised her. This became a creative moment for her. But, a taxi driver, as a character who devoted himself to a material object was very far away from her own life. Until that time, she had generally created intellectual and interrogative characters in her narratives. Now the idea she had was very different than the ones before. She decided to write about a man who was not aware of the capitalist system's traps and she wanted to show it through his relationship with his car. To realize this and represent his character realistically she went on the road and took notes. Finally, she published her novel called "Fikrimin İnce Gülü" in 1976.

The main character of the novel is Bayram who was a worker in Germany and the novel is about both the inner and physical journey he took. He was going back to his hometown for vacation. During the journey from the Kapıkule border gate to his village in Eskişehir, the novel focuses on Bayram's life and also the political, cultural, economic changes in Turkey are the background throughout this journey. This background provides a light to understand and evaluate Bayram correctly. At first look, Bayram was a selfish, insensitive, self-seeker, who to obtain his wishes and preserve his gains, denies solidarity, behaves rudely to others, and even loses his humanity. He seems guilty because of his attitude to events and other people. However, the author's purpose was not to declare Bayram as guilty but to make the readers think about material conditions that are constructing humans. When these conditions are carefully thought out, it is understood that Bayram was just one of the thousands of people created by capitalist relations and although he seemed guilty, it is realized that he was a victim. The conditions which made him both guilty and a victim indicates that Ağaoğlu's aim was to interrogate the life and what makes such a life in Turkey.

This questioning began in Bayram's childhood. Bayram was a child of the 1950's and at that time the Democratic Party promised it's voters material gains. The most fascinating promise

was a garish car. Poor Bayram who was always looked down on by others supposed that if he had such a car, he could be a respectable man. When he was young man, in order to realize his goal, he applied to unethical ways and became a worker in Germany. Then, he fell under the discipline of capital and that made him a total stranger to his body and his environment. In order to get rid of this past victimization and to get the privilege that he supposes he will, he accepted exploitation willingly, internalized the principles of the oppressor and committed humanity crimes in term of ethics.

Turkey in the 1970's was open to capitalism and became a consumer society fast. Money, commodity and information spread unlimitedly, product and production changed constantly, the quality of labor and the labor force remained unstable and everyone was expected to be enterprising in this postfordist period. This period also invaded people's life with commercials which were seen everywhere in the public sphere, in media and on the screens. People defined themselves by owning expensive objects as was expected with a capitalist system. The System created an illusion for people, it made them believe that if they bought and d, then they became special and privileged. Thousands of people worked hard in order to buy the goods of capitalism by believing that it also provided them with a personality admired by others. So, Bayram was not only person who had a Mercedes in Turkey in the 1970's. Factories were now in almost all areas of Turkey. On the surface, Turkey experienced an industrial development at that moment but Adalet Ağaoğlu tried to explain that this didn't not bring wealth equally, it just made room for new discrimination in the country. In this kind of society people, like Bayram, who were not aware of this reality, and strived to reach their impossible desires which were already determined by the system, lost their ethical values, solidarity, and the sincere and warm relations between them. The conditions constructed the people but also the people constructed the conditions. Unless they fought to change the conditions, they continued to be both guilty and a victim. Adalet Ağaoğlu made this point clear through her novel.

1. Giriş

Adalet Ağaoğlu, *Damla Damla Günler*'in I. cildinde 1974 yılında eşiyle Borçka-Murgul iş gezisi sırasında bindikleri taksinin şoförünün arabasına gösterdiği “çılgin özen” ve “titizlik”ten¹ bahseder. Adamın arabasına yönelik aşırı ilgisi, iltifatlar yağdırarak arabasıyla konuşup abartılı sevgi sözcükleri sarf etmesi ve titizlenerek onu sürekli kontrol etmesi yolculuğu uzatmış ve bu tutum Ağaoğlu için bir “üretken an”² tetiklemiştir: “Adamın arabasıyla ilişkisine bak; işte onun gözünün nuruyla yaz romanı. Üretken an buna derim ben! 1974, yıllık defterinin hemen bütün sayfalarını elyazısıyla roman kahramanlarım Bayram ile ‘Balkız’ına hasretmiş bulunmaktayım.”³ Hayatın yaratıcılığı doğrudan beslendiği, yaşamla yazmanın iç içe geçtiği bu an, sadece bir andan ibaret kalmamış, yazar konusunun kaynağına giderek yaşamı olabildiğince içeriden bir yerden yakalamak için çaba sarf etmiştir. “İlk romanımda montaj hâlinde uygun yerlere yapıştırı yapıştırıverdiğim yazılı ‘belgeler’ in canlısını romanın kendi hayat coğrafyasının içinden çıkaracağım.”⁴ diyerek bu niyetini açık bir biçimde ortaya koyan Ağaoğlu “yaşamdan romana” sürecini, romanının yaşanmışlığın sonrası olması durumunu şöyle özetler:

“Yazarın yarattığı roman kahramanı aynı yolu kat etmesi kadar keyifli bir yolculuk yokmuş meğer? Aramızdaki tek fark, kahramanın medarı iftiharını ‘gıcır Mercedes’in direksiyonunda, yaratıcısının ise Kapıkule-Sivrihisar arası döküntü bir yolcu otobüsünün ön sırasında, kucağında defteriyle oturuyor olması. (Aktarmalı seferim boyunca yol haritası çıkarıyordum. Tabii Bayram’ımın haritasını da. Arada dokunulmamış-bakire Balkız’ın ırzına memleketin nerelerinde nasıl geçilirse ‘iyi olur’u hesap ettim durdum.)”⁵

Sonuçta yoğun gözlem ve yollarda “Bayram” olarak bulunma hissini yakalayıp somutlaştırmaya, deneyimi gerçeğe en uygun biçimde temsil etmeye dayalı bu süreç 1976’da “*Fikrimin İnce Gülü*” adıyla yaşamdan kurmacaya dönüşür. Bu romanda Ağaoğlu hem türsel olarak yeni bir deneme yapar⁶ hem de bir önceki romanı *Ölmeye Yatmak* ve oyunlarında genelde karşılaştığımız kurulu düzenle, dayatılan rollerle çatışma yaşayan aydın kişiler yerine merkeze meseleleri kavrayış açısından kendisine fazlasıyla uzak hatta tam zıttı bir karakter olan Bayram’ı alır.⁷ Elinde not defteriyle yoğun bir gözlem yapmasının nedeni de bu uzaklığı yakın hâle getirmek, kendisinden bu derece farklı bir karakterin bilincini aktarırken yapaylığa düşmemek, inandırıcılığı sağlamak, sahiciliği yakalayıp temsili olabildiğince gerçekçi

1 Adalet Ağaoğlu, *Damla Damla Günler* (İstanbul: Alkım, 2004), 1: 260.

2 Ağaoğlu, *Damla Damla Günler*; 261.

3 Ağaoğlu, *Damla Damla Günler*; 260.

4 Ağaoğlu, *Damla Damla Günler*; 261.

5 Ağaoğlu, *Damla Damla Günler*; 261-262.

6 Ağaoğlu romanıyla türsel anlamda daha önce denenmemiş, bir ilk roman yazdığını öne sürer: “Bu bir yol romanı. Bilebildiğim kadar, bizde bundan önce baştan sona karayolunda, tekerlekler üstünde geçen bir roman örneği yok. Yabancı edebiyatta *Gece Uçuşu*’nu saymazsak. Sayma çünkü, o da zaten karayolunda seyreden bir şey değil.” (Ağaoğlu, *Damla Damla Günler*; 261.)

7 Bu benzerliği şu şekilde ifade eder: “*Fikrimin İnce Gülü*’ romanı gibi bende olmayan, olmadığını sandığım yerden fişkırdı.” (Ağaoğlu, *Damla Damla Günler*; 270.)

kılmaktır. Roman, geriye dönüşlerle uzun bir zaman dilimini bu zamanın yapılandırdığı bir karakter üzerinden temsil etme çabasındadır. 70’li yıllarda Almanya’ya çalışmaya giden ve üç yılın ardından yaz tatili için tüm parasını yatırarak aldığı 1974 model Mercedes’iyle köyü Ballıhisar’a dönen Bayram’ın yolculuğunu anlatan ve sürekli yolda geçen anlatı boyunca okur, Bayram’la birlikte Kapıkule sınır kapısından Eskişehir’in Ballıhisar köyüne dek 70’li yılların Türkiye’sinde yollarda olur ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal şartlara tanıklık eder. Bu uzun yol aynı zamanda Bayram’ın iç dünyasına da açılıp onun çocukluğuna da uğradığından okur, 50’li yıllarda da gezer, o dönemin sosyopolitik atmosferini de solur ve ülkenin geçirdiği değişimi gözlemler. Yolculuğun bir başka durağı Bayram’ın askerlik yılları olur, burada da okur militarizmin sert yüzüyle karşılaşır. Çok duraklı bu zengin yolculuk aslında uğradığı duraklarla kurmacadan yaşama gitmenin, yaşamı o yaşam yapan koşulları sorgulamanın aracına dönüşür; Bayram üzerinden Bayram’ı yaratan tarihsel ve toplumsal inşa sürecini görünür kılma çabasına girer. Paranın, malın ve enformasyonun sınırsızca aktığı, ürünün, üretimin sürekli değiştiği, işin niteliğinin ve iş gücünün sabit kalmadığı, bu anlamda güvencesiz, herkesten kendi kendisinin girişimcisi gibi davranmasını bekleyen, finansın kamusal alanları, medyayı ve ekranları kuşatan reklamlarıyla ve enformasyon akışıyla insanların hayatını istila ettiği postfordist bir dönemde⁸ Bayram’ın biricik ve tekmiş gibi görünen deneyiminin –elbette geçmiş yaşamdaki bireysel deneyimlerin de kişinin şimdisini ve geleceğini şekillendirmedeki payını yadsımadan–⁹ ekonomik, politik ve kültürel düzen tarafından üretilmiş, söz konusu düzeni içselleştirmiş her bir bireyin aslında potansiyel Bayram olduğunu, düzenin ve dönemin Bayramlar yarattığını öne sürer.

Bayram’ın bir dönemin insanının inşasını anlamada kilit bir role sahip bireysel deneyimi, tüm anlatılanlara eleştirel bir mesafe alarak bakabilen okur için onu hem çok kızılan hem de acınası bir karaktere dönüştürür. O hem suçludur hem kurban. Bayram, kayıtlara geçmiş hiçbir suç işlemez ama bilinçli olarak yaptığı pek çok eylem birçok durumda onun insanlık suçu işlediğini gösterir. Ancak Bayram’ı suçlu gören de ama aynı zamanda onu kurban eden de sosyoekonomik koşullardır; daha net bir ifadeyle kapitalist ilişkiler ağının artık hayatın

8 Burada postfordizme dair verilen bu düşünceler şu kitaptan derlenmiştir: Ali Artun (Der.) *Sanat Emeği: Kültür İşçileri ve Prekarite*, çev. Elçin Gen, Sibel Yardımcı Özge Çelik, Nursu Örgü, Esin Soğancılar, Zeynep Baransel (İstanbul: İletişim, 2014), 14-17.

9 Bu konu için Alphan Akgül’ün “Yıpranan Nesne, Kaybolan Benlik: Fikrimin İnce Gülü Üzerine Psikanalitik Bir İnceleme” başlıklı makalesine bakılabilir. Akgül makalesinde Bayram’ın ruhsal gelişimi sırasında yaşadığı travmatik yaşantıları çözümleyerek onun psikolojik profiline odaklanır: Alphan Akgül, “Yıpranan Nesne, Kaybolan Benlik: Fikrimin İnce Gülü Üzerine Psikanalitik Bir İnceleme”, *Monograf 5* (2016), 151-171.

temel belirleyeni olmasıdır. İnsani değerlerini yitirirken Bayram'ın suçlu ve kurban¹⁰ olma durumunu eş zamanlı deneyimlemesi bu makalenin odağına alınacak ve makale boyunca aslında suçlunun egemenlerce dayatılan sistem olup bu suçu kişilere nasıl yüklediği, onları nasıl esir aldığı, suçlu gibi gösterilenin/görülenin aslında nasıl kurban edildiği tartışmaya açılacaktır. Bunun sonucunda da Bayram merkezli bu tarz bir sorgulamayla edebiyatın insanı çevreleyen koşulları yeniden düşündürmedeki rolüne dikkat çekilecektir.

2. Kurbanlıktan Kurtulmanın Yolu: Arzuyla Tanışma

Bayram'ın vicdan hesaplaşması yaptığı her durumda kendi davranışlarını aklama, kabahati hep karşı tarafa yükleme, hiç de haklı bulunmayacak gerekçeler üretme, sorumluluk almama eğiliminde olduğu, uzun bir süre bir öz eleştiri yapmadığı ya da aydınlanma anı yaşamadığı geçmişinden bugüne dek süren içsel yolculuğundaki rotayı belirleyen en önemli olay çocukluğundaki tanıklığıdır. Bayram henüz 5 6 yaşlarındayken köylerine ilk kez bir milletvekili uğramış ve Demokrat Parti'nin bu adayı Bayram'ın o zamana dek hiç görmediği bir saygınlıkla karşılanmıştır. Bayram ise vekilin arabası karşısında âdeta büyülenmiştir:

“Bayram'ın titremesi artmıştı. Neden sonra altını ıslattığını anladı. Kurunmak için, yok belki de bacakları kendini taşıyamaz olduğundan, toprağa oturuverdi. Gözlerini, toza bulanmış şeytan arabasından artık hiç ayırmadan... Böyle bir aracın, içinde taşıdığı insana ne büyük bir saygınlık verdiğini sezinledi. Şaşkınlıklarından silkinen herkes, gelip gelip adamın eline sarılıyor. Öpüyorlar o eli. Bayram, Kandil, Ramazan falan değilse köyde kimsenin elinin bu kadar çok kişi tarafından öpüldüğünü bilmiyor. Kahvede oturan kim varsa ayağa fırlamıştır. Yerlerini adama vermek için yarış ediyorlar. Rüstem Dede bile oturduğu peykeden titreyerek kalkmış, koltuk değneğine yaslanıp kıyıya çekilmiştir.”¹¹

Bayram daha o zaman bellemiştir: Kamusal alanda görünür olmanın, “Ben de varım.” demenin yolu hayranlık uyandıracak bir şeye sahip olmaktan geçer. Hayranlık uyandıranın ne olduğunu belirleyen ise maddi bir varlığa, herkesin kolaylıkla edinemeyeceği, ayırt edici bir nesneye sahip olmaktır: Araba. Araba, hem tutkulu bir sahiplenme sunan hem de prestiji sağlayan bir nesnedir. Hız yapabilmeyen verdiği üstünlükle, hem kişinin öznel dünyasını

10 İmran Gür, “Öznenin Öteki Kişilik Problemi, Aslı Erdoğan'da Suç ve Suç Ortaklığı Kavramı” başlıklı makalesinde postmodern öznenin kendi özbenliğine ötekileşme sürecinden bahseder. Bu ötekileştirmeyi öznenin tek seçenekli bir tarihsel bilinçle bilinçlenmesi yaratır ve özne kendi bilincini terk edip tarih bilincinin sesine döner, bu da ötekileşmiş bilincinin öznenin kendi özbilincinin yerine geçmesine neden olur. Bu durumda özne hem öldürülmüş hem öldürmüş olandır. Böyle bir yaşamda intihar, cinayet, kurban, katil, maktul ve cellat ayrılışır çünkü kendi bilincini öldüren kaynaktan beslenen özne kendi celladını savunan ötekileşmiş bir bilince döner, *Turkish Studies* 8/13 (2013), 967-986. Bu makale boyunca Bayram'ın kurban konumu da aslında biraz Gür'ün anlattığı gibidir; Bayram oluşturulmuş bir tarih bilinci yüzünden, bu tarih bilincini oluşturanın kendisi de olduğunun farkında olmadığından kendi bilincine ötekileşmiş, özbenliğini ötekileştirmiş, bu ötekileştirme sürecini üreten tarihsel koşulları gör(e)mediğinden hem suçlu hem kurban olmuştur.

11 Adalet Ağaoğlu, “Fikrimin İnce Gülü” (İstanbul: Everest, 2017), 149-150.

koruduğu, hem de dışarıdaki dünyayı kendi sınırlarına çekebilmesiyle büyüleyici bir aygıttır.¹² Bir Mercedes'e sahip olunca Bayram tam da bunu yaşayacaktır. Veli'nin karısına göre "bokrengi", Kapıkule'nin Nuran Hanım'ına göre "sidikrengi", Vedat'a göre "hardalrengi", Türk Petrol'ün sürücüsüne göre "altınrengi"¹³ ona göre ise, çok daha güzel bir renk, balrengi olan bir Mercedes sahibi olacak; böylelikle gösterişçi, dikkat çekme isteğiyle dolu bir insan olduğunu belli eden renk tercihiyle arabaya kendi kişiliğinden, öznelliğinden bir şey katarak onu kişiselleştirecek, arabasındayken iç dünyasını ona açacak, onu öznel dünyasının merkezi yapacak diğer yandan da yaşadığı dönemde büyük bir saygınlık kaynağı kabul edilen bu büyülü araç sayesinde dışarıya sunmak istediği bir kişisellik yaratarak diğerlerinden ayrılacaktır.

Zaten Demokrat Parti adayı da köy halkını bu nesnenin büyüsünden faydalanarak tavlamağa ister: "İş mi, iş. Para mı, para. Bize oy vermek, kendinize oy vermektir! Bize oy verene traktör, bize oy verene kamyon, bize oy verene işte bundan güzel bir araba! Sefaletle paydos!"¹⁴ Yaşadıkları "sefalet" in Demokrat Parti'ye oy verdikleri takdirde ortadan kalkacağını öne süren köy halkına yönelik bu seslenişte aslında milletvekili adayı, toplu bir refaha ermekten bahsetmez, bir çıkar ilişkisini açık eder: Partilerine oy verenlere para, traktör, kamyon, araba gibi kendi bireysel hayatlarını "kurtarabilecek" çözümler sunar. Vaat edilenler sadece maddi bir sefaleti gidermekle kalmayacak, tıpkı o an o milletvekili adayının yaşadığı gibi, kişiyi görkemli bir görünüşle, gösterişli bir benlik sunumuyla yaldızlı bir paket içinde topluma sunacak; yaldızlı olduğu oranda bakılmaya değer, ilgiye mazhar ve saygınlığı –ki bunun ahlaki doğruculuktan, kamu yararını, ortak iyiyi gözetmekten kaynaklanan bir saygınlık olmadığı açıktır– hak eder kılacaktır. Söz konusu paketi elde edebilmenin ise yegâne yolu vardır: paraya sahip olabilmek. Bayram böylece neden yoksun olduğunu daha çocuk yaşta anlamıştır, o, parasız ve sefil biridir, bu şekilde kalırsa horlanacak, küçümsecek ve ezilecektir. Köyün "incegül", "deloğlan", "bokböceği", "ayranı yok içemeye", "kediboku" Bayram'ı ancak arabası olursa bu durumu tersine çevirebileceğine, horlayan, küçümseyen ve ezen olabileceğine inanır. Onun istediği eşitlenmek değil, iktidarı ele geçirmektir. Diğerlerine karşı ezici bir iktidarı olursa alay edilen olmayı engelleyebileceğini, öz güvenini artırabileceğini, yoksun öteki karşısında yükselebileceğini umar. "Ballıhisar'ın Ballıhisarlı'dan çok küfür yemiş, onları ardından kendine çok güldürmüş Bayram"ını¹⁵ silip yerine saygın bir Bayram'ı fiyakalı bir arabayla inşa edebileceği yanılığısı içindedir:

"(...) kahvede çenesi düşük herkesi susturmak. Herkese, önünde kasket çıkarttırmak. Herkesi, Cemal'i, Âdem'i, hepsini kendine karşı saygılı görmek... (...) Yoo, isteseler de istemeseler de beni övmek zorundalar artık. Artık 'İncegül Bayram', 'kediboku', 'deloğlan' bitti. Yok. Tarihe gömüldü. Bu Bayram var işte artık."¹⁶

12 Jean Baudrillard, *Nesnel Sistemleri*, çev. Oğuz Adanır, Aslı Karamollaoğlu (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010), 83.

13 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 94.

14 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 151.

15 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 77.

16 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 273.

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Bayram'ın dünyasında arabanın anlamı saygılıktan da ötedir; Bayram için bu anlam daha varoluşsal bir duruma doğru genişlemiştir. Fiyakalı bir arabanın sahibi olmak onun için oyunda kalabilmek, boyun eğmemek demektir. "Cipleri, traktörleri göre göre, ben taa o zamanlardan koydum aklıma ki, beni de kurtarsa kurtarsa bir taksi kurtarır. Bir bu hevesim oldu, başka hiç (...) Kurbanlık koyun muyum? Silkelendim, doğrudum."¹⁷ diyen Bayram, araba sayesinde kedine diğerlerinin gözünde bir varlık, bir kişilik kazandırabileceğini, "kurtuluş"a erebileceğini, "kurban" olmayı reddedebileceğini düşünür. Kurban olmama uğruna da ahlaki değerlerini ve aslında farkında olmasa da kendisini bile feda etmeye hazırdır ve bu uğurda hayatı boyunca büyük bedensel ve ruhsal bedeller ödeyeceğinin bilincinde değildir.

3. Kurban Olmamak İçin Feda Edilenler: İnsani Zemini Yitirme

Silkelenip doğrulan Bayram sadece parası olursa böyle bir arabaya sahip olabileceğinin farkındadır. Onun arzu nesnesine ulaşması için öncelikle para kazanması gerekir. Modern kapitalist dünyada ise para arzusu bütün gerçek insan ihtiyaçlarının yerini alarak insan doğasını yoksullaştırır. Bir soyutlama olan homo economicus insan doğasının somut bütünlüğü yerine konulduğunda insan; insan olmaktan uzaklaşarak kendi bedeniyle, duyguları ve haz ilkesiyle ilişkisini yitirir. İnsanlıktan uzak bir insan doğası da soğukkanlı, hesapçı, ekonomik, kuru bir zihin, uzak bir bilinç üretir.¹⁸ Bayram da arzu nesnesi olan arabaya ulaşabilmek adına her türlü insani vasfını kaybeder. Köyde kalır, dünyayı Ballıhisar'dan ibaret kılarca paraya kavuşamayacağını düşünür. En başta, "Bölünmeyelim. Buncacık tarla da bölünürse, geri kalanı artık hiç işe yaramaz, hiç doyurmaz"¹⁹ diyerek tarladaki payını satmasını onaylamayan, kendisini büyüten amcası ve çocuklarını mağdur etmekte hiçbir beis görmez. Almanya'ya gitmeden önce kendisine çok yardımı dokunan arkadaşının minibüsünü sık sık çalıştığı tamirhaneye getirmesi, onda patronunun bu durumdan memnun olmayacağı hissini uyandırdığından patronuna arkadaşını kovmasını, kendisinin bundan alınmayacağını söyler. Baş koyduğu yolda ona engel teşkil edebilecek, hedefine ulaşmaktan kendisini alıkoyabilecek farz ettiği akraba, arkadaş, sevgili, her kim varsa harcamaya hazırdır. Kazanacağı garanti olsa sırf biraz daha fazla para alabilmek umuduyla ustam dediği, kendisine işi öğreten patronunu dava etmeyi bile aklından geçirir. Para arzusunun kölesi olan insan gerçek ihtiyacı olan sevgiyi doğasından uzaklaştırdığı için bu arzunun kölesi hâline gelmiş Bayram da kendisini gerçekten seven Kezban'ı bile daha çok paraya kavuşma yolunda ayak bağı olarak gördüğünden terk eder. Baş koyduğu yolda Bayram giderek her davranışının sonuçlarını hesaplayan, attığı her adımın ona ne kazandırıp ne kaybettireceğini düşünen birine dönüşmüştür. Bir keresinde Kezban'la buluştuğunda ona simit almayı aklından geçirse de kadının yarın baklava börek isteyeceğini, "yeni yakınlıklar"²⁰ bekleyeceğini varsayarak bundan bile vazgeçer. İnsani bağlardan, temastan

17 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 108.

18 Norman Brown, *Ölüme Karşı Hayat*, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı, 1996), 255.

19 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 210.

20 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 156.

uzak, ailesiyle görüşmeyen, arkadaş edinmeyen, sadece kendi küçük çıkarlarına fazlasıyla düşkün biri olduğundan seveni de bulunmayan Bayram'ın para kazanma arzusu onu öylesine ele geçirmiştir ki başkalarının hayatlarıyla oynamaktan, hatta bu uğurda suça bulaşmaktan bile çekinmez bir psikolojiye bürünür. Öyle ki kendi köyünden bir kişinin raporunu rüşvetle çürük şeklinde değiştirerek onun yerine Almanya'ya kendisi gider. Küçük hesapçılığı, sadece kendi çıkarını düşünme, çıkarlarına ters düşen her durumu engelleme isteği her an kafasının içinde ona öğütler verir hâle gelmiştir. Almanya'ya geldiğinde tüm ihanetlerine rağmen ona abilik yapmış amcasının oğlu Remzi abisi de dahil olmak üzere çeşit çeşit hesapların korkusuyla adresini memleketindekilerden gizler. Sıcaklık ve samimiyet üstüne temelli her türlü bağdan kendisini uzaklaştıran Bayram için çıkarsız bir ilişki biçimi yoktur. Almanların yolda düşene başını çevirip bakmadıklarını söyleyen işçi Yaşar'a "Onlar seni kor geçerse, sen de onları kor geçersin, daha iyi ya..."²¹ şeklindeki söylemi de gösterir ki Bayram sadece kendi yararı için yaşayan birine dönüşmüş, her türlü dayanışmayı kendisinden de destek beklenebileceği ihtimalini içerdiği için reddeden bir tavrı benimsemiştir.

Bayram'ın hissizleşmesi, insanlıktan uzaklaşarak başkalarının ayağını kaydırması fabrikaya girip para kazanmaya başladığında da devam eder. O, çalıştığı fabrikada daha yüksek maaşlı bölüme geçmek için kendisine yardım eden Portekizlinin işini kaybetmesine neden olur. Onun sorgulamadan bağımlı olduğu tek bir arzusu vardır: para. Bu arzu ise kendisine bağımlı kıldığı kişiden sürekli daha fazlasını talep eder. "Her yıl neye, hangi model arabaya nişan alsın; yılboyu kendini o model içinde görmeye heveslendirirse, daha modele yaklaşmasına bin mark kala yeni bir model araba geliyor."²² Yani kapitalist tüketim toplumunda sürekli bir üst model araba dolaşıma girer ve her üst model tüketiciden bir öncekinden daha yüksek bir meblağa talep eder. İnsanlar ise yalnızca bir şeyden yoksun olduklarına inandırıldıkları zaman, kapitalist ekonominin talep ettiğini daima artan oranda tüketime ve üretime ikna olabilirler.²³ Bayram zaten neden yoksun olduğuna çoktan inanmış/inandırılmıştır. Hâl böyle olunca onun hep daha çok çalışması, aslında kendisinin sandığı ama çoktan kapitalist toplum tarafından belirlenmiş arzusuna ulaşma yolunda ahlaki hiçbir değer tanımadan ilerlemesi elzem olur. Bu da onu giderek insani özden daha da uzaklaştırır.

İnsanlıktan ne kadar çok uzaklaştığının en somut örneği ise arzu nesnesine bir zarar gelmesin diye eşyalarının bir kısmını arabaya yüklemeyi kabul etmemesi, çocuklarını da yeni kılıfa tükürür, sümük bulaştırır, kapıları ayaklarıyla, camları elleriyle çizip kirletir²⁴ gerekçesiyle almaması, kendisine Almanya'da evlerini açan tek kişi olan Veli ve ailesinin kaza yaptıklarını görmesine rağmen yolda durmamasıdır. Veli'nin kaza yaptığını görünce;

21 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 215.

22 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 50.

23 Eugene Holland, *W. Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u: Şizoanalize Giriş*, çev. Ali Utku, Mukadder Erkam (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2007), 151-152.

24 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 10.

"Suç bende değil. Ben söyledim ona. Yükleme bu kadar, dedim. Kaldırılmaz bu araba. Arabaya yazık... (...) Öldüler mi? Hepsi mi? Ağır yaralıdırlar. Nereye kaldırdılar ki? Bilsem, dönerim. Bilmiyorum... De ki, gidip baktım. Neye yarar? Çok da geride kaldılar... Dönsem... Dönmesine dönerim de, ölü, yaralı... Hepsi üstüme kalırsa?..."²⁵

şeklinde tepki veren, "Ford'u almasaydı, o işçilerin akıllarının olimpiyatlarda olduğu yıllarda yapılan pazartesi arabalarından"²⁶ diyerek arkadaşını suçlayan, vicdanını aklamaya çalışan Bayram, yolda başka bir kazaya daha rastlar. Şarap Festivali'ne giden yolcuları taşıyan otobüs devrildiğinde o yolcuları az önce bir hendeğe saçılmış patateslerle hemen aynı düzeye indiriverirken²⁷ de gayet rahattır çünkü onun tüm konsantrasyonu herhangi bir araçla çarpışmadan Balkız'ı sağ salim köyüne götürmek üzerinedir. Bayram arzusunun bu denli kölesi hâline gelmiş, mekanikleşmiş, empati duygusunu ve vicdanını yitirmiştir. "İşin yolunda gitsin istiyorsan, hiç dönüp arkana bakmayacaksın. Kendi adına bir yararı yok mu, tökezleyeni olduğu yerde bırakacaksın. Atları niye vururlar, de bakalım? Ayak bağı olmasın diye. Boşuna arpa yemesin diye."²⁸ şeklindeki düşünceleri arzusunun çekim gücüyle onun ne denli körleştiğini, benmerkezci olduğunu, çıkarına uymayan hiçbir durumla, hiç kimseye duygudaşlık yapmayacağını, başkasının acısına ortak olmayacağını açıkça gözler önüne serer. Bayram, sahtecilik yaparak Almanya'ya gitmesini engellediği İbrahim'e de iç dünyasında şu şekilde yer verir:

"İbrahim bu enezeliğiyle Alamanya'da ne iş görebilirdi? Ne işe yarardı oralarda? İki günde geri döndürürlerdi alimallah onu. (...) Yani İbrahim, şu hayatta benim çektiklerim... Sen bunları çekmedin birader. Sen hep köyünde, babanın dizinin dibinde... (...) Hem canım... İş bilenin, kılıç kuşananın... Ben gözümü açtım, sıranı kaptım."²⁹

Gruen, bir zamanlar yaşadığı kurban durumunun oluşturduğu yaraları bastırmaya kalktığında kişinin başkalarının acısını hissetme yeteneğini kaybettiğini belirtir. Bu durumda kendine odaklanan insan sadece, Bayram örneğinde olduğu gibi, kendine acı ve bu da beraberinde bir özseverlik getirir.³⁰ Alıntılanan tüm bu parçalarda söz konusu durum Bayram üzerinden net bir şekilde gözlemlenebilir. Ancak Bayram kendi suçunu bastırmaya, kendisini aklamaya çalışsa da asıl suçlu olandır. Ama o daima kendi suçunu inkâr etme eğilimindedir. İnkâr ettiği söz konusu suçları Veli'nin ya da İbrahim'in ya da başka insanların başarısızlığına, ihmalkârlığına bağlamak onun merhamet duygusunu köreltir, kendi haklılığını ispatlamanın bir yolu hâline gelir. Kendisiyle, geçmişiyse, ona acı veren koşullarla gerçek anlamda bir yüzleşme yaşamaktan

25 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 114-115.

26 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 118.

27 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 129.

28 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 164-165.

29 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 224-225.

30 Arno Gruen, *Empatinin Yitimi: Kayıtsızlık Politikası Üzerine*, çev. İlkur İgan (İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2006), 40.

kaçması onun başkalarının acısını da görmezden gelmesinin, sürekli güce yaslanmasının, o güce yaslananların ancak “başarılı” olabileceğine, diğerlerinin “kaybetmeye” mahkûm olduğuna inanmasının yolunu açarak Bayram’da vicdan yitimine neden olur.

Bayram’ın askerlik deneyimi de iktidarla özdeşleşip insani zeminden nasıl uzaklaştığının bir başka örneği olarak düşünülebilir.³¹ Askerliğini yaparken tutuklanan bir delikanlıyı hatırlayan Bayram;

“Asker de olsan siyasi olabiliyorsun. Aman Bayram, gözünü aç. Bulaşayım deme bi bokluğa. (...) Kalmış şurda bikaç ayın. Göze girmeye bak. Sıyrılmı, usulca çık belanın göbeğinden. (...) Yatağında kim, neden söz ederse etsin, duyma. Konuşma. Tuzağa düşürtme kendini. (...) Sağır ve samut olacaksın. Karışma, sana ne?”³²

şeklinde düşünerek önce kendini korumaya alır ama sonra sadece bununla da yetinmez. Kendisiyle konuşmak isteyen tutuklu yedek subayı, göze girme isteğiyle üsteğmene şikâyet edip delikanlının dayak yemesine sebebiyet verir. Ancak bu kadarla da kalmaz. İlk başta askerî araçlarda delikanlıların elleri kolları bağlyken bile dipçiklenmelerinde bir kancıklık³³ bulan Bayram giderek bu durumu kanıksamış hatta o da Bismil’de tutuklanan garibanın birinin böğrüne vurmuştur. Anlatıcı Bayram’ın bu sürecini çok iyi bir ifadeyle özetler:

“Tanıklığa alıştıkça bu çorbaya kendinden de biraz tuz katmak. Tatmak. Öğrenmek. Kanıksamak. Bu, ardından kanıksanmış olana özlemi de getiriyor olsa gerek. Dadanmayı. Tiksinilen bir ilaç, sürekli alındığında, bir gövdenin kanını, hücrelerini nasıl tutsak edebilirse, öyle. (...) Alışmak denilen zehir. Acı çektirmeye acı çekmekten daha mı kolay alışırlar?”³⁴

Önceleri acımasız bulduğu, tedirginlikle karşıladığı, etkisiz hâle getirilmiş gençlere uygulanan şiddet karşısında şiddete maruz kalanların acısına kayıtsız kalmış, sorumluluk, ses çıkarma gibi seçenekleri kendine gelecek muhtemel zararların korkusuyla hiç düşünmemiş, ilerleyen zamanlarda ise kendisi de komutanları tarafından fiziksel ve psikolojik şiddet görmesine rağmen acı çekenden tamamen uzaklaşıp acıyı çektiren muktedirin tarafına geçmiştir. Ezenin kurduğu egemen yapıyla uyumlu ezilenler ezeni benimser, onun tavrını içselleştirir.³⁵ Kimliklerini iktidarla ve onun sembolleriyle özdeşleştiren bu tarz bireyler, Gruen’in dediği gibi, “insan oluşlarının zeminini yitirirler ve böylece kendilerini algılayış biçimleri, güce dayalı

31 Askerlikte kapitalist bir ilişki yoktur, finansal bir kazanç hedeflenmemiştir ama Lordon’un bakış açısıyla değerlendirildiğinde orada da tıpkı kapitalizmde olduğu gibi tahakküm ilişkisi kurulur. Kapitalizmde yöntem parayken askerî ilişkilerde şiddet olur. En genel anlamda hizmete alınanların etkiye gücünü seferber edip kendi girişiminin hizmetine sokmasını sağlayan ilişki patronluktur (22). Bu bağlamda askerdeki ast üst ilişkisinin kapitalizmdeki ezen ezilen ilişkisinden farkı olmadığı, en azından Adalet Ağaoğlu’nun romanında bu ilişkiyi söz konusu bakış açısıyla ele aldığı iddia edilebilir.

32 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 75.

33 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 262.

34 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 263.

35 Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev. Dilek Hattatoğlu (İstanbul: Ayrıntı, 2006), 25.

bir toplumsal sistemin sürekliliğini sağlamaya hizmet eder hâle gelir. Kısırdöngü başlar.³⁶ Bu kısırdöngü Bayram üzerinden çok net bir şekilde tüm roman boyunca izlenebilir. Bayram, görüldüğü üzere, çıkarına işleyeceğini düşündüğü her durumda gücünün, iktidarın yanında yer alır; vicdanını bir kenara bırakarak sürekli bir biçimde merhametten, empatiden uzaklaşır. Onun insanlığı, diğerleriyle nadiren kurduğu anlık sıcak ilişkiler, sadece kendisini de iktidar konumuna yükselten bir tutumla karşılaştığında su yüzüne çıkar. Bir otoparkçının Mercedes'ine beğeniyle bakışını görüp ona "bey" diye hitap ettiğini duyunca " 'Beyim' diyen ağzına kurban olsun bu Bayram. İşte ben insanlıktan bunu anlar, bunu bilirim..."³⁷ diyen Bayram, aynı kişinin kendisine yönelik ilgisini kesip görmemişliğini eleştirdiğinde "Bununki de iş değil, köpeklik. Tam kendine layığı bulmuş işte. Bizim taksilerimizin önünden ardından havlayıp duracak böyle. Bin beter ol!"³⁸ sözlerini sarf edecek kadar acımasızlaşır. Ona kurban olduğu günleri hatırlatan her bir bakış, her bir söz, her bir tutum karşısında o kurban psikolojisini üstünden atmak uğruna kurban etmeye hazır hâle gelir. Çocuklukta ve askerlikte yaşadığı eziklik duygusunu, zayıf hissetme hâlini, bunların ruhunda açtığı hasarları yadsımak adına başkalarına kötü ve kaba davranmaktan, yakınlarına dahi duyarsız ve acımasızca muamele etmekten başka bir yol izlemez.

4. Arzunun Yabancılaştırdıkları

Bayram sadece çevresine karşı duyarsızlaşmakla kalmamış, kendi bedenine karşı da yabancılaşmıştır. Boş olan her dakikasını Mercedes'i alabilmek için harcayan, durmadan iş saatlerini çoğaltan Bayram, bu uğurda tabiri caizse yememiş, içmemiş, "kendisi için ayrılmış tek saati olmayan"³⁹ bir son üç yıl geçirmiştir: "İlle bu son üç yıl; fenik fenik, mark mark biriktirilmiş, yalnız bu Mercedes için biriktirilmiş. Bir kadınla yatılmışsa, o kadına bir Coca-Cola bile içirmeden yatılmıştır."⁴⁰ Arzusunu ele geçirme adına sistemin talep ettiği üzere sermayenin disiplini altına giren Bayram, bunun sonucu olarak bedeniyle ilişkisini yitirmiştir. Otuzunu yeni aşmış Bayram son üç yılda ne kadar yaşlandığını bile fark edemeyecek kadar bedeninden uzaklaşmıştır. Yüzüne dahi bakmaya vakit bulamayan Bayram, yolda kendisiyle yarışa giren kamyonetin sürücüsünden dolayı sık sık baktığı aynada şu manzarayla karşılaşır:

"Orda, bu Mercedes'in içine daha çok yaraşacağını sandığı, bir zaman öncesinin tutkulu bakışlı, kıvılcımlı, esmer delikanlısını görmeyi umuyor. Nerde? Aşağı doğru damar damar sarkan yanakları, sağ gözünün altındaki yanık izi, derine kaçmış gözleri, sarı-kara yüzünde cansız, mat, sigara isisi bir kırıcılıkla uzayıvermiş sakallarıyla; ağzını açtıkça, sol üstten ikisinin eksikliği hemen görünen dişleriyle."⁴¹

36 Gruen, *Empatinin Yitimi: Kayıtsızlık Politikası Üzerine*, 14.

37 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 61.

38 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 63.

39 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 21.

40 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 21.

41 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 8-9.

Kapitalizmin sonucu olarak kendisine, çevresine, doğaya yabancılaşan, sistemin egemen üreticilerinin belirlediği arzuya ulaşır özgürleşeceğini düşünürken daha da köleleştiğinin farkına varamayan Bayram köklerini, özünü yitirmiş, özbenliğine yabancılaşmış, mekanik bir hâle gelmiştir. Bu mekanikleşme, onu emeğine yabancılaştıran fabrika ortamıyla sınırlı değildir. Kapitalizmin neden olduğu yabancılaşma hayatın her noktasına nüfuz etmiş, insanı ruhsuz bir makineye dönüştürmüştür:

“Her an ayağı frende, ama her an da hep aynı hızda olmak. Her an durmaya hazır bulunmak, ama asla durmamak. Hep akmak. Hep gitmek. Hiç hızdan düşmemek Bayram, montaj hattından daha amansız, daha hoşgörüsüz bir yer ve durumda bulabileceğini hiç aklına getirmemişti. Orda hep makinesin. Herkes makine. Her şey makine. Burada hem makine, hem insan olmak...”⁴²

Makineleşen Bayram insan olmayı artık beceremez hâle gelir zira yolda çok yaşlı bir adam yüzünü kaldırıp ona el salladığında, Bayram, adama gülümsemek, selamına karşılık vermek, yaşlı bir köylüye böyle bir “selam cömertliğinde”⁴³ bulunmak için bile hiçbir istek duymaz. Burada söz konusu olan davranışların mekanikleşmesinden çok, sistemin kişiyi makine soğukluğunda, davranışlarının mekanikleştiğinin bile farkına varamayan, yalnızca hedefe kilitlenmiş bir insana dönüştürmüş olduğu gerçeğidir.

Bayram bedeninin genç bir insanın bedeni olmaktan çıktığını, ruhunun insani özü yitirdiğini iş saatlerini durmadan Mercedes alabilmek için çoğaltırken fark edemez hâle gelmiştir çünkü kapitalist sistem ona büyük hazzı sürekli fısıldar: “O Mercedes senin olacak, ha gayret!” Bu vaat, çalışmanın verdiği zahmetleri fazlasıyla telafi eder. Lordon’a göre kapitalist sistem aslında duygusal bir köleliğe dayanır. “Efendiye itaat ederim, çünkü bu efendi, sevdiğim ve bana sevinç veren lütufların hayalî (ya da gerçek) nedenidir.”⁴⁴ düşüncesi sistem tarafından köleleştirilmiş olanlarca içselleştirilir. Sömürü duygusal hayatla beslenir. Bu bağlamda denebilir ki Bayram da aslında tüm hesapçılığın rağmen duygularının kölesi olmuştur, aklı ve bilinci bir kenara bırakarak “efendisinin lütfü” olan arabası Balkız’la yoğun bir duygusal ilişki hatta âdeti aşk yaşamaktadır. Sistemin belirlediği arzuya ulaşma onda büyük bir haz uyandırırken insan doğasından kaynaklanan küçük hazları ise öldürmüştür: “Coca-Cola bile içirmeden” yatılan kadınlarla yaşadığı ya da Solmaz gibi sadece cinsellikten ibaret ilişkileri onun için haz veren ilişkilerden daha çok yine kurbanlık ekseninde düşünülmesi gereken ilişkiler olarak belirir. Onda cinsel ilişki hazdan öte bir anlama işaret eder. Bu tarz bir ilişki sayesinde “erkeklik” ispatıyla yine gücünü gösterdiğini, “kurbanlık koyun” olmadığını, ondan esirgenen iktidara bu şekilde sahip olabileceğini düşünür. Arabalı vapurda karşılaştığı Ayfer’le olan ilişkisi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Mercedes’li bir erkek olmanın verdiği üstünlüğün Ayfer’le

42 Ağaoğlu, “Fikrimin İnce Gülü”, 124.

43 Ağaoğlu, “Fikrimin İnce Gülü”, 105.

44 Frederic Lordon, *Kapitalizm, Arzu ve Kölelik: Marx ve Spinoza'nın İşbirliği*, çev. Akın Terzi, haz. Savaş Kılıç (İstanbul: Metis, 2013), 95.

kolayca cinsel temas sağlayacağını varsayması ama sonunda hüsrana uğrayıp şu cümleleri kurması "Neyse, Solmaz karısına ispatladık ya erkekliğimizi. Daha da ispatlarız Allah kısmet ederse..."⁴⁵ onun kadın erkek birlikteliğinden çok iktidar kurma isteğinde olduğunu gösterir. Araba almak için gece gündüz çalışırken "erkekliğini" bir yana koymuştur.⁴⁶ Kapitalist ilişkiler ağında sömürülen, köleleştirilen Bayram, bu nedenle kaybettiklerini geri kazanmak için kadınları cinsel anlamda sömürmeyi, onlar karşısında efendi pozisyonuna yükselmeyi arzular. Böyle bir isteğin hazdan ya da sıcak bir temastan ziyade baştan kaybedilmiş ya da vaat edilmesine rağmen bir türlü gerçekleşmeyen iktidara kavuşmaktan kaynaklandığı açıktır. Benzer bir durum onun Kıbrıs meselesindeki tavrı için de düşünülebilir. Ecevit'i Almanya'ya gidebilmelerini sağladığı için öven, Erbakan'ı namazında niyazında, milletin ahlaklı olmasını isteyen bir adam diye takdir eden, Demirel'i ise sever gibi görünen –ama bu bile "sıkı bir tartışmayı sürdürecektik kadar" değildir: "Öyle ya canım. Bana ne? Neyim olur Demirel benim."⁴⁷– Bayram, memleket meseleleri hakkında görüş bildirmekten sıklıkla kaçınırken Kıbrıs sorununu neticelendiremediği için Ecevit'e kızır: "Basıp geçeceksin Yunan'ın üstünden. (...) Bi götüboklu Yunan'ı hâlâ susturamadık."⁴⁸ Milli hiçbir meseleyle, ülkesine fayda sağlayacak hiçbir girişimle alakadar olmazken bu meseleyle ilgili bir tavrının olması da aslında yine onun kurban psikolojisiyle ve iktidar talebiyle ilgilidir. Yunan'a karşı sağlanacak üstünlük ona "milli bir gurur"dan ziyade ezebilmenin, küçümsemenin, iktidarını ispatlamanın hazzını yaşatacaktır. Bayram'ın benzer bir tavrını af meselesine yaklaşımında da görürüz: "Bir zamanlar gençlerimize acır gibi olmuştum. Onlar için üzül müştüm nerdeyse. (...) hoşlanmıştım salıverilmelerine. Uzaktayken anlayamıyor insan. Affa uğramaları hiç iyi olmamış işte, belli. Yoksa, affetmek Allah'ın emridir. Büyüklüğün şanındandır."⁴⁹ Bayram'a göre hapisteki gençler suçludur ama onlar gençtir daha, bir hata yapmışlardır, affetmek ne de olsa "büyüklüğün şanındandır." Böyle düşünür çünkü acınacak başka kişilerin bulunduğunu bilmek, onlara "acı gibi olmak" kendisini kurban durumundan çıkarıp iktidara taşır. Ancak vapurda arabasına tükürenin kim olduğunu görmese de gençleri suçlu kabul eder, bu gençlerin "mal düşmanı", "servet düşmanı" olduğunu düşünerek Ecevit'e af çıkardığı için kızır. Belki de yarın öbür gün arabasını park ettiğinde biri "gâvur arabası" sanıp arabasını yakmaya çalışacak⁵⁰ diye endişelenir. Böyle bir durum onu yine kurban konumuna sokacağından dehşete düşmüştür. Kurban olmamak adına yine güce yaslanır ve affın büyük bir hata olduğunu savunur. Gençlerin ortak iyi adına, herkesin özgürlüğü, eşitliği uğruna verdiği mücadeleyle hiç ilgilenmez bile, onun en büyük ve tek korkusu bir birey olarak ezilenler sınıfından çıkamamaktır, sınıfın diğer üyeleri onu ilgilendirmez. Bedeniyle bağını yitiren, zihinsel ve davranışsal bazda mekanikleşen, kaybettiği gerçek hazların yerine

45 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 171.

46 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 190.

47 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 214.

48 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 106.

49 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 144.

50 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 143-144.

hükmetmenin hazzını yerleştirmeyi arzulayan Bayram çok uzun bir süre yitirdiklerinin farkına bile varamayacaktır.

5. Arzu Uğruna Körleşme

“Efendi”liğe yükselip iktidar elde ederek ezenler saffına geçmek isteyen Bayram, gerçekteyse hayatın her alanında tam bir ezilen, gerçek bir kurban, zihni uyuşturulmuş bir köledir. O, kendisini bütünüyle sisteme adanmış, efendisine tamamıyla teslim olmuş, kapitalizmin ürettiği arzu onda tahakküme karşı tam bir bağımlılık ve itaatkârlık yaratmıştır.⁵¹ Diğer işçi arkadaşları işverenin mızıkçılıklarından, işin insan tanımazlığından dem vurduklarında Bayram, ustabaşının adamı gibi davranır. “Toz kondurmaz fabrikanın yönetimine.”⁵² O, Almanlar bizi hem çalıştırıp hem küçük görüyorlar diyen arkadaşına “Parasını ödüyor ya. Sen ona bak. Ne yapsın başka?”⁵³ diyen, “Birlik olmycam işte. Dün olmadım, yarın da olmycam, zorla mı?”⁵⁴ sözleriyle dayanışmayı, kendilerini köleleştirenlere karşı direnmeyi reddeden, egemen efendisinin arzusunu kendi arzusu kılmış, tam da efendisinin istediği cinsten bir köle olmuştur. Efendiye bu bağlılığının, bu sadakatının karşılığını da alır. Çoğu kişi işten atılırken o atılmaz. Solcu bir arkadaşının işten çıkarılışını da “Hıdır’ı defettiler pekâla. İyi oldu. İki de bir ortalığı körüklüyordu. Bizi de işimizden edecekti uğursuz.”⁵⁵ şeklinde değerlendirir. Onu “ortak bir iyilik” değil sadece kendi iyiliği ilgilendirir. Lordon, Spinoza’dan yola çıkarak “Duygusal sömürü ancak insanlar ortak arzularını, artık tek taraflı ele geçirilemeyecek nesnelere yönlendirmeyi başarabildiklerinde – yani gerçek yararın kişinin, başkalarının da kendisi kadar o yararın sahibi olmasını dilemesine bağlı olduğunu anladıklarında– son bulur.”⁵⁶ saptamasında bulunur. Numan; “Ne doğarsa birlikten doğar arkadaş! Sen tek başına alsan alsan ne alırsın? Bir araba. Onu da bir çarptırın, bir yarmadan ne aşağı yuvarlandın mı, sen sağ, ben selamet. Birlik olup bir fabrika kurarsak, hem memlekete bir yatırımdır, hem de çoğumuza çocuğumuza bir istikbaldir.”⁵⁷ dediğinde egemen değer yargılarının üstünlüğünü çoktan kabul etmiş Bayram söylenenlere kayıtsız kalır hatta bunları enayilik olarak görür: “Bunlar kafa kafaya vermiş, beni sıkboğaz ederler... Lafa bak. Çoluklarının çocuklarının istikbalini bana tesis ettirecekler. Alın da kaçan mı? Enayi idim sanki ben.”⁵⁸ O, kendisine göre daha bilinçli olan kişilerle diyaloga girmeyi reddederek kendi konumunu yapılandıran ekonomik ve politik koşulların farkına varamaz. Bu koşulların sadece

51 Bayram’ın efendisiyle kurduğu ilişki ilk bakışta Hegel’in efendi-köle diyalektiğini aklara getirirse de tıpkı bu ilişkideki gibi Bayram tanımına, bilinme arzusunda olsa da, o Hegel’in varsaydığı sonuca ulaşmaz, kendi bilincine vararak, nihayetinde, özgür bir birey olamaz. Efendi-köle ilişkisi için bkz. Derda Küçükalp, “Efendi-Köle Ahlakı vs. Efendi Köle Diyalektiği”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* XXIX/1 (2010), 58-63.

52 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 214.

53 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 215.

54 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 89.

55 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 188.

56 Lordon, *Kapitalizm, Arzu ve Kölelik: Marx ve Spinoza’nın İşbirliği*, 190.

57 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 80.

58 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 80.

biri için değil, herkes için iyileştirildiğinde gerçek refaha kavuşulabileceğini düşünemez. Bauman'ın benzetmesindeki gibi kapitalist bir toplumda kişinin peşinde olduğu şey farklı bir kâğıt oyunu değil, daha iyi bir ele sahip olmaktır.⁵⁹ İçinde bulunduğu kapitalist toplumun yaptırımlarını sorgulamaksızın kabul eden, ödediği bedelleri görmezden gelen Bayram'ın da beklentisi budur; o diğerlerinin ya da toplumun refahını önemsemez. Şartların adil olduğu, fırsat eşitliğinin bulunduğu takdirde çok daha eşitlikçi bir toplumda, daha iyi koşullarda yaşayabileceğini düşünemeyecek kadar kendi yoksulluğuna odaklıdır. Anlatıcı, çocukluğunu düşündüğünde Bayram'ın aklından geçenleri "Niye inansın amcasına sanki? Hiçbir gün, bakkaldaki boyalı şekerlerden alamadı çocuklarına ve Bayram'a. Hiçbir gün, bir kağnıya binip Sivrihisar'a gidemedi. Gidip dönüşte torbasında urbalık, leblebi şekeri getirmede."⁶⁰ olur. Gruen insanın kendi yetersizlik duygusundan kaynaklanan ve onu bir iktidarla özdeşleşmeye götüren durumun empatinin yitimine yol açtığını belirtir.⁶¹ Bayram hem amcasını "yetersiz" biri olarak değerlendirmiş hem de kendisini imkânsızlıklar içinde yoksul bir Anadolu köylüsü olmaktan dolayı yetersiz hissetmiş, bunu aşabilmek için hep iktidarla özdeşleşmiştir. Bu da onun çevresindekilerle empati kurmasını engelleyip daima benmerkezli bir bakış açısına sahip olmasına neden olmuştur. Köyündeki Düldüller'in Osman Efendi'sinin söylediği "Bakin siz, Menderes bi geçsin başa, bu köyde herkesin altına bi taksi, tarlasında bir traktör... Nah şuraya yazıyorum. Amerika arkamızda olunca..."⁶² cümleleri de onun çocukluk hatıralarındaki yerini almıştır. Bayram neden bazı çocukların şeker yiyebildiğini, neden bazılarının yiyemediğini, onların köyü fakir kalırken söz gelimi Afyonlu çimentocunun neden milyoner olduğunu yani toplumsal eşitsizlik ve adaletsizliği tam da o adaletsizliğin göbeğinden gelmesine rağmen hiç sorgulamaz. Tam tersine "bir garip işçi" olarak siyasetle ilgilenmemesi gerektiğini düşünür.⁶³ Guattari'nin işaret ettiği gibi kapitalizm sadece tüketim amaçlı ticari mallar üretmemekte, Bayram örneğinde açıkça görüldüğü üzere, hiyerarşiye boyun eğme ve tahakküme yönelik değerler de üretmektedir.⁶⁴ Bayram da bu tahakküm ilişkisindeki yerini gönüllü olarak alır. Bu ilişkide onu gönüllü kılan motivasyon gerçekleşmesinin imkânsızlığını kavrayamadığı iktidar arzudur. O, egemen olma arzusunu baktığı her yerde görür. Sözelimi İstanbul'da en çok Boğaziçi Köprüsü'nü sever. Boğazdan geçerken orada anlatıcının kelimeleriyle "Tepeden bakma. Zorlanmadan egemen olma. Her şeyi, herkesi ayaklarının dibinde tutma."⁶⁵ görür. Egemenliğin getirdiği doyunluğa ulaşmak adına sistemin bedeninde ve ruhunda yarattığı hasarları görmezden gelerek, bu hasarları dayanışmayla iyileştirmeyi teklif edenleri reddederek giderek körleşir ve arzusuna daha da sıkı sarılır.

59 Zygmunt Bauman, *Özgürlük*, çev. Kübra Eren (İstanbul: Ayrıntı, 2016), 127.

60 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 83.

61 Gruen, *Empatinin Yitimi: Kayıtsızlık Politikası Üzerine*, 13-14.

62 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 82.

63 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 216.

64 Akt. Mahmut Yardımcıoğlu, Merve Kaplan, "Kapitalizm ve Şizofreni: Deleuze ve Guattari", *G. Ü. İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi* 2/2 (2018), 81.

65 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 145.

Sadece kendi arzusuna kavuştuğu takdirde mutlu olabileceği, yoksulluktan ve hor görülmekten böylelikle kurtulabileceği, kurban yazgısını ancak bu şekilde terse çevirebileceği yanılışı içindeki Bayram'ın bireysel refah anlayışı onun hayatının tek amacı hâline gelmiş, aslında bu şekilde düşündüğü için her zaman kurban edilmeye mahkûm olduğu gerçeğini bir türlü görememiştir. Başta köyündekiler olmak üzere Mercedes'yle herkesin onun kişiliğini onaylaması, ona hayranlık beslemesi, var olabilmeyi sadece buna bağlaması Bayram'da o kadar ağır basan bir arzudur ki tüm köleliği, maruz kaldığı beden ve zihin sömürsünü bunun için rızayla karşılar. Mercedes'ine kavuştuğunda da kölelikten ilkelerini içselleştirdiği bir efendiliğe geçeceği yanılısaması içindedir: “Bir taksi seni hem kendinin efendisi yapar, hem de efendi yapar.”⁶⁶ Ekonomik iktidarın kölesi olduğunun farkında olmayan, statüsünü bir nesne üzerinden değiştirebileceğini düşünen, bu nesne üzerinden kendisine ayrıcalıklı bir kişilik de satın alabileceği yanılısıyla Bayram, Kapıkule Sınır Kapısı'ndan girdiği an Mercedes'i ve üstündeki Franz Lehar yazılı süslü gömleğiyle hayal ettiği ayrıcalıklı kişiye dönüşeceğini ummuştur ama sonuç beklediği gibi çıkmaz:

“Bu girişi yol boyu bambaşka düşlemişti. Önünde, yanında yöresinde hiç bir oto, hiç bir kamyon, kamyonet, ya da şu tren gibi uzun TIR'lardan bir teki bulunmayacaktı. Sınır kapısından çıkan herkese ve sınır kapısında görevli bütün memurlara karşı öyle, balrengi, gıcır gıcır, süzülerek giriverecekti içeri. Kapıda yavaşlayacak, memurların, durması için ona saygıyla gösterecekleri yere doğru kayarak ilerleyecekti. Son yüz elli kilometrede bunu hep öyle düşünmüştü.”⁶⁷

Daha kapıdan girer girmez yaşadığı bu ilk hayal kırıklığı onun nasıl körleştiğinin iyi bir örneğidir. Bir arabaya sahip olmak dönemin kapitalist tüketim toplumunda pompalanan bir arzudur ve bu arzu sadece Bayram'a ait değildir. Bu arzuya kavuşmak uğruna bedenini, emeğini ve zihnini sömürüye açan onun gibi diğerleri de araba sahibi olmuştur. Sınır kapısındaki ilgisizlik benzincide de sürer. Benzinci “Doğunluk araba sahibi olanlarda mı, bütün gün bunlardan yüzünü, beş yüzünü ardarda göre göre bende mi acep?”⁶⁸ diye düşünür. Memleket, örneğin Bursa çoktan artan tüketime cevap verir hâle gelmiştir: “(...) derken Renault Bakım Servisi İnşaatını, ardından da Balıklı Çayı'nı geçti Bayram. Geçer geçmez, Oto-Kauçuk-Profil. Renault Parça. Tofaş Servis. Ford Parça. Otaş Servis. Oto Balans. Fiat. Oyak Servis. Chevrolet, Rot Makas. Kaporta. Fren. Debriyaj-Balata... Bir zamanlar biz Bursa'yı ipek kenti bilirdik.”⁶⁹

Yatırımını görüntüye yapan Bayram için Mercedes'in yıldızının çalınması büyük bir hüsrana olur ama öğrenir ki ayrıcalıklı sandığı Balkızı'nın yıldızından günde yüz elli adet satılmaktadır. Bu bağlamda kapitalist bir toplumda ayrıcalıklı olmak aslında o ayrıcalığın aracı piyasaya sürüldüğü an imkânsız bir hayale dönüşür. Ama sistem bu hayali sürekli besleyerek zihnini ele

66 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 158.

67 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 6.

68 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 73.

69 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 200.

geçirdiği kişilere hep bir yenisini daha sunar. Bazılarının arabası olup aynılaşsalar da sistem onların her birine ne kadar özel olduğu yanılması yaratmaktan vazgeçmez. Arabasına kılıf almaya gittiğinde acentedeki adam Bayram'a sunduğu "özel" kılıf üstüne şu nutku çeker:

"Bu, direksiyonu özel kılıflı Mercedes'lerden. Ne demek bu, biliyor, musunuz? Çoğu parçası özel olarak yapılmıştır demek. Biz bunun için salt on üç marklık bir fazlalık ekliyoruz fiyatına. Sembolik. Bir çeşit onur payı. Bu türden direksiyon kılıfları, ancak Mercedes fabrikasının en üst kademede çalışanları için, onların yakınlarına vermek istedikleri, özel dikkatle yapılmış armağanlık otolara özgüdür. (...) Kimseye anlatamazsınız özel yapım ne demek. Fakat, anladığım kadarıyla Bay Türk, siz araba alımında oldukça titizsiniz. Size, bu fırsatı kaçırmamanızı söylemekse benim görevim. (...) Bayram'ın başı dönmüş, gözü kararmıştı. On iç marka bunca şeyi satın almak. En üst kattakilerin arabasına on üç marklık farkla sahip olmak."⁷⁰

Bayram kapitalist tüketim toplumunun tuzaklarından birine düştüğünün farkında değildir. Baudrillard'ın belirttiği üzere, "toplumun çok büyük bir bölümünün biçimsel ve psikolojik açıdan, gerçekten de küçük bir azınlık için üretilmiş modellere öykünen seri hâlinde üretilmiş nesnelere satın aldığı"⁷¹ söylenebilir. Satıcının davranışı sadece Bayram'a has değildir, o gelen her müşteriye kendisini ayrıcalıklı hissettirmekle görevlidir. Kendisinin özel ve değerli bir müşteri olduğu yanılmasına kapılan Bayram, satın alma eyleminin bir seçme özgürlüğü olmadığını farkında bile değildir. Neyin arzu edilmesi, neyin satın almaya layık olduğu çoktan kişilere dayatılmıştır. Yine Baudrillard'a kulak verirsek;

"Şu araba yerine bu arabayı seçmekle işin içine bir miktar kişisel katmış olabilirsiniz, ancak burada asıl önemli olan nokta bizi ekonomik bir düzene boyun eğmeye mecbur eden seçme eylemidir. 'Kendinizi diğerlerinden farklı kılmak amacıyla şu ya da bu nesneyi seçmeniz başlı başına bir toplumsal hizmettir.' (Stuart Mili). Toplum nesne sayısını çoğaltarak sizi onlar arasında bir seçim yapmaya zorlar ve böylelikle kendi açısından her zaman bir tehlike arz etmiş olan kişisel talebi etkisiz hâle getirir."⁷²

Makalenin başından beri vurgulanan kısmın bir kez daha altını çizmek gerekirse, Bayram'ın Balkız'a yönelik tutkusu ona özgü gibi görünse de gerçekte bu, tekil bir bireye ait, kişisel bir tutkudan ziyade bireyin kapitalist sistemle bütünleşmesini sağlayan, üretilmiş ve sürekli taze ve diri kalması için çeşitli numaralarla süslenen bir tutkudur. Bu nedenle romanın odağındaki kişi Bayram olsa da toplumun diğer üyeleri de aslında Bayram'dan farklı değildir. "Biz kaç yıl bekledik, sıramız gelmedi de dışarı gitmeye, bu Allah'ın hırtı hırbosu gitmiş de, dönüyor baksana. Biz hep buralarda, güneş altında, yağmur altında, elin sonradan görmelerine, daha dün

70 Ağaoğlu, "Fikrimin İnce Gülü", 233-234.

71 Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, çev. Ferda Keskin, Hazal Deliceçaylı (İstanbul: Ayrıntı, 2010), 170.

72 Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, 174.

kağından inip bugün otomobillere kuruluveren hödüklerine dur, geç, buyur, demek için...”⁷³ diyen trafik polisinin de, “Ne zaman kendi kamyonun olur senin? (...) Bizde kurtuluş yok. Biz geç kaldık. Bilemedik biz. Gözünü önden açacaktın. Bir yolunu bulup kayacaktın dışarıya.”⁷⁴ sözleriyle tomruk kamyonunun sürücüsünün arzusunu da aynı koşullar üretmiştir. Solmaz’ın kürke, Ayfer’in son model beyaz eşyalarla dolu eve, daha çok kıyafete ya da tüm toplumun daha fazla eşyaya, daha fazla makineye sahip olmaya yönelik işihani hep kapitalist üretim belirler. Bayram’ın körlüğü herkeste vardır. Herkes daha fazla tüketmek, daha fazla satın almak için çalışır hâle gelmiştir:

“Yorucu geçen iş günlerinin ardından (...) yurttan neyin daha iyi para edeceği üstüne yürütülen hesaplar; kadınların bir bluz daha fazla, bir takım Alman porseleni daha fazla satın alma istekleri; indirimli TV acentelerini dolaşmalar; indirimli örme makinesi satıcılarıyla, eksport bürolarıyla girilen uzun pazarlıklar (...) Opel Record’larıyla, Fort Escortlarıyla, Taunus’larıyla, Volkswagen ya da Mercedesleriyle” (...) Her birinin aklı, birbirine bölüştüğü aynı türden birkaç adet eşyada, makinede, malda.”⁷⁵

Romanın merkezinde arabasına kendini adayan Bayram vardır ama o, görüldüğü üzere, yalnız değildir; toplumun hemen her ferdinin artık uğruna her türlü fedakârlığa katlandığı bir metaya bağımlılığı yaygın bir duruma dönüşmüştür. Žižek’e göre kapitalizm söz konusu olduğunda kişiyle hakikat, metalara ya da markalara atfedilen değerin aşırılığında aranmalıdır.⁷⁶ Romanda da açıkça görüldüğü üzere dönemin hakikatine biçimine veren şey daha fazla kazanmak, bu uğruda emeğini sömürüye açmak, daha fazla tüketmek, tükettiğin nesnelere de kendine bir kişilik yaratmaktır. Böyle bir tüketim ekonomisi, kapitalist ilişkiler ağı sadece Bayram’ı ahlaki değerlerden uzaklaştırmamış, işinin dürüstlüğüne inanmış Veli’ye de TV kaçtırmış, gümrük memurlarına da rüşvet aldırıştır. Hatta doktorlar bile daha çok kazanmak adına rüşvet kabul eder duruma gelmiştir: “Doktor nasıl para kırıyor. O ceplerini doldururken, bana mı, kaldı alamam demek?”⁷⁷ diyen Bayram hemen herkesin ahlaki olarak yozlaştığı bir toplumda yaşamaktadır ve çoğunluğun iyiliği uğruna, daha adil ve eşit bir toplumda yaşamak adına kişisel çıkarlarından vazgeçmeyen binlerce insandan yalnızca biridir. Roman bir birey olarak Bayram’a odaklanır ama Bayram aslında toplumun ta kendisidir.

6. Körleşen Toplumda Güven ve Mutluluk

Kapitalizmin fetiş hâline getirdiği, o âdeti büyüdü nesnelere ulaşma yolunda körleşerek ahlaki değerlerini kaybetmiş bir toplumda güven duygusu da zedelenmiş hatta yok olmuş,

73 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 98.

74 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 198.

75 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 19.

76 Akt. Georg Simmel, *Paranın Felsefesi*, çev. Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın (İstanbul: İthaki Yayınları, 2014), 233.

77 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 251.

yerini yalnızlığa ve çıkarıcılığa bırakmıştır. Bayram da bu güvensizliği yaşadığı, bu denli yalnız hissettiği için bu kadar öz çıkarına düşkün birine dönüşmüştür:

“An Polatlı’yı ağla. An, başkentte sahipsiz sapansız dolaştığını ağla. An Zernek düzlüğünü, an Dicle kıyısını, an Almanya’nın hele o ilk yılını ve bütün akşamlarını, ağla. Biz olmuşuz, İtalyan olmuş, Grikiş olmuş, mümanaat yok. Ne iş sırasında, ne iş dışı. Hep gözleri üstümüzde. Aman be, sendikahıları da gördük. Bu sefer de sendika başındakilere damlıyor her şey. .... Akşamları da paydos dendi mi, Almanların her biri bir yana. Sen ne yapacaksın diyen, eden yok.”⁷⁸

Makalede daha önce bahsi geçen alıntıda Bayram’ın arkadaşlarının fabrika kurma teklifine hiç sıcak bakmadığı görülmüştü çünkü o, kendini güvende hissettirecek bir devletin vatandaşı olduğunu düşünmez, yönetenlere güvenmez: “Hem sanki bugün böyle diyen hükümet, yarın ‘Kaldırın şunu yol ağzından. Sütü de, nişastayı da, pres tahtayı da kâmil devlet yapacak, devlet satacak” demez...”⁷⁹ En güvenilmesi gereken merciye, zaten bu güveni sağlaması için kurulan devlete güvenemedikten sonra Bayram’ın o devletin vatandaşlarına yönelik güvensizliği de şaşırtıcı olmaktan çıkar, beklenen bir durum hâline gelir. “Biz taksisiziz madem, Bayram da taksisiz kalsın. Biz onmadık madem, o da onmasın. (...) Bilmez miyim ne içten pazarlıklısıdır bu bizim ahali?...”⁸⁰ diyerek memleketlisine de kuşkuyla yaklaşan Bayram, Levinas’ın tanımladığı anlamda ahlaklı olmaktan çıkmış bir toplumda yaşadığını düşünür ve o da o topluma uyar. Levinas’a göre bir başkasının iyiliği kişinin neyi yapıp neyi yapmamaktan geri durduğuna bağlıdır. Kişi bu bağlılığı sorguladığında, sorumluluğu terk ettiği anda ahlaklı olmaktan çıkar çünkü bağlılık, etiği getirir.⁸¹ Yolunu bulan herkesin rüşvet aldığı, –aslında herkes diye genellemek gerekir, elbette roman toplumun ahlaki değerlerini yitirmemiş kişilerini de temsil eden az sayıda karakteri barındırır ama doktorundan memuruna kadar toplumun hemen her kesiminde bir ahlak erozyonu, bir yozlaşma olduğu aşikârdır– sadece kendi çıkarına odaklanıp diğerinin iyiliğini düşünmekten uzaklaştığı bir toplumda Bayram da o toplumun yalnızca eşine çok rastlanır bir üyesidir. Onun farkı bu yozlaşmayı çok bariz bir şekilde açık etmesindedir. Yoksa dikkatle bakıldığında bu yozlaşmanın tüm toplumu sardığı, sınıfsal ayrıcalık elde etme adına insanları nasıl gerçek mutluluktan uzaklaştırdığı kolaylıkla görülebilir. Yolda rastlanan bir sahil sitesi; parası olanların nasıl aynılaştığını, sınıfsal bir ayrıcalık hissiyle alt sınıftakilere nasıl bir hınç beslediklerini çarpıcı bir biçimde gözler önüne serer:

“Sabahın onundan bu yana güneş, kıyıların toplu konutlarında oturanları yeni bir zorunlu birlikteliğe çağırıp durmaktadır. Saat ondan başlayarak artık herkes mutlak kumlarda, mutlak denizlerde olmalıdır. Hak geçmemeli. Her şey, günlük her çizelge mutlak birbirlerine bakılarak yapılmalı. Kimse atlamamalı. Kimse denizden ve güneşten payını bir milim kaçırmamalı. Gazinoların, lokantaların, beton yerlerini yıkayanlar, abralara hortumla su püskürtenler,

78 Ağaoğlu, “Fikrimin İnce Gülü”, 65-66.

79 Ağaoğlu, “Fikrimin İnce Gülü”, 80-81.

80 Ağaoğlu, “Fikrimin İnce Gülü”, 243.

81 Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Ayrıntı, 2011), 93-94.

helaları, muslukları ovanlar, çöpleri dökenler; onların denize girme saati olmamalı ya da ayrı olmalı. Böyle zorlanmış birlikteliğin acısı, hıncı, bu türden bazı ayrı tutmalarla giderilmeli. Böyle bir birlikteliğin bu kadarlık bir hakkı olmalı.”⁸²

Paraları olduğu için o evlerde oturan, paralı olmak üzerinden bir ortaklık kuran, bu ortaklık dışında kalanları dışlayan, böyle bir ortaklığın gerçek bir dayanışma, sıcak ilişkiler yerine yapay bir birliktelik getirmesinden dolayı aslında mutsuz olan insanlardan oluşan “toplu konut birlikteliği” her an kopmaya hazırdır. Gözünü diktiği o üst sınıfa atlamak uğruna insani özünü yitirmiş Bayram ise henüz paralı olma üzerinden ortaklık kuramamıştır. Ancak, tekrar altını çizmek gerekir onun bireysel deneyimi, bir dönemin insanına ışık tutar nitelikte olup biricikliği aslında kaybolur. İktidar ve kültürün ürünü olan Bayram gibiler toplumu, toplum da Bayram gibileri şekillendirir. Bu yapılandırmayı sorgulamadan kabul eden, parayla, o paranın sağladığı metalarla özgürleşebileceğini, kendisine kişilik de satın alabileceğini düşünen her insan aslında giderek özgürlüğünü yitiren, sisteme bağımlı, ona mutlak itaat eden bir köleye dönüşmekte, kurbanın ta kendisi olmakta, sahte ilişkilere hapsolarak asıl mutluluğu ıskalamaktadır. Bu yüzden Bayram gibileri kurban haline getiren ve yine onun gibileri suçlu konumuna sokan, güvensizliği ve mutsuzluğu yaratan insanlığı çevreleyen maddi koşullardır.

7. Sonuç

“*Fikrimin İnce Gülü*”nde Adalet Ağaoğlu, Bayram üzerinden sahiciliğin yerini sahteliğin, gösterişin aldığı, çıkarıcılığın en tepedekinden en alttakine kadar hemen herkese sirayet ettiği, dönemin kapitalizmle kucaklanmış, tüketim toplumuna dönüşmüş Türkiye’sini anlatırken aslında insanı çevreleyen koşulları, onun değer yargılarını biçimlendiren yapıları düşündürmeyi amaçlamış; bu anlamda kurmacaya yaşanılan/yaşatılan hayatları sorgulama misyonu yüklemiştir. Romanda anlatıldığı üzere Türkiye’de o zamanlar büyük bir sanayi kalkınma yaşıyor gibidir. Yazarın amacı bu kalkınmanın görüldüğü gibi olup olmadığını, bireylere nasıl yansıdığını, o bireylerden teşekkül eden toplumun nasıl bir topluma dönüştüğünü edebî bir metin üzerinden okurun dikkatine sunmaktadır. Bu nedenle de romanda Bayram’ın içsel yolcuğuna sık sık dışsal manzaralar da eşlik eder:

“Bozüyük Sanayi Sitesi’ni bir mermer işletmesi izliyor. Doğanın yalınlığını buralarda artık salt kireç, mozaik ocakları; tuğla harmanları; oto servis istasyonları; un, bisküvi, makarna fabrikaları bozacak. Yeni mülkler. Yeni mülklerin yeni ağaları. Yeni ağaların yeni tür ırgatları: Tornacılar, tesviyeciler, oksijenciler, paketçiler, kesmeciler, delmeciler, muhasebeciler, kontrolcüler, odacılar, kapıcılar, bekçiler, denkçiler, balyacılar, etiketçiler...

Ne iş be! Toprak sanki artık ardiç, meşe büyütüyor da fabrika, imalathane, tesis büyütüyor buralarda. (...) Üç-beş yılda ama çok baca bitmiş. Sanki millet tarla, bağ sulamayı boşlamış da temel-duvar sulamış, çelik beton bitmiş yerden.”⁸³

82 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 122-123.

83 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 242.

Porsuk'tan geçerken de benzer bir manzara okuru beklemektedir: "(...) Cici Şekerlemeleri, Şebboy Kolonyaları, bisküvi fabrikalarının taşra kolları; buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi, televizyon alıcısı satan kuruluşların vergi barajları; tespîh taşları, pipo başları, bilezik, küpe, kolye yığınları."⁸⁴ 40 Numaralı Devlet Yolu'ndayken de hemen hemen aynı manzara yine okurun dikkatine sunulur:

"Bu yol deltasının dörtbir yanı, gelişigüzel sürüklenmiş ürünlerin kargaşası ile toplu konutlardır; otellerdir; TV, çamaşır makinesi, buzdolabı, otomontajdır. KONSERVE, kumaş, kablo, kiremit, kav, kibrit... Bir deltada sürüklenmiş gelmiş neler bulunmaz? Boya, cila, tutkal, zımpara. Bisküvi, galeta, makarna. Sabuntuzu, meyvetuzu, kolonya. Naylon torba, hazır çorba, zil, pil, fırkete, terlik, çatal, bıçak, sentetik, kozmetik, plastik, havlu, kese, bisiklet, çiklet..."⁸⁵ "Kamyonlar, Murat Nakliyat'lar, Renault Nakliyat'lar bisküvi, toz sabun, krem sabun, renkli gazozlar, meyve suları, şekerleme, kâğıt mendil, kâğıt peçete, buzdolabı, çamaşır makinesi, kolonya, marley, karolüks, fayans taşıyıcıları, farlarını kısmadan, göz delercesine Ankara yönüne doğru gaddar bir hızla akıp duruyorlar."⁸⁶

Romanda sıklıkla geçen bu tarz yol manzaraları çoğaltılabilir ama bu kadarı da yazarın amacına dair fikir sahibi olmak için yeterlidir. Yazar okurun üstüne üstüne gelen, yığılan bunca metayla Türkiye'nin kapitalist sürece entegre olduğunu, hızla bir tüketim toplumuna dönüştüğünü, doğanın da plansız bir sanayileşmeyle nasıl bozulduğunu okurun iyice kavramasını bekler. Sanayileşme hamleleriyle her yerde fabrikalar kurulmuştur. Görünürde iş alanları çoğalmasına rağmen ülke, vatandaşlarının sanayi ve teknolojinin getirdiği konfordan eşit bir biçimde yaşadığı, aynı bolluğun paylaşıldığı bir ülke olmaktan hâlâ uzaktır. Aslında Adalet Ağaoğlu, Türkiye'de o yıllarda Baudrillard'ın işaret ettiği "refah devrimi"nin yaşandığını ortaya koyar. Baudrillard basit anlamda bu devrimi şu şekilde tanımlar:

"[Bu devrim] insanların eşitliğini ilke olarak koyan, aslında bunu gerçekleştiremeyen (ya da gerçekleştirmek istemeyen) her devrimin mirasçısı, vesayetçisidir. Dolayısıyla demokrasi ilkesi gerçek bir eşitlikten, kapasite, sorumluluk, toplumsal fırsat, (sözcüğün tam anlamıyla) mutluluk eşitliğinden Nesne önündeki ve toplumsal başarının ve mutluluğun bariz diğer göstergeleri önündeki bir eşitliğe dönüşür. Bu standing [toplumsal ve ekonomik konum] demokrasidir, TV'nin, arabanın ve müzik setinin demokrasidir, toplumsal çelişkilerin ve eşitsizliklerin ötesinde anayasada yazılı olan biçimsel demokrasiye yanıt veren görünüşte somut, ama tamamıyla biçimsel bir demokrasidir. Gerçek anlamdaki demokrasiden uzak olan bu bolluk demokrasisi ise sadece yeni ayrımcılıklar yaratır."⁸⁷

"*Fikrimin İnce Gülü*" de Bayram'a odaklanırmış gibi görünürken aslında onun üzerinden tam da bunu, Türkiye'nin yaşamakta olduğu "refah devriminin" sahteliğini ortaya koymaya

84 Ağaoğlu, "*Fikrimin İnce Gülü*", 254.

85 Ağaoğlu, "*Fikrimin İnce Gülü*", 205-206.

86 Ağaoğlu, "*Fikrimin İnce Gülü*", 308.

87 Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, 52.

çalışır. Bir kesimin sermayeyi elinde bulundurduğunu, bir başka kesimin bu sermayenin disiplini altında ruhen ve bedenen sömürülerek geçici nesnelere sahte mutluluklar yaşadığını, bir başka kesimin ise bu nesnelere alabilecek maddi imkânlarla hiç sahip olmadığını gösterir. Ki bu sahip olamama sistem tarafından fırsat eşitliğinin yokluğundan değil Bayram'ın İbrahim için söylediği “Eğer İbrahim gene de işsiz kaldıysa, kendi akılsızlığı. İşte, her yan iş.”⁸⁸ ya da amcasının satarak sucuk parası almak yerine hasta atı vurduğunda “İşi bilmez bir amcam, (...) Sat geçsen sen de o curcunada değil mi?”⁸⁹ şeklinde sarf ettiği cümlelerde cisimleştiği üzere bireysel beceriksizlik olarak sunulur. Böylelikle de tüketim toplumunda toplumsal eşitsizliklerin ve yapıların yeniden kurulduğu ustalıklarla gizlenir; her şeyin bireyin sorumluluğuyla, zekâsal ve fiziksel hareket kabiliyetiyle belirlendiği yanılışı oluşturulur ve insanlar buna inandırılır. Bireysel becerisini kullanmayı bilen insanın “kazanacağı”, “başaracağı”, “yırtacağı” sistem tarafından sürekli pompalanır. Durum böyle pazarlanmasına rağmen neticede kazanma/başarma/yırtma, saygınlık ya da mutluluk getirmez. “Gelin de beğenmediğiniz, alaya aldığımız bu Bayram gibi, atların yerine bir taksi koyun bakalım...”⁹⁰ diyen Bayram görünüşte bunu başarmıştır ama ona vaat edilen hiçbir şey gerçekleşmemiştir. “Ballıhisar’ın yaparım dediğini yapan. Kendini “kurban” ettirmeyen Bayram...”⁹¹ sistemin dayattığı itaati ve hiçbir zaman gerçekleşmeyecek iktidar hedeflerinin dışarıdan kaynaklandığını anlamamış, bunların onu nasıl sıcaklık ve sevgi gibi temel ihtiyaçlardan uzaklaştırdığının farkına varamamıştır. Yaptığı her ahlak dışı davranış için sorumluluğu üzerinden atmanın yollarını bulan Bayram, romanın sonunda ilk kez yüzleştiği gerçeklerle artık hiçbir kendini koruma mekanizmasını işletemez hâle gelir. Bu noktada onu Mercedes’i de kurtaramayacaktır. Kurban olduğunu ilk kez anladığından, bununla ilk kez gerçek anlamda yüzleştiğinden Bayram için Balkız “bir fikrin ince gülü olmaktan çıkmış, güzelliğini ve anlamını yitirmiş, neredeyse bir buçuk ton ağırlığında çelik, demir, kromaj, lastik, yay, tel, civata karması ağır bir yük”⁹² dönüşmüştür. Bedenen ve ruhen kendini adadığı nesne uğrunda yalnızlaşan, kendisine ve çevresine yabancılaşan Bayram gerçek ihtiyacının ne olduğunu ancak bu noktada kavrar ama artık “Hiçbir yolun ucunda kimse Bayram’ı beklemiyor.”⁹³dur. Kendisiyle yüzleşmesi, bastırmaya çalıştığı Bayram’ın yüzeye çıkmasıyla o, kurban durumundan kurtulamadığının farkına varmış, çaresizliğini algılamıştır. Artık Balkız’ı sayesinde oluşturduğu koruma mekanizması geçerliliğini yitirmiştir. Aslında iradi sandığı hiçbir şeyin kendi iradesiyle gerçekleşmediğini, kişisel özerkliğinin çoktan elinden alındığını, “sahip olma”nın iç dünyasında hakiki bir rahatlamaya yol açmadığını, dış dünyadan da beklediği saygıyı getirmediğini kavramıştır. Böyle bir tüketim toplumunda nesne üzerinden kavuşabileceğini sandığı mutluluğun sahte olduğunu anlamasıyla hüsrana biten

88 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 242.

89 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 77.

90 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 78.

91 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 47.

92 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 307-308.

93 Ağaoğlu, “*Fikrimin İnce Gülü*”, 308.

Bayram'ın bu macerası onun gibi bağımlı hâle getirilen, sistem tarafından köleleştiren diğerleri için de benzer şekilde sonuçlanacaktır. Bayram'ın seçim sandığı şeyleri ve bu seçimlerin sonunu belirleyen politik, sosyal ve ekonomik olaylardır. Şüphesiz onun çocukluktan gelen ve askerlik sürecinde devam eden travmaları, deneyimlediği acıları vardır ama tüketim toplumu ona bu acıları maddi bir varlığa kaydırarak aşabileceği yanılsamayı yaratmıştır. O, dışarıdan, kapitalizm tarafından belirlenen arzuyu kendi arzusu kılmış, bu arzuya kavuşma yolunda tam bir itaatkârlık göstermiş, iktidarın yöntem ve ilkelerini içselleştirmiş, bu uğurda kendi öz benliğine ötekileşmiş, yabancılaşmış, kendisini bir kurban hâline getiren şartlarla hiçbir zaman gerçek bir yüzleşme yaşamayan herkesin bir temsilcisidir. Adalet Ağaoğlu, sahte bir refah devrimi yaşayan toplumların bireyleri bu sahteliği görmezden gelip buna dur demedikçe o toplumda nice Bayramlar yetişeceğini, Bayram gibilerin yetişmesine kendi çıkarları için izin verenlerin asıl suçlu olduğunu anlatmak istemiştir. Eşitlik ve ortak iyi gözetilmedikçe toplumda para ve mal üzerinden ayrımcılığın süreceğini, bunun da insanların zihinlerine, ruhlarına onanmaz hasarlar vereceğini ve bu durumun onları hem suçlu hem de kurban yapmaya devam edeceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Koşulların insanı belirlediği gibi insanların da koşulların belirleyeni olduğunu, insanların söz konusu koşulları değiştirmek için mücadele etmedikçe hem suçlu hem kurban olmaya mahkûm olduğunu edebiyat aracılığıyla anlatmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

Ağaoğlu, Adalet. *Damla Damla Günler*. 1. cilt. İstanbul: Alkım, 2004.

Ağaoğlu, Adalet. *"Fikrimin İnce Gülü"*. İstanbul: Everest, 2017

Akgül, Alphan. "Yıpranan Nesne, Kaybolan Benlik: *Fikrimin İnce Gülü* Üzerine Psikanalitik Bir İnceleme", *Monograf 5* (2016): 51-171.

Artun, Ali (Der.). *Sanat Emeği: Kültür İşçileri ve Prekarite*, Çeviren Elçin Gen, Sibel Yardımcı Özge Çelik, Nursu Öрге, Esin Soğancılar, Zeynep Baransel. İstanbul: İletişim, 2014.

Baudrillard, Jean. *Nesneler Sistemi*. Çeviren Oğuz Adanır, Aslı Karamollaoğlu. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.

Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu*. Çeviren Ferda Keskin, Hazal Deliceçaylı. İstanbul: Ayrıntı, 2010.

Bauman, Zygmunt. *Bireyselleşmiş Toplum*. Çeviren Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı, 2011.

- Bauman, Zygmunt. *Özgürlük*. Çeviren Kübra Eren. İstanbul: Ayrıntı 2016.
- Brown, Norman. *Ölüme Karşı Hayat*. Çeviren Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı, 1996.
- Freire, Paulo. *Ezilenlerin Pedagojisi*. Çeviren Dilek Hattatoğlu. İstanbul: Ayrıntı, 2006.
- Gruen, Arno. *Empatinin Yitimi: Kayıtsızlık Politikası Üzerine*. Çeviren İlknur İgan, İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2006.
- Gür, İmran. “Öznenin Öteki Kişilik Problemi, Aslı Erdoğan’da Suç ve Suç Ortaklığı Kavramı”, *Turkish Studies* 8/13 (2013): 967-986
- Holland, Eugene W. *Deleuze ve Guattari’nin Anti-Oedipus’u: Şizoanalize Giriş*. Çeviren Ali Utku, Mukadder Erkam. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2007.
- Küçükalp, Derda. “Efendi-Köle Ahlakı vs. Efendi Köle Diyalektiği”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* XXIX/1 (2010): 53-56.
- Lordon, Frederic. *Kapitalizm, Arzu ve Kölelik: Marx ve Spinoza’nın İşbirliği*. Çeviren Akın Terzi. Hazırlayan Savaş Kılıç. İstanbul: Metis, 2013.
- Simmel, Georg. *Paranın Felsefesi*. Çeviren Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın. İstanbul: İthaki Yayınları, 2014.
- Yardımcıoğlu, Mahmut, Merve Kaplan. “Kapitalizm ve Şizofreni: Deleuze ve Guattari”, *G. Ü. İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi* 2/2 (2018): 77-87.

Kaşkaylar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi

A Bibliography Essay on Qashqai Turks

Umud BAŞAR¹

ÖZ

Kaşkaylar Güney İran'ın Fars bölgesinde ağırlıklı olarak Şiraz ve İsfahan eyaletlerinde yaşamaktadır. Firuzabad, Şiraz, Kazerun, Nurabad, Abade, Şehreza, Semirom, Geçsaran Kaşkayların yaşadığı şehirler arasındadır. Bu bölge uzun süre "Vilayet-i Kaşkayi" olarak isimlendirilmiştir. 1970'lere değin konargöçer hayatı sürdüren Kaşkayların tamamına yakını hâlihazırda yerleşik hayata geçmiş durumdadır. İran coğrafyasında Azerbaycan Türklerinden sonra en kalabalık Türk dilli grubu oluşturan Kaşkaylara ilişkin Türkiye'de yeteri kadar akademik çalışma yapılmamışsa da İran'da neredeyse bir Kaşkay çalışmaları literatürü oluşmuştur. Bu doğrultuda çalışmanın amacı İran'da Kaşkaylara ilişkin yayımlanan çalışmaların künyesini Türk araştırmacıların ilgisine sunmaktır. Çalışmada betimleyici araştırma yöntemlerinden biri olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları; kitaplar, lisansüstü tezler ve akademik makaleler olmak üzere üç ana başlıkta tasnif edilmiştir. İran'da Kaşkaylara ilişkin dil-edebiyat, tarih ve kültür başlıklarında 241 kitap, beşi doktora ve 50'si yüksek lisans olmak üzere 55 lisansüstü tez ve son olarak 51 akademik makale olmak üzere toplamda 347 yayın tespit edilebilmiştir.

Anahtar kelimeler: İran, Kaşkaylar, Kaşkay Türkçesi, Bibliyografya

ABSTRACT

Qashqai Turks mainly live in the southern Persian region of Iran especially in provinces like Shiraz and Esfahan. The cities where Qashqai Turks live are: Firuzabad, Shiraz, Kazeroon, Noorabad, Abadeh, Shahreza, Semirom, and Gachsaranc. This region has been designated as Qashqai province/Vilayet-i Qashqai for a long time. Qashqai Turks had been known for their nomadic life until the 1970s; but almost all of them have adopted settled life nowadays. Qashqai Turks are the second largest Turkish minority group after Azerbaijani Turks. However, sufficient statistics or research studies about this minority group cannot be found in Turkish literature. By contrast, in Iran a body of Qashqai literature has been formed and Qashqai Turks feature in Iranian literature. Within such a context, this article aims to present rich Iranian literature about Qashqai Turks to Turkish academia. In this article we use the scanning method, which is one of the descriptive research methods. Books, post graduate academic theses and other academic theses are the main three reference groups for this article. There are many books and articles about Qashqai Turks in Iranian literature, 241 books, 5 PhD theses, 50 master theses, and 51 academic articles have been written about Qashqai Turks in Iran so far, which mostly focus on literature, history and culture.

Keywords: Iran, Qashqais, Qashqai Turkish, Bibliography

*Sorumlu yazar/Corresponding author:

Umud Başar (Dr.),
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksekokulu, Ankara, Türkiye
E-posta: umutbasar_35@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5571-7103

Başvuru/Submitted: 26.09.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
20.02.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
12.03.2020

Kabul/Accepted: 01.04.2020

Online Yayın/Published Online: 04.05.2020

Atıf/Citation: Başar, Umud. "Kaşkaylar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi." *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 51-79.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.624898>

EXTENDED ABSTRACT

Contained within the borders of Iran is an area where large Turkish populations speak the language in many different variations or dialects (like Azerbaijani Turkish, Qashqai Turkish, Turkmen Turkish, Khorasan Turkish, Khalaj Turkish, Sungur Turkish). Nonetheless Turkology, as a field of research, is still a neglected area. Although the geography of Iran contains a wide range of materials from folklore to linguistic studies in terms of Turkology and also presents a relatively wide literature to the interest of researchers, it has not been studied sufficiently as a field of study yet. Although studies on Iran Turkology are limited in Turkey, despite a small number of studies having been conducted in Turkey, the Turkish language in Iran conducted by the researchers of these different language family groups, can be said to be not very comprehensive either.

In addition, a significant part of these works in Turkey is seen to have been carried out by Iranian researchers. In this case, the preference of Persian as the language of publication can be regarded as the main factor in the studies carried out by Iranians on Iranian Turkology.

Turkology studies in Iranian Turkology departments, Turkologists, periodicals, articles, theses, books, handwritten copies, manuscripts inscriptions on the tombstones in accordance with different criteria, can be categorised as biographical works for different Turkish language families. However, the available material is so numerous that it is difficult to handle them in an article format. Although thus far there have been two attempts at bibliographic articles on Iranian Turkology by Bicbabai under the title of theses¹ and books², the scope of these articles is also seen to be very limited. The aforementioned articles, though being limited in scope, are of help to the researchers in Turkey on Turkology, yet it is clear that more extensive research is needed.

Academic studies on the language and literature of the Qashqai in Turkey, one of the Turkish language groups in Iran, seem to be particularly sparse. In fact, according to the data of National Thesis Center of Higher Education Institution, only 14 theses have been prepared on various subjects related to the Qashqai.³ Moreover, some of the thesis writers are of Iranian origin. The number of academic books, articles and translations in Turkey on the Qashqai is very small. Living in a geopolitical strategic hinterland in southern Iran, the Qashqais are the largest Turkish-speaking community in Iran after Azerbaijan. Although various figures have been mentioned by various researchers regarding the population of Qashqai⁴, it can be argued that the total Qashqai population in Iran is over 3,000,000. Social and cultural events

-
- 1 Behrouz Bicbabai, "İran Türkolojisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi: Tezler", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9/2, (2012), 119-143.
  - 2 Behrouz Bicbabai, "İran Türkolojisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi: Kitaplar", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9/4, (2013), 185-197.
  - 3 "Kaşkaylar," Ulusal Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>. (Erişim Tarihi 29.06.2019).
  - 4 Selçuk Akın, *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*, (Ankara: Mars Matbaası, 1998); Recep Albayrak, *Türklerin İrani-Yakın Gelecek*, 1-2, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013); Dilek Erenoğlu Ataizi ve Farzaneh Doulatabadi, *Türklerinin Dili ve Edebiyatı 1-2*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017).

such as those held by cultural associations, sports clubs, music groups and bookstores, are organised by the Qashqais as well as those activities carried out by the same ethnic group on the language, literature and history of Qashqai to preserve the traditions and art of the community. It is important to carry out studies that will open the door for the recognition and examination of the Qashqai, which organizes a wide range of culture and art programs, such as book publishing, poetry and music nights, story writing competitions, language workshops, carpeting courses, radio broadcasting, cartoon dubbing and sports activities. In this respect, the current bibliographical article aims to present the literature on the Qashqais in Iran to the interest of Turkish academics.

During the preparation of this study, only the publications on the Qashqais in Iran were evaluated. In addition, the scope of the books, theses and articles were limited and publications on agriculture and animal husbandry were not included in the study. The works translated into Persian about the Qashqais were included in the study. Periodicals were excluded from the scope of the study. Some of the works in the bibliography essay are in Persian and the other part is in Qashqai Turkish. The Persian titles were translated into Turkish, and their transliteration into Latin script was not neglected. By means of this sort of transliteration, we aimed to provide access to the publication for all those who might be interested. The titles in Qashqai Turkish was transferred into Turkish in Turkey. In addition, in the bibliography, we followed an alphabetical order, not a chronological order. The year of publication is shown in both the Gregorian calendar and also in the lunar-solar calendar used in Iran. It is possible that there could be mistakes in the Gregorian equivalency, because of the calculation difference between the Gregorian calendar and the Hijri-lunar calendar. Since it is often not possible to determine the exact month in which the aforementioned publications appear, it is likely that there could be errors in the years of publication.

The books given in the bibliographical article were compiled from the data of the Iranian *Household Book Institution* and from internet searches. The findings are classified under three main headings: language-literature, history and culture. Theses were obtained from the Iranian Thesis Archive⁵ National Thesis Archive, which operates under the Ministry of Science and Technology of Iran. It is worth noting that only the theses prepared in public universities are included in the said archive. Finally, the articles were compiled as a result of the searches conducted using relevant keywords in various academic search engines in Iran. Short articles published in popular periodicals were not included in the study. Undoubtedly, despite all these efforts, there are likely to be overlooked studies. The bibliography of the Qashqais in three main titles, books, theses and articles, are listed below. In the article, it is seen that a total of 347 publications, including 241 books, five doctoral and five post-doctoral dissertations and 51 scientific papers, are listed in the titles of language-literature, history and culture. It is noteworthy that Turkish language and literature studies constitute the majority of these publications.

5 “Kaşqai,” <https://irandoc.ac.ir/>. (Erişim Tarihi: 29.06.2019).

1. Giriş

İran gerek Türkçenin pek çok farklı değişkesinin (Azerbaycan Türkçesi, Kaşkay Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Horasan Türkçesi, Halaç Türkçesi, Sungur Türkçesi) konuşulduğu ve gerekse Türkiye’den sonra en çok Türk soylu nüfusa sahip olan bir coğrafya olmasına karşın Türkoloji araştırmalarında ihmal edilmiş bir saha durumundadır. İran coğrafyası Türkoloji açısından, halk biliminden dil çalışmalarına geniş bir yelpazede zengin bir malzeme barındırmasına ve nispeten geniş bir alanyazını araştırmacıların ilgisine sunmasına karşın henüz yeterince çalışılmamıştır. İran Türkoloji’sine ilişkin Türkiye’de sınırlı olmakla birlikte birtakım çalışmalar yapılmış olsa da İran’daki Türk dilli grupların bizzat kendilerinin yaptığı çalışmalardan Türkiye’deki araştırmacıların kapsamlı olarak bilgi sahibi olduğu henüz söylenemez. Ayrıca Türkiye’deki çalışmaların önemli bir kısmının da İran kökenli araştırmacılar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durumda İran Türkoloji’sine ilişkin İranlılar tarafından yürütülen çalışmalarda yayın dili olarak Farsçanın tercih edilmesi başlıca etkindir.

İran’da Türkoloji çalışmaları; Türkoloji bölümleri, Türkologlar, süreli yayınlar, makaleler, tezler, kitaplar, el yazma nüshalar, kitabeler ve mezar taşları gibi farklı ölçütler doğrultusunda İran’daki Türk dilli her grup için ayrı ayrı bibliyografik olarak ele alınmaya uygundur. Ancak mevcut malzeme o denli çoktur ki bunları makale düzeyinde ele almak zordur. Her ne kadar şu ana değin İran Türkoloji’sine ilişkin Bicbabai tarafından tezler⁶ ve kitaplar⁷ başlığı altında hazırlanmış iki bibliyografya denemesi bulunsa da adı geçen makalelerin kapsamı oldukça sınırlıdır. Söz konusu makaleler, Türkiye’deki akademisyenlerin İran Türkoloji’sine ilişkin mevcut çalışmalardan haberdar edilmesi adına dikkate değer olsa da daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç olduğu ortadadır.

İran’daki Türk dilli gruplardan biri olan Kaşkayların dil ve edebiyatına ilişkin Türkiye’deki akademik çalışmaların oldukça az olduğu dikkat çekmektedir. Öyle ki Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezinin verilerine göre Kaşkaylara ilişkin muhtelif konularda yalnızca 14 tez hazırlanmıştır.⁸ Üstelik tez yazarlarının bir kısmı İran kökenlidir. Bunun yanı sıra Kaşkaylara ilişkin Türkiye’de çıkan akademik kitap, makale ve çeviri sayısı da epeyce azdır. Fakat yeri gelmişken Ali Temizel ve Muhittin Çelik’in Kaşkaylara ilişkin muhtelif çalışmalar kaleme aldığını ancak bunların sınırlı sayıda olduğunu belirtmekte yarar vardır.⁹

Güney İran’da jeopolitik açıdan oldukça stratejik bir hinterlandta yaşam sürdüren Kaşkaylar, İran’da Azerbaycan Türklerinden sonra en çok nüfusa sahip Türk dilli topluluktur. Kaşkayların nüfusuna ilişkin muhtelif araştırmacılar tarafından birbirinden farklı rakamlar zikredilse¹⁰ de

6 Bicbabai, “İran Türkolojisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi: Tezler”, s.119-143.

7 Bicbabai, “İran Türkolojisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi: Kitaplar”, s.185-197.

8 “Kaşkaylar.” <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>. (Erişim Tarihi: 29.06.2019).

9 Bk. Temizel, “Esedullah Merdani Rahimi, Qaşkayî Sözlüğü: Kaşkay Türkçesi-Farsça Sözlük”, s. 473-479. ve Çelik, “İran’daki Kaşkay Türkleri”, s. 204-213.

10 Akın, *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*; Albayrak, *Türklerin İrani-Yakın Gelecek*, 1-2; Ataizi ve Doulatabadi, *Türklerinin Dili ve Edebiyatı 1-2*.

İran genelindeki toplam Kaşkay nüfusunun 3.000.000 civarında olduğu ileri sürülebilir. Kültür dernekleri, spor kulüpleri, müzik grupları ve kitap evleri gibi sosyokültürel örgütlere sahip olan Kaşkaylar bir taraftan Kaşkay dili, edebiyatı ve tarihine ilişkin çalışmalar yürütmekte diğer taraftan ise Kaşkay gelenek-görenek ve sanatının korunmasına yönelik faaliyetler düzenlemektedir. Kitap basımından şiir ve müzik gecelerine, hikâye yazım yarışmasından dil atölyelerine, halıcılık kursundan radyo yayınına, çizgi film dublajından spor aktivitelerine değin geniş bir yelpazede kültür-sanat programları düzenleyen Kaşkayların akademide tanınmasına ve incelenmesine kapı aralayacak çalışmaların gerçekleştirilmesi önemlidir. Bu doğrultuda mevcut bibliyografya denemesiyle Kaşkaylara ilişkin İran’da oluşan literatürün Türk akademisyenlerin ilgisine sunulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma hazırlanırken Kaşkaylara ilişkin yalnızca İran’da hazırlanan yayınlar değerlendirilmiştir. Çalışmanın kapsamı; kitap, tez ve makalelerle sınırlandırılırken dil, edebiyat ve kültür konularına girmeyen Kaşkaylarda tarım ve hayvancılığa ilişkin yayınlar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca Kaşkaylara ilişkin Farsçaya tercüme edilen eserler de çalışmaya alınırken süreli yayınlar çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bibliyografya denemesindeki çalışmaların bir kısmı Farsça diğer kısmıysa Kaşkay Türkçesindeki. Farsça başlıklar Türkçeye tercüme edilmiş ancak Latin harfleriyle okunuşlarının verilmesi ihmal edilmemiştir. Bu uygulamayla ilgililerin yayına erişimini kolaylaştırmak hedeflenmiştir. Kaşkay Türkçesindeki başlıklarsa Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca bibliyografyada kronolojik değil alfabetik bir sıralama takip edilmiştir. Yayınların basım yılı hem miladi hem de İran’da kullanılan takvim olan hicri-kameri yılla gösterilmiştir. Miladi gösterimlerde yanlışlık olması muhtemeldir zira bu durum miladi takvimle hicri-kameri takvim arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Yayınların tam olarak hangi ayda çıktığını tespit etmek çoğu zaman mümkün olmadığından miladi olarak verilen yayın yıllarında hata olması muhtemeldir.

Bibliyografya denemesinde verilen kitaplar İran Hane-yi Kitap Kurumunun verilerinden ve internet üzerinden taramalar neticesinde derlenmiştir. Bulgular dil-edebiyat, tarih ve kültür olmak üzere üç ana başlıkta tasnif edilmiştir. Tezler ise İran Bilim ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren İran Bilim, Teknoloji ve Bilgi Araştırmaları Merkezi¹¹ Ulusal Tez Arşivi’nden elde edilmiştir. Söz konusu arşivde yalnızca devlet üniversitelerinde hazırlanan tezlerin yer aldığını belirtmekte fayda vardır. Son olarak makaleler ise İran’daki muhtelif akademik arama motorlarında ilgili anahtar kelimelerle yapılan taramalar sonucunda derlenmiştir. Popüler süreli yayınlarda çıkan kısa makaleler çalışmanın kapsamına alınmamıştır. Kuşkusuz bütün bu uğraşlara karşın gözden kaçan çalışmaların olması muhtemeldir. Aşağıda kitaplar, tezler ve makaleler olmak üzere üç ana başlıkta Kaşkaylara ilişkin bibliyografya listeler hâlinde verilmiştir.

11 “Kaşkai.” <https://irandoc.ac.ir/>. (Erişim Tarihi: 209.06.2019).

2. Kitaplar

2.1. Dil-Edebiyat

1. Abbasi Yadıkuri, *Nevroz. Boz Bulut-Türkçe Şiirler; (Boz Bulut-Şiiri Torki)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2014/1393.
2. Abdali, Kavus. *Kavus Divanı, (Divanı Eşari Kavus)*. Kom: İntişarati Zolali Kovser, 2004/1383.
3. Ajdari, Furud. *Gelmiştım Görmeye-Seçme Şiirler; (Gelmiştım Görmeye-Seçme Şiirler)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2010/1389.
4. Ajdari, Furud. *Kırık Yıldız, (Sınık Olduz)*. Şiraz: İntişarati Yaşıl Alma, 2016/1395.
5. Ajdari, Ruhullah. *Kaşkay Aşknameleri-Garip ve Senem, Kerem ve Aslı, Seydi Han ve Perizad, (Eşk Namehayı Kaşkay-Garip ve Senem, Kerem ve Aslı, Seydi Han ve Perizad)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2011/1390.
6. Alidusti, Homayun. *Yaşasın Kian Şehri-Türkçe Şiirler (Yaşasın Şahri Kian- Manzumeh Torki)*. Tahran: İntişarati Sureh Mehr, 2011/1390.
7. Alinejad Bolverdi Dereşuri, Fazlullah. *Kaşkay Edebiyatında Hikmet ve İrfan, (Seyri Hekmet ve Erfan der Edebiyat ve Adabo Rusumi Kaşkay)*. Kom: İntişarati Horrem, 2011/1390.
8. Alizadeh, Huşeng, Kasemi Masumeh ve Çeraği Morteza. *Ben Dilimi Korurum, (Men Dilimi Saklarım)*. Şiraz: İntişarati Yaşıl Alma, 2016/1395.
9. Antoine De Saint-Exupery. *Küçük Prens, Tercüme İsa Rahmani, (Kumbuca Paşa)*. Şiraz: İntişarat-ı Naşir, 2017/1396.
10. Arabli, Vahid. *İstanbul Türkçesi ve Kaşkay Türkçesindeki Ortak Kelimelere Bir Bakış, (Mururi ber Logat ve İstilahatı Moştereki Torki Kaşkayi ve Torki İstanbuli)*. Şiraz: İntişarati Kianneşr, 2012/1390.
11. Atai Kaşkuli, Şahroh. *Atai Divanı (Atai Divanı)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2017/1396.
12. Bahman Beygi, Allahverdi. *Muhteşem Bahman Beygi, (Bahman Beygi Başukuh)*. Şiraz İntişarati Hemara, 2015/1394.
13. Bahman Beygi, Mohammad. *Benim Sobam Benim İlim, (Bohariyi Men İl Men)*. Tahran: İntişarati Agah, 1990/1368.
14. Bahman Beygi, Mohammad. *Eğer Karaağaç Olmasaydı? (Eger Karaagaç Nebud?)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 1995/1374.
15. Bahman Beygi, Mohammad. *Ocağına Yemin Olsun, (be Ocaket Kasem)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 2000/1379.
16. Bahman Beygi, Mohammad. *Cesaretin Altını, (Talayı Şehamet)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 2008/1386.
17. Bahmani, Parvin. *Aslı ve Kerem, (Aslı u Kerem)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 2016/1395.
18. Balidadeh, Davud ve Farahnaz Kaşkay. *Kaşkay Atasözleri ve Farsça Muadilleri (Zerbolmeselhay İli Kaşkay Hamrah ba Mafahim ve Moadili Farsi)*. Şiraz: İntişarati Rehaverdeh Honer, 2012/1390.

19. Cahanşahi, Golamreza. *Mirza Mezun Kaşkayı'nın Tam Divanı, (Divanı Kamili Mirza Mezun Kaşkayı)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2017/1396.
20. Daneşver, Hamrah. *İncim Düzül (İncim Düzül)*. Tahran: İntişarati Adib Mostafavi, 2014/1393.
21. Daneşver, Novzer. *Kaşkay Nağmeleri (Nağmehay İli Kaşkay)*. Şiraz: İntişarati Nevid Şiraz, 1992/1371.
22. Daneşver, Novzer. *Kaşkay Dağlarının Esintisi (Nesim Kohsarani Kaşkay)*. Tahran: İran İslam Cumhuriyeti Millî Kütüphanesi ve Arşivleri, 1995/1374.
23. Darehşan, Piran. *Tar ve Setar İçin Altmış Adet Kaşkay Bestesi, (Şest Kete Musiki Kaşkay beray Tar u Setar)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 2012/1391.
24. Düzgün, Hüseyin. *Kaşkay Şiirleri, (Kaşkay Loheleri)*. Zangan: İntişarati Zangan, 1999/1378.
25. Eheri, Mehrdad. *İran'da Şafak, (Sepideh dem der İran)*. Tahran: İntişarati Nekşî Çelipa, 1987/1366.
26. Ehteşami Honegani, Hosrov. *Mızraptan Mihraba, (ez Mezrab ta Mehrab)*. Tahran: İntişarati Behineh, 1992/1370.
27. Eyvezi Yadıkuri, Cefer. *Güzel Kaşkay Şiirleri (Mezun Kaşkay Şiirleri)*. Şiraz: İntişarati İrem, 2015/1393.
28. Fakir, Mirza Ebni Mohammad Koli. *Kaşkay Türkçesinin Farsçaya İntisabı-Fethali Şah Kaçar Döneminde Bir Eser, (Nesabı Torki Kaşkayı be Farsi-Telif der Asri Fethali Şah Kacar)*. Tahran: İntişarati Tek Dereht, 2010/1388.
29. Farhang Dereşuri, Feridun. *Göç, (Kuç)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 2001/1380.
30. Farhang Dereşuri, Feridun. *İl Annesi, (Maderi İl)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 2009/1388.
31. Ferehmandiyan, Borzu. *İlden Ahirete, (ez İl ta Meleket)*. Faroh Şehr: İntişarati Asıf, 2010/1389.
32. Gordani, Timur. *Kara Adam, (Kara Kişi)*. Kom: İntişarati Vefai, 2005/1384.
33. Gordani, Timur. *Pirşok Okulu, (Medreseyi Pirşok)*. Kom: İntişarati Vefai, 2005/1384.
34. Gordani, Timur. *Sütümü Sana Helal Etmem, (Şirem ra Helelet Nemikonem)*. Kom: İntişarati Vefai, 2005/1384.
35. Gordani, Timur. *Fucuk, (Fucuk)*. Kom: İntişarati Taliye Sebz, 2009/1388.
36. Gordani, Timur. *Haftberm'in Düğünü-Hasankulu Kahvesi ve Türkçe Satir (Arusiyi Haftberm; Kahvehaneyi Hasankuli ve Tanzi Torki)*. Kom: İntişarati Vefai, 2010/1389.
37. Gorginpur, Farhad. *Ayrılık Çağıdır, (Ayrılık Çağıdır)*. Tahran: İntişarati Arvic İraniyan, 2008/1387.
38. Gorginpur, Farhad ve Goderzi İlyaşar. *Garip ve Senem (Garib ve Senem)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2016/1395.
39. Gorginpur, Farhad ve Goderzi İlyaşar. *Köroğlu Destanından Bir Parça- Kaşkaylardan Bir Folklor Örneği, (Bahşi ez Dastanı Koroğlu-Nemunei ez Farhengi Şefahiyi İli Kaşkayı)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2016/1395.

40. Halili Şişbuluki, Şahriyar. *Yaz 1-Kaşkay Türkçesinde Mezhebî Şiirler; (Yaz 1 Şiiri Mezhebi Torkiyi Kaşkay)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2010/1389.
41. Halili Şişbuluki, Şahriyar. *Yaz 2-Kaşkay Türkçesinde Mezhebî Şiirler (Yaz 2 -Şiiri Mezhebi Torki Kaşkay)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2014/1394.
42. Hasani Tayyibi, Aliakbar. *Kaşkaylardan Hediye, (Ermeğani İli Kaşkay)*. Şiraz: İntişarati Kianneşr, 2005/1384.
43. Hasani, Abbas. *Elma Yiyeñler (Sibhoran)*. Şiraz: Dastansera, 2003/1382.
44. Hasanli, Kavus ve Raşidi Hosrov. *Rüzgârda Bırakılmış Fikirler: Sefaşehir Türklerinin Dil Yapısı ve Bunun Azerbaycan ve Kaşkay Türkçesiyle Mukayesesi, (Yadhayı Raha der Bad: Sahtarı Zaban ve Şiveh Soheni Torkanı Safaşehir ve Mukayeseyi An ba Torki Kaşkay ve Azerbaycani)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2012/1390.
45. Hasel Naderi Dereşuri, Murat. *Başarınının Şifresi: Mohammad Bahman Beygi'nin Mahbubiyetinin Sırrı, (Remzı Tofik: Razi Mahbubiyeti Mohammad Bahman Beygi)*. Şiraz: Hemara, 2014/1393.
46. Hasel Naderi Dereşuri, Murat. *Kurtuluş Melekleri: Mohammad Bahman Beygi ve Arkadaşları Hizmetlerine Bir Bakış, (Fereşteganı Necat: Mururi bar Hadamatı Mohammad Bahman Beygi ve Yaraneş)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2016/1395.
47. Hassan Ağaei Kaşkuli, Davoud. *Yasak Sevda, (Yasak Sevda)*. Tebriz: İntişarati Azer Türk, 2017/1396.
48. Hassan Ağaei Kaşkuli, Davoud. *Karanlık, (Zolmet)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 1990/1369.
49. Haşempur, Farhad. *Kelanter, Keramet ve Daruğeyi Heybet, (Kelanter, Keramet ve Daruğeyi Heybet)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2017/1397.
50. Hatami Bahmanbeiglu, Sohrab. *Kaşkay Geceleri, (Şebhayı İl)*. Şiraz: İntişarati Tahtı Cemşid, 2005/1383.
51. Hayat, Ali. *İlin Yüksekliği, (Bolandeyi İl)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2015/1394.
52. Hayderi Kaşkuli, Muratali. *Darab Han-Şiir Mecmuasu, Darab Han (Macmueh Eşar)*. Şiraz: İntişarati Şiva Resa, 2017/1396.
53. Hocesteh Şorbahorlu, Jamal. *Doğru Sözler, (Doğru Sözler)*. Şiraz: İntişarati Yaşıl Alma, 2016/1395.
54. Hodabendeñ, Cemşid. *Devranın Delisi-Kaşkay Türkçesinde Şiirler, (Şeydayı Zamaneh-Macmueh Eşer Torkiyi Kaşkay)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2012/1392.
55. Honarparvar, Manouçehr. *Kaşkay Gazelcileri, (Gazel Sorayamı Kaşkay)*. Tebriz: Şeyh Mahmud Şabesteri Milli Kütüphanesi Doğu Azerbaycan Eyaleti, 1995/1374.
56. Hosrevi, Abdulali. *Şafağı Beklerken, (der Entezarı Sepidehdeman)*. İsfahan İntişarati Şehsevari, 2006/1384.
57. İraji, Nasır. *Güneşin Gölgesi-Mirza Mezun Kaşkay Şiirleri, (Sayei ez Aftab-Eşarı Mirza Mezun Kaşkay)*. Tahran: Kendi Yayını, 2002/1381.
58. İraji, Nasır. *Yusuf Ali Bey Divanı'nın Bitmeyen Macerası, (Serneveştı Natamamı Divanı Yusuf Ali Bey)*. Tahran: Kendi Yayını, 2002/1381.

59. Jafari, Abolfazl ve Hadım Elfokara Alireza. *Mirza Mezun'un Şiirlerinin Tahlili, (Nekd ve Tehlih Şiiri Mirza Mezun Kaşkayı)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay, 2016/1395.
60. Jahangiri, Furud. *Yeşil Elma-Şiirler, (Yaşıl Alma, Şiir Toplusu)*. Şiraz: İntişaratu Yaşıl Alma, 2017/1396.
61. Javadi, Farhad. *Türkçe İsimler Sözlüğü, (Ad ve Soyad), (Ferhengi Namhayı Torki)*. Tebriz: İntişaratu Ahtar, 2002/1380.
62. Karakani, Mehdi. *İlahi Şakayıklar, (Şakayıkhayi Asemani 1)*. Tahran: İntişaratu Şahed, 2004/1383.
63. Karakani, Mehdi. *İlahi Şakayıklar, (Şakayıkhayi Asemani 2)*. Tahran: İntişaratu Şahed, 2004/1383.
64. Karakani, Mehdi. *Ayetullah Hâkim Jahangir Hanı Kaşkayinin Hocaları, (Şerhi Hali Esatidi Ayetullah Hâkim Jahangir Han Kaşkay)*. İsfahan: Hâkim Kaşkay, 2012/1390.
65. Karakani, Mehdi. *Ayetullah Hâkim Jahangir Hanı Kaşkay ve Molla Mohammad Kaşani'nin Hayatı 1, (Şerhi Zendeganiyi Ayetullah Hâkim Jahangir Han Kaşkay ve Molla Mohammad Kaşani 1)*. İsfahan: Hâkim Kaşkay, 2012/1390.
66. Karakani, Mehdi. *Ayetullah Hâkim Jahangir Hanı Kaşkay ve Molla Mohammad Kaşani'nin Hayatı 3, (Şerhi Zendeganiyi Ayetullah Hâkim Jahangir Han Kaşkay ve Molla Mohammad Kaşani 3)*. İsfahan: Hâkim Kaşkay, 2012/1390.
67. Karakani, Mehdi (2012/1390). *Ayetullah Hâkim Jahangir Han Kaşkay ve Molla Mohammad Kaşani'nin Hayatı 4, (Şerhi Zendeganiyi Ayetullah Hâkim Jahangir Han Kaşkay ve Molla Mohammad Kaşani 4)*, Hâkim Kaşkay, İsfahan.
68. Karakani, Mehdi. *Ayetullah Hâkim Jahangir Hanı Kaşkay ve Ulema, (Ayetullah Hâkim Jahangir Han Kaşkay ve Sahib Nezeran)*. İsfahan: Hâkim Kaşkay, 2012/1390.
69. Karakani, Mehdi. *Ayetullah Hâkim Jahangir Hanı Kaşkay ve Molla Mohammad Kaşani'nin Hayatı 2, (Şerhi Zendeganiyi Ayetullah Hâkim Jahangir Han Kaşkay ve Molla Mohammad Kaşani 2)*. İsfahan: Hâkim Kaşkay, 2012/1390.
70. Karimi Horemi, Hüseyin. *Dönüşü Olmayan Göç, (Kuçı Bi Bazgeşt)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay, 2018/1397.
71. Kaşkay, Mohammad Hüseyin Han. *Hatırda Kalanlar, (Yad Mandehha)*. Tahran: İntişaratu Furuzanı Ruz, 2007/1385.
72. Kaşkayfard, Ali. *Aksak Ceylan, (Ahuyı Leng)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay, 2007/1386.
73. Kaşkayfard, Ali. *Karganın Misafirliği, (Mehmaniye Kelağ)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2008/1387.
74. Kaşkuli, Mahdoht. *Bizim Töremiz, Bizim Payımız, (Resmi Ma Sehmi Ma)*. Tahran: İntişaratu Fatemi, 1996/1375.
75. Kazemi Kerani, Ali. *Dumanlı Dünya-Şiir Mecmuası, (Dumanlı Dünya-Macmueh Şiir)*. Şiraz: İntişaratu Yaşıl Alma, 2017/1396.
76. Kazemi Kerani, Raziye. *Kuşlara Taş Atan Oğlan, (Kuşlara Daş Atan Oğlan)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2012/1390.

77. Kazemi Kerani, Raziye. *Kaşkay Masalları, (Kaşkay Metelleri)*. Şiraz: İntişarati Yaşil Alma, 2017/1397.
78. Kiani, Kiamers. *İniş ve Çıkışlar, (Faraz ve Neşib)*. Şiraz: İntişarati Tahti Cemşid, 2000/1379.
79. Kiani, Kiamers. *Çalkafa'dan Çah Kazma'ya, (ez Çalkafa ta Çah Kazma)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay ve Tahti Cemşid, 2010/1389.
80. Kiani, Manouçehr. *Graily: Kaşkaydan Hikâyeler, (Graily: Dastanhayi Mostened ez İl-i Kaşkay)*. Şiraz: İntişarat Kianneşr, 1997/1376.
81. Kiani, Manouçehr. *Güney'deki Destan'ın Başbuğu, (Parçemdari Hamaseyi Cenub)*. Şiraz: İntişarat Kianneşr, 2003/1382.
82. Kiani, Manouçehr. *Kaşkay Efsaneleri ve Masalları, (Efsaneha ve Kesehay Kaşkay)*. Şiraz: İntişarat Kianneşr, 2007/1386.
83. Lotfimeşe, Mehdi. *Acının Sesi-Hikâyeler, (Sedayı Derd-Macmueh Dastan)*. Tahran: Kiyân Neşr, 1997/1375.
84. Mari, Terez. *Dağların Süvarileri, Tercüme: Şahbazi, Muhammed, (Şehsevaranı Kohsar)*. Tahran: İntişarati Pirasteh, 1997/1376.
85. Mari, Terez. *Dağların Sultanları, Tercüme: Madani, Mansur ve Nevidgui Dorna, (Selatim Kohestan)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 2016/1395.
86. Mehrevipur, Zohreh. *Renksiz Saz: İsfahan'ın Gururu Cihangir Han Kaşkayi, (Sazı Bi Reng-Maşahir İsfahan Cahangir Han Kaşkay)*. İsfahan: İsfahan Belediyesi Kültür ve Turizm Dairesi, 2007/1386.
87. Mehyari, Abdülhüseyn. *Kaşka: Kaşkay Türkçesi-Farsça Sözlük, (Kaşka: Vajeh Nameh Torki Kaşkayi-Farsi)*. Tahran: Kendi Yayını, 2014/1393.
88. Merdani Rahimi, Esedullah. *Kaşkay Türkçesi Atasözleri, (Atalarsözü, Zerbolmeselhayi Torkiyi Kaşkayi Torki be farsi)*. Şiraz: İntişarat Kianneşr, 1999/1378.
89. Merdani Rahimi, Esedullah. *Asanaklar-Türküler, (Teranehayı Torkiyi Kaşkayi)*. Tahran: İntişarat Nahlhayı Sorh, 2001/1380.
90. Merdani Rahimi, Esedullah. *Kaşkay Türkçesi ve Yazımı, (Zaban Torki Kaşkayi ve Şiveye Negareş-i An)*. Şiraz: İntişarati Rahgoşa, 2002/1381.
91. Merdani Rahimi, Esedullah. *Kendi Kendine Kaşkay Türkçesi Grameri, (Hod Amoz Zaban Torkiyi Kaşkayi ve Mebani Dasturiyi An)*. Şiraz: İntişarati Rahgoşa, 2002/1381.
92. Merdani Rahimi, Esedullah. *Kaşkay Türkçesi Sözlüğü, (Ferhengi Lügat ve İstulahatı Kaşkayi)*. Kom: İntişarat Ensari, 2007/1386.
93. Merdani Rahimi, Esedullah. *Kaşkay Türkçesi İsimler Sözlüğü, (Ferhengi Namhayı Asili İrani Şaheye Torkiyi Kaşkay)*. Tahran: İntişarat Kaşkay, 2010/1389.
94. Mirzai, Arsalan. *Uzak Yol, (Uzak Yol Şiir Toplusı)*. Tahran: İntişarati Tek Dereht, 2010/1388.
95. Mirzai, Arsalan. *Dina'dan Haydar Babaya Selam, (Dinadan Hayder Babaya Selam)*. İntişarati Tek Dereht, 2015/1394.

96. Mirzai, Arsalan. *Çocuklar Ay Çocuklar-Çocuk Şiirleri, (Uşaklar Ay Uşaklar-Çocuk Şiirleri)*. Şiraz: İntişarati Tahti Cemşid ve Kaşkay, 2017/1396.
97. Mirzai, Arsalan. *Kaşkay Bilmeceleri, (Kaşkay Tapmacaları)*. Şiraz: İntişarati Yaşıl Alma ve Ocak Derneği, 2017/1396.
98. Mohammadi Niya, Tayyibeh ve Elyas Bahmenpur. *İl Sözü İl Gözü-Kaşkay Türkçesi Deyim ve Atasözleri, (El Sözü El Gözü-Zerbilmeselha ve İstilahati Karbordiyi Torkiyi Kaşkay)*, 2013/1394.
99. Mohammadipur, Cahangir. *De deh Keli Bonkusunun Seçeresi, (Şecerehnameh Bunkuyi De Deh Keli)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2018/1397.
100. Mohammadzade, Mohsen. *Garib ve Senem-Kaşkay Müziğinde Onbeş Parça, (Garib ve Senem-Panzdeh Keteyi Kaşkay Barayı Violon)*. Tahran: İntişarati Fathihani Rahi Daneş, 1999/1378.
101. Moradi Elemdarlu, Bahman. *Kesme Nar Ağacıyım, (Kesme Nar Ağacıyam)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2015/1394.
102. Moradi Karakani, Fataneh. *Yol Oğlu, (Yol Oğlu)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 2013/1391.
103. Moradi Karakani, Fattaneh. *Kader Yıldızı-Kaşkay Masalları, (Alıncak Ulduzu-Kaşkay Türkçesinde Meteller)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 2008/1387.
104. Moradi Kaşkuli, Sara. *Kaşkayı Türkçesinde Bir Hikâye: Doğunun Güneşi Batın Ayı, (Mehri Haver Mahı Mağrib Dastanı Torkiyi Kaşkayı)*. Şiraz: İntişarati Tahti Cemşid ve Kaşkay, 2009/1388.
105. Mostafavi, Omid (2006/1385). Bolu'dan Fars'a, (ez İlatı Bolu ta İlatı Fars), İntişarati Haliliyan, Tahran.
106. Musevi, Abdulrasun. *Aşk Kabilesi, (Kabileyi Eşk)*. Yazd: İntişarati Elmi Novin, 2014/1393.
107. Musevi, Seyed İbrahim. *Sevginin Lideri: Üstat Mohammad Bahman Beygi, (Talayedarı Eşk: Ustad Mohammad Bahman Beygi)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2015/1394.
108. Naderi Dereşuri, Mohammad. *Kaşkay Bahçelerinde Gezinti 1-Mirza Mezun Kaşkay Şiirleri, (Seyri der Bustanı Kaşkay 1-Gozide Eşarı Mirza Mezun Kaşkay)*. Şiraz: Kendi Yayınları, 2001/1379.
109. Naderi Dereşuri, Mohammad. *Kaşkay Bahçelerinde Gezinti Yusuf Ali Bey'in Şiirleri, (Seyri der Bustanı Kaşkay 2-Eşarı Yusuf Ali Beg)*. Şiraz: İntişarati Nameh Parsi, 2015/1395.
110. Naderi Dereşuri, Mohammad. *Kaşkay Bahçelerinde Gezinti Haydar Beyin Şiirleri, (Seyri der Bustanı Kaşkay 3-Manzumeh Hayder Beg)*. Şiraz: İntişarati Nameh Parsi, 2017/1397.
111. Nadırpur, İbrahim. *Vefasız Dünya-Şiirler, (Bivafa Dünya-Şiirler)*. Şiraz: Kaşkay, 2017/1396.
112. Najmi, Naser. *Kaşkay ve Tengistan Kahramanları İçinde Vasmus, (Vasmus der Miyanı Delaveranı Tengistan ve Kaşkay)*. Tahran: İntişarati Gutenberg, 1996/1375.
113. Namdari Karakani, Abdullah. *Benim Semerkandım Benim Üstadım, (Semerkandı Men Ustadı Men)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2015/1394.

114. Nasimi, Mohammad. *Tarih Boyunca Bulverdi, (Bulverdi Der Gozeri Tarih)*. Şiraz: İntişartı Tahtı Cemşid, 2011/1390.
115. Nasimi, Mohammad. *Güney Destancıları: Masih Bulverdi, Deşti Gelezen, Bahman Han ve Bulut, (Hamaseh Sazai Cenub: Masih Bulverdi, Deşti Gelezen, Bahman Han ve Bulut)*. Şiraz: İntişartı Tahtı Cemşid, 2014/1393.
116. Nevrozi Çegini, Nahid. *Tilki Masalları, Atasözleri, (Tilki Metelleri, Atalar Sözü)*. Tahran: İntişaratı Tek Dereht, 2011/1390.
117. Ostovar, Novzer. *Kaşkay Türkcesinden Seçilmiş Deyim ve Atasözleri-Farsça Çevirisiyle, (Bergozideyi İstilahat ve Zerbolmeselhayı Torkiyi Kaşkayi-ba Bergerdanı Farsi)*. Şiraz: İntişaratı Kaşkay ve Tahtı Camşid, 2011/1391.
118. Ostovar, Novzer. *Kaşkay Türkçesi Grameri, (Desturı Zabanı Torkiyi Kaşkayi)*. Şiraz: İntişaratı Kaşkay, 2013/1393.
119. Ostovar, Novzer. *Ayatay- Şiir Antolojisi, (Ayatay)*. Yasuj: Kohgiluyeh ve Boyerahmad Edebiyat ve Sanat Merkezi, 2017/1395.
120. Ostovar, Novzer. *Baldan Şirin-Komik Şiirler, (Baldan Şirin-Gülmeli Şiir Çıkını)*. Şiraz: İntişaratı Kaşkay, 2017/1395.
121. Parsa, Nasrullah. *Aşiretin Mesihi, (Mesihayi İl)*. Şiraz: İntişaratı Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2011/1390.
122. Rahimi Ardkepan, Abdulazim. *Gamlı Annem Pervin-Pervin Etesami'den 280 Beytin Tercümesi, (Gamlı Anam Pervin-280 Beyt Şiir ez Pervin Etesami)*. Şiraz: Kendi Yayını, 2017/1397.
123. Rahimi Ardkepan, Abdulazim. *Hafız Oku Türk Diline, (Hafız Oku Türk Diline)*. Şiraz: Kendi Yayını, 2017/1397.
124. Rahimi Ardkepan, Abdulazim. *Hayyam Rubailerinin Kaşkay Türkçesine Tercümesi, (Bergerdanı Rubaiyatı Ömerı Hayyam be Torkiyi Kaşkayi)*. Şiraz: Taht-ı Cemşit Yayınları, 2017/1397.
125. Rajai Panah, Mohsen. *Aysuda-Kaşkay Türkçesi Şiirleri, (Aysuda-Macmueh Şiir Torkiyi Kaşkay)*. Şiraz: Kendi Yayını, 2002/1381.
126. Rajai Panah, Mohsen. *Yağar Bulut, (Yağar Bulut)*. Şiraz: İntişaratı Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2010/1389.
127. Rajai Panah, Mohsen. *Yan Bakma, (Yan Bakma)*. Şiraz: İntişaratı Kaşkay ve Tahtı Camşid, 2010/1389.
128. Rajai Panah, Mohsen. *Cihattan Şehitliğe-Şehit Garibaldi Hamzevi'nin Hayatı, (ez Cihad ta Şehadet-Zendegi Şehid Garibaldi Hamzevi)*. İsfahan: Setarehganı Derehşan Besij İsfahan, 2017/1396.
129. Ranjbar, Kohzad vd. *Mohammad Bahman Beygi'nin Biyografisi ve Hizmetleri, (Zendegi Nemeh Mohammad Bahman Beigi ve Hedemates)*. Tahran: İran Kültürel Miras Derneği, 2005/1384.
130. Rezaei Rahimi, Şovket. *Ayı Kulu-Kaşkay Türkçeyle Hikâye, (Ay Kulu-Kaşkay Türkçesinde Hikâye)*. Tahran: İntişaratı Tek Dereht, 2014/1393.

131. Rezaei Rahimi, Şovket. *Ay Gültüm Say Gültüm-Çocuk Şiiri, (Ay Gültüm Say Gültüm-Uşak Şiiri)*. Tahran: İntişarati Tek Dereht, 2015/1394.
132. Rezaei Rahimi, Şovket. *Beyaz Bulut, (Ağ Bulut)*. Tahran: Şirazeh, 2016/1395.
133. Rezaei, Mohammadreza. *Kaşkay Türkçesi Dil Bilgisi, (Desturi Zabani Torkiyi Kaşkay)*. Şiraz: İntişarati Nevisendegani Pars, 2018/1397.
134. Safari Kaşkuli, Ayvazullah. *Ateşte Doğum-Bahman Han Kaşkay ve Dava Arkadaşlarının Zalim Şah Rejimi Tarafından İşkence ve İdamı, (Teveliüdi der Ateş-Macerayı Şekenceyi Bahaman Hanı Kaşkayı ve Hemrezmaneş Tavesuti Rejimi Doşmaniye Şah)*. Şiraz: İntişarati Kianneşr, 2004/1383.
135. Safari Kaşkuli, Ayvazullah. *Sami Kelanteri Honermend-Hacı Musaha Han Keşkuli'nin Hayatına Bir Bakış, (Sami Kalanteri Honermend-Negahi be Zendeganiyi Hac Musa Han Kaşkuli)*. Şiraz: İntişarati Kianneşr, 2010/1388.
136. Safari Kaşkuli, Ayvazullah. *Yetim Tepe, (Yetim Yal)*. Şiraz: İntişarati Hemara, 2010/1389.
137. Safari Kaşkuli, Ayvazullah. *Emir Timur Köreken Divanı, (Divanı Şiiri Azamullah Amir Timur Gurekan)*. Şiraz: İntişarati Nameh Parsi, 2014/1393.
138. Safari Kaşkuli, Ayvazullah. *Gümüş Balık, (Mahiyi Nogreyi)*. Şiraz: İntişarati Yaşıl Alma, 2017/1396.
139. Setayeş, Kodretullah. *Kaşkay Müziğinde 15 Makam, (15 Mekami Kaşkayı berayı Sentur)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2016/1395.
140. Sobhan Pur, Abdul Hüseyin. *Yalnız Göçebeler ve Alfabe Müdürü, (Eşayeri Tanha ve Modiri Alefba)*. Şiraz: İntişarati İlaf, 2007/1386.
141. Sultanali, Mohammad Ali. *Kasrı Şirin'den Kasrı Kaçara Sultani'nin Hatıraları, (Hatıratı Sultani Ez Kasrı Şirin Ta Kasrı Kacar)*. Tahran: İntişarati Seha, 2005/1384.
142. Şahbazi İğdir, Abdulhasan. *İl Hicranı, (El Hicranı)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2015/1394.
143. Şahbazi, Şahbaz. *Kaşkay Şiiri-Kaşkay Şairlerinin Eserleri, (Kaşkayı Şiiri-Asarı Şairanı Kaşkay)*. Tahran: İntişarati Adib Mostafavi, 1989/1367.
144. Şahmohammadi, Mansur. *Görüş Dina Dağından, (Görüş Dina Dağından)*. Şiraz: İntişarati Kianneşr, 2009/1387.
145. Şakeri, Parviz. *Ahmet Şah Kaçar Döneminde Hacı Ayaz Han Şakeri Kaşkayı'nin Mekke ve Medine Sefernamesi, (Sefernameh Hac Ayaz Han Şakeri Kaşkay be Meke ve Medine der Rozigarı Ahmad Şahı Kacar)*. Tahran: İntişarati Kitabhaneh Meclisi Şuray İslami, 2009/1388.
146. Şebaniyazad, Hasan. *Mağrur İl-Kaşkay Edebiyatına İlişkin Makaleler, (İli Sarafraz-Makalat Derbareh Edebiyatı İli Kaşkay)*. Tahran: İntişarati Tek Dereht, 2008/1387.
147. Şojaei, Ali. *Mektuplar, (Namehayı Mandehgar)*. Şiraz: İntişarati Hemara, 2018/1397.
148. Şojayi, Ali. *Mohammad Behmen Beygi'den Hatıralar, (Namha ve Yadha der Kalem ve Beyanı Mohammad Behmen Beygi)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 2013/1391.
149. Şokrehodai, Seyed Ehsan. *Mağrur İlin Evladı: Mirza Cahangir Han Kaşkay, (Farzendi İli Sarafraz: Mirza Cahangir Han Kaşkay)*. Tahran: Kendi Yayını, 2006/1385.

150. Taheri, Aliakbar. *Kaşkaylardan Masallar (Elin Eski Metelleri)*. Kom: İntişaratu Horrem, 2012/1391.

151. Taherifar, Zahra. *Görsel Olarak Kaşkay Türkçesi Kelimelerinin Öğretimi: Vücut, (Amuzeş Tasviri Vajeganı Torki Kaşkay: Ezay Beden)*. Şiraz: İntişaratu Nevisendeganı Pars, 2018/1397.

152. Tavekoli, Golam Reza. *Eski Hikâyeler Yeni Yergiler; (Kesehayı Kohen, Tanzhayı Now)*. Şiraz: İntişaratu Kiannesr, 2005/1384.

153. Yunan, Rasul. *Yüz Asanak, (Sed Asanak-Mecmueh Şiiri Torkiyi Kaşkayi)*. Tahran: İntişarat Meşki, 2005/1387.

154. Yusefi, Emrollah. *Efsane Bir Genel Müdür, (Modırı Kolliyi Efsaneyi)*. Şiraz: İntişaratu Tahtı Camşid, 2004/1383.

155. Yusefi, Emrollah. *Sevgi Öğretmeni, (Amuzigarı Mehr)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay, 2009/1388.

156. Yusefi, Emrollah. *Mohammad Bahmanbegi'nin Efsanevi Yönetimi, (Ostureyi Modiriyet Mohammad Bahman beigi)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay, 2011/1390.

157. Yusefi, Emrollah. *Kaşkay Kavmi-Farsça Türkçe Turist Rehberi, (Kavmi Kaşkay Farsi-Engelisi Rahnemayı Torist)*. Şiraz: İntişaratu Tahtı Cemşid ve Kaşkay, 2011/1391.

158. Yusefi, Emrollah. *Bilgi İhtiyarlığın Dayanağıdır, (Sevad Esayı Piri est)*. Şiraz: İntişaratu Hemara, 2012/1391.

159. Yusefi, Emrollah. *Mucizevi Alfabe, (Alıfbay Mucizeger)*. Şiraz: İntişaratu Hemara, 2012/1391.

160. Yusefi, Emrollah. *General Öldüren Ayaz, (Ayazı Kapitan Koş)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay ve Tahtı Camşid, 2014/1393.

161. Yusefi, Emrollah. *Dereşorlunun Soylu Atı, (Esbi Asili Dereşuri)*, Şiraz: İntişaratu Kaşkay, 2016/1395.

162. Yusefi, Emrollah. *Gül Dere-Gerçek Hikâye, (Gül Dereh-Dastanı Vagehi)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay, 2018/1397.

163. Zihak, Alireza. *Kaşkay Edebiyatı, (Kaşkay El Edebiyatı)*. Tebriz: Gülşen Matbaası, 1983/1361.

2.2. Tarih

1. Akbari, Hamed. *Musaddık ve Göçebeler-Kaşkay, Boyer Ahmad, Mamasani ve Kohgiluye, (Musaddık ve Eşayeri Kaşkay, Boyer Ahmad, Mamasani ve Kohgiluye)*. Şiraz: İntişaratu Nevid, 2010/1388.

2. Arşi, Ziba ve Kasrayian Nesrollah. *Kaşkaylar, (Kaşkayha)*. Tahran: İntişaratu Mehri Vista, 2011/1390.

3. Bahadori Kaşkay, Daryuş. *Safavilerden Kaçarların Çöküşüne Kadar Kaşkay Tarihi, (Seyri Tehevulatu Tarihi İl Kaşkayi ez Safaviye ta Sokoti Kacariyeh)*. Tahran: İntişaratu Safir Ardahal ve Diyarı Kohen, 2017/1396.

4. Bahramiyan, Allahdad. *Cani Han Bonkusuna Bir Bakış, (Bonkuyı Cani Han der Yek Negah)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2008/1387.
5. Bahramiyan, Allahdad. *Şişbölüki ve Rahimli Tayfalarının Kültür ve Tarihine Bir Bakış, (Negahi be Tarih ve Ferhengi Tayfehaye Şişboluki ve Rahimlu der İli Kaşkay)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2008/1387.
6. Bayat, Kaveh. *Fars Aşiretlerinin İsyanı: 1928-1930, (Şureşi Eşayeri Fars: 1307-1309)*. Tahran: İntişarati Nokreh, 1986/1365.
7. Bayat, Kaveh. *Semirom Savaşı: İngilizler, Kaşkaylar ve İkinci Dünya Savaşı, (Neberdi Semirom: İngilizsiha, Kaşkayha ve Cengi Cehaniyi Dovvom)*. Tahran: İntişarati Hojesteh, 2010/1389.
8. Bayat, Kaveh. *Casus: İngilizler Arşiv Belgelerine Göre Alman Casuslarını Faaliyetleri, (Sutuni Pencum-Guşi ez Faaliyethay Evamılı Alman ber Esası Esnadı Mehremaneh Beritaniya)*. Tahran: İntişarati Cahan Kitab, 2012/1391.
9. Bayat, Kaveh. *Melik Mansur Hanı Kaşkayı Anıları, (Hatıratı Melik Mansur Hanı Kaşkay)*. Tahran: İntişarati Namek, 2013/1392.
10. Cabarfard, Ali. *Arıhlı ve Ahmet Hanlı Aşiretlerinde Kimlik, (Hoveyeti Kovmı Arıhlu ve Han Ahmadlu)*. Şiraz: İntişarati Rehaverdeh Honer, 2007/1386.
11. Domorgny George (Rafie Far, Jalaleldin). *Fars Göçebeleri, (Eşayeri Fars)*. Tahran: Tahran Üniversitesi, 2012/1391.
12. Dordarı, Nevroz. *Büyük Kaşkay İlinin Sosyal ve Siyasi Tarihi, (Tarihi Ectemai ve Siyasi İli Bozorgi Kaşkay)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2011/1390.
13. Dordarı, Nevroz. *Kaşkayının Kayıp Tarihi-Milattan Öncesinden On Beşinci Yüzyıla, (Tarihi Gomşodeyi Kaşkay ez Karnı Panzdehom Piş ez Milad)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2012/1391.
14. Esnaeşeri Hiavi, Maksud. *Şahseven [İl Seven], Moğan [Meşkin, Moğan, Kaşkay, Karadağ], (Şahseven [İl Seven], Moğan [Meşkin, Moğan, Kaşkay, Karadağ])*. Tahran: İntişarati Bağı Endişeh, 2001/1380.
15. Farsimedan, İbrahim. *Tarih İçerisinde Eymirler-Farsimedan Tayfasının Siyasi, Kültürel, İctimai ve İktisadi Tarihine Bir Bakış, (Eymir der Gozeri Zaman-Negahi be Tarihi Siyasi, Ectemai, Ferhengi ve Ektesadi Tayfeh Farsimedan)*. Şiraz: Kaşkay, 2015/1394.
16. Hacı Korbanı Ebheri, Hüseyin. *Kaşkayların Unutulan Kahramanı: Bahman (Yadbudi ez Delir Merdi Faramuş Şodeh İli Kaşkay: Bahman)*. Tahran: İntişarati Neday Ebher, 2003/1381.
17. Hadadi, Nasrullah. *Buhranlı Yıllar-Mohammed Nasır Hanı Kaşkayı'nın Hatıraları: Mart 1950- Kasım 1953, (Salhayı Bohran-Hatıratı Ruzanehi Mohammed Nasır Hanı Kaşkayı, ez Farvardini 1329 ta Azer 1332)*. Tahran: Rasa Kültürel Hizmetler Enstitüsü, 1987/1366.
18. Hakimi Horram, Majid. *Kaşkaylar ve Millî Hareket, (Kaşkayha ve Nehzeti Milli)*. Şiraz: İntişarati Kaşkay, 2014/1393.

19. Hasani, Kasem. *Aşiretin Kavme Dönüşümü*, (*Farayendi Tahavoli Emri İli be Emri Kavmi*). Tahran: Pejoheshgah Farhang, Honer ve İrtibat, 2017/1395.
20. Hosrevi, Abdulali ve Bahtiyari Kaed. *İran'ın Güneyindeki Göçebelere Siyasal Kültürü*, (*Ferhengi Siyasiye Eşayeri Conubı İran*). İsfahan: İntişaratı Şehsevari, 2003/1382.
21. Humani, Farzad. *İkinci Dünya Savaşında Benim Maceram: İstanbul, Berlin, Şiraz*, (*Sergozeşti Men der Cengi Beynelmileli Dovvom: İstanbul, Berlin, Şiraz*). Tahran: İntişaratı Şahabı Sageb, 2004/1383.
22. İzadi, Omidreza. *Güney Göçebelere (Fars Göçebelere): Kaşkay, Hamseh, Kohgiluye ve Mamasani*, (*Eşayeri Conub (Eşayeri Fars): Kaşkay; Hamseh; Kohgiluye ve Mamasani*). Tahran: İntişaratı Arven, 2006/1385.
23. Jedi Bayat, Hüseyin. *Etnik ve Tarihi Oğuz Birliği: İran Kaşkayları*, (*Peyvestegi Kovmi ve Tarihi Oğuz: İlatı Kaşkay İran*). Şiraz: İntişaratı Nevid, 2007/1387.
24. Kahramani Ebiverdi, Muzaffer. *Bavord veya Horasan'ın Ebiverdi'sinden Abolver veya Fars'ın Ebiverdi'sine* (*ez Bavord Ya Ebiverdi Horasan ta Abolverd Ya Ebiverdi Fars*). Fars: Kültür ve Sanat Bakanlığı, 1917/1296.
25. Kahramani Ebiverdi, Muzaffer. *Fars Göçebelere Tarihi*, (*Tarihi Vegaye Eşayeri Fars*). Tahran: Tahran Belediyesi, 1995/1373.
26. Kırılı, Mehdi. *Göç ve Göçebelere İskanı: Kaşkayların Şehirlere Göçünün İncelenmesi*, (*Mohaceret ve Eskanı Eşayır: Tahlili ez Mohacereti Kaşkayha be Şehrha*). Tahran: İntişaratı Nekşı Beyan, 2009/1388.
27. Kırılı, Mehdi. *İlden Otavaya*, (*ez İl ta Otava*). Yasuj: İntişaratı Farhangı Mana, 2018/1397.
28. Kızılbaş Şamlu, Bahram. *Tarih Yazan Kaşkaylar 1*, (*Kaşkayha Rüzgaranı Tarih 1*). Şiraz: İntişartı Kaşkay, 2013/1394.
29. Kızılbaş Şamlu, Bahram. *Tarih Yazan Kaşkaylar 2*, (*Kaşkayha Rüzgaranı Tarih 2*). Şiraz: İntişartı Kaşkay, 2017/1396.
30. Kiani, Manouçehr. *Safavilerden Pehlevilere Kaşkayların Mücadeleleri*, (*Tarihi Mobarizati Merdomı Kaşkay-ez Safeviyeh ta Pahlavi*). Şiraz: İntişarat Kianneşr, 2001/1380.
31. Kiani, Manouçehr. *Eylül 1941'den sonra Kaşkaylara Bir Bakış*, (*Negahi be İl Kaşkay bed ez Şehrveri 1320*). Şiraz: İntişarat Kianneşr, 2002/1381.
32. Mahmudi Nurabadi, Mohammad. *Son İlhan*, (*Aherin İlhan*). Kom: İntişaratı Esrı Sadek, 2016/1395.
33. Mandegari İmam Keysi, Mohammad Hüseyin. *Kaşkaylarda Siyaset Kültürü*, (*Ferhengi Siyasiye İli Gayurı Kaşkay*). İsfahan: İntişaratı Kankaş, 2015/1394.
34. Mirzaei, Golamreza. *Kaşkaylar ve Güney Halkının Mücadelesi*, (*Kaşkayha ve Mobarizati Mardome Conub*). Şiraz: İslam Devrimi Arşivi Merkezi, 2014/1381.
35. Mustufielmemaleki, Reza. *Kaşkaylar Özelinde İran Göçebelere Coğrafyası*, (*Coğrafyayı Koçnişini İran ba Tekid be İl Kaşkay*). Tahran: Tahran İslami Azad Üniversitesi, 1998/1377.

36. Nasiri Tayebi, Mansur. *Güney Hareketi, (Nehzet-i Cenub)*. Tahran: İntişaratu Pardisi Daneş, 2003/1381.
37. Nasiri Tayebi, Mansur. *İran Kültür ve Tarihinde Kaşkayların Rolü, (Nakşı Kaşkayiha der Tarih ve Ferhengi İran)*. Tahran: Bilim Bakanlığı Sosyal Planlama ve Kültürel Çalışmalar Ofisi, 2009/1388.
38. Nasiri Tayebi, Mansur. *Belgeler Işında Birinci Dünya Savaşında Kaşkay ve İngiliz Savaşları, (Neberdı Kaşkayha ve İngilizha der Cengi Cahani Avval be Revayeti Esnad)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay, 2010/1389.
39. Nasiri Tayebi, Mansur. *Modern İran Tarihinde Kaşkaylar, (Kaşkayha der Tarihi Moaseri İran)*. Tahran: İntişaratu Pardisi Daneş, 2014/1393.
40. Nevrozi Karagözlü, Behnam. *Cihangir Han-ı Kaşkay, (Cahangir Hanı Kaşkay)*. Tahran: İntişaratu Medrese, 2008/1387.
41. Oberling, Pırrer. *Fars Eyaletinin Göçebeleri: Kaşkaylar, (Kuşneşinamı Kaşkayı Fars)*. Tahran: İntişaratu Şirazeh, 2004/1383.
42. Panahiyan (Tebrizi), Mahmud. *İran Türkleri Coğrafyası Anskilopedisi 4. Cilt, (Ferhengi Coğrafıyayı Torkanı İranzemin Celdi Çaharom)*. Tebriz: Sitadı Ertiş, 1973/1351.
43. Razmjui, Mohammad Kerem. *Gecistan Savaşı, (Neberdı Gecestan)*. Tahran: İntişaratu Kareng, 1999/1378.
44. Sadeki Dehdar, Jahangir. *Uygur İmparatorluğu'ndan Kaşkay Diyarına Gelezenler, (Gelezenha ez İmparatori Ugur ta Diyarı Kaşkay)*. Şiraz: İntişaratu Kianneş, 2010/1389.
45. Sayyad Lek, Ali Asgar. *Kaşkay Aşiretinde Zendi Lekler, (Kovm Zandi Lek der Kaşkay)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2014/1393.
46. Sayyad Lek, Ali Asgar. *Ebul Gazi Bahadır Han'ın Şecerenamesi, (Şecereyi Kovmi Türk)*. Şiraz: İntişaratu Kaşkay, 2016/1395.
47. Sermest, Firuzi. *Kaşkayname 1, (Kaşkaynameh 1)*. Kendi Yayını, 2017/1397.
48. Sermest, Firuzi. *Kaşkayname 2, (Kaşkaynameh 2)*. Kendi Yayını, 2017/1397
49. Yusefi, Emrollah. *Tarih Boyunca Kaşkaylar (Kaşkayiha der Gozeri Tarih)*. Şiraz: İntişaratu Tahtı Cemşid, 2001/1380.
50. Zarak, Amir. *Faraşband Halkının Tarihi ve Kültürü, (Tarih ve Ferhengi Mardomu Faraşband (Hamrah ba Tahkiki derbareh İl Kaşkay)*. Şiraz: İntişaratu Nevid, 2004/1382.

2.3. Kültür

1. Abbasi Yadıhuri, Nevroz. *Tara, (Tara)*. Şiraz: İntişaratu İrem, 2016/1395.
2. Ahmadi, Mohammad. *Yeni Eğitimin Kaşkaylardaki Sosyal Değişim ve Sosyal Hareketlilik Üzerindeki Etkisinin Sosyolojik Analizi, (Tahlili Came'e Şenahtiyi Tesiri Amuzeş ve Pervereşi Novin der Tehevol ve Teherok Ectemei İli Kaşkay)*. Şiraz: İntişaratu Nevid, 2007/1386.
3. Akbari, Ali. *Bahman Beygi'nin Okulları-Saklı Değerler ve Etkili Bir Eğitim Stratejisi, (Mektebi Bahman Beygi: Erzeşhayı Penhan ve Rahbordhayı Moeseri Amuzeşi)*. Tahran: İntişaratu Vijeş Negar, 2013/1391.

4. Baharvend Amanullahi, Sekander. *Göçebe Toplumda Kadının Yeri: Dereşuri Tayfası, (Menzeleti Zen der Ectemaei Eşayeri: Tayfeyi Dereşuri İl Kaşkay)*. Tahran: İran Kadınlar Kurumu, 1976/1354.
5. Bahman Beygi, Mohammad. *Fars Aşiretinde Gelenek ve Görenek, (Orf ve Adat der Eşayer Fars)*. Şiraz: İntişaratı Nevid, 2000/1324.
6. Behrelulum Mirdamadi, Seyed Mohammad Hüseyin. *Akılcılığa Dair Şeriat ve İşrakilik Şuuru: Kelim Cihangir Hami Kaşkayi ve Ayetullah Seyyit Ali Ağa Gaziyi Tabatabei'nin Düşünce ve Sezgiye Dair Üstün Özellikleri (Şerieye Hered ve Şet Şeür Eşraki: der Tebyin Sefat Berter Hekim Cahangir Han Kaşkay ve Aytulla Seyedalı Aga Gazi Tabatbayi der Endişe ve Şühüd)*. İsfahan: İntişaratı Parsı Ziyae, 2014/1393.
7. Dereşuri, Parvin. *Zagros Tabiatının Kaşkaylar Dokumacılığına Yansıması, (Baztabı Tabiyeti Zagros der Honeri Bafendegiyi İli Kaşkay)*. Tahran: İntişaratı Adib Mostafavi, 2010/1389.
8. Esadullahi, Mustafa. *Kaşkay ve Bahtiyarilerde Giyim ve El Sanatları, (Aşnayı ba Poşak ve Senaye Desti Kaşkay ve Bahtiyari)*. Tahran: Çocuk ve Gençler İçin Kitap Tanıtma Kurumu, 1996/1374.
9. Golamhüseyin Pur, Jalal. *Konargöçer Sosyolojisi ve Kaşkay Konergöçerleri, (Cameh Şenasıyı İlat ve Eşayeri Kaşkay)*. Şiraz: İntişaratı İlaf, 2007/1386.
10. Güderzi, İlyaşar. *Tar ve Setar Eğitimi, (Desturi Amuzeşi Tar ve Sitar)*. Şiraz: İntişaratı Kaşkay, 2017/1396.
11. Hatami Behmenbeglu, Sohrab. *Kaşkayların Kültür Reisi Mohammad Bahman Beygi'nin Hayatı ve Faaliyetleri, (Negahi Gozera be Sergozeşti Serdarı Ferhengiyi İl Zendeħ Yad Mohammad Behmen Beygi)*. Şiraz: İntişaratı Kaşkay ve Tahtı Cemşid, 2013/1391.
12. Homayuni, Sadık. *Kaşkaylarda Evlilik, (Zenaşui der Meyanı Kaşkayha)*. Tahran: İntişaratı Adib Mostafavi, 2017/1396.
13. Kiani, Manouçehr. *Siyah Çadırlar-Kaşkayların Hayatına İlişkin Bir İnceleme, (Siyah Çadorha-Tehkiki ez Zendeħiyi merdomı il Kaşakay)*. Şiraz: İntişarat Kianneşr, 1991/1370.
14. Kiani, Manouçehr. *Şakayıkın Aşkıyla Göç-Kaşkaylarda Sanat, (Kuç ba Eşkı Şakayık-Beresıyı Honer der Kaşkay)*. Şiraz: İntişarat Kianneşr, 1999/1377.
15. Kiani, Manouçehr. *Kaşkayda Geleneksel Tıp ve Tabipler; (Tıp ve Tebibanı Soneti der İl-i Kaşkay)*. Şiraz: İntişarat Kianneşr, 2009/1388.
16. Lafafçı, Minu. *İran Mimarisinin Kayıp Halkası: Göç Mimarisi, (Halkıyı Gomşedeyi Mimariyi İran)*. Tahran: İntişaratı Taymaz, 2013/1392.
17. Panahiyan (Tebrizi), Mahmud. *İran Türkleri Coğrafyası Anskilopedisi 4. Cilt, (Ferhengi Coğrafiyayı Torkanı İranzemin Celdi Çaharom)*. Tebriz: Sitadı Ertiş, 1973/1351.
18. Parham, Sirus. *Fars Halı Dokumacılığının Harikaları, (Şahkarhay Ferşbafı Fars)*. Tahran: Seda ve Simayı Cumhuriyi İslami İran, 1997/1375.
19. Parham, Sirus ve Azadi, Siyaveş. *Fars Eyaletinde Köylerde ve Göçebelerde El Dokumacılığı 1, (Destbafıthay Eşari ve Rustayı Fars 1)*. Tahran: Müesese İntişaratı Amirkabir, 1985/1364.

20. Parsa, Nasrullah. *Kaşkayların İktisadi, İçtimai ve Kültürel Yapısının İncelenmesi (Tosif ve Tahlili ez Sahtmanı İktisadi, Ectemai ve Ferhengi İli Kaşkay)*. Tahran: Tahran Üniversitesi; Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Sağlık Araştırma Enstitüsü, 2011/1390.

21. Rahmaninejad, Ziver. *Kaşkay Sofrası, (Sofrayı İli Kaşkay)*. Tahran: İntişarati Nakşı Beyan, 2009/1388.

22. Ruhani, Fazlullah. *Siyah Çadırlar; Göçebe Toplum ve Ekonomisi Üzerine Bir Araştırma: Kaşkaylar Örneği, (Çadırhay Siyah-Pejoheşi Peyramunu Cameeh ve Ektesadı Eşayeri-İli Kaşkay)*. Tahran: Araş Yayınları, 1992/1371.

23. Sohrabi, Ali. *İran Göçebelerinde Eğitim, (Amuzeş u Pervereş der Eşayeri İran)*. Şiraz: İntişarati Nevid, 1995/1373.

24. Şahbazi, Abdullah. *Aşiret ve Göçmen Kültürüne Giriş, (Mokedemehi ber İlat ve Eşayer)*. Tahran: İntişarati Neşri Ney, 1990/1369.

25. Yusefi, Emrollah. *Kaşkaylarda Spor ve Oyun (Verzeş ve Bazi der İli Kaşkay)*. Şiraz: İntişarati Tahtı Cemşid, 2000/1379.

26. Yusefi, Emrollah. *İran Konargöçerlerinde Eğitim: Muhammed Bahmanbegi Örneği, (Keseyi Aftab: Nemuneyi ez Reveşhayi Amuzeşiyi Mohammad Bahmanbegi der Amuzeşi Eşayeri İran)*. Şiraz: İntişarati Hemara, 2015/1394.

27. Yusefi, Emrollah ve Mohammad Naderi Dereşuri. *Başlangıçtan Sonuna Değın Konargöçerlerde Eğitim, (Daneşserayi Eşayeri ez Tolu ta Gorub)*. Şiraz: İntişarati Tahtı Cemşid ve Kaşkay, 2011/1390.

28. Ahmadi, Mohsen. *Dilberlerin Sırrı-Ayetullah Cihangir Kaşkayı Anma Kitabı, (Sırrı Dilberan-Yadnameh Hâkim Ayatullah Cahangir Han Kaşkay)*. Tahran: İntişarati Tek Dereht, 2010/1389.

3. Tezler

3.1. Yüksek Lisans Tezleri

1. Abbasi, Fatma. *Kaşkay Şairi Mezun'un Divanındaki Didaktik, Tasavvufi, Mitolojik, Dinî ve Tarihi Kavramları, (Berresiyi Mefahimi Talimi, İrfani, Ostureyi, Mezhebi ve Tarihi der Divanı Mazun Şairi Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, Peyam-i Nur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1388/2009.

2. Abbasi, Peyman. *İran İslam Cumhuriyeti Rejimin Bekası Bağlamındaki Etnik Politikalarının Etkisininin Kaşkay İli Örneğinde İncelenmesi, (Asibşinasiyi Siyasetgozarihayi Kavmi ve Tesiri An ber Emniyeti Milliyi Nizamı C. İ. İ. ba Tekid ber İli Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Merkezî Azad Üniversitesi Hukuk ve Siyasal Bilimler Fakültesi, 1390/2011.

3. Azadi Dokuzlu, Zehra. *İslam Devriminden Önce ve Sonra Kaşkayların Devletle Siyasi Münasebetleri, (Münasıbatı Siyasii İli Kaşkayı ba Devlet Kabl ve Be'd ez İnkılabı İslami)*. Yüksek Lisans tezi, İmam Humeyni ve İnkılabı İslami Araştırma Merkezi, 1393/2014

4. Beyraghdar, Leyla. *Kaşkay Kilimlerinin Görsel Göstergibilim Açısından Açıklık Kazanması ve Tasarımında Kullanılması, (Şenasaıyiyi Erzeşhayi Basarıyiyi Nakşnemayehayı Gilimi Kaşkayı ve Karbordi An der Terrahiyi Nişane)*. Yüksek Lisans tezi, Yezd Merkezi Azad Üniversitesi Sanat ve Mimari Fakültesi, 1393/2014.

5. Bişareti, Sanat. *Kaşkay Halılarında Bulunan Desenlerden İlhamla Takı Tasarımı ve Yapımı, (Terrahi ve Sahtı Ziveralat ba İlham ez Nukuşu Ferşhayi Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, Isfahan Sanat Üniversitesi Sanat Fakültesi, 1395/2016.

6. Cavidi, Şapur. *Kaşkayların Keşkuli Boyunda Meşrutiyet Devrimi'nden Musaddık Darbesine Kadar Süregelen Sosyopolitik Değişim, (Berresiyi Tahavvülatı Siyasi ve İctimaiyi Taifayı Keşkuli ez İli Kaşkayı ez inkılabı Meşrutiyet ta Kudetayı Bist u Heşt Mordad 1332)*. Yüksek Lisans tezi, Şiraz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1391/2012.

7. Cihandide, Hamit Rıza. *Kaşkay Türkçesi Diyalektinin İncelemesi, (Berresiyi Guyeşi Türkiyi Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, Şiraz Üniversitesi, 1377/1998.

8. Ekberi, Aferin. *Kaşkay Kilimleri Esas Alarak Çocukların Okul Öncesi Düzeyde Yararıcılıklarını Artırmak Adına Halı Tasarımı Yapma, (Tarrahiyi Gebbeyi Kaşkayı ber Esası Nukuşu Kilimi Kaşkayı be Manzuri Efzayışi Halakiyyeti Kudeki Piş Debistani)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Sanat Üniversitesi İşlevsel Sanatlar Fakültesi, 1395/2016.

9. Esvedî, Rukiye. *Sanat Dersleri İçin Orta Okul Düzeyi Dersliklerinin Tasarımında Öğrencilerin Yararıcılığını Artırmak Adına Kaşkay Kilimlerinin Renk ve Desenlerinden Yararlanma, (Karbordi Renkha ve Nukuşu Gilimi Kaşkayı der Terrahiyi Dahilii Kelashayı Maktayı Rahnemayı Ciheti İrtayı Hallakiyyeti Daniş Amuzan, Nimunei Moredi: Kelasi Honer)*. Yüksek Lisans tezi Terbiyeyi Müderris Üniversitesi Sanat ve Mimari Fakültesi, 1390/2011.

10. Fellah Şeyhleri, Masume. *Kaşkaylarının Kilimlerdeki Süsleme Desenlerinin Yeni Desenler Üretme Adına Form, Renk ve İşlev Açısından İncelemesi, (Beyanı Tasvir der Nukuşu Tazyiniyi Kilimhayı Aşayıri Kaşkayıyi İnan Tarrahiyi Nukuşu Tazyiniyi Cedid ba İstifade ez Form ve Renk ve Karbordi An der Hünerhayı Muhtelif)*. Yüksek Lisans tezi, Şahit Üniversitesi Sanat Fakültesi, 1386/2007.

11. Giramiyi Tayyibi, Merziye. *Kaşkay Türkçesinin Tayyibi Ağzının Fonetik Sistemi: Fonoloji Yöntemi Çerçevesinde Bir Araştırma, (Nizamı Avayı Guyeşi Tayyibi ez Türkiyi Kaşkayı: Pejuheşi der Çaharçubı Vajşinasıyiyi Kaide Bünyad)*. Yüksek Lisans tezi, el-Zehra Üniversitesi Edebiyat, Yabancı Diller ve Tarih Fakültesi, 1388/2009.

12. Gulamhüseyni, Meryem. *Kaşkaylarının El Dokumacılığında Nakışlarının Görsel Açıda İncelemesi, (Berresiyi Basarıyiyi Nukuşu Dest Baftehayı Kaşkayıyi Fars)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Sanat Üniversitesi Görsel Sanatlar Fakültesi, 1389/2010.

13. Habibi, Dilaram. *Kaşkaylarda Desen ve Renk, (Nakş ve Renk der İli Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, el-Zehra Üniversitesi Sanat Fakültesi, 1386/2007.

14. Hasan Ağayı, Emir Behmen. *Kaşkayların Amele Boyunun Nemedi ve Şebankare Tayfalarının Yerleşik Hayata Geçisindeki Etkenler*, (Berresi ve Mukayeseyi Avamili Müessir ber İskanı Aşairi Tirehayi Nemedi ve Şebankareyi Taifayı Ameleyi İli Kaşkayı). Yüksek Lisans tezi, Şehit Beheşti Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 1373/1994.

15. Hüseyini, Şehitkulu. *Mezun Adlı Kaşkay Şairinin Türkçe Gazellerinin İncelemesi*, (Tezkiye ve Tahlili Güftümanı ve Metni Gazeliyatı Türkiyi Mazun, Şairi Kaşkayı). Yüksek Lisans tezi, Şiraz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1379/2000.

16. Hüsrevi, Zehra. *Kaşkay Kilimlerinin Nakışlarının İncelenmesi ve Grafik Sanatındaki İşlevi*, (Berresiyi Nukuşu Gilimi Kaşkayı ve Karbordi An der Grafik). Yüksek Lisans tezi, Terbiyet-i Müderris Üniversitesi Sanat ve Mimari Fakültesi, 1389/2010.

17. İsfendiyari Beyat, Elham. *Kaşkaylar Bölgesinde Kültürel Turizm Potansiyelinin İş Gücüne Sağlayabileceği Muhtemel Katkının İncelemesi*, (Berresiyi Potansiyeli Karaferini Gerdişgeriyi Ferhengi der Camiayı Aşairi Kaşkayıyi İran). Yüksek Lisans tezi, Isfahan Sanat Üniversitesi Sanat ve İş Gücü Yüksekokulu, 1394/2015.

18. Karkhane, Fatma. *Fars Eylaletindeki Kaşkaylarının El Dokumalarındaki Sembol ve Göstergelerin İncelemesi ve Çözümlemesi*, (Berresi ve Rişeyabiyi Nemadha ve Nişaneha der Destbaftehayi Eşairi Fars İli Kaşkayı). Yüksek Lisans tezi, Tahran Merkezî Azad Üniversitesi Sanat ve Mimari Fakültesi, 1390/2011.

19. Kazimi Kerani, Raziye. *Levinson Teorisine Göre Kaşkay Halk Hikâyelerinin Anlatımsal Analiz Ögelerine Göre Tahlili*, (Tahlili Berhi ez Müellifehayi Goftemani Revayi der Dastanhaye Şifahiyi Türkiyi Kaşkayı ber Esası Olguyi Levinson). Yüksek Lisans tezi, Sistan ve Beluçistan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1395/2016.

20. Kazimi, Mehdiye. *Fars'ın Firazabad Bölgesinde Kaşkaylarının Halılarındaki Desen ve Renklerin İncelemesi*, (Berresiyi ve Mutalaayı Üsuli Tarh, Naki ve Rengi Kalihagi İli Kaşkayı Muntkayı Firuzabadı Fars). Yüksek Lisans tezi, Tebriz İslami Sanatlar Üniversitesi, 1396/2017.

21. Kazimi, Ali. *Kaşkay Türkçesinin Sosyolinguistik Açından İncelemesi*, (Mutalaayı Lehceyi Türkiyi Kaşkayı ez Didgahı Camiaşinasıyi Zeban). Yüksek Lisans tezi Terbiyeti Müderris Üniversitesi, 1375/1996.

22. Kerimi, Sıdika. *Kaşkay Şairi Muhammed İbrahimi Mezun'un Türkçe Farsça Şiirlerinin Sanatsal ve Duygusal Açından Tahlili*, (Tavsifi Hüneri be Atıfıyi Manzumeyi Türki ve Farsi Muhammed İbrahim Mezun Şairi Kaşkayı). Yüksek Lisans tezi, Sistan ve Beluçistan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1391/2012.

23. Korklu, Mehdi. *Kaşkayların Derşuri Boyunun Coğrafi Problemleri*, (Mesaili Coğrafyayıyi İli Kaşkayı Taifeyi Dere Şuri). Yüksek Lisans tezi, Tahran Üniversitesi, 1367/1988.

24. Kurbani, Sanaz. *Kaşkay Türkçesinin Fiil Tasrfine Dair Bir İnceleme*, (Berresi be Tosifi Nizamı Sarfı Guyeşi Türkiyi Kaşkayı). Yüksek Lisans tezi, Şiraz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1392/2013.

25. Lefaçi, Minu. *Kaşkaylarda Göç Mimarisi, (Mimariyi Kuç der Aşayiri Kaşkayi)*. Yüksek Lisans tezi, Şehit Beheştî Üniversitesi Mimari ve Mühendislik Üniversitesi, 1388/2009.

26. Lehsayi, Artemis. *Fars Halk Kültürünün Kaşkay Dokumaları Üzerindeki Etkisinin İncelemesi, (Berresiyi Tesiri Ferhengi Ammeyi Fars ber Nükuşi Baftehayi Kaşkayi)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Sanat Üniversitesi Sanat Fakültesi, 1389/2010.

27. Mansuri, Feriba. *Göçebe Toplulukların Yerleşik Hayata Geçmesinin Sosyoekonomik Bağlamda Bıraktığı Tesirin Kaşkaylar Örneğinde İncelenmesi, (Berresiyi Tesiratu Tarhi İskanı Aşair ber Vaziyeti İktisadi-İctimai Hanevarhayi İli Kaşkayi)*. Yüksek Lisans tezi, Bircend Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi, 1391/2012.

28. Melikşahi, Sümeyye. *Kaşkay Halılarında Bulunan 20 Motifin Mitolojik Açından İncelemesi, (Berresiyi Bist Nemad (Nigare) ve Nişaneyi Ferşi Kaşkayi ez Manzarı Üsture Şinasi)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Merkezî Azad Üniversitesi Sanat ve Mimari Fakültesi, 1394/2015.

29. Merdani, Ali Kulu. *Kaşkayların Gelenek ve Göreneklerinin İncelemesi, (Berresiyi Adab u Rüsümü İli Kaşkayi)*. Yüksek Lisans tezi, Terbiyeti Müderris Üniversitesi Sanat ve Mimari Üniversitesi, 1386/2007.

30. Mevlayi, Atife. *Kaşkay Kilimleri ve Günümüz Dekorasyonunda Yeri, (Berresiyi Destbaftehayi Kaşkayi ve Caygahi An der Dekorasyonu Dahiliyi Emruz)*. Yüksek Lisans tezi, Kaşan Üniversitesi Sanat ve Mimarlık Fakültesi, 1394/2016.

31. Mirzayi Asl, Arslan. *Fairclough Teorisine Göre Kaşkay Halk Edebiyatındaki Kadın Unsurunun Analizi, (Baznemayiyi Zen der Edebiyatı Şifahiyi Kaşkayi ez Manzar-ı Tahlil-i Goftemanı İntkadi ber Esası Olguyi Fairclough)*. Yüksek Lisans tezi, Mervdeşt Azad Üniversitesi Bilimler Fakültesi, 1393/2014.

32. Muradi, Raziye. *Kaşkay İline Ait Garip ve Sanem, Kerem ve Aslı, Seydi Han ve Perizat Gibi Aşk Manzumelerinin Nizami'nin Leyla ile Mecnun ve Hüsrev ile Şirin Adlı Manzumeleriyle Karşılaştırması, (Berresi ve Mukayeseyi Mazmuni ve Muhtevayiyi Aşknamehayi İli Kaşkayi Garip ve Sanem, Kerem ve Aslı, Seydi Han ve Perizat ba Leyli ve Mecnun ve Hüsrev Şirini Nizami)*. Yüksek Lisans tezi, Allameh Tabatabaei Üniversitesi Fars Edebiyatı ve Yabancı Diller Fakültesi, 1395/2016.

33. Nevruzi Caferlu, Fettane. *Rıza Şah Pehlevi Döneminde Kaşkaylar ve Basra Körfezi Civarında Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Değişiklikler, (Kaşkayiha ve Tahavvülatı Siyasi, İktisadi ve İctimaiyi Menatıkı Keraneyi ve pes Keraneyiyi Halici Fars der Dovreyi Hükümeti Rıza Şahı Pehlevi)*. Yüksek Lisans tezi, Halici Fars Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1393/2014.

34. Nevruziyi Çengi, Cihanbahş. *Kaşkaylarda Ad ve Ad Koyma, (Nam ve Namgozari der İli Kaşkayi)*. Yüksek Lisans tezi, Şehit Beheştî Üniversitesi, 1379/2000.

35. Nureddini, Nesrin. *Şiraz Kaşkaylarına Dair El Sanatları ve Antropoloji Müzesi Kurmak Adına Bir Araştırma, (Mutalia Ciheti Muzeyi Sanayiyi Desti ve Merdomşinasiyi Aşairi Kaşkayi der Şiraz)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Sanat Üniversitesi Sanat Fakültesi, 1393/2014.

36. Ostovar, Nevzer. *Kaşkayca Fiil Grupları ve Zaman Çekimlerinin Yapısı, (Saht-i Gürühi Fiili ve Zamanhayı Türkiyi Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, Razi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1389/2010.

37. Parsaneseb, Mehnaz. *Kaşkay Halk Hikâyelerinin Vladimir Propp'un Teorisi Esas Alınarak Köken Açısından İncelemesi, (Riht Şinasiyi Kıssahayi Amiyaneyi İli Kaşkayı ber Esası Nazariyeyi Vladimir Propp)*. Yüksek Lisans tezi, Hürmüzgan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1392/2013.

38. Rahmani, Eşkan. *Kaşkay Dokumalarındaki Mahalli Kelime ve Tabirler, (Şenahtı İstilahat ve Vajehayi Bumiye Rayic der Dest Baftte Hayı İli Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Sanat Üniversitesi Sanat Fakültesi, 1387/2008.

39. Rızayifam, Behzat. *I. Dünya Savaşından Savletü'd-devleyi Kaşkayı'nin Ölümüne Kadar Kaşkayların Sosyopolitik Durumunun İncelemesi, (Berresiyi Ozahı Siyasiyi İçtimaiyi İli Kaşkayı ez Agazı Cengi Cihaniyi Evvel ta Mergi Savletü'd-devleyi)*. Yüksek Lisans tezi, Şehit Çemran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1391/2012.

40. Ruderı, Şiva. *Kaşkay Halı ve Kilimlerinde Görsel Unsurların Hayat Şiirlerine Olan Etkisinin Soybilimsel İncelemesi, (Tebarşinasiyi Şiiri Zindegi der Fezayı Basariyi Gilim ve Gebbeyi Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, Isfahan Sanat Üniversitesi Görsel ve İşlevsel Sanatlar Fakültesi, 1391/2012.

41. Saferi, Azam. *Kaşkaylarının El Dokumalarının Antropolojik Tahlili, (Tahlili Merdum Şinahtiyi Sanayiye Desti(Ferş)yi İli Kaşkayı Ostan-ı Fars)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Merkezî Azad Üniversitesi Eğitim Bilimleri ve Psikoloji Fakültesi, 1392/2013.

42. Sahragerd, Seher. *Semiyolojik Açısından Kaşkay Halılarında Bulunan Domuz Motifinin İncelemesi, (Mutahia ve Şenahtı Nakşı Şah der Destbafttehayı Kaşkayı ez Manzarı Nemaşinasi)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Sanat Üniversitesi, 1396/2017.

43. Salihı Dehpakani, Hacer. *Kaşkaylarının Amele Boyunun Safı Hanı Tayfasındaki Göçebe Öğrencilerin Bilimsel İhtiyaçlarının İncelemesi ve Kütüphane Hizmeti Verilmesi Adına Bir Çalışma, (Berresiyi Niyazhayı Ettelaatiyi Danişamuzanı Aşairi Kuçende İli Kaşkayı-i Ostanı Fars, Taifayı Amele, Tireyi Safı Hanı: Eraeyi Olguyi Ciheti Temini Hadamatı Kütüphaneyi)*. Yüksek Lisans tezi, el-Zehra Üniversitesi Eğitim Bilimleri ve Psikoloji Fakültesi, 1388/2009.

44. Selimi, Hacer. *Şahsevenler ve Kaşkayların El Dokumalarında Bulunan Hayvan Desenlerinin Karşılıklı İncelenmesi, (Mutahia ve Berresiyi Tatbikiyi Nukuşı Hayvaniye Destbafttehayı Aşairi İli Şahseven ve İli Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, Semnan Üniversitesi Sanat ve Mimari Fakültesi, 1394/2015.

45. Senaiyi, Tayyibe. *Şahseven Aşireti ve Kaşkayların Kilim Motiflerine Dair Karşılaştırmalı Bir İnceleme, (Mukayeseyi Tatabikiyi Motifhayı Gilimi Aşairi Şahseven ve İli Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Merkezî Azad Üniversitesi Sanat ve Mimari Fakültesi, 1395/2016.

46. Şayanfer, İlham. *Kaşkay El Dokumalarının Taşıdığı Anlam, (Tavili Karkerdi Meşhumiye Nukuşı Bafttehayı Kaşkayı)*. Yüksek Lisans tezi, Tahran Merkezî Azad Üniversitesi Sanat ve Mimari Fakültesi, 1391/2012.

47. Şeban Pişe, Fatma. *Yerleşik Hayata Geçen Kaşkaylarda Kültürel Değişim: Fars Eyaleti Firuzabad Şehri Örneği*, (Tagiratı Ferhengi der Aşairi İskanyaftayi İli Kaşkayi/ Nemune-i Moridî Şehristan-ı Firuzabad Ustan-ı Fars). Yüksek Lisans tezi, Yezd Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 1394/2015.

48. Şehvend, Ali. *İki Dünya Savaşında Kaşkaylar*, (İli Kaşkayi der Do Cengi Cihani). Yüksek Lisans tezi, Sistan ve Beluçistan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1386/2007.

49. Şeybani, Abdülkerim. *Küreselleşmenin Kaşkay Etnik Kimliğine Etkisinin İncelemesi*, (Berresiyi Tesiratı Cihani Şoden ber Hüviyeti Kavmiyi İli Kaşkayi). Yüksek Lisans tezi, Terbiyeti Muallim Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1388/2009.

50. Şiva, Fereşte. *Kaşkaylarda Halı Dokuma Sanatı*, (Hüneri Kalibaftı der Beyni Aşayiri Kaşkayiyi Fars). Yüksek Lisans tezi, Tahran Sanat Üniversitesi, 1363/1984.

3.2. Doktora Tezleri

1. Efruğ, Muhammed. *Güleşan ve Çemerahman Merkezi Mıntıkları Çerçevesinde Renk, Desen ve Üslup Gibi Etkenlerin Kaşkay Dokuma Sanayisindeki Etkisi*, (Tasire Rang, Tarh, Naghş va Fonumu Bafbar Eghtesadi Dast Baftehaye Kaşkayi ba Takid bar Do Kanunı Eskanı Golaşan va Çeşmerahman). Doktora tezi, Isfahan Sanat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1395/2017.

2. Emiri Tekeldani, İbrahim. *Kaşkayların İklim Şehristanındaki Deşt-i Nemedan Bölgesinde Yaşayan 12 Yaş Grubu Kaşkay Çocuklarının OHI Ağız ve Diş Sağlığı Muayenesi ve DMTF Durumlarının İncelemesi*, (Barresiyi Vaziyeti DMTF ve Behdaştı Dahan ve Dandan OHI ve Faktor haye Vabaste dar Kudakanı 12 Saleye Aşayeri Kuçrovi Kaşkayi Mıntıkayı Daştı Namdanı Şehristanı Eghlid). Doktora tezi, Fars Tıp ve Sağlık Bilimleri Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, 1380/2002.

3. Habibyan, Seyyid Muhammed Rıza. *Kaşkayların Şeş Boluki Topluluğu Örneğinde Hayvanların Yemlenmesinin Koordine Edilmesinde Etkili Durumlar*, (Barresiyi Avameli Moasser ber Modiriyati Çera Motalee Moredi: Zist Bumi Aşayeri Kaşkayi Tayefeyi Şeş Boluki). Doktora tezi, Gürgan Tarım Bilimleri ve Doğal Kaynaklar Üniversitesi, Yaylak ve Havza Yönetimi Fakültesi, 1396/2018.

4. Muzafferiyani, Muhammed Hadi. *Fars Kaşkaylarında Koyun Yetiştiriciliği*, (Gusfanddari dar İlat ve Aşayeri Fars İli Kaşkayi). Doktora tezi, Tahran Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi, 1358/1980.

5. Şefii, Hasan. *Bahtiyari ve Kaşkay Aşiretleri Örneğinde İran'da Siyasi İktidar ve Aşiret Sisteminin Devamlılığı*, (Eghtedargereyi Siyasi ve Mandegariyi Nezamı İli dar İran ba Takid bar İli Bakhtiyari va Ghaşghayi). Doktora tezi, Tahran Üniversitesi, 1380/2002.

4. Bilimsel Makaleler

1. Ali Nejad Boloverdi, “Fazlullah ve Halil Behrami Kasrçemi. “Kaşkay Aşiretinin Kültür ve Edebiyatının İrfani Yönü, (Tebyin-i İrfani-i Ferheng ve Edebiyat-ı İl-i Kaşkayi)”, *Mutalaat-ı Edebiyat, İrfan ve Felsefe* 2/1 (1395/2017): 339-366.

2. Behmeni, Pervin. “Kaynağın Ezgisi: Kaşkay Aşiretinin Müziğine Bir Bakış, (Zemzeme-i Çeşmesar: Negah-i be Musiki-i İl-i Kaşkayi)”, *Arus-ı Hüner* 25 (1382/2003): 40-41.

3. Behmeni, Pervin. “Kaşkay Müziğine Bir Bakış, (Negah-i be Musiki-i İl-i Kaşkayi)”, *Arus-ı Hüner* 28 (1382/2004): 41-43.

4. Birader, Rüya vd. “Fars Eyaletindeki Göçebe Kaşkay Aşiretinden Amele Boyunun Safi Hani Obası Mensup Öğrencilerinin İhtiyaçlarının İncelemesi: Kütüphane Hizmetleri Örneği, (Berresi-i Niyaz Hayi İttılaati-i Daniş Amuzan-ı Aşayir-i Kuçende-i İl-i Kaşkayi-i Ustan-ı Fars Tayife-i Amele Tire-i Safi Hani: Erae-i Olgu-i Cihet-i Temin-i Hademat-ı Kitabhaneyi)”, *Mutalaat-ı Millî-i Kitapdârî ve Sazmandehi-i İttılaat* 80 (1388/2010): 53-64.

5. Çarei, Abdülrıza ve Zehra Gevheri-i Mutlak. “Kaşkay Sanat Eserlerindeki Efsane-Destan Resimleri ve Sembolleri, (Nemadha ve Nükûş-ı Tasviri-i Efsaneha ve Dastanha der Asar-ı Hüneri-i İl-i Kaşkayi)”, *Nigere* 14 (1389/2010): 85-93.

6. Dadver, Ebulkasım ve Hamit Rıza Müminiyan. “Kaşkay Kilim Desenlerinin Şekillenmesindeki Amiller, (Avamil-i Muassır ber Şekl Giri ve Peydayiş-i Nukuş-ı Kilim-i Kaşkayi)”, *Gülcam* 2 (1385/2006): 47-64.

7. Dehkaniyan, Cevat vd. “Oluşturmacılık Kuramına Göre Kaşkay Masallarının İncelemesi, (Rihtşinasi-i Kısse Hayi Kaşkayi ber Esas-ı Nazariye-i Saht Girayi)”, *Ferheng ve Edebiyat-ı Amme* 10 (1395/2016): 113-139.

8. Doscholten, Ulnes. “İran Göçebelerinde Yaylak ve Kışlak: Kaşkayiler Örneği, (Der Miyan-ı Kaşkaiyan: Yeylak ve Kışlak-ı İlat der İran)”, *Yağma* 80 (1333/1954): 554-567.

9. Dusti, Şehrza. “Kaşkaylarda Dokuma Sanayi, (Sanayi-i Baft Dari der Aşair-i Kaşkayi)”, *Ferheng-i Merdum-i İran* 36 (1393/2014): 135-164.

10. Edip, Ali Rıza. “Düşünce Yokluğu ve Zihniyetsizlik Sorunsalına Dair: Bir Paranın İki Yüzü-Melik Bibi-i Kaşkayî, Nazlı Hanım ve Kave Beyat, (Piramun-ı Müşkilat-ı Hemişegi-i Fakr-ı Endişe ve Fükdan-ı Zihniyet: Do Ruyi Yek Sekke-Berayı Melik Bibi-i Kaşkayi- Hanımı Nazlı ve Ağayi Kave Beyat)”, *Makam-ı Musikî* 5 (1378/1999): 132-137.

11. Efruğ, Muhammed. “Kaşkaylarda Girişimciliğinin Teminatı Olarak Yaratıcılık ve Yenilikçilik, (Hallakiyet ve Nevaveri-Postvane-i Kar Aferini der Dest Bafte Haye Aşayir-i Kaşkayi)”, *Ferheng-i Merdum-i İran* 40-41 (1394/2015): 127-150.

12. Emirhani, Rıza. “Kaşkaylarda Bahar Göçü, (Deriçe: Ez Miyan-ı Gerd-ü Hak-ı Kuç-i Bahare-i Aşayir-i Kaşkayi)”, *Mihr* 43 (1383/2004): 8-9.

13. Eşnuyi, Emir vd. “Ortam Algısının Şehriza’daki Kaşkayların Şehir Yaşantısına Etkisi, (Nakş-ı İdrak-ı Muhir der Nigariş-i Merdum-i Şehriza Nisbet be Kaşkayi hayi Sâkin der Şehriza)”, *Feza-i Coğrafiyayi* 39 (1391/2012): 211-234.

14. Ferahani, Fagma ve Ebulfazl Siyamiyan Gürci. “İran’da Sanatsal-Aşiret Temalı Turizmin Gelişmesi İçin Bir İmkan: Kaşkaylar, (Aşayir-i Kaşkayi: Fursat-i berayi Tosiye-i Gerdişgeri-i Hüneri-Aşayir-i İran)”, *Pejuheş-i Hüner* 8 (1393/2015): 137-145.
15. Girivani, Nefise ve Muhammet Taki Aşuri. “Kaşkay Halıcılığında Dokuma Yöntemleri, (Şivehayı Tovlid der Ferşbafiyi Kaşkayi)”, *Gülcam* 6-7 (2008/1386): 125-142.
16. Hakimi, Mecid. “Kaşkaylar’ın Musaddık Darbesine Tepkisi ve Millî Harekete Desteği, (Tahlil-i Vakoneş-i Kaşkayha ve Kudetayı 28 Murdad-ı 1332 ve Hemkari-i Ânan ba Nehzet-i Milli-i İran)”, *Gencine-i Esnad* 86 (1391/2012): 52-67.
17. Hakimi-i Hürrem, Mecid. “Kaşkaylar ve Millî Hareket: Başlangıçtan Musaddık Devletin Sonuna Kadar, (Kaşkayihı ve Nehzet-i Millî-i İran, ez İntida ta Payan-ı Devlet-i Musaddık)”, *Tarih-i İslam ve İran* 10 (1390/2011): 89-118.
18. Hasan Abadi, Siyavuş. “Kaşkay Türkesinin Tedricen Yok Oluşu, (Zeval-ı Tedrici-i Guyeş-i Türki-i Kaşkayi)”, *Guyeş Şinasi* 5 (1385/2007): 53-60.
19. Hasanlı, Kavus. “Safaşehrilerin Halaç ve Kaşkaylar ile Akralılığının Yeniden İncelenmesi, (Bazşenasi-i Peyvend-i Safaşehirha ba Halaça ve Kaşkayihı)”, *Edebiyat ve Zebanhayı Mahalli-i İran* 3 (1390/2011): 126-148.
20. Hüsneyi, Muhammed Rıza ve Meryem Muhammedtebar. “Kaşkay Dokumacılığında Halk Edebiyatının Etkileri, (Tesirat-ı Edebiyat-ı Şifahi ber Dest Baftedayi Aşa’ir-i Kaşkayi)”, *Pejuheş-i Hüner-i Danişgâh-ı Hüner-i İsfahan* 15 (1397/2018): 27-38.
21. İhtişami, Lütfullah. “Safevi Belgelerinde Kaşkay Kelimesi, (Vaje-i Kaşkayi der Esnad-ı Safeviye)”, *Gencine-i Esnad* 44 (1380/2002): 14-27.
22. İhtişami, Lütfullah. “Kaşkayların Savaş Tarihi” Kitabına Bir Eleştiri, (Nakd-i ber Kitab-ı Tarih-i Mubarizat-ı Merdum-i İl-i Kaşkayi)”, *Kitab-ı Mah-ı Tarih ve Coğrafya* 84 (1383/2004): 58-63.
23. İhtişami-i Hune Gani, Hüsrev. “Edebi Eleştiri: Kaşkaylarda Tegazzül, (Nakd-ı Edebi: Tagazzul der Kaşkayi)”, *Kelk* 14-15 (1370/1991): 131-140.
24. İlyasi, Ali Ahmet. “Kaşkay İli Tarihi, (Tarih-i İl-i Kaşkayi)”, *Kitab-ı Mah-ı Tarih ve Coğrafya* 150 (1389/2010): 115-117.
25. İzedi, Abbas ve Mehnaz Şayistefer. “Azerbaycan Cumhuriyeti ve Fars Kaşkaylar’ındaki Halılardaki ‘Leçek Turunç’ Deseni Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, (Mutalı’a-ı Tatbiki-i Sahtar-ı Leçek ve Turunç-ı Kalihayı Cumhuri-i Azerbaycan ve Kaşkayihayı Fars)”, *Pejuheş-i Hüner-i Danişgâh-ı Hüner-i İsfahan* 11 (1395/2016): 39-57.
26. Kani, Efsane. “Şahseven ve Kaşkay Topluluklarının Kilim Dokumalarındaki Tavus Deseni, (Nakş Maye-i Tavus der Destbaftedayi Gilimi-i Akvam-ı Şahseven ve Kaşkayi)”, *Gülcam* 20 (1390/2011): 7-24.
27. Kaşkayi, Cihangir Han. “Kaşkayi Bilgin Cihangir Han’dan Birkaç Beyit, (Ebyat-i Çend ez Cihangir Han Hekim-i Kaşkayi)”, *Armağan* 4-5 (1318/1939): 240-241.
28. Kesbiyan, Hüseyin. “Kaşkaylarda Yaşam, (Zendegi-i Kaşkayihı)”, *Hüner ve Merdum* 4 (1341/1963): 18-27.

29. Keşkuli, Fatma. “Pehlevi Döneminde Kaşkayların Silahsızlandırılması, (Hal’-i Silah-ı Aşayir-i Kaşkay-i Fars der Devre-i Pehlevi 1304-1357 Hicrî-î Şemsi)”, *Rüşd-i Amuzeş-i Tarih* 39 (1389/2010): 47-55.

30. Koklu, Mehdi. “Fars ve İsfahan’a Bağlı Şehirlerdeki Kaşkay Kasabalarında Göç Süreci, (Revend-i Muhaciret der Tosi’a-i Şehrekhayî Kaşkayî Nişin der Etraf-ı Şehrhayî Ustan-ı Fars ve İsfahan)”, *Pejuhiş Hayî Coğrafyayî* 37 (1378/2000): 35-48.

31. Kord Zafiranlu Kambuziya, Aliye ve Mahruh Münsif. “Kaşkay Türkçesinde Bazı Fonetik Değişimler, (Berhi ez Ferayendhayî Vacî der Türki-i Kaşkayî)”, *Edebiyat ve Zebanhayî Mahalli-i İrân Zemin* 4 (1394/2016): 105-128.

32. Mirzai, Gulam Rıza. “Ulema, Hükûmet ve Mirza Cihangir Han-ı Kaşkayî Dönemi, (Ulema, Hükûmet ve Asr-ı Mirza Cihangir Han-ı Kaşkayî)”, *Baztab-ı Endişe* 24 (1380/2002): 72-73.

33. Muhammedi, Haşim. “Kaşkaylarda Heli Oyunu, (Bazi-i Heli der İl-i Kaşkayî)”, *Makam-ı Musikî* 51 (1385/2006): 43-44.

34. Muhammedzade-i Sıddık, Hüseyin. “Hekim-i Kaşkayî ve Müzik, (Musikî ve Hekim-i Kaşkayî)”, *Makam-ı Musikî* 49 (1385/2006): 41-46.

35. Muhsini, Menuçihîr ve Mansur Muteber. “Kaşkaylardaki Kültürel Hayata İlişkin Bir Araştırma, (Tahkik-i der Berhi ez Civanib-i Hayat-ı Ferhengi-i Aşayir-i Kaşkayî)”, *Danışkede* (Tahran Üniversitesi) 1 (1353/1975): 106-117.

36. Muradi Halaç, Muhammed Mehdi ve Mustafa Namdari Münferit. “Savletü’-d-devle-i Kaşkayî ve Fars Jandarmanın I. Dünya Savaşının Başlangıç Yıllarında (1911-1916) Karşı Karşıya Gelişmesi, (Teamûlat ve Tekabûlat-ı Savletü’-d Devle-i Kaşkayî ve Jandarmeri-i Fars der Asitane ve Nohostin Salhayî Ceng-i Cihani-i Evvel 1911-1916)”, *Pejuhişname-i Tarih Hayî Mahalli-i İrân* 8 (1395/2016): 80-94.

37. Müslimi, Şehnaz. “Kaşkaylar ve Nasîreddin Şah Döneminde Herat Meselesi, (İl-i Kaşkayî ve Mesele-i Herat der Devre-i Hasıruddin Şah)”, *Tarih-i Pejuheşi* 50 (1391/2012): 195-217.

38. Nasiri Tayyibi, Mansur. “1953 Darbesi ve Petrolün Millîleşmesinde Kaşkaylar’ın Rolü, (Nakş-ı Kaşkayî ha der Nehzet-i Millî Şoden-i Nef ve Kudeta-i 28 Mordad)”, *Tarihi-i Revabet-i Harici* 15 (1382/2003): 5-30.

39. Nasiri Tayyibi, Mansur. “Kaşkaylar ve İkinci Dünya Savaşı’nda İngiltere ve Almanya’nın İrân’ın Kuzeyindeki Rekabeti, (Muarrıf-ı Sened: Kaşkayî ha ve Ceng-i Cehani-i Dovvom: Rekabet hayî Engelestan ve Alman der Cünûb-ı İrân)”, *Tarih-i Revabit-i Harici* 18 (1383/2004): 125-156.

40. Nasiri Tayyibi, Mansur. “Kaşka’dan Kaşkayî’ye: Hayal Mi Yoksa Hakikat Mi?, (Ez Kaşka ta Kaşkayî Tevehhüm ya Vakı’iyat)”, *Cihan-ı Kitâb* 285-286 (1391/2013): 18.

41. Nasiri Tayyibi, Mansur. “Savletü’-d-devle-i Kaşkayî’nin Siyasi Hayatı 2 Birinci Dünya Savaşından Vefattan Değîn, (Zendeğî-i Siyasi-i Savletü’-d Devle-i Kaşkayî 2, ez Ceng-i Cehani-i Evvel ta Vapesin Rüzagâr)”, *Esnad-ı Baharistan* 5 (1393/2015): 97-128.

42. Nasiri-i Tayyibi, Mansur. “Savletu’ d-devle-i Kaşkayi’nin Siyasi Hayatı 1, (Zendegi-i Siyasi-i Savletü’ d Devle-i Kaşkayi 1)”, *Esnad-ı Baharistan* 4 (1393/2014): 89-110.

43. Necefi-i Keşkulî, Fatma. “Muassır İran Tarihi: Güney Mukavemet Hareketi, Kaşkayların Güney Direnişinde Merkezi Devlete Karşı Ayaklanması, (Tarih-i Muassır-ı İran: Nehzet-i Mukavimet-i Cünüb-Mubarizat-ı İlhayi Müttehid-i Kaşkayi der Nehzet-i Cünüb Aley-i Devlet-i Merkezi)”, *Rüşd-i Amuşeş-i Tarih* 58 (1394/2015): 42-47.

44. Rahimi-i Cabiri, Azam. “Kaşkaylarda Aile Düzeninin Tarihî Sosyolojisi, (Came-e Şinasi-i Tarihi-i Nizam-ı Hanevade der İl-i Kaşkayi)”, *Pejuheşname-i Tarih-i İctimai ve İktisadi* 2 (1394/2016): 93-110.

45. Safyi Nejad, Cevat. “Tarım Ürünlerinin Kaşkay Yaylağında Paylaşımına Dair Belgelerin İncelemesi, (Tahlil-i Esnad-ı Taksim-i Mahsul-ı Zırayi der Serdsir-i İl-i Kaşkayi)”, *İnsan Şinasi* 1 (1380/2001): 13-34.

46. Salavati, Mercan. “Kaşkayların Halılarında “Mihrâne” Adlı Güneş Çarkının İncelemesi, (Tecelli-i Nimad-ı Gerdune-i Hurşit-i “Mihran”e der Kalihayi İl-i Kaşkayi)”, *Gülcam* 9 (1387/2008): 35-48.

47. Salavati, Mercan. “Fars Bölgesindeki Kaşkay Kadınlarının Duygu Göstergesi: Heybe Örne, (Çente Bafi: Nemud-i Ehsasat-ı Zen-i Kaşkayi-i Fars)”, *Zen der Ferheng ve Hüner* 2 (1388/2010): 131-148.

48. Suri, Azade. “Kaşkaylarının Kilim Dokumacılığında Desen İncelemesi, (Pejuhiş-i der Nakş Perdazi-i Gilim-i Kaşkayi-i Fars)”, *Hünerhayı Ziba-Hünerhayı Tecessümi* 74 (1397/2018): 55-68.

49. Tefiki, Peyvend. “Bahtiyari ve Kaşkay Aşiretlerindeki İplerin Desen ve Renk Bakımından Mukayeseli İncelenmesi, (Berresi-i Tatbiki-i Tarh ve Reng der Tenabhayı Malbenthayı Aşayir-i İlhayi Bahtiyari ve Kaşkayi)”, *Hüner Hayı Karburdi* (1393/2014): 45-57.

50. Vazı Cevadi, İsmail. “Cihangir Han-ı Kaşkayi, (Cihangir Han-ı Kaşkayi)”, *Cavidan Hired* 2 (1354/1975): 52-65.

51. Vermekani, Hüsnâ. “Kaşkaylar Köylerinde Mesken Tasarımındaki Amiller, (Berresi-i Avamil-i Müessir ber Terrahi-i Mesken-i Eşayirive Rustayi-i İl-i Kaşkayi)”, *Nigeriş Hayı Nev der Coğrafyayı İnsani* 25 (1393/2015): 217-236.

4. Sonuç

Yukarıda künyeleri ayrıntılı bir şekilde verilen yayınlara göz atıldığında dil-edebiyat, tarih ve kültür başlıklarında 241 kitap, beşi doktora olmak üzere 55 lisansüstü tez ve 51 bilimsel makale olmak üzere toplamda 347 yayının sıralandığı görülmektedir. Söz konusu yayınların önemli bir çoğunluğunu Türkçe dil ve edebiyat çalışmalarının oluşturması dikkat çekicidir.

Kaşkay Türkçesinin bir yazı dilinin bulunup bulunmadığı¹² Türk akademisinde hâlâ açıklığa

12 Ahmet Buran, “Kaşgay Türkçesi”, *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 173; Bilgehan Atsız Gökdâğ ve Talip Doğan, *İran’da Türkler ve Türkçe*, (Ankara: Akçağ Yayınevi, 2016), 62.

kavuşmamışken yukarıda listelenen yayınlar doğrultusunda alanyazındaki bilgilerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yukarıda Kaşkaylara ilişkin muhtelif konularda sıralanan yayınlar; Türkiye’deki Kaşkay araştırmalarında kaynak olarak kullanılacağı gibi özellikle Türkçe dil ve edebiyat eserleri, akademik çalışmalarda incelenebilir veyahut lisansüstü tezlere konu olabilir. Son olarak benzer bibliyografya çalışmalarının İran’daki diğer Türk dilli gruplara ilişkin yapılması ve yayımlanması Türkiye’deki araştırmacılara büyük kolaylık sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

Albayrak, Recep. *Türklerin İrani-Yakın Gelecek 1-2*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.

Alkın, Selçuk. *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*. Ankara: Mars Matbaası, 1998.

Ataizi, Dilek Erenoğlu ve Farzaneh Doulatabadi, *Kaşkay Türklerinin Dili ve Edebiyatı 1-2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.

Bicbabai, Behrouz. “İran Türkolojisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi: Tezler”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9/2, (2012): 119-143.

Bicbabai, Behrouz. “İran Türkolojisi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi: Kitaplar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 9/4, (2013): 185-197.

Buran, Ahmet. “Kaşgay Türkçesi”. *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

Çelik, Muhittin. “İran’daki Kaşgay Türkleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5, (1998): 204-213.

Gökdağ, Bilgehan Atsız ve Talip Doğan. *İran’da Türkler ve Türkçe*, Ankara: Akçağ Yayınevi, 2016.

İrandoc. “Kaşkai.” <https://irandoc.ac.ir/>. Erişim Tarihi: 29.06.2019.

Ketab. “Kaşkai.” <http://www.ketab.ir/>. Erişim Tarihi: 29.06.2019.

Temizel, Ali. “Esedullah Merdani Rahimi, Qaşkayî Sözlüğü: Kaşkay Türkçesi-Farsça Sözlük”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, (2008): 473-479.

Ulusal Tez Merkezi “Kaşkaylar”. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>. Erişim Tarihi: 29.06.2019.

Bazı Ses Olaylarında Bulaşma Sebebi Olarak Arap Alfabeti

Arabic Alphabet as the Cause of Contamination in Some Phonetic Events

İhsan Sabri ÇEBİ¹

öz

Dilin ses yapısında meydana gelen değişmelere ses olayı denir. Ses olayının sebeplerinden biri de, bir kelime veya şeklin başka bir kelime veya şekli etkileyerek ortak özelliklere sahip başka şeklin oluşması demek *bulaşmadır*. Türkçenin Arap alfabesi ile yazıldığı dönemlerinde Arap alfabesindeki “vav” ve “ya” harflerinin Türkçedeki hem ünlü hem de ünsüz bazı sesleri karşılması birtakım Arapça ve Farsça kelimelerde farklı okumalara sebep olmuştur. Yani bazı kelimelerde ünlü okunması gereken “ya” harfi ünsüz; bazı kelimelerde ünsüz okunması gereken “vav” ve “ya” harfleri ünlü okunmuşlardır. Bu farklı okumalar sonucunda bazı kelimeler kaynak dildeki karşılıklarından başka bir şekle dönüşmüşlerdir. Arap alfabesinde olmayan “g” ve “damak n’si” gibi sesler, Arap harfli Türk alfabesinde, Fars alfabesinden alınan “kâf-i Farisî” ve Türkler tarafından oluşturulan “kâf-i nûn” ile karşılanmışlardır. Ancak bu sesler el yazması eserlerde çok zaman kolaylık sebebiyle *Arabî kef* ile yazılmışlardır. Bazı Arap lehçelerine girmiş olan ve bünyesinde bu sesleri barındıran birtakım Türkçe kelimelerde, bahsedilen seslerin Arap alfabesindeki *kef* harfiyle yazılmasından dolayı farklı okunmaları söz konusudur. Yine Arap alfabesindeki hareke sistemi sebebiyle de bazı kelimelerde ses olayları ortaya çıkmıştır. Aynı harflerle yazılan bazı kelimelerin farklı hareketlenmesi sonucunda eş anlamlı farklı kelimeler ortaya çıkmıştır. Aslında farklı sebepler ile ses olayı geçirmiş olan tespit ettiğimiz bazı kelimelerde ortaya çıkan bütün ses olaylarının yönünü belirleyen şey, bulaşmadır. Bu olaylardaki bulaşma sebebi ise Arap alfabesi, daha genel bir ifade ile *yazıdır*. Bu da *ses olaylarının önce konuşma dilinde meydana gelmesi* genel karakterinden farklı olarak yazının da ses olaylarına sebep olması gibi bir tespiti ortaya koymaktadır. Yazımızda, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bazı yazma eserlerde tespit ettiğimiz bu tür ses olayı geçirmiş örnekler yer verdik. **Anahtar kelimeler:** Bulaşma, ses olayları, ses değişimleri, Arap alfabesi, Arap harfli Türk alfabesi, Türk dili

ABSTRACT

Changes which occur in the phonetic structure of a language are called phonetic events. One of the reasons for phonetic change is contamination in which a word or form influences another word or form and a different form with common features arises. In earlier periods when Turkish was written in Arabic letters, the fact that the Arabic letters “vav” and “ya” corresponded to both vowel and consonant phonemes caused there to be some different pronunciations in

Sorumlu yazar/Corresponding author:
İhsan Sabri Çebi (Dr. Öğr. Üyesi),
Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, Türkiye.
E-posta: iscebi@nku.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8889-0025

Başvuru/Submitted: 20.03.2019
Revizyon Talebi/Revision Requested:
14.10.2019
Son Revizyon/Last Revision Received:
05.11.2019
Kabul/Accepted: 10.11.2019
Online Yayın/Published Online: 12.06.2020

Atıf/Citation: Çebi, İhsan Sabri. “Bazı Ses Olaylarında Bulaşma Sebebi Olarak Arap Alfabeti.” *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 81-95.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.706876>

Arabic and Persian words. In other words, the letter “*ya*” which is expected to be pronounced as a vowel is pronounced as a consonant, and the letters “*vav*” and “*ya*” are pronounced as vowels although they are expected to be pronounced as consonants. As a result of these variant pronunciations, some words evolved into forms that are different from the corresponding words in their original language. Phonemes such as “*g*” and “*nasal n*” which are not found in the Arabic alphabet are counterbalanced in the Ottoman alphabet with “*kâf-i Fârisî*” borrowed from the Persian alphabet and “*kâf-i nûnî*” which Turks developed. But these phonemes were written with Arabic *kef* in manuscripts due to greater ease of writing. In some Turkish words which include these phonemes and which are used in some Arabic dialects, different pronunciations exist due to the fact that the mentioned phonemes in the Arabic alphabets are written with the letter *kef*. The reason for these phonetic events which are based on contamination is the system of vowel points in the Arabic alphabet. As some words written with the same letters were developed with different vowel points, synonymous words came into existence. It is in fact contamination which determines the direction of all phonetic events that emerge in these words undergoing phonetic events through different reasons. The reason for contamination in those events is the Arabic alphabet, that is, writing in more general terms. The fact that phonetic events arise firstly in spoken language indicates that it is not the typical characteristic of writing to cause phonetic events although this is possible. Examples that belong to the period of Old Anatolian Turkish and that undergo this kind of phonetic event are given in the study.

Keywords: Contamination, phonetic events, phonetic changes, Arabic alphabet, Turkish alphabet with Arabic letters, Turkish language

EXTENDED ABSTRACT

Changes which occur in the phonetic structure of a language are called phonetic events. One of the reasons for phonetic change is contamination in which a word or form influences another word or form and a different form with common features arises. In earlier periods when Turkish was written in Arabic letters, the fact that the Arabic letters “*vav*” and “*ya*” corresponded to both vowel and consonant phonemes caused differences of pronunciation between Arabic and Persian words. For example the letter *ya* (ي) in some Arabic and Persian words is expected to be pronounced as a consonant but in fact is pronounced as a vowel. Likewise, the letter *vav* (و) is expected to be pronounced as a consonant but is pronounced as a vowel. As a result of these variant pronunciations, some words transform into another form that is different from their corresponding words in the original language. When we consider some identified examples, we see that this phonetic change began to occur when the Oghuz accent became a written language in the period of Old Anatolian Turkish. Some examples such as “*hayrlı* > *hurlı* (خیرلی); *hayrsız* > *hursız* (خیرسز); *na’leyn* > *nalın* (نعلین); *Züleyha* > *Zeliha* (زلیخا); *bî-hûde* > *beyhude* (بیهوده); *bî-namaz* > *beynamaz* (بینماز); *mîve* > *meyve* (میوه); *zîrek* > *zeyrek* (زیرک); *cevreb* > *çorap* (جورب); *mevsil* > *Musul* (موصل); *çevgen* > *çöğen* > *coven* (چوگن); *sevsen* > *sûsen* (سوسن); *gevher* > *güher* (گوهر)” which arose as a result of that phonetic change, began to be used in written language. However the examples below, which we identified in a previous study and which underwent the same changes, were observed to remain in the spoken language instead of being used in the written language. A number of examples belong to the period of Old Anatolian Turkish and are as follows: *şeyh* > *şih* (شیخ); *peydâ* > *bîza*, *pîza* (بیذا); *seyl* > *sîl* (سیل); *bevl* > *böl* ~ *bül* (بول); *nevrûz* > *nôruz* (نوروز); *edviyye* > *edüyye* (ادویه); *Nevfel* > *Nûfil* (نوفل).

We identified some phonetic changes in the Cairo accent of Arabic on this basis: *mûlid* < *mevlid* مَوْلِدٌ “mevlit”; *loûn* < *levn* لُون “renk”; *foû* < *fevk* فَوْق “üst”; *moûz* < *mevz* مَوْز “muz”.

Phonemes such as “g” and “nasal n” which are not found in the Arabic alphabet are counterbalanced in the Ottoman alphabet with “*kâf-i Farisî*” borrowed from the Persian alphabet and “*kâf-i nûnî*” later developed by Turks. But these phonemes were written with Arabic *kef* in manuscripts due to greater ease of writing. In some Turkish words which include these phonemes and which have been used in some Arabic dialects, different pronunciations exist due to the fact that the mentioned phonemes in Arabic alphabets are written with the letter *kef*. Some examples that have been transformed in that way are as follows: *beg* > *bek* (بِگ); *yegen* > *yeken* (يِگن); *legen* > *lakan* (لِگن); *biñbaşı* > *bikbâşî* (بِگباشی); *yeñiçeri* > *inkişârî* (يِگي چري).

Some examples of contamination that we identified are very striking and need special mention. The reason for these phonetic events which are based on contamination is the system of vowel points in the Arabic alphabet. As some words written with the same letters are developed with different vowel points, synonymous words came into existence. New words emerging in that manner have completely matching concepts in semantic terms: *alaca ibik* > *elçi ibik* (الچه ابك); *ip avadanlığı* > *ip odunluğu* (ایب اودنلغی).

It is in fact contamination which determines the direction of all phonetic events that emerge in these words undergoing phonetic events for different reasons. The reason for contamination in those events is the Arabic alphabet, that is, writing in more general terms. The fact that phonetic events arise firstly in spoken language indicates that it is not a typical characteristic of writing to cause phonetic events although this is possible.

The fact that contamination causes similar phonetic events in both Arabic dialects and in Persian makes the situation interesting. It is clear that the tendency to take the easy way out is the most typical cause of phonetic events and this plays a great role in these events.

Examples that belong to the period of Old Anatolian Turkish and that undergo this kind of phonetic event are given in the study. It is anticipated that many examples will be determined as a result of reviewing works on vowel points that belong to the above-mentioned period. These examples will contribute to the etymological dictionary of language.

1. Giriş

Canlı bir varlık olan dil zaman içinde değişerek gelişir. Milletlerin zaman içinde maruz kaldıkları coğrafi ve kültürel değişiklikler ile kültürler arası ilişkiler gibi sosyal sebepler bu gelişim sürecinde dilin iç ve dış yapısında bir takım değişikliklere yol açar.

Dilin ses yapısında meydana gelen değişikliklere ‘ses olayı’ denir. Türkçede karşılaştığımız ses olaylarını düşme, değişme, benzeşme, yer değiştirme, türeme gibi genel başlıklar altında toplamak mümkündür.¹

Ercilasun ses olaylarının sebeplerini a) Dilin ses özellikleri, b) Başka seslerin tesiri, c) Vurgu, d) Zayıf sesler, e) Telaffuz güçlüğü ve tenafür, f) Başka kelime ve gramer şekillerinin tesiri, g) Komşu dil, lehçe ve şivelerin tesiri, h) Bazı ses olayları, şeklinde sıraladıktan sonra, bütün bu sebepleri daha genel bir başlık altında toplamanın mümkün olduğunu, bunun da dilbiliminde ‘en az çaba kanunu’ olarak adlandırılan, insanların konuşurken kolaya kaçma eğilimi olduğunu söyler.²

Karaağaç ise, bu sebepleri 1. Irkın etkisi, 2. Coğrafyanın etkisi, 3. En az çaba ve en çok çaba etkisi, 4. Çocuklara verilen ana dili eğitimi, 5. Sosyal ve siyasi etkenler, 6. Alt katman etkisi, 7. Üst katman etkisi, 8. Örneksemelerin etkisi, 9. Yazım kurallarının etkisi, şeklinde sıralar.³

Ses olaylarının genel karakteristiği bunların önce konuşma dilinde meydana gelmesidir. Konuşma diline göre daha muhafazakâr olan yazı dili bu ses olaylarının bir kısmını kabul eder. Bazı ses olayları ise bazı bölgelere ait ağız özellikleri olarak kalır.⁴

Yazının ses olaylarına etkisi var mıdır? Yazının ses değişmelerini frenlediği, yavaşlattığı bilinen bir olgudur; ancak yazının ses olaylarına sebep olması ile ilgili şimdiye kadar bizim yazdığımız bir yazı dışında müstakil bir çalışmaya rastlamadık.⁵ Ses olaylarının yukarıda da belirttiğimiz gibi genel karakteri, ses ile alakalı olmasıdır. Seslerin yazı dilindeki karşılıkları olan işaretlere harf; bunların belli bir sıraya konmuş topluluğuna alfabe denir. Yani ses, tabi olunan; harf veya alfabe ise tabi olandır. Bir dilin sesleri, o dilin tarihî süreci içinde değişik işaretler yani alfabelerle gösterilebilir. Bir alfabede o dildeki bazı sesleri karşılayacak harflerin tamamı bulunmayabilir. Bu gibi durumlarda ya başka alfabelerden bazı harfler alınır ya da o alfabenin bazı harflerinden uygun harfler türetilir. Arap alfabesinde /ç, j, g, p/ seslerini karşılayan harfler bulunmadığından Osmanlı alfabesinde bu sesler Fars alfabesinden alınma bazı harflerle karşılanmıştır. Farsçada ve Arapçada bulunmayan Türkçeye ait “*damak n’si*” için de Arap alfabesindeki “*kef*” harfinden türetilmiş bir harf kullanılmıştır. Edebî dilde her ses için ayrı birer harf olmayıp bazı sesler yaklaşık değerleriyle karşılanır. Bundan dolayıdır ki ses olaylarının tamamını yazılı kaynaklardan takip etmek mümkün olmamaktadır. Çünkü

1 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Bayrak Yayınları, 2013), 50-54

2 Ahmet Bican Ercilasun, *Üniversiteler İçin Türk Dili Dersleri*, (Ankara: Yök Yayınları, 1992), 76-77.

3 Günay Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2010), 53-61.

4 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 54.

5 İhsan Sabri Çebi, “Yabancı Kökenli Bazı Kelimelerde Ses Değişmeleri Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 547, (1997), 15-17.

harfler sesleri kabiliyetleri nispetinde karşılar. Mesela Türkçenin *kapalı e* sesi için Eski Anadolu Türkçesi devresinde bazen Arap alfabesindeki *ya* (ﻱ) harfinin, bazen de hareketlerden *üstün veya esre* işaretinin, günümüzde ise sadece normal *e* harfinin kullanılması gibi durumlar yazı dilinin bu sesin gerçek değerinin anlaşılmasına yardımcı olmadığını ortaya koymaktadır.

2. Bulaşma (analogie)

Dillerde *bulaşma*, *örnekseme*, *kırmalaşma*, *analoji* gibi değişik terimlerle anılan ve dil olaylarının birçoğunda etkili olan bir eğilim vardır. Bulaşma, bir ögenin başka bir ögeyi etkileyerek her ikisinin de birtakım özelliklerini taşıyan bir başka ögenin oluşmasına yol açması demektir.⁶ Bu yazıda önce genel olarak *bulaşma* terimini açıklayacak, daha sonra bunun seslerle ilgisine değineceğiz.

Böler, bir bildirisinde *bulaşma* hakkında detaylı bir bilgi verdikten sonra Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi* ve Zeynep Korkmaz'ın *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* adlı eserinde yer alan makaleler başta olmak üzere kimi dil bilgisi çalışmalarında "karıştırılma, yanlış çözümleme, yanlış hece bölünmesi" gibi ifadelerle açıklanan bazı örnekleri ele alarak bunların aslında bulaşma (contamination) olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyler. Daha sonra bulaşma örneği olduğunu öne sürdüğü bazı yapım ve çekim eklerini inceler.⁷

Tekrara düşmemek için bu ekler içerisinden sadece bir örnek üzerinde durup yazımızın asıl konusu olan örnekleri inceleyeceğiz.

Üleştirme sayı isimleri yapan $\{+şAr\}$ ekindeki */ş/* sesi bazı yayınlarda *ünsüz yardımcı sesler* içinde gösterilmektedir. Ancak saha ile ilgili herkesin bildiği gibi bu ekte ortaya çıkan */ş/* sesi yardımcı ses değildir. Asıl sayı isimlerine eklenerek üleştirme sayı isimleri yapan $\{+Ar\}$ $\{+şAr\}$ eki Eski Türkçede ünsüzlerden sonra $\{+Ar\}$, ünlülerden sonra $\{+rAr\}$ şeklindedir. Muharrem Ergin, Eski Türkçede ünlülerden sonra $\{+rAr\}$ şeklinde gelen ekin baştaki ünsüzü */r/*'nin *bir+er* üleştirme sayı isminin *bi+rer* şeklinde hecelenmesi ile ortaya çıktığını, daha sonra ise *beş+er* üleştirme sayı isminin *be+şer* şeklinde hecelenmesi tesiri ile $\{+şAr\}$ şekline dönüştüğünü söyler.⁸

Ercilasun, Türkçenin yardımcı seslerini incelediği makalesinde bu eki aynı şekilde değerlendirerek $\{+şAr\}$ 'daki *ş*'nin ünlü çatışmasını ortadan kaldırmak için türemiş bir ses olmadığını *beş+er*'in etkisiyle ortaya çıkan bir bulaşma olduğunu belirtir.⁹

Bulaşma hadisesine ait Ercilasun tarafından verilen ilgi çekici bir örnek de destan kahramanı *Oğuz Kağan*'ın ismi ile alakalıdır. Ercilasun aslında *öküz* yani boğa olan destan kahramanının

6 Berke Vardar, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: TDK Yayınları, 1980), 45.

7 Tuncay Böler, "Dilbilgisi Çalışmalarında 'Karışma, Karıştırılma, Yanlış Hece Bölünmesi, Yanlış Çözümleme' Gibi İfadelerle Açıklanan Bulaşma (Contamination) Örnekleri Üzerine, (BİLMES 2017), I. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Sempozyumu, 2017, 915-914.

8 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 170.

9 Ahmet Bican Ercilasun, "Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Eylül 2000), 585, 2000/2, 221.

isminin boy adı olan *oğuz* < *ok+uz*'dan bulaşma ile ortaya çıktığını ifade eder.¹⁰

Bulaşma ile ilgili kapsamlı bir çalışma Mehmet Kara tarafından yapılmıştır. Kara “*Ayrı Düşmüş Kelimeler*” adını verdiği eserinde Türkçe asıllı ve alıntı kelimelerde rastlanılan bulaşma örneklerini meydana geliş şekilleriyle birlikte detaylı olarak incelemiştir.¹¹

Asıl konumuza geçmeden önce bulaşma ile ilgili iki ilginç örnek üzerinde durmak istiyoruz. Bunlardan biri yeni bir kelime olup henüz sözlüklere girmemiştir. Daha çok devre mülk aidatı için kullanılmaya başlanan bu kelime *yıldattır*. Bu kelime “aidat”tan bulaşma yoluyla ortaya çıkmıştır. Arapça *âid* kelimesinin çoğulu *aidat* Türkçede galat olarak tekil kullanılır. Bu kelime *Türkçe Sözlük*'te 1. Dernek, kuruluş, kulüp üyelerinin belli sürelerde, belli miktarlarda ödedikleri para, ödenti. 2. Bir hizmet karşılığı sürekli ve düzenli ödenen para. 3. Kesenek, olarak açıklanmaktadır.¹²

Aidat, aylık ödenen bir para anlamında olmadığı hâlde genellikle aylık ödendiği için halk tarafından sanki aylık ödenen bir paraymış gibi algılanmaktadır. Ayrıca Türkçenin ses özelliklerine aykırı olan diftong hadisesi sebebiyle iki ünlü arasında ses türemesiyle *âyidat* olarak söylenir. Bünyesindeki uzun ünlü ve Türkçe kelimelerde orta hecenin vurgu bakımından zayıf olması gibi iki sebepten dolayı ilk hecesi vurgulu *aydat* şeklinde söyleyiş kazanarak mana olarak da bir yanlış algı oluşmasına sebep olmuştur. Bu yüzden aylık ödenen ödenti *ay+dat* ise yıllık ödenen ödenti de *yıl+dat* olmalıdır düşüncesiyle bulaşma yoluyla dil hazinemize böyle bir kelime kazandırılmıştır.

Diğer örnek ise halk dilinde *diyânet* kelimesinin göçüşme yoluyla ortaya çıkmış şekli olan *dinayettir*. Bu kelimedede ortaya çıkan göçüşme Türkçe ses sistemine aykırı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Çünkü ses olaylarının sebeplerinin en önemlisi olan kolayca kaçma eğilimi bu ses olayında görülmemektedir. *Diyanetin* söylenişi *dinâyetten* daha kolaydır. O halde bu kelime niçin böyle bir ses olayı geçirmiştir? Bizce bunun sebebi *din* kelimesinin bulaşma yoluyla *diyâneti* *dinâyete* çevirmesidir. Bu ses olayı ile ilgili çok ilgi çekici bir durum ise *dinâyet* kelimesinin Ahmed-i Dâî'nin XIV. yüzyılda yazdığı *Kitâbü 'r-ta'bir*'in bilinen iki nüshasından biri olan Atatürk Kitaplığı nüshasında geçmesidir: “*dinâyet*”¹³. O dönemde böyle bir bulaşma örneğinin görülmesi, din dili Arapçanın günümüze oranla daha çok tesiri ile açıklanabilir.

3. Ses Olaylarında Bulaşma Sebebi Olarak Arap Alfabeti

Bazı yabancı asıllı kelimelerde ses olaylarını yönlendiren, *bulaşmadır*. Bulaşma sebebi ise Arap alfabetidir. Daha genel bir ifade ile yazıdır. Bu durum ise ses olaylarının genel karakteri olan önce konuşma dilinde meydana gelip bunların bir kısmının sonradan yazı diline geçmesi eğilimine aykırıdır.

10 Ahmet Bican Ercilasun, “Oğuz Adının Etimolojisi”, Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Ankara: 2015, 15-20.

11 Mehmet Kara, *Ayrı Düşmüş Kelimeler*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2011).

12 *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 57.

13 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü 'r-ta'bir*; Atatürk Kitaplığı (İstanbul Belediye Kütüphanesi), Muallim Cevdet, Nr. O.26, 39a/10.

Bu konuyla ilgili ilk yazımızı, sınırlı sayıda örnekten oluşan bir makale hâlinde, yayımlamıştık. Söz konusu makalede *hırlı, hırsız, nalin, şih, beyhude ve beynamaz* kelimelerinin bünyelerinde bulunan Arap alfabesindeki *ya* (ي) harfinin farklı okunmasından kaynaklanan ses olayına değinmiştik.¹⁴

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü Projesi çerçevesinde fişlenmek üzere tarafımıza verilen Ahmed-i Dai'nin *Kitâbü't-ta'bir* adlı eserinde ve Milli Eğitim Bakanlığı görevlendirmesiyle Türkçe dersleri vermek üzere bulunduğumuz Kahire'de Arapçanın Mısır lehçesinde dikkat çekici yeni örnekler tespit etme imkânı bulduk. Bu örneklerde 1997 yılında yayımlamış olduğumuz makaledeki düşünceleri pekiştiren bazı ses olaylarına şahitlik edilmiştir. Kahire'de 1998 yılında düzenlenen ve sonrasında bildiri kitabının da yayınlandığı bir uluslararası sempozyuma bu örneklerden hareketle “Arap Alfabesindeki (ي, و) Harflerinin Osmanlıcadaki Bazı Arapça ve Farsça; Osmanlı Alfabesindeki (ك, ك) Harflerinin Mısır Lehçesindeki Bazı Türkçe Kelimelerdeki Birtakım Ses Olaylarındaki Rolü” adlı bir bildiri ile katılmıştık. Bu bildiride, Türkçeye Arapça ve Farsçadan; Arapçaya da Türkçeden geçmiş bazı kelimelerde meydana gelen birtakım ses olayları incelenmiştir.

Yeni tespit edilen örnekler üzerinden bulaşma yoluyla türetilmiş kelimeler bu çalışmada incelenecektir. Tespit edilen örneklerde bulaşma yoluyla meydana gelen ses hadiselerinde dört farklı durum söz konusudur:

3.1. Arap alfabesindeki *ya* (ي) harfinin farklı okunmasıyla meydana gelen bulaşma olayları

Arap alfabesinde bulunan *ya* (ي) harfinin kullanımı iki şekildedir. Birincisi, asli sesleri karşılayan *ya* harfi olarak, ikincisi de uzatma harfi olarak kullanımdır. (ي) *ya* harfinin uzatma harfi olarak kullanılması (ي) *ya*'dan önceki harfin esreli, (ي) *ya*'nın ise harekesiz olması durumundadır. (الرَّحِيمِ) *er-raḥîm* örneğinde görüldüğü gibi *ya* (ي) harfi, harf olarak değil *ha* (ح) harfindeki esre ile verilen /i/ sesini uzatan bir işaret olarak kullanılmıştır. Arapça (خَيْرٌ) *ḥayr* kelimesinde ise asli sesi karşılayan harf olarak kullanılmıştır. Yani Arapçadaki *ya* (ي) harfi, Türkçenin ses özelliklerine göre, ünsüz okunan ve kendinden önceki esreli ünsüzü uzun olarak okutan olmak üzere iki çeşittir. Türkçenin Arap alfabesi kullandığımız dönemde Arapçadan farklı olarak bu harfin yüklendiği bir görev, Arapçada hareke ile gösterilen *ı, i* ünlülerini karşılamak olmuştur. Bütün bunlardan dolayı Türkçeye Arapça ve Farsçadan giren ve bünyesinde *ya* (ي) harfi bulunan bazı kelimelerde analogik olarak, yani bulaşma yoluyla farklı okuyuşlar olmuştur. Bu farklı okuyuşların neticesinde, asli dillerinde ünsüz okunması gereken *ya* (ي) harfini *ı, i* ünlüsü olarak; kendinden önceki kesreli harfi uzatan med harfini de ünsüz harfmiş gibi okumak şeklinde bir durum ortaya çıkmıştır. Bu ses olaylarının meydana gelme sebebi sadece bahsettiğimiz bulaşma olmayıp başka durumların etkileri de söz konusudur. Bilindiği gibi *y* sesi inceltici ve daraltıcı tesire sahiptir. Bu tesiri de göz ardı etmemek gerekir.

14 Çebi, “Yabancı Kökenli Bazı Kelimelerde Ses Değişmeleri Üzerine”, 15-17.

Fakat aşağıda da görüleceği gibi *ya* (ي) harfinin sebep olduğu ses olayı sadece daralma yönlü olmamıştır. Bunun için öne sürdüğümüz görüşün dikkate alınması gerektiğini düşünüyoruz. *ya* (ي) harfi ile ilgili meydana gelen bu ses olayını iki alt başlıkta ele alacağız.

3.1.1. Ünsüz okunması gereken *ya* (ي) harfinin ünlü okunduğu kelimeler

a) *hırsız* (خیرسز): Bu kelime Şemseddin Sami'nin Kamus-ı Türkî'de işaret ettiği gibi Arapça *hayr* kelimesinden türetilmiş *hayırsız* kelimesinden başka bir şey değildir.¹⁵ Arapça *hayr* kelimesi, Türkçe kelimelerde hece sonunda bulunmaması gereken “*yr*” çift ünsüzü ile bitmesi sebebiyle Türkçede *hayır* şekline dönmüştür. Aynı kelimeye olumsuz sıfat isimleri yapan +*sIz* ekinin eklenmesi ile oluşan bu kelime bahsettiğimiz durumdan dolayı böyle bir ses olayı geçirmiştir. Bu ses olayını geçirirken de *ya* (ي) harfinin Türkçede *ı*, *i* gibi ünlü sesleri karşılması böyle bir bulaşmaya sebep olmuştur.

b) *hırlı* (خیرلی): Bu kelime de yukarıda izahını yaptığımız *hayr* kelimesine olumlu sıfatlar yapan +*II* ekinin eklenmesi ile oluşmuştur.

Bu kelimelerde meydana gelen ses olayının başlangıcının Eski Anadolu Türkçesine kadar gittiğini tespit ettik. *Hırsız* kelimesinin bu dönemde karşılığı *oğrı*, *oğru* şeklindedir. *hırlı* kelimesi *Süheyl ü Nevbahar*'da 2661. beyitte EAT döneminin özelliklerine göre *hırlı* şeklinde geçmektedir:

*Delüligi cāhil ḥamiyyet şanur / Önegüligi ḥırlı niyyet şanur.*¹⁶

Üzerinde çalıştığımız Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta'bir*'inde bu iki kelime yer almamaktadır. Ancak bu kelimelerin kökü olan *hayr*, Atatürk Kitaplığı nüshasında bir yerde *hır* olarak geçmiştir. “*hır*.”¹⁷

Hırlı için TDK *Türkçe Sözlük*'te “1. İşinde doğru, uslu, iyi (kimse). 2. Yaramaz, şımarık, kötü (kimse). ***hırlı mıdır, hırsız mıdır?*** Bir kimsenin ahlaki kişiliği hakkında kuşku duyulduğunda kullanılan bir söz: *Ben onu tanımıyorum; hırlı mıdır hırsız mıdır?*” anlamları verilerek örnek bir cümle kurulmuştur.¹⁸ ***Hırsız I*** için ise “Başkasının malını çalan kimse, uğru” karşılıkları verilmiştir.¹⁹

Bu iki örneğin kökünün yansıma bir kelime olan *hır* olup olamayacağını da düşündük. *Türkçe Sözlük*'te *hır* için kavga, dalaş anlamları verilmektedir.²⁰

Hırsız kelimesi için bu kökü, yapılan işin mahiyeti itibarıyla güürtüsüz, sessiz kişi şeklinde bir yere kadar yakıştırabiliriz. Ancak *hırlı* için bu kökün doğru olmadığını düşünüyoruz. Yani *hırlı*, hır çıkarıcı, kavgacı, güürtücü demek değildir. *Hırlı* Türkçede her ne kadar anlam olarak olumlu ise ve bu anlamı taşıyan bir isim veya sıfat olarak kullanılmasa da olumsuz

15 Çebi, “Yabancı Kökenli Bazı Kelimelerde Ses Değişmeleri Üzerine”, 16.

16 Cem Dilçin, *Süheyl ü Nevbahar (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991), 375.

17 Ahmed-i Dâi, *Kitābü 't-ta'bir*, 137b/4.

18 *Türkçe Sözlük*, 1093.

19 *Türkçe Sözlük*, 1094.

20 *Türkçe Sözlük*, 1093.

karakterler için bu karakterin zıddını ifade eden bir anlam ifade etmek üzere ve daha çok *hırsız* ile birlikte ikileme şeklinde kullanılır. Anlam vezni olarak adlandırılan kurama göre *hırlı hırsız* ikilemesinde *hırlı hırsız*dan zamanla aynı çağrışımsal özelliği kazanmıştır.²¹ Bu biçimiyle de tek başına kullanıldığı zaman da “*hırlı biri olsa hapse girmezdi*” örneğindeki gibi olumlu anlamına rağmen olumsuz çağrışım yapmaktadır. Aynı şekilde *hırlı mı hırsız mı* ikilemesinde baştan *hayırlı mı hayırsız mı* şeklinde kurulan anlam yapısı zamanla sadece kötü anlamı yüklenmiştir.

Bu iki kelime için de bünyelerinde bulunan *y* sesinin daraltıcı tesirini gözden kaçırmamak gerekir. Bu şekilde oluşmuş *hıyr* şekli Doğu Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır. Bu kelimeleri de böyle okumak mümkündür. Ancak aynı ses olayına tanık olduğumuz aşağıda vereceğimiz açık heceli örneklerden hareketle *hır* şeklindeki okuyuşun daha doğru olduğu kanaatindeyiz.

c) *şih*: Arapça *şeyh* (شَيْخ) kelimesinden değişen ve konuşma dilinde kalan bu kelime de aynı şekilde ünsüz okunması gereken *ya* (ي) harfinin ünlü *ı* sesiymiş gibi okunması söz konusudur. Çünkü *şeyh* kelimesi de hece sonunda bulunmaması gereken “*yh*” çift ünsüzünden dolayı Türkçenin ses özelliklerine aykırıdır.

d) *nalın*: Arapça *na'l* (نَعْل) kelimesinin tesniye şekli *na'leyden* (نَعْلَيْن) ortaya çıkmış bu kelime hece sonundaki “*yn*” çift ünsüzünden dolayı Türkçenin ses özelliklerine aykırıdır. Bu yüzden bu kelime de aynı ses olayı ortaya çıkmış, ünsüz okunması gereken *ya* (ي) harfi *ı* şeklinde ünlü okunmuştur. Bu ses olayının Eski Anadolu Türkçesi Döneminden itibaren gerçekleştiğini biliyoruz. *nalın* ve bundan türetilen *nalıncılık* kelimesini üzerinde çalıştığımız Ahmed-i Dâî'nin *Kitâbü't-ta'bir*'inde tespit ettik. “*na'ln*”²² ; “*na'ln*”²³ ; “*na'ln*”²⁴

Süleymaniye Hekimoğlu nüshasında Bu örneklerden *nalıncılıkta ya* (ي) harfi yazılmayıp *ı* sesi hareke ile gösterilmiştir: “*na'ln*”²⁵

Ancak örneklerde görüldüğü gibi *ayın* üzerindeki sükûnu sağlayan cezmi işareti bütün örneklerde muhafaza edilmiştir.

e) *zeliha* (زليخا): Arapça *züleyha* kelimesi de Türkçeye aynı ses olayı sonucu *zeliha* şeklinde girmiştir. Bu kelime de Eski Anadolu Türkçesinden itibaren *zeliha* olarak kullanılmıştır. Kelime bugün Trabzon ağızlarında *Zela* şeklinde kadın adı olarak kullanılmaktadır.

Aşağıdaki örnekler ise edebi dilde olmayıp Eski Anadolu Türkçesi dönemi ağızlarından birine ait olduğunu düşündüğümüz şekillerdir. Benzer ses olayı geçirmiş kelimeler pek çok ağız bölgesinde mevcuttur. Türkçede *e>i* daralması sık görülen bir ses olayıdır. Bilhassa *y* sesinin yanındaki geniş ünlüyü daraltıcı tesiri bilinen bir gerçektir. Bu yüzden aşağıdaki örneklerde ihtiyatlı olmakta fayda mülhaza ediyoruz.

21 Şahru Ufuk Pilten, “Anlam Vezni Kavramı Üzerine Değerlendirmeler”, *Avrasya Terim Dergisi*, 5 (1) (2017), 2.

22 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa, Nr. 588, 193b/2.

23 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, O.26, 94b/9.

24 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, O.26, 94b/9.

25 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, 588, 101a/3.

f) *bīza* /*pīzā* (بِذَا): Bu kelime Farsça *peydâ* kelimesinden değişmiştir. Değişme sebebi yukarıdaki örneklerde olduğu gibi sakin okunması gereken *ya* (ي) harfinin esreli okunmasıdır. Ancak bu *peydâ* kelimesinin bu şekli yazı diline geçmemiştir. Ahmed-i Dai'nin *Kitâbü't-ta'bîr*'inin iki nüshasında bu iki şekle rastladık: “*pīzā*”²⁶, “*pīzā*”²⁷ Fakat bu örneği bu şekli ile Derleme Sözlüğünde tespit edemedik.

g) *sîl* (سِيل): Arapça *seyl* kelimesi dilimizde *sel* şekline dönmüştür. Ancak Ahmed-i Dai'nin *Kitâbü't-ta'bîr*'inin Atatürk nüshasında bu kelime “*sîl+i*”²⁸ şeklinde örneklendiği görülmüştür.

3.1.2. Ünlü okunması gereken *ya* (ي) harfinin ünsüz okunduğu kelimeler

Türkçeye Farsçadan geçmiş kelimelerde rastladığımız bu ses olayında *ya* (ي) harfinin yukarıdaki durumun aksine ünlü olduğu halde ünsüz okunması söz konusudur. Bu şekilde ses olayı geçiren kelimelerimiz şunlardır:

a) *beyhude*: Farsça *bî-hûde* (بِيْهُودَه) “boşuna, boş yere” anlamındaki bu kelime bugün Türkçede *beyhude* şeklindedir. Kelimenin Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren bugünkü şekilde kullanılmaya başladığını Ahmed-i Dai'nin *Kitâbü't-ta'bîr*'inde örnekledik. Metinde bu kelime iki defa *bî-hûde*, iki defa *bî-hûze* şeklinde geçerken Atatürk Kütüphanesi nüshasında bir yerde *beyhude* şeklinde geçmiştir: “*beyhûde*”²⁹.

b) *beynamaz*: Farsça *bî-namâz* (بِيْنَمَازْ) “namazsız, namazı olmayan, namaz kılmayan” demek olan bu kelime de bugün Türkçede *beynamaz* olarak kullanılmaktadır.

c) *meyve*: Farsça *mîve* (مِيْوَه) meyve kelimesi de Türkçede bugün *meyve* şeklinde kullanılmaktadır.

d) *zeyrek*: Farsça *zîrek* (زِيْرَكْ) “anlayışlı, zeki” anlamındaki bu kelime de bugün Türkçede *zeyrek* şeklinde kullanılmaktadır.

3.2. Arap alfabesindeki ünsüz okunması gereken *vav* (و) harfinin ünlü okunmasıyla meydana gelen bulaşma olayları

Arap alfabesindeki *vav* (و) harfi de, *ya* (ي) harfi gibi hem harf hem de uzatma harfi olarak kullanılmaktadır. Örnek olarak *vaşl* (وَصَل) kelimesindeki *vav* kelimenin asli harflerinden olan *vav*dır. *mevşül* (مَوْصُول) kelimesindeki birinci *vav* asli harflerden iken ikinci *vav* ötreli *sad* harfini *sû* şeklinde uzun okutan uzatma harfidir.

Arap alfabesini kullandığımız dönemde *vav* (و) harfi, Arapçada olduğu gibi hem /v/ sesini karşılamak için hem de *o*, *ö*, *u*, *ü* gibi yuvarlak ünlüleri göstermek için kullanılmıştır. Yuvarlak ünlüleri göstermek için Türkçede “*o, u*” işaretleri kullanılmıştır. Ünsüzlerin yuvarlak ünlülü okunuşlarını göstermek için de *ya* ünsüz üzerine ötre işareti konulmuş veya ünsüzden sonra *vav* (و) getirilmiştir. Yani Arapçada sadece uzatma harfi olarak kullanılan *vav* (و), Türkçede Arapçadan farklı olarak kısa yuvarlak ünlüler için de kullanılmıştır. İşte aşağıdaki bazı Arapça

26 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bîr*, O.26, 7b/4.

27 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bîr*, 588, 29a/4.

28 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bîr*, O.26, 171a/11.

29 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bîr*, O.26, 156a/1.

veya Farsça asıllı kelimelerde karşılaştığımız ses olaylarındaki bulaşma sebebi bu olmalıdır. Bu ses olayının tespit ettiğimiz örnekleri şu şekildedir:

a) çorap: Arapça asıllı *cevreb* (جَوْرَبْ) kelimesi dilimizde *çorap* olarak yaşamaktadır. Daha sonra bu değişmiş şeklin Türkçeden Mısır lehçesine ve bazı Arap lehçelerine *şurāb* şeklinde girdiği tespit edilmiştir.³⁰

Bu kelimedeki ses olayının izini Eski Anadolu Türkçesi dönemine kadar takip etmek mümkündür. Üzerinde çalıştığımız Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr'*inin Hekimoğlu nüshasında üç defa *cevreb* bir defa *çorap* şeklinde geçerken Atatürk Kitaplığı nüshasında dört yerde de *çorap* şeklinde yer alır. “çorap”³¹, “çorap”³².

b) musul: Arapça ism-i alet ve ism-i mekân vezni mef’ il ile *vasala* üçlüsünden oluşturulmuş “vasıl olunan yer” anlamındaki *mevsıl* (مَوْصِلْ) kelimesi Irak’ta bir vilayetin adıdır. Türkçede *musul* şeklinde kullandığımız bu isimde de sakın okunması gereken *vav* (و) sanki uzatma işaretiymiş gibi kendinden önceki mim harfini yuvarlak ünlülü okutmuştur.

c) çöven: Farsça *çevgen* (چَوْغَنْ) kelimesi Türkçede aynı ses olayı sonucunda önce *çöğen* sonra *çöven* şekline dönüşmüştür. Üzerinde çalıştığımız Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr'*inde bu kelimedeki *kef*, *gayın* olmuş dolayısıyla kelimenin ünlüleri de kalınlaşmıştır. Hekimoğlu nüshasında “çöğen”³³ şeklindeki kelimenin Atatürk Kitaplığı nüshasında ise karşılığı “çöğün”³⁴ dur.

d) güher: Arapça *cevher* (جَوْهَرْ) kelimesi Farsçaya *gevher* (گَوْهَرْ) şeklinde geçmiştir. Farsçada *gevherin* hafifletilmiş şekli olarak *güher* (كُؤَهْرْ) bugün Farsçada *vavsız* olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesinde de kullanılan *güher* ve bundan türemiş *güherlünün* *vavlı* şeklini Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr'*inde tespit ettik:

 “güher”³⁵; “güherlü”³⁶

e) süsen: Arapça *sevsen* (سَوْسَنْ) “zambak” kelimesi Farsçaya *süsen* şeklinde geçmiştir. Yani Farsçada da bu ses olayının aynı şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı Türkçesine bu kelimenin Arapçadan *sevsen* şeklinde değil Farsçadan *süsen* şeklinde girmiş olması muhtemeldir. Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr'*inde bu kelimeyi örnekledik: “süsen”³⁷

Çalıştığımız Ahmed-i Dai'nin *Kitābü 't-ta' bîr'*inde bugün edebî dile geçmeyip ağız özellikleri olan kalan bazı örneklere de rastladık. Arapça ve Farsça asıllı bu kelimelerde aynı şekilde sakın okunması gereken *vav* (و) harfi ötreli okunmuştur:

d) nörüz: Farsça *nev-rüz* (نَوْرُوزْ) kelimesi *Kitābü 't-ta' bîr'*de *nörüz+ın* şeklinde tespit edilmiştir. “nörüzün”³⁸

30 Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, (İstanbul: TDAV Yayınları, 1994), 56.

31 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, 588, 178a/10.

32 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, O.26, 228b/11.

33 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, 588, 164a/4.

34 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, O.26, 206b/2.

35 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, O.26, 62b/9.

36 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, O.26, 192a/9.

37 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, 588, 165a/12.

38 Ahmed-i Dâî, *Kitābü 't-ta' bîr'*, O.26, 175b/10-11.

e) bōl ~ būl: Arapça *bevl* (بَوْل) kelimesinin bu ses olayı sebebiyle *Kitâbü 't-ta' bîr*'de *bōl~būl* şekline dönmüş örneği tespit edilmiştir. بَوْلٌ إِذْ صَحِيحٌ “*būl~bōl itdügi*”³⁹

f) edüyye: Arapça *deva* ' kelimesinin çoğulu olan *edviyye* (أَدْوِيَّة) kelimesi de *Kitâbü 't-ta' bîr*'de aynı ses olayını geçirmiş ve *edüyye* şeklinde örneklenmiştir: أَدْوِيَّةٌ “*edüyye*”⁴⁰

g) Nūfil: Arapça “güzel yüzlü genç” anlamında olup özel isim olarak kullanılan *Nevfel* (نَوْفَلٌ) den değişmiştir. *Kitâbü 't-ta' bîr*'de A nüshasında iki yerde de *Nūfil* şeklinde sahabe adı olarak geçmektedir. نَوْفَلُ ابْنِ يُسُفْدَانَ “*Nūfil ibn-i Yūsufdan*”⁴¹

Bu ses olayına Mısır Kahire ağzında da rastladık. Ancak Mısır Kahire ağzında tespit ettiğimiz ses olaylarında *vav* (و) uzun ünlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklerden bazıları şunlardır:

mūlid < *mevlid* مَوْلِدٌ (mevlit)

loûn < *levn* لَوْنٌ (renk)

foû < *fevk* فَوْقٌ (üst)

moûz < *mevz* مَوْزٌ (muz)

3.3. *kâf-i nûnî* ve *kâf-i Farisî* yerine *kâf-i Arabî* okunmaktan kaynaklanan ses olayları

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Arap alfabesinde bulunmayan *kâf-i Farisî* ve *kâf-i nûnî* ile karşılanan birtakım seslere sahip kelimelerin imlası Türkçe el yazması eserlerde çoğunlukla *kâf-i Arabî* ile edilir. Bu seslere sahip bazı kelimeler, Arap dünyasına çoklukla *kâf-i Arabî* ile yazılarak taşınmışlardır.

Bu durum aslında, Eski Anadolu Türkçesi döneminde “*kîşi~gîşi, küçük~güçük, kimse~gimse*” şeklinde ikili okunan bazı Türkçe kelimelerin transkripsiyonunda da bir problemdir.

3.3.1. *kâf-i nûnî* yerine *kâf-i Arabî* okunmaktan kaynaklanan ses olayları

Arapçanın Mısır lehçesinde zikredilen sesleri taşıyan kelimelerin tamamı *kâf-i Arabî* ile okunmuştur. Mısır lehçesinde, aşağıdaki Türkçe ve Farsça asıllı kelimelerin telaffuzunda bulaşma yoluyla bazı ses olayları olmuştur. Aslı *damak n*'si ile olup *kâf-i Arabî* okunan kelimeler:

a) inkişâri: Türkçe *yeñiçeri* (يَكِّي جَرِي) kelimesi bünyesinde bulunan *kâf-i nûnî* ile yazılan *damak n*'sinin Mısır lehçesinde *kâf-i Arabî* ile yazılması sebebiyle *inkişâri* şekline dönüştürülmüştür. Kelimedeki *ç* sesi de birçok Arap lehçesinde olduğu gibi *ş* sesine dönüşmüştür.

b) bikbâşi: Türkçe askeri rütbe adı olan *biñbaşı* (بِكْبَاشِي) kelimesinde Mısır lehçesinde bulaşma yoluyla iki ses hadisesi olmuştur. Bunlardan birincisi *damak n*'sinin *kef* olarak okunarak /k/ sesine dönüşmesi, ikincisi de Türkçede /a/ sesini karşılayan *elif* harfi uzatma işareti gibi yorumlanarak *uzun a* olarak okunmasıdır. Yani Türkçe *biñbaşı* kelimesi Mısır lehçesinde *bikbâşı* şekline dönüşmüştür.

39 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü 't-ta' bîr*, O.26, 70b/2.

40 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü 't-ta' bîr*, 588, 62a/12.

41 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü 't-ta' bîr*, O.26, 119a/6.

3.3.2. *kâf-i Farsî* yerine *kâf-i Arabî* okunmaktan kaynaklanan ses olayları

c) bek: *beğ* (بَغ) Bugün Türkiye Türkçesinde *bey* olarak telaffuz edilen bu kelime Mısır lehçesinde *bek* şeklinde telaffuz edilmektedir.

d) yeken: *yeğen*: (يَغْن) Bu kelime de Mısır lehçesinde /k/ ünsüzü ile söylenir.

e) lakan: Farsça asıllı *legen* (لَغْن) Osmanlıca döneminde Arapçanın Lübnan ve Suriye lehçelerine *lakan* şeklinde girmiştir.⁴²

3.4. Harekeleme farklılığından kaynaklanan bulaşma örnekleri

Buradaki durum Arap alfabesi ile yazılan bir kelimedeki bazı harflerin farklı harekelenmesidir. Bu ses olayının görüldüğü iki örnekte de dikkat çeken şey bu harekeleme farklılığının yanlışlıkla yapılmış olmamasıdır. Çünkü bu farklı harekeleme sonucunda ortaya çıkan kelimeler ile karşılaştığı nesnelere arasında kuvvetli bir anlam ilişkisi mevcuttur. Bunun için bu kelimelerde rastladığımız ses olaylarının birer yanlış olmayıp yakıştırma olduğunu düşünüyoruz. Bu kelimelerde ortaya çıkan ses olayında o kelimelere yüklenen anlam etkilidir.

a) *elçi ibik* < *alaca ibik*

Örneklerimizden biri Eski Anadolu Türkçesi döneminde *hüthüt*, *çavuş kuşu* karşılığında kullanılan *alaca ibik* kelimesinden değişmiş *elçi ibiktir*. Ahmed-i Dai'nin *Kitâbü't-ta'bir*'inde Atatürk Kitaplığı nüshasında bir yerde bu örneğe rastlanmıştır. Eserin diğer nüshası Hekimoğlu Ali Paşa'da kelime *alaca ibik* şeklindedir. Bu kelimedeki meydana gelen bulaşma çok ilginçtir. Hüthüt kuşunun Süleyman peygambere (a.s.) elçilik yapması bize bu bulaşmada rol oynamıştır. Ancak ses olayının meydana geliş şekli, aynı harflerin farklı harekelenmesi suretiyle olmuştur.

Bugün bu kelime Vezirköprü-Samsun ağzında Eski Anadolu Türkçesinde de kullanıldığı gibi sadece *ibik* şeklinde kullanılmaktadır. Samsun-Çarşamba ve köyleri ile Sivas-Koyulhisar'da *ibik* kelimesi bu manaya yakın olarak "söz götürüp getiren, dedikoducu" anlamında kullanılmaktadır.⁴³

“*elçi ibik*”⁴⁴ ; “*alaca ibik*”⁴⁵

b) *ip odunluğu* < *ip avadanlığı*

Bu kelime kilim ve kumaş tezgâhlarında iplerin sarıldığı kütük için kullanılmaktadır. *İp odunluğu* şekli *Kitâbü't-ta'bir*'in Atatürk kitaplığı nüshasında bir yerde geçmiştir. Hekimoğlu Ali Paşa ve Atatürk nüshasında bir başka yerde kelime *ip avadanlığı* şeklinde geçer. Bu örnekte de ip sarılan kütüklerin *odundan* olması bulaşmada anlam etkisi yapmıştır. Ancak aşağıda örneklerde görüldüğü gibi kelimelerin harfleri aynı harekelenmesi farklıdır.

“*ip odunluğu*”⁴⁶ ; “*ip avadanlığı*”⁴⁷ ; “*ip avadanlığın*”⁴⁸

42 Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, 97.

43 Derleme Sözlüğü, (Ankara: TDK Yayınları, 1974), C. 7, 2502.

44 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, O.26, 83b/9.

45 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, 588, 90a/2.

46 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, O.26, 103b/8.

47 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, 588, 106b/13.

48 Ahmed-i Dâî, *Kitâbü't-ta'bir*, O.26, 103b/6.

4. Sonuç ve Öneriler

Yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi Türkçeye Arapça ve Farsçadan giren bazı kelimelerde Arap alfabesini kullandığımız devrelerde meydana gelen bazı ses olaylarının sebebi *bulaşmadır*. *Bulaşmanın* sebebi de Arap alfabesidir. Arap alfabesindeki farklı okunuşa sahip bazı harflerin Arapçada kullanıldıkları asıl şekilleriyle değil de diğer şekliyle okunmasından kaynaklanan bu ses olayı sadece Türkçede karşılaştığımız bir olay değildir. Bulaşma kaynaklı bu ses olayı, Arapçanın bazı lehçelerinde ve Farsçada da bu durumdan kaynaklanan iki şekilli bazı kelimelerin oluşmasına sebep olmuştur. Yine Arap alfabesinde kullanılan hareket sisteminden kaynaklanan bulaşma sonucu bir kelimenin aynı harflerle fakat farklı hareketlerle yazılmış ikinci şekline de rastlanmıştır.

Bilhassa Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerin bu bakış açısıyla incelenmesi ve Tarama Sözlüğü ile karşılaştırmalı bir çalışma yapılması bu örneklerin sayısını artıracaktır.

Bu çalışma, ses olaylarının önce konuşma dilinde meydana gelip sonra bunların bir kısmının yazıya geçmesi ilkesinin yanında, yazının ses olayına sebep olduğuna dair örneklerin hiç de az olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada ortaya konulan örneklerin, Türkçenin etimolojik sözlüğüne de katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

Ahmed-i Dai, *Kitābü 'l-ta'bir*, Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Nr. 588.

Ahmed-i Dai, *Kitābü 'l-ta'bir*, Atatürk Kitaplığı (İstanbul Belediye Kütüphanesi) Muallim Cevdet Nr. O.26.

Aytaç, Bedrettin. *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, İstanbul, TDAV Yayınları, 1994.

Böler, Tuncay. “Dilbilgisi Çalışmalarında ‘Karışma, Karıştırılma, Yanlış Hece Bölünmesi, Yanlış Çözümleme’ Gibi İfadelerle Açıklanan Bulaşma (contamination) Örnekleri Üzerine”, (BILMES 2017) (I. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Sempozyumu) (2017): 905-914.

Çebi, İhsan Sabri. “Yabancı Kökenli Bazı Kelimelerdeki Ses Değişmeleri üzerine”, *Türk Dili*, 547, (1997) : 15-17.

Çebi, İhsan Sabri. “Arap Alfabesindeki (ي, و) Harflerinin Osmanlıcadaki Bazı Arapça ve Farsça; Osmanlı Alfabesindeki (ك, ث) Harflerinin Mısır Lehçesindeki Bazı Türkçe Kelimelerdeki Birtakım Ses Olaylarındaki Rolü”, *المؤتمر الدولي للترجمة و دورها في تفاعل الحضارات*, Sempozyumu Bildiri Kitabı, Kahire, (1998): 2844-2849.

Derleme Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları, 1997.

- Dilçin, Cem. *Süheyl ü Nev-bahar* (İnceleme-Metin-Sözlük), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Üniversiteler İçin Türk Dili Dersleri*, Ankara: Yök Yayınları, 1992.
- Ercilasun, Ahmet Bican. Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* Eylül 2000, 585, 2000/II, 219-225.
- Ercilasun, Ahmet Bican. “Oğuz Adının Etimolojisi”, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, (2015): 15-20.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları, 2013.
- Kara, Mehmet. *Ayrı Düşmüş Kelimeler*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.
- Karaağaç, Günay. *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.
- Pilten Ufuk, Şahru. “Anlam Vezni Kavramı Üzerine Değerlendirmeler”, *Avrasya Terim Dergisi*, 5 (1), (2017): 1-10.
- Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.
- Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Vardar, Berke. *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 1980.

Hârezmşah Devleti ve İsmâîliler Arasındaki İlişkiler

Relations Between Khwarazmshah State and Ismailis

Coşkun ERDOĞAN¹

ÖZ

Hârezmşah Devleti tarihi süreç açısından Orta Çağ'ın en önemli dönemini ihtiva eden siyasî ve kültürel bir yapılanmadır. Hârezm bölgesinde ortaya çıkan bu yerel siyasî unsur daha sonra devrin en geniş sınırlarına ulaşmış ve kurumsal olarak Selçuklu sonrası merkezi yapıyı temsil eder hâle gelmiştir. Horasan ve Irak hâkimiyeti ile birlikte İsmâîlî Nizârî Devleti ile ilişkiler içerisine giren Hârezmşahlr, bu siyasî ve dini yapılanma ile her daim mücadele etmiştir. Alamut hâkimiyetinin propaganda açısından yoğun faaliyet gösterdiği bu süreçte İsmâîliler de değişen siyasî şartlara bağlı olarak öğretilerini bu minvalde güncelleyerek mücadele etmeye çalışmışlardır. Nitekim bu araştırmada tarihin mühim bir sürecine etki eden bu iki unsurun eldeki mevcut kaynaklar doğrultusunda incelemesi yapılmaya çalışılmıştır. Bilhassa kaynakların ihtilafı olduğu ve sessiz kaldığı meseleler araştırma içerisinde analiz edilerek incelenmeye çalışılmıştır. Netice itibarıyla başlangıcından yıkılışına kadar Hârezmşah Devleti'nin uğraşmak zorunda kaldığı İsmâîliler meselesi, bu dönemin olaylarının anlaşılması bakımından oldukça mühim bir yere sahiptir. Böylece meselenin analizi Hârezmşahların Abbasi Halifeliği, Moğollar ve diğer yerel devletlerle kurduğu ilişkilerinde açıklığa kavuşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Hârezmşah Devleti, İsmâîlî, Bâtını, Moğol, Alamut

ABSTRACT

The Khwârazmian State is a political and cultural structure that contains the most important medieval period in history. The local political element emerged in the Khwârezm region, which later reached the widest limits of the period. and became representative of the post-Seljuk central structure. Together with the Khurâsân and Irâq domination, the Khwârazmshahs entered relations with the İsmâîlî Nizaris State, which struggled against political and religious structure. During this time, in which the Alamut domination was intensively active in terms of propaganda, the İsmâîlîs struggled to integrate by modifying their doctrines according to the changing political conditions of the time. As a matter of fact, this research tried to analyze the two political elements that affected an important part of history using available resources. The issues where sources are controversial and silent were examined and analyzed in the research. As a result, the İsmâîlîs, which the the Khwârazmian State had to deal with from its beginning to its collapse, has a very important place in understanding the events of the period. Thus, analysis of the issue will contribute to the clarification of Khwârazmians's relations with the Abbasid Caliphate, the Mongols, and other local states.

Keywords: The Khwârazmian State, The İsmâîlîs, The Bâtin, The Mongol, Alamut

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Coşkun Erdoğan (Dr. Öğr. Üyesi),
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Erzurum, Türkiye
E-posta: cerdogan@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4892-0538

Başvuru/Submitted: 06.03.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

01.04.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

15.04.2020

Kabul/Accepted: 29.04.2020

Online Yayın/Published Online: 15.06.2020

Atıf/Citation: Erdoğan, Coşkun. "Hârezmşah Devleti ve İsmâîliler Arasındaki İlişkiler," *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 97-128.

<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.699875>

EXTENDED ABSTRACT

The Khwârazmian State was the patron of the Western Islamic World during Mongol attacks, one of the most important milestones in medieval Turkish history. Since its establishment, together with its geographical and economic advantages, it was in a position of danger from the east. On the other hand, since conflicts with the Caliphate, local dynasties, and social organizations started with the disintegration of the central structure after the Seljukids, Khwârazmian rulers had to struggle in various spheres. The state, which emerged in Khwarazm, had a strategically important position that started to spread to all ancient civilization lands including Khurasan Mawarunnahr and Iraq-i Ajam in a short time. This expansion also caused a struggle with all the great and small powers of the time, especially with the Abbasid Caliph, who wanted to take over as the post-Seljukid political authority. The Khwârazmians struggled with the heretic Khitai and steppe nomadic elements in the east, while dealing with the Muslim states in the West. In the political gap left by the Seljukids, these rival powers made political alliances to protect themselves against the Khwarasmians. Thus, this kind of struggle, which started in the period of Atsız, increased internal and external threats against the state, while bringing about the independence process.

One of the rival elements which the Khrazmshahs struggled against were the Alamut Nizaris, which were eager to expand their regional power after the decline of the Seljukid State. The doctrine of İsmâ'îlî, which spread from Alamut by Hasan Sabbah, became one of the most important problems that the Khwârazmian State had to deal with. The İsmâ'îlî Dais were consistently in a political struggle against the Khwârazmians. According to historical records the relationship between these two states began in the period of Atsız. The partly wrong and incomplete evaluations about the relationship with İsmâ'îlîs during the period of Atsız, is one of the subjects discussed in this research. In the post-Atsız period the termination of the Seljuk remaining as a result of the relationship with the Abbasid Caliphate, especially in the region of İrâq-i Ajam, and the Kwarazmshahs State' becoming the Sunni patron naturally brought about a struggle against the İsmâ'îlîs. Military intervention in the domain of Alamut during the reign of Tekiş is evaluated in this context. As a matter of fact, the struggle that started in the period of Tekiş continued in the time of his son, Alaeddin Muhammed, with Khurâsân domination and the struggle for regional superiority. The alliances made by the İsmâ'îlî ruler Jalâl al-Dîn Hasan with the Abbasid Caliphate by accepting the Sunni sect was completely the result of a political struggle against the Kwarazmshahs State. The main aim of the Caliph Nasir through welcoming the İsmâ'îlîs as "New Muslims" to the Islamic World, was to expand his alliance against the Khwârazmian State and make use of the fadaıs' power. Accordingly, Abbasid policy, which had been ongoing in the İrâq region for a long time, added a new local alliance partnership. On the other hand, Muhammed, didn't agree with the Caliphate and took a clear attitude towards İsmâ'îlî thought, which was previously considered as heretical ideas for Muslims. As a matter of fact, the attempts of the Caliph to raise the İsmâ'îlî State to a

more prestigious position than the Kwarazamshahs and the regional alliances it established led Mohammed to campaign to Baghdad. During this process, the Ismâ'îlîs had the opportunity to intervene in Sunni domination and tried to spread their ideas according to their teachings. However, the Mongolians emerged in this period to upset all the balance.

It is obvious that Alaeddin Mohammed's failure was using the wrong defence tactic against the Mongols. However, to evaluate this situation only as a failure of Mohammed is incomplete and wrong. As a matter of fact, the Islamic World was in chaos. The Ismâ'îlîs, especially the Abbasid Caliphate, paved the way for Mongolian advance. The Ismâ'îlî rulers were the first political authority that entered into relations with the Mongols. The relations between the Ismâ'îlîs and Jalâl al-Dîn Khwârazmshâh, which started with their arrival from India, continued in this period as the Mongols advanced until Jalâl al-Dîn Khwârazmshâh established his power. Eventually, the Ismâ'îlîs entered into alliances that weakened their power against Jalâl al-Dîn Khwârazmshâh, while he established his domination in parts of Khurâsân, 'Irâq, and the Azerbaijan regions. This power struggle escalated with the Kwarazamshahs State over the Damgan region and the tax issue which led to military intervention. The failure of Jalâl al-Dîn Khwârazmshâh in Anatolia served the Ismâ'îlîs in terms of regional domination. Consequently, the Ismâ'îlîs, who provided intelligence to the Mongols against Jalâl al-Dîn Khwârazmshâh, played an active role in the downfall of the Khwârazmian State.

1. Giriş

Orta Çağ Türk ve İslam dünyası içerisindeki araştırmalarda metodolojik açıdan zorluklarının yanı sıra, sosyal ve siyasi boyutlarıyla da dönem dönem farklı değişkenlikler kazanan ve hatta yerel unsurlara kadar şekil değiştirebilen bir yapı olan genel adlandırmayla İsmâîlilik, bu yönleriyle birçok araştırmaya tabi tutulmayı, tarihsel sürecin değişkenleri ile birlikte tekrar tekrar yorumlanmayı gerektiren bir konu olarak ortada durmaktadır. Orta Çağ Türk tarihi açısından Selçuklu siyasi kimliği, kurumsal olarak tarih sahnesinde merkezi bir devlet anlayışını ortaya koymaktaydı. Ancak, tarihin bu yıldızı parlayan döneminin sonrasında oluşan yapı içerisinde çok boyutlu değişkenlerin, temellendirilme süreçleri yaşanmaya başlanmış, bunun yanında da yeni oluşacak mühim gelişmelerin zemini oluşmuştur. Bu doğrultuda bakıldığında Moğol istilasına kadar gelen sürecin kırılmalı ve değişken seyir göstermesi, farklı siyasi ve sosyal iş birliklerine sahne olması, bu dönemin derinlikli ve özel analizlere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Orta Çağ İslam dünyasında yapılan araştırmalar, dini değişkenin başat bir rol oynadığı gerçeğini göstermekteyse de bunun her olgunun kesin bir sebebi veya neticesi iddiasını gerektirdiği gibi katı yargıya götürmesi de söz konusu değildir. Siyasal zeminde çoğu zaman bir meşruiyet aracı, politik bir hamle unsuru ya da inanç ekseni çıkar faaliyetlerinin dayanağı olarak görülen bu unsur, aslında kırılmalı dönemlerin toplumsal ön kabullerinin bir neticesidir. Bu minvalde Selçuklu sonrası oluşan toplumsal yapıda iktidar ve gücün aynı merkezden neşet ettiği algısı, Müslüman Türk, Arap ve İran halklarının ön kabulünü şekillendirmekteydi. Bu yapının çöküşü ile beraber yerine ikame edilecek unsurda aynı belirtileri görme isteği ya da aynı özellikleri taşıma gayreti, siyasi iradenin en temel krizlerinden birini teşkil etmekteydi. Nitekim Selçuklu sonrası kısmen irade ortaya koyan Hârezmşahlılar, Selçukluların bir devamı olma gayreti içerisinde harekete başlamış, bu yönde de politik ve askeri hamleler yapmışlardır. Ancak dönemin diğer unsurları, hem sosyal ve dini hem de siyasi ve ekonomik açıdan Selçuklu iktidar düşüncesinin yerine kendi çıkar ve emelleri doğrultusunda farklı yönetim modelleri düşünmekteydiler. Bu açıdan bakıldığında Selçuklu'dan Moğol istilasına kadar devam eden süreçte yaşanan krizler, temelde böyle bir çatışma ve farklılaşma zemininde gerçekleşmekteydi. Bu durumun yanı sıra geçmişten gelen sorunlar, bölgesel demografik değişkenler, dinsel muhalefet ve iktidar-din ilişkileri dönemin siyasi yapısını önemli ölçüde şekillendirmekteydi. İşte Hârezmşah Devleti bu kriz kavşağında ortaya çıkmış, kendi iktidar yapısını oluşturma gayretinde bulunmuştu. Sürecin aktörleri arasında Hilafet, kâfir denilen derbent ötesi toplumlar, Bâtınlık gibi sosyal olgular, yerel unsurlar ve nihayetinde de oyunu yeniden kuracak olan Moğollar yer almaktaydı.

İran'ın dini düşünce sistemi içerisinde öğretici, propaganda, fikri gelişim ve sosyal değişkenler üzerinden Bâtınlık hareketinin okunabilmesi için genel değerlendirmeleri öngören ilahiyat çalışmaları bulunmaktadır. Nitekim geniş bir dönemi ve çok yönlü dini ve itikadi konuları muhteva etmesinin yanı sıra bu dönem, Şiîliğin başlangıcından itibaren içerisinde farklı siyasi dönem ve ilişkileri de kapsamaktadır. Bizim çalışmamızda ele alınacak dönem, Nizârililerle, Selçuklu sonrasında Moğol istilasına kadar Hârezmşah Devleti ile mücadelelerini kapsamaktadır. Nizârî

Devleti dönemi İran sahasında özellikle öğreti ve propaganda noktasındaki ünlerinin oluşmasının yanı sıra siyasi etkileri ve suikastları ile de anılmaya başlandıkları süreci içine almaktadır. Ayrıca İran'ın Türk yöneticileri olan Selçuklular ile girişmiş oldukları mücadele, bu dönemin mühim bir hâle dönüşmesini de sağlamaktadır. İran Nizârî Devleti “Alamut Efendileri, Hasan Sabbah ve ardılları” olarak da anılmaktadır. Daftary, Alamut dönemi Nizârî İsmâîliliğini üç döneme ayırmaktadır. İlk dönem, Hasan Sabbah'ın devleti kurmasıyla başlayıp, ikinci Alamut Efendisinin ölümüne kadar geçen süreç ki bu süreçte devletin Selçuklulara rağmen kuruluş aşaması tamamlanmıştı. İkinci dönem, “sembolik kıyamet” alanı olarak görülen, imamlık iddiasının ortaya çıktığı dördüncü ve beşinci Efendilerin dönemi idi. Yedi Efendiden oluşan bu üç dönemin son dönemi ise Nizârîlerin hem teorik hem de pratik faaliyetlerinden ödün vermeye başladıkları, Sünnî İslam dünyası ile uzlaşmanın ve siyasi girişimlerin canlandığı dönemdir. Bu son dönem Moğol istilası ile sonlanacak süreci de beraberinde getirmişti.¹ Bu dönemlendirme içerisinde araştırmamızın içeriğini oluşturan bölüm, son dönem yani Nizârî İsmâîlilerin siyasi emellerini yeniden canlandırmaya başladıkları ve bu doğrultuda da Hârezmşah Devleti ve Abbâsî Halifeliği başta olmak üzere diğer siyasi teşekküllerle ilişkiye girdikleri dönemi kapsamaktadır.

Hârezm bölgesi, genel hatlarıyla Horasan'ın kuzeyinde, Maverâünnehir'in batısında, Aral Gölü'nün güneyinde ve Mazenderan Gölü'nün (Hazar Denizi) doğusunda yer alır.² Hârezmşah Devleti'nin atası olan Nuş Tegin Garce, Hârezmşah unvanı ile Sultan Melikşah zamanında bölgenin idarecisi olarak görevlendirildi. Taştard vazifesinde olan Nuş Tegin, Selçuklu emirlerinden Bilge Tegin tarafından Garcistan'dan satın alınan bir gulamdı.³ Oğlu Kutbeddîn Muhammed, Selçuklu Devleti'ne sadakatle geçen bir yönetim sergilemekle beraber özellikle suhuletli ve adil yönetimi ile Nuşteginlilerin bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştıracak bir idare tanzim etti. Bu dönemde Bâtınîlerle olan bir siyasi mücadele tarihi kayıtlarda yer almamaktadır. Nitekim bu dönemde Hârezmşah'ın, Selçuklu Devleti'ne yönelik özellikle kuzey doğudan gelebilecek tehlikeleri önleyici bir görev icra ettiği anlaşılmaktadır.⁴

- 1 Farhad Daftary, *Muhâlif İslâmın 1400 Yılı İsmâîliler Tarih ve Kuram*, çev., Ercüment Özkaya, Ankara: Rastlantı Yayınları, 2001, s.377.
- 2 Coşkun Erdoğan, “Hârezm İsmi ve Bölgenin Tarihi Coğrafyası Hakkında Bazı Tetkikler”, *TAED*, 62 (2018), s.310-311.
- 3 Alaaddin Âta Melik Muhammed Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, tsh., Muhammed Kazvini, Tahrân: Müessesesi-İ İntişârat-ı Negâh, 1388, s.343-344; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988, s.5; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, X, çev., Abdülkerim Özeydin, İstanbul: Bahar Yayınları, 1989, s.223; Muhammed bin Havendşah Mirhând, *Ravzat us-Safâ*, IV, Tahrân, 1339, s.356; Şemseddin Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Târihi'l İslâm ve Vefâyatü'l Meşâhiri'l el-İlâm*, XXXIII, thk., Ö. A. Tedmirî, Beyrut, 1413, s.46; V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, 346.
- 4 İsmail İbn Hasan el-Cürcânî, *Zâhireyi Hârezmşâhi*, ed., İrec Afşâr, Tahrân: Dâniş Pejuh, 1965, s.1-5; Reşidüddin Fazlallah Hemedânî, *Cami'ü'l-Tevârih (Târih-i Selâtin-i Harezmi)*, tsh., M. Ruşen, Tahrân, 1389, s.1-2; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, X, s.225-226; Abdurrahman bin Muhammed İbn Haldun, *Târihi İbn Haldun*, II, trc., A. M. Ayetî, Tahrân, 1363, s.770; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlâr Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, 42; S. G. Agacanoğlu, *Selçuklular*, çev., Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev, İstanbul: Selenge Yayınları, 2006, s.275.

2. Hârezmşah Atsız'ın Bâtınilerle İlişkileri ve İttifakı Meselesi

Hârezmşah Atsız dönemi ile devletin mahdut diplomatik ilişkiler döneminden sıyrılarak, bölgesel ilişkilerde aktif döneme girdiği görülmektedir. Bu doğrultuda Atsız dönemi, Hârezmşah Devleti siyasi teşekkülünün Sencer dönemi Selçuklu Devleti'nin politik olayları içerisinde önemli bir yeri işgal ettiği aşikârdır. İşte tam da bu sebepten ötürü Selçuklu siyasal söylevi doğrultusunda değerlendirme yapılarak, Hârezmşah Atsız'ın Bâtınilerle ittifak yaptığı yönünde kanaat oluşmuştur. Nitekim gelişen olaylar, Atsız'ın bağımsızlık mücadelesi doğrultusunda yapmış olduğu isyan süreci ve politik hamleler, bu kanaatin oluşmasında da önemli bir etkindir. Ancak Hârezmşahların hem bir siyasi irade olarak tarihsel sürecinin bütünsel değerlendirmesi yapıldığında hem de kaynakların verdiği bilgilerle Selçuklu söylevi ötesinde bakıldığında, bu durumun biraz farklı olduğu görülmektedir.

Öncelikli olarak Atsız dönemi Selçuklu Devleti ile olan ilişkilere ve isyan sürecindeki tarihsel olaylara kısaca bakmak gerekmektedir. Çünkü sürecin takibi, Bâtınilerle iş birliği iddiasının da var olup olmadığına yönelik olayın açıklayıcı unsuru durumundadır. Nitekim Atsız'ın isyan hareketi neticesinde bağımsızlığa giden yolda her ittifakı doğal gördüğü düşüncesi ile değerlendirmeler yapılabilmektedir. Hârezmşah Atsız'ın hâkimiyet süreci iki döneme ayrılmaktadır. 530/1135'e kadar sadık ve tutarlı Atsız ve bu dönemden sonra isyankâr Atsız olarak görülmektedir. İkinci döneminde Selçuklu siyasal sisteminin dönemin olayları karşısında inkıza uğramaya başlamasıyla birlikte Atsız, bağımsızlık mücadelesine girişmiştir. 530/1135'e kadar geçen süreçte Atsız tam bir sadakatle Selçuklu sultanı Sencer'e bağlı kalarak, Sencer'in 525/1130 Maveraünnehir seferine ve 527/1132'deki Irak sultanı Mesud'a karşı yaptığı seferlerde büyük yararlılıklar göstermiştir.⁵ Atsız'ın Sencer nezdindeki kıymeti, bir süre sonra devlet erkânından bazı emirleri rahatsız ettiği için onun aleyhinde Sultan'a telkinlerde bulunmaya başlamışlardır. Sencer'den müsaade alarak Hârezm'e dönen Atsız'ın aleyhinde devam eden Selçuklu erkânın propagandaları, onun bölgede yapmış olduğu seferler karşısında da iyice şiddetlenmiştir. Nitekim bu süreçte Atsız, Cend ve Mankışlağ'a seferler düzenlemiş ve bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştı. Netice itibarıyla Sultan Sencer, Muharrem 533/Eylül 1138 tarihinde Belh'den hareketle Hârezm seferine çıkmıştır. Yapılan savaşta Atsız'ın oğlu Atlığ öldürülmüş ve Hârezmşah, savaş meydanından kaçmak zorunda kalmıştır. Sencer, asi Hârezmşah yerine kardeşi Muhammed Tapar'ın oğlu Melik Gıyaseddin Süleymanşah'ı bölgenin idaresine atamıştır.⁶

5 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, 1988, s.2; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, X, s.534; Sadruddîn Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsîr İbn 'Âli el-Hüseyînî, *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukîyye*, trc., Necatî Lügâl, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs., 1999, s.70; el-Bundârî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev., Kıvameddin Burslan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.149.

6 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, 1988, s.7; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XI, çev., Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1989, s.67; Reşîdüddîn, *Cami'ü'l-Tevârih (Târih-i Selâtin-i Harezmi)*, s.2; Mirhând, *Ravzat us-Safâ*, s.358; Gıyâseddin b. Hüsâmeddin Hândmir, *Habibü's-siyer fi ahbâri efrâdi beşer*, II, nşr., M. D. Siyâkî, Tahran, 1353, s.631; Münecimbaşı Ahmet b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi I Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, yay., Ali Öngül, İzmir: Çamlıca Yayınları, 2000, s. 120; Afâf Seyyid Sabre, *et-Târîhü's-siyâsi li'd-devleti'l-Harezmşâhiyye*, Kahire, 1407, s.39-40; Mehmed Fuad Köprülü,

Sencer'in bölgeden ayrılmasından sonra Atsız, Hârezm'de tesis ettiği idare ve halkın kendisine olan bağlılığı ile geri dönüp tekrar hâkimiyetini tesis etti. Süleymanşah da amcasının yanına kaçmak zorunda kaldı. Tekrar harekete geçen Atsız, 534/1140 tarihinde Buhara'ya hücum ederek, şehri tahrip etti. Onun yine kendi lehine devam eden bu siyaseti karşılıksız kalmayacaktı. Ancak Atsız bu hareketleriyle bölgede varlığını tesis edebilmenin bir yolunu aramaktaydı. Bu sırada meydana gelen Maverâünnehir olayları Atsız açısından planlarının değişmesine neden olmasına rağmen, nihai amacında hiçbir değişiklik yapmamıştı. Katvan Savaşı ile Selçuklu Devleti'nin zayıflamaya başlaması, Atsız'ın amacına yönelik yeni ve farklı kapıların açılmasını da beraberinde getirdi. Nitekim Selçuklu ordusunun büyük bir kısmı imha edilmiş ve Sencer bir yıl baş şehre dönememişti.⁷ Bu nazik durumu değerlendiren Atsız, Horasan hâkimiyeti için derhal harekete geçerek Serahs'ı aldı ve Merv'i de kuşatmayla ele geçirdi. Daha sonra Nişâbur'a yönelen Atsız, şehrin âlim ve fakihlerinin iradesiyle burayı yağmalamadan teslim aldı ve 1 Zilkade 536/ 28 Mayıs 1142 tarihinde hutbe onun adına okunmaya başladı. Sencer, bu asi Hârezmşah'ın yaptıklarının karşılığını vermek ve hem de ona olan kinini dindirmek adına sefere çıktı 538/1143. Atsız'ın yoğun müdafaasıyla karşılaşan Sencer, onun gönderdiği barış teklifini hazinelerin iadesi ve bağlılık bildirmesi karşılığında kabul etti.⁸

Hârezmşah Atsız ile yapılan bu anlaşmanın sağlam temellere oturması için Sencer, Edib Sabir'i Hârezm'e gönderdi. Sabir, Selçuklu sarayının ünlü kaside şairlerindendi.⁹ Edib Sabir, burada bulunduğu sürede Atsız'ı yakından takip etti. Atsız, Cüveynî'de anlatıldığına göre Hârezm'in serseri taifesinden iki kişiyi mühlidlerin yaptığı gibi kandırarak ve çok para vererek, Sultan Sencer'i öldürmeleri kastyyla Merv'e gönderdi. Bu durumu öğrenen Edib Sabir ise

“Hârizmşâhlar” İslam Ansiklopedisi, c.5/1, (Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), s. 266-267; Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, s.47-48; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (İkinci İmparatorluk Devri)*, V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s.316; Mehmet Altay Köymen, “Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar I: Büyük Selçuklu İmparatorluğu Devrine Ait Münşeât Mecmûaları, Atebetü'l-Ketebe'nin Neşri Münasebetiyle”, *AÜDTCFD*, c. VIII'den ayrı basım (1951), s. 587-588; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi-1 (Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014, s.247.

7 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, 1988, s.7; İbnü'l-Esir, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XI, s.67; Reşidüddin, *Cami'ü'l-Tevârih (Târih-i Selâtin-i Harezmi)*, s.2; Hamdullah Müstevfi Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, haz., A. H. Nevaî, Tahran, 1387, s.481; Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, s.48-49; Osman Gazi Özgüdenli, *Selçuklular Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, I, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013, s.269,275.

8 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, 1988, s.9; ; İbnü'l-Esir, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XI, s.85,92; Reşidüddin Vatvât, *Nâme-yi Reşidüddin Vatvât*, nşr., K. Tuyserkânî, Tahran, 1383, s.155; Reşidü'd-din Fazlullâh, *Cami'ü'l-Tevârih, (Zikr-i Târih-i Âli Selçûk)*, çev., Erkan Göksu-H. H. Güneş, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014, s.119; Ebü'l-Hasan Ali el-Beyhakî, *Lübâbü'l-ensâb*, nşr., S. M. Recâi, Kum, 1410, s.271-272; Mirhând, *Ravzat us-Safâ*, s.359; Hândmir, *Habîbü's-siyer fi ahbâri efrâdi beşer*, s.631; Ebü'l-Hasan Ali b. Zeyd Beyhakî İbn Funduk, *Tarih-i Beyhakî*, nşr., A. Behmenyâr, Tahran, 1307, s.371; el-Bundârî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, s.251; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, haz., Erdoğan Merçil, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011, s.206; Ziya Bünyatov, *Hârezmşâhlığı ve Enuştekinler Devleti*, çev., Tural Rızayev, İstanbul: Derin Yayınları, 2003, s.14.

9 Devletşah, *Şair Tezkireleri (Tezkiretü's-Şuarâ)*, çev., Necati Lugal, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2011, s.145-147; Hamdullah Müstevfi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev., Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s.388.

kiralık kişilerin eşkâllerini bir kâğıda yazarak, yaşlı bir kadının ayakkabısına gizleyip, Sultan'a gönderdi. Mektubu alan Sultan, bu eşkâle uyan kişilerin bulunmasını emretti. Atsız'ın gönderdiği bu iki suikastçı bir meyhanede yakalandı ve öldürüldüler. Bu durumu öğrenen Atsız, Edib Sabir'in olayın içinde olduğunu anlayınca onu Ceyhun nehrine attırdı.¹⁰

Bahsi geçen olay, Hârezmşah Atsız'ın Bâtınilerle bir ittifakı olduğu yönünde güçlü bir kanaat oluşturmaktadır. Bu yüzden olayı anlatan kaynakların kullandığı ifadeler ve verilen bilgilerin doğruluğunun iyice tetkik edilmesi gerekmektedir. Nitekim bu durum, Hârezmşah Devleti'nin tarihsel sürecinde Bâtınilerle ittifak yaptığına yönelik tek iddidir. Öncelikli olarak kaynaklarda geçen ifadelere bakıldığında bu durumun kısmen anlaşılabilir bir hâle dönüştüğü görülür. İlk kaynağımız ve olay hakkındaki bilgisi sonradan gelen kaynaklar tarafından da kullanılan Cüveynî, olayı anlattığı bölümde kesinlikle İsmâîlî, Bâtınî gibi kelimeleri kullanmamaktadır. Cihan Gûşâ'da رنود خوارزم بر منوال طریقه ملاحظه دو شخص را ifadesiyle Melahide târikinin yaptığı yöntemle Hârezm rindlerinden iki şahsı, Atsız'ın kandırarak ve para vererek suikast amaçlı gönderdiğini söylemektedir.¹¹ Burada İsmâîlî taifesine atıf yapılmasına rağmen, suikast için Bâtınilerle ittifak yapıldığına yönelik bir bilgi mevcut değildir. Olayın o dönem Bâtınî yöntemlerinin algısına yapılan bir atıf mevcuttur. Burada Cüveynî, açık bir şekilde suikast girişiminin yönteminde, Bâtınî tarzına göndermede bulunmaktadır. Ayrıca yine Cüveynî'ye göre Sencer ve Bâtıniler arasında kısmen barış bulunmaktaydı.¹² Bu yüzden Nizârî Devleti'nin bu süreçte Hârezmşahlara tarafında saf tutması ve böyle bir suikastı gerçekleştirme isteğinde olması pek muhtemel görünmemektedir.

Bu olay, Cüveynî'de bu şekilde geçmekteyken Mîrhând ve Hândmir'de ise bu iki suikastçı için fedai veya Bâtınî ifadesi kullanılmamakla beraber سفالك (kan dökücü) ifadesi geçmektedir.¹³ Burada da ittifak ya da bir şekilde bu iş için İsmâîlî fedailerinin kullanıldığı yönünde bir bilgi yoktur. Kazvinî'de ise برسم فدائى ifadesi geçmektedir.¹⁴ Burada “fedai geleneğinde olduğu gibi” yani fedailerin yaptığı yöntemle Atsız'ın iki kişiyi kandırarak, Sultan Sencer'i öldürmeleri için gönderdiği ifade edilmektedir.

Atsız'ın bu suikast girişimi, dönemin koşulları, Atsız'ın bağımsızlık mücadelesi ve kaynaklardaki Bâtınî tarzı bir yöntemin varlığı, Hârezmşah-İsmâîlî ittifakının kurulduğuna yönelik bir algı oluşturmuştur. Ancak hem yukarıda verilen bilgilerle suikastın sadece yöntem açısından benzerliği ortaya konulduğunda, hem de Atsız'ın Horasan cihetinde izlediği politika takip edildiğinde böyle bir ittifakın Atsız'ı halkın gözünde meşruiyet sorununa götüreceğinden bu ittifakın yapılmadığı durumunu ortaya koymaktadır. Ayrıca olayda fedai kullanılmadığını gösteren bir diğer durum ise bu suikastçıların ifşa edilmeleri ve Sencer'in

10 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Gûşa*, II, 1988, s.9; Müstevfî, *Tarihî Güzide*, 1387, s.482-483; Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, 2018, s.388; Mîrhând, *Ravzat us-Safâ*, s.359; Hândmir, *Habîbü's-siyer fi ahbârî efrâdi beşer*, s.631.

11 Cüveynî, *Tarih-i Cihangûşa*, 1388, s.348.

12 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Gûşa*, III, 1988, s.127.

13 Mîrhând, *Ravzat us-Safâ*, s.359; Hândmir, *Habîbü's-siyer fi ahbârî efrâdi beşer*, s.631.

14 Müstevfî, *Tarihî Güzide*, 1387, s.483.

adamları tarafından bir meyhanede yakalanıp sorguya çekilerek öldürülmeleridir. Nitekim fedailerin suikast girişimlerinde gizliliklerini ne kadar önemsedikleri ve başarısızlık hâlinde kendilerini öldürecek şekilde eğitim almış olmaları, bu suikastçıların fedai olmadıklarının da bir diğer göstergesidir. Kanaatimizce böyle bir ittifakın mevcut olmadığı ortada olmakla beraber, Atsız'ın ilerleyen süreçte İsmâîlî kozunu hiçbir zaman kullanmadığı ve Hârezmşah Devletin'i her daim bir Selçuklu Devlet geleneğinin varisi iddiasıyla yönetmek istediği görülmektedir.

3. Hârezmşah İl-Arslan ve Sultan Tekiş Dönemi Bâtınî İlişkileri

Hârezmşah Devleti'nin Atsız'dan sonra oğlu Ebû'l Feth İl-Arslan döneminde sınırlı bir siyasi ilişkiler süreci geçirdiği söylenebilir. On altı yıllık Hârezmşahlığı sürecinde İl-Arslan'ın özellikle Maverâünnehir üzerinden Karahıtaylarla mücadele ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda onun döneminde Selçuklu Devleti'nden bağımsız, Halife ile ölçülü ve Oğuz, Karluk bakiyeleri meyanında Karahıtaylarla çarpışma şeklinde geçen bir süreç gözlenmektedir. Onun kullanmış olduğu Ebû'l Feth unvanı da kâfir boylarla mücadele içerisinde bir saltanat dönemi geçirdiğine işaret etmektedir. İl-Arslan zamanında kaynaklarda Bâtınîlerle bir ittifak ya da çatışmaya dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Oğlu Tekiş'e siyasi olarak gelişmeye müsait bir zemin bırakan İl-Arslan, son Karahıtay yenilgisi istisna edildiğinde askeri açıdan başarılı addedilebilecek bir dönem geçirmiştir. Bu yüzden Hârezmşah Devleti'nin asıl yükselişe geçtiği dönem oğlu Tekiş zamanıdır. Başlangıçta kardeşi Sultanşahla taht kavgası ile geçen uzun bir süreçten sonra Tekiş, özellikle güçlü bir ordu tesis ederek, Hârezmşah Devleti'ni dönemin en büyük gücü hâline getirmeyi başarmıştır. Tekiş, Horasan'da kısmen de olsa bir hâkimiyet tesis etmiş ve daha sonra Irak bölgesi olaylarına yönelmiştir. Irak bölgesinde mevcut yapı Irak Selçuklu Devleti, Atabegler ve Halife ekseninde cereyan etmekteydi. Sultan Tekiş öncelikli olarak Halife'nin de desteği ile Selçuklu sultanı Tuğrul'u bertaraf etmiş ve Hemedan'da artık Selçuklu sonrası merkez idaresinin Anuşteginlilere geçtiğini ilan etmiştir.¹⁵ Bölgede idari yapılanmayı tanzim ettikten sonra gücünü yaymaya başlayan Sultan Tekiş, Halife Nâsır'ın muhalefeti ile karşılaşmaya başlamıştır. Irak Selçuklu Devleti sahasının Halife ve Hârezmşah arasında çekişmelere sebep olduğu bu dönemde hâkimiyet, Halife'ye karşı Hârezmşah'ın buraya göndermiş olduğu emirler tarafından tesis edilmeye çalışılmaktaydı. Bu sırada Ravendî'deki kayda göre Mayacuk'un Bâtınîlerle ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Mayacuk ilerde kendi lehine işler görmeden önce bölgedeki güç dengeleri bağlamında ganimet elde etmek için Bâtınîlerin elinde bulunan bir köyü hile

15 Ebû Bekr Necmeddîn Muhammed b. Ali b. Süleyman Râvendî, *Râhat-Üs-Sudûr ve Ayet-Üs-Sürûr*, II, çev., Ahmet Ateş, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.341-342,345; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, II, 1988, s.25-26; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XI, s.93; el-Bundârî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, s.269-270; Reşîdüddîn, *Cami'ü'l-Tevârih (Târih-i Selâtin-i Harezmi)*, s.11-12; Reşîdü'd-din, *Cami'ü'l-Tevârih, (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)*, s.177; Şehâbeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l-Ebsâr*, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014, s.323; İbn Haldun, *Tarihî İbn Haldun*, II, s.800.

ile aldı. Mayacuk buradan yüklüce ganimet elde ederek, Hemedan'a yöneldi.¹⁶ Hârezmliler, Halife ve Atabegler arasında geçen Irak hâkimiyetini elde etme mücadelesinde, Bâtınilerin siyasi çekişme dışında kaldığı bu süreçte Mayacuk tekrar Kaşan üzerine yürüdü ve mühlidlerin bulunduğu bu kaleyi dört ay muhasara etti. Kendi gücünü tesis etme ve ganimet elde etme hırsıyla Kaşan'ı ele geçirmeye çalışan Mayacuk, yine kaleyi vaatlerle ele geçirdi. Mühlidlerin direncini kıran Mayacuk, kaleyi elde ettikten sonra halka eziyetler yaptı ve yerin altındaki ve üstündeki tüm ganimetleri ele geçirdi.¹⁷ Böylece bölgede yıldızı parlayan bir güç olarak Mayacuk, Özbek, Gökçe, Nâsireddin Ağuş ve Emir-i Âlem ittifakına karşı Halife'nin desteğini alarak mücadele etmeye başladı. Ancak bunun üzerine Tekiş bölgeye tekrar sefer düzenleyip hâkimiyetini tesis etti.¹⁸ Mayacuk'un Bâtınilerle ilişkiye girmesi ve onlarla yer yer ittifaklar yapma hilesi ile ganimet elde etmesi, kendi lehine yapmış olduğu faaliyetler kapsamında idi ki bu durumun Hârezmşah Devleti'nin Bâtinî politikası ile bir bağlantısı yoktu. Mayacuk'un Bâtınilerle kurduğu ilişkiler, Hârezmşah Tekiş'in siyaseti kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁹ Ancak onun bu tavrı Hârezmşah Devleti'nin politikası ile ilgili değildir. Nitekim Tekiş, daha sonra kendi lehine hareket eden ve Halife'den aldığı beratla Hârezmşah Devleti aleyhine faaliyet gösteren bu isyancı emiri bertaraf etmiştir.

Böylece Halife ve Nizârî İsmâîlileri ile doğrudan ilişkiye girmeye başlayan Tekiş, 4 Recep 590/25 Haziran 1194 tarihinde Irak tahtına oturmasıyla birlikte bölgede bulunan Bâtinî zümreleri üzerine sefer düzenleyerek, bölgenin siyasi ve sosyal yapısına yönelik faaliyetlere başladı. Sultan Tekiş bu minvalde Irak meselesini halledip asayişini temin ettikten sonra Arslan Gûşâd/Arslan Keşad olarak anılan Bâtinî kalesine asker sevk etti.²⁰ Sultan Tekiş'in bölgeye asker sevk etmesinin sebebi Kazvinlilerin yardım talepleri neticesinde oldu. Bâtiniler, Kazvin yolunu keserek Müslüman halka eziyetler etmekteydi. Bu durum üzerine halk, Irak'ı fetheden ve artık Müslüman halkın hâmisisi olan Sultan Tekiş'den, Şeyh Ali Yunânî vasıtasıyla yardım istedi. Tekiş bölgeye gelerek İsmâîlilerin bulunduğu kaleyi kuşattı ve savaş yapmadan teslim aldı. Ancak Tekiş buradan ayrıldıktan sonra İsmâîliler önceden kazdıkları tüneller vasıtasıyla tekrar kaleye girip burada bulunan Müslüman halkı öldürdüler. Durumu haber alan Tekiş tekrar kaleyi kuşattı. Bir süre sonra İsmâîliler aman dileyerek anlaşma teklifinde bulundu. İsmâîliler kalede bulunan Bâtınilerin yarısının tüm malları ile birlikte kaleden sağ salım çıkıp gidecekleri yere ulaşınca ancak kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. Tekiş anlaşmayı kabul etti ve kısas olarak da kalede kalan diğer Bâtınileri öldürmeyi düşündü. İsmâîliler kaleden çıkıp Alamut'a doğru gittiler. Hârezmşah bu giden kısmın kaledekilerin yarısı olduğunu sanıyordu, fakat İsmâîlilerin hepsi kaleden çıkıp gitmişti. Durum bir süre sonra anlaşılınca Tekiş sinirlendi ve

16 Râvendî, *Râhat-Üs-Sudûr ve Ayet-Üs-Sürûr*, II, s.355,360; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Gûşa*, II, 1988, s.25-26; Reşîdüddîn, *Cami'ü'l-Tevârih (Târih-i Selâtin-i Harezmi)*, s.11-12.

17 Râvendî, *Râhat-Üs-Sudûr ve Ayet-Üs-Sürûr*, II, s.363-364.

18 Râvendî, *Râhat-Üs-Sudûr ve Ayet-Üs-Sürûr*, II, s.368-369; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Gûşa*, II, 1988, s.32-33.

19 İsmail Hasanzâde, *Tarih-i İnan Der Ahdi Hârezmşahiyan*, Tahran: Kitab-ı Parse, 1392, s.157.

20 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Gûşa*, II, 1988, s.33; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, 2018, s.391.

kalenin tüm surlarının yıkılmasını emretti.²¹ Dönemin önemli Bâtınî merkezlerinden biri olan ve çok müstahkem bir yer olan Arslan Gûşâd kalesinin alınması ile birlikte İsmâîlî faaliyetlerine ağır bir darbe indirilmiş oldu.

Sultan Tekiş, buradan Alamut'a ilerleyerek bölgede yine Bâtınilerle mücadeleler yaptı ve birçok İsmâîlî müridini öldürdü. Alamut kuşatması sırasında Bâtıniler, Şafi reislerinden Sadreddin Muhammed b. el-Vezzân'ı Rey'de öldürdüler. Bölgede Bâtıniler üzerine mühim seferler yapan Tekiş, Oğlu Taceddin Alişah'ı Irak ülkesine görevlendirdikten sonra 596/1200 tarihinde Gürganc'a doğru yola çıktı. Sultan'ın Hârezm'e dönmesi üzerine Bâtıniler hem bölgede faaliyetlerine tekrar başladı hem de mutad olan suikast girişimlerini uygulamaya koyuldular. Bu minvalde Bâtıniler, Sultan'ı kendi üzerlerine kışkırttığını düşündükleri Vezir Nizâm-ül-mülk Mesud'u öldürdüler. Bu duruma çok üzülen Tekiş derhal oğlu Kutbeddin Muhammed'i Bâtıniler üzerine büyük bir orduyla gönderdi. Veliâht Muhammed, Toşriz Kalesi'ni dört ay kuşattı. Sultan Tekiş ise bizzat İsmâîliler üzerine sefere çıkacağı sırada nefes darlığı çekmeye başladı ve boğazından kan geldi. Buna rağmen yola çıkan Tekiş, Çah-ı Arap mevkiinde vefat etti. Muhammed tam kaleyi düşürecekken babasının ölüm haberini aldı. Bu durum üzerine veliâht Muhammed ölüm haberini askerden sakladı ve Bâtınilerle yüz bin dinar vergi verme karşılığında anlaşma yaparak Hârezm'e döndü.²² Sultan Tekiş'in özellikle Irak bölgesinde hâkimiyetini tesis ettikten sonra giriştiği Bâtınî mücadelesinde önemli başarılar elde etmesine rağmen, Bâtınilerin gücünü kıramadığı görülmektedir. Bâtıniler, Arslan Gûşâd kalesinin kaybının ve Alamut kuşatmalarının intikamını Vezir Mesud'u ve Şafi reisini öldürerek almış, siyasi emellerini aynı ölçüde devam ettirmeye çalışmışlardır.

4. Hârezmşah Alaeddin Muhammed Dönemi Bâtınî İlişkileri

Alaeddin Muhammed, yukarıda görüldüğü üzere Bâtıniler üzerine yaptığı sefer sırasında babasının ölümünü öğrenmiş ve Bâtınilerle bir anlaşma yaparak, Hârezm'e dönüp tahta oturmuştur. 20 Şevval 596/ 4 Ağustos 1200 tarihinde Hârezmşah tahtına oturan Muhammed, iktidarının ilk yıllarında devletin tanzimi, taht kavgası ve Horasan hâkimiyeti üzerinden Gurlu meseleleri ile uğraşmıştır. Gurlular önceleri Multan hâkimiyeti üzerinden Karmatilerle mücadele etmekteydiler.²³ Daha sonra Gurluların Horasan'a ilk askeri harekâtları sırasında Hârezmşah Muhammed'e karşı Bâtıniler ile anlaşma tesis ettikleri görülmektedir. Bu doğrultuda İbnü'l-Esîr, Gur sultanının kardeşi Muizzeddin'in önce Kuhistan bölgesi Bâtınî muhâriplerini öldürüp yağma ettiğini daha sonra Kenâbâd ve köylerinde yaşayan Bâtıniler üzerine yürüdüğünü aktarır. Muizzeddin'in bu hareketi üzerine Kuhistan hâkimi, Gıyâeddîn'e haber göndererek aralarındaki

21 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, 1988, s.33-34; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XII, çev., Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özyayın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987, s.129; Zekeriyâ b. Muhammed b. Muhammed Kâzvinî, *Asârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd*, I, nşr. Emir Kebir, Tahran, 1373, s.350-351.

22 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, 1988, s.35-36; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XII, s. 129-130.

23 Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsırı ya Târihi İnan ve İslam*, I, nşr., Abdülhâyy Habîbî, Tahran: Dünyayı-ı Kitap, 1363, s.396-397.

anlaşmayı hatırlattı ve bu tedip ve yağma harekâtının kaldırılmasını istedi. Bu durum üzerine Gıyaseddin kardeşine elçi göndererek askeri harekâtı kaldırıp geri çekilmesini istedi. Buna karşılık Muizzeddin istemeyerek de olsa bölgeden ayrıлып Hindistan'a gitti.²⁴

Horasan Bâtınilerinin Gurlular ile anlaşma tesis etmiş olması, bu bölgede Hârezmşah iktidarına karşı bir tavır aldıklarını göstermektedir. Hârezmşah Muhammed, bu ittifaktan dolayı olmasa da uzun bir süre Horasan hâkimiyeti üzerinden Gurlular ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Fakat nihayetinde Muizzeddin Gurî, Hindistan'da Kevkehran ve Cud dağı kabilelerine karşı kanlı bir sefer düzenledikten sonra 602/1206'da Gazne'ye dönüş yolunda Demik menziline fedailer tarafından öldürüldü.²⁵ Bu olayı ilerde görüleceği üzere Nizârî hükümdarı Alaeddin Muhammed, Hârezmşahlara yardım etmek için yaptıklarını iddia edecektir. Ancak Nesevî bu durumun İsmâîlî bölgelerine Gurluların yaptığı tazyikler neticesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir.²⁶

Horasan meselesini hallettikten sonra Sultan'ın Maverâünnehir bölgesi hâkimiyeti üzerinden Karahıtaylarla mücadeleye girdiği görülmektedir. 1208 yılında Karahıtaylara yenilen Sultan, bazı kaynaklara göre belli bir süre esir düşmüş ve ancak bir hile neticesinde kurtulabilmiştir. Fakat bu süreçte Sultan'ın, Gürgeç'e bir müddet dönememesi, Hârezm ülkesinde isyanlara sebep olmuştur. Bu isyancılar içerisinde Nişabur valiliğine atanan Közlük de vardır. Sultan esaretten kurtulup başkente döndükten sonra isyanlar üzerine harekete geçti ve Közlük de bu haberi alınca korkup Toşriz'de bulunan Bâtınî muhtemine sığındı. Fakat İsmâîlî lideri, onun Toşriz'de kalmasının tehlikeli olacağını söyledi ve onu gitmeye ikna ederek kendi yanından uzaklaştırdı.²⁷ Buradan Kirman'a geçen Közlük, daha sonra Sultan'ın Herat bölgesinde olduğu sırada tekrar Toşriz'e döndü. Ancak bölge halkı hem Sultan'dan korktukları için hem de Közlük'ün oğlunun çıkardığı karışıklıklar yüzünden kale kapılarını kapatarak direnç gösterdi. Böylece Közlük, Bâtınilerden beklediği yardımı alamadı ve daha sonra Terken Hatun'un inisiyatifi ile yakalatılarak öldürüldü.²⁸ Közlük'ün isyan sürecinde bir müddet de olsa Bâtınilere sığınmış olması iki siyasi gücün birbirlerine tam olarak düşman bir politika izlediğini göstermez. Çünkü Nizârîlerin en önemli özelliklerinden birisi ortak düşmanlarına karşı kendilerine sığınanları korumaktı. Bu onların dönemin siyasi ilişkilerinde ünlendikleri en önemli politikalarından biriydi.²⁹ Nitekim İsmâîlî lideri, Közlük'ü himaye etmemiş ve bir süre sonra yanından uzaklaşmıştır. Bu durumun sebebi düşmanlıklarının aleni bir şekilde olmamasıydı. Çünkü dostluklarını gösteren açık bir durum ortada olmamakla beraber, henüz düşmanlıklarını

24 İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XII, s.141.

25 el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî ya Târihî İnan ve İslam*, I, s.403.

26 Muhammed en-Nesevî, *Siretü's-Sultan Celâleddin Mengüberti*, ed., O. Houdas, Paris, 1891, s.214; Mohamed en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirti Prince du Kharezem*, par., O. Houdas, Paris: Libraire de la Societé Asiatique de L'école des Langues Orientales Vivantes, 1895, s.356-357; Şehâbü'd-Dîn Muhammed Hurendizî Zeyderî Nesevî, *Siret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, tsh., M. Monevî, Tahrân, 1344, s.231-232.

27 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, 1988, s.54.

28 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, 1988, s.55-56.

29 Daftary, *Muhalif İslâmın 1400 Yılı İsmâîliler Tarih ve Kuram*, s.435.

sergileyecekleri ortam da oluşmuş değildi. Ayrıca Bâtınî hükümdarının, Hârezmşahların artan gücünden endişe duyduğu ilerleyen süreçte giriştiği siyasi ilişkilerle görülecektir. Ancak şu da görülmektedir ki dönemin en önemli siyasi gücü olarak Hârezmşahların etkinliği Bâtınilerin rahat bir şekilde propaganda yapmalarına ve aktif bir ilişkiler ağı kurmalarına engel olmaktadır.

Sultan Muhammed ile Bâtıniler arasındaki bir diğer olay ise Kirman bölgesinde gerçekleşti. Zevzen emiri Nusretüddîn Muhammed'in mali işlerinden sorumlu olan Kıvamül-mülk, Hârezmşah'a kendi emirinin Bâtınilere meyli olduğunu söyledi. Kıvamül-mülk, Nusretüddîn'e ise Hârezmşah'ın ona karşı Bâtıniler üzerinden şüphe ile baktığını söyleyerek onun korkuya kapılmasına sebep oldu. Hârezmşah'ın kendisine yönelik yapacaklarından korkan Nusretüddîn, bu durum üzerine İsmâîlî kalesine sığındı. Kendi lehine olayları hile ile kurgulayan Kıvamül-mülk, böylece Zevzen'i ele geçirdi.³⁰ Bu olaylardan da anlaşıldığına göre Hârezmşah Devleti ile Bâtıniler arasında çekişme olmakla birlikte olayların henüz mücadele boyutuna geçmediği görülmekte ve ilişkilerin 607/1210 yılı arifesinde bölgesel olaylar üzerinden yaşandığı anlaşılmaktadır. Ancak bilhassa Abbâsî Halifesinin emelleri yüzünden, bu süreçten sonra Hârezmşah-Bâtınî ilişkileri mücadele ve çatışma sürecine girmeye başlayacaktır.

Sultan Muhammed dönemi Bâtınî mücadelesini değerlendirirken ortaya çıkan tablo sadece dini bir mahiyetle anlaşılabilir. Bu dönem ilişkilerinde temelde iki yön göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki Halife ve Bâtınî ittifakı ile doğan bölgesel siyaset, diğeri ise Sünnî İslam dünyasında Sultan'ın itibarı meselesidir. Nitekim Halife Nâsır, süreci şekillendiren bir rol üstlenirken, Sultan'ın, Irak-ı Acem bölgesi üzerinden İslam dünyasındaki itibarını düşürmeye ve ona karşı her türlü ittifaka girmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Irak-ı Acem bölgesinde gelişen olaylara paralel olarak Bâtınilerin dönemin olayları içerisinde ehemmiyeti artmaya başladı ve Hârezmşah-Bâtınî ilişkileri mücadele boyutuna geçti. Irak-ı Acem bölgesine 1211 yılından sonra Aydoğmuş'un idaresini ele geçiren Nasıreddin Mengli Bey, hâkimiyet alanını Halife aleyhinde genişletmeye başlayarak, İsfahan, Hemedan ve daha sonrasında da Mazenderan bölgelerine hâkim oldu. Halife, Aydoğmuş'un öldürülmesi sonrası Mengli Bey'e elçi göndererek onu kınadı.³¹ Ayrıca Halife, Özbek'e de haber göndererek onu Mengli Bey'e karşı harekete geçme konusunda teşvik etti ve ona askeri yardımda bulunacağını vadetti. Yine bu süreçte Mengli Bey, Bâtınî kalelerine yapmış olduğu seferler neticesinde İsmâîlî hükümdarı Celaledin Hasan'ın da düşmanlığını kazandı.³²

Bu dönem olaylarının daha iyi anlaşılabilmesi için İsmâîlî görüşlerinin de kısmen bilinmesi gerekmektedir. Nizârî İsmâîlilerinin tarihsel süreci belirtildiği üzere üç döneme ayrılmakta ve Sultan Muhammed zamanı, İsmâîlilerin üçüncü dönemine denk gelmekteydi. Bu dönem,

30 Efdâlüddin Ahmed b. Hâmid Kirmânî, *el-Muzâf ilâ Bedayi' i'l-Ezmân fi Vakayi' -i Kirmân*, nşr., Abbas İkbâl Aştîyânî, Tahran, 1331, s.48-49; Nesevî, *Sîret-i Celâlî' d-Din Mengübernî*, s. 41.

31 İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XII, s.253.

32 İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XII, s.258; Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, s.199; Coşkun Erdoğan, *Hârezmşâh Alâeddin Muhammed Dönemi Siyasî Tarihi (1200-1220)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015, s.170.

İsmâîlilerin son üç efendisinin Bâtınî görüşlerinden ve kıyamet düşüncelerinden ödün verdiği ve Sünnî İslam dünyası ile uzlaşmanın sağlanmaya çalışıldığı dönem olarak tarif edilmektedir. Nitekim bu dönem, Sultan Muhammed, Celaleddin Hârezmşah ve nihayet Moğol istilası süreçlerine denk gelecek ve Nizârî Devleti'nin yıkılma sürecini oluşturacaktır.³³ Bu dönemi başlatan ve daha veliahtlığı zamanında babasına karşı gelerek Bâtınî akidelerini reddeden III. Hasan'dır. 562/1166-7 tarihinde doğan Hasan, babasının son yıllarında aralarında görüş ayrılıkları başladığı ve Hasan'ın kıyamet öğretisini kabul etmediği görülmektedir.³⁴ 607/1210 yılında Celaleddin ünvanını alarak babasının yerine geçen Hasan, bir süre sonra Sünnî İslam dünyasına olan teveccühünü ilan etti.³⁵ Sünniliğe geçişi Bâtınî kaideleri bakımından her ne kadar bir devrim niteliğinde ise de dönemin siyasi olayları açısından da yeni bir sürecin başlangıcı idi. Celaleddin Hasan, itikadi ve siyasi açıdan bu yeni durumu bildirmek için Abbâsî Halifesine, Hârezmşah Muhammed'e, Irak bölgesi ve sair yöneticilerine elçiler gönderdi.³⁶ Halife onun Müslüman olduğuna kanaat getirerek, karşılıklı mektuplaşmalar neticesinde Hasan'a övücü lakaplar kullandı, bütün İslam bölgelerine Hasan'ın ve kavminin iyiliği hususunda fetvalar gönderdi ve Müslümanların onlarla evlenmesine izin verdi. Ayrıca bu süreçten sonra Celaleddin Hasan "Yeni Müslüman" sıfatıyla anılmaya başlandı.³⁷ Hasan, iktidarının ilk döneminde Sünnî İslam dünyasını kendisinin ve Bâtınîlerin yeni durumuna inandırmak için çaba harcadı.³⁸ Ülkesinde camiler inşa ettirdi. Horasan ve Irak bölgelerinden fıkıh âlimleri çağırarak, onlara saygı ve hürmet gösterdi. Bu âlimler Bâtınîlere dini konularda bilgiler verdi. İslami esaslar üzerine hareket ettiğini gören Müslümanlar onunla dostluk kurmaya ve ilişkiler geliştirmeye başladı. Ayrıca Celaleddin, 609/1212-3 yılında annesini Hacca gönderdi. Bağdat'ta çok iyi ağırlanan bu Bâtınî kafilesi, diğer sultanların Hac kâfilelerinin önüne konuldu.³⁹ Halife'nin bu

33 Daftary, *Muhaliif İslamın 1400 Yılı İsmaililer Tarih ve Kuram*, s.377.

34 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, III, 1988, s. 141; Daftary, *Muhaliif İslamın 1400 Yılı İsmaililer Tarih ve Kuram*, s.435.

35 Reşîdüddin Fazlallah Hemedânî, *Cami'ü'l-Tevârih (Tarihî İsmâîliyân)*, tsh., Muhammed Rûşen, Tahran: Miras-ı Mektub, 1387, s.171; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, 2018, s.420; Daftary, *Muhaliif İslamın 1400 Yılı İsmaililer Tarih ve Kuram*, s.419; Muzaffer Tan, "Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/II (2012), s.135.

36 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, III, 1988, s. 141; Reşîdüddin, *Cami'ü'l-Tevârih (Tarihî İsmâîliyân)*, s.174; Cemaleddin Ebü'l Kasım Abdullah b. Ali b. Muhammed Kâşânî, *Zübdetü'l-Tevârih*, haz., Muhammed Tâkî Dânişpejû, Tahran: Müesseseyi Mütalât ve Tahkikâti Ferhengi, 1366, s.216-217; İsmail Kaygusuz, *Nizârî İsmâîlî Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut (Öğretisi, Tarihi, Felsefesi)*, İstanbul: Su Yayınları, 2016, s. 127-128.

37 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, III, 1988, s.142; Reşîdüddin, *Cami'ü'l-Tevârih (Tarihî İsmâîliyân)*, s.172; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, 2018, s.420-421; Farhad Daftary, Alamut Efsaneleri, Çeviren Özgür Çelebi, Ankara: Yurt Yayınları, 2008, s.73-74. نو مسلمان "Nev Müslüman" olarak kaynaklarda geçen bu ifade, Halife'nin onayı ile ilan edilmiş ve dönemin Sünnî İslam bölgelerinde kabul görmesi için yapılmıştır. Bu onay aynı zamanda siyasi açıdan da bir tanınma niteliğindedir. Nitekim Halife'nin 608/1211 yılında yayınlamış olduğu bu fermanla Celaleddin Hasan'ın "nev müselman" sıfatı ile emir olarak Nizârî bölgelerindeki hâkimiyeti onaylanmış oldu. Daftary, *Muhaliif İslamın 1400 Yılı İsmaililer Tarih ve Kuram*, 2001, s.436.

38 Daftary, *Muhaliif İslamın 1400 Yılı İsmaililer Tarih ve Kuram*, s.436; Ayşe Atıcı Arayancan, *Hasan Sabbah ve Alamut "Nizârî İsmailileri"*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017, s. 95.

39 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, III, 1988, s.143; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, 2018, s.421.

Bâtınî kafilisini Hârezmşah Muhammed'in kâfilesinin önüne koyması, Sultan'a karşı yapılmış bir hakaret olarak algılandı ve Sultan bu durumdan dolayı çok incindi.⁴⁰ Ayrıca Halife'nin bu hareketi Hârezmşah Devleti'ne karşı kurulması planlanan ittifak düşüncesinin ilk göstergesi idi.

Yukarıda bahsi geçen Irak-ı Acem bölgesinin siyasi ilişkileri işte Yeni Müslüman Celeleddin'in de katılımıyla farklı bir sürece girmeye başladı ve Hârezmşahlar Devleti'nin de uğraşması gereken mühim bir mesele hâline geldi. Bâtınilerin siyasi açıdan tanınması onların kıyamet öğretisinden kaynaklanan dış dünya ile etkileşimin kesilmesi ve sınırlarının güvenlik tehdidi, Celeleddin'in yeni politikası ile güvence altına alınmaktaydı. Ayrıca Nizâriiler açısından bu yeni durum, tâkiyye sürecinin tekrar başladığı şeklinde algılanarak, siyaseten kendi lehlerine dönemin diğer devletleri ile ilişkilere girebilecekleri anlamına gelmekteydi. Elbette bu yeni dönemin en önemli etkilerinden biri ise Halife'nin kurmak istediği siyasi ittifaklar için Bâtınilerin sahneye sürülmesi idi.⁴¹

Bâtınî hükümdarının Irak-ı Acem bölgesinin siyasi olayları içerisinde Halife'nin safında girmeye başlamasından önce onun Hârezmşah Devleti adına hutbe okuttuğu yönünde bilgiler mevcuttur. Nesevî, eserinde bu yöndeki bilgileri Celeleddin Hârezmşah'ın, dönemin Bâtınî hükümdarı olan Alaeddin ile ilişkisi sürecinde bahseder. Buna göre Hasan, Özbek ile dostluk kurmazdan evvel Sultan adına hutbe okutmakta ve 100 bin dinar vergi vermektedir.⁴² Ayrıca yine Nesevî'ye göre Sultan Muhammed, Irak seferinden döndükten sonra oğlu Gıyaseddin Pirşah'a, Kirman valisi Müeyyedül-mülk'ün ölümü üzerine Kış ve Mekran bölgelerini de dâhil ederek ona verdi. Gıyaseddin ise bu süreçten sonra Mazenderan bölgesine de hâkim olarak Sultan'dan sonra kendi adının okunduğu hutbeyi kardeşi Celeleddin'in Hindistan'dan dönüşüne kadar devam ettirdi.⁴³ Anlaşıldığına göre Bâtıniler, Sultan'ın Irak seferine kadar onun adına hutbe okutmakta ve tabilik açısından Hârezmşah Devleti'ne vergi vermekteydiler. Fakat bu durum Halife'nin, Celeleddin Hasan'ı kendi yanına çekmesi ve Irak olayları içerisinde ittifak oluşturması sürecine kadardır.

Yukarıda görüldüğü üzere Mengli'nin kendi bölgesine saldırılarından dolayı harekete geçen Celeleddin Hasan, Atabeg Özbek ile yakın bir dostluk tesis etmeye başladı.⁴⁴ Azerbaycan'a giden Hasan, burada Özbek tarafından çok iyi ağırlanmakla beraber, Özbek onun askerlerine maaş bağladı, ulufe dağıttı ve Hasan'a hediyeler ve hil'at verdi. Ayrıca günlük masraflar içinde 1000 altın dinar (زرپرپره/zerrî perpere) gönderdi.⁴⁵ Bu ittifak neticesinde Özbek ve Hasan, Halife'ye elçi göndererek harekât ve ittifak planını netleştirdiler. Bu doğrultuda Halife, Muzafferüddin Vech üs-Saab komutasındaki kalabalık ordusunu Mengli üzerine göndermek için hazırladı. Ayrıca Muzafferüddin Gökborü de ordusuyla onlara katıldı. Halife'nin kesin bir zafer elde

40 Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.20; Reşîdüddîn, *Cami'ü'l-Tevârih (Tarihî İsmâîliyyân)*, s.174.

41 Daftary, *Muhalif İslâmın 1400 Yılı İsmâîliler Tarih ve Kuram*, s.437.

42 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, s.213; en-Nesawi, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirtî Prince du Kharezm*, s.355-356; Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.230.

43 Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.40.

44 Müstevfî, *Târih-i Güzide*, 2018, s.421.

45 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, III, 1988, s.143; Reşîdüddîn, *Cami'ü'l-Tevârih (Tarihî İsmâîliyyân)*, s.174.

etme niyeti ile hareket ettiği bu ordu tertibine ayrıca Musul, el-Cezire ve Halep bölgelerinden de askerler çağrıldı.⁴⁶ İttifak güçleri Hemedan'da birleşerek Mengli üzerine harekete geçti. Kerec mevkiinde iki ordu karşılaşınca Mengli beklemediği bu kesif ordu karşısında dağın zirvesine çıkarak direnmek istedi. Savaş uzun bir süre kısmi çatışmalarla devam etti. Daha sonra Mengli dağdan inerek Özbek kuvvetlerine saldırdı. Başlangıçta başarı elde ettiyse de daha sonra yenileceğini anladığı için kaçmak zorunda kaldı.⁴⁷ Savaşın neticesi Halife ve ittifak güçleri lehine neticelenince, başlangıçtaki anlaşma gereği Irak ve havalisi taksim edildi. Buna göre Bâtınî hükümdarına Ehber ve Zencan yönetimi verildi.⁴⁸ Bu bölgeler haricinde kalan başta İsfahan, Hemedan ve Rey olmak üzere diğer bölgeler Özbek'in vali olarak atadığı Oğlımış/Iğlımış'a verildi. Mengli ise Save şehrine geldi ve buranın Şihnesi tarafından başı kesilerek Özbek'e gönderildi. Özbek ise Mengli'nin başını Halife'ye gönderdi. Selçuklu sonrası bölgede oluşan böyle bir gücün bertaraf edilmesi Halife'yi ziyadesiyle memnun etmiştir ki Mengli'nin kellesinin gelmesi üzerine sevinçle kutlamalar yapılmıştır.⁴⁹

Celeleddin Hasan ve müttetikleri tarafından elde edilen bu başarı sadece bölgesel açıdan bir siyasi başarı olarak Bâtıniler hanesine yazılmadı. Bu süreç sonunda Hasan, Sünnî İslam toplumu açısından daha çok benimsenmeye başladı ve bu durum ilişkilerinin daha da derin bir şekle gelmesine de sebep oldu.⁵⁰ Hatta Anadolu Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykavus 612/1216 yılında Antalya'yı Frenklerin elinden aldıktan sonra zaferi bildirdiği hükümdarlar arasında Celeleddin Hasan'da vardı.⁵¹ Hârezmşah Muhammed açısından ise bu süreçten sonra Bâtıniler ile ilişkiler doğal olarak Hilafet üzerinden seyir edecekti. Nitekim Irak-ı Acem bölgesindeki siyasi gelişmeler Hârezmşah Muhammed'in kayıtsız kalamayacağı ve gelişen olaylar neticesinde çok istemese de Bağdat seferine dahi çıkacağı bir sonucu doğuracaktır. Bu sürece giden yolu da yine Bâtınilerin Halife ile yapmış oldukları son ittifak sebep olacaktır. Görüldüğü üzere Oğlımış bölgede Özbek adına hâkimiyet tesis etmeye başlamıştı. Ancak bir süre sonra Oğlımış Sultan Muhammed adına hutbe okutmaya başladı. Nesevî Oğlımış'ın, Sultan adına bölgede hükmettiğini ve onun adına hutbe okutmakla görevli olduğunu belirtmektedir. İşte bu durumda onun ölümüne sebebiyet verdiğini belirtmektedir. Nitekim Oğlımış Mekke'den dönen Hac kafilisini karşılamak üzere çıktığında iki Bâtınî tarafından öldürüldü.⁵² Halife'nin isteği doğrultusunda gerçekleşen bu suikast girişimi Hârezmşah Muhammed için bardağı taşıran son damla oldu ve Muhammed Irak-ı Acem seferine çıktı.⁵³ Bağdat'a kadar düzenlenen seferde Sultan kötü hava koşullarından dolayı başarısızlık elde etmiş olsa da bilhassa Irak bölgesinde idareyi tekrar eline

46 İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, XII, s.258-259; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, III, 1988, s.143; Reşîdüddîn, *Cami'ü'l-Tevârih (Tarihî İsmâîliyân)*, s.174.

47 İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, XII, s.259.

48 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, III, 1988, s.144; Reşîdüddîn, *Cami'ü'l-Tevârih (Tarihî İsmâîliyân)*, s.174.

49 İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, XII, s.259-260.

50 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, III, 1988, s.144; Reşîdüddîn, *Cami'ü'l-Tevârih (Tarihî İsmâîliyân)*, s.174.

51 Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 107.

52 Nesevî, *Sîret-i Celâlü'd-Dîn Mengüberni*, s.21-22; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, XII, s.268.

53 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, 1988, s.99; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, 2018, s.394.

geçirebilmiştir. Bölgedeki bu olaylar Hârezmşah Muhammed'in Halife'den bir türlü almadığı dünyevi iktidar yani "Sultanlık" makamı yüzündendi. Halife Selçuklulardan sonra bu yetkinin Abbâsoğullarında eskisi gibi kalması gerektiğini düşünerek, Hârezmşahların siyasi, sosyal ve dini itibarlarını düşürmek için her türlü çabayı sarf etmekteydi. Bu doğrultuda Bâtınilerin İslam toplumdaki "kâfir" algısından, "yeni Müslüman" algısına getirilmesi bile sağlanmıştı.

5. Celeleddin Mengübirti Dönemi Bâtınilerle İlişkiler

Celeleddin Mengübirti, Hârezmşah Devleti'nin son büyük hükümdarı olarak karmaşa ile geçen bir dönemin talihsiz, ancak üstün özelliklere sahip basiretli bir hükümdarıdır. Onun sergüzeşt hayatı ve hazin sonu kahramanlıklarının ve başarılarının önüne geçmiş olsa da Türk tarihinin en kıymetli asker ve devlet adamı olması gibi meziyetlerini görmezden gelmek mümkün değildir. Mengübirti atası Atsız'ın unvanı olan Celeleddin'in hakkını vererek geçirmiş olduğu şehzadelik döneminde en büyük oğul olmasına rağmen Terken Hatun'un ihtilafı ile veliaht olamamıştı. Ancak babasının Abeskun adasında bulunduğu sırada oğullarını yanına çağırarak Celeleddin'i hükümdar ilan edip saltanat kılıcını beline kuşattığını Nesevî sarâhatle bildirmektedir.⁵⁴

Celeleddin babasının ölümünden sonra dağılan devlet ricalini toplamak ve yeniden düzeni kurmak için bir süre Horasan bölgesinde faaliyetlerde bulduysa da Moğolların takibiyle Gazne'ye kadar geldi. Burada Moğolları yenilgiye uğratan Celeleddin, daha sonra Pervan Muharebesi'nde ağır kayıplar vermesine rağmen direncini korudu. Hindistan'a geçmeden önce Moğollarla Sind ırmağı kenarında yapmış olduğu mücadele neticesinde çaresizce geri çekilmek zorunda kaldı. Hindistan'da belli bir süre yerel hanedanlıklar ve Delhi Türk Sultanlığı ile yapmış olduğu mücadele sürecinde başarılar elde etse de Delhi hükümdarı İl-Tutmuş ve onun kurmuş olduğu ittifak güçleri karşısında Hindistan'dan ayrılma kararı aldı. Ayrıca kardeşinin Irak bölgesinde kurmaya çalıştığı ama gevşek bir irade gösterdiği haberleri de bu kararında etkili oldu.⁵⁵ Celeleddin önce Kırman daha sonra İsfahan bölgesine gelerek, kardeşinin kurmuş olduğu idareyi devraldı. Burada 621/1224 tarihinde tahta çıktı. Sultan buradaki faaliyetlerinde Tebriz'i ele geçirmesiyle beraber Azerbaycan bölgesinde hâkimiyeti büyük ölçüde tesis etmiş oldu.⁵⁶ İslam bölgelerinin Gürcüler tarafından zulme maruz kalması gerekçesiyle Gürcü seferine çıkan Celeleddin, Körpi muharebelerinde büyük başarılar elde etti. 623-4/1226'da tekrar Gürcüler üzerine sefere çıkan Sultan, Tiflis'i ele geçirdi. Genel bir kuşatma ile Abhaz ve Kuzey Gürcistan'da da faaliyetlerde bulundu.⁵⁷

54 Nesevî, *Siret-i Celâlü'd-Dîn Mengüberni*, s.84; Coşkun Erdoğan, "Harezmsahlar", III, *Ortak Türk Tarihi*, ed., Bilgehan Atsız Gökdâğ-Saadettin Gömeç-Osman Karatay, Ankara: Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, 2019, s.262.

55 Erdoğan, "Harezmsahlar", s.263-266.

56 Nesevî, *Siret-i Celâlü'd-Dîn Mengüberni*, s.140-142; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, II, 1988, s.124-127; Aydın Taneri, *Celâlü'd-Dîn Hârizmşâh ve Zamânı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977, s.41-47.

57 Nesevî, *Siret-i Celâlü'd-Dîn Mengüberni*, s.146-150; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XII, s.417-418; Ömer Subaşı, "XIII. Yüzyılda Güney Kafkasya'da Selçuklu İzleri: Atabeglik Müessesesi ve Atabegler", *Vakantivis*, 2 (2017), s. 522-523.

Sultan nizam ve fetih işleri ile uğraştığı bu süreçte Abbâsî Hilafeti de bu durumdan rahatsızlık duymaktaydı. Elçilik teatileri başlangıçta yapılsa da bir süre sonra Hilafet güçleri ile çatışma boyutuna ulaşıldı. Sultan Celeleddin, Halife'nin Kuş Timur ve Muzafferüddin komutasındaki ordusunu büyük bir bozguna uğrattı. Azerbaycan'a geri dönen Sultan, Halife Nasır ve hemen ardından Halife Zâhir'in ölümleri neticesinde yeni Halife Mustansır ile Ahlat kuşatması sırasında anlaşmaya vardı.⁵⁸ Anlaşma Halife'nin hutbede isminin okunmasının kabulüne rağmen Celeleddin'in Sultan unvanı alması ile neticelenmemiştir. Bu durum da bu anlaşmanın geçici bir hüviyete sahip olduğunu göstermekteydi. Nitekim Celeleddin'e sadece Halife tarafından Şahinşah unvanı verildi.⁵⁹

Celeleddin döneminde Hilafet üzerinden artık olmasa da Nizârî İsmâilileri de uğraşılması gereken bir diğer mesele idi. Cüveynî, Moğolların batıya ilerleyişi esnasında, Ceyhun nehrini daha geçmediği sırada Celeleddin Hasan'ın Cengiz Han'a elçi göndererek ona kulluğunu sunduğunu ifade etmektedir. Buna göre Hasan Ceyhun'un batısındaki melikler arasında ilk tabiiyetini bildiren kişidir.⁶⁰ Aynı şekilde Nesevî de bu bilgiyi teyit ederek ileride anlatılacağı gibi İsmâililerle görüşmeye gittiğinde bu husus görüşmelerin en önemli unsuru olarak tartışılmıştır.⁶¹ Ayrıca Kazvinî, Hasan'ın Cengiz Han'a boyun eğmek için elçi gönderdiğini ve bu sayede Han tarafından ona aman verildiğini belirtmektedir.⁶² Netice itibarıyla Hasan'ın kısmen ileri görüşlülüğüne de atfedilen bu durum aslında onun politikası ile uyumlu bir hareketti. Nitekim yanılmaz imamlar kendi dönemlerinin gereğine göre davranmaktaydı. Bu görüş Daftary'nin de özellikle Alaeddin dönemini açıklarken de vurguladığı gibi dışardan tutarsız politika şeklinde algılsa da İsmâililer için tutarlı bir siyasetti. Babası Hasan 618/1221 tarihinde dizanteriden ölünce yerine dokuz yaşındaki oğlu Alaeddin geçti. Bu dönemden itibaren İsmâililer resmen açıklamasalar da tedricen Sünnî uygulamalardan vazgeçerek, kıyamet öğretisine tekrar dönmeye başladılar. Kıyamet öğretisini açıklama ve tutarlı bir geçiş süreci için bu dönemde setr öğretisi (gizlilik öğretisi) diye adlandırılabilir bir açıklama formüle edildi. Bu dönemi formüle eden âlimler arasında Moğol istilasından kaçan Sünnî İslam dünyasının bilginleri de yer almaktaydı.⁶³

Celeleddin Hârezmşah'ın Hindistan'dan dönüş sürecine kadar İsmâililerin siyasi manada Moğollarla bir saldırmazlık anlaşması çerçevesinde topraklarını genişletmeye çalıştığı görülmektedir. Hasan döneminde sağlanan bu anlaşma süreci Alaeddin döneminde de başlangıçta aynı şekilde devam ettirilmiştir. Kuhistan'da askeri ve diğer bölgelerde propaganda şeklinde devam eden yayılma politikası sürecinde İsmâililer, Moğolların yaratmış olduğu karmaşadan

58 Nesevî, *Siret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.200-205; Müstevfi, *Târih-i Güzide*, 2018, s.399; Erdoğan, "Hârezmşahlr", s.268-269.

59 Taneri, *Celâlî'd-Dîn Hârezmşâh ve Zamanı*, s.54-55.

60 Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, III, 1988, s.144; Reşidüddin, *Cami'ü'l-Tevârih (Tarih-i İsmâilîyân)*, s.175; Kâşânî, *Zübdetü'l-Tevârih*, s.217.

61 Muhammed en-Nesevî, *Siretü's-Sultan Celâleddin Mengübertî*, s.213; en-Nesawi, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirti Prince du Kharezm*, s.355-356; Nesevî, *Siret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.230.

62 Müstevfi, *Târih-i Güzide*, 2018, s.421.

63 Daftary, *Muhâlif İslâmın 1400 Yılı İsmâililer Tarih ve Kuram*, s.438.

ellerinden geldikçe faydalandılar. Kuhistan bölgesinin emiri Şihâb Mansûr-i Ebûl-feth, hikmet ve felsefe bilen cömert bir muhteşemdi ve bu dönemde birçok âlimi maiyetine aldı. Onun Alamut ile olan ki bilhassa Cüzçânî'den anlaşıldığı kadarıyla eski öğretti doğrultusundaki hareketleri neticesinde görevinden alındı ve yerine Şemsüddin Hasan görevlendirildi. Bu emir döneminde Sistan bölgesi yöneticileri ile mücadeleye girildi. Neticede Sistan emiri Yemineddin fedailer tarafından öldürüldü. Onun yerine İsmâîlilerin desteklediği Rükneddin geçtiyse de daha sonra o da kendi gulamı tarafından öldürüldü. Bundan sonra Sistanlılar önce Şihabeddin b. Harb'ı daha sonra ise onun kardeşi Ali'yi tahta geçirdiler. Buna karşılık İsmâîliler, Osman'ı desteklediler ve Kirman'da bulunan Melik Taceddin Yınaltekin Hârezmî'den yardım istediler. Yınaltekin, Sistan'a geldiğinde Osman'ı bertaraf ederek tahta kendi çıktı. Böylece Kuhistan emiri Şemseddin, Yınaltekin'e karşı harekete geçti ve yapılan savaşta onu yenilgiye uğrattı. Cüzçânî'nin de elçi olarak Yınaltekin tarafından görevli olduğu bir anlaşma ile iki taraf arasında sulh akdedildi. Bu olaylar neticesinde İsmâîlilerin Kuhistan bölgesinde yetmiş civarında kaleye hâkim oldukları görülmektedir.⁶⁴ Ayrıca İsmâîliler daha sonra Hârezmşah Devleti ile sorun hâline gelen Dâmğân'a hâkim olmuşlar ve propaganda faaliyetleriyle de Rey civarına yönelik girişimlerde bulunmuşlardı.⁶⁵

Görüldüğü üzere Nizârî İsmâîlileri Hârezmşahlardan kalan siyasi boşluğu kendi lehlerine kullanma yönünde hareket etmekteydiler. Buna karşılık Celeleddin'in durumunu da takip ediyorlardı. İsmâîlilerle Celeleddin arasındaki ilk münasebetler Hârezmşahların Irak bölgesinde hâkimiyet kurduğu süreçte başladı. Reşideddin'in kaydına göre Sultan bu bölgedeyken Celeleddin Hasan ona destek vermiş ve onunla birlikte hareket etmiştir. Reşideddin bu durumun birkaç sene devam ettiğini belirtmekte ve daha sonra Moğollar karşısındaki çaresizliğinden dolayı bu anlaşmadan yüz çevirmek zorunda kaldığını söylemektedir.⁶⁶ Reşideddin'in bu kaydı ihtilafı olmakla birlikte Sultan'ın ordusuna katılıp onunla birlikte birkaç sene mücadelede bulunduğu iddiası da mübalağalı gözükmemektedir. Ancak yine de İsmâîlî hükümdarının Sultan Celeleddin'in Irak'da hâkimiyeti tesise başlaması sonrası ilişkiye geçtiği aşikârdır.⁶⁷ Nitekim bu dönem, Moğolların Horasan üzerinde kısmen başarısız olduğu bir döneme denk gelmekte ve İsmâîlilerin de şartlara göre hareket ederek Sultan ile anlaşmaya çalıştıkları bir süreç yöneldiklerini düşündürmektedir.

Hârezmşah Celeleddin'in Rey'de bulunduğu bir sırada İsmâîlî hükümdarı Alaeddin tarafından gönderilen elçi, Sultan'a gelerek anlaşma emelinde olduklarını bildirdi. İsmâîlî hükümdarı

64 Minhâc-ı Sirâc el-Cüzçânî, *Tabakât-ı Nâsırî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, çev., Mustafa Uyar, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2016, s. 145-149; C.E. Bosworth, *The History of Saffarids of Sistan and The Maliks of Nimruz (247/861 to 949/1542-3)*, California and New York: Mazda Publishers/Bibliotheca Persica, 1994, s.403-405; Daftary, *Muhalif İslamın 1400 Yılı İsmâîliler Tarih ve Kuram*, s.443-444.

65 Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.164; Daftary, *Muhalif İslamın 1400 Yılı İsmâîliler Tarih ve Kuram*, s.444.

66 Reşidüddin, *Cami'ü'l-Tevârih (Tarihî İsmâîlyân)*, s.174.

67 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübertî*, s.214; en-Nesawi, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirti Prince du Kharezm*, s.356-357; Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.231-232.

Moğolların takibinde olan ve Halife ile ilişkileri gergin bir seyir izleyen Celaleddin'e yardım teklifinde bulundu. Buna göre dokuz İsmâîlî fedaisi takdim edilerek Sultan'ın düşmanlarını öldürmekle görevlendirileceği bildirildi. Bu yardım karşısında Sultan, devletin ileri gelenleri ile istişarelerde bulundu ve çoğunluğun kanaati ile yardım teklifinin kabul edilmesi düşünüldü. Ancak o sırada Irak naibi olan Şerifül-mülk'ün itirazı ile durum tersine döndü. Nitekim Şerifül-mülk bu teklifin bir Bâtîni hilesi olduğunu, bununla Sultan'ın düşmanlarının ve uygulayacağı politikanın öğrenilmek istendiğini söyledi. Sultan, naibinin düşüncesini haklı bularak fedailerini Alamut'a geri gönderdi ve mesajında şunları söyledi: "Bizim dostluğumuzda düşmanlığımızda Alaeddin'e gizli değildir. Eğer onun böyle bir şüphesi varsa bizi yanında düşünmesin."⁶⁸ Sultan böylece İsmâîlî liderinin bu hamlesine aynı taktikle karşılık vererek, onunla mevcut olan gerginliğin devamını korudu.

Sultan Celaleddin, İsfahan'da iken Moğollarla yaptığı mücadeleden sonra Vezir Şerifül-mülk'e bir mektup göndererek İsmâîlî tacirlerin arasında bir Moğol elçisinin Suriye'ye gitmekte olduğunu bildirdi. Mektupta Sultan bunların Bağdat'ı geçtiğini ve Suriye'ye giden veya Anadolu'dan gelip Horasan'a doğru giden tüm kervanlarını durdurmalarını emretti. Bu kervanlar içerisinde Moğol elçileri veya onlarla çalışan birileri bulunursa muhakkak alıkonularak kendisine bildirilmesini istedi. Vezir hemen tedbir olarak yolların kontrolünü sağladı. Suriye'den gelen bir İsmâîlî kervanı durduruldu ve hepsi öldürüldü. Kafilenin tüm malları da göreve katılanlar arasında dağıtıldı. Vezir kendi inisiyatifi ile böyle bir kıyım kalkışmasına rağmen, Moğollarla ilgili veya Hilafet merkezini itham edecek bir delil bulamadı. Bu olay üzerine İsmâîlî hükümdarı, elçilik heyetini Sultan'a gönderdi. Elçi Esedüd-din Mevdud, Vezir'in yaptıklarını şikâyet ederek, el konulan malların iadesini talep etti. Sultan, öldürülenler için özür diledikten sonra Şerifül-mülk'ü bu davranışından dolayı kınadı ve el koyduğu malları geri vermesini söyledi. Ayrıca diğer dağıtılan malların tedariki için de Hâcib Tutak b. İnanç Han'a emir verdi. Tutak, vekâleten bu olayın çözümünde Şerifül-mülk'ü elinden geldiğince az incitecek şekilde davrandı. 30 bin dinar ve on Arap atını elçilik heyetine sundu. Geriye kalanın ise verilemeyeceğini bildirerek özürlerini sundu. Bu olay Sultan'ın kardeşi Gıyaseddin'in Alamut'a sığınmasından hemen önce cereyan etti. Yaklaşık olarak 624/1227 yılının başlarına tekabül etmektedir.⁶⁹ Bu olayda Sultan kendisine karşı bir Moğol-İsmâîlî ittifakından şüphe etmekte ve elde edeceği böyle bir delille İsmâîliler'e yönelik politikasını şekillendirmek istemekteydi. Nitekim Sultan'ın İsmâîlî-Moğol ittifakına inancı bu karışık dönemde kabul edilebilir durumdu.⁷⁰ Ayrıca böyle bir durumun ortaya konulması Hilafet merkezi ile ilişkiler içinde kullanılacak bir koz niteliğindedir.

68 Nesevî, *Sîret-i Celâlü'd-Dîn Mengüberti*, s.140-142.

69 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengüberti*, s.158-159; en-Nesawi, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirti Prince du Kharezm*, s.262-264; V.V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, haz. Kâzım Yaşar Koprıman-İsmail Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s.135.

70 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, XIII, çev., Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995, s.241.

Nesevî’de olayların tarihi kronolojik açıdan bir sıra niteliğinde ele alınmamıştır. Bu itibarla Nesevî genelde bir olayı anlatırken ilerde veya geride cereyan eden olaylara da atıflar yapmaktadır. Bu durumda bazen özellikle tafsilatı karışık mevzuların kronolojik sıralamasında hatalara sebebiyet vermiştir. Nitekim Celaleddin dönemi İsmâîlilerle ilişkilerde de böyle bir durum söz konusu olmakla birlikte Orhan’ın Bâtıniler tarafından öldürülmesi meselesi de bu yönüyle oldukça karışıktır. Orhan, Sultan’ın Hindistan’dan itibaren yanında yer alan beylerindendi. Celaleddin ilk döneminde hizmetinde bulunanlara nakdi bir ödeme yapamadığından ilerde elde edilecek bölgelerin dağıtımına yönelik vaatlerde bulunmaktaydı. Bu itibarla Horasan bölgesinde elde edilen yerler Orhan’a iktâ olarak verildi. Orhan’ın uhdesinde olan bölgeler İsmâîliler ile sınırdı. Bir müddet sonra Orhan’ın naibi İsmâîlilerin hâkimiyetinde olan Kuhistan, Tun ve Kayen bölgelerinde ganimet toplamaya ve tecavüzlerde bulunmaya başladı. Bu durum üzerine Şam’da İsmâîlî naibi olan Kemal, Sultan’a şikâyetle bulundu. Sultan elçinin şikâyetine kulak vererek, Vezir Şerifül-mülk’e, Orhan ile elçinin buluşturulması, şikâyetlerini ona tafsilatıyla anlatması emrini verdi. Orhan bunu kabul etti ve yapılan görüşmede Kemal hiddetli bir üslupla tehditkâr konuştu. Orhan bunun üzerine çizmelerinde ve kemerinde bulunan hançerleri çekerek Kemal’in önüne attı. Ona “işte hançerlerimiz ve kılıçlarımız ki sizinkilerden daha keskin ve daha uzundurlar.” diyerek tehdidine boyun eğmediğini gösterdi. Elçi bu durum karşısında eli boş bir şekilde geri döndü. Daha sonra Sultan, Gence’den ayrıldığında üç Bâtınî fedaisi Orhan’ı öldürdü. Fedailer daha sonra “Alaeddin’e canımız feda olsun.” diyerek Şerifül-mülk’ün saray kapısına kadar geldiler. Vezir bu sırada Sultan’ın yanındaydı. Fedailer onun hizmetçilerinden birini de yaraladılar. Bu olayın neticesinde halk onları taş atarak linç ettilerse de fedailer son nefeslerine kadar Alaeddin’e bağlılıklarını haykırdılar.⁷¹

Bu olaydan sonra Nesevî iki tarafın anlaşmaya vardığını aşağıda anlatılacağı şekilde kaydetmektedir. Ancak İbnü’l-Esîr, Orhan’ın öldürülmesi üzerine Sultan’ın harekete geçerek askeri müdahalede bulunduğunu kaydeder. Buna göre, Celaleddin, Alamut havalisine doğru asker sevk etti ve Girdkûh ve Kumis taraflarını tahrip etti. İsmâîliye mezhebine bağlı kişiler öldürüldü, malları müsadere edildi ve kadın ve çocukları esir edildi.⁷² Orhan’ın öldürülmesine çok sert bir şekilde karşılık veren Sultan intikamını almakla beraber, İsmâîlilere de ağır bir darbe indirmiş oldu. Nesevî’de Sultan’ın hareketinin teferruatlı bir şekilde kaydı mevcut olmasa da İbnü’l-Esîr’in bu kaydı mühimdir. Nitekim Orhan gibi bir emirinin ölümüne Sultan’ın cevapsız kalması da beklenemezdi. Ayrıca aşağıda yapılan anlaşma zaten öteden beri var olan sorunlara yönelik bir anlaşma olup, İsmâîlilerin Moğol istilası sırasında elde ettikleri bölgelerin durumu hakkındadır.

Nesevî, Emir Orhan’ın öldürülmesini anlattıktan sonra Alamut’tan gelen elçilik heyetinden bahseder. Buna göre olayın olduğu sırada Alamut’tan Beylekan’a gelen Bedreddin Ahmed

71 Nesevî, *Sîret-i Celâlî’ d-Dîn Mengübernî*, s.163-164; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, XIII, s.241.

72 İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’l-Tarih*, XII, s.428; Mükrimin Halil Yınanç, “Celâleddin Harzemşah” İslam Ansiklopedisi, c.3, (Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), s.50.

adındaki elçi, Orhan'ın hadisesini duyunca şaşkınlık içinde kaldı ve Sultan'ın yanına gidip gitmemekte tereddüt etti. Bu durum üzerine Bedreddin, Vezir Şerifül-mülk'e başvurdu. Şerifül-mülk, Orhan'ın hazin sonunun kendine de bir gün gelebileceği endişesiyle durumu kontrol altına almak istedi. Elçiye hemen haber göndererek yoluna devam edip Sultan'ın yanına gelmesini istedi ve kendisinin işleri düzelterekine dair de söz verdi. Nesevî, Bedreddin'in geliş amacının aslında Hârezmşahlara İsmâîlî ülkesine yaptıkları tecavüzlere karşılık bir anlaşma zemini bulmak olduğunu belirtmektedir. Nitekim Moğolların saldırıları sırasında İsmâîliler Dâmgân'ı uhdelerine almışlardı ve Sultan da bu duruma karşılık bölgeyi geri istemekteydi. Görüşmeler neticesinde Vezir Şerifül-mülk'ün aracılığı ile anlaşma yapıldı ve İsmâîliler Dâmgân'a karşılık yılda 30 bin dinar vergi ödemeyi kabul ettiler.⁷³ İki taraf arasındaki bu anlaşma Şerifül-mülk sayesinde akdedilmiş ve Orhan'ın ölümü, Sultan'ı üzmüş olsa da anlaşmanın şartlarını kabul etmiştir. Nitekim burada anlaşmanın sağlanmasındaki önemli bir sebep ise Sultan'ın bu sırada Moğolların Horasan bölgesindeki faaliyetleri ile uğraşmasıydı.

Yukarıdaki Hârezmşah-İsmâîlî anlaşmasında etkin bir rol izleyen Şerifül-mülk'ün böyle davranması da dikkat çekicidir. Nitekim onun öncelikli olarak Orhan ile aralarında düşmanlık vardı ve Orhan'ın öldürülmesi kendisine durmadan sorun çıkaran bu emirden kurtulmasını sağlamıştı. Vezir'in bu olaydaki tavrını, İsmâîlilerin bu dönemdeki etkinliklerini ve Hârezmşah Devleti'ne yönelik faaliyetlerini açıklaması bakımından yapılan anlaşma sonrasında geçen bir olay oldukça mühimdir. Nitekim anlaşma sağlandıktan sonra Vezir ve elçi Bedreddin, Azerbaycan'a doğru yola çıktılar. Serav (Serab) şehrine geldiklerinde içki meclisi kuruldu. Bir süre sonra Bedreddin sarhoşluğunda etkisiyle “Fedailerimiz şu an sizin askerinizin içinde dahi mevcuttur ve o kadar yerleşmişlerdir ki sizin gulamlarınızdan ve hizmetçilerinizden biri, bazısı ahırlarınızda hizmet etmektedir ve bazısı da Sultan'ın yakın çavuşlarının arasındadır.” dedi. Şerifül-mülk bunun üzerine elçiye ısrarla bunların kim olduğunu göstermesini istedi ve onlara bir şey yapılmayacağına karşılık da mendilini (دستيارچه) verdi. Bedreddin fedailerden beşini çağırdı. Bunların içinden biri Şerifül-mülk'e “Falan yerde seni öldürme fırsatı yakalamıştım ama yapmadım çünkü seni öldürme fermanı gelmemişti.” dedi. Bu sözünü duyduktan sonra Vezir, üstündeki hırkasını atarak fedailerin önüne oturdu. Onlara “Bna kastetme sebebiniz nedir? Alaeddin benden ne istiyor? Benim ne kabahatim veya günahım oldu ki kanımı dökmeyi arzuluyor? Ben nasıl Sultan'ın kölesiysem aynı şekilde onun da kölesiyim. Şu an sizin elinizdeyim ve her ne isterseniz yapın.” dedi. Vezir burada aşağılanmış ve çaresiz bir şekildeydi. Bu durumu Sultan duyunca çok kızdı ve kendi emirlerinden birini göndererek, o beş fedainin kendi çadırının önünde yakılması emrini verdi. Vezir'in artık bu görevi yerine getirmemesi

73 Nesevî, *Sîret-i Celâlü'd-Dîn Mengübernî*, s.164; Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübertî*, s.131-132; en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirti Prince du Kharezm*, s.219-222. Bu bölgenin özellikle İsmâîliler için Hasan Sabbah'tan itibaren ayrı bir önemi vardı. Bölgede bulunan Girdkûh kalesi Alamut'dan sonra ele geçirilen en mühim kaleydi ve 300 metrelik sarp kayalıklar üzerinde yer alması ve stratejik konumu onun önemini artırmaktaydı. Alamut'un arka bahçesi olan ve İsmâîlî hanedan üyelerinin de yaşadığı bir kale olarak Girdkûh, Bâtıniler için ellerinde bulunması gereken bir mevki idi. Cihan Piyadeoğlu, “Selçuklu ve İsmâîlî Kalesi Girdkûh”, *Türkiyat Mecmuası*, XXVII/1 (2017), 250.

mümkün değildi. Onun çadırının önünde büyük bir ateş yakıldı ve beş fedai ateşe atılarak öldürüldü. Fedailer son nefeslerinde “Alaeddin’in yoluna kurban oluruz.” diyerek yandılar. Ayrıca Sultan, uhdesinde fedailerini istihdam ettiği için mukaddem-i çavuşan Kemaleddin’i de idam ettirdi.⁷⁴ Bu olaydan sonra Sultan, Irak’a gitti ve Şerifül-mülk Azerbaycan’da kaldı. Nesevî, bu süreçte Vezir’in yanında olduğunu ve Alamut’tan Selahaddin Ali adında bir elçinin geldiğini kaydeder. Elçi eğer Vezir sağ kalmak istiyorsa yakılan beş fedai için diyet ödemesi ve her biri için on bin dinar vermesi gerektiğini söyledi. Endişe ve korkuya kapılan Vezir, elçiyi ve onun yanındakileri hususen ağırladı ve onlara çokça değerli hediyeler sundu. Daha sonra Vezir, Nesevî’ye her yıl anlaşma gereği Alamut’un ödemesi gereken vergiden on bin dinar düşülmesi üzere resmi bir yazı yazmasını istedi. Nesevî resmi evrakı hazırladıktan sonra da Şerifül-mülk, kendi mühürünü basarak elçiye takdim etti.⁷⁵ Görüldüğü üzere Vezir’in Alamut’la ilişkileri bir tabiiyet icabındadır ve Hârezmşah Devleti içerisinde Bâtıniler yine Selçuklu döneminde olduğu gibi oldukça etkin bir haldedirler.

Hârezmşah ile İsmâîliler arasındaki ilişkilerin yukarıda varılan anlaşmalara rağmen dostane olmadığını gösteren bir diğer mesele de kardeşi Gıyaseddin’in Alamut’a sığınmasıdır. İsmâîliler düşmanlıklarını gizliden gizliye devam ettirirken, Sultan Celaleddin de bu habis düşmana karşı kontrollü bir siyaset yürüterek öncelikli meselelerinden dolayı tam olarak müdahale etme şansı bulamamaktaydı. Ancak İsmâîliler bilhassa Moğolların Irak’a gelişinden sonra düşmanlıklarını açıktan yapmaya başladılar. Nitekim bunun ilk göstergesi Atabeg Özbek’in oğlu Hamuş Bey’in, Alaeddin’e sığınmasıydı.⁷⁶ Hârezmşahların düşmanlarıyla gizli ilişkiler kuran ve Sultan’ın yanından kaçanların sığındığı bir yer hâline gelen Alamut, Gıyaseddin’i de himaye etmesiyle son dönemki siyasetini açığa vurmuş oluyordu. Gıyaseddin, Sultan’a devretmek zorunda kaldığı bölgesel hâkimiyetinin yanı sıra gün geçtikçe etrafındaki adamları da kaybetmekteydi. Son olarak onun yanından ayrılan gulamlarının İsfahan Şihnesi Nusretüddin Muhammed bin el-Hüseyn Harmil’e sığınması olayı ile başlayan süreçte, Gıyaseddin bir işret meclisinden sonra Harmil’i öldürdü.⁷⁷ Sultan bu duruma hem çok üzüldü hem de kardeşinin kendisine ihanet etmesinden şüpheye kapıldı. Onun adaletin önünde yargılaması için kadıya emir verdi. Bu durumdan korkuya kapılan Gıyaseddin, bir fırsatını bularak kaçma yoluna girdi. Yargılanma süreci devam ederken Moğollar da İsfahan’ın önüne geldiler. Gıyaseddin durumdan istifade ederek savaş başlar başlamaz orduyu terk etti ve Huzistan’a doğru yola çıktı. Sultan önündeki büyük beladan ötürü kardeşinin ihanetini önemsemedi. Gıyaseddin, Hilafet makamına Vezir Kerim eş-Şerik’i göndererek, bir tür yardım ve anlaşma teklif etti. Buna göre önceden kurmuş oldukları iyi ilişkileri hatırlatan Gıyaseddin, kardeşi geldikten sonra Irak’a yönelik taarruzda bulunmak zorunda kaldığını bildirmekte ve bundan sonra kardeşinden ayrıldığını ve kendisine yardım edilirse eski günlerdeki itaatine devam edeceğini

74 Nesevî, *Sîret-i Celâlî’ d-Dîn Mengüberni*, s.165.

75 Nesevî, *Sîret-i Celâlî’ d-Dîn Mengüberni*, s.166.

76 Nesevî, *Sîret-i Celâlî’ d-Dîn Mengüberni*, s.161.

77 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü’s-Sultan Celâleddin Mengüberti*, s.140-141.

bildirdi. Bunun üzerine Hilafet, elçiye şimdilik 30 bin dinar ihtiyaçların acilen karşılanması için nakdî yardım ve çeşitli hediyeler vererek geri gönderdi.⁷⁸

Halife'ye sığınan Gıyaseddin, gereken hamiliği göremeyince ki İbnü'l-Esîr bunun Hûzistan naibi tarafından Halife'ye bir tuzak olduğunun söylenmesinden sonra gerçekleştiğini bildirir, Sultan'ın da Hûzistan'a doğru geldiği haberini alınca korkuya kapılarak hemen Horasan yönünde ilerlemeye başladı ve nihayetinde kendini en emin hissedeceği yer olarak gördüğü Alamut'a gitti.⁷⁹ Sultan ise daha sonra Rey üzerinden Abhaz'a kadar birliklerini dağıtarak Gıyaseddin'in kaçış yollarını kapattı. Olayların bundan sonraki seyri biraz karışık olsa da Nesevî'nin malumatı daha sarîh görünmektedir. Alamut hâkimi Alaeddin, Sultan'ın tavrını haber aldıktan sonra hemen ona bir elçi gönderdi ve aracılık yapmak istediğini bildirdi. Sultan bu teklifi kabul ederek elçilik heyetine, ehliyetine güvenilen kişilerden olan Tacül-mülk Hârezmî ve Taştard Cemeleddin Ferruh'u katarak Alamut'a gönderdi. Elçilik heyeti Gıyaseddin'in iade edilmesini talep etmekteydi. Fakat Gıyaseddin bunu kabul etmedi ve kardeşine teslim olmak yerine ülke ülke dolaşmayı tercih ettiğini Alaeddin'e ilettiler. Ayrıca kendisinin burada kalması sorun yaratacağı için ondan yolculuk için yardım etmesini talep etti. Alamut hâkimi ona yükleri ve adamları için 400 civarı at verdi. Gıyaseddin böylece Alamut'dan ayrılarak Kirman'a gitti. Yolda bir ara tuzağa düşme tehlikesi yaşayan Gıyaseddin, Kirman'a varduktan sonra buranın hâkimi Barak tarafından bir kaleye hapsedildi ve sonrasında da burada öldü.⁸⁰ Görüldüğü üzere Alamut artık diplomatik alanda inisiyatif olarak gizli düşmanlığını açık hâlde getirmeye başlamıştır. Ancak bu durumu uzun soluklu götüremeyeceğini ve bir müdahaleye karşılık veremeyeceği için Gıyaseddin'i himaye etmeyi sürdürmemiştir. Yine de Gıyaseddin'e yardım edilmesi ve ona ikmal için tedarik sağlanması, Hârezmşahların aleyhine olacak her durumu desteklediğini göstermektedir.

İsmâîlî-Hârezmşah ilişkilerinin bilhassa Gıyaseddin'in himayesi ile gerginleşme sürecine Alamut veziri Alaeddin'in, Sultan tarafından öldürülmesi eklendi. Böyle bir karşılığın verilmesinde Irak bölgesindeki Hârezmşah hâkimiyetinin güçlenmesi ve bölge emirlerinin Sultan'a olan bağlılığı etkin olmuştur. Alamut veziri Alaeddin, Kazvin dağlarına mutad kışlık hayvan yemi tedariki için çıktığında Save hâkimi Bahaüddin Sükker, İsmâîlî güruhu üzerine ordu sevk etti. Yapılan mücadele neticesinde Alaeddin esir alındı. Daha sonra Save hâkimi, Alaeddin'i, Sultan'ın yanına Ahlat'a gönderdi. Bundan memnuniyet duyan Sultan, Alamut vezirini Tebriz yakınlarındaki Dizmar kalesine hapsedti. Vezir dört ay sonra burada öldü.⁸¹

İsmâîlilerle sorunların Hârezm Devleti için neticeye vardırılması ve izlenecek siyasetin belirlenmesi için Nesevî'nin elçi olarak görevlendirilmesi iki güç arasındaki ilişkileri daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Öncelikli olarak vergi meselesinde Girdkûh üzerinden

78 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, s.140-143; en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirti Prince du Kharezem*, s.236-238; Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.173-175.

79 İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XII, s.433; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, 2018, s.397.

80 Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.175-176; Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, s.143-144; en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirti Prince du Kharezem*, s.238-239.

81 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, s.196; en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirti Prince du Kharezem*, s.327; Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.209.

anlaşmaya varılmışsa da Alamut ödemeyi geciktirmekteydi ve Şerifül-mülk'ün diyet olarak vadettiği 10 bin dinarın düşürülmesi de Sultan tarafından onaylanmış değildi. Alamut'dan gelen Feleküddin adındaki elçi iki yıllık da borç olmasına rağmen yıllık vergiden 10 bin dinar eksik şekilde 20 bin dinar getirdi. Elçi tüm borcun ödenemediği için özürlerini dile getirmekte ve vadesi dolan borç için çeşitli bahaneler ileri sürmekteydi. Bunun üzerine Sultan, Nesevî'ye önce Irak valisi ile olan bir meseleden dolayı İsfahan'a daha sonra da Alamut'a gitmesini emretti.⁸² Nesevî eserinde gitme sebebi olarak vergi tahsilindeki sorunun yanı sıra Alaeddin'in tavrını öğrenmek, ona Gıyaseddin'den dolayı Sultan'ın kızgınlığını belli edecek tarzda bir teşrifât üzere hareket etmek ve gerekirse tekdir ve tahkirler sunmaktı demektedir. Ayrıca Moğollarla İsmâîlilerin kurmuş oldukları ilişkileri sormak ve ayrıca Sultan adına hutbe okunmasını bildirmektir. Nesevî, Alamut'a gittiğinde eğer Alaeddin tarafından kabul edilmezse geri dönecek, el öpmeyecekti. Bu durumdan ötürü tereddütte düşen Nesevî, Irak naibi Şerefeddin'e danıştı ve onun tavsiyeleri üzerine hareket etmeye karar verdi.⁸³

Nesevî, Alamut'a vardığında Vezir İmadeddin Muhteşem tarafından karşılandı ve kendisine elçiliğine konu olan mevzuları sordu. Nesevî, kendisine verilen talimat üzere hareket ederek Alaeddin ile görüşmek istediğini ve sadece ona iletmesi gereken konular olduğunu bildirdi. Üç gün sonra bir tepenin üzerinde Alaeddin tarafından kabul edildi. Nesevî ilk önce hutbe meselesini açtı ve bu konuda daha önce Sultan Muhammed döneminde kadılık görevinde bulunan ve III. Hasan'a gönderilmiş olan Kadı Mücireddin'den aldığı belgeyi göstererek, eskiden olduğu gibi hutbenin tekrar Hârezmşahlar adına okunmasının Sultan tarafından istendiğini arz etti. Hutbe konusunda tartışmalar yaşandı ve Alamut heyeti Kadı Mücireddin'i sahtekârlıkla suçlayarak bu durumu inkâr etti. Bu uzun münakaşada hutbe meselesi inkâr edilse de Nesevî bunun herkes tarafından bilinen bir gerçek olduğunu belirtmekte ve o dönemde Sultan-ı Kebir adına hutbe okunması ile birlikte anlaşma şartlarında olan yıllık 100 bin dinar vergi ödendiği hususunu da dile getirmektedir. Diğer bir mesele ise ki öncelik sırasına göre ele alınmaktaydı bu mevzular, Alaeddin'in adamlarından biri olan Bedreddin Ahmed'in Maverâünnehir'de Moğollarla görüşmesi ve bu görüşmenin sebebi hakkındaydı. Buna karşılık İsmâîlî hâkimi kendilerinin Moğollarla komşu olduklarını ve bu yüzden de sınırlarını korumaları için elçi olarak Bedreddin'in gönderildiğini ifade etti. Ayrıca eğer bu durumun Sultan'a karşı bir ittifak olduğu kanıtlanırsa her türlü müdahaleye de açık olduklarını bildirdi.⁸⁴ Böylece hutbe ve Moğollarla olan münasebet meselelerini İsmâîliler kendi siyasal mevcudiyetleri bakımından değerlendirerek karşılık verdiler. Bu iki konuda Hârezmşah aleyhine bir tavır alınması İsmâîlî politikasının bu dönemki gereklilikleri yönünde tutarlı adımlar olarak görülebilir.

82 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, s.210; en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirtî Prince du Kharezm*, s.350-351; Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.226.

83 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, s.213; en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirtî Prince du Kharezm*, s.353-354; Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.229.

84 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, s.213; en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirtî Prince du Kharezm*, s.355-356; Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.230.

Moğol-İsmâîlî ittifakı hakkında kaynakların kısmen sessiz kalması ve kısmen de bu ittifak hakkında farklı bilgiler vermesi, böyle bir durumun varlığı hakkında tarihçileri şüpheye düşürmektedir. Konunun biraz daha iyi anlaşılması için bu ittifak hakkında şimdiye kadar öne sürülen görüşlere kısaca bakmak gerekmektedir. Hodgson, İsmâîlilerin Moğollarla ilk ilişkilerini fırsattan yararlanmak olarak görmekte ve düşmanlık içinde olmadıklarını ifade etmektedir. Nitekim Hodgson, Cüveynî'ye dayanarak ittifak konusunda temkinli yaklaşarak bunun başlangıçta diplomatik ilişkiler olduğunu düşünmektedir.⁸⁵ Lewis ise İsmâîlilerin Hârezmşahların doğuda Moğollar ve batıda Halife olmak üzere her iki düşmanı ile de ilişkilerinin devam ettiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Lewis, Moğol ilerleyişi karşısında insanların güvenli bir liman olarak İsmâîlî bölgelerine akın etmelerinin de altını çizer.⁸⁶ Bu iki tarihinin ihtiyatlı tavrına karşılık Timothy Way, Moğol-İsmâîlî ittifakını sorguladığı çalışmasında böyle bir durumun varlığını kanıtlama noktasındadır. Ona göre İsmâîlilerle Moğollar arasındaki ittifaktan şüphe duyulmasına sebep İsmâîlî Devleti'nin daha sonra Moğollar tarafından yıkılmasıdır. Ancak ittifak bilhassa Celeddin Hârezmşah'ın ölümünden sonra bozulmuştur demektedir. Bu sürece kadar Moğollar ve İsmâîliler arasında elçi teatisi, karşılıklı saldırmazlık anlaşması ve hatta İsmâîlilerin Moğollara Celeddin hakkında istihbarat sağladıklarını kanıtlamaktadır.⁸⁷

Nesevî daha sonra haracın (النتوة) kalanının ödenmesi ve bu meselenin çözüme bağlanması hususunu ifade etti. Münakaşalar yeniden başladı. Alamut heyeti Firuzkuh valisi Eminateddin Refik'in Kuhistan'dan Alamut'a gelecek olan 15 bin dinara el koyduğunu söyledi. Nesevî ise bu durumun vergi anlaşmasından önce olduğunu ve o dönem iki taraf arasında dostluğun bulunmadığını ilettili. Buna karşılık Alamut heyeti ise kendilerinin her daim sadakatten ve barıştan ayrılmadıklarını, Sultan'ın kendilerinden yüz çevirdiği zamanlarda dahi bunu yapmadıklarını, Sind nehrini aştıktan sonraki meşakkatli zamanlarda Hindistan'da adamlarının Sultan'a yardım ettiklerini ve hatta bu yüzden Sultan'ın kendilerine teşekkür ettiğini ifade etti. Ayrıca Muizeddin Gurî'yi de Sultan Muhammed'e dostluklarını sunmak için öldürdüklerini öne sürdüler. Bunlara karşılık Nesevî, Muizeddin Gurî'nin öldürülmesi hususunun İsmâîlî topraklarına yapmış olduğu tecavüzlerden dolayı olduğunu söyledi. Asıl itiraz sebeplerini en sona bırakan Alamut heyeti Vezir Şerifül-mülk'ün haraç miktarını kalıcı olarak 10 bin dinar azalttığını söyleyerek bu husustaki belgeyi öne sürdüler. Ancak Nesevî böyle bir şeyin sadece Sultan'ın tasarrufunda olduğunu ve onun tarafından verilen bir belge olmadığı sürece bunun da kabul edilemeyeceğini söyledi. Alamut heyeti Şerifül-mülk'ün, Sultan'ın malları üstündeki salahiyet derecesini tekraren öne sürmelerine rağmen, nihayetinde 20 bin dinarı

85 Marshall G.S. Hodgson, *The Order of Assassins: The Struggle of the Early Nizari Ismailis Against the Islamic World*, S'Gravenhage, Mouton & Co, 1955, s.250-251.

86 Bernard Lewis, *Haşîşiler Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, çev., Ali Aktan, İstanbul: Sebül Yayınları, 1995, s.68.

87 Timothy May, "A Mongol-İsmâ'îlî Alliance?: Thoughts on the Mongols and Assassins", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 14 (2004), s.231-239.

hemen 10 bin dinarı da Sultan'a danışıldıktan sonra ödemeyi kabul ettiler. Bu 20 bin dinar, arayı yüksek olan Gıyassiyeyî Gurîyye dinarıydı.⁸⁸

Nesevî bu minvalde geçen görüşmeler neticesinde Irak naibinin elçisi olan Kemaleddin Mustevfî'nin de arz etmesi gereken mevzular olduğunu söyledi. Ancak Müstevfî heyetin önünde durumunu arz etmekte aciz kaldı. Nitekim Nesevî'nin cesur ve mahirane tavrından dolayı başlarına bir şey geleceğini düşünen Müstevfî oradan ayrıldıktan sonra Nesevî'yi bu hususta takdir etti. Hârezm heyeti İsmâilî hükümdarı tarafından çok iyi ağırlandı ve hediyelerle memnun edildi. Nesevî kendi tutumunun da bu ağırlanma da payı olduğunu vurgulayarak, padişahın hiçbir elçisine sunulmamış olan 3 bin dinar tutarındaki, içeriğini de sıraladığı aynı ve nakdi hediyelerin takdim edildiğini ifade eder. Nesevî daha sonra Alamut'dan yanında elçi olarak Eseddüddin ile birlikte gönderildi. Sultan, ona eğer yanına Eseddüddin verilirse muhalefet etmesini istemişti. Ama Nesevî buna itiraz etse de karşı taraf, elçilerinin Eseddüddin olmasında ısrar etti. Sultan'ın Eseddüddin'e muhalefeti ise zamanında Şerifül-mülk hakkında şikâyetle bulunduğu bir mektuptu. Nesevî daha sonra bu elçinin Moğollarla mektuplaştığı bilgisini aktarır. Buna göre bu aralık Sultan, Moğolların geldiği haberini alınca hızla Tebriz'den ayrılır ve Mukan'a geçer. Nitekim Moğollar Zencan'a kadar gelmişlerdir. Sultan, Mukan'da iken Şerifül-mülk, Eseddüddin'in Moğollar'a mektup yazarak onları hızla gelmesi yönünde teşvik ettiğini ve bunun üzerine de onu ve yanındakileri öldürttüğünü bildirir.⁸⁹ Bu olayı Nesevî anlattıktan sonra tüm o yukarıda geçen anlaşma çabalarının boşa gittiğini ve artık kılıcın işin içine karıştığını söylemektedir.⁹⁰ Ayrıca Şerifül-mülk'ün Alamut elçisini öldürmesi de Vezir'in Eseddüddin'e olan düşmanlığından dolayıdır. Siretî Celeleddin'in Farsça tercümesini yapan Minovî, elçinin Moğolları teşvikten çağırmasının vezir tarafından uydurulduğunu ve ona olan düşmanlığından dolayı onu öldürüp, Sultan'a da böyle bir hikâye uydurarak komplosunu gizlemeye çalışmış olduğunu söylemektedir. Minovî ayrıca Nesevî'nin kastının da bu olduğunu ifade etmektedir.⁹¹

Bahsi geçen olayın vezir tarafından düzenlenen bir komplo olması kabul edilse de İsmâililerin Celeleddin hakkında Moğollara istihbarat sağladıkları hususu Azerbaycan'a Moğolların gelişi bahsinde İbnü'l-Esîr tarafından kaydedilmektedir. İbnü'l-Esîr'e göre Yassı Çemen Savaşı sonrası İsmâililer, Moğollara mektuplar göndererek, Celeleddin'in mağlubiyetini, onun içinde bulunduğu kötü durumu anlatmış ve böyle bir zamanda gelmeleri yönünde onları teşvik etmişlerdir. Haberde eğer ki Celeleddin bu hâldeyken saldırırlarsa zaferin kaçınılmaz olacağını bildirmektedirler. Bunun üzerine de Moğollar hemen harekete geçmiş ve Celeleddin'in bulunduğu Azerbaycan'a gelerek tahribatlarda bulunmuşlardır.⁹² Görüldüğü üzere mühlidler

88 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, s.214; en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirtî Prince du Kharezm*, s.356-357; Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.231-232.

89 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, s.216; en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirtî Prince du Kharezm*, s.357-360; Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.232-233.

90 Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, s.216; en-Nesawî, *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirtî Prince du Kharezm*, s.360.

91 Nesevî, *Sîret-i Celâlî'd-Dîn Mengübernî*, s.233.

92 İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi'l-Tarih*, XII, s.454-455.

Moğollara bilgi ve motivasyon sağlarken ortak düşmanları Hârezşahları ortadan kaldırma düşüncesindeydiler. Nitekim bu durum Celaleddin'in sonunu hazırlayan unsurların başında gelmekteydi.

6. Sonuç

Bâtınlık, İslam dünyası bağlamıyla öncelikli olarak, fikri ve dinsel, daha sonra siyasi ve kurumsal ve nihayetinde de bunlara ek olarak bölgesel ve yerel değişkenlikler göstererek, gelişim göstermiş bir olgudur. Ele alınan incelemede de Hârezşah Devleti ve İsmâîlî hareketi açısından çift yönlü bir araştırma yapılmaya çalışılmakla beraber, dönemin daha çok siyasi ilişkilerindeki boyutları açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim Selçuklu sonrası oluşan siyasi irade boşluğunda, merkezi devlet anlayışının çökertilmeye çalışılması hareketleri yaşanırken, diğer taraftan da yeni bir düzen tesis etme çabası güden Hârezşah Devleti ve Abbâsî Halifeliği gibi yapıların meşruiyet oluşturmak için ortaya koydukları politik hamleler görülmektedir. Bu bağlamda Orta Çağ'ın din eksenli siyasal düşünceleri, çıkar zemininde farklı iş birliklerine ve dayanışmalara sahne olmuştur. Netice itibarıyla bu dönemde koşullara, bölgesel çıkarlara, yönetsel fikrî ideolojilere, ekonomik ve ticari gibi birçok boyuta entegre bir sistemi temellendirmenin zorluğundan dolayı pratikte de kurgulanacak ve tavsiye edilecek sistemin engelleri farklı iş birliklerini meydana getirdiği de görülmektedir.

Bu yönleriyle Hârezşah Devleti'nin başlangıcından itibaren takip edilen siyasi ve mezhebi ilişkiler bağlamında İsmâîlilerle olan mücadeleleri iki gücün düşmanlığının hemen hemen her daim devam ettiğini göstermektedir. Selçuklu siyasal sorunları Hârezşahlar için de aynı minvalde devam etmiş ve Bâtınilerle yaşanan bu süreç her yönden mücadelelere sahne olmuştur. Hilafet merkezinin bu dönemki politikaları ve İsmâîlilerin Sünnî İslam dünyası ile yakınlaşmaları da nihayetinde Hârezşah Devleti aleyhine yapılan girişimlerdir. Yerel bir devlet olmaktan çıkıp uluslararası ilişkiler sürecine dâhil olduğu ilk andan itibaren Anuşteginogulları, İsmâîlilerle de uğraşmak zorunda kalmışlardır. Nitekim Orta Çağ'ın bu yerel siyasi örgütü, Hârezşahların kendi lehlerine yayılmalarını engellemek istemekteydiler. Buna karşılık Atsız döneminden itibaren başlayan hâkimiyet mücadelesi, Sünnî halkın teveccühünü kazanma bağlamında seyrini sürdürmüştür. Çalışmada da görüldüğü gibi Atsız'ın İsmâîlilerle ittifakı meselesi de aslında bazı yanlış değerlendirmelerin sonucudur.

Tekiş zamanında bilhassa Irak bölgesinde devletin asıl kuruluşu olarak görülen Hemedan tahtına oturma süreciyle birlikte Hârezşahlar, Selçuklu siyasal mirasını tamamen üstlenmiş oldular. Sünnî politik söylem doğrultusunda İsmâîlî melahidelerine karşı bu süreçten sonra tam anlamıyla başlanan mücadele girişimleri, Sultan Muhammed döneminde de aynı minvalde devam ettirilmiştir. Muhammed döneminde Horasan ve Maveraünnehir üzerinden gelişen olaylar, devletin artık genel bir siyasetle kâfirler üzerine savaş açtığını tam anlamıyla ortaya koymaktaydı. İsmâîlî mücadelesi bağlamında Muhammed'in saltanatı süreci Bâtınî-Abbasi Halifeliği ittifakına sahne oldu ki bu da bölgesel ilişkilerde çok daha farklı bir sürecin yaşanmasını beraberinde

getirdi. Nitekim İsmâililiğin kazanmış olduğu meşruiyetle beraber Hârezmşahlar gözünde artık Abbasi Halifelîği de sorgulanmaya başladı. Gelişen olaylar sonucunda Hârezmşahlar Abbasi Hilafetini tanımayan ve dini ve kurumsal yapısını halkın gözünde sorgulatmaya çalışan bir duruma geldi. Böylece siyasi çekişme itikâdi bir sorgulamayı da beraberinde getirdi ki Hârezmşah Muhammed, Abbasilerin meşru olmadığını kabul ederek yeni bir Halife'yi tanıdığını ilan etti. Diğer taraftan da Hârezmşahlar her daim kadim bir düşman addettikleri İsmâilileri zayıflatma ve propaganda alanını daraltma başarısını göstermek için çabalamaya devam etti. Alamut açısından da Muhammed dönemi siyasal varlıklarına en büyük tehdit olarak algılanırken, bu durumu değiştirecek her türlü itikâdi değişimi de yapmaktan çekinmedi.

Sultan Muhammed dönemi, Hârezmşahların hem en zirveye ulaştıkları hem de Moğolların tüm dengeleri altüst eden ilerleyişi ile aniden çöküşe geçtikleri süreci beraberinde getirmiştir. Bu süreçte ise ortak düşman olarak bir süre sonra algılanmaya başlayan Hârezmşahlara karşı bütün çevreler aynı safa hizmet eder hâle gelmişlerdir. Abbasi Halifelîğinin yer yer çekimsiz ve bazı kaynaklara göre de destek dahi verdiği Moğollara karşı Alamut Nizârieleri de yakınlık göstermişlerdir. Nitekim Moğol ilerleyişi ile oluşan yeni dengeler neticesinde kendi emniyetini her şeyin üstünde gören Bâtınî siyasal varlığı Moğollarla ittifak kurarak Hârezmşahları ortadan kaldırma siyasetine katkı sağlamışlardır. Celaleddin bu karmaşa döneminde bireysel meziyetleri sayesinde elde ettiği güçle her cephede yeniden devleti tanzim ederken karşılaştığı temel meselelerden biri olarak yine İsmâilî politikasını gördü. Hârezmşah bir yandan Moğollarla mücadele ederken bir yandan da bölgedeki yerel güçlerin tedibine çalışıyordu. Nitekim süreç Hârezmşah için başlangıçta bir merkezi idare kurmaktan çok kapıdaki düşmanı bertaraf edebilme gayretiydi. Ancak hem Moğolların etkin politik hamleleri hem de İslam dünyasının içinde bulunduğu kargaşa bunun oluşmasına izin vermedi. Celaleddin de böyle bir ortamda kendine sorun teşkil edecek her yapıyla topyekûn mücadele etme yoluna gitti. Abbasi Halifelîği yine siyasi irade hevesiyle hareket ederken, İsmâililer de bölgesel varlıklarını koruma adına aynı politikalarını sürdürdüler ve Moğollara hiçbir zaman cephe almadılar. Nihayetinde Alamut, Moğollarla ittifak kurarak Hârezmşahları ortadan kaldırma siyasetine katkı sağladı. Moğollar ise kendi çıkarları doğrultusunda başlangıçta İsmâilî çevrelere dokunmadılar ve onların Hârezmşah düşmanlığını kullanma yoluna gittiler. Moğollar askeri başarı elde etmek için bölgenin tüm dengelerini gözetirken, hedef düşmanın varlığını merkeze alarak hareket ettiler. Böylece çıkarları örtüşen Moğol ve İsmâilî çevreler ortak düşmanlarını kendi siyasi yöntemleriyle eritme yolunu mahirane bir şekilde yürüttüler. Celaleddin'in Irak, Azerbaycan ve Gürcistan fetihlerinden sonra tehdit gücü arttıkça bu karşı blok da aynı oranda yakınlıştılar. Görüldüğü gibi Moğollara, Celaleddin hakkında istihbarat dahi sağlama noktasına gelen Bâtıniler, onların Celaleddin üzerine harekete geçmeleri için teşvikane bir tavır içindeydiler. Netice itibarıyla Celaleddin'in içinde bulunduğu bu durum onun Yassı Çemen yenilgisini de hazırlayan ve sonrasında da ölümüyle devletin çöküşünü getiren sürecin önemli bir ayağını teşkil etmekteydi. Nihayetinde Orta Çağ'ın kadim Sünnî-

Bâtınî çekişmesi tarihin bu seyrinde Hârezşahlardan üzerinden yaşanırken o kadar farklı olay ve ittifaklara sahne olmuştur ki neticeleri açısından bilhassa Müslüman çevreler için hiç kimsenin kazanamadığı bir sonuçlar manzumesini oluşturmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Agacanov, Sergey Grigoreviç. *Selçuklular*, Çeviren Ekber N. Necef- Ahmet. R. Annaberdiyev, İstanbul: Selenge Yayınları, 2006.
- Ahmed B. Mahmud. *Selçuknâme*, Hazırlayan Erdoğan Merçil, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011.
- Arayancan, Ayşe Atıcı. *Hasan Sabbâh ve Alamût "Nizâri İsmâilileri"*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- Barthold, V.V. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Barthold, V.V. *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Hazırlayan Kâzım Yaşar Koprıman-İsmail Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Bosworth, C.E. *The History of Saffarids of Sistan and The Maliks of Nimruz (247/861 to 949/1542-3)*, California and New York: Mazda Publishers/Bibliotheca Persica, 1994.
- Bünyatov, Ziya. *Hârezşahlığı ve Enuştekinler Devleti*, Çeviren Tural Rızayev, İstanbul: Derin Yayınları, 2003.
- Cüveynî, Alaaddin Âta Melik Muhammed. *Tarih-i Cihangüşa*, Tashih Muhammed Kazvini, Tehran: Müessesesi-İ İntişârât-ı Negâh, 1388.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik. *Tarih-i Cihan Güşa*, Çeviren Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.
- Daftary, Farhad. *Muhâlif İslâmın 1400 Yılı İsmâililer Tarihi ve Kuram*, Çeviren Ercüment Özkaya, Ankara: Rastlantı Yayınları, 2001.
- Devletşah. *Şair Tezkireleri (Tezkiretü's-Şuarâ)*, Çeviren Necati Lugal, İstanbul: Pinhan Yayınları, 2011.
- el-Beyhakî, Ebü'l-Hasan Ali. *Lübübü'l-ensâb*, II, Neşreden S. M. Recâî, Kum, 1410.
- el-Bundârî. *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Çeviren Kıvameddin Burslan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- el-Cürcânî, İsmail İbn Hasan. *Zâhîreyi Hârezşâhi*, Editör İrec Afşâr, Tahran: Dâniş Pejuh, 1965.
- el-Cüzcânî, Minhâc-ı Sirâc. *Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*, Çeviren Mustafa Uyar, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.
- el-Cüzcânî, Minhâc-ı Sirâc. *Tabakât-ı Nâsirî ya Târihi İnan ve İslam*, Neşreden Abdülhayy Habîbî, Tahran, Dünyay-ı Kitap, 1363.

- el-Hüseynî, Sadruddîn Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsır İbn 'Ali. *Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyeye*, Tercüme Necati Lûgal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs., 1999.
- el-Ömerî, Şehâbeddin b. Fazlullah. *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l-Ebsâr*, Çeviren Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- en-Nesawi, Mohammed. *Historire du Sultan Djelal ed-Din Mankobirti Prince du Kharezm*, Par. O. Houdas, Paris: Libraire de la Société Asiatioque de L'école des Langues Orientales Vivanies, 1895.
- Erdoğan, Coşkun. "Hârezm İsmi ve Bölgenin Tarihi Coğrafyası Hakkında Bazı Tetkikler", *TAED*, 62 (2018), 307-322.
- Erdoğan, Coşkun. "Harezmsâhlar", *Ortak Türk Tarihi*, III, Editörler Bilgehan Atsız Gökdağ, Saadetin Y. Gömeç, Osman Karatay, Ankara: Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, 2019, 219-282.
- Erdoğan, Coşkun. *Hârezmsâh Alâeddin Muhammed Dönemi Siyasî Tarihi (1200-1220)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015.
- Hândmir, Gıyâseddin b. Hüsâmeddin. *Habîbü's-siyer fi ahbârî efrâdî beşer*, II, Neşreden M. D. Siyâkî, Tahran, 1353.
- Hasanzâde, İsmail. *Tarihî İnan Der Ahdi Hârezmsâhiyân*, Tahran: Kitab-ı Parse, 1392.
- Hodgson, Marshall G.S. *The Order of Assassins: The Struggle of the Early Nizari Ismailis Against the Islamic World*, S'Gravenhage, Mouton & Co, 1955.
- İbn Funduk, Ebû'l-Hasan Ali b. Zeyd Beyhakî. *Tarih-i Beyhakî*, Neşreden A. Behmenyâr, Mukaddime Mîrzâ Muhammed b. Abdülvahhâb Kazvîni, Tahran, 1307.
- İbn Haldun, Abdurrahman bin Muhammed. *Tarihî İbn Haldun*, Tercüme A. M. Ayetî, Tahran, 1363.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, Çeviren Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- İbnü'l-Esîr. 1989. *el Kâmil fi't-Tarih*, X-XI, Çeviren Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1989.
- İbnü'l-Esîr. *el Kâmil fi't-Tarih*, XII, Çeviren Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Harezmsâhlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. bs., 2000.
- Kâşânî, Cemaledin Ebû'l Kasım Abdullah b. Ali b. Muhammed. *Zübdetü't-Tevârîh*, Hazırlayan Muhammed Tâkî Dânişpejû, Tahran, Müesseseyî Mûtalât ve Tahkikâtî Ferhengî, 1366.
- Kaygusuz, İsmail. *Nizari İsmailî Devletin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut (Öğretisi, Tarihi, Felsefesi)*, İstanbul: Su Yayınları, 2016.
- Kâzvinî, Zekeriyâ b. Muhammed b. Muhammed. *Asârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd*, I, Neşreden Emir Kebir, Tahran, 1373.
- Kirmânî, Efdâlüddin Ahmed b. Hâmid. *el-Muzâf ilâ Bedayi'i'l-Ezmân fi Vakayi-i Kirmân*, Nşr. Abbas İkbâl Aştîyânî, Tahran, 1331.
- Köprülü, Mehmed Fuad. "Hârizmsâhlar". 5/1: 265-296. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Köymen, Mehmet Altay. "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar I: Büyük Selçuklu İmparatorluğu Devrine Ait Münşeât Mecmûaları, Atebetü'l-Ketebe'nin Neşri Münasebetiyle". *AÜDTCFD*, c: VIII'den ayrı basım, 1951.
- Köymen, Mehmet Altay. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (İkinci İmparatorluk Devri)*, V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

- Lewis, Bernard. *Haşîşiler Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, Çeviren Ali Aktan, İstanbul: Sebil Yayınları, 1995.
- May, Timothy. “A Mongol-İsmâ’îlî Alliance?: Thoughts on the Mongols and Assassins”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, 14 (2004) 231–239.
- Mîrhând, Muhammed bin Havendşah. *Ravzat us-Safâ*, IV, Tahran, 1339.
- Muhammed en-Nesevî. *Sîretü’s-Sultan Celâleddin Mengübirtî*, Editör O. Houdas, Paris, 1891.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. *Câmiu’-d-Düvel (Selçuklular Tarihi I Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, Yayınlayan Ali Öngül, İzmir: Çamlıca Yayınları, 2000.
- Müstevfî, Hamdullah Kazvinî. *Târih-i Güzide*, Çeviren Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Müstevfî, Hamdullah Kazvinî. *Tarihî Güzide*, Hazırlayan A. H. Nevaî, Tahran, 1387.
- Nesevî, Şehâbü’-d-Dîn Muhammed Hurendizî Zeyderî. *Sîret-i Celâlü’-d-Dîn Mengübernî*, Tashih M. Monevî, Tahran, 1344/1965.
- Öngül, Ali. *Selçuklular Tarihi-1 (Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları)*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.
- Özgüdenli, Osman Gazi, *Selçuklular Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, I, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Piyadeoğlu, Cihan. “Selçuklu ve İsmâîlî Kalesi Girdkûh”, *Türkiyat Mecmuası*, XXVII/1 (2017), 249-257.
- Râvendî, Ebû Bekr Necmeddîn Muhammed b. Ali b. Süleyman. *Râhat-Ûs-Sudûr ve Ayet-Ûs-Sûrûr*, I, Çeviren Ahmed Ateş, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Reşîdü’-d-Din Fazlullâh. *Cami’ü’l-Tevârih, (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)*, Çeviren Erkan Göksu - H. H. Güneş, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Reşîdüddîn Fazlallah Hemedânî. *Cami’ü’l-Tevârih (Tarihî İsmâîliyân)*, Tashih Muhammed Rûşen, Tahran: Miras-ı Mektub, 1387.
- Reşîdüddîn Fazlallah Hemedânî. *Cami’ü’l-Tevârih (Târih-i Selâtin-i Harezmi)*, Tashih M. Ruşen, Tahran, 1389.
- Reşîdüddîn Vatvât. *Nâme-yhâ-yi Reşîdüddin Vatvât*, Neşreden K. Tuyserkânî, Tahran, 1383.
- Sabre, Afâf Seyyid. *et-Târihü’s-siyâsî li’-d-devleti’l-Harezmişâhiyye*, Kahire, 1407/1987.
- Subaşı, Ömer. 2017. “XIII. Yüzyılda Güney Kafkasya’da Srlçuklu İzleri: Atabeglik Müessesesi ve Atabegler”, *Vakanüvis*, II (2017), 507-537.
- Tan, Muzaffer. “Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII/2 (2012), 111-145.
- Taneri, Aydın. *Celâlü’-d-Dîn Hârizmşah ve Zamanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Turan, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Yımanç, Mükrim Halil. “Celâleddin Harzemşah”. 3: 49-53. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed. *Târihü’l-İslâm ve Vefâyatü’l-Meşâhirü’l-el-İlâm*, 52, Tahkik. Ö. A. Tedmirî, Beyrut, 1413/1993.

Türkçe Öğretmeni Adayları Osmanlı Türkçesi Dersi Hakkında Ne Düşünüyor?*

What Are Opinions of Turkish Teacher Candidates on Ottoman Turkish Courses?

Hayrullah KAHYA¹

*Bu makale 12-13 Aralık 2019 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuş bildirilerin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Hayrullah Kahya (Doç. Dr.),
Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye.
E-posta: hayrullahkahya@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-1192-6453

Başvuru/Submitted: 24.12.2019
Revizyon Talebi/Revision Requested:
20.03.2020
Son Revizyon/Last Revision Received:
26.04.2020
Kabul/Accepted: 05.05.2020
Online Yayın/Published Online: 12.06.2020

Atıf/Citation: Kahya, Hayrullah. "Türkçe Öğretmeni Adayları Osmanlı Türkçesi Dersi Hakkında Ne Düşünüyor?" *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 129-160. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.664568>

öz

Osmanlı Türkçesi, 15. yüzyıldan itibaren genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü topraklarda kullanılmış Türkçenin tarihi bir lehçesidir. Bu lehçe 20. yüzyıldan itibaren yerini Türkiye Türkçesine bırakmıştır. Bu lehçenin dilbilimsel sürekliliği bakımından Türkiye Türkçesi ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda haftada iki saat olmak üzere zorunlu olarak iki dönem hâlinde okutulan Osmanlı Türkçesi dersi hakkındaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı Osmanlı Türkçesi derslerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesi ve uygulanması için Türkçe öğretmen adaylarının görüşlerini toplayıp yorumlamak ve buna bağlı olarak gereken düzenlemelerin yapılması için konunun paydaşlarına önerilerde bulunmaktır. Çalışma, nicel ve nitel modelde desenlenmiş karma bir araştırmadır. Veriler betimsel analiz yöntemlerine göre analiz edilmiştir. Veriler amaçlı örneklem yöntemine uygun olarak Türkiye'deki 15 farklı üniversitenin Türkçe Eğitim Ana Bilim Dalı'nda eğitim gören 277 Türkçe öğretmen adayından gönüllülük esasına göre elde edilmiştir. Katılımcılar Osmanlı Türkçesi dersini almış olan 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşmuştur. Araştırmanın sonucunda katılımcıların çoğunun Osmanlı Türkçesi dersine ilişkin genel ilgi, düşünce ve tutumlarının olumlu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu dersin Türkçe eğitiminin amaçlarına uygun olduğunu da belirtmişlerdir. Katılımcıların büyük bölümü kendilerini dersin gerektirdiği akademik düzey açısından yeterli görmemektedir. Buna rağmen dersin süresinin ve içeriğinin Türkçe öğretmeni adayları için uygun olduğunu ve dersin zorunlu yerine seçmeli olması gerektiğini düşünmektedirler. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bu ve benzeri tutarsızlıkların giderilmesi, dersin daha işlevsel ve verimli hâle getirilmesi için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Türkçesi, Türk dili, Türkçe öğretmeni adayları, Türkçe Eğitimi, Türkçe, Öğrenci görüşleri

ABSTRACT

Ottoman Turkish is the name used for the Turkish language which was spoken in the territories dominated by the Ottoman Empire between the 15th and 20th centuries. Ottoman Turkish has given place to modern Turkish since the 20th century. In terms of historical continuity, Ottoman Turkish and modern Turkish

have a close linguistic relationship. This study attempts to determine the opinions of Turkish teacher candidates on the mandatory Ottoman Turkish course which was taught in two terms for two hours a week at the department of Turkish language teaching. The aim of the study is to collect and interpret the opinions of Turkish teacher candidates on the appropriate organization and implementation of Ottoman Turkish lessons and to make suggestions to the stakeholders concerned, so that they can make any necessary adjustments. The study is a mixed study designed in a quantitative and qualitative model. The data were analyzed according to the descriptive analysis method. These data were obtained in accordance with the data sampling method from 277 volunteers, all Turkish teacher candidates who are studying at the department of Turkish language education in 15 different universities in Turkey. The participants consisted of 2nd, 3rd and 4th grade students who took the Ottoman Turkish course. It was seen that most of the participants' general opinions, thoughts and attitudes towards the Ottoman Turkish course were very positive, and most of them stated that the course was appropriate for the aims of Turkish education. Most of them did not consider themselves to be of a sufficient level to do justice to the course. They also thought that the duration and content of the course was sufficient and that it should be an elective course. Some suggestions were made to eliminate any inconsistencies arising from the research and to make the course more functional and efficient.

Keywords: Ottoman Turkish, Turkish language, Turkish teacher candidates, Turkish language education, Turkish, opinions of students

EXTENDED ABSTRACT

Turkish is a language with a history of thousands of years. Ottoman Turkish belongs within the historical period of the Turkish language which was used between the 15th and 20th centuries in the lands dominated by the Ottoman Empire. Modern Turkish started in the 20th century after Ottoman Turkish finished. So, Ottoman Turkish has a close linguistic relationship with modern Turkish in terms of historical continuity. For this reason, Ottoman Turkish is extremely important for modern Turkish. Ottoman Turkish is currently taught as a subject to varying degrees in some universities in Turkey, mainly in departments of Turkish Education, History, Turkish Language and Literature, and Information and Document Management. In fact, it is seen that Ottoman Turkish as a course has entered education programs at different levels in other types of high school, especially in Social Sciences High Schools in recent years. This study attempted to determine the opinions of Turkish teacher candidates on Ottoman Turkish 1 and Ottoman Turkish 2 courses which were taught over two terms for two hours a week. The aim of the study is to collect and interpret the opinions of Turkish teacher candidates regarding the appropriate organization and implementation of Ottoman Turkish courses and to make suggestions to the stakeholders about the subject in order to make necessary adjustments accordingly. The study is a mixed study designed in a quantitative and qualitative model. The data were analyzed according to the descriptive analysis method. In the study, a structured likert type questionnaire was used. Frequency and percentage values of the quantitative data were analyzed. Validity and reliability analyses of the scale were also performed. The data was obtained in accordance with the data sampling method from 277 volunteers, all of whom are Turkish teacher candidates who are still being educated in Turkish Education Departments in 15 different universities in Turkey. The participants' thoughts on the following topics, consisting of a total of 35 items, were organized into nine different categories. The topics ranged from the existence, fulfillment and requirements of Ottoman Turkish courses, their contribution

to the cognitive/academic development of students, their emotional development, their self-confidence, their professional development, their employment, their contribution to cultural and historical sensitivities, their interest and attitudes towards other courses, and the course content of Ottoman Turkish 1 and Ottoman Turkish 2 courses taught at the Department of Turkish Education in the undergraduate program. At the bottom of the form, participants were also asked to write any ideas they would like to express on addition to the items on the form. Thus, the aim was to determine the opinions of the participants on subjects not mentioned on the form. This section constitutes the qualitative dimension of the scale. According to the data, the general opinions, thoughts and attitudes of the participants were positive according. The majority of the participants stated that the Ottoman Turkish 1 and Ottoman Turkish 2 courses were suitable for the aims of the Turkish Education Department in universities. Most of them did not consider themselves to be sufficient for the demands of the courses. They also thought that the duration and content of the course was sufficient but that it should be an elective course. In our opinion, this latter statement showed an inconsistency in thinking. In order to overcome this and similar inconsistencies, some suggestions were made to the lecturers of Ottoman Turkish at the universities. For example, Ottoman Turkish course instructors should instruct candidates as to what the priorities of the Ottoman Turkish courses are, what the requirements are in terms of teaching the Turkish language, and what contribution such courses make to the teaching of modern Turkish. This information can be given in a convincing, persuasive and exemplary narrative. Suggestions could be made to try to overcome the prejudices held by Turkish teacher candidates that the course is difficult. However, when conducting the course, it might also be beneficial for the lecturer to consider that the students' levels of readiness for the course may be different. Although the participants are of the opinion that the duration and content of the course is sufficient for them, it is understood that the current Ottoman Turkish course training is not sufficient for the Turkish teacher candidates to gain proficiency in Ottoman Turkish during the course. For this, it could be suggested that the duration of the courses in the department of Turkish education might be extended to three hours instead of two hours a week, and the course should be continued as elective or compulsory in the 2nd, 3rd and/or 4th grades. Indeed, it is envisaged that most of the knowledge and skills acquired in the course, taken only for two hours a week in the first year, will not become obvious until the graduation of the students. Solving this problem is even more important when we consider that Ottoman Turkish could be given as an elective or compulsory course in primary or secondary education.

1. Giriş

Türklerin Anadolu'ya göçü ve burasını yurt edinmeleri ile Anadolu ve Balkanlarda oluşan Türkçeye genel olarak Batı Türkçesi denilmektedir. 13. yüzyıldan günümüze kadar devam eden bu dönem, dil bakımından kendi içinde *Eski Anadolu Türkçesi*, *Osmanlı Türkçesi*¹ ve *Türkiye Türkçesi* olmak üzere üç ana döneme ayrılır. 13-15. yüzyılları içine alan Eski Anadolu Türkçesi döneminden sonra 15-20. yüzyıllar arasını kapsayan dönem ise Osmanlı Türkçesi dönemidir. Ergin,² Osmanlı Türkçesini içinde barındırdığı yabancı unsurlar bakımından üç döneme ayırır:³

1. *Arapça ve Farsça unsurların Türkçeye yoğun olarak girmeye başladığı dönem.* Bu dönem 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın büyük bölümünü içine alır. Bu dönemde dil içindeki Arapça ve Farsça unsurlar Eski Anadolu Türkçesine göre daha fazla, ancak kendinden sonraki dönemlere göre daha azdır.
2. *Dil içindeki Arapça ve Farsça yoğunluğun çok fazla olduğu dönem.* Bu dönem 16. yüzyılın sonu ile 17 ve 18. yüzyılları içine alır.
3. *19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına kadar süren üçüncü dönemde dilde Arapça ve Farsça yoğunluğu yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır.*

Bu dönemlerden ilkinde Osmanlı Türkçesinin *başlangıç*, ikinci dönemine *klâsik*, üçüncü dönemine ise *yenileşme* dönemi de denebilir⁴ ki bu adlandırma günümüzde daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bilim çevrelerinde Osmanlı Türkçesi terimi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu topraklarda konuşulan ve Arap harflerine dayalı bir alfabe ile yazılan *Türkçe* kastedilir.⁵ Bu dil, Tanzimat döneminde “Osmanlıca” olarak adlandırılmış ve “Türkçe, Arapça ve Farsçadan mürekkep bir lisan.” olarak tanımlanmıştır.⁶ Bazı araştırmacılar⁷ da Osmanlı Türkçesinde yoğun Arapça ve Farsça etkisinde yazılmış kimi metinleri örnek göstererek Osmanlı Türkçesini “Türkçenin doğal gelişme sonucu biçimlenmiş bir aşaması değil”, saray çevresindeki yüksek sınıftan Arapça, Farsça ve Türkçenin kelime hazinesi ve dilbilgisi kurallarından faydalanarak meydana getirdiği “melez ve yapma bir dil, daha doğrusu bir jargon” olarak tanımlamaktadır.

1 Günlük hayatta ve bazı kitaplarda yaygın olarak kullanılan “Osmanlıca” terimi bilimsel olarak yanlış bir terimdir. Bu terim ilk olarak Tanzimat döneminde ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun çöküş ve gerileme devrinde kurtarıcı düşüncelerden biri olan Osmanlıcılık akımı çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki halkı ifade etmek üzere kullanılan “millet-i Osmaniye” terimine koşut olarak dile de “Osmanlıca” demişlerdir. Tanzimat sonrasında yazılan Türkçe dilbilgisi kitaplarına da genellikle “kavâid-i lisân-ı Osmânî” adı verilmiştir. Hâlbuki Tanzimat'dan önce bu dile Türkçe denilmiştir. bk.A.Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. (Ankara: TDK, 1972), 11.

2 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Bayrak, 1997), 19-20.

3 Bu konuda yapılmış başka sınıflandırma denemeleri de yapılmıştır. Örnek olarak bk. F.Kadri Timurtaş, *Diller ve Türkçemiz* (İstanbul: Alfa, 1996), 43; Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* (Ankara: TDK, 1995), 537; Hayati Develi, *Osmanlı'nın Dili* (İstanbul: Kesit, 2013), 43.

4 bk. Mustafa Özkan, *Tarih İçinde Türk Dili* (İstanbul: Filiz, 1997), 88-95; Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı* (Ankara: Grafiker, 2016), 91.

5 Hayati Develi, *Osmanlı'nın Dili* (İstanbul: Kesit, 2013), 9.

6 A.Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (Ankara: TDK, 1972), 11.

7 Örnek olarak bk. Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili* (Ankara: Grafiker, 2013), 105.

Hâlbuki Osmanlı Türkçesi ile genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü topraklarda konuşma ve yazı dili olarak kullanılan Türkçe anlaşılır. Bu dil, Arap harflerine dayalı Türk alfabesi ile yazılmıştır. Kütüphanelerimiz bu dil ile dil, edebiyat, tarih, felsefe, din, tıp, hukuk, iktisat, astronomi vb. her bilim alanında yazılmış binlerce yazma ve basma eserlerle doludur. Uzun tarihi boyunca tarihî ve sosyal ilişkiler içinde bulunduğu Arapça ve Farsçadan birçok kelimeyi bünyesine katmış, bunların birçoğunu da Türkçe telaffuza uydurarak veya bunlara yeni anlamlar yükleyerek Türkçeleştirmiştir. Bu hususu, zamanın siyasî ve kültürel ortamı içinde değerlendirmek ve yorumlamak gerekir. Zaman zaman oldukça fazla alıntılar yapıldığı dönemler olsa da bu dili onun devamı olan Türkiye Türkçesinden ayrı düşünmek doğru değildir.⁸ Çünkü Osmanlı Türkçesinin gelişmesinde Arapça ve Farsça dil unsurlarının yoğunlaşması meselesi sadece yabancı hayranlığına bağlanmamalıdır. Aksine bu durumu bir imparatorluk dili olan Osmanlı Türkçesinin zaman içinde ihtiyaç duyduğu dil ve kültür malzemesini kendi içinde bulamayınca bu ihtiyacını, yakın kültürel iş birliği içinde bulunduğu diğer dillerden temin etmesi ve bunların imkânlarından da faydalanarak dilin gelişimi sağlamaya çalışma çabası olarak değerlendirmek gerekir.⁹

Tarih boyunca başka dillerden hiç etkilenmemiş medenî (gelişmiş) bir dil görülmemiştir. Sadece Pigmeler, yamyamlar gibi gelişmemiş toplumların dili kapalı kalmış, ufuklarını genişletememiştir. Toplumsal ilişkilerin sonucunda dil ve edebiyatların da birbirleriyle karşılaşmaları esnasında kapılar kapatılmaz. Çinli ile komşusanız Çince, Hintli ile komşusanız Hintçeden, Fars, Arap, Rum, Rus her kim ile komşu iseniz bunlardan ve bunların dillerinden etkilenmemek ve bunları etkilememek mümkün değildir. Dilsiz diyalog ise mümkün değildir. Ayrıca bir dilin kelime hazinesine kattığı ve bin yıldır kullanılan kelimeler artık kazanılmış, fethedilmiş sayılır.¹⁰ Kaldı ki Osmanlı Türkçesine giren ve bazıları Türkiye Türkçesinde de kullanılan birçok Arapça ve Farsça kökenli kelime, kelime grubu ve dilsel yapı -biraz önce de belirtildiği gibi- Türkçenin bünyesine uydurulmuş ve artık Türkçeleştirilmiştir.

Bununla beraber Osmanlı Türkçesi tarihi boyunca sadece alıcı bir dil değil, -imparatorluğu yönetenlerin dili olmasının da etkisiyle- güneydoğu Avrupa, Kuzey Afrika, Orta Doğu gibi geniş bir coğrafyadaki bütün dilleri yoğun bir biçimde etkileyen verici bir dil olarak milletler üstü bir nitelik kazanmıştır. Bu durum Osmanlı Türkçesinin toplumun değişik dilsel katmanları arasında bir iletişim aracı olması¹¹ sonucunu doğurmuştur.

Osmanlı Türkçesini “melez”, “yapma bir dil” ve “jargon” terimlerini kullanarak tanımlamaya çalışmak dilbilimsel bakımdan doğru değildir. Çünkü melez dil, örneğin “bisiklet”¹² kelimesi

8 Mustafa Özkan, *Tarih İçinde Türk Dili* (İstanbul: Filiz, 1997), 483.

9 Mustafa Özkan, *Tarih İçinde Türk Dili* (İstanbul: Filiz, 1997), 87.

10 M.Mehdi Ergüzel “Millî Eğitimde Osmanlı Türkçesinin Seçmeli Ders Olarak Öğretilmesi Üzerine” *Turkish Studies*, 10, 8 (2015), 38.

11 Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, “Türkçenin Tarihi Dönemleri” *Türk Dili Yazılı Ve Sözlü Anlatım*, (Ed. Nurettin Demir, Emine Yılmaz) içinde (Ankara: Nobel, 2013), 48-49; Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı* (Ankara: Grafiker, 2016), 93-94.

12 “bi ön eki Latince, siki kelimesi Yunanca, et eki Fransızca, imlâsı ise Türkçedir” (TDK, 2019).

gibi “öğeleri başka dillerden olan kelime”lerden¹³ oluşmuş dil demektir. Hâlbuki “bisiklet” veya benzeri kelimelerin Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılması onu melez bir dil yapmadığı gibi Osmanlı Türkçesinde de bu türden kelimelerin olması Osmanlı Türkçesini melez bir dil yapmaz. Yapma (sun’î) dil ise insan eliyle “sonradan oluşturulmuş”¹⁴ doğal olmayan bir dil demektir. Hâlbuki öncesi ve sonrası yazılı belgelerle belli olan Osmanlı Türkçesi, Türkçenin en az beş yüz yıl boyunca kullanılmış tarihî bir döneminin adıdır ve Türkiye Türkçesini doğurmuş olması yönüyle de Türkiye Türkçesi konuşurları açısından oldukça önemlidir. Bu bakımdan Osmanlı Türkçesine yapma dil demek dilbilimsel açıdan doğru olmayacaktır. Jargon ise “aynı meslek veya topluluktaki insanların ortak dilden ayrı olarak kullandıkları özel veya söz dağarcığı”¹⁵ demektir ki beş yüz yıllık tarihi boyunca çok geniş bir coğrafyada sözlü ve yazılı olarak kullanılmış Osmanlı Türkçesinin bir jargon olduğunu iddia etmek bu dönemdeki ortak dilin ne olduğunu veya nasıl adlandırıldığını ve söz konusu mesleğin veya topluluğun adını belirtmek ve bu meslek erbabının ve topluluğun dışındaki insanların kullandıkları dili veya dilleri tanımlamak şartıyla bir anlam kazanacaktır. Nitekim bu yanlış anlamayı engellemek için dil varyasyonları üzerine çalışan bazı araştırmacılar¹⁶, Osmanlı Türkçesinin sadece fasih Türkçe ile kaba Türkçeden ibaret iki zıt katmandan oluşmadığını, eğitilmiş kesimin konuşma dili olarak işlev gören orta Türkçe katmanının da var olduğunu ifade etmektedirler.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde karşılaştığımız dilsel varyantlar, edebî, dinî ve didaktik işlevleri kısmî olarak yerine getirebilmekte idi. Ancak devletin büyümesi ile yetersiz kalan bu varyantlar yerini klâsik Osmanlı Türkçesine bırakmak zorunda kalmıştır. Uzun tarihi boyunca Türk olmayan unsurların da Osmanlı Türkçesini öğrenmeleri, devletin sınırlarının oldukça genişlemesi ile birlikte iletişim kurduğu farklı toplulukların artması gibi nedenlerle, biraz önce de ifade edildiği gibi, Osmanlı Türkçesi milletler üstü bir iletişim aracı hâline gelmiştir.¹⁷ Zamanla Klâsik Osmanlı Türkçesini bilmek, konuşmak ve yazmak toplumda, özellikle Türk olmayan unsurlar açısından bir kariyer yapmak, devlet işlerinde görev alabilmek ve prestij sağlamak vb. için doğal ama zorunlu bir husus olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸

Osmanlı Türkçesinin uzun tarihi boyunca divan edebiyatı ile halk edebiyatı arasında kesin sınırlar olmamış, her iki edebiyatta da birbirlerine “öykünen” örneklerle rastlanılmıştır.¹⁹ Konuyla ilgili olarak Levend, Arapça ve Farsça etkisinin ustalık göstermek amacıyla yazılan

13 *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları). Erişim 30.10.2019. <https://sozluk.gov.tr>

14 *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları). Erişim 30.10.2019. <https://sozluk.gov.tr>

15 *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları). Erişim 30.10.2019. <https://sozluk.gov.tr>

16 Örneğin bk. Lars Johanson, Türkisch. *Variationstypologie / Variation Typology* (2004) içinde. (Ed. Thorsten Roelcke). (Berlin-New York: Walter de Gruyter), 920; Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı* (Ankara: Grafiker, 2016), 92.

17 Giavonni Molino, İtalyanca-Türkçe Sözlüğü (1641, Roma)’nın ön sözünde Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde elli beş krallık ve beylikte otuz üç millet ve dil bulunduğunu, bunların tümünde de Türkçenin konuşulduğunu belirtmektedir (Tanış, 1989, s. XXXVII’den akt. Develi, 2013, s. 56).

18 Hatta kişilerin devlet nezdindeki makam ve mevki sahibi olabilmeleri onların çoğu zaman şiir ve inşadaki başarıları ve becerilerine göre belirlenmekteydi (Develi, 2013, s. 65).

19 Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili* (Ankara: Grafiker, 2013), 106.

eserlerde daha çok görüldüğünü, öte yandan sade Türkçenin²⁰ konuşma dili ile halk arasında, yazı dili olarak halk için yazılan metinlerde hüküm sürdüğünü belirtmektedir.²¹

Osmanlı Türkçesinin klâsik döneminde özellikle bilim veya resmî işlemlerle ilgili metinlerde Arapça ve Farsçadan çok fazla kelimenin Osmanlı Türkçesinin bünyesine girdiği görülmektedir. Bu durum da Osmanlı Türkçesinin işlev alanlarını önemli ölçüde genişletmiştir. Bununla beraber Arapça ve Farsça öğelerin dile yoğun olarak girmesi Osmanlı Türkçesi yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkın oldukça açılmasına da neden olmuştur. Ancak dildeki asıl farkın söz varlığında olduğu, buna karşın dilin iç yapısının (ses, şekil ve cümle yapısının) önemli ölçüde korunduğu söylenebilir²².

Develi, Osmanlı Türkçesinin özellikle klâsik döneminde yoğun olarak Arapça ve Farsça etkisinde kalmasını, konuşma dili/alt değişke ile yazı dili/üst değişke arasında konuşurların/ yazarların kod değiştirmesi olarak görmektedir. Bu görüşünü değişik metinlerden aldığı örnekler ile destekler. Ona göre konuşma dili/halk dili/alt değişke ile yazı dili/üst değişke arasındaki anlaşılırlik makasının gittikçe açılmasının sebebi, “Osmanlı aydınının yüzyıllar içerisinde, Oğuzların girdikleri kültür ortamının bir zorlaması veya bu kültür ortamının paylaşıldığı diğer dillerle rekabet etme ve bu rekabette yenilmeme arzusu”dur. Ayrıca Arapça ve Farsça ile ilişkileri hiç kopmayan Osmanlı aydınına göre her iki dil de başlangıçtan beri İslam medeniyetinin ortak dilidir. Bu yüzden zaman zaman cennet dili olduğuna dair fetvalar da verdikleri Arapça ve Farsça onlara göre yabancı dil sayılmamıştır. Bu düşünce, yazı dili/üst değişkenin Arapça ve Farsçadan etkilenmesini sorun olarak görmemiştir.²³

Esasen Osmanlı Türkçesinde -yukarıda nispeten değinmeye çalışıldığı gibi- dönemindeki toplumsal ve kültürel durumlar dolayısıyla her ne kadar özellikle Arapça ve Farsçadan kelime ve terkipler alınsa da dil, özü itibariyle her zaman Türkçe kalmıştır. Çünkü bir cümle istediği kadar yabancı dilin kurallarıyla oluşturulmuş tamlamalar, birleşik sıfatlar, dilbilgisi öğeleriyle dolu olursa olsun, ancak fiili, nesnesi, bağlacı,²⁴ söz dizimi, yüklemine aldığı ekler vb. Türkçe ise o dil, yabancı bir dil olarak görülmemelidir. Nitekim sadece Arapça ve/veya Farsça bilen birisi Osmanlı Türkçesini okuyup anlayamaz. Çünkü Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsçanın belirli bir ölçüde Türkçe ile birleşmesi söz konusudur.²⁵ Osmanlı Türkçesini anlamamanın olmazsa olmaz şartı Türkçe bilmektir. Çünkü Osmanlı Türkçesi yabancı bir dil değil, özbeöz Türkçedir. Örneğin “Hakimiyet, bilâ-kayd u şart milletindir.” cümlesindeki tek Türkçe unsur, yüklemdeki eklerdir. Cümledeki tüm kelimeler ya Arapça ya da Farsçadır. Bu durum, bu cümleyi yabancı dilde oluşturulmuş bir cümle yapmaz. Çünkü bu cümle Türkçe cümle dizilişine uygun ve yüklemi Türkçe eklerle çekimlenmiş olduğundan bu cümleyi Arapça ve/veya Farsça bilen hiç

20 Levend, bunlardan birincisine “Osmanlıca”, diğerine ise “Türkçe” demektedir. A.Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. (Ankara: TDK, 1972), 12.

21 A.Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. (Ankara: TDK, 1972), 12.

22 Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı* (Ankara: Grafiker, 2016), 91-94.

23 Hayati Develi, *Osmanlı'nın Dili* (İstanbul: Kesit, 2013), 59-68.

24 A.Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. (Ankara: TDK, 1972), 12.

25 F. Kadri Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi III* (İstanbul: Alfa, 2003), XIII-XIV.

kimse anlayamaz. Dolayısıyla bu cümle sadece Türkçe bilenlerce anlaşılabilir.

Sonuç olarak Osmanlı Türkçesini çok uzun bir tarihî bir geçmişe sahip Türkçenin Eski Anadolu Türkçesinden sonraki, Türkiye Türkçesinden önceki tarihî lehçesi olarak kabul etmek doğru olacaktır. Bu dil, Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına giren başta Anadolu olmak üzere, Balkanlar güney Avrupa ve Orta Doğu'dan Kuzey Afrika'ya kadar çok geniş bir coğrafyada değişik dilsel katmanlar arasında bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Bunun sonucunda İtalyanca, Rumca, Ermenice gibi diller yanında yoğun olarak kendi kültür dairesindeki Arapça ve Farsçadan etkilenmekle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu topraklarda konuşulan bütün dilleri de etkilemiştir.²⁶ Osmanlı Türkçesi beş yüz yıldan daha uzun bir süre konuşma ve yazı dili olarak kullanılmıştır. Kütüphanelerimiz bu dil ile dilin hemen bütün kullanım alanlarında üretilmiş binlerce yazma ve basma eser, evrak vb. ile doludur.²⁷

Mevcut Osmanlı Türkçesi eğitiminde amaç, tarihe karışmış bu tarihî Türkçeyi diriltmek değil, yüzyıllarca kültür, edebiyat, bilim gibi alanlarda yazılmış geçmiş eserlerimizin tanınması ve onlardan faydalanılmasıdır.²⁸ Çünkü bu eserler, günümüzü etkilediği gibi geleceğimize yön vermede de önemli rol oynayacaklardır. Dolayısıyla günümüzü daha doğru anlamlandırıp geleceğimize daha istikametli bir yön verebilmek için geçmişten faydalanmak, bunun için de öncelikle onu iyice öğrenmek gerekmektedir. Geçmiş öğrenmenin en güvenilir yollarından biri de yazılı kaynak metinleri incelemektir.

Bu ve benzeri amaçları kazanmada önemli bir araç olarak Osmanlı Türkçesi dersinin genç nesillere öğretilmesinin oldukça önemli olduğu ileri sürülebilir. Ergüzel'e²⁹ göre öğrencileri hiç olmazsa 20. yüzyılın güzel Türkçesi ile yazan en az yüz şair/yazarımızın dilini rahat okur, anlayabilir seviyeye taşımak, Osmanlı Türkçesinin amaçlarından olmalıdır. Dil uzmanlarının en az elli yıldan beri dile getirilen “dilde yoksunluğun” önlenmesinin bir yolu da budur.

Kaplan, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış edebî eserlerin dili dolayısıyla lise müfredat kitaplarından çıkarılmaya çalışılmasının arkasında Batı taklitçiliği ve kendi tarihinden nefret fikri olduğunu belirterek böyle davranmaların Batı'nın da cahili olduğunu, çünkü Batılı bilim adamlarının bizim tarih, edebiyat ve sanatımıza bizden daha çok değer verdiklerini ifade etmektedir. Ona göre Osmanlı yazı dilini, Osmanlı mimarîsi, mûsikîsi ve hattı gibi Türkler meydana getirmişlerdir ve bu yazı dili tıpkı diğerleri gibi bir sanat eseridir.³⁰

2. Literatür Taraması

Osmanlı Türkçesi eğitimi üzerine yapılan tartışmaların geçmişi oldukça yeni sayılabilir. Bu alandaki ilk çalışmaların 15-20 yıllık bir geçmişi olduğu görülmektedir. Bu konudaki çalışmalar Osmanlı Türkçesi dersinin başta sosyal bilimler lisesi olmak üzere bazı liselerde

26 Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Günay Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü* (Ankara: TDK, 2008).

27 Mustafa Özkan, *Osmanlı Türkçesi*, TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 33, İstanbul: TDV, (2007):483-485

28 F. Kadri Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi III* (İstanbul: Alfa, 2003), XIII.

29 M.Mehdi Ergüzel “Millî Eğitimde Osmanlı Türkçesinin Seçmeli Ders Olarak Öğretilmesi Üzerine” *Turkish Studies*, 10, 8 (2015), 40.

30 Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil* (İstanbul: Dergah, 2019), 13-14.

ders olarak okutulmaya başlanması ile artmaya başlamıştır. Buna rağmen konu ile ilgili yapılan çalışmaların nispeten az olduğu ve daha fazla çalışmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Literatüre bakıldığında bazı çalışmaların Osmanlı Türkçesi öğretimi üzerine³¹, bazı çalışmaların Osmanlı Türkçesi eğitimi gören öğrencilerin derse ilişkin yaptıkları hatalar ve yanlışlar üzerine³², bazı çalışmaların Osmanlı Türkçesi öğretiminde Arapça, Farsça ve Eski Anadolu Türkçesine ait unsurların yeri üzerine³³, bazı çalışmaların ise lise veya üniversite düzeyindeki öğrencilerin Osmanlı Türkçesi veya Osmanlı Türkçesi dersine ilişkin işlevsellik, programın uygulanışı, istihdamdaki önemi, öğrenen güçlenmesi düzeyleri gibi çeşitli konulardaki görüşleri, tutumları yahut algıları üzerine³⁴ yoğunlaştıkları görülmektedir.

Bu çalışmaların sadece Osmanlı Türkçesi ve/veya dersine odaklananların hemen hepsinin katılımcıları, bir veya iki kurum ile sınırlıdır. Verileri açık uçlu sorular ile elde edilmeye çalışılmıştır. Tam bir istatistiksel analize tabi tutulanların sayısı azdır.

Elinizdeki çalışmanın amacı, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı lisans öğretim programlarında zorunlu ders olarak okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin daha verimli bir şekilde düzenlenmesi, icra edilmesi ve söz konusu derslerdeki akademik başarının artırılması için Türkçe öğretmen adaylarının görüşlerini derleyip yorumlamak ve bu yorumlar ışığında gerekenlerin yapılması için konunun paydaşlarına önerilerde bulunmaktır.

Bu konunun alt amaçları ise şunlardır:

1. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin lisans programındaki varlığı, yeri ve gereği hakkındaki düşüncelerini belirlemektir.
2. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin bilişsel/akademik gelişimlerine katkısı hakkındaki düşüncelerini belirlemektir.

-
- 31 Örnek olarak bk. Şerife Akpınar, "Osmanlı Türkçesi Öğretimi Üzerine", *Journal of International Social Research*, 9, 44 (2016), 7-12; Mehmet Ulucan, "Osmanlı Türkçesinin Öğretimi" *Milli Eğitim*, 212 (2016), 93-113; M.Mehdi Ergüzel "Milli Eğitimde Osmanlı Türkçesinin Seçmeli Ders Olarak Öğretilmesi Üzerine" *Turkish Studies*, 10, 8 (2015), 35-42.
- 32 Mehralı Calp, "Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesindeki Okuma Hataları Üzerine Bir Çalışma" *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 6, 3 (2017), 1679-1705; Mehralı Calp, "Osmanlı Türkçesi Dersini Alan Öğrencilerin Yaptıkları Okuma, Yazma ve Gramer Hatalarının Sebepleri ve Sağaltmaları Üzerine Bir Araştırma" *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27, 4 (2019), 1757-1779.
- 33 Burhan Baran, "Osmanlı Türkçesi Öğretiminde Arapça, Farsça ve Eski Anadolu Türkçesinin Yeri" *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 7, 4 (2018), 2131-2142.
- 34 Ahmet Başkan ve Hatice Altunkaya, "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Osmanlı Türkçesi Dersine Yönelik Öğrenen Güçlenmesi Düzeyleri" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 3 (2019), 808-815; Nihal Çalışkan, "Lise Düzeyindeki Osmanlı Türkçesi Dersi Öğretim Programının Uygulanışına İlişkin Öğrenci Görüşlerine Dayalı Bir Değerlendirme" *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 2 (2013), 329-343; Ramazan Kaya, "Tarih Öğretmen Adaylarının Lisans Eğitiminde Osmanlıca Öğretiminin İşlevselliği İle İlgili Görüşleri" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 2 (2013), 187-206; Bülent Özkan ve N. Kemal Şahbaz, "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Alan Derslerinin İşlevselliğine Yönelik Görüşleri" *Sakarya University Journal of Education*, 1, 1 (2011), 32-43; Necmettin Özmen ve Bilal Yıldırım, "Üniversite Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesine İlişkin Tutumları" *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 16 (2017), 49-66; Oğuzhan Sevim ve Hatice Bayındır, "Lise Ve Üniversite Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesi Dersine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi" *Ekev Akademi Dergisi*, 20, 67 (2016), 291-302; Malik Yılmaz ve B. Aydemir Şenay, "Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin Lisans Ders Programlarında Yer Alan Osmanlı Türkçesi Derslerinin Değerlendirilmesi ve İstihdamdaki Önemi" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 3 (2014), 1-10.

3. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin duyuşsal gelişimlerine katkısı hakkındaki düşüncelerini belirlemektir.
4. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin özgüvenlerine/özgelişimlerine katkısı hakkındaki düşüncelerini belirlemektir.
5. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin mesleki gelişimlerine katkısı hakkındaki düşüncelerini belirlemektir.
6. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin istihdamlarına/iş bulmalarına katkısı hakkındaki düşüncelerini belirlemektir.
7. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin kültür ve tarih duyarlılıklarına katkısı hakkındaki düşüncelerini belirlemektir.
8. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin diğler derslere karşı ilgi ve tutumlarına katkısı hakkındaki düşüncelerini belirlemektir.
9. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin ders öğretim elemanı ve ders içeriğinin Türkçe öğretmeni adaylarının derse karşı düşüncelerine etkisi hakkındaki düşüncelerini belirlemektir.
10. Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerine ilişkin başka düşüncelerini belirlemektir.

3. Yöntem

Elinizdeki çalışmada Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı lisans öğretim programlarında zorunlu ders olarak okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin daha verimli bir şekilde düzenlenmesi, icra edilmesi ve söz konusu derslerdeki akademik başarının artırılması için Türkçe öğretmen adaylarının görüşlerini derleyip yorumlamak ve bu yorumlar ışığında gerekenlerin yapılması için konunun paydaşlarına önerilerde bulunmak amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere farklı kurumlardaki mümkün olduğunca fazla katılımcıdan görüş toplanabilmesine özen gösterilmiştir. Bunun için çalışmada anket araştırması yapılmıştır. Araştırmanın ana verileri nicel verilerden elde edilmiştir. Araştırmadaki nitel veriler ise daha çok nicel verileri tamamlayıcı ve doğrulayıcı özelliktedir.

3.1. Araştırma Deseni

Nicel veriler likert tipinde oluşturulmuş bir anket aracılığıyla edinilmiştir. Bu anketin sonuna anket maddelerinde yer almayan hususlar hakkında katılımcıların görüşlerini belirtebilmeleri için açık uçlu bir kısım eklenmiştir. Çalışmanın nitel verilerine bu açık uçlu kısım aracılığıyla ulaşılmıştır.

Araştırmanın nicel boyutunda betimsel araştırma yöntemlerinden tarama araştırması kullanılmıştır. Tarama araştırması (survey), bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için veri

toplanmasını amaçlayan bir araştırma yöntemidir. Tarama araştırmalarında çeşitli anket teknikleri ile hazırlanan sorular katılımcılara bizzat görüşerek ya da e-posta, telefon gibi teknolojik haberleşme yöntemleri kullanılarak ulaştırılır. Alınan cevaplar daha sonra cevaplayan kişilere ait sıklık dereceleri ve yüzdeler (frekans) şeklinde bir tablo hâline getirilir ve raporlaştırılır.³⁵

Araştırmanın nitel boyutunda ise olgubilim (fenomonoloji) araştırması kullanılmıştır. Olgubilim, genellikle varlığı bilinen ancak derinlemesine bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanır. Olgubilim, bir olgunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olduğundan bilimsel çalışmalara katkıda bulunmaktadır.³⁶

3.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları gönüllülük esasına göre amaçlı örneklem yoluyla seçilmiştir. Katılımcılar 15 farklı üniversitenin Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersini almış ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda öğrenim görmekte olan 277 Türkçe öğretmeni adayından oluşmaktadır. Katılımcıların farklı kurumlardan olması, katılımcıların demografik çeşitliliğini artıracak gibi öğretim elemanı, dersin işlenişi, dersteki metinlerin türü ve düzeyi gibi konulardaki etkilerin öğrencilerin düşüncelerini etkilemedeki oranını düşürecektir. Nitekim bu çalışmada katılımcıların %69,3 (n=192)'ü öğretim elemanının meslekî ve pedagojik yeterliliğinin, %71,4 (n=198)'i de derste okutulan metin türlerinin, konularının ve düzeylerinin düşüncelerini etkilediğini belirtmektedir.

Tablo 1'de katılımcıların cinsiyet kategorisi listelenmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların cinsiyet kategorisi

Cinsiyet	(%)	n
Kız	78,3	217
Erkek	21,7	60
Toplam	100	277

Tablo 1'de görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu kızlardan oluşmaktadır.

Tablo 2'de katılımcıların mensup olduğu üniversiteler listelenmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların mensup olduğu üniversiteler

Üniversiteler	%	n
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	28,51	79
Yıldız Teknik Üniversitesi	24,54	68
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	22,74	63
Diğer*	24,18	67
Toplam	100	277

* (Azalan sırayla) Aksaray, Artvin Çoruh, İstanbul Sabahattin Zaim, Tokat Gaziosmanpaşa, Marmara, Sinop, Van Yüzüncü Yıl, Uludağ, Girne Amerikan, İstanbul-Cerrahpaşa, Adıyaman, Kilis 7 Aralık üniversiteleri.

35 Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2018), 15.

36 Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (8. baskı). (Ankara: Seçkin, 2011), 72-75.

Tablo 2’de görüldüğü gibi çalışmaya en çok Erzincan Binali Yıldırım, Yıldız Teknik ve Niğde Ömer Halisdemir üniversitelerinden katılım sağlanmıştır. Bu üç üniversite dışında 12 değişik üniversiteden de farklı oranlarda katılımın olduğu görülmektedir.

3.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı lisans öğretim programında birinci ve ikinci yarıyılta haftada ikişer saat olmak üzere zorunlu olarak okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersi ile ilgili görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Katılımcılara google dokümanlar aracılığıyla online ortamda likert tipinde hazırlanmış bir anket formu uygulanmıştır. Formun sonunda açık uçlu bir madde ile katılımcıların konu ile ilgili diğer görüş ve düşüncelerini ifade edebilmelerine de imkân tanınmıştır. Araştırmadaki veriler 2019 yılında toplanmış ve kullanılmıştır.

Google dokümanlar üzerinden online ortamda oluşturulan bu formda 9 farklı kategoriye ayrılmış toplam 35 madde yer almaktadır. Form üzerinde yapılan ayarlama ile her birey formu yalnızca bir kez doldurabilmektedir. Bireylere formu doldurduktan sonra otomatik olarak bir bilgilendirme e-postası gönderilmektedir. Katılımcı, isterse bu e-postada yer alan linki kullanarak görüşlerini güncelleme imkanına da sahiptir. Katılımcılardan bu formun bir hafta içinde müsait oldukları bir zaman diliminde doldurmaları istenmiştir. Bir hafta sonra form katılımcılara kapatılmış ve verilerin son hâline ulaştığı kabul edilmiştir. Çalışmada ulaşılan bulgular bu veriler üzerinden edinilmiştir.

Katılımcıların Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda okutulan Osmanlı Türkçesi 1-2 derslerinin lisans programındaki varlığı, yeri ve gereği (6 madde), bilişsel/akademik gelişimlerine (9 madde), duyuşsal gelişimlerine (4 madde), özgüven/özgelişimlerine (3 madde), meslekî gelişimlerine (4 madde), istihdamlarına/iş bulmalarına (1 madde), kültür ve tarih duyarlılıklarına ilişkin gelişimlerine (2 madde), diğer derslere karşı ilgi ve tutumlarına ilişkin gelişimlerine (4 madde) katkısına ilişkin görüşleri ile ders öğretim elemanı ve ders içeriğine ilişkin (2 madde) düşünceleri toplam 35 madde belirlenmeye çalışılmıştır. Anketin sonundaki açık uçlu kısım aracılığıyla katılımcıların konu ile ilgili diğer düşüncelerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Anket formundaki maddelerin oluşturulması için ilgili literatür ve lise ve üniversite Osmanlı Türkçesi dersleri öğretim programları taranmıştır. Tarama sonrasında ölçme aracının madde havuzu oluşturulmuş, daha sonra oluşturulan maddeler kendi içinde benzer niteliklerine göre sınıflandırılmıştır. Ölçekteki her maddeye cevap olarak beş seçenek verilmiştir: kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum.

3.4. Verilerin Analizi

Anket formundaki veriler, betimsel analiz yöntemine göre analiz edilmiştir.

Anket uygulandıktan sonra toplanan nicel veriler SPSS 22 istatistik paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik çalışması yapılmış ve Cronbach Alpha

değeri. 96 olarak bulunmuştur. Buna göre ölçek güvenilir sayılabilir. Ankette ölçek aracılığıyla toplanmış değişkenler bulunmadığından nicel verileri oluşturan her bir maddenin sadece sıklık ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Çalışmanın bulguları sunulurken, “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” önermeleri, “katılıyorum” başlığı altında bir arada ve “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” önermeleri de “katılmıyorum” başlığı altında bir arada hesaplanıp değerlendirilmeye alınmıştır. “kararsızım” ifadesi ise tek başına değerlendirilmiştir.

Anket maddelerinin oluşturulması ve sınıflandırılması konusundaki geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması amacıyla hazırlanan anket formu, konu ile ilgili daha önce yayın yapmış alanında uzman iki öğretim üyesine sunulmuştur. Alan uzmanı öğretim üyelerinin değerlendirmelerini daha sağlıklı yapabilmeleri için araştırmacı tarafından hazırlanmış uzman değerlendirme formu da alan uzmanlarına gönderilmiştir. Uzman değerlendirme formu her bir madde için “uygun”, “uygun değil”, “geliştirilmeli” ve “açıklamalar” bölümlerini içeren bir formdur. Uzmanlar ile beş maddede görüş ayrılığı olmuş, bunlardan ikisinde araştırmacı ile uzmanlar görüş birliğine varabilmişlerdir. Ortaya çıkan sonuç, Miles ve Huberman³⁷ tarafından geliştirilen kodlayıcılar arası güvenilirlik testi formülü (Güvenirlik=Görüş birliği/görüş birliği+görüş ayrılığı) ile test edilmiştir. Çalışmamızdaki kodlayıcılar arası güvenilirlik oranı (Güvenirlik=32/32+3) .91 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman’a göre araştırmacı ile uzmanlar arasındaki uyumluluk oranı %90’a yakın ya da %90’dan fazla ise çalışmanın güvenilirliği istenen düzeyde demektir. Buna göre çalışmamızın maddeleri ve sınıflandırma işlemi güvenilir olarak değerlendirilmiştir. Uzman görüşlerine göre güncellenen anket formu için önce bir pilot çalışma yapılmıştır. Buradan alınan görüşlere ve gözlemlere göre anket formuna son şekli verilmiştir.

Bu çalışmada sonuçların geçerliğini sağlamak amacıyla çalışmanın nitel veri analiz süreci ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Nitel verilerin analizinde bulgular yorumlanırken katılımcılardan direkt alıntılara yer verilerek varılan sonuçların güvenilirliğinin artırılması amaçlanmıştır.

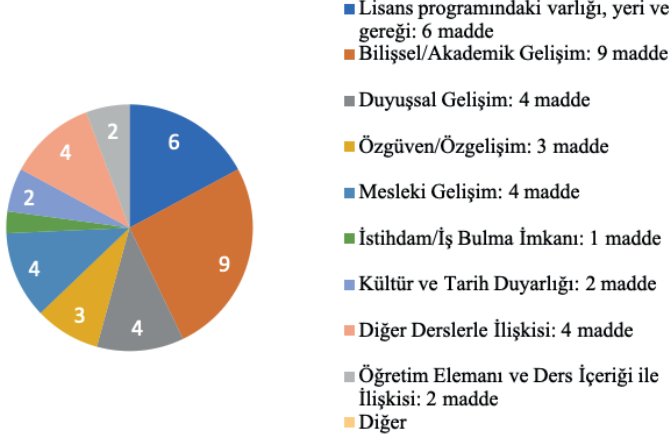
Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı lisans öğretim programlarında zorunlu ders olarak okutulan Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersleri hakkındaki görüşlerinin tespit edilmesini amaçlayan bu çalışma, nicel ve nitel veriler toplanarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin farklı ölçme araçlarından daha detaylı ve doğrulanabilir olarak elde edilebilmesi için bu çalışmada karma yöntemle başvurulmuştur.

4. Bulgular

Çalışmada Türkçe öğretmen adaylarının lisans düzeyindeki Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersleri hakkındaki görüşleri 9 farklı kategoride toplam 35 madde ile belirlenmeye çalışılmıştır. Formun en sonunda da katılımcılara formdaki maddeler haricinde ayrıca belirtmek istedikleri düşünceleri varsa bunları da yazmaları istenmiştir. Böylece katılımcıların formda belirtilmeyen konulardaki düşüncelerinin de tespit edilmesi amaçlanmıştır.

37 Matthew B. Miles, ve A. Michael Huberman *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). (Thousand Oaks, CA: Sage, 1994), 64.

Şekil 1’de Türkçe öğretmen adaylarının lisans düzeyindeki Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersi hakkındaki görüşlerinin tespit edilmesini için oluşturulan kategoriler ve madde sayıları listelenmiştir.

Şekil 1: Türkçe öğretmen adaylarının lisans düzeyindeki Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersi hakkındaki görüşlerinin tespit edilmesini için oluşturulan kategoriler ve madde sayıları (Toplam 35 madde)

Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı lisans programındaki varlığı, yeri ve gereği hakkındaki düşünceleri

Bu kategorilerden birincisi Türkçe öğretmen adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı lisans öğretim programındaki varlığı, yeri ve gereği hakkındaki düşüncelerinin ne olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Tablo 3’de Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı lisans programındaki varlığı, yeri ve gereği hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Tablo 3: Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı lisans programındaki varlığı, yeri ve gereği hakkındaki düşünceleri

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım	
	%	n	%	n	%	n
Osmanlı Türkçesi 1-2 derslerinin Türkçe eğitimi Ana Bilim Dalı'nın amaçlarına uygun bir ders olduğunu düşünüyorum.	60,7	168	27,1	75	12,3	34
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin beklentilerimi karşıladığını düşünüyorum.	49,1	136	29,2	81	21,7	60
Osmanlı Türkçesi dersi 1-2, Türkçe eğitimi bölümlerinde iki yarıyıl haftada ikişer saat olarak okutulmaktadır. Türkçe öğretmeni adayları açısından Osmanlı Türkçesi ders süresinin yeterli olduğunu düşünüyorum.	55,9	155	26,4	83	17,7	49
Osmanlı Türkçesi 1-2 ders içeriğindeki bilgilerin meslekî bilgi bakımından bir Türkçe öğretmeni adayı için yeterli olduğunu düşünüyorum.	54,9	152	27,4	76	17,7	49
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersi Türkçe eğitimi lisans programında 1. sınıfta yer almaktadır. Bu dersin ileriki (2, 3 veya 4.) sınıflarda öğretilmesinin daha doğru olacağını düşünüyorum.	30,4	84	53,8	149	15,9	44
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin Türkçe eğitimi lisans programında zorunlu bir derstir. Bu dersin seçmeli olması gerektiğini düşünüyorum.	43,3	120	45,1	125	11,6	32

Tablo 3'de de görüldüğü üzere katılımcıların yarısından çoğu Osmanlı Türkçesi dersinin Türkçe eğitimi Ana Bilim Dalı'nın amaçlarına uygun bir ders olduğunu, programdaki ders süresinin yeterli olduğunu, bu ders kapsamında verilen bilgilerin kendileri için yeterli olduğunu ve bu dersin mevcut programda uygulanageldiği üzere birinci sınıfta verilmesinde herhangi bir sakınca görmediklerini belirtmişlerdir. Mevcut programda zorunlu bir ders olan Osmanlı Türkçesi derslerinin seçmeli olması gerektiğini düşünenlerin oranı ile zorunlu olarak kalması gerektiğini düşünenlerin oranı arasındaki fark, seçmeli olması gerektiğini düşünenler lehine %1,8'dir. Katılımcıların hemen hemen yarısı dersin beklentilerini karşıladığını düşünmektedir. Beklentilerinin karşılanmadığını düşünenlerin oranı ise %29,2 ile düşük sayılabilir. Tüm maddelere ilişkin kararsızların oranı %11,6 ile %21,7 arasındadır.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının bilişsel/akademik gelişimlerine etkisi hakkındaki düşünceleri

Bu çalışmada Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının bilişsel/akademik gelişimlerine etkisi hakkındaki düşüncelerinin ne olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tablo 4'de Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının bilişsel/akademik gelişimlerine etkisi hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Tablo 4: Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının bilişsel/ akademik gelişmelerine etkisi hakkındaki düşünceleri

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım	
	%	n	%	n	%	n
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin akademik başarımın artmasına katkıda bulunduğumu düşünüyorum.	52	144	31,4	87	16,6	46
Osmanlı Türkçesi dersi 1-2 kapsamında edindiğim bilgi ve becerilerin Türk dili (Türkçe) hakkındaki bilgilerimi artırdığına ve dil bilincimin gelişmesine katkıda bulunduğuna inanıyorum.	59,9	166	23,8	66	16,2	45
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin kelime hazinemin artmasına katkıda bulunduğumu düşünüyorum.	67,6	187	21,3	59	11,2	31
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin okuduğumu anlama düzeyimin gelişmesine katkıda bulunduğumu düşünüyorum.	51,3	142	29,6	82	19,1	53
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin yazma becerimin gelişmesine katkıda bulunduğumu düşünüyorum.	49,5	137	30,3	84	20,2	56
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin dinleme becerimin gelişmesine katkıda bulunduğumu düşünüyorum.	36,8	102	39	108	24,2	67
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin konuşma becerimin gelişmesine katkıda bulunduğumu düşünüyorum.	37,6	104	41,6	115	20,9	58
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersi sayesinde Arapça ve Farsça ile ilgili bilgilerimin arttığını düşünüyorum.	68,3	189	17,7	49	14,1	39
Osmanlıca 1-2 dersinde öğrendiklerimin farklı alanlara ilgi duymama sağladığını düşünüyorum.	48,4	134	32,5	90	19,1	53

Tablo 4’de de görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu Osmanlı Türkçesi 1-2 dersi sayesinde Arapça ve Farsça ile ilgili bilgilerinin ve kelime hazinelerinin arttığını düşünmektedirler. Osmanlı Türkçesi dersi 1-2 kapsamında edindiği bilgi ve becerilerin Türkçe hakkındaki bilgilerini artırdığına ve dil bilinçlerinin gelişmesine katkıda bulunduğuna inananların oranı da oldukça yüksektir. Yine katılımcıların yarıdan biraz fazlası Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin akademik başarımın artmasına katkıda bulunduğumu ve okuduğumu anlama düzeylerinin gelişmesine katkıda bulunduğumu beyan etmişlerdir. Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin yazma becerimin gelişmesine katkıda bulunduğumu ve Osmanlıca 1-2 dersinde öğrendiklerinin farklı alanlara ilgi duymasını sağladığını düşünenlerin oranı da yarıya yakındır. Buna karşın Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin dinleme ve konuşma becerilerinin gelişmesine katkıda bulunduğumu düşünenlerin oranı yaklaşık % 36-37 ile düşük sayılabilir. Osmanlı Türkçesi dersinin dinleme ve konuşma becerilerinin gelişmesine herhangi bir katkıda bulunmadığını düşünenler ile bu görüşe katılmayan arasındaki fark, bu dersin dinleme ve konuşma becerilerinin gelişmesine katkıda bulunmadığını düşünenler lehine %2-4 arasındadır. Bu iki maddedeki kararsızların oranının diğer maddelerdeki kararsızlara göre daha yüksek olması dikkati çekmektedir. Tüm maddelere ilişkin kararsızların oranı %11,2 ile %24,2 arasındadır.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının duyuşsal gelişimlerine etkisi hakkındaki düşünceleri

Bu çalışmada Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının bilişsel/akademik gelişimlerine etkisi hakkındaki düşüncelerinin ne olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tablo 5’de Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının duyuşsal gelişimlerine etkisi hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Tablo 5: Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının duyuşsal gelişimlerine etkisi hakkındaki düşünceleri

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım	
	%	n	%	n	%	n
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin millî duygularımın gelişmesine katkıda bulunduğunu düşünüyorum.	49,8	148	29,6	82	20,6	57
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersi kapsamına Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinleri okurken duygusal coşkunluk yaşadığımı ve heyecanlandığımı hissediyorum.	41,5	105	36,4	101	22	61
Türkçe öğretmeni adayı olarak Osmanlı Türkçesi dersine ilişkin duygu, tutum ve düşüncelerimin genel olarak olumlu olduğunu söyleyebilirim.	62,3	167	22,8	63	17	47
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersi kapsamında yapmış olduğumuz etkinliklerin benim açımdan anlamlı olduğunu düşünüyorum.	59,9	166	24,2	67	15,9	44

Tablo 5’e göre katılımcıların büyük çoğunluğu Türkçe öğretmeni adayı olarak Osmanlı Türkçesi dersine karşı duygu, tutum ve düşünce açısından genel olarak olumlu bir görüşe sahip olduklarını ve bu ders kapsamında yapmış oldukları etkinliklerin veya çalışmaların kendileri için anlamlı olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların yarıya yakını dersin millî duygularının gelişmesine katkıda bulunduğunu düşünmektedirler. Osmanlı Türkçesi 1-2 dersi kapsamında Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinleri okurken duygusal coşkunluk yaşadığını ve heyecanlandığını hissedenlerin oranı ile bu görüşe katılmayanların oranı arasında birinciler lehine yaklaşık %5’lik bir fark vardır. Tablodaki birinci ve ikinci maddelerdeki kararsızların oranının diğer maddelerdeki kararsızların oranına göre daha fazla olması dikkat çekicidir. Burada birinci ve ikinci maddedeki görüşe katılanların oranının beklenenden nispeten daha düşük olduğu söylenebilir. Tüm maddelere ilişkin kararsızların oranı %15,9 ile %22 arasındadır.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının özgüvenleri/özelliklerine etkisi hakkındaki düşünceleri

Bu çalışmada Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının özgüvenleri/özelliklerine etkisi hakkındaki düşüncelerinin ne olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tablo 6’da Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının özgüvenleri/özelliklerine gelişimlerine etkisi hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Tablo 6: Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının özgüvenleri/özelliklerine gelişimlerine etkisi hakkındaki düşünceleri

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım	
	%	n	%	n	%	n
Osmanlı Türkçesi konusunda yeterli olduğumu düşünüyorum.	37,9	105	37,2	103	24,9	69
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin keyifli bir ders olduğunu düşünüyorum.	54,6	151	25,7	61	19,9	55
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin öğrenmesi kolay bir ders olduğunu düşünüyorum.	38,2	106	41,8	116	19,9	55

Tablo 6’da da görüldüğü gibi katılımcıların yarısından fazlası Osmanlı Türkçesi dersini keyifli bulmaktadır. Buna karşın kendilerini ders konusunda yeterli bulanların oranı nispeten düşüktür. Ders konusunda kendilerini yeterli bulanlar ile yeterli bulmayanların oranı arasındaki fark, yeterli bulanların lehine %0,7’dir. Bu maddede kararsız olanların oranı ise nispeten yüksektir. Dersin kolay olmadığını düşünenlerin oranı bu görüşe katılmayanların oranı arasındaki fark, kolay olmadığını düşünenlerin lehine %3,6’dır. Dersi kolay bulanların oranının da nispeten düşük olduğu görülmektedir. Tüm maddelere ilişkin kararsızların oranı %19,9 ile %24,9 arasındadır.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının meslekî gelişimlerine etkisi hakkındaki düşünceleri

Bu çalışmada Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının meslekî gelişimlerine etkisi/katkısı hakkındaki düşüncelerinin ne olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tablo 7’de Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının meslekî gelişimlerine etkisi hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Tablo 7: Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının meslekî gelişimlerine etkisi hakkındaki düşünceleri

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım	
	%	n	%	n	%	n
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersi kapsamında edindiğim bilgi ve becerilerin meslekî hayatıma katkıda bulunacağını düşünüyorum.	53,8	149	28,9	80	17,3	48
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin okuma ve yazma alışkanlıklarımın gelişmesine katkıda bulunduğunu düşünüyorum.	48,4	134	32,5	90	19,1	53
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin meslekî özgüvenimin artmasına katkıda bulunduğunu düşünüyorum.	50,9	141	31	86	18,1	50
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin meslekî merakımın artmasına katkıda bulunduğunu düşünüyorum.	48,3	134	31,4	87	20,2	56

Tablo 7’de de görüleceği üzere katılımcıların yarıdan fazlası Osmanlı Türkçesi dersi kapsamında edindikleri bilgi ve becerilerin meslekî hayatlarına ve meslekî özgüvenlerinin artmasına katkıda bulunduğunu düşünmektedir. Katılımcıların yarıya yakını ise Osmanlı Türkçesi okuma ve yazma alışkanlıklarının gelişmesine ve meslekî meraklarının artmasına katkıda bulunduğunu beyan etmektedirler. Tablodaki tüm maddelere ilişkin kararsızların oranı %17,3 ile %20,2 arasındadır.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının istihdam/iş bulmalarına etkisi hakkındaki düşünceleri

Bu çalışmada Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının istihdam/iş bulmalarına etkisi hakkındaki düşüncelerinin ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 8’de Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının istihdam/iş bulmalarına etkisi hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Tablo 8: Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının istihdam/iş bulmalarına etkisi hakkındaki düşünceleri

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım	
	%	n	%	n	%	n
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersi kapsamında öğrendiğim bilgilerin mezuniyetimden sonra iş bulma (istihdam) konusunda olumlu yönde etkili olacağını düşünüyorum.	37,9	105	39,3	109	22,7	63

Tablo 8’e göre katılımcılar dersin mezuniyetlerinden sonra istihdamlarına katkıda bulunmayacağı konusunda farklı görüşe sahiptirler. Osmanlı Türkçesi dersinin istihdamlarına

olumlu yönde katkıda bulunacağını düşünenlerin de bu görüşü paylaşmayanların da oranının nispeten düşük olduğu söylenebilir. Bu görüşe katılanların oranı %37,9, katılmayanların oranı ise %39,3'tür. Aralarındaki fark, bu görüşe katılmayanların lehine %1,4'tür. Bu maddedeki kararsızların oranı da %22,7 ile nispeten yüksek sayılabilir.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının kültür ve tarih duyarlılıklarının gelişimine etkisi hakkındaki düşünceleri

Bu çalışmada Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının kültür ve tarih duyarlılıklarının gelişimine etkisi hakkındaki düşüncelerinin ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 9'da Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının kültür ve tarih duyarlılıklarının gelişimine etkisi hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Tablo 9: Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının kültür ve tarih duyarlılıklarının gelişimine etkisi hakkındaki düşünceleri

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım	
	%	n	%	n	%	n
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin Osmanlı Türkçesi etrafında gelişen kültürü tanımama katkıda bulunduğunu düşünüyorum.	72,4	200	18,8	52	9	25
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin çeşme kitabeleri, mezar taşları gibi tarihi eserlere sahip çıkma ve onları koruma konusundaki duyarlılığımın artmasına katkıda bulunduğunu düşünüyorum.	63,9	177	20,2	56	15,9	44

Tablo 9'a göre katılımcıların büyük çoğunluğu Osmanlı Türkçesi dersinin Osmanlı Türkçesi etrafında gelişine kültürü tanımaları ve çeşme kitabeleri, mezar taşları gibi Osmanlı döneminden kalan tarihî eserlere sahip çıkıp onları koruma konusunda daha duyarlı olmalarını sağladığını düşünmektedir. Bu iki görüşe katılmayanların oranı hemen hemen aynı iken Osmanlı Türkçesi dersinin Osmanlı döneminden kalan tarihî eserlere sahip çıkma ve onları koruma konusundaki duyarlılıklarının arttığını düşünenlerin oranı birinci maddedeki görüşe katılanlara göre yaklaşık %10 daha düşüktür. Bunun bir sebebi katılımcıların kendi bölgelerinde Osmanlı döneminden herhangi bir tarihî eser kalmamış olması olabilir. Kararsızların oranı bu ikinci maddede birinci maddeye göre yaklaşık %7 daha fazladır. Tablodaki tüm maddelere ilişkin kararsızların oranı %9 ile %15,9 arasındadır.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının diğer derslere karşı ilgisine etkisi hakkındaki düşünceleri

Bu çalışmada Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının diğer derslere karşı ilgisine etkisi hakkındaki düşüncelerinin ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 10’da Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının diğer derslere karşı ilgisine etkisi hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Tablo 10: Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının diğer derslere karşı ilgisine etkisi hakkındaki düşünceleri

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım	
	%	n	%	n	%	n
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin edebiyatla ilgili konulara ilgisinin artmasına ve edebî duygularımın gelişimine katkıda bulunduğunu düşünüyorum.	52,7	146	28,5	79	18,8	52
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin dilbilimine ilgimi artırdığını düşünüyorum.	46,5	129	31,4	87	22	61
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin tarih bilimine ilgimi artırdığını düşünüyorum.	48,7	135	35,4	98	15,9	44
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinin dil, edebiyat ve tarih gibi alanlar dışında çalışacaklar için gereksiz olduğunu düşünüyorum.	22,5	90	50,2	139	17,3	48

Tablo 10’ya göre katılımcıların yarısından fazlası Osmanlı Türkçesi dersinin edebiyatla ilgili konulara ilgisinin arttığını, edebî duygularının geliştiğini ve Osmanlı Türkçesi dersinin dil, edebiyat ve tarih gibi alanlar dışında çalışacaklar içinde gerekli olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların yarıya yakını ise Osmanlı Türkçesi dersinin tarih bilimine ve dilbilimine ilgilerinin artmasına katkıda bulunduğunu beyan etmektedir. Bu iki bilim arasında ise katılımcıların tarih bilimine ilgisinin arttığını belirtenlerin oranı %2’ye yakın daha fazladır. Bununla beraber Osmanlı Türkçesi dersinin tarih bilimine ilgilerinin artmasına katkıda bulunmadığını beyan edenlerin oranı dilbilimine ilgilerinin artmadığını belirtenlerin oranından %4 daha yüksektir. Tüm maddelere ilişkin kararsızların oranı ise %15,9 ile %22 arasında değişmektedir.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersi öğretim elemanı ve ders içeriğinin Türkçe öğretmeni adaylarının derse karşı düşüncelerine etkisi hakkındaki görüşleri

Bu çalışmada Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersi öğretim elemanı ve ders içeriğinin Türkçe öğretmeni adaylarının derse karşı düşüncelerine etkisi hakkındaki görüşlerinin ne olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tablo 11’de Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersi öğretim elemanı ve ders içeriğinin Türkçe öğretmeni adaylarının derse karşı düşüncelerine etkisi hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 11: Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersi öğretim elemanı ve ders içeriğinin Türkçe öğretmeni adaylarının derse karşı düşüncelerine etkisi hakkındaki görüşleri

	Katılıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım	
	%	n	%	n	%	n
Osmanlı Türkçesi 1-2 ders öğretim elemanının meslekî ve pedagojik yeterliliğinin öğrencilerin derse ilişkin düşüncelerini etkilediğini düşünüyorum.	69,3	192	13,4	38	17,3	48
Osmanlı Türkçesi 1-2 dersinde okutulan metin türlerinin, konularının ve düzeylerinin derse karşı öğrencilerin derse ilişkin düşüncelerini etkilediğini düşünüyorum.	71,4	198	14,1	39	14,4	40

Tablo 11'e göre katılımcıların büyük çoğunluğu Osmanlı Türkçesi ders öğretim elemanının meslekî ve pedagojik yeterliliği ile derste okutulan metin türleri, konuları ve düzeylerinin ders hakkındaki düşüncelerini etkilediğini belirtmektedir. Tüm maddelere ilişkin kararsızların oranı ise %14,4 ile %17,3 arasında değişmektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersine ilişkin diğer görüşleri

Katılımcıların Osmanlı Türkçesi dersine ilişkin diğer düşüncelerinin tespit edilmesi amacıyla formun en sonunda katılımcılara varsa konu ile ilgili diğer düşüncelerini belirtmeleri de istenmiştir. Katılımcıların yalnız 28'i yapılandırılmış maddeler dışında yorum ve düşüncelerini belirtmişlerdir. Ancak bu yorumların çoğunun yapılandırılmış maddeler ile ilgili olduğu görülmüştür. Burada benzer görüşleri belirten katılımcılardan bazılarının görüşlerine imlâlarına dokunulmadan yer verilmiştir. Böylece çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğinin artırılması amaçlanmıştır. Her bir katılımcıya formu doldurma sıralarına göre bir kod verilmiştir. Her katılımcı buna göre A1, A2, A3... şeklinde kodlanmıştır.

Çalışmanın nitel bölümünden elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

Katılımcıların bazıları Osmanlı Türkçesinin öğretiminde geleneksel yöntemlerin kullanıldığını belirterek bunların gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir:

A25: "Osmanlı Türkçesi doğru kişiler tarafından ve doğru sistemle verilirse özellikle Tarih, Edebiyat ve Türkçe okuyanlar dersin zarurîyetini kesinlikle anlar. Fakat okuldaki öğretim sistemi nedeniyle Osmanlı Türkçesi dersine öğrenciler "öcü" gibi bakıyor. Dil mevzunda eğitimin daha hassas olması gerektiğini düşünüyorum."

A206: "Genel olarak ders yeni gelenlerin yabancı olduğu bir ders olduğu için ilk başlarda sıkıcı olduğunu düşünüyorum. İlerleyen safhalarda bilgi artışıyla ilgi artışının birlikte arttığını gözlemledim. Konusu bakımından geleneksel yöntemlerle işlenen bir ders olması olumsuz görüşlerimin temelini oluşturuyor."

A263: "Osmanlıca derslerinin daha verimli geçmesi için farklı teknikler konuşma ve okuma üzerinde daha fazla durulmalı."

Katılımcıların bazıları ders öğretim sürecinde öğrenci seviyesinin göz önüne alınmadığını belirtmektedirler:

A203: “Osmanlıca derslerinin öğrencilerin seviyesine göre olması gerektiğini düşünüyorum. Örn. Alfabeği bilmeyenlerin üzerinde daha fazla durulması gerekiyor.”

A266: “Osmanlıca eğitimi türkçe öğretmenliği öğrencileri için gereksiz bir ders. İmamhatip lise mezunu öğrencileri daha önceden gördüklerinden onlara yönelik eğitim veriliyor ve bilmeyen öğrenciler hiç önemsenmiyor. Bu yüzden hem yeteri kadar öğrenemedim hem ilgimi çekmedi.”

Katılımcıların bazıları Osmanlı Türkçesinde dilbilgisinden ziyade kelime hazinelerinin gelişmesine yönelik bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini şu cümlelerle belirtmişlerdir:

A4: “Türkçe Öğretmenliği’ne yönelik verilen Osmanlı Türkçesi 1-2 derslerinin gramer düzeyinin azaltılıp kelime hazinesini geliştirmeye yönelik kelime bilgisi düzeyinin artırılması gerektiği kanaatindeyim.”

Daha önce de belirtildiği üzere katılımcıların % 55,9 (n=155)’u ders süresinin yeterli olduğunu düşünürken %26,4 (n=83)’ü ise bu görüşe katılmamaktadır. Osmanlı Türkçesi ders süresinin artırılması gerektiğini düşünen katılımcıları konu ile ilgili düşüncelerini şu cümlelerle belirtmişlerdir:

A13: “Osmanlı Türkçesi dersinin, ders saatinin artırılması gerektiğini düşünüyorum. Bizler TÜRKÇECİYİZ! Türkçenin her dönemini tanımalı, bilmeli, öğrenmeliyiz. Osmanlıcanın bazı öğrencilere zor ya da ağır gelmesi bu gerçeği değiştiremez! O zaman Türk dili okumasınlar! Bu bizim kültürümüz, atalarımızın mirası.. Ders sayısı artırılmalı her seneye Osmanlı Türkçesi dersi koyulmalıdır. Türkçe öğretmeni olacağız ve dersin adı osmanlı TÜRKÇESİ.”

A48: “Bu dersin daha fazla dönemde görülmesi gerektiğini düşünüyorum. Osmanlı Türkçesi 3-4 şeklinde. 2.sınıftan itibaren verilmesi öğrenciler için daha uygun. Bölüme ilişkin bilincimizin oturması bu evrelerde başlıyor. Kelime hazinesi bakımından dersi yetersiz buldum okuduğum dönemde. Şu an bilgim kelimelerin tamamına yakını başka derslerden öğrendim. Yazma becerisinin okumadan oldukça geri kaldığını düşünüyorum. Bu derse merakım 3.sınıfta başladı. Bu sene son senem ve dersle alakalı kurslara katılıp kendimi geliştirmeyi düşünüyorum.”

Bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi Osmanlı Türkçesi ders saatinin artırılması gerektiğini düşünen katılımcılar düşüncelerini Türkçenin geçmiş tarihî dönemlerini bilmeleri gerektiği, kültürümüzün ve atalarımızın mirası olması, meslekleriyle olan sıkı ilişkisi, bölüme ilişkin bilinçlerinin daha sonraki yıllarda oturmaya başlaması, yazma becerisinin daha yeterli hâle getirilmesi gibi temellere dayandırmaktadırlar.

Daha önce de belirtildiği üzere katılımcıların % 60,7 (n=168)’i Osmanlı Türkçesi dersinin Türkçe eğitiminin amaçlarına uygun olduğunu, dolayısıyla Türkçe öğretmeni adayları için gerekli olduğunu düşünürken % 27,1 (n=75)’i ise bu görüşe katılmamaktadır. Osmanlı Türkçesinin gerekliliğine inanan Türkçe öğretmen adayları görüşlerini şu cümlelerle belirtmişlerdir:

A68: “Osmanlıca dersi bence her üniversite öğrencisinin kesinlikle alması gereken bir ders özellikle eğitim fakülteleri Peyami sefanın çok sevdiğim bir sözü var bizler kendi kütüphanesine giripte tek bir kitap okumadan çıkan milletiz. Ayrıca bir eserin orijinalinden okunması gerektiğini düşünüyorum. Çevirilen eserlerin tam olarak içeriklerini yansıttıklarına inanmıyorum. Bazen taraf tutuyorlar.”

A82: “Osmanlı Türkçesi diğer öğretmenlik bölümlerine [de] zorunlu olsa faydalı olur onların ilmi açısından.”

A112: “Osmanlı Türkçesi öğrenmek genel olarak öğrenciler tarafından gereksiz gibi görülse de aslında İlber Ortaylı'nın da dediği gibi tüm Türkiye'nin öğrenmesi bilmesi gerekir. Benim fikrim de bununla aynı şekildedir.”

A127: “Osmanlı Türkçesi dersinin her bölümde okutulması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü geçmişimizi birinci kaynaktan okumamız hepimiz için daha faydalıdır.”

A217: “Metinleri çözerken keyif alıyorum ve beni dışarıdaki diğer insanlardan farklı kılacağıma düşünüyorum. Bir aday olarak dil bilgisi derslerinin artması gerektiğini düşünüyorum.”

Bu cümlelerden de anlaşıldığı gibi Türkçe öğretmeni adayları Osmanlı Türkçesi dersinin gerekliliği konusundaki görüşlerini eski eserlere orijinalinden ulaşmanın gerekliliği, faydalı olacağı, birincil kaynaklara ulaşmayı sağlayacağı, Osmanlı Türkçesi bilmenin kendilerini diğer insanlardan farklı kılacağı gibi temellere dayandırmaktadırlar.

Daha önce de belirtildiği üzere katılımcıların %43,3 (n=120)'ü Osmanlı Türkçesi dersinin seçmeli olması gerektiğini, %45,1 (n=125)'i ise dersin zorunlu olması gerektiğini düşünmektedirler. Osmanlı Türkçesi dersinin seçmeli olması gerektiğini düşünen katılımcılar bu düşüncelerini öğrencilerin farklı alanlara yönelebilmesine imkân tanınmasını gerekçe olarak göstermektedirler:

A20: “Bu ders seçmeli olmalı. Tıpkı diğer dersler gibi. Öğrenci başka başka alanlara da yönelebilmeli.”

Osmanlı Türkçesi dersinin Türkçe eğitimi öğretim programından tamamen kaldırılması gerektiğini düşünenler ise düşüncelerini şu cümlelerle belirtmişlerdir:

A78: “Osmanlı Türkçesi ayrı bir alan olduğunu düşünüyorum yazı ile ilgilenenler almali bu dersi. Türkçe, Edebiyat, Dil öğretmen adayiyiz biz Osmanlıca öğretmeyeceğiz Türkçe öğreteceğiz. Teşekkürler.”

A126: “Osmanlıca Türkçe si gereksiz bir ders ilerde meslek hayatımda asla ihtiyaç duymayacağım.”

A147: “Türkçe eğitimi için tamamen gereksiz, hiçbir faydası olmadığını düşündüğüm bir ders. Öğretimde kullanılan yöntem ve teknikler de çok sıradan. Mesleki gelişim açısından hiçbir katkı sağlamadı.”

A170: “Bu dersin bölüme hiçbir katkı sağladığını düşünmüyorum, üstelik öğretmenlerin dahi bu dersin üstüne düşmediğini düşünüyorum.”

A178: “Osmanlıca dersinin türkçe öğretmenliği programında olması tamamen yanlış buluyorum. Dersin öğrenciye veya mesleki gelişime katkı sunmadığını düşünüyorum.”

A239: “Lütfen bu dersi kaldırın hem geçmek çok zor hem de edebiyat okuyan öğrenciler için bu ders zorunlu olsun. Türkçe eğitimi bölümünde bu dersin diğer hiçbir alan dersimize faydalı olduğunu düşünmüyorum. Bu ders kalksın eski edebiyat dersimiz bizim için yeterlidir.”
 A256: “Osmanlıca evet okutulması öğretilmesi gereken bir ders ama bu bazı bölümler için geçerlidir. Türkçe öğretmenliği alanında olmaması gerekiyor çünkü bizim alanımız Türkçe buna yönelik derslerin olması gerekli diye düşünüyorum.”

Bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi Osmanlı Türkçesi dersinin gereksiz olduğuna inanan katılımcılar düşüncelerini Osmanlı Türkçesi öğretmeyecekleri, dolayısıyla meslek hayatlarında gerek duymayacakları, dersin meslekî gelişim açısından kendilerine katkı sağlamadığı, ders öğretim elemanlarının da dersin önemsiz olduğunu hissettirdikleri, dersin zor olduğu, dersin diğer alan dersleri ile ilişkisiz olduğu, dersin alan dışı bir ders olması gibi temellere dayandırmaktadırlar.

Daha önce de belirtildiği gibi Türkçe öğretmen adaylarının %69,3 (n=192)'ü ders öğretim elemanının meslekî ve pedagojik yeterliliğinin ders hakkındaki düşüncelerini etkilediğini, %13,4 (38)'ü ise bu düşünceye katılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda katılımcıların bazıları ders öğretim elemanının önemine dikkat çekerek ders öğretim elemanının meslekî ve pedagojik açıdan daha iyi hâle gelmesi gerektiğini düşünmektedirler:

A124: “Bu dersi veren öğretmen de önemli. Öğretmen bilgili, yeni öğretim tekniklerine sahip ise öğrenci de bu dersi sıkılmadan dinler ve yapar. Daha fazla ayrıntıya girmeden ve sıkmadan da anlatmak önemli. Çünkü çoğu öğrenci Arapça ve Farsça kelimeleri bilmiyor. Bu yüzden yazmak ve konuşmak zor olabilir ilk başlarda.”
 A200: “Öğretim elemanının tutum ve dersi anlatma şekli de derse olan ilgiyi artırabilir.”
 A235: “Osmanlı Türkçesini aldığım hocanın beni dersten soğuttuğunu düşünüyorum. Her iki dönem dersten de kaldım bence bu dersi öğrencilere sevdirecek başka bir hocaya verilmesi taraftarıyım.”

Bunlar arasında ders öğretim elemanının tutum ve ders anlatma şeklinin öğrencilerin akademik başarılarını etkilediğini belirten cümleleri özellikle belirtmek gerekir.

5. Tartışma

Lise ve üniversite düzeyindeki öğrencilerin Osmanlı Türkçesi dersine karşı ilgi, düşünce veya tutumlarının araştırıldığı araştırmalarda³⁸ katılımcıların Osmanlı Türkçesi veya dersine ilişkin genel yaklaşımlarının olumlu olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmada da katılımcıların %62,3 (n=162)'nün Osmanlı Türkçesi dersine ilişkin genel düşüncelerinin olumlu olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışmanın önceki çalışma sonuçları ile uyumlu olduğu söylenebilir.

38 Necmettin Özmen ve Bilal Yıldırım, “Üniversite Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesine İlişkin Tutumları” *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 16 (2017), 49-66; Ramazan Kaya, “Tarih Öğretmen Adaylarının Lisans Eğitiminde Osmanlı Türkçesinin İşlevselliği İle İlgili Görüşleri” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 2 (2013), 187-206; Oğuzhan Sevim ve Hatice Bayındır, “Lise Ve Üniversite Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesi Dersine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi” *Ekev Akademi Dergisi*, 20, 67 (2016), 291-302.

Tarih öğretmeni adayları üzerinde yapılan bir araştırmada³⁹ ise katılımcıların büyük çoğunluğunun Osmanlı Türkçesi bilmenin gerekliliğini meslekî ve toplumsal saygı kazanmaya bağlamış oldukları tespit edilmiştir. Katılımcılar ayrıca Osmanlı Türkçesi bilmenin tarih öğretmenine birincil kaynaklara ulaşabilme ve öğrencilerine bu kaynaklardaki kavramları açıklayabilme imkânı tanıdığından dolayı da Osmanlı Türkçesi öğrenmenin gerekliliğine inanmaktadırlar. Katılımcılara göre Osmanlı Türkçesi meslekî hayatları için de gerekli bir derstir. Elinizdeki araştırmada da katılımcılardan çoğunluğu Osmanlı Türkçesi dersinde edindikleri bilgi ve becerilerin meslekî hayatlarına katkıda bulunacağını ve Osmanlı Türkçesi dersinin herkes için gerekli bir ders olduğunu düşünmektedir. Buna göre Türkçe ve tarih öğretmen adaylarının Osmanlı Türkçesi öğrenmelerinin meslekî hayatları için gerekli olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır.

Başka bir araştırmada⁴⁰ ise lise ve üniversite düzeyindeki öğrencilerin Osmanlı Türkçesi öğretiminin millî tarih, millî edebiyat ve geçmişle kurulan manevî bağlar gibi nedenlerle gerekli olduğunu düşündükleri ortaya konmuştur. Bu katılımcılar Osmanlı Türkçesi dersinin dil, edebiyat ve tarih gibi alanlar dışında çalışacaklar için gereksiz bir ders olduğunu da beyan etmektedirler. Söz konusu araştırmada bu yüzden dersin ilgilerini çekmediğini belirten lise veya üniversite öğrencilerinin görüşlerine yer verilmiştir. Benzer şekilde Sosyal Bilimler Lisesi öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada (Çalışkan, 2013) katılımcıların büyük çoğunluğunun Osmanlı Türkçesi dersinin meslek hayatlarında kendilerine herhangi bir katkıda bulunmayacağını düşündüklerini beyan etmeleri ilgi çekicidir. Hâlbuki elinizdeki çalışmada Osmanlı Türkçesinin dil, edebiyat ve tarih gibi alanlar dışında çalışacaklar için de gerekli olduğunu düşünenlerin oranı %50,2'dir. Bu konuda elinizdeki çalışma ile önceki çalışmaların sonuçları arasında tam bir uyum olduğu söylenemez.

Lise düzeyindeki öğrencilerinin Osmanlı Türkçesi dersinin kolaylığı konusunda yarıdan fazlasının dersi kolay bulmasına rağmen üniversite öğrencilerinin yaklaşık %80'inin dersi zor buldukları belirtilmektedir.⁴¹ Elinizdeki çalışmada ise katılımcıların yarıdan fazlası Osmanlı Türkçesi dersini keyifli bulmakla birlikte dersin zor olduğunu düşünmektedir. Bu yönüyle her iki çalışmanın sonuçlarına göre katılımcıların çoğunluğunun Osmanlı Türkçesi dersini kolay bulmadıkları anlaşılmaktadır.

Sosyal Bilimler Lisesi öğrencileri not ortalamalarını düşürdüğü ve mesleki hayatlarına katkısı olmayacağına inandıkları için Osmanlı Türkçesi dersinin seçmeli olması gerektiği düşünülmektedir (Çalışkan, 2013, s. 333). Tarih öğretmen adaylarının çoğunun sadece matbu metinlerin işlendiği Osmanlı Türkçesi derslerinin zorunlu, yazma metinlerin işlendiği Osmanlı

39 Ramazan Kaya, "Tarih Öğretmen Adaylarının Lisans Eğitiminde Osmanlıca Öğretiminin İşlevselliği İle İlgili Görüşleri" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 2 (2013), 197-199.

40 Oğuzhan Sevim ve Hatice Bayındır, "Lise Ve Üniversite Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesi Dersine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi" *Ekev Akademi Dergisi*, 20, 67 (2016), 291-302.

41 Oğuzhan Sevim ve Hatice Bayındır, "Lise Ve Üniversite Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesi Dersine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi" *Ekev Akademi Dergisi*, 20, 67 (2016), 299.

Türkçesi derslerinin seçmeli olması gerektiğini düşündükleri yapılan başka bir araştırmayla (Kaya, 2013, s. 195) ortaya konmuştur. Elinizdeki çalışmada ise Osmanlı Türkçesi dersinin seçmeli olması gerektiğini düşünenlerin oranı %43,3 ile zorunlu olarak kalması gerektiği düşünenlerin oranı %45,1 ile hemen hemen aynıdır. Bu durum Türkçe öğretmeni adaylarının düzeyleri ve alanları itibariyle daha rasyonel (ölçülü, gerçekçi) değerlendirme yapabildikleri ile açıklanabilir.

Elinizdeki çalışmada katılımcıların %37-38'i kendilerini Osmanlı Türkçesi konusunda yeterli görürken Sosyal Bilimler Lisesi öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada (Çalışkan, 2013, s. 334) öğrencilerin çoğunluğunun kendileri orta ve iyi seviyede gördükleri ortaya konmuştur. Tarih öğretmen adayları üzerinde yapılan araştırmaya (Kaya, 2013, 191-192) göre ise Tarih öğretmeni adaylarının tamamına yakını matbu metinleri okuyup anlama konusunda kendilerini yeterli görmektedir. Ancak yazma eserlere ilişkin okuyup anlama öz yeterlik oranları ise %33 ile %25'ler civarındadır. Bu durumda katılımcıların Osmanlı Türkçesi konusunda kendilerini yeterli görüp görmemelerinin akademik seviyelerine göre kendilerine verilen eğitim düzeyi ile ilgili olduğu ileri sürülebilir. Türkçe öğretmen adaylarından oransal olarak daha azının kendilerini Osmanlı Türkçesi konusunda yeterli görmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal Bilimler Lisesi öğrencilerinin çoğunluğu dersi aldıktan sonra Osmanlı Türkçesine karşı daha bilinçli hâle geldiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin dersten önce Osmanlı Türkçesine karşı olumlu düşüncelere sahip olanların dersi aldıktan sonra bu düşüncelerinin pekiştiği de belirtilmektedir (Çalışkan, 2013, s. 337-338). Elinizdeki çalışmada da katılımcıların yarısından fazlası Osmanlı Türkçesine karşı genel olarak olumlu düşüncelere sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Osmanlı Türkçesi dersi sayesinde Türk diline ve genel olarak dile karşı bilinçlenme düzeylerinin arttığını belirtenlerin oranı da oldukça yüksektir. Sonuç olarak her iki çalışmada da bu konuda benzer sonuçların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Lisans düzeyindeki Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin programlarında yer alan Osmanlı Türkçesi derslerinin değerlendirildiği bir çalışmada⁴² bu bölüm öğrencilerinin istihdamlarında Osmanlı Türkçesini bilmenin çok gerekli olduğu ileri sürülmektedir. Çünkü konu ile ilgili iş ilanlarında çoğu zaman Osmanlı Türkçesi bilme şartının konduğu tespit edilmiştir. Elinizdeki çalışmada ise Osmanlı Türkçesi bilmenin istihdamlarında avantaj sağlayacağını düşünenler ile bu görüşe katılmayanların oranı yaklaşık %37-40 civarındadır. Konu ile ilgili olarak her iki görüşte olanların oranının görece düşük olduğu söylenebilir. Bu durum, öğretmen olmak için Osmanlı Türkçesi bilmek gibi bir şartın olmamasından kaynaklanmalıdır. Bununla beraber söz konusu durum, Türkçe öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği dışında (herhangi bir kamu/özel kurumda kütüphane vb. alanlarda uzman olma gibi) bir düşünce veya bilgiye sahip olmadıkları ile de açıklanabilir.

42 Malik Yılmaz ve B. Aydemir Şenay, "Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin Lisans Ders Programlarında Yer Alan Osmanlı Türkçesi Derslerinin Değerlendirilmesi ve İstihdamdaki Önemi" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 3 (2014), 1-10.

6. Sonuç

Bu çalışmada Türkçe öğretmen adaylarının lisans programında birinci ve ikinci yarıyıldaki işer saat olmak üzere toplam iki dönemde Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 adlarıyla okutulan derse ilişkin görüşlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla 15 değişik üniversiteden 277 Türkçe öğretmen adayına üçlü likert tipinde 9 farklı kategoride 35 farklı maddeden ve bir açık uçlu kısımdan oluşan çevrimiçi ortamda bir ölçme aracı uygulanmıştır.

Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı lisans programındaki varlığı, yeri ve gereği hakkındaki düşüncelerine bakıldığında Türkçe öğretmeni adayları genel olarak Osmanlı Türkçesi dersinin Türkçe eğitiminin amaçlarına uygun, mevcut ders süresinin yeterli ve ders kapsamındaki bilgilerin kendileri için yeterli, dersin mevcut hâldeki gibi birinci sınıfta verilmesinin uygun olduğunu ve dersin beklentilerini karşıladıklarını ve dersin zorunlu değil, seçmeli olması gerektiğini düşündükleri görülmektedir.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının bilişsel/akademik gelişimlerine etkisi hakkındaki düşüncelerine bakıldığında Türkçe öğretmeni adayları genel olarak Osmanlı Türkçesi dersi sayesinde Arapça ve Farsça ile ilgili bilgilerinin ve kelime hazinelerinin arttığını, Türkçe ve dil bilinçlerinin geliştiğini, akademik başarılarının arttığını, okuduğunu anlama becerilerinin geliştiğini ve farklı alanlara ilgilerinin uyandığını belirtmişlerdir. Bununla beraber katılımcıların çoğunluğu Osmanlı Türkçesi dersinin dinleme ve konuşma becerilerine fazla etkisi olmadığını düşünmektedir.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının duyuşsal gelişimlerine etkisi hakkındaki düşüncelerine bakıldığında Türkçe öğretmeni adaylarının genel olarak Osmanlı Türkçesine karşı olumlu bir görüşe sahip oldukları, dersteki etkinleri anlamlı buldukları ve dersin millî duygularının gelişmesine katkıda bulunduğunu düşündükleri görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinleri okurken duyuşsal coşkunluk yaşayıp heyecanlandıklarını belirtmişlerdir.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının özgüvenleri/özgelişimlerine etkisi hakkındaki düşüncelerine bakıldığında Türkçe öğretmeni adayları genel olarak kendilerini Osmanlı Türkçesi konusunda yeterli görmemektedirler. Dersi keyifli bulmalarına rağmen dersin öğrenilmesinin kolay olmadığını belirtmişlerdir.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının meslekî gelişimlerine etkisi hakkındaki düşüncelerine bakıldığında Türkçe öğretmeni adaylarının genel olarak Osmanlı Türkçesi dersinin bilgi ve beceri anlamında meslekî hayatlarına, okuma-yazma alışkanlıklarının pekişmesine, meslekî özgüvenlerin artmasına ve mesleklerine karşı daha meraklı hâle gelmelerine katkıda bulunduğunu düşündükleri görülmektedir.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının istihdam/iş bulmalarına etkisi hakkındaki düşüncelerine bakıldığında öğretmen adaylarının genel olarak Osmanlı Türkçesi dersinde edindiği bilgi ve becerilerin iş bulmalarına katkıda bulunup

bulunmayacağı konusundaki görüşlerinde *katılıyorum*, *katılmıyorum*, *kararsızım* seçeneklerinden herhangi birinde dikkate değer oranda yoğunlaşmadıkları görülmektedir.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının kültür ve tarih duyarlılıklarının gelişimine etkisi hakkındaki düşüncelerine bakıldığında Türkçe öğretmeni adaylarının genel olarak Osmanlı Türkçesi dersi sayesinde Osmanlı Türkçesi etrafında gelişen kültürü daha iyi tanıdıkları ve bu dilin konuşulduğu dönemden günümüze kalmış tarihî eserleri koruyup sahiplenme konusunda daha duyarlı hâle geldiklerini düşündükleri söylenebilir.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersinin Türkçe öğretmeni adaylarının diğer derslere karşı ilgisine etkisi hakkındaki düşüncelerine bakıldığında Türkçe öğretmeni adaylarının genel olarak Osmanlı Türkçesi dersinin edebiyatla ilgili konulara ve edebî duygularının gelişmesine katkıda bulunduğunu, bu dersin dil, edebiyat ve tarih alanı dışında çalışanlar için de gerekli olduğunu, tarih bilimine ve dilbilimine ilgilerinin artmasına katkıda bulunduğunu beyan ettikleri görülmektedir.

Osmanlı Türkçesi 1 ve Osmanlı Türkçesi 2 dersi öğretim elemanı ve ders içeriğinin Türkçe öğretmeni adaylarının derse karşı düşüncelerine etkisi hakkındaki görüşlerine bakıldığında Türkçe öğretmeni adaylarının genel olarak Osmanlı Türkçesi ders öğretim elemanının nitelikleri ile ders kapsamında görülen metinlerin özelliklerinin derse karşı düşüncelerini etkilediğini söylemek mümkündür.

6.1. Öneriler

Öncelikle Osmanlı Türkçesi dersi öğretim elemanları Türkçe öğretmeni adaylarına öncelikle Osmanlı Türkçesinin ne olduğu, Türkçe öğretimi açısından gerekliliği, dil bakımından Türkiye Türkçesinin öğretilmesine katkısı gibi konular üzerinde durabilir. Bu bilgiler inandırıcı, ikna edici ve örneklendirici bir anlatımla verilebilir. Yapılan araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğunun Osmanlı Türkçesi ve bu derse karşı düşünce ve ilgilerinin birçok açıdan oldukça olumlu olduğu, dersin Türkçe eğitiminin amacına uygun bir ders olduğunu düşündükleri dikkati çekmektedir. Buna rağmen Türkçe öğretmeni adayları dersin seçmeli olması gerektiğini beyan etmişlerdir. Bu düşüncede Türkçe öğretmeni adaylarının akademik başarılarını önceleyerek öğrenci mantığıyla hareket ettiklerinin etkili olduğu ileri sürülebilir. Buna bağlı olarak bu durumun kendi içinde tutarlı olmadığı görülmektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarında bulunduğu varsayılan dersin zor olduğuna dair önyargıların ders öğretim elemanları tarafından giderilmeye çalışılması önerilebilir. Bununla beraber ders öğretim elemanının dersi yürütürken dersteki öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyelerinin farklı olduğunu göz önüne alması faydalı olabilir. Yapılan araştırmada Türkçe öğretmen adaylarının Osmanlı Türkçesi dersini öğrenilmesi keyifli ancak zor olarak tanımladıkları görülmektedir. Burada Türkçe öğretmen adaylarının Osmanlı Türkçesi dersine karşı olumlu bir yaklaşımları olduğu ancak öğrenmekte zorlandıkları anlaşılmaktadır.

Türkçe öğretmen adayları Osmanlı Türkçesi sayesinde dil, edebiyat, tarih, dilbilim gibi

alanlara ilgilerinin arttığını, meslekî hayatlarına katkıda bulunacağına inandıkları, millî duygu ve düşüncelerinin gelişmesine katkıda bulunduğunu vb. beyan etmişlerdir. Ancak bu kadar önemli olmasına ve çeşitli açılardan oldukça olumlu katkıları olması rağmen Türkçe öğretmen adayları kendilerini Osmanlı Türkçesi dersi konusunda yeterli görmemektedirler. Bunun yanında Türkçe öğretmen adayları dersin süresinin ve içeriğinin kendileri için yeterli olduğunu da belirtmektedirler. Bu durumda her iki düşüncenin kendi içinde tutarlı olmadığı görülmektedir. Türkçe öğretmen adaylarının bu hususta da yine öğrenci mantığıyla hareket ettikleri düşünülebilir. Ancak Türkçe öğretmen adaylarının Osmanlı Türkçesi dersi konusunda yetersiz oldukları önümüzde bir sorun olarak durmaktadır. Bunun çözümünde ilk akla gelen, ders öğretim elemanının dersi daha verimli hâle getirmek için daha fazla çaba göstermesinin gerekliliğidir. Zira Türkçe eğitimi ile ilgili yapılan bir araştırmada⁴³ öğrencilerin çoğunluğunun genel derslerle ilgili olarak ders öğretim elemanlarının isteksiz, materyal kullanımlarının yetersiz olduğunu vb. düşündükleri ortaya konmuştur. Benzer şekilde bu çalışmamızda da katılımcıların büyük çoğunluğu ders öğretim elemanının meslekî ve pedagojik özelliklerinin öğrencilerin derse karşı düşünce ve tutumlarının şekillenmesinde çok etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumda sorunun çözümü için ders öğretim elemanının meslekî ve pedagojik yeterlilik bakımından mümkün olduğunca tecrübeli olması, dersin işlenişinde materyal kullanımı ve Türkçe dersi öğretim yöntemlerini aktif olarak kullanması önerilebilir. İkinci olarak her ne kadar katılımcılar dersin süresinin ve içeriğinin kendileri için yeterli olduğu görüşünde iseler de sonuç itibarıyla mevcut Osmanlı Türkçesi dersi eğitiminin Türkçe öğretmen adaylarının ders ile ilgili yeterlilik kazanmasına kâfi gelmediği anlaşılmaktadır. Bunun için Türkçe eğitimi Ana Bilim Dalı'nda derslerin süresinin haftada iki saat yerine üç saat olarak düzenlenmesi, dersin 2., 3. ve/veya 4. sınıflarda seçmeli veya zorunlu olarak devam ettirilmesi önerilebilir. Nitekim sadece birinci sınıfta haftada ikişer saat olarak alınan derste edinilen bilgi ve becerilerin çoğunun öğrencilerin mezuniyetlerine kadar köreleceği öngörülmektedir. Osmanlı Türkçesi ilk veya ortaöğretimde seçmeli yahut zorunlu olarak verildiği/verilebileceği de göz önüne alındığında bu sorunu çözenin daha da önemli olduğu anlaşılabacaktır.

Ders kapsamındaki metinlerin konu, düzey ve tür bakımından amaçlı bir şekilde seçilmesine özen gösterilmesi önemlidir. Bu bağlamda ders kapsamında millî ve evrensel değerleri önceleyen, kelime hazinesi bakımından zengin, edebî zevkin gelişimine katkıda bulunan vb. niteliklere sahip metinlerin okutulması önerilebilir. Yapılan çalışmada Türkçe öğretmen adayları Osmanlı Türkçesi dersi sayesinde kelime hazinelerinin arttığını, dersin yazma ve okuma becerilerinin gelişmesine katkıda bulunduğunu belirtmektedirler. Buna karşın Osmanlı Türkçesi dersinin katılımcıların dinleme ve konuşma becerilerine kayda değer bir katkısı olmadığını beyan ettikleri görülmektedir. Hâlbuki kelime hazinesinin artmasıyla dinleme ve konuşma becerilerinin de gelişmesi beklenen bir gelişmedir. Burada ders kapsamındaki metinlerin öğrencilerin kelime

43 Bülent Özkan ve, N. Kemal Şahbaz “Türkçe Öğretmeni Adaylarının Alan Derslerinin İşlevselliğine Yönelik Görüşleri” *Sakarya University Journal of Education*, 1, 1 (2011), 32-43.

hazinelerinin gelişmesine yeteri kadar katkıda bulunmadığı ileri sürülebilir. Nitekim bu çalışmada katılımcılar ders kapsamındaki metinlerin konu, düzey ve tür olarak oldukça önemli etkilere sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Türkçe öğretmeni adaylarının motivasyonunu artırmak ve onlara istihdamları açısından farklı bir bakış açısı kazandırmak için ders öğretim elemanının değişik kurumların Osmanlı Türkçesi bilme şartı ile uzman eleman aradıklarını paylaşması önerilebilir. Bunun yanında yayıncılık, editörlük, araştırmacılık gibi alanlarda da bu derste edindikleri bilgi ve becerileri kullanabilecekleri Türkçe öğretmeni adaylarına örneklerle anlatılabilir. Yapılan çalışmada Türkçe öğretmen adaylarının mezuniyet sonrası istihdamlarında Osmanlı Türkçesi dersinin etkisinin ne olacağı konusunda belirsiz düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Bunun sebebi, öğretmen atama sürecinde Osmanlı Türkçesi dersi ile ilgili herhangi bir şart veya bilgi olmaması olmalıdır. Bu yüzden Türkçe öğretmen adayları Osmanlı Türkçesinin -diğer derslerden farklı olarak- istihdamları konusunda herhangi bir katkıda bulunup bulunmayacağı konusunda kesin düşüncelere sahip olmamaları normaldir. Burada Türkçe öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinden başka bir mesleğe yönelme gibi bir düşüncede olmadıkları da öngörülebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Akpınar, Şerife. "Osmanlı Türkçesi Öğretimi Üzerine." *Journal of International Social Research*, 9, 44 (2016): 7-12.
- Baran, Burhan. "Osmanlı Türkçesi Öğretiminde Arapça, Farsça ve Eski Anadolu Türkçesinin Yeri." *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 7, 4 (2018): 2131-2142.
- Başkan, Ahmet ve Altunkaya, Hatice. "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Osmanlı Türkçesi Dersine Yönelik Öğrenen Güçlenmesi Düzeyleri." *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 3 (2019): 808-815.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2018.
- Calp, Mehrali. "Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesindeki Okuma Hataları Üzerine Bir Çalışma." *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 6, 3 (2017): 1679-1705.
- Calp, Mehrali. "Osmanlı Türkçesi Dersini Alan Öğrencilerin Yaptıkları Okuma, Yazma ve Gramer Hatalarının Sebepleri ve Sağaltmaları Üzerine Bir Araştırma." *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27, 4 (2019): 1757-1779.
- Çalışkan, Nihal. "Lise Düzeyindeki Osmanlı Türkçesi Dersi Öğretim Programının Uygulanışına İlişkin Öğrenci Görüşlerine Dayalı Bir Değerlendirme." *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 2 (2013): 329-343.

- Demir, Nurettin ve Yılmaz, Emine (2013). “Türkçenin Tarihi Dönemleri.” *Türk Dili Yazılı Ve Sözlü Anlatım*, (2013): 43-50. (Ed. Nurettin Demir, Emine Yılmaz) içinde. Ankara: Nobel.
- Demir, Nurettin ve Yılmaz, Emine. *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker, 2016.
- Develi, Hayati. *Osmanlı'nın Dili*. İstanbul: Kesit, 2013.
- Eker, Süer. *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker, 2013.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak, 1997.
- Ergüzel, M.Mehdi. “Millî Eğitimde Osmanlı Türkçesinin Seçmeli Ders Olarak Öğretilmesi Üzerine.” *Turkish Studies*, 10, 8 (2015): 35-42.
- Johanson, Lars. Türkisch. *Variationstypologie / Variation Typology* (2004):919-944 içinde. (Ed. Thorsten Roelcke), Berlin-New York: Walter de Gruyter
- Kahya, Hayrullah. “Osmanlı Türkçesi (Osmanlıca) Ne Değildir?” *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*, 12-13 Aralık, 2019, İstanbul, 814-819.
- Kahya, Hayrullah. “Türkçe Öğretmen Adaylarının Osmanlı Türkçesi Dersi Hakkındaki Düşünceleri.” *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Özet Bildiri Kitabı*, 12-13 Aralık, 2019, İstanbul, 328.
- Kaplan, Mehmet. *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah, 2019.
- Karaağaç, Günay. *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: TDK, 2008.
- Kaya, Ramazan. “Tarih Öğretmen Adaylarının Lisans Eğitiminde Osmanlıca Öğretiminin İşlevselliği İle İlgili Görüşleri.” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 2 (2013), 187-206.
- Korkmaz, Zeynep. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Ankara: TDK, 1995.
- Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları). Erişim 30.10.2019. <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.
- Levend, A.Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara: TDK, 1972.
- Miles, Matthew B., ve Huberman, A. Michael. *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage, 1994.
- Özkan, Bülent ve Şahbaz, N. Kemal. “Türkçe Öğretmeni Adaylarının Alan Derslerinin İşlevselliğine Yönelik Görüşleri.” *Sakarya University Journal of Education*, 1, 1 (2011), 32-43.
- Özkan, Mustafa (2007). *Osmanlı Türkçesi*. TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 33, İstanbul: TDV, (2007):483-485.
- Özkan, Mustafa. *Tarih İçinde Türk Dili*. İstanbul: Filiz, 1997.
- Özmen, Necmettin ve Yıldırım, Bilal. “Üniversite Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesine İlişkin Tutumları.” *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 16 (2017): 49-66.
- Sevim, Oğuzhan ve Bayındır, Hatice. “Lise Ve Üniversite Öğrencilerinin Osmanlı Türkçesi Dersine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi.” *Ekev Akademi Dergisi*, 20, 67 (2016): 291-302.
- Timurtaş, F.Kadri. *Osmanlı Türkçesi III*. İstanbul: Alfa, 2003.
- Timurtaş, F.Kadri. *Diller ve Türkçemiz*. İstanbul: Alfa, 1996.
- Ulucan, Mehmet. “Osmanlı Türkçesinin Öğretimi.” *Millî Eğitim*, 212 (2016): 93-113.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (8. baskı). Ankara: Seçkin, 2011.
- Yılmaz, Malik ve Şenay, B. Aydemir. “Türkiye’deki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin Lisans Ders Programlarında Yer Alan Osmanlı Türkçesi Derslerinin Değerlendirilmesi ve İstihdamdaki Önemi.” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 3 (2014): 1-10.

Çocuk Edebiyatındaki Kayıp Mültecilerin İzinde Duyarlılık Eğitimi

Sensitivity Training on the Track of Lost Refugees in Child Literature

Deniz MELANLIOĞLU¹

ÖZ

Suriye Savaşı ile göç ve mültecilik, günlük hayatın bir parçası hâline dönüşmüşken edebiyatın bu konuya kayıtsız kalması mümkün değildir. Ev sahibi toplumun mültecileri nasıl gördüğü ve mültecilerin yeni geldikleri topluma uyum sağlamada ne gibi süreçlerden geçtiği edebiyata zengin bir malzeme sunmaktadır. Ayrıca edebiyat bu anlamda birinin diğerini anlama çabasına, empatik düşünmesine şahitlik etmektedir. Toplumdaki her yaş grubundan bireyin bu anlamda duyarlılığa sahip olması beklenmektedir. Ön yargıların davranışları gölgelemediği çocukluk döneminde duyarlılığa ilişkin bir eğitim toplumda ileriye dönük huzurun tahsis için gereklidir, denilebilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, göç ve mültecilik konulu *Arkadaşım Korku, Kayıktaki Çocuk, Yolculuk, Tarık ve Beyaz* ile *Akim Koşuyor* adlı çocuk kitaplarını duyarlılık eğitimi açısından incelemektir. Bunun için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmış, ulaşılan veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Kitaplarda sevgiyeye duyarlılık, kültürel duyarlılık, aile bireylerine duyarlılık, toplumsal huzura duyarlılık, doğaya duyarlılık, dilsel duyarlılık temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlılık ve iyilik yapmaya duyarlılığın sıklıkla geçtiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak içerdiği zengin duyarlılık malzemesi ile adı geçen beş kitabın çocukta duyarlılığı geliştirebileceği ve duyarlılık eğitiminde kullanılabileceği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, mülteci, göç, duyarlılık eğitimi, Suriye

ABSTRACT

While the Syrian War, immigration, and refugees have become a part of daily life, it is not possible for literature to remain indifferent to them. In addition to providing rich material to literature through the investigation of how a host society sees refugees and what processes refugees go through to adapt to a new society; the concept of immigration is also important in terms of understanding each other and gaining empathy. Individuals from every age group in society are expected to have sensitivity in this sense. It can be said that training on sensitivity in childhood, when prejudices do not shadow behaviours, is necessary for the establishment of peace among the future generations of society. In this context, the purpose of the study was to examine the children's books named *Arkadaşım Korku, Kayıktaki Çocuk, Yolculuk, Tarık ve Beyaz Karga* and *Akim Koşuyor* on the subject of migration and refugee in terms of sensitivity

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Deniz Melanlıoğlu (Doç. Dr.),

Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi,

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye.

E-posta: denizmelanlıoglu@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3663-0894

Başvuru/Submitted: 25.03.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

28.04.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

01.05.2020

Kabul/Accepted: 10.05.2020

Online Yayın/Published Online: 28.05.2020

Atıf/Citation: Melanlıoğlu, Deniz. "Çocuk Edebiyatındaki Kayıp Mültecilerin İzinde Duyarlılık Eğitimi." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 161-179.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.720128>

training. To this end, a document analysis, one of the qualitative methods, was used and the collected data was analyzed with a descriptive analysis. It was found that the subjects of sensitivity to love, culture, family members, social peace, nature, linguistic sensitivity, basic needs of life, and doing favour are frequently emphasized in the books. In conclusion, the rich content of sensitivity in these five books can develop sensitivity in children and be used in sensitivity training.
Keywords: Children's literature, sensitivity training, refugee, immigration, Syria

EXTENDED ABSTRACT

In every period of history, humanity has had to deal with various negative situations such as disaster, illness, war, and has often become a witness to these painful experiences. The biggest drama in recent years is the Syrian civil war. While the Syrian War, migration, and refugees have become a part of daily life, it is not possible for literature to remain indifferent to this issue. In addition to providing rich material to literature through the investigation of how a host society sees refugees and what processes refugees go through to adapt to a new society, the concept of immigration is important in terms of understanding each other and gaining empathy. Individuals from every age group in society are expected to have sensitivity in this sense. Sensitivity is defined as “the individual's being interested in what is outside his/her own life, caring about them, not being indifferent to what people live and trying to understand them by empathizing”. It can be said that training on sensitivity in childhood, when prejudices do not shadow behaviour, is necessary for the establishment of peace among the future generations of society. In this context, the purpose of the current study was to examine children's books with the subject of immigration and refugee in terms of sensitivity training.

Document analysis, one of the qualitative methods, was used in the current study. Document analysis involves collecting data by analysing existing recordings and documents (Karasar, 2006). In this context, the current study adopted this method to analyze the books making up the study in terms of their contribution to sensitivity training of children and to analyze the collected data in a detailed and holistic manner.

Children's books with the subject of immigration and refugee constituted the data course for the current study. In this connection, the books named *Arkadaşım Korku*, *Kayıktaki Çocuk*, *Yolculuk*, *Tarık ve Beyaz Karga* and *Akim Koşuyor* were selected as the data source.

The collected data was analyzed by using the descriptive analysis method. This technique required the summarization and interpretation of collected data according to pre-determined categories. The books with the subject of immigration and refugee included in the study group were analyzed in terms of sensitivity. This analysis was conducted in 16 categories (linguistic sensitivity, sensitivity to love, sensitivity to family members, sensitivity to peace, sensitivity to doing favour, sensitivity to differences, sensitivity to social peace, sensitivity to solidarity, sensitivity to helping each other, sensitivity to diligence, sensitivity to poor people, sensitivity to justice, sensitivity to basic needs of life, sensitivity to science, arts and nature and sensitivity to culture) based and organized on the classification of sensitivity made by Aslan (2013) and Alamdar and Süngü (2017).

Sensitivity categories determined in the books called *Arkadaşım Korku*, *Kayıktaki Çocuk*, *Yolculuk*, *Tarık ve Beyaz Karga* and *Akim Koşuyor* with the subject of immigration and refugee are given below.

Six different sensitivities were addressed in *Arkadaşım Korku*, 11 different sensitivities were addressed in *Kayıktaki Çocuk*, eight different sensitivities were addressed in *Yolculuk*, 13 different sensitivities were addressed in *Tarık ve Beyaz Karga*, and eight different sensitivities were addressed in *Akim Koşuyor*. These numbers show that the largest number of sensitivities were addressed in *Tarık ve Beyaz Karga*. Revelation of which categories of sensitivity were more frequently emphasized in the books was important in terms of determining in which categories these books would make children more sensitive. In the analysis conducted in this regard, no statement related to “sensitivity to poor people” was found in the categorization made over 16 categories. The might be associated with the fact that 11 statements were determined for sensitivity to doing favour and 14 statements for sensitivity to helping each other. The categories of sensitivity that came to the fore in the books can be given as follows: sensitivity to love (18), sensitivity to culture (18), sensitivity to family members (17), sensitivity to social peace (15), sensitivity to nature (15), linguistic sensitivity (14), sensitivity to basic needs of life (14) and sensitivity to doing favour (11). This might be because the five books analysed in the current study focused on the subjects of immigration and refugee. The least frequently emphasized categories were found to be sensitivity to science (1) and sensitivity to diligence (1).

The five children’s books with the subject of immigration and refugee analysed in the current study were found to present rich materials of sensitivity. In this context, it is thought that the books examined will be useful as a tool in sensitivity training. Through these books, the child gains sensitivity towards respecting people, life, and differences. In addition, these books can be used not only in terms of sensitivity, but also to make children sense the expressive power and creative feature of Turkish. Children who develop linguistic sensitivity feel motivated to read more. Thus, individuals with an effective reader identity can be created, which is one of the most basic functions of children's literature.

1. Giriş

Tarihin her döneminde insanlık; afet, hastalık, savaş gibi çeşitli olumsuz durumlarla mücadele etmek durumunda kalmış, çoğu zaman bu acı tecrübelerin birer tanığı hâline gelmiştir. Özellikle son yılların en büyük dramı Suriye iç savaşıdır. Ülkelerini, evlerini terk etmek zorunda kalan milyonlarca insan, kendilerine güvenli bir yer bulmak için farklı ülkelere yolculuklar gerçekleştirmekte, salgın hastalıklarla, açlıkla mücadele etmektedir. Bu uzun yolculuklar sırasında pek çok kişi hayatını kaybetmekte, geride kalanlar ise sığındıkları ülkelerde birçok problemle karşı karşıya kalmaktadır. Elbette bu sürecin en büyük mağduru yine çocuklar olmaktadır. Sadece bir yıl içerisinde Ege ve Akdeniz’de bin mülteci çocuğun öldüğü ifade edilmektedir ki 2 Eylül 2015’te hayatını yitiren “Aylan bebek” bu vahim tablonun sembolüne dönüşmüştür. Yaşanılan bu drama kayıtsız kalmayan ülkelerin başında gelen Türkiye Cumhuriyeti, bugün Suriyeli mültecilerin %60’ından fazlasına ev sahipliği yapmaktadır.¹

Ülkelerinden savaş nedeniyle ayrılmak durumunda kalan Suriyeliler; göçmen, mülteci, sığınmacı gibi adlarla anılmaktadırlar. Her ne kadar aynı kavram alanına mensup olsalar da bu sözcükler arasında anlam farklılıkları vardır. Göçmen, “Hür iradesi ile maddi ve sosyal durumunu geliştirebilmek adına bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi.”² şeklinde tanımlanırken mülteci, “İrki, dili, dini, tabiiyeti belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeni ile vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden ilgili ülkenin korumasından yararlanmak isteyen kişi.” olarak açıklanmaktadır.³ Uluslararası Göç Örgütü tarafından yapılan tanımlar dikkate alındığında Türkiye’de bulunan Suriyelilerin mülteci statüsünde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Suriyelilerin, Türkiye’de yerleşmek maksadında olmadıkları, bir zaruret nedeniyle belirli bir süre misafir edildikleri gerekçesiyle Türkiye Cumhuriyeti, Suriyelileri, mülteci yerine “geçici koruma altında” ifadesi ile nitelemektedir. Bugün gelinen noktada ise Suriyeli misafirlerin, yeni vatanları olarak adlandırdıkları Türkiye’de kalıcı ikamet etmek istedikleri bilinmektedir. Bu nedenle çalışmada “geçici koruma altında” ifadesi yerine mülteci kelimesinin kullanımı tercih edilmektedir.

Mültecilerin gelinen topluma uyum süreçlerinde toplumdaki diğer bireylerin desteği önemli bir yere sahiptir.⁴ Zira yaşadıkları ülkeden ayrılmanın, alışkanlıklarından kopmanın yanı sıra mültecilerin yeni toplumun kültürüne uyum sağlama, yeni bir dil öğrenme durumunda kalma, ekonomik baskılanma, aile içi çatışmalar, sosyal statülerini kaybetme, ötekileştirme gibi problemlerle karşı karşıya kaldıkları da bir gerçektir.⁵ Bilindiği gibi yeni topluma uyum

1 Elif Emine Balta, “Çocuk Kitaplarında Mülteciler ve Kültürleşme Stratejileri”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 17/2 (2018), 487-498.

2 “IOM,” Göç Terimleri Sözlüğü, erişim 23 Şubat 2020, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf

3 “IOM.”

4 Laura Simich, Morton Beiser ve Farah N. Mawani, “Social Support and the Significance of Shared Experience in Refugee Migration and Resettlement”, *Western Journal of Nursing Research* 25/7 (2003), 872-891.

5 Oksana Yakushko, vd., “Immigration”, Ed. R. A. Young, J. F. Domene ve L. Valach, *Counseling and Action içinde*, (New York: Springer, 2012).

sağlamanın temel yolu, o toplumun konuştuğu dilin başka bir ifadeyle hedef dilin öğrenimidir. Whitaker da göç eden ailelerin, ev sahibi ülkenin dilini bilme seviyesinin yaşanılan topluma uyumu etkilediğini ifade etmektedir.⁶ Suriyeli mülteciler özelinde Türkçenin öğrenim süreci, sistemli bir eğitim faaliyetini gerekli kılmaktadır. Yetişkinler çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından açılan Türkçe kurslarının yanı sıra halk eğitim merkezlerinde, üniversiteler bünyesindeki dil öğretim merkezlerinde Türkçeyi öğrenirken çocuklar örgün eğitim kurumlarında hedef dili öğrenmektedir. Okul çağındaki Suriyeli çocuk sayısı 1.082.172 iken okula kayıtlı olanların sayısı 684.728'dir.⁷ Yaşanılan toplumla uyumun sağlanması, bağların güçlenmesi adına çocuk yaşlarda kurulacak empati, kültürel duyarlılık oldukça önemlidir. Bunun için hem Suriyeli mültecilerin hem de Türk vatandaşlarının karşılıklı anlayışa dayalı bir etkileşim geliştirmeleri gerekmektedir ki bu, çocuklar açısından daha kolay sağlanmaktadır.

Mülteci çocukların içinde buldukları toplumda yaşadıkları sorunların genelde kötü deneyimler, hayal kırıklığı, duygusal şiddet, sosyal izolasyon, ötekileştirme, yabancı düşmanlığı, reddedilme, kendilerini ifade etme ve kendilerine güvenlerini inşa etme yolu olan oyun ve spor gibi etkinliklerden yoksun kalma,⁸ dil engeli, öğrenme zorluğu, okulda başarısızlık, toplumla uyum sorunu, yoksulluk ve stres olarak yoğunlaştığı görülmektedir.⁹ Sıralanan problemler arasında özellikle Türkçe bilmemenin Suriyeli öğrencilerin akran ilişkilerinde başarısız olmalarına neden olduğu ifade edilmektedir.¹⁰ Bu durum, akranlarının Suriyeli mültecilere bakış açısını da olumsuz yönde etkilemekte, akranlar arası kültürel duyarlılığın gelişmesini engellemektedir.

Okullarda ortaya çıkan hedef kültür ile kaynak kültür arasındaki farklılıklar, sadece mülteci çocuklar üzerinde değil akranları ve öğretmenleri üzerinde de baskı oluşturmaktadır. Birinin, diğerini anlayabilmesi için karşılıklı empatinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunun için

6 Elizabeth Whitaker, *Language acquisition of the children of immigrants and the role of nonprofit organizations* (Washington: University of Puget Sound, 2010).

7 PICTES, "Okul Çağındaki Suriyeli Çocuk Sayısı (Broşür)".

8 "Risk Altındaki Çocuklara İlişkin Psikososyal Destek," erişim 23 Şubat 2020, https://pictes.meb.gov.tr/izleme/Content/Dosyalar/02173627_Risk_Altındaki_Yocuklara_YliYkin_Psikosyal_Destek_Tuncay_Ergene_Antalya_YalYYtayY.pdf

9 Sema Buz, *Türkiye'deki Sığınmacıların Üçüncü Bir Ülkeye Gidiş İçin Bekleme Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2002), Tuğba Yiğit, *Uygulamalar ve Sorunlar Bağlamında Türkiye'de Sığınmacı Çocukların Eğitimi (Kırşehir ve Nevşehir Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, 2015), Selçuk Akay, Zeynep Hamamcı ve Mahmut Kurt, "Suriyeli Öğrencilerle Çalışan Psikolojik Danışmanların Yaşadıkları Sorunlar ve Bu Sorunlara İlişkin Uyguladıkları Çözüm Yollarının İncelenmesi", *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 1/1 (2017), 23-47., Sema Öngören, vd., "Göçmen Çocukların Yaşadıkları Uyum Problemlerinin Öğretmen Görüşleri Açısından İncelenmesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/59 (2017), 147-159.

10 Emel Sarıtaş, Ümran Şahin ve Gülsüm Çatalbaş, "İlkokullarda Yabancı Uyrıklı Öğrencilerle Karşılaşılan Sorunlar", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25/1 (2016), 208-229., Ceyda Şensin, Sınıf Öğretmenlerinin Suriye'den Göçle Gelen Öğrencilerin Eğitimlerine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2016), Muhammed Şahin ve Yakup Doğan, "Suriyeli öğrencilerin bulunduğu sınıflarda Fen Bilimleri öğretiminde karşılaşılan sorunlar: Nitel bir çalışma", *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi* 1/1 (2018), 13-33.

edebiyatın özellikle, hedef kitlenin özellikleri dikkate alındığında, çocuk edebiyatının etkileşimi sağlama aracı olarak kullanılabilmesi düşünülmektedir. Korkmaz, korkunç bir savaşın yıkımına tanıklık etmiş, üstüne mülteciliğin ağır koşullarına mahkûm olmuş milyonların acısını dile getirmenin etkili yolunun, çocuk edebiyatı olduğunu ifade etmektedir.¹¹ Bu sayede çocuğun yaşadıklarını anlamlandırması, bir nebze kolaylaşabilir.

Son yıllarda çocuk edebiyatı alanında verilen eserler incelendiğinde göç, göçmenlik, mültecilik konularına ilişkin çocuk kitaplarının sayısında bir artış olduğu gözlenmektedir. Çocuklara; yaşanan insanlık dramını çocukça anlatabilmek, ön yargıların ortadan kalkmasına vesile olup empati duygusunu geliştirmek, kültürel duyarlılık oluşturmak ve bunu örtük iletilerle çocuğun çıkarım yapmasına izin vererek yapmak ancak çocuk edebiyatının sunduğu imkânlar neticesinde gerçekleşebilir. Mülteci bir çocuk, bu tür kitaplar sayesinde yaşadıklarının sadece kendine özgü olmadığını, hissettiklerinin başka bir çocuk için de geçerli olabileceğini özümserken akranının da ona yönelik empati kurması sağlanarak mülteci arkadaşıyla daha sağlıklı bir iletişim kurması mümkün olabilecektir. Bulut da çocuk kitaplarında bu konuların ele alınmasının sadece mülteci çocuklar için değil ev sahibi toplumun çocuklarının da bu durumu doğru biçimde anlamlandırması için önemli olduğunu ifade etmektedir.¹² Çünkü göç yalnızca doğdukları topraklardan zorla ayrılmak zorunda kalanları değil, bütün dünyayı ilgilendiren bir olgudur ve buradan çıkarılacak ders; bir anda evsiz, ülkesiz kalmanın aslında herkesin başına gelebilecek ortak bir felaket olduğudur.¹³ Bu açıdan birinin diğerini anlama çabası, her iki tarafın da “duyarlı olma”sını gerekli kılmaktadır.

2. Duyarlılık ve Duyarlılık Eğitimi

Duyarlılık, günümüzde sanal dünyanın getirdiği benmerkezci tutuma karşı bireyde geliştirilmesi gereken önemli bir kavram olarak nitelenmektedir. Duyarlılığın kendiliğinden gelişen bir yapıya sahip olmadığını; öncelikle sevgi, adalet, saygı, dürüstlük, yardımseverlik gibi bazı değerlerin kazanılması gerektiğini ifade eden Aslan duyarlılığı; “bireyin kendi yaşamı dışında olanlara ilgili olması, bunları önemsemesi; insanların yaşadıklarına kayıtsız kalmaması ve onları empati kurarak anlamaya çalışması.” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁴ Bireyi duyarlı kılabilmek duyuşsal ve sanatsal bir süreç sonucunda gerçekleştiği için edebiyat, duyarlılık geliştirmede etkili bir araç olarak nitelenmektedir.¹⁵

Sever’e göre çocuk kitaplarının temel amacı; bir şey öğretmek değil, duyarlılık kazandırmak olmalıdır.¹⁶ Bunun için kitaplarda ideal çocuk değil, sorgulayan, bilişsel ve duyuşsal açıdan

11 Safer Korkmaz, “Çocuk Kitaplarında Göç ve Mültecilik”, *İyi Kitap Çocuk ve Gençlik Kitapları Dergisi* 5 (2017), 1-3.

12 Sevilay Bulut, “Çocuk Edebiyatına Sığınanlar: Zorunlu Göç Öyküleri”, *OPUS* 8/14 (2018): 384-410.

13 Karin Karakaşlı, “Umut ve Hayal Herkese Lazım”, *İyi Kitap Çocuk ve Gençlik Kitapları Dergisi* 5 (2017), 8-9.

14 Canan Aslan, “Duyarlılık ve Düşünceyi Geliştirmede Çocuk/Gençlik Edebiyatı”, *Çocuk Çocuk Dergisi* 1/102 (2013), 29-32.

15 Esra Karakuş Tayşi, “Sevim Ak’ın Öykülerinin Duyarlılık Eğitimi Açısından İncelenmesi”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 19 (2019), 303-324.

16 Sedat Sever, *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü* (İzmir:Tudem, 2013).

dengeli, tartışan, bilime ve sanata saygılı, duyarlı bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmelidir. Belirtilen amaca ulaşabilmek için yazar, çocuğun günlük hayatıyla ilişki kurabileceği eserler üretmelidir. Kitaplarda ırkçılık, nefret, düşmanlık, savaş kin, intikam gibi kavramlar “kötü” demek yerine bu kavramların olumsuzluğu çocuğa, karşıt kavramları ile birlikte belirli bir kurgu içinde hissettirilmelidir.¹⁷

Çocuk edebiyatının öğreticilikten uzak bir üslupla okuru yaşamdaki farklı olay ve olgularla karşılaştırarak duyularını eğitime süreci, duyarlık eğitimi olarak adlandırılmaktadır. Duyarlık eğitiminin amacı; insani değerleri, çocuğun gelişimsel özelliklerini ve yaşını dikkate alarak oluşturulan bir kurguyla çocuğa sezdirmek ve çocukta o konu ile ilgili duyarlık oluşturmaktır.¹⁸ Binyazar, duyarlık eğitimi almayan bir çocuğun anlayıştan yoksun, empati becerisi gelişmemiş bir kişiliğe sahip olacağını ifade etmektedir.¹⁹

Kitaplar aracılığıyla verilmek istenen duyarlık eğitiminde neden-sonuç ilişkisi ön planda olduğu için aynı zamanda çocukların eleştirel düşünce becerisi de geliştirilmiş olmaktadır. Bu nedenle çocuk kitaplarında yaşamın birer gerçeği olan hastalık, ölüm, doğal afetler, boşanma, şiddet, savaş, göç etme, mülteci olma gibi kavramlar bilişsel ve duyuşsal gelişim ile yaş dikkate alınarak belirli sınırlar çerçevesinde çocuğa sunulabilir.²⁰ Mültecilik ve kişilerin mülteci olma deneyimlerinin çocuk edebiyatında yer almasının, çocuklarda konuyla ilgili farkındalık oluşturmak için etkili bir yol olduğu düşünülmektedir.²¹ Böylece bu ve benzeri durumlar/olaylar karşısında neler yapılması gerektiğine yönelik bilinç oluşturularak çocukta duyarlık geliştirilebilir. İfade edilenlerden hareketle bu çalışmada çocuk edebiyatında göç ve mültecilik konularını işleyen eserleri, duyarlık eğitimi açısından incelemek amaçlanmaktadır.

3. Yöntem

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, doğrudan görüşme ve gözlem yapma imkânının olmadığı durumlarda işe koşulmaktadır.²² Doküman incelemesi, var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamayı içermektedir.²³ Bu anlamda çalışma kümesinde yer alan kitapları çocukların duyarlık eğitimine katkısı bağlamında incelemek; verileri ayrıntılı ve bütüncül olarak çözümlenmek amacıyla bu yöntem benimsenmiştir.

17 Suphi Güneş Alamdır ve Arzu Süngü, “Nâzım Hikmet’in Sevdalı Bulut Adlı Kitabındaki Masalların Duyarlık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi” Ed. Tacettin Şimşek ve Bican Veysel Yıldız, *Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumunda Sunulan Bildiri Kitabı: 1. Cilt* içinde, (İstanbul : Step Matbaacılık, 2017), 301-315.

18 Alamdır ve Süngü, “Nâzım Hikmet’in Sevdalı Bulut adlı kitabındaki masalların duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi”, 301-305.

19 Adnan Binyazar, “Anadili Kitaplarında Yazınsal Metinlerden Yararlanılarak Duyarlık Eğitimi Gerçekleştirme”, Ed. Hasan Coşkun, İsmail Kaya, J. Kuglin, *Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları* içinde, (Türk Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, No.11, 1996).

20 Alamdır ve Süngü, “Nâzım Hikmet’in Sevdalı Bulut Adlı Kitabındaki Masalların Duyarlık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi”, 301-305.

21 Bulut, “Çocuk Edebiyatına Sığınanlar: Zorunlu Göç Öyküleri”, 384-410.

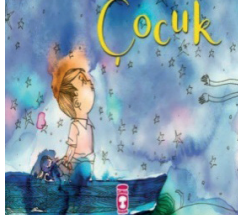

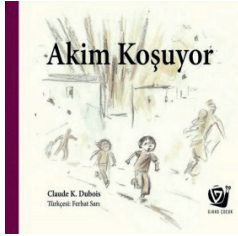
22 Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 224.

23 Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006), 183.

3.1. Çalışma Kümesi

Çalışma kümesinin oluşturulmasında amaçlı örneklemden yararlanılmış bu anlamda göç ve mültecilik konusuna yönelik kaleme alınan çocuk edebiyatı ürünleri, araştırmanın veri kaynağını oluşturmuştur. Buna göre çalışmada kullanılan veri kaynakları şu şekilde gösterilebilir.

Tablo 1. Çalışma Kümesindeki Kitaplara İlişkin Bilgiler

Kitabın kodu	Kitabın adı	Kitabın görseli	Kitabın yazarı
K	Arkadaşım Korku		Francesca Sanna
KÇ	Kayıptaki Çocuk		Sevde T. Okçu Maya Mizuno Vonne Hemels Golden Sweet
Y	Yolculuk		Francesca Sanna
TBK	Tarık ve Beyaz Karga		Kutup Yıldızı Kolektifi
AK	Akim Koşuyor		Claude K. Dubois

Tablo 1’de çalışma kumesini oluşturan kitaplar, kapak gorselleri ve yazarları ile birlikte verilmiştir. Bu kitapların içeriği ise şu şekilde özetlenebilir:

Arkadaşım Korku: Küçük bir kız, ülkesinden uzakta ana dilinin konuşulmadığı bir ülkede yeni bir okula başlar. Okulda küçük kızın yanından hiç ayrılmayan bir arkadaşı vardır, korku. Küçük kız, gittiği ülkedeki konuşulan dili bilmediği için iyice içine kapanır ve korkusuyla arkadaşlık etmeye başlar. Kendi durumunda bir başkasının da olabileceği hiç aklına gelmez. Bu durum, aynı koşullarda bir başka çocukla tanışıncaya kadar devam eder.

Kayıktaki ocuk: Suriyeli Ahmet’in küçük kayığıyla çıktığı yolculukta Suudi Arabistan, Türkiye, Hollanda, Almanya, Kanada, ABD, Kosta Rika, Japonya gibi ülkelere uğrayarak kendine güvenli bir yuva arayışında başından geçen maceraları konu etmektedir.

Yolculuk: Küçük kız çocuğu ailesiyle birlikte ülkesini terk etmek zorunda kalır. Kendini g ettiği için kuşlarla özdeşleştiren küçük kız, onların sınır geçmek zorunda kalmadığını fark eder. Hayatları değişen küçük kız ve ailesi, ülkelerinden çok uzakta, sınırlar arasında geçen mücadeleleri sırasında umutlarını hiç kaybetmezler.

Tarık ve Beyaz Karga: Tarık ve ailesi, küçük, güzel bir adada dostlarıyla birlikte mutlu bir şekilde yaşar. Ancak bir sabah adalarının üzerine kara bir bulut yerleşir ve sonu gelmez yağmurlara neden olur. Artık yağmurlara dayanamayan Tarık ve babası yeni bir ada bulmak üzere denize açılır, bu yolculukta yalnız değillerdir, onlara beyaz bir karga rehberlik eder. Böylece kendilerine yeni bir ada bulurlar ancak ada halkı, Tarık ve babasını hemen kabullenemez ve beklenmedik olaylar gelişir.

Akim Koşuyor: Bir nehir kenarında arkadaşlarıyla birlikte oyun oynayan Akim, gelen silah sesleri ile irkilir ve köydeki herkesle beraber koşmaya başlar. Eve gidip ailesini bulmaya çalışır ama eve gittiğinde evinin yerle bir olmuş hlini görür, ailesine ulaşamaz. Ona yardım etmek isteyenlerle birlikte koşmaya başlayan Akim’in ailesini arama mücadelesi, beklenmedik bir şekilde son bulur.

İncelenen kitaplar her ne kadar ocuk kitapları olarak nitelense ve bu çalışmada ocuk duyarlığı açısından değerlendirilse de bu kitaplar, hem ocuk hem de yetişkin okurlar için zengin bir mültecilik deneyimi sunmakta ve mültecilik olgusunun ne olduğuna dair bir fankındalık oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışma kumesinde yer alan kitaplar için bir yaş düzeyi belirtilmemiştir.

3.2. Verilerin Analizi

Veriler, betimsel çözümlleme tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Bu tekniğe göre elde edilen veriler daha önceden belirlenen kategorilere göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Bunun için elde edilen bulgular, önce dizgesel ve açık bir biçimde betimlenmekte daha sonra bu betimlemeler açıklanıp yorumlanarak birtakım bulgu ve sonuçlara ulaşılmaktadır.²⁴ Ulaşılan bulgu ve sonuçları yansıtmak amacıyla çalışmada doğrudan alıntılara sık sık yer verilmektedir.

24 Yıldırım ve şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*

Çalışma kümesinde belirtilen göç ve mültecilik konulu çocuk kitapları, duyarlılık bağlamında çözümlenmiştir. Bu çözümlemede Aslan ile Alamdar ve Süngü'nün yaptığı duyarlılık kategorileri esas alınarak bir düzenleme yapılmıştır.²⁵ Araştırma kapsamında dikkate alınan kategoriler şunlardır:

Tablo 2. Araştırma Kapsamında İncelenen Duyarlılık Kategorileri

1. Dilsel duyarlılık	9. Çalışkanlığa duyarlılık
2. Sevgiye duyarlılık	10. Yoksul insanlara duyarlılık
3. Aile bireylerine duyarlılık	11. Adaletle duyarlılık
4. Barışa duyarlılık	12. Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlılık
5. İyilik yapmaya duyarlılık	13. Bilime duyarlılık
6. Farklılıklara duyarlılık	14. Sanata duyarlılık
7. Toplumsal huzura duyarlılık	15. Doğaya duyarlılık
8. Yardımlaşmaya duyarlılık	16. Kültürel duyarlılık

Tablo 2’de belirtilen kategorilere göre incelenen kitaplardaki ifadeler belirlenmiş ve fişlenmiştir. Kitaplarda saptanan duyarlılık sayıları çıkartılmış ve saptanan duyarlılıklara ilişkin eserlerden alıntı yapılarak örnekler sunulmuştur. Duyarlılık kodları için Tablo 2’de verilen sayılardan yararlanılmıştır. Araştırma kapsamındaki kitaplara yönelik bilgi ise Tablo 1’de her bir kitap için oluşturulan kodlarla gösterilmiştir. Çalışma kümesinde yer alan eserler, araştırmacı dışında iki alan uzmanı tarafından okunmuş ve kitaplarda geçen duyarlılığa yönelik ifadeler alan uzmanlarınca da fişlenmiştir. Daha sonra araştırmacı ve alan uzmanları bir araya gelerek belirledikleri ifadeler karşılaştırılmış, farklı tespitlere yönelik ilgili bölümler yeniden gözden geçirilmiştir. Görüş birliği sağlanan ifadeler, bulgular bölümüne aynen taşınırken görüş birliği sağlanamayan ifadeler çalışma kapsamından çıkarılmıştır. Böylece nitel araştırmanın doğasına özgü geçerlik ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır.²⁶

4. Bulgular

Göç ve mültecilik konulu Arkadaşım Korku, Kayıktaki Çocuk, Yolculuk, Tarık ve Beyaz Karga ile Akim Koşuyor adlı çocuk kitapları, duyarlılık eğitimi açısından incelenmiş, eserlerde geçen duyarlılık kategorileri, alıntı cümlelerle örneklenmiş, hangi kitapta hangi duyarlılık kategorilerinin yer aldığı, hangisinin/hangilerinin öncelendiği tespit edilmiştir. Buna göre Tablo 3’te eserler ve bu eserlerde yer alan duyarlılık kategorileri ifade edilmiştir.

25 Aslan, “Duyarlılık ve Düşünceyi Geliştirmede Çocuk/Gençlik Edebiyatı”, 29-32., Alamdar ve Süngü, “Nâzım Hikmet’in Sevdalı Bulut adlı kitabındaki masalların duyarlılık eğitimi bağlamında incelenmesi”, 301-305.

26 Gökhan Arastaman, İnci Öztürk Fidan ve Tuncer Fidan, “Nitel Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik: Kuramsal Bir İnceleme”, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/1 (2018), 37-75.

Tablo 3. Çocuk Kitapları ve Duyarlık Kodları

Kitabın kodu	Kitabın adı	Duyarlık kodu	Kazandıracığı duyarlık
K	Arkadaşım Korku	1	Dilsel duyarlık
		2	Sevgiye duyarlık
		5	İyilik yapmaya duyarlık
		6	Farklılıklara duyarlık
		8	Yardımlaşmaya duyarlık
		16	Kültürel duyarlık
KÇ	Kayıktaki Çocuk	1	Dilsel duyarlık
		2	Sevgiye duyarlık
		4	Barışa duyarlık
		5	İyilik yapmaya duyarlık
		7	Toplumsal huzura duyarlık
		8	Yardımlaşmaya duyarlık
		11	Adaletle duyarlık
		12	Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık
		14	Sanata duyarlık
		15	Doğaya duyarlık
Y	Yolculuk	3	Aile bireyelerine duyarlık
		4	Barışa duyarlık
		7	Toplumsal huzura duyarlık
		11	Adaletle duyarlık
		12	Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık
		14	Sanata duyarlık
TBK	Tarık ve Beyaz Karga	15	Doğaya duyarlık
		16	Kültürel duyarlık
		1	Dilsel duyarlık
		2	Sevgiye duyarlık
		3	Aile bireyelerine duyarlık
		5	İyilik yapmaya duyarlık
		6	Farklılıklara duyarlık
		7	Toplumsal huzura duyarlık
		8	Yardımlaşmaya duyarlık
		9	Çalışkanlığa duyarlık
12	Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık		
AK	Akim Koşuyor	13	Bilime duyarlık
		14	Sanata duyarlık
		15	Doğaya duyarlık
		16	Kültürel duyarlık
		2	Sevgiye duyarlık
		3	Aile bireyelerine duyarlık
		4	Barışa duyarlık
		5	İyilik yapmaya duyarlık
		7	Toplumsal huzura duyarlık
		8	Yardımlaşmaya duyarlık
12	Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık		
14	Sanata duyarlık		

Tablo 3 incelendiğinde Arkadaşım Korku’da 6, Kayıktaki Çocuk adlı kitapta 11, Yolculuk kitabında 8, Tarık ve Beyaz Karga’da 13, Akim Koşuyor’da ise 8 farklı duyarlılığa yer verildiği görülmektedir. Bu da göstermektedir ki duyarlılık içeren ifadeler en fazla Tarık ve Beyaz Karga’da bulunmaktadır. Kitapların hiçbirinde “yoksul insanlara duyarlık” kategorisinde değerlendirilebilecek bir ifadeye rastlanmamıştır.

Arkadaşım Korku, Kayıktaki Çocuk ile Tarık ve Beyaz Karga’da dilsel duyarlılığa yönelik ifadelerin varlığı dikkat çekmektedir. Arkadaşım Korku’da bir dili bilmenin etkileşim açısından önemi vurgulanırken Kayıktaki Çocuk ile Tarık ve Beyaz Karga’da Türkçenin zengin söz varlığının bir yansıması olan atasözü, deyim gibi kalıp ifadelerin yanı sıra Türkçenin betimlemelerde nasıl bir zenginlik sunduğu da gözler önüne serilmektedir.

Sevgi, her insan için bir gereksinimdir. İncelenen kitaplar özelinde arkadaş sevgisinin işlendiği anlaşılmaktadır. Arkadaşım Korku, Kayıktaki Çocuk ile Tarık ve Beyaz Karga’da sevgiye duyarlık kurulan arkadaş ilişkileri bağlamında çocuk okura sunulurken Akim Koşuyor’da bu ilişkinin arkadaştan yoksunluk üzerinden kurulduğu görülmektedir.

Aile, toplumdaki her birey için özel bir kavramdır. Göç ve mülteciliğin getirdiği olumsuz sonuçlardan biri de parçalanmış ailelerdir. Yolculuk ve Akim Koşuyor’da okur, parçalanmış ailelerin dramına şahitlik etmektedir. Her iki kitapta da “anne” vurgusu oldukça dramatik öğeler barındırmaktadır. Tarık ve Beyaz Karga kitabında ise anne, baba, kardeş, büyükanne, büyükbaba gibi geniş ailenin bir araya geldiği mutlu bir son bulunmaktadır.

Savaşın olmadığı barış ortamında bir yaşam her insan için temel bir haktır. Barışın olduğu bir toplum; hak ve hukukun gözetildiği huzurlu bir görünüm sergilemektedir. Bu anlamda toplumsal huzura duyarlılığa yönelik ifadeler; Kayıktaki Çocuk, Yolculuk, Tarık ve Beyaz Karga ile Akim Koşuyor’da bulunurken adaletle duyarlık, Kayıktaki Çocuk ve Yolculuk kitaplarında ele alınmaktadır. Bütün bunların bir yansıması olan barışa duyarlık ise Kayıktaki Çocuk, Yolculuk ve Akim Koşuyor’da vurgulanmaktadır.

İyilik yapma ve yardımlaşma, toplumsal dayanışmayı artıran, insanlar arası etkileşimi geliştiren bir niteliğe sahiptir. Göç ve mültecilik özelinde bakıldığında bu kavramların önemi, farklı bir değer kazanmaktadır. Arkadaşım Korku, Kayıktaki Çocuk, Tarık ve Beyaz Karga ile Akim Koşuyor’da hem iyilik yapmaya hem de yardımlaşmaya duyarlığın okura etkileyici bir biçimde sunulduğunu söylemek mümkündür.

İnsanın fizyolojik, güvende olma, ait olma, değer görme gibi birtakım temel gereksinimleri vardır. Bu gereksinimler içerisinde fizyolojik ihtiyaçların giderilememesi diğerlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Kayıktaki Çocuk, Yolculuk ile Tarık ve Beyaz Karga’da temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlılığa ilişkin ifadelerin genellikle fizyolojik ihtiyaçlarla, Akim Koşuyor kitabında ise güvende olmayla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Tarık ve Beyaz Karga adlı eserde ada sakinlerinin karşılaştıkları soruna çözüm olarak rüzgâr makinesi geliştirmeleri bilime duyarlılığı örneklemektedir. Ayrıca Tarık ve Beyaz Karga, incelenen kitaplar arasında çalışkanlığa duyarlılığı örnekleyen tek kitap olma özelliğine sahiptir.

Bir sanat dalı olarak edebiyatın, okurda bir estetik zevk inşa etmesinin yanı sıra diğer sanat dallarına yönelik farkındalık oluşturması da önemlidir. Kayıktaki Çocuk, Yolculuk, Tarık ve Beyaz Karga ile Akim Koşuyor'da sanata duyarlık ifadelerine yer verilmektedir. Akim Koşuyor, kahramanına Binbir Gece Masalları'nı dinleterek aynı zamanda bir metinler arası gönderimde de bulunmaktadır. Tarık ve Beyaz Karga'da müzik sanatı, kahramanın çaldığı flüt üzerinden işlenmektedir.

İncelenen kitaplarda doğanın kimi zaman insan hayatını güzelleştiren kimi zaman da zorlaştıran yönlerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Kayıktaki Çocuk, Yolculuk ile Tarık ve Beyaz Karga eserlerinde orman, deniz, hayvanlar vb. vurgular yapılarak çocuk okurda doğaya duyarlık oluşturmak amaçlanmıştır, denilebilir.

Göçün ve mülteciliğin getirdiği yeni bir yer hayali; gidilen yerdeki farklılıkları kendince değerlendirme ve yeni yere uyum sağlama, beraberinde farklılıklara saygı duymayı gerektirmektedir. Arkadaşım Korku ile Tarık ve Beyaz Karga'da bu vurgunun yapıldığı görülmektedir. Yeni bir ülke aynı zamanda yeni bir dil ve yeni bir kültür demektir. Bu bağlamda kültürel duyarlık geliştirmek, çocuk okurun bu kavramları anlaması ve içselleştirmesi açısından önemlidir. Arkadaşım Korku, Kayıktaki Çocuk, Yolculuk, Tarık ve Beyaz Karga kültürel duyarlık ifadeleri açısından zengin bir malzeme sunmaktadır. Özellikle Kayıktaki Çocuk adlı kitap kültürel duyarlık bakımından üzerinde ayrıca çalışma yapılması gereken bir malzeme barındırmaktadır.

İncelenen çocuk kitaplarında hangi kategoriye yönelik duyarlılığın daha çok görüldüğünün ortaya konması, beş kitabın çocuğu hangi kategoride daha çok duyarlı kılabileceğinin tespiti noktasında önemlidir. Tablo 4'te hangi duyarlık türünün hangi kitapta ne sıklıkla geçtiğine dair sayısal veriler paylaşılmaktadır.

Tablo 4. Duyarlık Kategorilerinin Kitaplarda Geçme Sıklığı

Duyarlıklar	Kitaplar					Toplam
	K	KÇ	Y	TBK	AK	
1. Dilsel duyarlık	4	5	-	5	-	14
2. Sevgiye duyarlık	4	7	-	4	3	18
3. Aile bireylerine duyarlık	-	-	5	8	4	17
4. Barışa duyarlık	-	1	1	-	1	3
5. İyilik yapmaya duyarlık	2	2	-	3	4	11
6. Farklılıklara duyarlık	2	-	-	2	-	4
7. Toplumsal huzura duyarlık		5	3	4	3	15
8. Yardımlaşmaya duyarlık	3	3	-	3	5	14
9. Çalışkanlığa duyarlık	-	-	-	1	-	1
10. Yoksul insanlara duyarlık	-	-	-	-	-	-
11. Adalete duyarlık	-	4	3	-	-	7
12. Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık	-	2	3	4	5	14
13. Bilime duyarlık	-	-	-	1	-	1
14. Sanata duyarlık	-	1	2	3	1	7
15. Doğaya duyarlık	-	8	2	5	-	15
16. Kültürel duyarlık	4	10	1	3	-	18

Tablo 4'e bakıldığında kitaplarda ön plana çıkan duyarlılık kategorilerinin sırayla sevgiye duyarlılık (18), kültürel duyarlılık (18), aile bireyelerine duyarlılık (17), toplumsal huzura duyarlılık (15), doğaya duyarlılık (15), dilsel duyarlılık (14), temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlılık (14) ve iyilik yapmaya duyarlılık (11) olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, incelenen beş kitabın konu bakımından göç ve mültecilik kavramlarına odaklanmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bilime duyarlılık (1) ve çalışkanlığa duyarlılık (1) ise kitaplarda en az yer verilen kategorilerdir. Çalışma kümesindeki kitaplarda “yoksul insanlara duyarlılık”a yönelik bir ifadeye rastlanmamıştır. Bunun nedeni, iyilik yapmaya duyarlılık için 11, yardımlaşmaya duyarlılık için 14 ifadenin bulunması ile ilişkilendirilebilir. Kitapların analizi neticesinde tespit edilen duyarlıklar ve bu duyarlıları örnekleyen ifadeler Tablo 5’te belirtilmektedir.

Tablo 5. Tespit Edilen Duyarlıklara İlişkin Kitaplardan Alıntı Yapılan İfadeler

Kitap ve duyarlılık kodu	Örnek ifadeler
K-1	Korku okulu pek sevmiyor. Öğretmen adımı yanlış söylediğinde sinirleniyor ve daha da büyüyor. Ben öğretmenimin istemeden yanlış söylediğini biliyorum ama gel de Korku’ya bunu anlat. (s. 11) Kimse beni anlamıyor. Ben de kimseyi anlamıyorum. (s. 14)
K-2	Tanıştırayım, arkadaşım Korku. O benim herkesten gizlediğim sırrım. (s. 3)
K-5	Korku her zaman beni koruyup kolladı. Tehlikelerden uzak tuttu. (s. 4)
K-6	Bahçede koşmaya başladık. Birden parmaklıkların arkasından bir köpek havlamaya başladı. “Aaaaaaayyyh” diye çığlık attı çocuk ve küçük tuhaf bir şeyin arkasına saklandı. Onun da benimkisi gibi gizli bir korkusu varmış. Oysa sadece benim var sanıyordum. (s. 26-29) Ama sınıftaki diğer çocukların da kendi korkuları olduğunu görmeye başladım. (s. 31)
K-8	Ama bir gün çok ilginç bir şey oldu. Sınıftan bir çocuk bana bir şey göstermek istedi. Sonra birlikte resimler yapmaya, boyamaya başladık. (s. 22-23)
K-16	Ama bu yeni ülkeye geldiğimizden beri, küçük dostum Korku artık pek küçük değil. Büyüdükçe büyüyor. Boyu beni çoktan geçti. (s. 6-7)
KÇ-1	Ahmet denize açıldı, sanki gökyüzü de Ahmet için açıldı. Kayığıyla bir balık gibi süzülür... Düşleri aydınlık, gözleri kara kömür. Düşündü merakla, yeni evim nerede acaba? (s.6). Ahmet bu sefer küçük kayığıyla okyanusları aştı. Her yerin bembeyaz karlarla kaplı bir ülkeye geldi. Pamuk tepelerde bata çıka yürürken kardan adam yapan ponpon şapkalı bir kızla karşılaştı. (s.33)
KÇ-2	Gece saçlı bir kız ona selam verdi. Hemen arkadaş oldular. Birlikte oyun oynadılar, güzel yiyecekler yediler ve aynı dille şarkılar söylediler. (s.9). Balina şeklinde uçurtması olan bir çocukla karşılaştı. Ahmet çocukla hemen kaynaştı. Yemyeşil tepelerde koştu, âdeta uçurtmaya yarıştı. (s.17) Yeni bir yuvanın hasretiyle küçük kayığında yalnız uyudu. (s. 38)
KÇ-4	Haydi, bakalım çocuklar hepiniz yanıma gelin. Buradan dünya nasıl gözüktüyor, sizlere göstereyim. Çocuklar Dolunay anneye ulaştıklarında dünyaya hayretle baktılar. “Sınırlar yok, tüm dünya hepimizin!” diye haykırdılar. “Şimdi büyükleri uyandırma zamanı! Haydi, dünyaya geri dönelim! Doğan her çocuğun eşit ve özgür olduğunu onlara söyleyelim.” (s. 41-43)
KÇ-5	Hayran hayran etrafına bakarken balık tutan mavi gözlü bir çocukla tanıştı. Kol kola girip deniz kenarında yürümeye başladılar. Vapurlara el sallayıp martılara ekmeğe attılar. (s.13).
KÇ-7	Fakat dünya çocuklarının desteğiyle artık Ahmet mutlu ve güvende.(s.44)
KÇ-8	“Yağmur yağıyor, gel şemsiyemin altına gir.” Dedi altın saçlı kız. Birlikte yürümeye başladılar. Yağmurda birikmiş suların üzerinde hoplara hoplara geldiler. (s.21) “Burası çok güzel, sence bir süre kalabilir miyim?” Elbette canım, tabii ki kal, zaten milyonlarca misafirimiz var. (s. 13)

KÇ-11	Üzölme, eminim bir yer bulacaksın kalacak, bizim devletimiz size çok yardım etmiş, gözüm arkada kalmayacak. (s. 9) Ah! Keşke... Fakat duyduğuma göre başka ülkelerin yardımı olmadan çok zormuş burada kalman... (s. 21)
KÇ-12	Köşedeki büfeden simide benzeyen çok lezzetli bir yiyecek aldılar. (s. 21)
KÇ-14	Küçük kız Ahmet'e gülümsedi, kâğıtlardan yaptığı origamileri gösterdi. Birlikte turna, kuğu, ejderha origamileri yaptılar. Ahmet çok eğlendi! (s.37)
KÇ-15	Uzaktan geçen kocaman boynuzlu geyikleri mutlulukla izlediler. (s.25) Birlikte parkı gezdiler hatta sonra ağaçlardaki sincapları seyrettiler. (s. 29) Palmiyelerin, hindistancevizi ağaçlarının ve şişşirin maymunların olduğu kumsalı görüncü gözleri kamaştı. (s. 33) Ahmetcik tek başına ne yapar o minicik kayıkta? Tam o esnada gökyüzünden gelen bir ses konuşmaları böldü. Dolunay anne hepsini sevgiyle süzdü.(s. 41)
KÇ-16	Keşke kalabilsen... Çok güzel bir kalbin var. Fakat büyüncü burada sorun çıkarırsın sanıyor ülkemizdeki insanlar. (s.29) Kıvrık saçlı çocuk elindeki son dilim mangoyu Ahmet'e uzatırken cevapladı: İstedğin şey mümkün değil maalesef buraya uyum sağlayamazsın diye düşünüyor herkes. (s.33) Harika olurdu ama buradakiler seni çok yargılar onlara benzemiyorsun diye seninle konuşmazlar. (s.37)
Y-3	Annem, babam, ben ve kardeşim denize çok yakın bir şehirde yaşıyoruz. Yaz aylarında hafta sonu tatillerimizi hep kumsalda geçiririz. (s. 1) Annem hâlâ birlikte olduğumuz için çok şanslı olduğumuzu söyledi. (s. 36)
Y-4	Ne mi oldu? Savaş başladı. Her gün etrafımızda korkunç şeyler olmaya başladı. Çok geçmeden çevremizde kargaşadan başka bir şey göremez olduk. Sanki dünyanın bütün ışıklarını söndürüyorlardı. (s. 4)
Y-7	O günden sonra etrafımızdaki karanlık daha da büyüdü ve annemin endişeleri daha da arttı. (s. 7)
Y-11	İyice uzaklaşana kadar durmadan koştuk. Sonra birden daha önce hiç görmediğimiz bir adama karşılaştık. Annem adama biraz para verdi. Adam bizi sınırın diğer tarafına geçirdi. Çok karanlıktı. Kimse bizi görmemişti. (s. 27)
Y-12	Kuşlar da aynı bizim gibi göç ediyorlardı. Onların yolculuğu da çok uzundu ama hiç sınır geçmek zorunda değillerdi. Belki bir gün aynı bu kuşlar gibi biz de yeni bir yuva buluruz. Hikâyemize yeniden başlayabileceğimiz güvenli bir yuva... (s. 39)
Y-14	Yol boyunca teknedekilerle birbirimize masallar anlattık. Öyle perili, prensesli masallar değildi ama... Denizin altında saklanan ve tekemiz ters döndüğünde bizi yemeyi bekleyen korkunç ve tehlikeli canavarlar vardı bu masallarda. (s.32) Bu sefer birbirimize başka masalar anlatmaya başladık. Gitmeye çalıştığımız ülkenin yemyeşil ormanlarındaki dans eden iyilik perileri vardı masallarımızda. (s. 33)
Y-15	Önümüzde büyük bir deniz vardı. Göz alabildiğince uzanan kocaman bir deniz. (s. 30)
Y-16	"Peki, orası nerede?" diye sorduk bu sefer. Bir kitaptan değişik şehirlerin fotoğraflarını gösterdi annem. Oradaki ilginç ormanları, hayvanları anlattı, tek tek. Sonra iç çekerek şöyle dedi: "Oraya gideceğiz ve artık korkmadan yaşayabileceğiz."(s.12)
TBK-1	Ama bir sabah güneş o parlak yüzünü göstermedi. Onun yerine kapkaranlık bir bulut gelip adanın üzerine âdeta demir attı. (s. 6)
TBK-2	Tarik kendine arkadaş edinememişti. Kendini yalnız hissediyordu. (s. 18) Gel zaman git zaman Beyaz Karga ve Tarik arkadaş oldular. (s. 20)
TBK-3	Tarik ve kız kardeşi Layla, bu adada aileleriyle birlikte mutlu bir şekilde yaşıyorlardı. (s. 6) Annesi, Tarik'a sarılarak "Layla ve ben burada büyükannen ve büyükbabam ile birlikte sizlerden haber bekleyeceğiz." dedi. (s. 10)
TBK-5	Beyaz karga teknenin etrafında uçarak âdeta onlara gidecekleri yönü gösteriyordu. Beyaz karganın rehberliğinde ilerlerken birden Tarik bağırdı, "Kara göründü!". Gerçekten de ufukta bir ada görünüyordu. Tarik ve babası çok heyecanlanmıştı. Beyaz karga onları kurtarmıştı. (s. 14)

TBK-6	O acelede Tarık çok sevdiği flütünü suya düşürdü. Zamanı olsa hemen dalıp alırdı. Tarık çok iyi bir yüzücü ve dalgıçtı. (s. 10)
TBK-8	Ada halkı, Tarık ve babasını kıyıda bekliyordu. Tekne yanaşınca baba ve oğlun kıyıya çıkmasına yardım edip onlara yiyecek ve su verdiler. Başlarına gelenleri sordular. Ada halkı iyi insanlardı. Onlara kalacak bir ev verdiler. (s. 16)
TKB-9	Yeni adada çok balıkçı olduğu için Tarık'ın babası flüt ustası olarak çalışmaya başladı. (s.28)
TBK-12	Tarık "Çok bitkinim babacığım. Yemeğimiz, suyumuz, şekerimiz de bitmek üzere. Ne yapacağız?" diyerek babasına sarıldı. Babası cevap veremedi. Deniz suyu tuzlu olduğundan içemiyorlardı. (s. 12)
TBK-13	Günlerce atölyelerde çalışıp bir rüzgâr makinası geliştirdiler. Makine rüzgâr üretip bulutu kovmaya çalıştı ama yine fayda etmedi. (s. 8)
TBK-14	Babası, Tarık'ı keyiflendirecek bir şey yapmak istedi. Alet kutusunu alıp odasına kapandı ve küçük oğluna bir hediye hazırladı. Akşam olup eve geldiğinde Tarık masanın üzerinde bir de ne görsün? Yepyeni bir flüt. O kadar sevinmişti ki "Flüt çalmayı çok özlemiştim." diyerek babasına sarıldı. (s. 22) Tarık o zaman bu adada eksik olan şeyi anladı: Müzik. Ada halkı ağacın etrafında dans ederken kargalar da gökyüzünde daireler çizmeye başladı. Onlar da Beyaz Karga'nın şarkısını sevmişlerdi. (s. 26)
TBK-15	Uzak, çok uzak denizlerin orta yerinde, nokta gibi küçücük bir balıkçı adası vardı. Her sabah yusuvarlak, sarımsı bir güneş doğar, masmavi dalgalar sonsuzluğa doğru birbirini kovalardı. Ağaçlar meyve dolu, şelalerin suyu buz gibiydi. (s. 4) Teknenin ucuna beyaz bir kuş kondu. Bu bir leylek değildi. Bir martı da değildi. Kesinlikle beyaz bir papağan da değildi. Bu kar beyaz gibi bir kargaydı. (s. 14)
TBK-16	Yeni ada güzel bir adaydı. Ama bir şeyler eksikti. Bu adadaki insanlar hiç gülmüyordu. Sürekli başları ağrıyordu. (s. 18) Tarık ve ailesi bu adada mutlu olsalar da eski adalarını hiç unutmadılar. Tarık, Layla'ya sarılıp şöyle demişti: "Bir gün o kapkara bulut gidecek ve biz yurdumuza döneceğiz." (s. 28)
AK-2	Akim kampta güvende. Ama sürekli ailesini ve şahit olduğu onca şeyi düşünmeden edemiyor. Diğer çocuklarla oyun oynamak içinden gelmiyor bir türlü. (s. 75)
AK-3	Akim ailesini istiyor. (s. 10) Akim ağlıyor. "Anne, anne..." (s. 26) Akim sık sık kayıp ailesinin yasını tutup geçmişini düşünüyor. (s. 81)
AK-4	Akim'in köyünde savaştan iz yoktu, savaş uzak gibiydi. (s. 2)
AK-5	Yolda bir insani yardım kuruluşunun kamyonu ile karşılaşılıyorlar. Kamyon onları alıp bir mülteci kampına götürüyor. (s. 67)
AK-7	Akim, Kuma Nehri'nin kıyısında diğer çocuklarla birlikte küçük kayıklar ile oyun oynuyor, huzur içinde. (s. 2) Bir gün askeri kampta roket sesleri yankılanıyor. Askerler silahlarıyla dışarı fırlıyor. (s. 46)
AK-8	Akim saatlerce dağlık bölgede ilerledikten sonra savaştan kaçan bir grup insanla karşılaşılıyor. Onların yanına koşuyor. İhtiyar bir kadın, Akim'e elini uzatıyor. (s. 53) Sınır! Bir balıkçı onları kayığına alıyor, birlikte suya açılıyorlar. (s. 59.)
AK-12	Akşam ona yemesi için azıcık pirinç lapası veriyorlar. (s. 36) Orada karınlarını doyurma ve yıkanma olanağı buluyorlar. Artık geceleri uyuyabilecekleri bir yatakları var. (s. 67)
AK-14	O akşam Akim diğerleriyle birlikte Binbir Gece Masalları'nı dinliyor. (s. 75)

Tablo 5'te sunulan örnek ifadeler incelendiğinde çocuğa yönelik duyarlılık kazandırmanın kimi zaman ele alınan duyarlılığın zıddı ile sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin Akim Koşuyor'da barışa karşı duyarlılık, savaşın anlatımıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Duyarlılık eğitimi örtük ifadelerle gerçekleştirme gayreti, çocuğun duyarlılık geliştirmesine katkı sağlamasının yanı sıra etkin okur kimliği kazanmasını da desteklemesi adına önemlidir.

6. Sonuç

Göç ve mültecilik konulu Arkadaşım Korku, Kayıktaki Çocuk, Yolculuk, Tarık ve Beyaz Karga ile Akim Koşuyor adlı çocuk kitapları, duyarlık eğitimi açısından belirlenen 16 kategori esas alınarak incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 16 duyarlık kategorisinden sadece “yoksul insanlara duyarlık”, değerlendirilen kitaplarda saptanamamıştır. Geriye kalan 15 duyarlık konusunun farklı oranlarda kitaplarda yer aldığı belirlenmiştir. Çalışma kümesindeki kitaplarda en çok sevgiye duyarlık, kültürel duyarlık, aile bireyelerine duyarlık, toplumsal huzura duyarlık, doğaya duyarlık, dilsel duyarlık, temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık ve iyilik yapmaya duyarlığa yer verildiği görölmüştür. Bu da incelenen kitapların duyarlık konuları açısından zengin bir malzeme sunduğunu göstermektedir. Adı geçen kitapları okuyan çocuğun, belli bir ölçüde farklı konularda duyarlık kazanacağı söylenebilir. Dolayısıyla çocuk edebiyatının amacı olan insana özgü duyarlıkların çocuğa yazınsal bir kurgu içinde sunulmasının, incelenen kitaplar aracılığıyla sağlanabileceği düşünölmektedir.

Toplumı anlamak, ona uyum sağlamak, farklılıkları kavramak ve bu farklılıklara sayęı duymak için eğitim önelmidir. Erkan ve Erdoğdu da göçün mülteci çocuklar üzerindeki olumsuz psikolojik etkilerinin ancak eğitime ulaşımlarının artırılması ile giderileceğini savunmaktadır.²⁷ Böyle bir eğitimde çocuk edebiyatının kurmaca dünyası, çocuğu toplumsal yaşantıya hazırlama noktasında işlevsel bir kaynak olarak ele alınmaktadır.²⁸ Mülteci çocukların yaşadıklarının sadece kendilerine özgü olmadığını anlamaları; ev sahibi akranlarının, onları farklılıkları ile kabul etmeleri için kitaplar aracılığıyla verilecek duyarlık eğitiminden daha etkili bir yol olamayacağı düşünölmektedir. Bu sebeple çocuk edebiyatı eserlerinin duyarlık eğitimi bağlamında etkililiğini ve sahip olduğu iletilerin taşıması gereken özellikleri araştıran çalışmaların sayısına olan ihtiyaın, hedef kitlenin nitelikleri dikkate alındığında, artması gerektiği ifade edilebilir.²⁹ Bu alışmada Arkadaşım Korku, Kayıktaki Çocuk, Yolculuk, Tarık ve Beyaz Karga ile Akim Koşuyor göç ve mültecilik konularını ele alırken çocuk duyarlığını yansıtmaya düzeyi bakımından değerlendirilmiştir. Birinin, ötekini anlama çabasına ortak olma adına bu konuda kaleme alınan çocuk edebiyatı ürünlerini farklı açılardan değerlendirilen çalışmalara ihtiyaç duyulduğu da bir gerçektir.

27 Rüstem Erkan ve M. Yüksel Erdoğdu, “Göç ve Çocuk Suçluluğu”, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi* 3/9 (2006), 79-90.

28 Elif Emine Balta, “Çocuk Kitaplarında Mülteciler ve Kültürleşme Stratejileri”, *Gaziantep University Journal of SocialSciences* 17/2 (2018), 487-498.

29 Karakuş Tayşi, “Sevim Ak’ın Öykülerinin Duyarlık Eğitimi Açısından İncelenmesi”, 303-324., Pınar Etoğlu Kibris, *Çocuk Edebiyatı Eserlerinin Duyarlık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi: Gülten Dayıoğlu Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2019), K. Evsen, *Mustafa Ruhi şirin’in Çocuk şiirleri ve Masallarının Duyarlık Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2019), Aslan, “Duyarlık ve Düşünceyi Geliştirmede Çocuk/Gençlik Edebiyatı”, 29-32., Canan Aslan, Oğuz Tansel’in Derleyip Yazdığı Masalların Duyarlık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi, haz. S. Sever ve S. Karagöl, *Uluslararası Türk Masal Dünyası ve Doğumunun Yüzüncü Yılında Oğuz Tansel Sempozyumu* içinde (Ankara Üniversitesi ogem, Odtü, 2016), Alamdar ve Süngü, “Nâzım Hikmet’in Sevdalı Bulut adlı kitabındaki masalların duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi”, 301-305.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Akay Selçuk, Hamamcı Zeynep ve Kurt Mahmut. “Suriyeli Öğrencilerle Çalışan Psikolojik Danışmanların Yaşadıkları Sorunlar ve Bu Sorunlara İlişkin Uyguladıkları Çözüm Yollarının İncelenmesi”, *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 1/1 (2017): 23-47.
- Alamdar Suphi Güneş ve Süngü, Arzu. “Nâzım Hikmet’in Sevdalı Bulut Adlı Kitabındaki Masalların Duyarlılık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi”, Tacettin Şimşek ve Bican Veysel Yıldız. (Editör), *IV. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumunda Sunulan Bildiri Kitabı: 1. Cilt içinde* s. 301-315, İstanbul, Step Matbaacılık, 2017.
- Arastaman Gökhan, Fidan Öztürk İnci ve Fidan Tuncer. “Nitel Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik: Kuramsal Bir İnceleme”, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/1 (2018): 37-75.
- Aslan Canan. “Duyarlılık ve Düşünceyi Geliştirmede Çocuk/Gençlik Edebiyatı”, *Çocuk Çocuk Dergisi* 1/102 (2013): 29-32.
- Aslan Canan. “Oğuz Tansel’in Derleyip Yazdığı Masalların Duyarlılık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi”, S. Sever ve S. Karagül (Hazırlayan), *Uluslararası Türk Masal Dünyası ve Doğumunun Yüzüncü Yılında Oğuz Tansel Sempozyumu* içinde s.131-152, Ankara Üniversitesi Çogem, Odtü, 2016.
- Balta Elif Emine. “Çocuk Kitaplarında Mülteciler ve Kültürleşme Stratejileri”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 17/2 (2018): 487-498.
- Binyazar Adnan. “Anadili Kitaplarında Yazınsal Metinlerden Yararlanılarak Duyarlılık Eğitimi Gerçekleştirme”, H. Coşkun, İ. Kaya, J. Kuglin (Editör), *Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları içinde*, Türk Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, No.11, 1996.
- Bulut, Sevilay. “Çocuk Edebiyatına Sığınanlar: Zorunlu Göç Öyküleri”, *OPUS* 8/14 (2018): 383-410.
- Buz, Sema. “Türkiye’deki Sığınmacıların Üçüncü Bir Ülkeye Gidiş İçin Bekleme Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar”. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, 2002.
- Ergene, T. “Risk Altındaki Çocuklara İlişkin Psikososyal Destek.” Erişim 23 Şubat 2020. https://pictes.meb.gov.tr/izleme/Content/Dosyalar/02173627_Risk_AltYndaki_Yocuklara_YliYkin_Psikosyal_Destek_Tuncay_Ergene_Antalya_YalYYtayY.pdf.
- Erkan Rüstem ve Erdoğan M. Yüksel. “Göç ve Çocuk Suçluluğu”, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi* 3/9 (2006): 79-90.
- Evsen, K. “Mustafa Ruhi Şirin’in Çocuk Şiirleri ve Masallarının Duyarlılık Eğitimi Açısından İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2019.
- IOM. “Göç Terimleri Sözlüğü.” İkinci Baskı. Erişim 23 Şubat 2020. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf, 2009.

- Karakaşlı Karin. “Umut ve Hayal Herkese Lazım”, *İyi Kitap Çocuk ve Gençlik Kitapları Dergisi* 5 (2017): 8-9.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.
- Kıbrıs, Etoğlu, Pınar. “Çocuk Edebiyatı Eserlerinin Duyarlık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi: Gülten Dayıoğlu Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2019.
- Korkmaz Safter. “Çocuk Kitaplarında Göç ve Mültecilik”, *İyi Kitap Çocuk ve Gençlik Kitapları Dergisi* 5 (2017): 1-3.
- Öngören Sema, Özkan Ahsen., Yüksel Büşra ve Sever Doğukan. “Göçmen Çocukların Yaşadıkları Uyum Problemlerinin Öğretmen Görüşleri Açısından İncelenmesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/59 (2017): 147-159.
- PICTES. Okul Çağındaki Suriyeli Çocuk Sayısı (Broşür). Ankara, 2019.
- Sarıtaş Emel, Şahin Ümran ve Çatalbaş Gülsüm. “İlkokullarda Yabancı Uyruklu Öğrencilerle Karşılaşılan Sorunlar”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25/1 (2016): 208-229.
- Sever, Sedat. *Çocuk Edebiyatı ve Okuma Kültürü*. İzmir: Tudem, 2013.
- Simich Laura ,Beiser, Morton ve Mawani, Farah N. “Social Support and the Significance of Shared Experience in Refugee Migration and Resettlement”, *Western Journal of Nursing Research* 25/7 (2003): 872-891.
- Şahin Muhammed ve Doğan Yakup. “Suriyeli öğrencilerin bulunduğu sınıflarda Fen Bilimleri öğretiminde karşılaşılan sorunlar: Nitel bir çalışma”, *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi* 1/1 (2018): 13-33.
- Şensin, Ceyda. “Sınıf Öğretmenlerinin Suriye’den Göçle Gelen Öğrencilerin Eğitimlerine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2016.
- Tayşi Karakuş Esra. “Sevim Ak’ın Öykülerinin Duyarlık Eğitimi Açısından İncelenmesi”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 19 (2019): 303-324.
- Whitaker, Elizabeth. *Language Acquisition of Thechildren of Immigrantsandthe Role of Nonprofit organizations*. Washington: University of Puget Sound, 2010.
- Yakushko, Oksana ve Morgan M. L. “Immigration”, R. A. Young, J. F. Domene ve L. Valach (Editör). *Counselingand Action içinde*, Springer, New York, 2012.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.
- Yiğit, Tuğba. “Uygulamalar ve Sorunlar Bağlamında Türkiye’de Sığınmacı Çocukların Eğitimi (Kırşehir ve Nevşehir Örneği)”. Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, 2015.

İncelenen Kitaplar

- Sanna, Francesca. *Arkadaşım Korku*. Çeviren Zeynep Sevide. Ankara: Taze Kitap, 2018.
- Sanna, Francesca. *Yolculuk*. 2. Baskı. Çeviren Zeynep Sevide. Ankara: Taze Kitap, 2016.
- Kutup Yıldızı Kolektifi. *Tarık ve Beyaz Karga*. 2. Baskı. İstanbul: Sarıgaga Yayıncılık, 2018.
- Dubois, Claude. K. *Akim Koşuyor*. Çeviren Ferhat Sarı. İstanbul: Ginko Çocuk, 2019.
- Okçu, Sevide Tuba, Mizuno, Maya, Hemels, Vonne ve Sweet, Golden. *Kayıktaki Çocuk*. 3. Basım. Çeviren Sevide Tuba Okçu. İstanbul: Timaş Basım, 2018.

Somut Olmayan Kültürel Miras: Aşağıseyit Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı

Intangible Cultural Heritage: Aşağıseyit Sheep Jumping and Shepherd Dark (Sample of Shepherd's Day)

Gülperi MEZKİT SABAN¹

öz

Stoltje'ye göre eski ve gücünü çabuk toplayan kültürel form, tüm dünya toplumlarının organizasyonları ve işlevleri karşısında zengin çeşitlidir. Her ne kadar birbirlerinden farklı olsalar da festivaller, kesin karakteristik belirleyici niteliklere sahiptirler. Onlar, takvimsel düzen aralıklarıyla meydana gelir, ulusaldır, halkın iştirak ettiği kompleks bir durumdur ve tüm bunlara ses, görüntü ve amaç da eklenir. Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı; somut olmayan kültürel miras ulusal envanterinde 'Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler' dâhilinde "Çoban Bayramları: Koç Katımı, Saya, Döl Dökümü, Yünüm-Koyun Yüzdürme" grubuna giren, gelenekleri kuşaktan kuşağa aktarma amacıyla yapılan bir kutlama olarak değerlendirilmektedir. Anadolu coğrafyasında birçok yörede bolluk ve bereket amaçlı yapılan bu ritüel, Denizli'nin Çal ilçesinde yer alan Aşağıseyit köyünde yüzyıllardır kutlanagelen bir bayram olarak bilinmektedir. Ele alınan araştırmada öncelikli amaç Aşağıseyit Köyünde yapılan Çoban Bayramı'nın geleneksel işleyişinin ve halk kültürü bağlamında işlevlerinin araştırılmasıdır. Bu çerçevede yöre halkı ile görüşmeler yapılmış ve bayram kutlamalarına dair yazılı belgeler taranmıştır. Sudan Koyun Atlatma Bayramı ve Çoban geleneğinin temsilciliğini yapan çobanlar, cazgırlar ve hakem heyeti ile görüşülmüş; geleneğin himayesini yapan dönemin ağası ile de bir mülakat gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler zaman, mekân ve eğlence başlıkları altında toplanmıştır. Bu çalışmada icra edilen yarışma esnasında gerçekleştirilen geleneksel halkbilimi unsurları araştırılacak, Türk kültür envanterine dâhil edilen Çoban Bayramı'nın Denizli kolu, kültürel bilginin gelecek kuşaklara aktarımı bağlamında ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Çoban, bayram, Aşağıseyit, ritüel, koç

ABSTRACT

The cultural form, which is old and quickly accumulated, is rich in a variety of organizations and functions of all world societies. Although they are different from each other, festivals have certain characteristic determinants. They occur at intervals of calendar order, are national, a complex situation that the public participates in, and all this adds to the sound, image, and purpose. Sheep Jump and Shepherd Day from the River, in the inventory of intangible cultural heritage, it is considered a celebration that takes place in the "Shepherd Holidays: Sheep Addition, Saya, Procreation, Wool-Sheep Floating" group within the scope of

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Gülperi Mezkıt Saban (Arş. Gör. Dr.),
Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü, Aksaray, Türkiye.
E-posta: gulperi2417@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9704-2490

Başvuru/Submitted: 10.11.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
03.03.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
11.03.2020

Kabul/Accepted: 26.04.2020

Online Yayın/Published Online: 27.05.2020

Atfı/Citation: Mezkıt Saban, Gülperi. "Somut Olmayan Kültürel Miras: Aşağıseyit Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 181-194.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.657852>

"Social practices, rituals and feasts", to transfer the traditions from generation to generation. This ritual, which is done for the purpose of abundance and fertility in many regions of Anatolia, is known as a holiday that has been celebrated for centuries in the village of Aşağıseyit, located in the Çal district of Denizli. The primary aim of the research under consideration was to investigate the traditional functioning of the Shepherd's Feast in Aşağıseyit Village and its functions in the context of folk culture. In this regard, interviews were made with local people and written documents on the festival celebrations were scanned. Interviews were conducted with shepherds, jiggers, and an arbitral tribunal, representing tradition; An interview was also held with clergy of the period under his patronage. The data was collected under the titles of time, place, and entertainment. In this study, traditional folklore elements carried out during competition will be researched, the Denizli branch of the Shepherd's Feast, which is included in Turkish cultural inventory, will be introduced in the context of the transfer of cultural knowledge to future generations.

Keywords: Shepherd, rid, Asagisseyt, ritual, aries

EXTENDED ABSTRACT

The Shepherd's Feast; In the national breakdown of intangible cultural heritage, "Shepherds' Feast: Aries, Saya, Casting, Wool-Sheep Flotation' is considered a celebration to transfer traditions from generation to generation within the scope of 'Social practices, rituals and feasts'. Although this type of entertainment, which is generally described as Shepherd's Feast, is thought to be an eight-hundred-year tradition for the Asagisseyt Feast, it is possible to take the history to the region of Turkestan and even to the early times of mankind. This ritual, which was used for abundance and fertility in many regions of Anatolia, is known as a festival celebrated for centuries in Aşağıseyit village in the Çal district of Denizli. The primary aim of this research was to investigate the traditional functioning of the Shepherd Festival in Aşağıseyit Village and its functions in the context of folk culture. In this context, interviews were made with local people and written documents about the festive celebrations were scanned. The shepherds, jazzmen and referees who represented the tradition were interviewed; an interview was also conducted with the agha of the period under his protection. The data was collected under the titles of time, place, and entertainment. The shepherds' feast of the shepherd, which has sufficient financial background and depends on the tradition of Yorum; It is expected that it will consist of people who make an effort to transfer the traditions. The shepherds who participate in the competition spend the day and night with the animal during the year, even sleeping in the same barn with the sheep he has chosen. It consists of people who connect with him. As the sheep follows the shepherd during the competition; it is expected to jump into the water behind the shepherd without hesitation, and that there will be a relationship based on love and obedience. The competition, which is held every year with approximately forty to fifty shepherds and herds participating, is held on the Büyük Menderes River in August. The last round of the competition is held on three stages, and the riders and shepherds remaining in the top three are chosen as the fastest crossing the Menderes River. The study analyzed the "Sheep Jumping and Shepherd Festival" under the title of traditional entertainment, social rituals, festivities and festivals, within the national inventory of "Shepherd's Feast: Sheep Addition, Saya, Cum Cast, Wool-Sheep Floating". This ritual, which can be included in practices related

to nature and the universe, is important in the context of preserving the continuity of the cultural heritage of society, as it is a live practice on the basis of keeping traditional folklore products alive and transferred to future generations. In this study, traditional folklore elements performed during the competition were investigated and the Denizli branch of the Shepherds' Feast included in the Turkish culture inventory was put forward in the context of the transfer of cultural knowledge to future generations. "The Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage, which was accepted by UNESCO in 2003 and entered into force in 2006, is to ensure that the traditional knowledge and cultures that humanity has created in hundreds or even thousands of years and transmitted from generation to generation in oral cultural environments will be transferred to future generations". Intangible cultural heritage is the common memory of the society that created and preserved this heritage, and then of all humanity. This shared memory has emerged in historical continuity as a shared experience, and this knowledge will be needed in the future. It is a historical responsibility to protect this cultural heritage and to teach it to future generations.

1. Giriş

Somut olmayan kültürel miras; “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar olarak ifade edilmektedir.”¹ 17 Ekim 2003 tarihinde toplanan UNESCO’nun Genel Kurulu’nda alınan kararlar neticesinde Somut Olmayan Kültürel Miras, beş madde ile çerçevelenmiştir. Sözlü gelenekler, gösteri sanatları, toplumsal ritüeller, şenlikler ve festivaller, doğa ve evren ile ilgili uygulamalar ve son olarak da el sanatları geleneği, somut olmayan kültürel halkbilgisi uygulamalarının formunu oluşturmaktadır.² Araştırma ele alınan “Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı” adlı geleneksel eğlence, toplumsal ritüeller, şenlikler ve festivaller başlığı altında, Kültür Bakanlığı’nın oluşturduğu, “Çoban Bayramları: Koç Katımı, Saya, Döl Dökümü, Yünüm-Koyun Yüzdürme” ulusal envanteri dâhilinde incelenecektir. Aynı zamanda doğa ve evren ile ilgili uygulamalara da dahil edilebilecek olan bu ritüel, geleneksel halkbilgisi ürünlerinin yaşatılması ve kuşaklara aktarımı zemininde canlı bir uygulama olduğu için toplumun kültürel mirasının devamlılığının korunması bağlamında da önemi haizdir. Oğuz Öcal’ın deyimiyle somut olmayan kültürel miras, “bu mirası yaratan ve koruyan toplumun sonra da bütün insanlığın ortak belleğidir. Bu ortak bellek, paylaşılan bir deneyim olarak tarihsel süreklilik içinde ortaya çıkmıştır ve bu birikime insanlığın gelecekte de gereksinimi olacaktır. Bu kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara öğretilmesi tarihsel bir sorumluluktur.”³

Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı, her ne kadar Türk eğlence kültürü tarihinde Türkistan coğrafyasında yaşanan tarihi dönemlere kadar götürülebilirse de; esasen tarihin bilinen ilk dönemlerine kadar götürmek de mümkün olabilecektir; çünkü “İnsanoğlu, ilk dönemlerden itibaren doğadaki değişimleri gözlemiş; bu değişimleri açıklamak ve kendi lehine çevirmek için çabalamıştır. Doğadaki değişimlerin zararlı etkilerinden korunmak, yağmur yağdırmak, güneşi çıkarmak, hayvanların üremesini sağlamak, bolluk ve bereketi arttırmak için içerisinde bazı işlemlerin de yer aldığı törenler düzenlemiştir.”⁴ Özellikle hayvanların kuzulama, kırpılma zamanlarında yahut mevsimsel düzenin bozulduğu zamanlarda icra edilen törenler, bir çeşit dua ayini özelliği gösterse de aynı zamanda halkın küçükten büyüğe geleneklerini icra ettiği ve bu suretle geleneklerin aktarım zemini olarak görülen mekân özelliği taşıma bakımından da kayda değerdir.

Eski Türk düşüncesinde yaratıcı güç olarak kabul edilen Gök-Tanrı’dan başka çeşitli olağanüstü güçlerin varlığına inanılıyor ve bunlar için birtakım törenler düzenleniyordu. Ayrıca yılın değişmesiyle ilgili astronomik olaylar ve ekolojik gelişmeler, tarım ve hayvancılıkla

1 Öcal Oğuz, *Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) İhtisas Komitesi, SOKÜM Nedir?* (Ankara: Gelenekel Yayıncılık, 2013b) 5.

2 Metin Ekici vd. *Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana (Dursunbey-Balıkesir)*, (İzmir: Uşşak Tif Ofset Matbaacılık, 2011).

3 Öcal Oğuz, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* (Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2013a), 65-73.

4 Kültür ve Turizm Bakanlığı Kolektif. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Temel Belgeler* (Ankara: Başak Matbaacılık, 2011), 8.

İlgili bazı özel günler, birtakım kutlamalara zemin hazırlıyordu. Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri bu inanç ve yaşam biçimiyle yerleşik düzende edinilen yeni alışkanlıklar, bu tören ve şenliklerin daha belirginleşmesini sağlamış ve insanımızın bir takvim geleneği kazanmasını zorunlu kılmıştı. Böylece Anadolu'da yüzyıllar boyunca devam edecek bir gelenek oluşmuş, bu törenlerin dramatik öğeleri ise oyun kültürünün gelişmesini hızlandırmıştı. Belirli günlerde oynanan oyunlar da bu yolla bolluk, bereket sembolü haline gelmişti.⁵ Temelde mevsimlik bayram olan ve sonradan sudan koyun atlatma bayramı olarak adlandırılan ve takvimsel olarak Koç Katımı ritüeli olarak bilinen bu gelenek, Anadolu coğrafyasında Denizli dışında; Kars'ta, Malatya'da, Rize'de, Ağrı'da, Erzincan'da, Van'da, Şanlıurfa'da, Osmaniye'de, Iğdır'da, Uşak'ta, Burdur'da, Antalya'da, Mersin'de, Konya'da, Karaman'da, Nevşehir'de, Yozgat'ta, Kayseri'de, Sivas'ta, Mardin'de ve Adıyaman'da da aynı tarihlerde izlenmektedir.

Boratav mevsimlik bayramlardan olan çoban bayramını, genel mevsimlik bayramlar gurubuna dâhil eder. Çoban bayramı zinciri olarak nitelediği bu gurupta Koç Katımı, Saya ve Döl başlıkları altında toplar. Boratav'ın verdiği bilgiye göre hemen her yerde düzenlenen törenlerde ilk güne çok özel bir önem verilir. O gün davul zurnalarla köy halkı köy meydanında toplanır. Çobanlar süslenmiş, kınalanmış koçları dışı koyunlara salarlar.⁶ Koç katımını asıl amacı koyunların yavrulama zamanlarını kontrol altına alma ve sürünün devamlılığını sağlamaktır. Koç katımı sayesinde kışın doğacak koyunlar hem açlıktan hem de sert hava şartlarından korunmuş olmaktadır.⁷

2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen ve 2006 yılında yürürlüğe giren Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, insanlığın yüzlerce hatta binlerce yılda yarattığı ve sözlü kültür ortamlarında kuşaktan kuşağa aktardığı geleneksel bilgilerin ve kültürlerin korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.⁸ Temelinde bolluk bereket ve soyun devamlılığını sağlamak olan bu eğlencenin asıl amacı aynı zamanda yöre insanın kültürel hafızasını oluşturan Yörük kültürünü, eğlencenin icra edildiği ortamda paylaşmak ve gelecek kuşaklara aktarmaktır.

2. Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı'nın İşlevleri

Eski ve gücünü çabuk toplayan kültürel form, tüm dünya toplumlarının organizasyonları ve işlevleri karşısında zengin çeşitlidir. Her ne kadar birbirlerinden farklı olsalar da festivaller, kesin karakteristik belirleyici niteliklere sahiptirler. Onlar, takvimsel düzen aralıklarıyla meydana gelir, ulusaldır, halkın iştirak ettiği kompleks bir durumdur ve tüm bunlara ses, görüntü ve amaç da eklenir.⁹ Başta Çal halkı olmak üzere Denizli'nin hemen her ilçesinden

5 Dilaver Düzgün, "Geleneksel Türk Tiyatrosu", *Türkler*, 15 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 322.

6 P. Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halkbilimi*, (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2013), 241.

7 O. Güner Şimşek, İ. "Iğdır'da Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi", *Türk Coğrafya Dergisi*, 33 (1998)134.

8 Öcal Oğuz, "Sunuş", Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013b.), 137.

9 Stolotje Beverly J. "Festival", *Milli Folklor*, çev. Petek Ersoy. 67 (Ankara 2005), 160.

ve hatta Ege Bölgesi'nde yaşayan çobanların iştirak ettiği, Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı, 'Koç Katımı' zamanı olarak da bilinen ve yörede ağustos sonu- eylül başına denk gelen zamanda yapılmaktadır. Çoban maharetinin vurgulandığı, çoban ile koyun arasındaki sıkı bağın sonucunda gerçekleştiğine inanılan efsaneye dayanarak; Türk boylarının yaklaşık sekiz yüz yıl önce ilk defa Denizli-Çal coğrafyasına yerleşme tarihi esas alarak o dönemden itibaren yaşatıldığı düşünülen geleneğin, Yörük kültürünü koruyarak nesilden nesile aktarma ve sosyal yaşama dair değerleri yaşatma işlevi olduğu düşünülmektedir. Bascom'un ortaya koyduğu halkbilgisi ürünlerinin işlevlerinden olan eğlendirme ve eğitime işlevi bu bağlamda değerlendirilmektedir.

a. Aktarım İşlevi: Nebi Özdemir'in¹⁰ de sıklıkla vurguladığı gibi festival, şenlik ve bayramlardaki damıtılmış ve kalıplaşmış haldeki unsurlar, aynı zamanda geleneksel belleğin ve bilginin aktarılması işlevine de sahiptir. Diğer bir ifadeyle bu tür sosyokültürel olaylar, toplumsal düzenlerin ve siyasal sistemlerin varlığını ve sürekliliğini temin eden "emniyet sübapları"dır. Kabul edilmiş davranış örüntülerini sürdürme işlemi olarak adlandırılan ve folklorun işlevlerinden biri olarak düşünülen 'kültürü aktarma ve sürdürme', Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı'nda, yarışma öncesinde okunan maniler ve dualarla, yarışma esnasında giyilen kıyafetler ve sergilenen ritüelistik hareketlerle, yarışma sonrasında verilen yemekler ve sergilenen yöresel oyunlarla gerçekleşmektedir. Stoltje'nin de belirttiği üzere festivaller, kolektif bir olağanüstülüktür ve grup hayatında kökleşmiş amaçlara hizmet eder. Prestij ve üretimin dağıtımına bağlı olarak paylaşılan sorumluluk, katılımın devamlılığını kesinleştirir. Çal yöresinin kolektif olarak sahiplendiği ve kendilerinde 'Yörük kültürünü yaşama ve yaşatmayı' görev addetmeleri, Stoltje'nin vurguladığı kökleşmiş amaçlara ve paylaşılan sorumluluğa işaret etmektedir. Aynı zamanda yarışmayı izlemeye gelen seyirciler arasında gelişen sohbet esnasında gerçekleşen sosyal etkileşim de yörenin kültürü olan Yörük kültürünün kuşaklararası aktarımına vesile olmaktadır.

b. Eğlendirme İşlevi: Folklorun önde gelen işlevi olarak düşünülen eğlenme ve eğlendirme işlevi bağlamında değerlendirilen Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı'na, Türkiye'nin hemen her bölgesinden meraklıların gelip düzenlenen ritüele katılması, katılımcılara hoş vakit geçirtirken; izledikleri yarışma da izleyicilerin eğlenmesini sağlamış ve bu suretle kişilerin 'yaşadıkları an'ı da keyifli geçirmelerine ve hayattan zevk almalarına da aracılık etmektedir.

2.1. Zaman

Denizli-Çal yöresinde, 26-28 Ağustos'ta, 847 yıldır yapıldığı iddia edilen ve koyunların koç katımı dönemine denk gelen yapılan bayram kutlamasının ilk günü, kuzu güzellik yarışması, köpek güzellik yarışması, koyun kırpma yarışması ve en anaç koyun yarışması yapılmaktadır. İkinci gün ise sudan koyun atlatma yarışması düzenlenmektedir. Kaynak kişinin deyiimiyle

10 Nebi Özdemir, *Türk Eğlence Kültürü*, (Ankara: Akçağ Yayınevi, 2005), 50.

“kendisini Türk hisseden herkesin davetli olduğu”¹¹ belirtilen yarışmanın, tatil dönemine denk gelmesinden ötürü her ne kadar katılım yoğun olsa da; yaz döneminin en sıcak zamanına rastlamasından dolayı belli bir yaşın üzerindeki kimselerin gelmekte zorlandığı belirtilmektedir.

2.2. Mekân

Her yıl geleneksel olarak 26-28 Ağustos'ta yapılan Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı, Denizli ilinin Çal ilçesine bağlı olan Aşağıseyit Mahallesi'nden geçen Büyük Menderes Nehri'nin üzerinde yapılmaktadır. Burada belirtilmesi gereken husus, nehrin görece daha sığ; çoban ve koçları için büyük risk oluşturmayacak derinlikte bir alan seçilmesidir.

Resim 1. Çoban, elci koç ve sürüsü ile Büyük Menderes Nehri'ne atlarken

2.3. Eğlence

a) Hazırlık

Çobanlar koyunlarıyla, samimiyet, sevgi ve güvene dayalı bir ilişki kurmak için neredeyse yirmi dört saat koyunuyla birlikte vakit geçirmekte ve hatta geceleri de ahırda uyumaktadır. Kaynak kişinin deyimiyle “elci koyununla ahırda uyumazsan mümkün değil kazanamazsın.”¹² Bir diğer kaynak kişinin aktarımına göre, çobanlar suya birlikte atlayacağı hayvanla aynı ahırda uyumasının yanı sıra çoban koyununa elini koyar da yatar.¹³ Bu yarışlara katılacak olan çobanlar el koyunlarını bir yıl öncesinden ya da daha kuzu iken seçmeye başlarlar ve bu doğrultuda eğitim vererek beslerler. El koyunu olacak nitelikleri taşıyan kuzu çobanın peşinden hiç ayrılmaz, sürekli onunla birlikte hareket eder. Bu özellikteki kuzuları el koyunu olarak yetiştiren çobanlar ise bunların satışından da güzel bir gelir elde ederler.¹⁴

11 Kaynak Kişi 1: Fethi Akçam, yüksekokul mezunu, Çal, 48.

12 Kaynak Kişi 2: Suat Bektaş, ilkokul mezunu, Baklan-Çataloba, 42.

13 Kaynak Kişi 6: Arif Lahnacı, ilkokul mezunu, Çal- Yukarıseyit, 32.

14 O. Ayşegül Koyuncu, “Asırlık Bir Seveda Öyküsü: ‘Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği’”. *Turkish Studies*, 10/14 (Sonbahar 2015), 483-508.

Resim 2. Denizli meydanında kortej yürüyüşü

Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı'na katılmak isteyen her çoban, Çal ilçesinde bulunan ilçe tarım müdürlüğüne kaydını yaptırmaktadır. Koyun sürüleri yarışma gününden bir gece evvel yola çıkmaktadır. Başlarında çobanlarıyla birlikte durarak, dinlenerek ve zaman zaman uyuyarak da koyunlar güdüle güdüle yarışmanın yapılacağı alana gelmektedir.¹⁵ Öncelikle şehir merkezinde, 26 Ağustos sabahı, Valilikten belediyenin önüne kadar 1,5 kilometrelik mesafede kortej yürüyüşü yapılır. Bu yürüyüşe çoban köpekleri ve çobanların yarıştıracakları koyunları da yanlarında olur. Kortejin amacı, Denizli halkını bayram kutlamalarına davet etmektir. Bu yürüyüş esnasında çobanlar, yörenin yerel oyunu olan harmandalı zeybeğini davul zurna eşliğinde sergileyerek yoluna devam eder. Isıklık ve düdük sesleriyle ilerleyen kortejin ellerinde Türk bayrakları ve davet pankartları taşırlar. Belediyenin önüne gelen kortej bir dakikalık saygı duruşunun ardından İstiklal Marşı'nı okur ve yürüyüş sona erer. Ertesi gün sabah 9:00'da etkinlikler koyun kırım yarışması ile başlar. Aynı gün en güzel çoban köpeği yarışması da yapılır. Akşam, yerel sanatçıların verdiği konserlerle halk, bayram meydanına çekilir. İkinci gün ise yörede bulunan türbelerin ziyaretinin ardından sudan koyun atlatma yarışması yapılır.

Resim 3. Jüri önünden çoban ve sürüsü geçerken...

15 Kaynak Kişi 6: Arif Lahnacı, ilkokul mezunu, Çal- Yukarıseyit, 32.

b) Oyun

Türk halk eğlencelerinin kurallarının niteliği ve niceliği, eğlencenin hangi kültür ortamında yaratıldığı ve icra edildiğiyle yakından ilgilidir. Birinci sözlü kültür ortamında kurallar, toplumsal bellekte yaşatılır ve gelenek ya da adet adı altında, sözlü/sözsüz ortaya konur. Geleneksel eğlence dünyasının birinci sözlü ortamındaki kuralları Özdemir'in¹⁶ ifadesiyle genellikle kısa, özdür ve sayıca azdır. Bir dakikalık saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın ardından yapılan protokol konuşmalarının sonrasında Menderes Nehri üzerinde kurulan yere gelinmektedir. Genellikle veterinerlerden oluşan hakem heyeti, koyunların önlerinden geçecekleri ve koyunları genel itibariyle inceleyebilmek üzere belirlenen yerlerine oturmaktadır. Çoban ile birlikte yarışacak asıl koyuna 'elci koyun' denilmektedir. Çobanlar da sürüleriyle birlikte sıra haline gelip koşmayı beklerler. Her sene yaklaşık 40-50 arasında değişen yarışmacı içerisinden, jüri üyeleri ilk etapta fiziken iyi görünen ve hızlı koşan koyunları seçer. Bu yürüyüşün adına Çoban Kortej yürüyüşü denmektedir. Ardından ikinci tur başlar. İkinci turda, suya çobanın ardından en hızlı girenler seçilip son tura kalır. Son tura genellikle dört ya da beş tane çobanıyla birlikte koyun kalır. Son kalan dört beş kişi içinden koyunuyla en uyumlu ve suya en hızlı giren ve karşıya en hızlı geçen koyun ve çobanı birinci seçilir.

Resim 4. Yarışma esnasında çobanın hemen ardından elci koç atarken

c) Oyun Ödülleri

Koyunu suya en hızlı atlayan çoban, göğsünü kabartarak kahvede oturur. Koyunu suya atlamayan çoban da boynunu bükerek oturur. Bir çeşit güç ve maharet gösterisi olarak da görülür. Kim kazandıysa bugün en az altı yedi ay gönlü ruhu şen olur. Çobanlar için bundan başka bir eğlence yok. Yıl boyu tüm hazırlıklar bugün için yapılır.¹⁷ Çobanların derdi günü bu gündür. Birinci olana kupanın yanı sıra destekleyici firmalar yem ve efsanede çobanların koyunlara

16 Nebi Özdemir, *Türk Eğlence Kültürü* (Ankara: Akçağ Yayınevi, 2005), 121.

17 Kaynak Kişi 2: Suat Bektaş, ilkokul mezunu, Baklan-Çataloba, 42.

yedirdiği tuzu temsilen tuz hediye edilmektedir. Bazen de ilk gelene altın ve çobanına özel yapım kepenek hediye edilmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, amacın maddi gelir etmek değil geleneği devam ettirmek olduğu söylenmektedir.¹⁸ Festivallerin diğer önemli amaçları ise atayı anmak, ataya ibadet etmek, yüksek değerdeki hüner ve yeteneklerin performansı veya grup miraslarının eklenmesine bağlı olarak gerçekleştirilen grup benzerliğinin ifadesidir.¹⁹ Katılımcıların, aynı zamanda, birçoğunun kendisini ‘öz Yörük’ olarak tanımlamakta ve her biri kendisini vatan sevgisi ve kültürlerine olan düşkünlükleri ile tanımlamakta, bayram kutlamalarına katılım amaçlarının da bu birliği sağlamak olduğunu ileri sürmektedirler.

d) Efsane

Horasan’dan, Hoca Ahmed Yesevi’nin gönderdiği dervişlerinden gelenlerin bu bölgeye yerleştiğini ve Yörük geleneğinin de onlar aracılığıyla yöreye geldiğine inanan halk, Sudan Koyun Atlatma ritüeline yörede yaşandığına inanılan bir Yörük efsanesiyle kutsallık ve tarihi derinlik kazandırır. Efsaneye göre, yörede yaşayan çoban ile Bey’in kızı birbirini sevmektedir. Çoban öylesine âşıktır ki köylünün hayvanlarını gütmeyi bırakır. Hâl böyle olunca köylüler toplanır ve Bey’in makamına gelir. Allah’ın emri ile Bey’den kızını isterler; ancak hakir gördüğü çobana kızını vermek istemeyen Bey, çobanın ısrarları üzerine çobandan yapması çok mümkün olmayacak bir iş ister. Bu iş de Ağustos sıcağında koyunlarına tuz yedirmesi, üç gün boyunca su vermemesi ve bu haldeyken koyunlarını Büyük Menderes’in üzerinden su içmeden ve hayvanları boğulmadan karşıya geçirmesidir. Çoban da bu şartları koyununa anlatır. Koyun da çobanın aşkını bilmektedir. Verilen görevi yapabileceğini söyleyen çoban, tuzu koyunlarına yedirir ve haydi ak koyun, kara koyun, mor koyun diyerek bağırır. Kara koyun tüm koyunların önüne çıkar ve arkasından bütün koyunlar gelir. Çoban, istenilen şekilde koyunları su içirmeden karşıya geçirir. Çobanın verilen görevi başarı ile tamamlamasına karşın, Bey yine de kızını çobana vermez. Bu olay üzerine Bey’in kızı aşkından hasta olur yataklara düşer ve ölür. Kızının ölümüne çok üzülen ve öfkelenen Bey de çobanı köyden kovar. Köyden kovulan çoban da kendini dağlara atar ve kaval çalarak ömrünü tamamlar.

e) Yöresel Maniler ve Halk Oyunları

Eğlence mekânları, aynı zamanda Türk kültürünün yaratıldığı, icra edildiği ve değiştirildiği; çoğunlukla geleneksel, sözel bilginin aktarıldığı ve yerel yaşantının canlı tutulduğu, özette geleneği egemen olduğu belli başlı “kamusal alanlar”dır.²⁰ Yörede bilinen Çoban Efsanesi’nin yanı sıra, kültürel ve edebi veriler üretmeye devam eden bu ritüelin en bilinen manisini, her sene bayram kutlamasına gelip yarışmaya katılan Çal’ın hemen yan ilçesi olan Baklan ilçesi Çataloba Köyü’nden gelen Ahmet Karaduman şöyle dile getirir:

18 Kaynak Kişi 5: Yaşar Celal Ceylan, üniversite mezunu, Denizli, 51.

19 Stolotje Beverly J, “Festival” *Milli Folklor*. Çev. Petek Ersoy. 67, (Ankara 2005), 160.

20 Nebi Özdemir, *Türk Eğlence Kültürü* (Ankara: Akçağ Yayınevi, 2005), 114.

Her tarlayı motorla sürmezler.
Her kızı sevdiğine vermezler.
Aşağıseyit hak etmeyince,
Bu başı da kimseye vermezler

Motorlar çıkmış arkası sabansız olmaz.
Her mesleğin başı, çobansız olmaz.
Aşağıseyit'te koyun yarışları olmayınca;
Çal tarafının da yakışığı olmaz.

Tren istasyonlarında olmuş katar,
Ağalar oturmuş masaya cigaranın iyisini atar.
Bu gördüğünüz el koyunu suyu görünce;
Vallahi çobanı üzerinden atar.
Şaşkın, tarlalara fi mi ekilir?
Yağmurlar yağınca kökü mü sökülür?
Yabandan gelen gelinin kahrını mı çekilir?
Büyük sulara heves çekende güzel koyun çekilir.
Düz ovalarda bu ekinleri biçerim.
Yârimin kınalı ellerinden zehir de içerim.
Böyle nehirlerde değil;
Köprüden bile olsa atlar geçerim.
Bir diğer mani örneği:
Tarlanın taşlısı,
Kızın gardaşlısı,
Çobanın sarı başlısı,
Koyunun mor başlısı.

Resim 5. Yöresel halk oyunlarından Zeybek oynayanlar

Yörenin bilinen çalgısı sipsi ile müzisyenler bu düzenlemeye katılmakta ve yerel ezgileri icra etmektedirler. Sipsinin yanı sıra davul ve zurna eşliğinde gelen müzisyenleri de görmek mümkün olabilmektedir. Zeybek havaları eşliğinde oynanan oyunlar, bayram yerinin hemen her yerinde sergilenmektedir.

f) Giyim Kuşam ve Süslenme (Hayvan Süslemesi ve Çoban Kıyafetleri)

Koyunların düğünü çobanların bayramı²¹ olarak ifade edilen bu kutlama alanına gelen koyunlar da sergilenmek üzere çeşitli süsleme materyalleriyle donatılmaktadır. Koyunlar, genel olarak pembe, sarı ve mor renge boyanmakta; başları oyalarla ve nazar boncukları ile süslenmektedir. Yünleri kırpılarak şekil verilen koyunların boyunlarına ve başlarına ay yıldızlı takılar takılmaktadır. Aynı şekilde çoban kepenekleri de ay yıldızla ve nazar boncukları ile süslenmektedir. Bayram kutlamalarına katılan kişiler de Yörük atkısı adı verilen turuncu-beyaz atkılarını sırtlarına bağlayıp gelmektedir.

Resim 6. Yarışacak elci koyunların süslenmiş hali

g) Ağalık sistemi

Mesleki veya parasal gücün etkisiyle eğlence düzenleyerek, içinde bulunulan toplumda statü kazanma yöntemine (alınan statü), diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de sıklıkla rastlanmaktadır.²² Düzenleyen kişiye saygınlık ve ün kazandıran bu eğlencelerde Bayram kutlamalarına, yörede yaşayan ve durumu iyi olan kimseler maddi finansmanı sağlamak üzere ‘ağa’ olarak seçilmektedir. 2019 yılında yapılan görüşmelerde, son on beş yıldır ise ‘Zekiye Çelebi’ adında bir kadın ağanın, düzenlemenin maddi finansmanını sağladığı belirtilmektedir. Zekiye Çelebi ile yapılan görüşmede, kendisinin Yörük olduğunu ve bu düzenleme ile Yörük kültürünün sürekliliğinin sağlandığını, kendisinin de en çok bu sebeple maddi destek sağladığını anlatmıştır. Bayram yerine ellerini kınalayarak gelen Çelebi, yöresel kıyafetiyle birlikte alanda bulunup, görüşmeye gelen gazeteciler ve medya temsilcileriyle röportaj yapmakta ve bu ritüeli neden desteklediğini açıklamaktadır.

21 Kaynak Kişi 4: Ramazan Mercan, ortaokul, Dinar, 53.

22 Nebi Özdemir, *Türk Eğlence Kültürü* (Ankara: Akçağ Yayınevi, 2005), 142.

3. Sonuç

Kökeninde bolluk, bereket uygulamaları gibi ritüel pratikler bulunan Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Bayramı'nın, verimsizliğin ve kıtlığın yerini bolluk berekete bırakılması amaçlanarak yüzyıllardır gerçekleştirildiğine inanılmaktadır. Geleneği icra edenler bağlamında bu ritüelin iki önemli sebebi vardır. Birincisi, Yörük kültüründe yer alan hayvan sevgisini ispat etmektir. Bu bağlamda İspanya'daki boğa güreşlerinde, hayvanlara yapılan eziyetin aksine çobanların koyunlarına olan sevgisi neticesinde oyunun kazanıldığını ve ilaveten yöredeki koyun yetiştiricilerin, civar köylerde hiç su görmemiş koyunların dahi, çobanlarıyla kurduğu ilişki ve samimiyet sayesinde sudan atlayıp yüzerek karşıya geçebildiklerini belirtmektedir. Çobanlar; hayvanın etini, sütünü, derisini ve yünü vermesine karşılık çobanın da ona saygı ve sevgisini gösterdiğini, hayvan sahiplerinin, hayvanlarına tutku ile bağlı olduklarını, ihtiyaç dolayısıyla koyunlarını bırakıp yöre dışına çıktıklarında dahi bir an önce koyunlarının yanına dönmek istediklerini, koyunlarıyla adeta aşk yaşadıklarını belirtmektedir. Bu sebeple İspanya'daki Boğa Güreşlerine rakip olduklarını iddia etmektedirler. Yöre insanının bu ritüeli icra etmesindeki ikinci neden de Yörük kültürünü yaşamak, yeni gelen nesillere aktarmaktır. Aynı zamanda Yörük kültürünü tanıtmak için de bir fırsat olarak görülmektedir. Dondurarak değil aktararak yani yaşatarak bir koruma amaçlanmaktadır ki bu da somut olmayan kültürel mirasın kuşaklar arasında aktarımı ile mümkün olacaktır. Takvimsel bayramlara dâhil edilecek olan ve Yörük şenliği olarak da adlandırılan düzenlemedeki amaç aynı zamanda Yörük birliği ve beraberliğini sağlamaktır.

Son yıllarda medyanın da ilgisini çeken bayram kutlamalarına, ulusal kanalların birçoğu haber bültenlerinde yer vermektedir. Ortak bellekte paylaşılan bir deneyimin ürünü olan şölene iki yüzün üzerinde fotoğraf sanatçısının katıldığı belirtilmektedir. Somut olmayan kültürel miras, bu mirası yaratan ve koruyan toplumun sonra da bütün insanlığın ortak belleğidir. Bu ortak bellek, paylaşılan bir deneyim olarak tarihsel süreklilik içinde ortaya çıkmıştır ve bu birikime insanlığın gelecekte de gereksinimi olacaktır. Bu kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara öğretilmesi tarihsel bir sorumluluktur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Boratav P. Naili. *100 Soruda Türk Halkbilimi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2013.
- Düzgün, Dilaver. “Geleneksel Türk Tiyatrosu”, *Türkler*. 15 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Oğuz, Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2013a.
- Oğuz, Öcal. Sunuş. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013b.
- Ekici, Metin vd. *Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana (Dursunbey-Balıkesir)*. İzmir: Uşşak Tif Ofset Matbaacılık, 2011.
- Koyuncu O. Ayşegül. “Asırlık Bir Sevda Öyküsü: Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlama Yarışı ve Yörük Şenliği”. *Turkish Studies*. 10/14 (Sonbahar 2015): 483-508.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Kolektif. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Temel Belgeler*. Ankara: Başak Matbaacılık, 2011.
- Özdemir, Nebi. *Türk Eğlence Kültürü*. Ankara: Akçağ Yayınevi, 2005.
- Stolotje Beverly J. “Festival”. *Milli Folklor*. Çeviren Petek Ersoy. 17 (2005): 60-65.
- Şimşek, O., Güner, İ. “İğdir’da Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi”, *Türk Coğrafya Dergisi*. 33 (1998): 129-135.
- Turan, Fatma Ahsen. “Orta Asya’dan Anadolu’ya Mitik Yolculukta Tabiat Olayları”, *Milli Folklor*. 90 (2011): 49-60.

Kaynak Kişiler

- Kaynak Kişi 1: Fethi Akçam, üniversite Yüksekokul, Çal, 48.
- Kaynak Kişi 2: Suat Bektaş, ilkokul, Baklan-Çataloba, 42.
- Kaynak Kişi 3: Ahmet Karaduman, lise, Baklan-Çataloba, 29.
- Kaynak Kişi 4: Ramazan Mercan, ortaokul, Dinar, 53.
- Kaynak Kişi 5: Yaşar Celal Ceylan, üniversite, Denizli, 51.
- Kaynak Kişi 6: Arif Lahnacı, ilkokul, Çal- Yukarıseyit, 32.

Makalede kullanılan resimler, Gülperi Mezkit Saban’ın arşivindedir. Arşivleme çalışması 2017-2018 2019 yıllarında gerçekleştirilen Sudan Koyun Atlama ve Çoban Bayramı esnasında yapılmıştır.

Rus Atasözlerinde Tatar İmgesi

Tatar Image in Russian Proverbs

Rauf MUSTAFAOĞLU¹

Öz

Bu çalışmada uzun yıllar birlikte yaşayan ve bir kısmı hâlâ birlikte yaşamakta olan Tatarlar ve Ruslar atasözleri bağlamında ele alınmıştır. Moğollar ve Tatar olarak adlandırılan ve Moğol ordusunun bir kısmını teşkil eden Türkler tarihsel süreçte Ruslarla olumlu veya olumsuz birçok şekilde karşı karşıya gelmiş ve aynı/yakın coğrafyalarda yaşamlarını sürdürmüştür. Günümüzde de aynı coğrafyalarda yaşamakta olan bu kadim toplumların torunları (Slav ve Türk kabileleri ve halkları) genellikle Asya ve Avrupa'da iç içe yaşamaktadırlar. Bu ilişkiler neticesinde iki toplum arasında kültürel etkileşim olmuş ve bu etkileşim dillerine yansımıştır. Toplumlar arasındaki dostluklar doğal olarak dilde olumlu izler bırakırken düşmanlıklar da olumsuz düşünceleri ve aşağılamayı beraberinde getirmiştir. Dilde kendine yer bulan bu (olumlu ve olumsuz düşünceler) yapılar kalıplaşarak atalar sözüne dönüşmüş ve sağlam dil malzemeleri olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Ruslar da bu sözler sayesinde kültürel birikimlerini ve hayata dair düşüncelerini ileriki nesillere kasıtlı olarak aktarmıştır.

Bu çalışmada Rus atasözleri üzerine yayımlanmış sözlükler taranarak Tatar adı içeren 43 adet atasözü tespit edilmiştir. Tespit edilen atasözleri konularına göre tasnif edilmiş ve Türkçe tercümeleri ile açıklamaları yapılmıştır. Ayrıca Türk lehçelerinde de (Kazak Türkçesi, (Kazan-Tatar Türkçesi) Rus adı içeren atasözleri toplumlar arasındaki ilişki bağlamında yüzeysel olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda olumlu veya olumsuz düşüncelerin karşılıklı olduğu görülmüştür. Rus atasözlerinde geçen Tatar adının genellikle olumsuzluklarla (kötü, hiddetli, obur, hırsız, dış görünüşü özensiz, çirkin, fakir, ırkçı, kural tanımaz, katil, faydasız vb.) anıldığı görülmüştür. Kazak ve Kazan-Tatar Türkçelerinde ise çoğunlukla "Rus'a güven olmaz" konusu işlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Rusça, Atasözleri, Tatar imgesi, Sosyo-kültürel ilişkiler, V.I. Dahl

ABSTRACT

Within the context of proverbs, this study presents a discussion of Tatars and Russians, who lived together for many years and, in some cases, still do. Mongolians and Turks who are called Tatars and who constitute a part of the Mongolian army, encountered the Russians in many ways, either positively or negatively, and lived in the same or nearby regions. Today, the descendants of these old societies (Slavic and Turkish tribes and peoples) who used to live in the same region now mainly live together in Asia and Europe. As a result of these relations, there was a cultural interaction between the two communities

*Sorumlu yazar/Corresponding author:

Rauf Mustafaoğlu (Arş. Gör.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü,
İstanbul, Türkiye.
E-posta: rauf.mustafaoglu@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2250-992X

Başvuru/Submitted: 18.02.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

26.03.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

31.03.2020

Kabul/Accepted: 18.04.2020

Online Yayın/Published Online: 28.05.2020

Atıf/Citation: Mustafaoğlu, Rauf. "Rus Atasözlerinde Tatar İmgesi." *Türkiyat Mecmuası - Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 195-210.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.688178>

and this interaction is still reflected in their languages. While the friendships between these societies naturally left positive marks on the language, hostilities brought negative thinking and humiliation. These (positive and negative) structures, which have a place in the language, have been preserved in proverbs and transferred from generation to generation as solid language materials. Thanks to these words, the Russians deliberately conveyed their cultural knowledge and thoughts about life to future generations.

In this study, 43 proverbs containing the name "Tatar" were identified by searching dictionaries published on Russian proverbs. The proverbs thus identified were classified according to their subjects and Turkish translations and explanations were made. Also, in Turkic dialects (Kazakh, Kazan-Tatar) proverbs containing the Russian name were dealt with in the context of the relationship between societies. In this context, it was seen that the positive or negative thoughts found in the proverbs are mutual. The name of Tatar in Russian proverbs was generally perceived to be negative. For example, the following words were found to describe Tatars: bad, angry, gluttonous, thief, outwardly sloppy, ugly, poor, racist, noncompliant, murderer, useless etc. In Kazakh and Kazan-Tatar Turkic proverbs, the main concept of "No trust of Russian People" was found reflected therein.

Keywords: Russian, Proverbs, Tatar image, Socio-cultural relations, V.I. Dahl

EXTENDED ABSTRACT

As is well known, Mongolians and Turks who are called Tatars encountered the Russians in many ways, either positively or negatively, and lived in the same or nearby regions. Today, the descendants of these old societies (Slavic and Turkish tribes and peoples) who used to live in the same region now mainly live together in Asia and Europe. As a result of these relations, there was a cultural interaction between the two communities and this interaction is still reflected in their languages. While the friendship between these two societies naturally left positive marks on the language, some hostilities brought negative thinking and humiliation into the language too. These (positive and negative thought) structures, which have a place in the language, have been preserved in the proverbs used by the people and transferred from generation to generation as solid language materials. Thanks to these words, the Russians deliberately conveyed their cultural knowledge and thoughts about life to the future generations.

Who are the Tatars mentioned in Russian proverbs? As is well known, the name 'Tatar' is also found in Orkhon inscriptions which are one of the oldest written sources of Turks. In this context, it is likely that the word "Tatars" which is the subject of this study, was the common name of the Turks at that time. It is highly possible that this society was called Tatar-Mongolian, and this was the people who dominated the Russians. Therefore, it is not possible to clearly state whether the name 'Tatar' mentioned in Russian proverbs refers to Kazans, Crimean Tatars, Mongolians or Turks. The same name is used in older sources to refer to Tatar-Mongolians. However, the fact that the pejorative Tatar perspective in Russian proverbs is still alive today, under the name of Turkish, strengthens the idea that these people might be Turks. For example, the word "Turk" in Russian ("тyрок") is used to describe someone who is ignorant.

A field study was conducted on the subject and a single comprehensive study titled 'Tatar image in Russian proverbs' was identified (The Appearance of Tatars and Kalmyk in Russian proverbs (review from V. DAHL) by Tatiana Karayushkina). In the study, the image of Tatars and Kalmyks in Russian proverbs was examined and the findings were interpreted. However,

it was observed that the study included biased statements and the comments were generally made in that direction. Apart from this study, the research on this subject mainly consists of lists on Russian websites and discussion platforms, which were created by compiling the mentioned proverbs. No comments, inferences and comparisons were made.

In this study, 43 proverbs containing the name “Tatar” were identified by searching dictionaries published on Russian proverbs. The proverbs thus determined were classified according to their subjects and Turkish translations and explanations were made. Also, in Turkic dialects (Kazakh, Kazan-Tatar) proverbs containing the Russian name were dealt with in the context of the relationship between societies. In this context, it was seen that both positive and negative thoughts are reciprocal. The name of ‘Tatar’ in Russian proverbs was generally seen to be negative. For example, the following words relating to Tatars were found in the proverbs: bad, angry, gluttonous, thief, outwardly sloppy, ugly, poor, racist, noncompliant, murderer, useless etc. In Kazakh and Kazan-Tatar Turkic proverbs, the main concept of “No trust of Russian People” was found reflected therein.

1. Giriş

Slav ve Türk halkları pek eski çağlardan günümüze kadar Asya’da ve Avrupa’da yaşamış bugün de ayrı halklar hâlinde yaşamaya devam etmektedirler.¹ Bu topluluklar arasındaki olumlu ilişkiler, karşılıklı etkileşimi ve hoşgörüyü de beraberinde getirmiştir. Bu da dilde olumlu etkiler bırakmıştır. Ancak tam tersi olumsuzluklar (savaş gibi) toplumların birbirlerine karşı olumsuz duygular beslemelerine yol açmıştır. Bu durumlar da doğal olarak dilde kendisine yer bulmuş ve nesilden nesile bilinçli bir şekilde (gelecek nesillere bir uyarı maksadıyla) aktarılmıştır. Ancak Tatar adına olan bu olumsuz bakış açısı (barbar imgesi) Eski Yunan’dan, erken Bizans kaynaklarından başlayıp bugüne kadar süren tarih yazıcılığı aracılığıyla çağdan çağa taşınmıştır. Rus tarih yazımındaki ‘barbar Tatar imajı’nın da Eski Yunan’dan kalma bir düşünce olduğu açıktır.² Bu düşünce ve yaklaşımların taşıyıcılık görevini ise dayanıklı ve uzun ömürlü dilsel yapılar olan atasözleri, deyimler ve kalıp sözler üstlenmiştir. Bu yapıların yardımı ile toplumların duygusal durumları, komşularına karşı tutumları ve düşünceleri incelenebilmektedir.

Atasözleri, bir toplumun yaşayış biçimlerini, inanışlarını, geleneklerini, düşünce yapılarını kısacası değerlerini yansıtan kalıplaşmış öğelerdir. Atasözleri, deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verir nitelikte sözlerdir. Söz, deme, mesel, sav, darbimesel gibi farklı adlandırmaları vardır.³ Atasözleri, geçmişte kazanılan ve süregelen yaşamda yararlı olabilecek, belki deneme yanılma yöntemiyle tecrübe edilen, belki de doğal yaşam sürecinde gözlemlenen durumlar hakkında öğütler içermektedir. Atasözleri, atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözlerdir.⁴ Toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtır.⁵ Atasözlerinin vurgulanan özellikleri, uzun denemelere dayanarak söylenmiş olması, yargılar ve deneyimler içermesi ve toplumların dünya görüşünü yansıtmasıdır. Dolayısıyla araştırmaya konu olan Rus atasözleri, Rusların Tatarlara bakış açılarına, düşüncelerine ve bu toplumların tarihsel süreçteki sosyo-kültürel ilişkilerine de ışık tutacaktır.

Rus atasözlerinde adı geçen Tatarlar kimlerdir? Bilindiği üzere Tatar adı Türklerin en eski yazılı kaynaklarından biri olan Orhun yazıtlarında (Otuz **Tatar** tokuz Oguz begleri bodunı bo savımin edgüti eşid katıgdı tiñla. Bilge Kağan, K-1)⁶ yer almaktadır. Bu etnonim daha sonraki dönemlerde çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Rusya’yi istila eden Moğol ordularındaki askerlerin önemli bir kısmı Moğolların idaresindeki Türklerdi. Batı Avrupa’da Tatar kelimesinin

1 Hayriye Süleymanoğlu YENİSOY, “Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri”, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998), 5.

2 Mustafa Öner, “Tatar İmajı Hakkında Notlar”, *Türk Moğol Dil Kültür Tarih Araştırmaları* (İstanbul: Kesit, 2019), 287.

3 Türkçe Sözlük, (Ankara: TDK, 2011), 180.

4 Ömer Asım Aksoy, “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I – II”, (Ankara: TDK, 2013), I-C. 37.

5 Doğan Aksan, “Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, C.1-3” (Ankara: TDK, 2015), 41.

6 Mehmet Ölmez, “Moğolistan’daki Eski Türk Yazıtları”, (Ankara: Bilgesu, 2013) 129.

Tartar şeklinde genel bir ad olarak bütün Moğol müstevlilere şâmil edildiği hatırlanacaktır.⁷ Dolayısıyla Rus atasözlerinde geçen Tatar adının birçok kabile ve klan grubundan oluşan Moğolların bünyesinde bulunan hangi topluma işaret ettiğini tahmin etmek güçtür. Bunun dışında çağdaş Tatar kimliğinin de ancak 19. yüzyılda gelişen modernizm ile kurulduğu bilinmektedir.⁸ Bu bağlamda çalışmaya konu olan Tatar adının hangi topluma (Moğol, Türk, Moğol Tatarları, Kazan ve Kırım Tatarları) ait olduğu açık değildir. Ancak Rus atasözlerindeki pejoratif Tatar bakış açısının günümüzde hâlâ Türk adı üzerinden yaygın bir şekilde yaşatılması bu halkın Türkler olabileceği fikrini güçlendirmektedir. Örneğin, Rusçada “Türk” kelimesinin (“тырок”), cahil birini betimlemek için kullanılması, Rusça sözlüklerde Türk adına karşılık olarak ‘barbar, vahşi’ şeklinde açıklama yapılması gibi. Sonuç olarak derlenen Rus atasözlerinde hem Tatar-Moğollar (Türkleri de içermektedir) hem Kazan Tatarları hem de Kırım Tatarları yer almaktadır.⁹ Fakat ele alınan atasözlerinin incelenmesi sonucu elde edilen bilgilerden hareketle sözü edilen halkın (Rus-Tatar savaşları ve Rusların Tatar boyunduruğu altındaki dönem) Tatar-Moğol (Moğollar ve ordudaki Türkler) olarak adlandırılan topluluk olduğu söylenebilir. Çünkü Ruslar için bu sürecin zorlu ve acılı geçtiği kaynaklarda yer almaktadır. Öyle ki savaş ve toprak kaybetmiş halkın bu kayıpları ve acıları olumlu şekilde zikretmesi de beklenemez. Bu nedenle de doğal olarak mağlubiyetler ve acılar dile olumsuz düşünceler ve sözcüklerle yansımıştır.

Konuyla ilgili alan taraması yapılmış ve Rus atasözlerindeki Tatar imgesi konulu tek bir çalışma tespit edilmiştir.¹⁰ Bu çalışmada Rus atasözlerinde geçen Tatar ve Kalmık adının durumu ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve bulgular yorumlanmıştır. Ancak yapılan çalışmanın taraflı bazı ifadeler içerdiği ve yorumların da bu doğrultuda yapıldığı gözlemlenmiştir. Bir toplumun bir diğerinden olumsuz bir şekilde söz etmesinin derininde yatan ve daha çok karşı tarafı ilgilendiren, cevap hakkı doğuran haklı nedenler de olabilir. Bu nedenle Tatar adı içeren Rus atasözlerinin daha tarafsız bir şekilde yorumlanması zorunluluğu doğmuştur. Bu çalışma dışında Rusça ve İngilizce Materyallerde ‘Yabancı Kavramının’ Dil-Bilişsel ve Aksiyolojik yönlerinin ele alındığı bir çalışma vardır.¹¹ Burada da Rus Atasözlerindeki Tatar imgesine kısaca yer verilmiştir ancak çalışmanın kapsamı farklıdır. Adı geçen çalışmada İngilizce ve Rusça dil malzemeleri incelenmiş ve Rusçada (Rus dil bilincinde yer edinmiş) en çok zikredilen halklar (tezdeki ifade ile yabancılar) ortaya konmuştur. Bu bağlamda en çok zikredilen halk Tatarlardır (36 kez) onları sırasıyla, Alman (34), Çingene (22), Ukraynalı (15), Fransız (11)

7 George, Verdansky (2007). Moğollar ve Ruslar, (Çev.Eşref Bengi Özbilen), (İstanbul: Selenge, 2007) 46.

8 Mustafa Öner, “Tatar İmajı Hakkında Notlar”, Türk Moğol Dil Kültür Tarih Araştırmaları, (İstanbul: Kesit, 2019), 291.

9 Krayushkina T. “The Image of Tatars and Kalmyks In Russian Proverbs Compiled By. V.I. Dahl” *Siberian Studies* (SAD), 3(8), (2015), 27.

10 2015 yılında *Siberian Studies* adlı dergide yayımlanan Rus Atasözlerinde Tatarlar ve Kalmıkların Görünümü (V.I DAHL’den derleme). Krayushkina T. “The Image of Tatars and Kalmyks In Russian Proverbs Compiled By. V.I. Dahl” *Siberian Studies* (SAD), 3(8), (2015).

11 Marunovich O. V. (2010), “Концепт «Иностранец»: Лингвокогнитивный и Аксиологический Аспекты (на материале русского и английского языков)” (Doktora Tezi).

ve Yunan (5) etnonimleri takip eder.¹² Bu konuda yapılan diğer çalışmalar umumiyetle Rus internet sayfalarında ve tartışma platformlarında yer alan ve adı geçen atasözlerinin derlenmesi ile oluşturulan listelerden ibarettir. Herhangi bir yorum, çıkarım ve karşılaştırma yoluna gidilmemiştir.

Bu çalışmada diğer çalışmalardan yararlanılmıştır. Ancak ek olarak diğer çalışmalarda yapılmayan tematik gruplama yapılmış (farklı bir bakış açısı, yorum ve Türkçe çevirileriyle) ve derlenen atasözlerinin sözlükteki ilk anlamına sadık kalarak çeviriler yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmada Kazak Türkçesi ve Kazan-Tatar Türkçesindeki Rus imgesi de yüzeysel olarak ele alınmış; muhattap halkın karşı görüşü kısmen sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise derlenen bu yapılar daha tarafsız bir bakış açısıyla yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlardan hareketle, uzun yıllar etkileşim içinde olmuş bu iki toplumun (Rus-Tatar/Moğol) sosyo-kültürel ilişkilerinin dile ve doğal olarak atasözlerine ne şekilde yansıdığı, Rusların atasözlerinde Tatarlara karşı bakış açılarının ne olduğunun tespiti amaçlanmıştır. Tatar adı içeren Rus atasözleri Vladimir DAHL¹³'in *Rus Halkının Atasözleri C. I-II* adlı çalışmasından derlenmiştir.

Rusların Tatarlara bakış açılarının yanında bir zamanlar Sovyet Birliği içerisinde bulunan Türk topluluklarında da Rus adı içeren bazı atasözleri vardır. Bilindiği üzere Türk lehçeleri Eski Sovyet Birliği'nin en batı sınırından başlayarak Sibiry'a'nın en doğu yörelerine kadar konuşulmaktadır.¹⁴ Geniş bir coğrafyada konuşulan bu Türk lehçelerinin Rus dilini etkilediği ve bu dilden etkilendiği bir gerçektir. Ruslardan bahseden atasözlerinin bazılarında güvensizlik, şüphecilik ve düşmanlık sezilmektedir, bazılarında ise sömürgeci otoriteye duyulan hayranlık mevcuttur. Birbirlerine zıt gibi görünen bu iki tutum, aslında sömürge psikolojisi ile açıklanabilir: Sömürülen millet, sömürgecilere karşı öfkeli olmakla birlikte, güçsüzlüğünden ve özgüven eksikliğinden dolayı onların gücüne baş eğme lüzumunu hissetmektedir.¹⁵ Bu bağlamda derlenen atasözleri (Kazak Türkçesi ve Kırım Tatar Türkçesi) karşılaştırma yapmak amacıyla ayrıntıya girilmeden incelenmiştir. Rus imgesinin Çağdaş Türk Lehçeleri atasözlerindeki durumu ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılabilir.

Çalışmaya dâhil edilen Rus atasözlerinin konularına göre sınıflandırılması, Türkiye Türkçesi çevirileri, yorumları ve açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

-
- 12 Marunovich O. V. (2010), “Концепт «Иностранец»: Лингвокогнитивный и Аксиологический Аспекты (на материале русского и английского языков)” (Doktora Tezi), s.21.
- 13 Vladimir Ivanoviç Dahl (1801-1872) - Rus yazar, etnograf ve sözlükbilimci. Folklor derlemeleri yapmıştır. Askerî doktordur. Birçok eser kaleme alan yazarın önemli çalışmalarından biri de araştırmada ele alınan “Rus Halkının Atasözleri” dir (Orj. Пословицы Русского Народа I-II).” Kitabın ilk baskısı 1862 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde Atasözleri, bilmeceler vb. birçok folklorik malzeme (32.000) yer almaktadır. İlgili derleme, Nobel ödüllü M. Şolohov'un «halkın bilgeliğinin hazinesi» başlıklı bir önsözde de dahil olmak üzere birçok kez yeniden yayımlanmıştır. (<https://ru.wikipedia.org> - Çevrimiçi, 2020).
- 14 Hayriye Süleymanoğlu YENİSOY, “Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri”, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998), 5.
- 15 Uğur Gürsu, “Kazak Atasözleri”, (Ankara: TDK, 2017), 172.

Atasözleri

1. Tatarların savaşma yetileri ve öldürme tarzları ifade edilir.

- Не бьет стрела татарина (Ne b'et strela Tatarina)
Ok Tatar'ı vurmaz.
Açıklama: Tatarları öldürmek zordur anlamında.
- Постой, татарин, дай саблю вынуть (или: отточить)! (Postoy Tatarin, day sablyu vnut')!
Dur Tatar, kılıcımı çekmeme izin ver (ya da bileylememe)!
Açıklama: Tatarların kılıç kullanmada mahir oldukları ve iyi birer savaşçı oldukları anlamında.
- Не татарин выскочил, не голову снял. (Ne Tatarin viskoçil, ne golovu snyal)
Önüne Tatar da fırlamadı, kellen de kesilmedi.
Açıklama: Tatarların öldürme şekilleri. Hızlı oldukları vurgulanmış.

2. Rusların, Tatarlara karşı daima teyakuzda olmaları gerektiği öğütlenir.

- Сидит, как курица на яйцах. Сидячего татары берут. (Sidit kak kuritsa na yaytsah. Cidyaşego tatarı berut).
Tavuğun yumurtada oturduğu gibi oturuyor. Oturanı Tatarlar alır.
Açıklama: Uyanık ol, harekete geç, miskin olma. Böyle olanları Tatarlar alır.
  - Живи, чтоб татары сидячего не накрыли. (Jivi, çtob Tatarı sidyaşego ne nakrılı).
Yaşa ki Tatarlar (sen) otururken kuşatmasınlar.
Açıklama: Uyanık ol, harekete geç aksi takdirde her an Tatarlar ülkeni kuşatır, ele geçirir. 'Sü uyur düşman uyumaz' anlamında.
  - Бей сполох, татарин идет. (Bey sploh, Tatarin idyot).
Çan çalın (ya da davul vurulsun)¹⁶, Tatar geliyor.
Açıklama: Uyarı amaçlı söylenir. Halk gelen tehlikeye karşı uyarılır. 'Nöbetçiler Tatar geliyor çan çalın ya da dikkat gelen var' anlamında.
  - Рано татарам на Русь идти. (Rano Tatarım na Rus' idti).
Tatarların Rusya'ya gitmeleri için (henüz) erken.
Açıklama: Rusların Tatar sefer ve baskınlarını, zaman aralığını hesapladığı da görülür.
- ### 3. Güç, Rusların övündükleri özelliklerindedir ancak bazı atasözlerinde Tatarların bu gücü aştıkları vurgulanır.
- И сила есть, да воли нет. неволей берут только татары. (İ sila yest, da voli net. Nevoley berut tolko Tatarı).
Güçlü ama isteksiz birini istemese de (zorla) yalnızca Tatarlar alabilir.
Açıklama: Tatarların zorba oldukları vurgusu yapılmış.

16 Dönem dikkate alındığında genellikle çan darbeleriyle insanları bir araya toplamak için çıkarılan bir uyarı sesi... Levha ve daha seyrek olarak davul da kullanılmış olabilir.

4. Tatarların düşmanlığını kazanmanın bela bir durum olduğu ve onların kötü bir toplum oldukları vurgulanır. Bu bağlamda Tatarlara karşı kin duyulur.

- Не вовремя (Не в пору) гость — хуже (пуще) недруга (татарина). (Ne vovremya (ne v poru) gost' – huje (puşe) nedrugа (Tatarina). **Benzeri:** Незванный гость хуже татарина. (Nevzannyi gost' huje Tatarina.)

Zamansız misafir düşmanın olan Tatar'dan beterdir. **Benzeri:** Davetsiz misafir Tatar'dan beterdir.

Açıklama: Bu atasözünde yüzey anlamda beterin beteri vardır anlamında bir toplumu (Tatarları) aşağılayıcı bir karşılaştırma yapılmış. Derin anlamda ise, Tatarlarla düşman olmanın zorluklar doğuracağı anlatılmış. Ayrıca Tatarların ne zaman saldıracağı belli olmaz, hazırlıksız yakalanmamalısın anlamını ihtiva eder.

- Не пожелаю и злomu татарину (т. е. так худо). (Ne pojelayu i zlomu Tatarinu) Bunu kötü Tatar'a da/bile dilemem ya da Allah düşmanıma göstermesin.

Açıklama: Türkiye Türkçesinde “düşmanıma bile dilemem“ yapısının düşman yerine “Tatar” adıyla kurulduğu atasözü.

- Не дай бог и злomu татарину. Не дай бог ни вам, ни нам! (Ne day bog i zlomu tatarinu. Ne day bog ni vam ni nam!)

Tanrı kötü Tatar'ın başına bile (bu tür belayı) vermesin. Tanrı bize de size de vermesin.

Açıklama: Bu atasözünde de “düşmanıma bile dilemem“ yapısı düşman yerine “Tatar” adıyla kurulmuştur.

- А что, добрый человек, не видал ли ты злого татарина? (Дразнят татар.) (A çto, dobriy çelovek, ne vidal li ti zlogo tatarina)

İyi insan, kötü Tatarı gördün mü? (Tatarları kızdırmak için söylenir)

Açıklama: Tatarları kızdırmak için söylenir. Tatarlara çeşitli sıfatlar takılmıştır. Bu atasözünde Tatarların sıfatı kötüdür.

- Злее злого татарина. (Zlee zlogo Tatarina)

Acımasız/kötü Tatardan daha kötü.

Açıklama: Bu atasözünde de kötülük derecesini arttırmak için Tatar adı kullanılmıştır. Sen acımasız Tatardan bile daha acımasız ve kötüsün.

5. Tatar yönetim biçiminin çok kötü olduğu ve onların yönetimde kaldıkları dönemin dert ve bela dönemi olduğu vurgusu mevcuttur. Günümüzde Ruslar tarafından, kötü yönetimlere karşılık olarak söylenir.

- Это сущая татарщина (вспомин. татарск. власти). (Eto suşaya Tatarşina) Bu tam bir Tatar hâkimiyeti dönemi.

Açıklama: Tatar yönetim biçiminin çok kötü olduğu ve onların yönetimde kaldıkları dönemin dert ve bela dönemi olduğu vurgusu mevcuttur. Günümüzde Ruslar tarafından, kötü yönetimlere karşılık olarak söylenir.

6. Rus-Tatar savaşları sonucunda Ruslar galibiyetlerini dile getirirler.

- Плыви себе, татарин, Афимьи прошли (11 авг. начало победы Дм. Донского). (Plıvi sebe, Tatarin, Afım'ı prošli.)

Kendi diyarlarına doğru yüz Tatar, Afimiya¹⁷ geçildi. (11 Ağustos Dimitry Donskoy¹⁸'un zaferi üzerine).

Açıklama: Ruslar Tatarlara karşı galibiyetlerini dile getirerek övünürler.

7. Tatarların kural tanımazlıkları ifade edilir.

- Нам, татарам, все даром. (Nam tataram, vsö darom)
Biz Tatarlara her şey beleş.

Açıklama: Tatarlar kural tanımaz akıllarına estiği gibi davranırlar anlamındaki atasözü.

8. Ruslara göre Tatar ya tamamen düzgündür ya da tamamen sahtekâr. Bunun ortası yoktur.

- Татарин либо насквозь хорош, либо насквозь мошенник. (Tatar libo naskvoz' horoş libo naskvoz' moşennik)

Tatar ya tamamen iyi ya da tamamen sahtekârdır (ortası yoktur).

Açıklama: Tatarlara hiçbir şans tanınmamış, Tatarların karakterleri ile ilgili önyargılı davranılmıştır.

9. Ruslar, kendilerine kıyasla Tatarları her zaman daha alt seviyeye koyarlar.

- Ты барин, да и я не татарин. (Tı barin', da i ya ne Tatarin)

Sen beysin de ben Tatar mıyım? (ya da) Sen beysin tamam ama ben de Tatar değilim.

Açıklama: Bu atasözünde de karşılaştırmalarda kötüyü, fakiri ifade etmek için Tatar adı kullanılmıştır.

10. Rus halkının açık bir şekilde kötülük diledikleri nadir topluluklardan biridir Tatarlar.

- Ешь медведь татарина — оба ненадобны. (Yeş' medved' Tatarina — oba nenadobni.)
Ayı, Tatar'ı ye – her ikisi de faydasız. Tam anlamıyla 'Birbirinizi yiyin'.

Açıklama: Tatarların işe yaramaz ve faydasız oldukları vurgulanmış.

- Лучше бы у собаки татарина жена померла, чем у меня (у него две).

(Luçşe bı u sobaki Tatarina jena pomerla, çem u menya(u nego dve)).

Benim karım yerine keşke it Tatar'ın karısı ölseydi (onda iki tane var).

Açıklama: Tatarların çok eşli olduğu vurgusu yapılmıştır.

11. Tatarlar, Rus halkının gündelik yaşantısına engel teşkil eden bir halk olarak görülür.

- В воде черти, в земле черви, в Крыму татары, в Москве бояре, в лесу сучки, в городе крючки: лезть к мужику (к мерину) в пузо: там оконце вставишь да и зимовать себе станешь. (V vode çerti, v zemle çervi, v Křimu tatarı, v Moskve boyare, v lesu suçki, v gorode křuçki: lezť k mužiku (k merinu) v puzo: tam okonce vstaviş' da i zimovat' sebe stanesh.)

17 Rusya'da bir ırmak.

18 1350-1389 yılları arasında yaşamış olan Rus Çar'ı.

v lesu suçki, v gorodu kruçki: lezt k mujiku (k merinu) v puzo: tam okontse vstaviş da i zimovat sebe staneş.)

Suda çizgiler yerde solucanlar, Kırım'da Tatarlar, Moskova'da beyler(boyar'lar), ormanda dallar-budaklar, şehirde kancalar/kilitler: bir erkeğin midesine sokulun: orada bir pencere açar kışlarsın. (Muhtemelen rahat bir yer yok, tek rahat yer orası anlamında)

Açıklama: Çevirisi zor olan bu atasözünde Tatarlar Rusların gündelik yaşamlarına engel teşkil eden bir halk olarak görülür, toplum aşağılanır.

12. Tatarlara karşı sevgi ve acıma ifade eden atasözleri de vardır. Ancak Tatarlara karşı sevgi ifadesi umumiyetle karşılıklıdır. Tatarların bu sevgiyi hak etmeleri gerekir.

- Люблю молодца и в татарине.(Lyublyu molodtsa i v Tatarine.)

Akıllı, başarılı (kişi) Tatar da olsa severim. Tam olarak 'Düşmanın da akıllısı gerek'.

Açıklama: Bu atasözünde de karşılaştırmalarda kötüyü ifade etmek için Tatar adı kullanılmıştır.

- Ныне про татарское счастье только в сказках слышать. (Nıne pro tatarskoe şçastye tol'ko v skazkah slıhat')

Bu günlerde Tatarların mutluluğu ancak masallarda işitilir.

Açıklama: Tatarların mutluluğa hasret bir toplum olduğu vurgulanır.

13. Rus Atasözlerinde Tatarlar dikkatsiz ve gözlem yeteneği olmayan bir halk olarak ifade edilir.

- Нет проку в татарских очах. (Net proku v tatarskih oçah.)

Tatar'ın gözlerinde fayda yok.

Açıklama: Tatarların dikkatsiz ve gözlem yeteneği olmayan bir halk olduğu vurgulanır.

14. Tatarlar talihsizlik, fakirlik ve akılsızlıkla itham edilir.

- Видел татарин во сне кисель, да ложки не было; лег спать с ложкой — не видал киселя. (Videl Tatarin vo sne kisel', da lojki ne bilo; leg spat' s lojkoj- ne vidal kiselya) Tatar rüyasında kisel¹⁹ görmüş ama kaşığı yokmuş; kaşıkla uyumuş – (bu sefer de) kisel görmemiş.

Aynı atasözünün Tatar Türkçesi şekli: Кисель бар, кашик иок: кашик бар, кисель иок. (Kisel' bar, kaşık yok: kaşık bar, kisel' yok.)

Açıklama: Esas olarak Tatarların talihsiz oldukları vurgulanmış.

15. Tatarlar Rusların zihinlerinde kötü güçlerle ve yerlerle de ilişkilendirilir.

- Поехали татары в тар-тарары — так за ними и ты? (Poyehali Tatarı v tar-tararı- tak za nimi i tı)

Tatarlar cehennem dibine gitti – sen de mi onların peşine gitmek istiyorsun?

Açıklama: Tatarlara karşı kötü dileklerin yanında bu halkın kötü güçlerle ve yerlerle de ilişkili oldukları vurgulanır.

19 **Kissel ya da kisel:** Bir tatlı ve bir içecek olarak popüler olan yapışkan bir meyve tabağıdır. Çilek gibi şekerli meyve suyundan oluşur, ancak mısır nişastası, patates nişastası veya ara kök ile kalınlaştırılmıştır.

16. Tatarlar hırsızlıkla itham edilir. Tatarların özellikle at çaldıkları vurgulanır.

- На волка помолвка, а цыган (или: татарин) кобылу украл (сьел). (Na volka pomolvka, a tsıgan' (ili: Tatarin) kobılu ukral (syel))

Kurt yaptı sanılır, ama (aslında) kısırağı çalan(yiyen) Çingene (ya da Tatar)'dır.

Açıklama: Bütün hırsızlıkların Tatarlar tarafından yapıldığı vurgusu yapılır.

- Сыщи у татарина кобылу (т. е. украденную), а у раскольника попа. (Sışı u Tatarına kobılu (ukradennuyu), a u raskolnika popa).

Çalınan kısırağı Tatar'da, papazı ise raskolnik²⁰te ara.

Açıklama: Tatarların hırsız oldukları ve çalınan malın bir daha onlardan geri alınamayacağı vurgusu yapılır.

17. At ile ilgili birçok atasözü vardır. Tatarlar at eti yedikleri için kınanır. Bu durum hem eleştirilir hem de alay konusu olur. Ayrıca bazı atasözleri (“yaşlı atlar Tatarlara et niyetine satılır” sözü üzerine) gereksiz şeyler Tatarlara verilir, gereksiz biri isen Tatarlar alır şeklinde halkı korkutmak için söylenir.

- Не верти головою, как бешеная овца, не продали б татарам. (Ne verti golovoyu, kak beşenaya ovtsa, ne prodali b Tataram)

Başını kuduz bir koyun gibi sallayıp durma, Tatarlara satmasınlar. (Yaşlı, bunak, işe yaramaz isen Tatarlara satılırsın).

Açıklama: Rusların yaşlı atları Tatarlara et niyetine satmaları vurgulanır.

- Сивому мерину смолоду цены не было, а под старость задаром отдали татарам. (Sıvomu merinu smolodu tsenı ne bilo, a pod starost' zadarom otdali Tataram.)

Gri iğdiş edilmiş at gençken paha biçilemez olur, ancak yaşlanınca Tatarlara bedava verirler.

Açıklama: Bütün gereksiz ve değersiz şeylerin Tatarlara verildiği vurgusu yapılır.

- Что пороты уши (у лошади), так и татарин не съест? (Çto poroty uşı (u loşadi), tak i Tatarin ne syest?)

Atın kulakları yırtık mı, ne yani Tatar bile yemez mi?

Açıklama: Bu atasözünde de Tatar adı karşılaştırma yapmak maksadıyla kullanılmıştır. Bir mal ne kadar kötü olabilir, Tatar bile kabul etmez mi anlamı ihtiva eder.

18. Tatarların obur oldukları, yemeye ve özellikle de ete düşkün oldukları ve Rus yemeklerini yemekten saymadıkları, Rusların ise kendi yemeklerini Tatarlarınkinden üstün gördükleri ifade edilir.

- Сыт, татарин, коли каши²¹ не ешь. (Sıt, Tatarin, koli kaşı ne yeş)

Tok Tatar yulaf lapası yemez ya da Tatar, yulaf lapası yemediğine göre sanırım toksun.

Açıklama: Tatarların Rus yemeklerini yemekten saymadıkları vurgulanmıştır. “Aç olsam da yemem”, anlamı ihtiva ediyor olabilir.

20 1654 yılında Patrik Nikon öncülüğünde yapılan dinî reformları kabullenmeyenlere verilen ad. Rusya'da 17.yy. da ortaya çıkan kilise anlaşmazlığında eskiyi destekleyenlere verilen ad. Ayrılık politikası güden kişi, ayrılıkçı.

21 **каша:** un ya da yarma'dan yapılan Ruslar tarafından sıklıkla tüketilen bir Rus yemeği.

- Татарскому мясоеду нет конца. (Tatarskomu myasoyedu net kontsa.)
Tatar ete doymaz.
Açıklama: Tatarların ete düşkün oldukları vurgulanır.
  - На татарских щах²² жиру нет, а на русских пару не видать. (Na Tatarskih şah jiru net, a na russkih paru ne vidat.)
Tatar çorbasında yağ yok/az (su çok), Rus'un kinde ise (tam tersi yağ çok-su yok/az) buğu görünmez.
Açıklama: Rus yemeklerinin Tatar yemeklerinde daha iyi olduğu vurgulanır.
  - Барин — татарин, кошку обжарил. (Barin Tatarin koşku objaril)
Bey – Tatar kedi kızartmış.
Açıklama: Obur, önüne geleni yiyen kişiler için kullanılan atasözü.
- 19. Ruslar Tatarların Rusça konuşmaları ve yazmalarıyla da alay ederler (anlamsız cümleler kurdukları, sözdizimine dikkat etmedikleri). Ayrıca Tatarlar sağdan sola yazdıkları için onlarla alay ederler.**
- Моя твоя –твоя моя –да и только. (Moya tvoya-tvoya moja-da i tol'ko)
Benim senin-senin benim-ve sadece.
Açıklama: Tatarların Rusçalarının bozuk olduğu vurgulanmıştır.
  - Где был, князь? –Волгам шатал, базарам гулял. (Gde bil Knyaz? – Volgam şatal, bazaram gulyal)
Prens neredeydi? *Volga'da sallıyordu, Pazarda geziyordu.
Açıklama: Tatarların Rusçalarının kötü olduğu; sözdizimine ve dilbilgisi kurallarına dikkat etmedikleri, hatalar yaptıkları vurgulanır.
  - Надо голова дыра вертеть, мозга лить. (Nado golova vertet, mozga lit')
Başını delik döndürmek gerek, (içine) beyin dökmek.
Açıklama: Tatarların Rusçalarının kötü olduğu ve sözdizimine dikkat etmedikleri, hatalar yaptıkları vurgulanır. Asıl söylenmek istenen “Başına delik açıp içine beyin dökmek gerek.”(Akılsızlara denir).
  - От стены пишет (от правой к левой, еврей или татарин). (Ot steni pişet (ot pravoy k levoy, Yevrey ili Tatarin)).
Duvarda, sağdan sola ya Tatar ya da Yahudi yazar.
Açıklama: Tatarların yazma biçimleri ve alfabeleri hakkında bilgiler verilir. Ters oldukları vurgulanır.
- 20. Tatar adı cinsiyetçi karşılaştırmalara da konu olur.**
- Женские умы — что татарские сумы (переметны). (Jenskie umı-çto Tatarskie sumı (peremetnı)
Ha kadının akli ha Tatar'ın torbası/heybesi.
Açıklama: Sabit değil, değişken.

---

22 **щи:** bir tür lahana yemeği/çorbası.

21. Tatarların dinî inanışları aşağılanır.

- Ваши слова — хоть в Библию, а наши и в татарские святцы (в татарский пролог) не годятся. (Vaşi slova — hot' v Bibliyu, a naşi i v Tatarskiye svyattsı (v Tatarskiiy prolog) ne godyatsya.)

Sizin sözleriniz- İncil'e bile yaraşır bizimkiler ise Tatarların kutsal kitaplarına (Kur'an'a) bile yaramaz.

Açıklama: Bir sözün değerli olup olmadığı konusunda karşılaştırma yapılırken kullanılır. Önemli bir şahsiyete övgü için söylenir.

22. Umumiyetle Tatarların dış görünüşleri ile alay edilir.

- Татарин — свиное ухо. Бритая плешь. (Tatarin — svinoye uho. Britaya plesh'.) Tatar domuz kulağı, tıraşlı kelle.

Açıklama: Eskiden Tatarlarda/Moğollarda genellikle başın büyük bir bölümü kel (saç stili) olduğu için kılsız domuz kulağına benzetilmiş. Bu atasözünde muhtemelen Müslümanlarca hoş görülmeleyen bir hayvana vurgu yapılarak toplum aşağılanmıştır.

- Рыжего зырянина создал бог, рыжего татарина — черт. (Rijego zıryanina sozdal bog, rijego Tatarina-çert.)

Kızıl saçlı Zıryanin'in²³ Tanrı yaratmıştır, kızıl saçlı Tatar'ı ise Şeytan yaratmıştır. **Aynı anlamda:** Зырянин рыж от бога, татарин рыж от черта. (Zıryanin rij o boga, Tatarin rij ot çerta)

Zıryanin de kızıl saçlı Tatar da. Birini Tanrı yarattı diğerini Şeytan. Ya da Zıryanin Tanrıdan, Tatar ise Şeytandan (dolayı) kızıl saçlıdır.

Açıklama: Tatarların dış görünüşleri ile alay edilmiş ve bu halkın dış görünüşü Tanrı'dan değil Şeytan'dandır vurgusu yapılmış. Burada Tanrı(iyi) kendi hakları için kullanılmış Şeytan (kötü) ise Tatarlar için. Bu bağlamda Tatarlara kötü denmenin bir başka yolu bulunmuş.

İçinde Tatar adı geçtiği tespit edilen kırk üç atasözü burada işlenmiştir. Bu atasözleri konularına göre tasnif edilmiş ve tercümelere ile yorumları yapılmıştır. Karşılaştırma yapmak ve muhatap olan toplumun karşı görüşünün görülmesi amacıyla bazı Türk lehçelerindeki (Kazak Türkçesi, (Kazan) Tatar Türkçesi) Rus adı içeren atasözleri yüzeysel olarak ele alınmış ve ulaşılan sonuçlar aşağıda sunulmuştur. Özellikle Kazak Türkçesi atasözlerinde Çinlilerin de zikredildiği görülmüştür. Bu şekildeki atasözleri umumiyetle (Rus-Çinli) "beterin beteri vardır" anlamındaki karşılaştırmalarda kullanılmıştır. (Kazan) Tatar Türkçesi ile Kazak Türkçesi atasözlerinin umumiyetle benzeştiği görülmüştür.

23 Bir topluluk adı.

Kazak Türkçesindeki bazı atasözleri şunlardır²⁴:

- Kazakta ayran köp, Orısta meyram köp (Kazaklarda yoğurt çok, Ruslarda bayram çok).
- Kırdı Kıtay agam aman bolsın, oyda Orıs agam aman bolsın (Kırdı Çinli ağam sağ olsun, şehirde Rus ağam sağ olsun).
- Orıs oyına kelgenin isteydi (Rus aklına geleni yapar).
- Orıspen joldas bolsañ, janiñda aybaltañ bolsın (Rus'la yoldaş olursan, yanında aybaltan olsun).
- Orıstıñ oyını jaman, şoşkanıñ moynı jaman (Rus'un oyunu kötüdür, domuzun boynu kötüdür).
- Kara Kıtay kaptasa, sarı Orıs öz ékeñdey köriner (Kara Çinli her yanı sarsa, sarı Rus öz baban gibi görünür).
- Kazak jamanı Orıs bola almaydı, Orıs jamanı Kazak bola almaydı (Kazak'ın kötüsü Rus olamaz, Rus'un kötüsü Kazak olamaz).
- Kazak jañılsa kartına karaydı, Orıs jañılsa hatına karaydı (Kazak yanılrsa yaşlısına bakar, Rus yanılrsa yazısına bakar).
- Kări Orıs musılman bolmas (Yaşlı Rus Müslüman olmaz).
- Orıs jerinde orman köp, Özen suwlı korgan köp. (Rus toprağında orman çoktur, nehir suyu olan kale çoktur)
- Orıs bar jerde konıs bar. (Rus'un olduğu yerde yerleşim yeri vardır.)
- Orıs oyına kelgenin isteydi. (Rus aklına geleni yapar.)

Kazan Tatar Türkçesindeki bazı atasözleri şunlardır²⁵:

- Urısñıñ akılı mıyık astında. (Rusun akılı bıyık altında)²⁶
- Çukrak Urıska iki tapkır çirkaw kakmıylar. (Sağır Rus için çan ikişer kez çalınmaz)
- Urıs ulın kıstırğanda, marca kızın kıstıra. (Rus erkeği oğlundan bahsedince, Rus kadını kızından bahseder)
- Kazakta äyrän küp, Urısta bäyräm küp. (Kazak halkında ayran(yoğurt) çok, Ruslarda bayram çok)
- Tatar bayısa xatın ala, Urıs bayısa çirkaw sala. (Tatar zenginleşirse kadın alır, Rus zenginleşirse kilise yapar/inşa eder.)
- Urıs bilän dus bulsan, baltañ bilñdä bulsın. (Rus ile dost olursan baltan belinde bulunsun.)

24 Uğur GÜRSU, (2009). "Kazak Türkçesi'ndeki Ve Türkiye Türkçesi'ndeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi" (Yayımlanmış Doktora Tezi), s. 172-173.

25 A.B.TAYMAS, (1968). "Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler", (Ankara: TDK, 1968) ve Mustafa ÖNER, (2001) "İslah Edilmiş Arap Alfabeti ve Huca Bedii'nin Derlediği Tatar Ata Sözleri", Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi "Üzbek Bayçura Özel Sayısı" X cilt, İzmir, 2001, 213-313

26 Kazan Tatar Türkçesi atasözlerinin transliterasyonu için ilgili makaleden yararlanılmıştır: Develi, H. "Türkiye Türkçesi ile Tatarca Arasındaki Ses Denklikleri Üzerine", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XXVII, 1997, 73-99.

2. Sonuç

Rus atasözlerinde Tatarlar, umumiyetle kötü, hiddetli, obur, hırsız, dış görünüşü özensiz, çirkin, fakir, ırkçı, kural tanımaz, katil, faydasız vb. sıfatlarla anılmaktadır. Ruslar Tatar adını kullanarak halkını uyarır, çocuklarını korkuturlar. Tatarlardan bahseden atasözlerinin temelinde güvensizlik, korku ve düşmanlık yatar. Bazı atasözlerinde ise kültürel farklılıklardan olumsuzluk gibi bahsedilir. Tatarların yeme-içme alışkanlıkları yamyamlık olarak yorumlanır. Kural tanımazlıkları sıkça vurgulanır. Dilleri ve dinî inanışları ile alay edilir. Tatarların, Rusların gündelik yaşamlarına engel teşkil ettikleri vurgulanır. Ayrıca Tatarlar, Rusların bela diledikleri nadir topluluklardandır. Tatarlara karşı ön yargı geniş yer tutar. Tatar ya tam iyidir ya da tam kötü, ortası yoktur. Tatar'dan nefret edilir, sevilirse de bu sevgiyi hak etmesi istenir. Karşılıksız sevgi yoktur. Tatarların kötü güçlere (büyü vb.) müracaat eden bir toplum olduğu söylenir. Rus atasözlerinde kötü sıfatının karşılığı olarak Tatar adı kullanılır. Ruslar güçleriyle övünürken Tatarlarla karşılaştırma yapar ve umumiyetle kendilerini üstün görürler. Bazı durumlarda az da olsa Tatarların bu gücü aştıkları durumlardan da bahsedilir. Tatarların iyi savaşçı olduklarından, güçleri ve çevikliklerinden bahsedilir. Ancak bu şekildeki atasözü sayısı azdır. Tatarlar için umumiyetle olumsuz ve aşağılayıcı(pejoratif) ifadeler kullanılmıştır.

Karşılaştırma yapmak maksadıyla bazı Türk lehçelerinden (Rus adı içeren) örnek birkaç atasözü seçilmiştir. Bu atasözleri umumiyetle “Rus’a güven olmaz, Rus’tan dost olmaz” anlamı ihtiva etmektedir. Bunun dışındakiler Rusların yaşam tarzı, kültürleri ve inançları ile ilgilidir. Bazı atasözlerinde Ruslara karşı düşmanlık, şüphecilik ve güvensizlik de işlenir. Bunun dışında hayranlık içeren atasözlerinin de sayısı az değildir. Bu şekildeki atasözlerinde otoriteye karşı duyulan hayranlık işlenir. Bu durum güçsüzlük psikolojisi içerisindeki toplumun, güçlü topluma boyun eğme zorunluluğundan doğmaktadır. Bu tutumun temelinde sömürgeci devletlerin uyguladığı politikalar yatmaktadır. Bu çalışma Rusların dünden bugüne Tatarlara karşı tutumları ve bakış açılarının ortaya konması açısından önemlidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim C.1-3*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Aksoy, Ömer A. *Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü I – II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Dahl, V.I. *Rus Halkının Atasözleri C. I-II*. Moskova: Hudojestvennaya Literatura, 1989.

- Develi, H. “Türkiye Türkçesi ile Tatarca Arasındaki Ses Denklikleri Üzerine”, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. XXVII, 1997, 73-99.
- Gürsu, Uğur, *Kazak Türkçesindeki Ve Türkiye Türkçesindeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.
- Gürsu, Uğur. *Kazak Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Krayushkina, T. “*The Image Of Tatars And Kalmyks In Russian Proverbs Compiled By. V.I. Dahl*” *Siberian Studies (Sad)*, 3(8), (2015): 25-34.
- Marunovich O. V., *Концепт «Иностранец»: Лингвокогнитивный и Аксиологический Аспекты (на материале русского и английского языков)*, Doktora Tezi, Pyatigorsk Devlet Üniversitesi, 2010.
- Ölmez, M. *Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2013.
- Öner, Mustafa. “*İslah Edilmiş Arap Alfabesi ve Huca Bedii'nin Derlediği Tatar Ata Sözleri*”, Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi “Üzbek Bayçura Özel Sayısı” X cilt, İzmir, 2001, 213-313.
- Öner, Mustafa. *Türk Moğol Dil Kültür Tarih Araştırmaları içinde “Tatar İmajı Hakkında Notlar”*. İstanbul: Kesit, 2019.
- Taymas A. B. *Kazan Türkçesinde Atasözleri Ve Deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (11. Baskı), 2011.
- Verdansky, George. *Moğollar ve Ruslar* (Çev.Eşref Bengi Özbilen). İstanbul: Selenge, 2007.
- Yenisoy, H. S. *Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.
- https://ru.wikipedia.org/wiki/Даль,_Владимир_Иванович_Даль, Владимир Иванович Материал из Википедии — свободной энциклопедии (Çevrimiçi, 2020).

Habsburg Askerî Serhâd’inde Ulah Kimliği: Ulah Kanunnamesi (5 Ekim 1630)*

The Wallachian Identity in Habsburg Military Frontier: The Wallachian Law (5 October 1630)

Mehmet SOLAK¹

*Ulah Kanunnamesi / *Statuta Valachorum*’ın (1630) orijinal nüshası Hırvatistan’ın başkenti Zagrebte’ki Hırvat Tarihi Müzesi’nde (*Hrvatski Povijesni Muzej*) bulunmaktadır. Bu belge, 2016 yılında özel bir izinle Türk Tarih Kurumu’nun 001.nolu “Osmanlı-Habsburg Mücadelesinde Hırvatistan’ın Rolü (1606-1683)” isimli projesinin araştırmacısı Mehmet Solak tarafından incelenmiştir. Bu inceleme sırasında, müzenin birinci el belge koleksiyonunun (*Dokumentarna Zbirka I*) danışmanı, tarih ve arkeoloji profesörü (*profesor povijesti i arheologije*) Ela Jurdana, *Statuta Valachorum*’un (1630) orijinalini göstermiş ve araştırmacı ile kişisel bilgilerinin cömertçe paylaşmıştır.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet Solak (Dr),
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Atatürk
İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Bolu, Türkiye.
E-posta: mehmetolak09@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-5304-7353

Başvuru/Submitted: 18.03.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
20.03.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
02.04.2020

Kabul/Accepted: 15.04.2020

Online Yayın/Published Online: 15.05.2020

Atıf/Citation: Basar, Umut. “Kaşkaşlar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi.” *Türkiyat Mecmuası: Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 211-230.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.705340>

öz

15. yüzyılın sonlarından itibaren Hırvat-Slavon topraklarını tehdit eden Güneydoğu Avrupa’da yayılan Osmanlılar, İslam ile Hristiyanlığın çatışma alanında sınır savunma sistemlerinin kurulmasına ve sağlaştırılmasına neden olmuştur. Kaleler ve kaptanlık sistemleri, Hırvatistan ve Slavonya başta olmak üzere Habsburg Monarşisi’nin diğer topraklarında kademeli olarak geliştirilmiştir. Başlangıçta Osmanlı ilerlemesine karşı savunmaya hizmet etmek için askerî bir kurum olarak düşünülse de bu serhâddin militarizasyon sürecinin tamamlanması, bölgeye ücretli ve ücretsiz asker olarak yerleştirilen Ulah ahâlisi ile sağlanmıştır. Askerî Serhâd’de zamanla artan Ulah göçmenler bir yandan bölgeyi kolonize ederken diğer yandan da bölge soyluları ile feodal yükümlülük konusunda sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Bu sorun karşısında Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Ferdinand 5 Ekim 1630 tarihinde Ulah Kânûnnamesi (*Statuta Valachorum/Vlaški Statuti*) çıkarmıştır.

Bu çalışmada; Habsburgların Osmanlılara karşı Drava ve Sava nehirleri arasında oluşturduğu Yukarı Slavon Askerî Serhâd’ine yerleşen Ulahların hukuki statülerinin temelini oluşturan *Ulah Kânûnnamesi* incelenmiştir. Bu belge bağlamında Ulahların sosyal, askerî ve siyasi ayrıcalıkları değerlendirilerek, söz konusu Balkan halkının *asker-yerleşimci* topluluklara nasıl dönüştükleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada Avusturya arşiv belgeleri ve alan yazını ile ilgili eserlerin yanı sıra Hırvatça, Almanca, İngilizce yayımlanmış eserlere başvurulmuş; nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Habsburg, Ulah, Yukarı Slavon Askerî Serhâdi, Varaždın Generalliği, *Statuta Valachorum*

ABSTRACT

From the late 15th century, the Ottomans, threatening the Croatian-Slavonian territories and expanding through the southeastern Europe, caused the foundation and consolidation of the border defense systems in the conflict zone of Islam and Christianity. Castles and captainship systems were fractionally developed in the other territories of the Habsburg Monarchy, and in Croatia and Slavonia in particular. Initially, even though they were considered as a military institution to serve as defense against the Ottoman advance (progress), the completion of the militarization process of this border region was mediated

through the Wallachians posted as mercenaries and enlistees. The Wallachian immigrants, increasing in number over time in the Military Frontier, on the one hand, colonized the region, and, on the other hand, started to have problems with the nobles of the region in terms of feudal liability. With this issue, the holy Roman Emperor, Ferdinand II, enacted the Wallachian Law (*Statuta Valachorum / Vlački Statuti*) on October 5, 1630.

In this study, the Wallachian Law underlying the legal status of the Wallachian who settled in the Upper Slavonian Military Frontier, which was established by the Habsburgs against the Ottomans between the Drava and Sava rivers has been researched (analysed). Within the context of this document, by evaluating the social, military and political privileges of the Wallachian people, we have tried to reveal how this Balkan community transformed into military-settler communities. In this research, as well as the Austrian archival documents and the related works with the body of literature, the works published in Croatian, German and English were referred to. The content analysis from the qualitative research methods has been applied.

Keywords: Habsburg, Wallachian, Upper Slavonian Military Frontier, Varağdin Generalat, Law of the Wallachians

EXTENDED ABSTRACT

After the Ottoman Empire had defeated the Kingdom of Medieval Hungary in the battle of Mohaç (1526), the Habsburg Monarchy started to develop a new defense system against the Turks from the Adriatic Sea to the Carpathians. Having fled from the Ottoman advance throughout Central Europe in the 16th and 17th centuries, the Wallachian people were included in the new defense system by being settled by the Monarchy in the border regions. Yet, during the settlement of the Wallachian people, controversies (disputes) occurred between the Croatian-Slavonian nobles and the military government in the matter of the authority concerning the control of the border region.

The Habsburg Monarchy tried to maintain the existence of the region in the face of the allegations of the Croatian-Slavonian nobles concerning the region. As for the nobles, they demanded that the governance of the region be transferred (be turned over to) to Sabor (The Croatian Parliament) after removing the Military Frontier. Even though the underlying cause of their demands was that they thought the states of Central Austria exploited the frontier (border) region, in real terms, they desired to downgrade the Wallachians to the feudal peasant status under their dominance. Despite the fact that all these controversies had occurred since the beginning of the creation of the border defense, they were put into the background due to the continuity and intensity of the Turkish raids.

The holy Roman Emperor, Ferdinand II (1619-1637), published the Wallachian Lawbook (*Statuta Valachorum/Vlački Statuti*) on October 5, 1630, which redetermined the rights and remedies of the settlers during the ongoing Thirty-Year Wars, in order to refuse and refute the demands of the Croatian-Slavonian nobles. This document, on one hand, put the privileges, military governments and liabilities of the Wallachians officiating as the border headquarters in writing, but on the other hand, introduced their social structures into their military structures. Therefore, the Wallachian Lawbook is an essential administrative document, having the characteristic of constitution for the region. Firstly, the law enacted for the Upper Slavonian Military Frontier (Varađdin Generalship) was extended to the other zones of the Military Frontier.

With the proclamation of the Wallachian Lawbook, the Habsburg Monarchy wished to efficiently take advantage of the Wallachian population in the matter of military service by keeping the border headquarters under inspection (supervision). This document, identifying the legal relations between both the Habsburg Monarchy and the Croatian-Slavonian nobles, rescued the Wallachians from the legal dominance of Sabor, and directly subjected them to the Monarchy law. Thus, the Habsburgs avoided the establishment of a new feudal structure (system) in the Military Frontier by means of the Wallachian Lawbook.

In this study, the Wallachian Law, underlying the legal status of the Wallachian who settled in the Upper Slavonian Military Frontier, which was established by the Habsburgs against the Ottomans between the Drava and Sava rivers, has been researched (analysed). Within the context of this document, by evaluating the social, military and political privileges of the Wallachian people, we tried to reveal how this Balkan community transformed into military-settler communities. In this research, as well as the Austrian archival documents and the related works with the body of literature, the works published in Croatian, German and English were referred. The document review from the qualitative research methods has been applied.

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. ve 17.yüzyıllarda Macaristan ve Orta Avrupa'daki ilerlemesi, bu coğrafyanın yaşamında büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Belgrad'ın Osmanlılar tarafından fethinden (1521) sonra, Ortaçağ Macaristan Krallığı'nın Avusturya'nın kalıtsal toprakları ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun doğu sınırını savunamayacağı anlaşılmıştır. Bundan dolayı mekân olarak sınır bölgesinin esnek bir hale geleceğini anlayan Habsburg Monarşisi, İç Avusturya eyaletlerinin güvenliği için yeni bir sınır savunma sistemi oluşturma yoluna gitmiştir. Osmanlı akınlarına karşı inşa edilen yeni savunma/kale sistemi, diğer ismiyle *Askerî Serhâd*¹, ilk önce Adriyatik Denizi ile Drava Nehri arasındaki teşekkül ettirilmiştir. 16. yüzyılın ortalarına doğru bu savunma sistemi Adriyatik Denizi'nin kuzeyinden Kupa ve Sava nehirleri arasında Karlovac merkezli Hırvat Askerî Serhâd'ı, Drava ve Sava nehirleri arasında Varaždin merkezli Yukarı Slavon Askerî Serhâd'ı olarak ikiye ayrılmıştır².

Birbirinden ayrı kale ağ birimleri (borderfortress/captain) coğrafi koşullardan -bataklık, dağlar ve hidrografik ağ- yararlanılarak Adriyatik Denizi'nden Karpatlara kadar genişletilmiş ve 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkezî olarak Viyana Harb Şûrası³ (1556) tarafından yönetilmiştir. Harb Şûrası'nın tek başına savunma sisteminin maliyetini karşılaması ve verimli bir şekilde yürütmesi mümkün olmadığından dolayı *Bruck na Mur* (Bruck an der Mur)

- 1 Askerî Serhâd (*Vojna Krajina, Vojna Granica, Militärgrenze, Military Frontier, Confinium*) Habsburg Monarşisi'nin sınırları içinde, Osmanlı serhâdinin karşısında askerî bir güvenlik bölgesi olarak 1530'lardan sonra oluşturulmuştur. Adriyatik Denizi'nden Karpatlar'a kadar ortalama 1750 km uzunluğunda, Hırvatistan, Slavonya ve Macaristan coğrafyaları üzerinde uzanmıştır. Askerî Serhâd, Osmanlı-Habsburg Savaşı'ndan (1683-1699) sonra Una, Sava ve Tuna nehirleri hattına yerleşmiştir. Askerî Serhâd'din Transilvanya'daki bölümü 1851 yılında Sivil Macaristan yönetime devredilirken, diğer bölgeleri 1881 yılına kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Fedor Moaçanın, *Radovi iz Povijesti Vojne Krajine*, Prir. Nataša Štefanec (Zagreb: Srpsko Kulturno Društvo, 2016); Karl Kaser, *Slobodan Seljak I Vojnik: Rana Krajiška Društva (1545-1754)* (Zagreb: Naprijed, 1997); Gunther Erich Rothenberg, *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747* (Urbana: The University of Illinois Press, 1960); Gunther Erich Rothenberg, *The Military Border in Croatia 1740-1881: A Study of an Imperial Institution* (Chicago: The University of Chicago Press, 1966).
- 2 Fedor Moaçanın, "Organizacijske Strukture Vojne Krajine do Sredine 18. Stoljeća", *Arhivski Vjesnik*, 34/35 (1992):158; Željko Holjevac ve Nenad Moaçanın, *Hrvatsko-Slavonska Vojna Krajina i Hrvati pod Vlašću Osmanskog Carstva* (Zagreb: Leykam international, 2007), 15-17.
- 3 Viyana Saray Savaş Konseyi (*Wiener Hofkriegsrat, Consilium Bellicum*) 1556 yılında kurulmuştur. 1848 yılına kadar Habsburg Monarşi'nin savaş bakanlığı olarak işlev görmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk.: Oskar Regele, *Der Österreichische Hofkriegsrat, 1556-1848* (Wien: Druck und Verlag Österreichischen Staatsdruckerei, 1949). Osmanlılar ise bu kurumu "*ceng divânî*" olarak isimlendirmişlerdir. Bk.: Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2011), 248-249. Yeşil, bu kurumun kurulmasını ordu-devlet ilişkileri açısından orduların/savaşların bürokratikleşmesi ve ordunun devlet mekanizmasına dâhil olarak savaş dönemlerinde otonom bir kuvvet niteliği kazandığını en büyük göstergesi olarak görmüştür.

Saboru'nun⁴ kararlarıyla İç Avusturya eyalet soylularının maddi desteği tam olarak alınmıştır. Söz konusu destek ise bölgenin toprak olarak Hırvatistan-Slavonya Krallığı'ndan ve dolayısıyla Macaristan Krallığı'ndan ayrılma tehlikesini doğurmuştur⁵. 1593-1606 Osmanlı-Avusturya savaşından sonra Monarşi topraklarına göç eden Ulahların yargı yetkisi konusunda yaşanan sorun ile daha net görülmüştür. Çünkü bu askerî-yerleşimciler Monarşi askerî makamlarının yetkisine sokularak Askerî Serhâd'din Hırvatistan-Slavonya Krallığı'nın topraklarında olan bölümü Habsburg Monarşisi'nin doğrudan hâkimiyeti altına girmesi anlamına geliyordu.⁶

Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Ferdinand (1619-1637), tıpkı II. Rudolf (1576-1611) gibi Slavonya'da hiçbir mülkü olmadığı için Uzun Türk Savaşı sırasında ve sonrasında Monarşi'ye sığınan Ulah ahalisini, Katolik Kilisesi/Zagreb Piskoposluğu'nun ve feodal Hırvat-Slavon lordlarının topraklarına yerleştirmiştir⁷. Başlangıçta lordlar, Ulah yerleşimlerinin geçici olduğunu düşündükleri için bu duruma tepki göstermemişlerdir. Ancak daha sonra soylular, Ulahları kendi yargı yetkileri altına almak için her yolu denemişler, bu faaliyetleri ise kendilerine hem Ulahlar hem de askerî makamlar tarafından çifte direnç gösterilmesine sebep olmuştur⁸. Askerî yönetim/makamlar Ulah kolonilerinin Habsburg serhâddine yerleşmesini istemişlerdir. Çünkü Osmanlı sınır savunmasının önemli bir unsuru olan Ulahların Monarşi topraklarına yerleşmesiyle bir yandan Osmanlı sınır savunması zayıflarken diğer yandan Habsburg sınır savunması kuvvetleneceğini düşünmüşlerdir⁹. Fakat bu yerleştirilme sırasında Monarşi ile

- 4 Hırvat devlet geleneğinin iki asli kurumundan biri olan Sabor (*Hrvatski Sabor*), 13. yüzyıldan itibaren sınırlı yetkisine rağmen Ortaçağ Macaristan Krallığı ile hareket eden ve Hırvat ve Slavon soylularından oluşan bir meclistir. Ortaçağ'dan itibaren Hırvatistan ve Slavonya krallıklarının topraklarındaki en önemli meselelerinin tartışılıp karara bağlandığı bir kurumdur. İlk Sabor (*Congregatio Regni Sclavoniae*), 1273 yılında Slavonya Krallığı bünyesinde Zagreb'te toplanmıştır. Hırvatistan ve Dalmaçya Krallığı'nın ilk Sabor (*Congregatio Regni Croatiae et Dalmatiae*) toplantısı ise 1351 yılında Lika bölgesindeki Podbrizani'de gerçekleştirilmiştir. Hırvat ve Slavon soyluları 1533 yılında ilk kez birlikte ortak bir Sabor toplamışlar ve 1558 yılından sonra bu birliktelik süreklilik kazanmıştır. Osmanlı tehdidinden dolayı Sabor daha sık aralıklarla toplanmıştır. 1681 yılında tam olarak *Congregatio Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* ismini almıştır. Meclisin resmi ismi, 1997 *Hrvatski Državni Sabor*, 4 Aralık 2000 tarihindeki *Hrvatski Sabor* olarak değiştirilmiştir. Bk.: Robert Stallaerts, *Historical Dictionary of Croatia* (Lanham, Toronto, Plymouth: The Scarecrow Press, 2010), 281; "Ban", *Leksikografski Zavod Miroslav Krleža/Hrvatska Enciklopedija* (LZMK/HE). LZMK/HE'nin internet üzerinden erişimi için bk.: erişim:..... <https://enciklopedija.hr/>
- 5 Bruc na Mur Saboru kararlarının (1578) Askerî Serhâd'deki uygulanması ve değerlendirmesi üzerine bk.: Nataša Štefanec, *The Diet in Bruck an der Mur (1578) and the Estates on the Croatian, Slavonian and Kanisian Military Border* (Doktorska Disertacija, Central European University, 2004); Danijela Cofek, "Vojnokrajiške Institucije u Praksi: Slavonska Krajina 1578. Godine", *Podravina*, X/19 (2011), 5-44.
- 6 Holjevac ve Moačanin, *Hrvatsko-Slavonska Vojna Krajina i Hrvati pod Vlašću Osmanskog Carstva*, 22.
- 7 Zagreb Piskoposu Nikola Stepanić Selnički, 1599 yılının Temmuz ayında II. Rudolf'dan Piskoposluk arzusine yerleşmiş Ulahlara hiçbir ayrıcalık vermemesini istemiştir. Bk.: Inner Österreichischer Hofkriegsrat (İÖ.HKR), Akten, Karton (Faszikel) 6: Croatia, 1599-VII-I; *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium: Spomenici Hrvatske Krajine*, ur. Radoslav Lopašić (Zagreb: Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1884), 1: Çlan: CLXXXIII, 269-270. *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium: Spomenici Hrvatske Krajine* isimli eser bundan sonra metin içinde "MSHSM-SHK" şeklinde kısaltılarak gösterilecektir.
- 8 Nada Klaić, *Društvena Previranja i Bune u Hrvatskoj u XVI i XVII Stoljeću* (Beograd: Izdavačko Poduzeće Nolit, 1976), 145.
- 9 Arşidük II. Ferdinand, Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Rudolf'a 7 Eylül 1599 tarihinde İvanić civarındaki Ulah ahalisinin Zagreb Piskoposluğu'na bağlı kılınmasının mümkün olmadığını çünkü bunların askerî hizmete tabi oldukları için feodal yükümlülük altına giremeyeceklerini belirtmiştir. Bk.: İÖ.HKR, Akten, Karton (Faszikel) 6: Croatia, 1599-VII-I; *MSHSM-SHK*, 1: Çlan: CLXXXVII, 272-273.

Hırvat-Slavon soyluları arasında, Ulah nüfusunun kimin yargı yetkisi altına gireceği konusunda büyük bir ihtilaf yaşanmış ve mücadele şiddetli bir şekilde devam etmiştir¹⁰. Dolayısıyla başlangıçta askerlik hizmetleri için Osmanlı sınır bölgesi boyunca yerleştirilmesi kararlaştırılan Ulahları daha sonra kaptan/başkaptan ve bölge toprak soyluları kendi hâkimiyetleri altındaki topraklara iskân etme konusunda tereddüt etmemişlerdir¹¹. Yerleşimci Ulah nüfusu ise feodal sistemle bütünleşmeye karşı çıktıkları için soyluların yargı yetkisinin altına girmeyi kabul etmemişlerdir. Bundan dolayı Monarşi'nin bayrağı altında askerî hizmet etme arzularını sık sık dile getirmişlerdir.¹²

Osmanlı-Avusturya Savaşı'ndan (1593-1606) sonra ve Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) sırasında Hırvat-Slavon soyluları, kısmen Graz'daki İç Avusturya Harb Şûrası'na¹³ ve kısmen de İç Avusturya eyaletlerine karşı sorumlu olan Monarşi komutanlarının yetkisinde olan Askerî Serhâd'dinin kendi yetki alanlarına devredilmesi için sık sık şikâyetle bulunmuşlardır. Bu şikâyetler üzerine Monarşi yönetimi, 1623 ve 1626 yıllarında oluşturduğu iki komisyonu, durumu yerinde incelemek için Yukarı Slavon Askerî Serhâd'dine (Varaždin Generalliği) göndermiştir. Bu durum karşısında Steiermark soyluları tarafından kışkırtılan yerleşik Ulah ahalisinin isyan edebilme ihtimalinden dolayı¹⁴ komisyon üyeleri, bölgenin Hırvat Sabor'u ve Ban'ına¹⁵ devredilmesi

10 Josip Adamček, *Agrarni Odnosi u Hrvatskoj od Sredine XV do Kraja XVII Stoljeća* (Zagreb: Sveučilišna Naklada Liber, 1980), 500-503.

11 Klaić, *Društvena Previranja i Bune u Hrvatskoj u XVI i XVII Stoljeću*, 139-140.

12 Gomirje'deki Ulah ahalisi, Arşidük II. Ferdinand'dan Hırvat-Yukarı Slavon Askerî Serhâd'dinin soylularından olan Knez Zrinski ve Knez Frankopandan kendilerini korumalarını için istekte bulunmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bk.: İÖ.HKR, Akten, Karton (Faszikel) 8: Croatica, 1602-IV-I.

13 Graz Saray Savaş Konseyi (*Innerösterreichische Hofkriegsrat*) Arşidük II. Karl'ın Hırvat ve Yukarı Slavon askerî sınır bölgelerinin sorumluluğunu üstlenmesi sonucu Ocak 1578 tarihinde kurulmuştur. İç Avusturya soyluları yaptıkları yardımlardan dolayı bu kurumun idari ve askerî konularında yetkili olmuşlardır. Toplam dokuz üyeden oluşan kurumun üç üyesi Steiermark, iki üyesi Kärnten, diğer iki üyesi ise Krain eyaletleri tarafından atanmıştır. Bu üyeler maaşlarını İç Avusturya eyaletlerinden almışlardır. Kurum, 17.yüzyılda çözülen bir tür idari ve yargı kurumuna dönüşmüştür. Bk.: Regele, *Der Österreichische Hofkriegsrat, 1556-1848*, 32-33; Winfried Schulze, *Landesdefension und Staatsbildung: Studien zum Kriegswesen des Innerösterreichischen Territorialstaates (1564-1619)* (Wien-Köln-Graz: Böhlau, 1973), 78-83.

14 Križevac başkaptanı Baron İvan Wechsler'in Varaždin Generali Sigismund Trautmansdorf'a Ulah ahalisinin soylulara direndiklerine dair verdiği haber için bk.: *MSHSM-SHK*, 2: Çlan: LXXVIII, 118-119.

15 Sabor ile birlikte Hırvat devletinin iki geleneksel kurumu olan Ban (Latince *Banus*) genel vali / kral naibi anlamında olup, idari olarak Hırvat devletinin en yüksek yürütme görevinin uygulayıcısıdır. Sabor'u toplamak ve oturumlarına başkanlık yapmak, Sabor'un sonuçlarını ve kralın emirlerini yerine getirmek, orduyu toplamak, *banderium*lara komutanlık yapmak, Ban mahkemesi başkanlığı etmek, kralın vergilerini düzenli olarak toplamak gibi görevleri vardır. Terim Avrupa'da ilk kez Hırvatların Güneydoğu Avrupa'da geldiği zaman kullanılmaya başlanmıştır. Kral Petar Kreşmir yönetiminde biri Hırvatistan'da (Lika, Gaçka ve Krbava bölgeleri ve deniz bölgesinde), ikincisi Pannonian Hırvatistan'da (Panonska Hrvatska), üçüncüsü ise Bosna'da olmak üzere üç Ban vardı. 1538 yılından sonra Slavonya ve Hırvatistan krallıklarının devlet teşkilatları Ban ve Sabor'un bünyesinde birleştirilmiştir. Askerî Sınır Bölgesi'nin oluşturulmasıyla birlikte, Ban Hırvat topraklarının bu bölümünde yetkisini kaybetmiştir. Ban kurumunun kısa bir değerlendirmesi için bk.: Mehmet Solak, *Sınırların Hapsettiği Tarih: Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Hırvat Askerî Sınır Bölgesi'nin Örgütlenmesi (1553-1664)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi 2018), 20-24.

hususunda tavsiyede bulunmuşlardır¹⁶. Sonuç olarak komisyon, varlık nedeni olan Ulah sorununa somut bir çözüm getirememiştir. II. Ferdinand ise bu sorunu Ulah Kânûnnâmesi'ni (*Statuta Valachorum*)¹⁷ ilan ederek Monarşi'nin lehine ve askerî komutanların isteği doğrultusunda -ki Monarşi, Otuz Yıl Savaşı'nda Hırvat-Slavyon soylularından destek ve yardım almak için onların istediklerini yerine getirmeye çok istekli olmasına rağmen- çözemeye karar vermiştir.

2. Habsburg Askerî Serhâd'dinin Temel Kanunu: Ulah Kânûnnâmesi (5 Ekim 1630)

Ulah Kanunnamesi, seçilmiş Kutsal Roma Germen İmparatoru olan II. Ferdinand tarafından, 5 Ekim 1630 tarihinde ilan edilen, Sava ve Drava nehirleri arasındaki bölgeye göç etmiş Ulah ahalisinin haklarını ve ayrıcalıklarını belirten bir belgedir. Beş bölüm elli dört maddeden oluşan Kanunname, Sava ve Drava nehirleri arasındaki Koprivnica, Križevci, Ivanić kaptanlıklarından meydana gelen Yukarı Slavon Askerî Serhâd'dinin tüm köylerini kapsamıştır¹⁸. Birinci bölüm, “*Temsil ve Yetki*” başlığı altında ve on maddeden; ikinci bölüm “*Hukuki Süreçleri*” başlığı altında ve on maddeden; üçüncü bölüm “*Tasarruf ve Mülkiyet Hakları*” başlığı altında dokuz maddeden; dördüncü bölüm “*Özel ve Genel Suçlar*” başlığı altında on iki maddeden; beşinci bölüm ise “*Askerî Yükümlülükler*” başlığı altında on üç maddeden meydana gelmiştir.

Kanunnamenin girişinde II. Ferdinand, tahta Tanrı'nın izni ile seçildiğini belirttiğinden sonra üzerinde hükümlerinin olduğu toprakları tek tek sıralamıştır. Buna göre kendisi “*Bütün Romaluların Çarı, Almanya'nın, Macaristan'ın ve Çek Topraklarının, Dalmaçya'nın, Hırvatistan ve Slavonya'nın Kralı, Avusturya'nın Arşidükü, Burgandiya, Brabanta, Steiermark (Styria), Carinthia, Carniola Dükü, Moravya Mark Kontu, Lüksemburg, Yukarı ve Aşağı Silezya, Württemberg Voyvodası, Alsas, Şvabya Knezi, Habsburg, Tirol, Kyburg ve Gorica Kontu*”dur. Bu uzun unvan, içinde bir yandan gözdağı barındırırken diğer yandan Habsburg sınırlarının ve bu sınırlarından kurtulma arzusunda olan bölgelerin tanımlanmasını da yapmaktadır. Son kısmında ise Ulahlara bu Kanunnamenin hükümlerine uydukları sürece işledikleri arazilerden

16 Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Ferdinand'ın gönderdiği bu komisyona 6 Ağustos 1626 tarihinde verdiği talimatlar için bk.: *MSHSM-SHK*, 2: Çlan: LXXXVIII, 131-136. Bunun yanında, 20 Ağustos 1626 tarihli ek talimatları için bk.: *MSHSM-SHK*, 2: Çlan: LXXXIX, 136-138.

17 Ulah Kânûnnâmesi'nin (1630) Latincesi (*Statuta Valachorum*) için bk.: *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium: Acta Comititalia Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae = Hrvatski Saborski Spisi*, ur. Ferdo Šišić (Zagreb: Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1918), 5: 479-490; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, ed. Joannes Kukuljević-Aliter Bassani de Sacchi (Zagreb: Velocibus Typis Dris Ludovici Gaj, 1862), 1: 308-318. Ulah Kânûnnâmesi'nin (1630) Hırvatçası (*Vlaški Statuti*) için bk.: *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, ur. Drago Roksanđić, İredomir Višnjic (Zagreb: SKD Prosvjeta, 1999), 29-43; Boris N. Kršev, “Statuta Valachorum-Pravna Osnova Nastanka Vojne Granice-Krajine”, *Civitas*, 2 (2011), 136-146. Kršev, kanunnamenin 4. bölümünün 11. ve 12. maddelerini 10. maddenin içinde; 5. bölümünün 12. ve 13. maddelerini 11. maddenin içinde göstermiştir. Ayrıca bundan sonra *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium: Acta Comititalia Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae = Hrvatski Saborski Spisi* isimli eser metin içinde “*MSHSM-ACRCDS=HSS*” şeklinde kısaltılarak gösterilecektir.

18 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 2. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 480; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 309; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 30-31; Kršev, “Statuta Valachorum-Pravna Osnova Nastanka Vojne Granice-Krajine”, 137-138.

sorunsuz şekilde faydalanabileceklerinin güvencesi verilmiş; belgenin maddelerine uymayan Ulahların ise çok ağır şekilde cezalandırılacakları belirtilmiştir. Özgün belge, “*Roma tahtına on iki senedir, Macaristan ve bağlı olduğu ülkelerin tahtına on üç senedir, Çek topraklarının tahtına on dört senedir çıkmış olan II. Ferdinand’ın izniyle*”, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nun başkenti Regensburg’da yayımlandığı belirtilerek sona ermiştir.

2.1. Ulahların Yerel Temsilcilerinin Seçimleri ve Yetkileri

Kanunnameye göre Drava ve Sava nehirleri arasına yerleşen Ulahlar, teşekkül ettikleri her köyde kendi yargıçlarını (*ludex/sudoc*) veya knezlerini (*kenezius/ cnez*), bu görevi yerine getirebilecek yetenekli kişiler arasından seçme hakkına sahip olacaklardır. Knez seçimi, her yılın nisan ayında yani St. George Bayramı’ndan önce köy meclisi (*općina*) tarafından yapılacak; seçim bitince seçilen knez, köyün bağlı olduğu kaptanlığa bildirilecektir¹⁹. Knezler kendi kaptanlıklarındaki başyargıca -her kaptanlıkta bir başyargıç vardır- bağlı bulunacaktır²⁰. Knez görevine başlamadan önce yüce Tanrı, Meryem Ana ve Tanrı’nın bütün azizlerinin üzerine yemin edecektir. Bu yemin ile Monarşi’ye ve varislerine, generallerine ve başkaptanlarına sadık kalıp itaat edeceğini, devlete zarar verebilecek herhangi bir unsura ve geleneklere karşı yapılan suçları ortaya çıkaracağını ve bütün davalarda adil ve kendi yetki kapsamında karar vereceğini dile getirmişlerdir²¹.

Knezlere başta âsâyiş olmak üzere pek çok görev yüklenmiştir. Ulah köylerinin asâyişinden sorumlu olan knez²², kamu düzenine, ilerleme/kalkınmaya karşı suç işleyenleri ve ayrıca idam cezası suçunu işleyen failleri tutuklayıp bağlı bulunduğu başkaptanlığa teslim edecektir²³. Ayrıca hırsızlık yapanları²⁴, hafif suç işleyenleri yargılayacak, suçlu bulduklarını zindana atacak²⁵ ve bulunan çalıntı malları başyargıca iletacaktır²⁶. Knezin asâyişin dışında da köyün hanelerini, askerlerini ve yaşı on yedi yaş üzeri erkeklerin sayısını kayıt altında tutmak, her hane reisinin mecburi olarak on yedi yaş üzerindeki erkeklerin geçimini sağlamasını temin

19 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 1. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 480; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 308-309; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Āzdanje*, 30.

20 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 2. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 480; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 309; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Āzdanje*, 30-31.

21 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 10. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 481-482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 310-311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Āzdanje*, 33.

22 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 7. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 481; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 310; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Āzdanje*, 32.

23 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 3. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 480; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 309; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Āzdanje*, 31.

24 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 8. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 481; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 310; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Āzdanje*, 32.

25 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 4. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 480; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 309; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Āzdanje*, 31.

26 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 8. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 481; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 310; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Āzdanje*, 32.

etmek gibi birçok görevi vardır²⁷. Knez tüm bu görevleri yerine getirecek ve görevlerini kötüye kullanmayacak; herhangi bir davada ihanet ettiği ve suçlular ile işbirliği yaptığı ispat edilirse, derhal başyargıç ve yardımcıları tarafından görevinden alınacak ve kendisine kanun hükümlerine göre hak ettiği ceza verilecektir. Eğer knez idam cezasını gerektiren bir suç işleyecek olursa davası İç Avusturya Harb Şûrası tarafından görülecek, yargılama sürecinde ise görevine yeni bir knez atanacaktır²⁸.

Kanunları bilen Başyargıç/başknezin ve yetenekli sekiz yardımcısının seçimleri aynı knez seçimleri gibi senelik yapılacaktır. Her yılın mayıs ayında daha doğrusu St. George gününde, bir kaptanlığın tüm knezleri ve her köyün iki ya da üç büyüğü toplanıp başyargıç ve sekiz yardımcısını seçeceklerdir. Seçilen başyargıcın hukuki bir engeli yok ise seçimini Habsburg Monarşisi adına Varaždin Generali onayladıktan sonra göreve başlayacaktır. Başyargıç ve yardımcıları tekrar seçilmeleri durumunda ise Monarşi merkezinin onayı alındıktan sonra yeni dönemdeki görevlerine başlayabileceklerdir²⁹.

Başyargıç ve yardımcıları, kanunnamenin hükümlerine istinaden dava soruşturmalarının başında bulunarak yargılama görevini yerine getireceklerdir.³⁰ Buna göre başyargıç ve yardımcıları ağır suç (idam ile cezalandırılacak) işleyen failer hakkında soruşturma açıp onları yargılayacaklar, yargılama sonucu suçlu buldukları faileri ise İç Avusturya Harb Şûrası'na göndereceklerdir³¹. Bunlara ek olarak duruşma günlerini önceden belirleyecekler³² ve mahkemeye sunulan kanıtların hangisinin daha somut olduğunu tespit edeceklerdir³³.

Ulah ahalisinden birisi kamu düzenine, ilerlemeye (kalkınma) karşı ve idam cezası gerektirecek suçlardan birini işlerse knez tarafından tutuklanıp kendi bölgesinin başkaptanına teslim edilecektir. Başyargıç, sekiz yardımcısı ile derhal bu failer hakkında soruşturma açacak eğer bu failer suçlu bulunursa İç Avusturya Harb Şûrası'na yollanacaktır. Belirlenmiş hukuki düzene göre, bu suçlulara para cezası kesilmeyecek, malı ve mülküne devlet tarafından el konulmayacak sadece bedenî, cebri hizmet vs. gibi cezalar verilecektir³⁴. Hafif suç işleyenler

27 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 5. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 481; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 309-310; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 31-32.

28 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 7. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 481; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 310; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 32.

29 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 2. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 480; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 309; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 30-31.

30 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 2. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 480; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 309; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 30-31.

31 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 3. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 480; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 309; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 31.

32 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 2. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 33.

33 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 7. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 483; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 312; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 34.

34 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 3. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 480; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 309; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 31.

knez tarafından zindana atılacak ve bunlar yetkili kanunlara istinaden tutuklu yargılanacaklardır³⁵. Ulah ahalisinin knez, başyargıç ve yardımcılarının seçimleri için yapılan toplantıların dışında kendi iradeleri ile toplantı yapmaları ve meclis kurmaları yasaktır. Şayet böyle bir toplantıya ihtiyaç duyarlarsa bağlı buldukları generalden izin alarak yapacaklar; izin almadan yapmaları halinde ise idam cezasına çarptırılacaklardır³⁶.

Osmanlı sınır bölgelerinden gelen Ulahlar, Yukarı Slavon Askerî Serhâd'dinin kaptanlıklarından -Koprivnica, Križevci, Ivanić- herhangi birisine yerleşmek isterlerse ilk önce bölge başkaptanından izin alacaklardır. Herhangi bir Ulah, aynı kaptanlık bölgesindeki yerleşim yerini değiştirmek isterse, bağlı olduğu başyargıç, yardımcılarını ve knezi haberdar edecektir³⁷.

2.2. Ulahların Muhakeme Aşamaları

Ulah ahalisinin yargı/adli süreci ve sistemi hakkında detaylı bilgiler veren kanunnameye göre Yukarı Slavon Askerî Serhâd'dinin kaptanlıklarındaki mahkemeler her kaptanlığın başyargıç ve sekiz yardımcısı tarafından yönetilecektir³⁸. Başyargıç olmadığı zaman onun görevini en yakın yardımcısı yapacak, yardımcılarından ikiden fazlasının eksik olması durumunda ise mahkeme yapılmayacaktır³⁹. Bunun yanında mahkeme sırasında bir noterin hazır bulunması şarttır⁴⁰. Mahkeme başlamadan önce başyargıç, başyargıç yardımcısı, noter⁴¹ ve tanıklar⁴² yemin edeceklerdir. Yemin etmek için gerekli şart ise komünyon (Efkaristiya/ Communionem) olmaktır⁴³. Hukuki aksaklıkların dışında mahkeme günü kesinlikle ertelenmeyecektir. Mahkeme süreci basit ve normal sulh mahkemelerinin ilerleyişine uygun bir şekilde yürütülecektir⁴⁴.

35 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 4. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 480; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 309; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 31.

36 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 9. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 481; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 310; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 32.

37 *Statuta Valachorum*, 1. bölüm, 6. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 481; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 310; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 32.

38 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 1. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 33.

39 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 1. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 33.

40 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 1. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 33.

41 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 1. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 33.

42 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 7. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 483; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 312; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 34. Tanık, Sloven geleneklerine göre ant içmeyecek, yani sevdiği birinin hayatı üzerine değil, kanun geleneklerine göre ant içecektir.

43 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 8. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 483; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 312; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 35.

44 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 6. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 483; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311-312; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 34.

Başyargıç ve yardımcıları tarafından mahkeme günü önceden belirlenecek ve mahkemeden on beş gün önce sanık/zanlıya celp gönderilecektir⁴⁵. Mahkeme celp döneminin işleyişi bu usuller doğrultusunda olursa zanlı celpelere karşılık vermek zorundadır, aksi takdirde zanlıya celbe uyma zorunluluğu uygulamaz⁴⁶. Kendisine üç kez celp gönderilen zanlının duruşmaya katılmaması halinde dava dâvâcının lehine sonuçlanacak ve zanlıya para cezası kesilecektir.⁴⁷ Dava konusu olan suç, mahkemede enine boyuna incelenecek, hüküm ise sağlam delil/kanlılara dayandırılacaktır⁴⁸. Kanunnamenin hükümleri dışında kalan davaların yasal kararları ise krallık yasalarına göre verilecektir⁴⁹.

Mahkeme sonucunda verilen hüküm için temyiz/istinaf yolu açık tutulmuştur. Buna göre kararın verilmesinden sonraki on gün içinde zanlı, kararın yasa ve usul yönünden incelenmesi için temyiz başvuru hakkı vardır. Eğer zanlı bu on gün içinde temyiz başvuru hakkını kullanmazsa verilen hüküm geçerli sayılacaktır. Zanlı temyiz kararının resmî sürecini bir ay içinde başlatır ve sonraki iki ay içinde de bitirmek zorundadır. Mahkeme bu zaman zarfında bir şey yapılmadığı takdirde dava taraflarının temyiz kararını geri çektiklerini varsayarak, kararın infaz edilme sürecine geçecektir. Eğer taraflar temyiz haklarını kanunlara uygun şekilde yapmazlarsa para cezasına çarptırılacaklardır⁵⁰. Hüküm verildikten sonra hiçbir temyiz başvurusunda bulunulmaması durumunda ise on birinci günde knez, başyargıç veya başyargıç yardımcılarında biri suçu infaz edecektir. İnfazın uygulanışına güçlü bir direnç gösteren olursa İç Avusturya Harb Şûrası'na gönderilecek ve orada infaz gerçekleştirilecektir⁵¹.

Mahkeme masrafları için ise celp alıp mahkemeye gelen kişi, ilk celp mührü için elli, ikinci celp mührü için yüz, üçüncü celp mührü için yüz elli Macaristan kronu ödeyecektir. Dava sonunda suçluya para cezası kesilmesi durumunda suçlu bu tutarı üç taksitte tediye edecektir. Bu taksitlerden ilk ikisi başyargıç ve başyargıcın ilk iki yardımcısına, üçüncü taksit ise dâvâyı kazanan kişiye verilecektir⁵².

45 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 2. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 33. Bir kişiyi mahkemeye çağrı için toplam üç kez celp gönderilecektir.

46 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 3. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 34.

47 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 4. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 34.

48 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 6. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 483; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311-312; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 34.

49 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 6. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 483; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311-312; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 34.

50 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 9. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 483; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 312; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 34.

51 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 10. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 483; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 312; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 35.

52 *Statuta Valachorum*, 2. bölüm, 5. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 34. Ayrıca bu maddeyi 2. bölümün 5. maddesi desteklemektedir. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 482; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1:311; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 34.

2.3. Ulahların Mülkiyet Hakları: Kullanma, Yararlanma ve Tasarruf Yetkileri

Sava ve Drava nehirleri arasına yerleşmiş olan Ulahların mülkiyet hakkını kanunnamenin dokuz maddelik üçüncü bölümde belirlemiştir. Buna göre Ulahlar taşınır (menkul) ve taşınmaz (gayrimenkul) mallar üzerinde kullanma, yararlanma ve tasarruf yetkisine sahip olacaklardır. Bu yetkilere sahip olabilmeleri için ilk önce yerleşim yerlerinin (köy) daha sonra taşınmazların (gayrimenkul, tarla vb.) sınırları belirlenecektir⁵³. Taşınmazlarına komşularının tarlasının üzerinden geçmeden ulaşamayan Ulahlara geçit hakkı verilecektir. Geçit hakkını yürüme, at ve at arabası ile yapacaktır. Geçit yolu saptanmasında ve yolun kullanılması sırasında komşuluk hukuku ilkeleri gözetilerek komşunun taşınmasına en az zarar vermeye özen gösterilecektir⁵⁴. Başka birinin malını mülkünü, sözleşmeye ve malikin iradesi dışında kullanan herkes, mahkemenin vereceği adil tanzim kararına istinaden sebep olduğu zararı karşılayacaktır⁵⁵.

Ulahların taşınır (menkul) ve taşınmaz (gayrimenkul) mallar üzerindeki tasarruf yetkileri konusunda çok geniş ayrıcalıklar verilmiştir. Buna göre malik evini, tarlasını, biçilmemiş tahılı, herhangi taşınabilir malını satabilir, bağışlayabilir ve para karşılığında rehine bırakabilir. Tasarruf işlemlerini knez ya da iki veya üç şahidin huzurunda yapmak zorundadır. Ola ki ilerleyen zamanlarda tasarruf işlemleri konusunda ihtilaflar çıktığında iddialarını bu şahitler sayesinde ispatlayabilecektir. Bundan dolayı şahitsiz yapılan her tür tasarruf işlemi geçersiz sayılacaktır⁵⁶.

Ulahlara tanınan tasarruf işlemlerinden biri de rehin alma ve verme hakkıdır. Bu bilgi ekseninde malik kendisine ait taşınır/taşınmaz malını para karşılığında rehin bırakabilecektir. Aldığı borcu vaktinde ödemezse, alacaklının talebiyle knez borçluyu uyaracak, borçlu en geç üç ay içinde borcunu ödeyecektir. Bu süre zarfında da borç ödenmezse knez ve köyün iki ya da üç büyüğü rehin bırakılan malın değerini belirleyip ve satışa çıkaracaklardır. Satış sonucunda elde edilen miktarla da borç faiziyle ödenecektir⁵⁷.

Yukarı Slavon Askerî Serhâd'dinin Ulah yerleşimcilerine kanunname ile ticaret yapma hakkı verilmiştir. Buna göre, Ulahlar Monarşi'nin geçerli kanunları çerçevesinde hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan öküz, at, inek, koyun, keçi, domuz, şarap ve tahıl gibi ticari malları ihraç ve ithal edebileceklerdir⁵⁸.

Ulah hanelerinin ibkâsı sınır savunmasına asker sağlamak için çok önemlidir. Kanunname

53 *Statuta Valachorum*, 3. bölüm, 1. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 483; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 312; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 35.

54 *Statuta Valachorum*, 3. bölüm, 4. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 484; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 313; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 36.

55 *Statuta Valachorum*, 3. bölüm, 6. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 484; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 313; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 36.

56 *Statuta Valachorum*, 3. bölüm, 2. ve 3. maddeler. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 483-484; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 313; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 35-36.

57 *Statuta Valachorum*, 3. bölüm, 5. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 484; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 313; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 36.

58 *Statuta Valachorum*, 3. bölüm, 9. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 484-485; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 313-314; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 37.

bu bağlamda çocuğu olmayan bir Ulah ailesinin reisinin ölmesi halinde aileyi en büyük erkek kardeşin ya da en yakın erkek akrabanın idame ettirmesi bildirilmiştir. Ölen kişi geride dul kadın ve çocuklar bırakırsa bu ailenin reisi dul kadın olacak ve bu ailenin geçimlerini konusunda diğer aile büyükleri yardımcı olacaklardır⁵⁹. Ailenin ekonomik devamlılığının sağlanması Ulah hanelerin ibkâsını sağlayacak etkili olan koşullardan birisidir. Bu bilgi ekseninde Habsburg Monarşisi, Ulah ahalisine ölümlerinden sonra bütün mal varlıklarını veya muayyen mallarını gerçek veya tüzel şahıslara mülkiyetlerini devretme hakkı/vasiyet hakkı tanımıştır. Vasiyet tek taraflı bir hukuki işlemdir ve bu özelliğinden dolayı rücu edilememektir. Bunun yanında vasiyet oluşturulduğunda ya da bir hukuki işlem yapıldığında varislerden biri veya bir başkası vasiyetin ya da işlemin geçerliliğini sorgulamaması için vasiyetnameler daima knez ve dört ya da beş şahit huzurunda yapılacaktır. Şayet vasiyetin oluşturulduğu yerde papaz bulunur ve onun huzurunda vasiyet oluşturulursa gerekli olan şahit sayısı iki ya da üç olacaktır. Papazın olmadığı zaman ise yerine bir noter ya da iki şahit getirilecektir⁶⁰. Ailenin en küçük çocuğu cinsiyeti ne olursa olsun mirastan eşit pay alacaktır⁶¹.

2.4. Ulahların İşledikleri Özel ve Genel Suçların Cezai Uygulamaları

Hırsızlık, mala zarar verme, konut dokunulmazlığı, yaralamalı ve ölümcül kavgalar, zina suçlarının unsurlarını, nitelikli hallerini ve cezaya etki eden sebeplerinin yasal düzenlemelerini gerçekleştiren kanunname, yeni bir ceza hukuku anlayışı yaratmıştır. Bu suçlara ait tüm dava ve işler, kaptanlık yerel mahkemelerince bakılacaktır. Mal varlığına karşı işlenen suçlardan biri olan hırsızlık suçunu işleyen kişi, suçun konusunu oluşturan malın değerinin azlığı ve çokluğuna göre ceza alacaktır. Buna göre, çalınan malın değeri 30 Macaristan kronusundan az olan herhangi bir hırsızlık suçu veya çalınan malın değeri 20 Macaristan kronusundan az olan haneye tecavüzlü bir hırsızlık suçu işleyen fail, zincirlenme cezasına çarptırılacak ya da kamuya yararlı işte çalıştırılacaktır⁶². Bununla birlikte, biri art arda iki ya da üç kez hırsızlık suçunu işlerken suçüstü yakalanırsa ve yaptığı tüm hırsızlıklardan çaldığı malın değeri 40 Macaristan kronusundan fazla olursa İç Avusturya Harb Şûrası'na teslim edilecek ve orada cismani cezaya çarptırılacaktır⁶³. Bunların yanında, fail, mağdurdan tehdit ve cebir kullanarak bir şey çalarsa en az 4 en fazla 10 Macaristan kronu para cezası ödeyecektir. Ola ki, bu zorla yaptığı hırsızlık sonucunda mağdur ölümcül yaralanmaya maruz kalırsa daha yüksek bir para cezası ödeyecektir ama bu da en fazla 17 Macaristan kronusu olacaktır. Failin zararı

59 *Statuta Valachorum*, 3. bölüm, 8. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 484; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 313; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 37.

60 *Statuta Valachorum*, 3. bölüm, 7. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 484; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 313; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 36.

61 *Statuta Valachorum*, 3. bölüm, 8. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 484; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 313; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 37.

62 *Statuta Valachorum*, 4. bölüm, 1. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 485; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 314; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 37.

63 *Statuta Valachorum*, 4. bölüm, 2. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 485; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 314; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 37.

karşılayamayacağı anlaşıldığında adli para cezası, hapis cezasına, kamuya yararlı işte çalışma vb. bir cezaya çevrilecektir⁶⁴.

Mülkiyet hakkının korunması için mala zarar verme suçlarında da düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamda herhangi sahipli bir hayvan başkasının taşınır ve taşınmaz malını kısmen veya tamamen zarar vermesi durumunda, mağdurun hasar maliyeti komşuları tarafından belirlenecek ve bu maliyet hayvanın sahibinden tahsil edilecektir. Zararı karşılaşmıyca kadar mağdur, sahipli hayvanı rehin tutabilme hakkına sahiptir⁶⁵. Mağdur hasar maliyetinin ödenmesinden sonra sahipli hayvanı elinde tutmaya devam ederse, hayvan sahibine hayvanın kullanımına karşılık olarak para ödemek zorundadır⁶⁶. Bunun yanında mağdur, hasara sebep olan sahipli hayvanı öldürür, işe yaramayacak hale getirir veya değerinin azalmasına neden olursa, hasar maliyeti kendisine ödendikten sonra, hayvanın sahibinin gördüğü zararı karşılayacaktır. Sahipli hayvanı öldürdüğü veya işe yaramaz hale getirdiği için de -kötü niyetli davranmasından dolayı- ayrı bir ceza ile cezalandırılacaktır⁶⁷.

Monarşi kanunname ile Ulahların vücut dokunulmazlığını ve beden bütünlüğünü korumak istemiştir. Bu bilgi ekseninde bir Ulah, eğer başka bir Ulah'ın vücut dokunulmazlığını ihlal eden kasten yaralamalı bir kavga ya da tartışmaya karışır, mağdurun durumuna göre en az 5 en çok 10 Macaristan krunası para cezası ile cezalandırılacaktır. Bunun yanı sıra suçlu, yaralanan mağdurun doktor ile ilaç masraflarını ve gördüğü zararı karşılayacaktır. Kan dökülmeyen kavgaların suçlusu en fazla 0,5 (yarım) en çok 4 Macaristan kronu para cezası ödeyecektir. Eğer kavgayı yönelten, cesaretlendiren ve teşvik eden bir kişi varsa, bu azmettirici en fazla 3 Macaristan kronu para cezasına çarptırılacaktır. Mahkeme, dördüncü bölümün üçüncü maddesine istinaden gerekli gördüğü zaman bu cezaları suçun ağırlığı ölçüsünde cismani cezalara çevirebilecektir⁶⁸. Bu tür kavgalar ve ihtilaflarda mağdur, suçludan şikâyetçi olmazsa, başyargıç yine de suçlulara karşı resmi bir soruşturma başlatacak ve işlenen suçun ağırlığı ölçüsüne göre devam ettirecektir⁶⁹.

Kanunname, Ulah ahalisinin en temel kurumu olan ailenin sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için, aile üyelerinin gerek kendi içlerindeki gerekse toplumla olan ilişkileri bazı kurallar çerçevesinde belirlenerek bir anlamda sınırlandırılmıştır. Buna göre yaramaz, asi

64 *Statuta Valachorum*, 4. bölüm, 3. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 485; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 314; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 38.

65 *Statuta Valachorum*, 4. bölüm, 4. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 485; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 314; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 38.

66 *Statuta Valachorum*, 4. bölüm, 5. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 485; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 314; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 38.

67 *Statuta Valachorum*, 4. bölüm, 6. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 485; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 314; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 38.

68 *Statuta Valachorum*, 4. bölüm, 7. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 486; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 315; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 38-39.

69 *Statuta Valachorum*, 4. bölüm, 8. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 486; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 315; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 39.

ve ailesine karşı ağır suç işleyen erkek çocuk, zindana atılma⁷⁰ vb. cezalara çarptırılacaktır. Eğer yargıç erkek çocuğun işlediği suçun ağır olduğunu karar verirse, onu İç Avusturya Harb Şûrası'na gönderecektir. Erkek çocuk, ailesine karşı işlediği suçun ölçüsü hafifse ve ebeveynleri şikâyetçi olmazsa yargılanmayacaktır⁷¹. Ulah ailelerinin korunması ve toplumsal huzurun sağlanması için zina fiilini işlemek suç olarak nitelendirilmiştir. Suçüstü zina yaparken yakalanan kişi, ceza olarak birkaç gün zincirlenecek ya da kamuya yararlı bir işte -sadece ekme ve su verilerek- çalıştırılacaktır⁷².

2.5. Ulahların Askerî Yükümlülükleri

Habsburg Monarşisi askerî devrimin gelişimine yön veren birçok kırılma noktasının yaşandığı 17. yüzyılda, kolonyal kaynakları sınır savunmasının güçlenmesinde etkin bir şekilde kullanmak istemiştir. Ulah ahali de Habsburg Monarşisi'nin serhâdindeki varlık nedenlerinin ordu/ askerlik olduğunu bildikleri için Viyana yönetiminden özel imtiyazlar istemişler ve almışlardır⁷³. Bu bakımdan serhâdde kimi zaman ücretli asker olmuşlar kimi zaman da kendi istekleriyle ücret almadan bölgenin savunmasına katkı sağlamışlardır. Ücretli asker olarak görev yapan Ulahlar, Monarşi'nin askerî hukukuna tabi oldukları için her açıdan askerî idareye bağlı olarak görevlerini sadık bir şekilde yapacaklardır⁷⁴. Ücretli Ulahların maaşları, düzenli bir şekilde her bölgenin voyvodası tarafından, yasalara ve kadim aletlere göre verilecektir⁷⁵. Voyvoda en iyi, en efendi, hiçbir suçla bulaşmayan askerler arasından seçilecektir. Voyvodanın herhangi bir suç şüphesi altında bulunduğu olay, kaptan ya da kaptan yardımcısı (*potkapetan*) ve onların askerî memurları tarafından oluşturulan bir komisyonca araştırılacaktır. Bu araştırma komisyonunda daima üç ya da dört voyvoda bulunacaktır. Komisyon, voyvodanın işlediği suçun niteliğine göre ya kendisi bir ceza verecek, ya da voyvodayı İç Avusturya Harb Şûrası'na gönderecektir⁷⁶.

Voyvodanın yönetimindeki *haramiyalardan* (haramija/haraminçî/hafif silahlı piyade) biri herhangi bir olayda suçlu veya şüpheli durumuna düşerse, bu kişi kaptan (*kapetan*) ya da kaptan yardımcılarını (*potkapetan*), askerî memurlar ve üç voyvoda oluşan bir komisyon huzurunda sorgulanacaktır. İşlenen suç daha az cezayı gerektiren nitelikteyse hükmü komisyon

70 Kanunnamenin 4. bölümünün 12. maddesine göre Zindancı başı bir mahkûm başına 25 Macaristan kronusu alacaktır. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 486; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 315; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 40.

71 *Statuta Valachorum*, 4. bölüm, 10. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 486; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 315; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 39.

72 *Statuta Valachorum*, 4. bölüm, 9. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 486; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 315; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 39.

73 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 7. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 488; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 317; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 41.

74 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 1. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 487; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 316; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 40.

75 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 6. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 487; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 316; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 41.

76 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 2. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 487; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 316; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 40.

verecek; daha ağır cezayı gerektiren nitelikteyse *haramiya* İç Avusturya Harb Şûrası'na sevk edilecektir⁷⁷. Voyvoda, *haramiyalar* ve diğer ücretli askerler arasında arazi ve diğer taşınmaz mallar konusunda herhangi bir kavga veya tartışma çıkarsa, olay büyümeden uygun bir şekilde soruşturacak ve sona erdirecektir⁷⁸. Vefat eden ya da mahkeme kararıyla görevden alınan voyvodanın, sancaktarın (bayraktar) veya herhangi bir askerî memurun yeri, köy meclisinin aday gösterdiği biri tarafından doldurulacaktır⁷⁹.

Bölgeye yerleşmiş diğer Ulahların tamamı da askerî yükümlük altına alınmışlardır⁸⁰. Buna göre, Osmanlı akınlarına karşı Habsburg sınır savunmasını -Koprivnica, Križevci, Ivanić kaptanlıklarında- kuvvetlendirmek için sürekli olarak nöbet tutarak Hristiyan âleminin topraklarını koruyacaklardır⁸¹. Monarşi tarafından paramiliter milis kuvvet olarak kullanılan bu Uhlara birtakım ayrıcalıklar verilmiştir⁸². En önemli elde ettikleri ayrıcalık ise askerî yönetim altına girerek feodal yükümlülükten kurtulmaları olmuştur. Buna ek olarak kendilerine şimdiye kadar yaptıkları gibi tüfek/mermi tozu ve küçük toplar yapmaları için eşit ölçüde, zamanında ve yeterli miktarda kurşun madeni dağıtılacaktır⁸³. Ücretli asker olup olmamasına bakılmaksızın Ulah ahalisinin tamamı, her yıl Drava ile Sava arasındaki bölgede bulunan ormanların -bitkilerini biçmek, yollarını açmak gibi- bakımlarından sorumlu olacaklardır. Ormanların bu bakımlarını yapılırken savunma güvenliği tedbirini elden bırakmamak için kalelerde yeterli sayıda ücretli Ulah askerî kalacaktır⁸⁴. Bundan başka Ulahlar, sınır savunmasının güçlendirilmesi için mevcut kalelerin güçlendirilmesi ve yeni kalelerin inşasında yardım edeceklerdir⁸⁵. Bu görevleri yerine getirmeyen her Ulah, en kısa sürede Monarşi merkezine ya da Varaždin Generaline bildirilecektir⁸⁶.

Habsburg Askerî Serhâd'dine herhangi bir saldırı ya da büyük bir askerî harekât yapılırsa kaptanlıklardaki tüm Ulahlar, on sekiz yaşından küçük genç erkekler dâhil olmak üzere,

77 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 3. madde. Bk.: MSHSM-ACRCDS=HSS, 5: 487; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 316; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kričičko Izdanje*, 40.

78 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 4. madde. Bk.: MSHSM-ACRCDS=HSS, 5: 487; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 316; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kričičko Izdanje*, 41.

79 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 5. madde. Bk.: MSHSM-ACRCDS=HSS, 5: 487; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 316; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kričičko Izdanje*, 41.

80 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 10. madde. Bk.: MSHSM-ACRCDS=HSS, 5: 488; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 317; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kričičko Izdanje*, 42.

81 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 10. madde. Bk.: MSHSM-ACRCDS=HSS, 5: 488; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 317; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kričičko Izdanje*, 42.

82 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 7. madde. Bk.: MSHSM-ACRCDS=HSS, 5: 488; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 317; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kričičko Izdanje*, 41.

83 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 13. madde. Bk.: MSHSM-ACRCDS=HSS, 5: 489; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 318; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kričičko Izdanje*, 42.

84 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 7. madde. Bk.: MSHSM-ACRCDS=HSS, 5: 488; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 317; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kričičko Izdanje*, 41.

85 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 8. madde. Bk.: MSHSM-ACRCDS=HSS, 5: 488; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 317; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kričičko Izdanje*, 41.

86 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 9. madde. Bk.: MSHSM-ACRCDS=HSS, 5: 488; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 317; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kričičko Izdanje*, 41.

toplu şekilde hızlıca askerî birliklere katılacaklar ve canları pahasına mücadele edeceklerdir. Kânûnnâme sayesinde generalin gönderdiği emir ile iki-üç saat içinde tam teçhizatlı olarak 6.000-7.000 Ulah askerî belli bir yerde toplanacaktır⁸⁷. Ücretli Ulah askerleri Osmanlılara karşı Yukarı Slavon Askerî Serhâd'dinin dışında bir bölgeyi savunurlarsa ilk 14 gün; Yukarı Slavon Askerî Serhâd'dinin içinde ama kendi kaptanlıklarının dışında bir bölgeyi savunurlarsa ilk 8 gün ücret almayacaklardır. Bu sürelerin dışındaki zaman dilimi için kendilerine normal maaşları üzerinden ödeme yapılacaktır⁸⁸.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Habsburg Monarşi tarafından 17. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı topraklarından kendi serhâddine göç etmiş Ulah ahalisine, fiili arazi mülkiyeti, vergilerden muafiyet ve özerk yönetimi kapsayan imtiyazların verildiği üç temel kanunname -diğer ikisi II. Rudolf'un 1608 tarihli ve II. Ferdinand'ın 1627 tarihli kânûnnâmeleri- çıkarılmıştır. 1630 tarihli Ulah Kanunnamesi ile II. Rudolf (1575-1612) ve Matthias'ın (1612-1619) tarafından Slavonya Krallığı'nın topraklarında iskân ettirilmiş olan Ulah ahalisi kendi beka ve güvenliklerini koruyabildikleri gibi bütün Hristiyan vatanını korumaya devam etmişlerdir. Ulah ahalisi, kanunname hükümlerine uyar, barış ve savaş dönemlerinde bu hükümler çerçevesinde bir yaşam sürerler ise, bir yandan varlıklarını/haklarını askerî hizmetler ve kahramanlıklar karşılığında koruyabilecekler, diğer yandan ise kendi aralarında adaleti ve disiplini de yüksek seviyede tutabileceklerdir.

Tüm bu hükümler ağına uzaktan baktığımızda, Ulahların özerkliklerinin -askerlik karşılığında ücretsiz toprak mülkiyetinin yönetimine sahip olmaları- tanımlandığını ve güvence altına alındığını görüyoruz. Siyasi erki elinde tutan II. Ferdinand, Ulah ahalisinin yerel otoritelerini seçmelerine izin vererek sivil işlerinde kendi öz yönetimlerini düzenlemelerini sağlamıştır. Her bir Ulah köyüne bir knez/yargıç, her bir kaptanlığa bir başyargıç seçimle işbaşına gelecektir. Başyargıç ve sekiz yardımcısı ile Ulah ahalisinin Varaždin Generaline bağlı bir sivil otoritesini oluşturmuşlardır. Böylelikle Ortodoks Ulahların yerel yargı yetkisi (Hırvat Saboru'nun) yerine Viyana'nın/merkezin yargı yetkisine kademeli olarak bağlandıklarını söyleyebiliriz. Monarşi yönetimi kanunnameyi yürürlüğe koyarak bir yandan Ulah ahalisinin yerel soyluların hâkimiyetine girme olasılığını tamamen ortadan kaldırırken diğer yandan soyluların iktidarına büyük bir darbe indirmiştir. Çünkü Hırvat-Slavon soyluları kendilerine ait eski topraklara yerleşmiş olan Ulahları feodal yükümlük altına alamadıkları için eski toprakları üzerindeki hâkimiyetlerini de yitirmişlerdir. Kanunname, içerik bakımından toprak mülkiyetine/sahipliğine ilişkin usul ve esasları içermediği için Hırvat-Slavon soylularının sert tepkilerine maruz kalmıştır.

Yukarı Slavon Askerî Serhâd'dinin mekânsal tanımını yapan kanunname, teorik olarak Sava ve Drava nehirleri arasında bulunan her Ulah köyünü içine almasına rağmen pratik olarak

87 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 11. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 488; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 317; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 42.

88 *Statuta Valachorum*, 5. bölüm, 12. madde. Bk.: *MSHSM-ACRCDS=HSS*, 5: 488; *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*, 1: 317; *Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*, 42.

kapsadığı alanı açıkça belirtmemiştir. Her şeyden önce, Ban ve Sabor'un idaresi altındaki Hırvat-Slavon Krallığı'nın toprakları üzerindeki Ulah yerleşim yerlerini kapsamamasından dolayı çeşitli ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Çünkü bu bölgelerde yaşayan Ulah ahalisi ve hatta diğer yerli nüfus da kanunname ayrıcalıklarından yararlanmak istemiştir. Monarşi yönetimi, bu belgenin hükümlerinden yararlanacak/yararlanamayacak Ulahların ayrımını birçok kez denemesine rağmen hiçbir zaman yapamamıştır. Böyle bir sonuç ise Yukarı Slavonya Askerî Serhâd'dinin Hırvat-Slavon Sabor'u ve Ban'ının egemenlik yetkisinden ayrılma sürecinin hızlanmasına sebep olmuştur.

Devlet ve nüfus arasındaki ilişkileri yeni bir zemin üzerinde inşa etmenin fırsatını veren bu tür kanunnameler, neredeyse her zaman, Ulahlara yeni haklar vermek yerine atalarından kendilerine intikal eden hak miraslarını doğrulamıştır. Monarşi, savunma sisteminin güçlenmesi konusunda bu Ulahlardan istifade etmiştir. Acil seferberlik durumunda on yedi yaş üzerindeki her bir Ulah erkek, askerlik hizmetini yerine getirmek için silahaltına alınmıştır. Bu şekilde Monarşi, hem yerel soylulara muhtaç olmadan ihtiyaç duyduğu zamanda askerî yardım ve destek rezervi olacak bir havuz oluşturmuş, hem de mevcut askerî harekâtları güvence altına almıştır. Sonuç olarak devletin askerî kaynaklarının dizginleri yavaş yavaş merkezi iktidarın hizmetine verilmek suretiyle önemli bir adım atılmıştır. Devletin gücünün üstünlüğünü simgeleyen bu belge, bir mekanizma haline getirilmek istenen idari sistemin tam anlamıyla kendisidir.

Teşekkür: Bu araştırmanın temeli olan Ulah Kanunnamesi'nin (1630) orijinalini göstermesi ve kişisel bilgilerini paylaşmasından dolayı Hırvat Tarihi Müzesi'nin (*Hrvatski Povijesni Muzej*) birinci el belge koleksiyonunun (*Dokumentarna Zbirka I.*) danışmanı, tarih ve arkeoloji profesörü (*profesor povijesti i arheologije*) Ela Jurdana'ya ve önerilerinden dolayı Prof. Dr. Fatih Yeşil'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca proje desteğinden dolayı Türk Tarih Kurumu'na müteşekkirim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu makale, Türk Tarih Kurumu'nun 001.nolu "Osmanlı-Habsburg Mücadelesinde Hırvatistan'ın Rolü (1606-1683)" isimli projesinin desteği ile kaleme alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This article has been written with the support of Turkish Historical Society's project numbered 001, named "The Role of Croatia in the Ottoman-Habsburg Struggle (1606-1683)".

Kaynaklar/References

A. Arşiv Belgeleri

1. Yayımlanmamış Arşiv Belgeleri

- Avusturya Devlet Arşivleri (OeStA: Österreichisches Staatsarchiv), Viyana Harp Arşivi (KA: Kriegsarchiv)
 İç Avusturya Harb Şûrası (İÖ.HKR: Inner Österreichischer Hofkriegsrat, Akten)
 İÖ.HKR, Akten, Karton (Faszikel) 6: Croatica, 1599-VII-I.
 İÖ.HKR, Akten, Karton (Faszikel) 6: Croatica, 1599-VII-I.
 İÖ.HKR, Akten, Karton (Faszikel) 8: Croatica, 1602-IV-I.

2. Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

- Jura Regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae*. Urednici Joannes Kukuljević-Aliter Bassani de Sacchi. Zagreb: Velocibus Typis Dris Ludovici Gaj, 1862.
- Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium: Acta Comititalia Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae = Hrvatski Saborski Spisi*. 5 cilt. Urednici Ferdo Šišić. Zagreb: Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1918.
- Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium: Spomenici Hrvatske Krajine*. 3 cilt. Urednici Radoslav Lopašić. Zagreb: Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1884.
- Statuta Valachorum: Prilozi za Kritičko Izdanje*. Urednici Drago Roksanđić, İredomir Višnjčić. Zagreb: SKD Prosvjeta, 1999.

B. Araştırma Eserleri

- “Ban”, *Leksikografski Zavod Miroslav Krleža/Hrvatska Enciklopedija (LZMK/HE)*. LZMK/HE'nin internet üzerinden erişimi için bk.: <https://enciklopedija.hr/02.04.2020>
- Adamček, Josip. *Agrarni Odnosi u Hrvatskoj od Sredine XV do Kraja XVII Stoljeća*. Zagreb: Sveučilišna Naklada Liber, 1980.
- Cofek, Danijela. “Vojnokrajiške Institucije u Praksi: Slavonska Krajina 1578. Godine”, *Podravina X /19 (2011)*: 5-44.
- Holjevac, Željko ve Nenad Moačanin. *Hrvatsko-Slavonska Vojna Krajina i Hrvati pod Vlašću Osmanskog Carstva*. Zagreb: Leykam international, 2007.
- Kaser, Karl. *Slobodan Seljak I Vojnik: Rana Krajiška Društva (1545-1754)*. Zagreb: Naprijed, 1997.
- Klaić, Nada. *Društvena Previranja i Bune u Hrvatskoj u XVI i XVII Stoljeću*. Beograd: Izdavačko Poduzeće Nolit, 1976.
- Kršev, Boris N. “Statuta Valachorum-Pravna Osnova Nastanka Vojne Granice-Krajine”, *Civitas 2 (2011)*: 129-148.
- Moačanin, Fedor. “Organizacijske Strukture Vojne Krajine do Sredine 18. Stoljeća”, *Arhivski Vjesnik 34/35 (1992)*:157-163.
- Moačanin, Fedor. *Radovi iz Povijesti Vojne Krajine*. Priredila Nataša Štefanec. Zagreb: Srpsko Kulturno Društvo, 2016.

- Regele, Oskar. *Der Österreichische Hofkriegsrat, 1556-1848*. Wien: Druck und Verlag Österreichischen Staatsdruckerei, 1949.
- Rothenberg, Gunther Erich. *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747*. Urbana: The University of Illinois Press, 1960.
- Rothenberg, Gunther Erich. *The Military Border in Croatia 1740-1881: A Study of an Imperial Institution*. Chicago: The University of Chicago Press, 1966.
- Schulze, Winfried. *Landesdefension und Staatsbildung: Studien zum Kriegswesen des Innerösterreichischen Territorialstaates (1564-1619)*. Wien-Köln-Graz: Böhlau, 1973.
- Solak, Mehmet. *Sınırların Hapsettiği Tarih: Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Hırvat Askeri Sınır Bölgesi'nin Örgütlenmesi (1553-1664)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi 2018.
- Stallaerts, Robert. *Historical Dictionary of Croatia*. Lanham, Toronto, Plymouth: The Scarecrow Press, 2010.
- Štefanec, Nataša. *The Diet in Bruck an der Mur (1578) and the Estates on the Croatian, Slavonian and Kanisian Military Border*. Doktorska Disertacija, Central European University, 2004.
- Yeşil, Fatih. *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2011.

A General Review of Scientific Studies Carried Out in Turkey Relating to History of India

Türkiye’de Hindistan Tarihi Üzerine Yapılan Bilimsel Çalışmalara Dair Genel Bir Değerlendirme

H. Hilal ŞAHİN¹

ABSTRACT

Studies on India in Turkey began with the establishment of the Chair of Indology in 1936 within the structure of the Faculty of Language, History and Geography at Ankara University (DTCF) under the guidance of Mustafa Kemal Atatürk. Walter Ruben (1899-1982), the founder of this chair, carried out several studies in the field of Indian literature and history by making great contributions to developing Indology in our country, with the identification and evaluation of sections about Turks in Indian sources. Built on a strong foundation, this field of science provided that a great deal of scientific treatises were presented in the light of Indian sources at great effort by Indologists and historians such as Abidin İtil and Kemal Çağdaş, who had raised been following Ruben. In this regard, studies that are carried out in Turkey on the Turkish period which has left its mark on India are continuing in the context of Indian studies. Therefore, this study aims to evaluate general studies particularly carried out in the area of the History of Turks in India in Turkey and also to present the translated works made in this area, Turkish studies, dissertations for Higher Education and the relevant articles. In the study, we made some determinations and suggestions for the relevant area and we used explanations, comparisons and sampling methods.

Keywords: India, Indian, Indian Turkish History, mughal, baburids, Indology

ÖZ

Türkiye’de Hindistan ile ilgili araştırmalar Mustafa Kemal Atatürk’ün öncülüğünde 1936 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (DTCF) bünyesinde Hindoloji kürsüsünün kurulmasıyla başlatılmıştır. Bu kürsünün kurucusu Walter Ruben (1899-1982), ülkemizde Hindoloji alanının gelişmesine büyük katkılar sunarak Hint kaynaklarında yer alan Türklerle ilgili bölümlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi ile Hint edebiyatı ve tarihi alanında pek çok araştırmalar gerçekleştirmiştir. Temeli sağlam bir şekilde atılan bu bilim dalı; Ruben’den sonra yetişen Abidin İtil, Kemal Çağdaş gibi Hindolog ve tarihçilerin büyük çabalarıyla Hint kaynakları ışığında pek çok bilimsel eserler ortaya konulmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Hindistan’a damgasını vuran Türk dönemi hakkında da Türkiye’de yapılan çalışmalar Hindistan araştırmaları bağlamında devam etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmamız bilhassa Türklerin Hindistan’daki Tarihi

*Corresponding author/Sorumlu yazar:

H. Hilal Şahin (Asst. Prof. Dr.),
Giresun University, Faculty of Science and
Literature, Department of History,
Giresun, Turkey
E-posta: hilalcaaglayan@yahoo.com,
hilal.sahin@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3192-4658

Submitted/Başvuru: 31.08.2019

Revision Requested/Revizyon Talebi:
14.10.2019

Last Revision Received/Son Revizyon:
05.11.2019

Accepted/Kabul: 10.11.2019

Published Online/Online Yayın: 31.01.2020

Citation/Atf: Şahin, H. Hilal. "A General Review of Scientific Studies Carried Out in Turkey Relating to History of India." *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 231-268.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.682780>

üzerine Türkiye’de yapılan çalışmaları genel olarak değerlendirmeyi amaçlamış olup bu sahada yapılan çeviri eserleri, Türkçe çalışmaları, Yüksek öğretim tezlerini ve ilgili makaleleri de ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmada saha ile ilgili tespitler ve önerilerde bulunulmuş olup yöntem olarak açıklama, karşılaştırma ve örnekleme metotları kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hindistan, Hint, Hindistan Türk Tarihi, mughal, babürlüler, Hindoloji

1. Introduction

“We have brought a new religion to Hind; we have presented a new language. We are the Baburids, we are Ekber. The West has learned from us the important tales of Hind. The Hümâyunnâme is translated into all the languages of Europe. We do not recognize India. We don't recognize it despite the three large volumes of history books by Hikmet Bayur”
Cemil Meriç¹

The purpose of this article is to make some observations and evaluations of studies carried out on Indian history and culture in Turkey. However, we do not aim to cover the complete bibliography on this topic. Rather, we want to reach some conclusions, highlighting only certain publications on Indian Turkish history, as part of a Turkish Worlds studies in Turkey.

India, having one of the earliest and richest civilizations of the world has had an impact on world history, culture and civilization with its rich and rooted culture, and has become an ageless center of interest for centuries for people with its ancient past. Therefore, India is a civilization that has attracted the attention of the entire world throughout civilization history, experienced continuous invasions and that has, however, achieved its richness by engulfing the cultures into it, instead of further disappearing in the face of each new invasion. Through the dynamics of this cultural heritage, India has always been able to keep its existence alive on its path from the past to the future.

Turks had important roles in Islamizing India and developing Indian-Islamic culture and civilization. Great Islamic scholars living in this region and all works by them went in parallel with each other due to the existence of Muslim-Turkish states. In addition, the most important issue which attracted the attention of travellers who came to India, is Indian-Turkish architecture. The Urdu language, Turkish words in Hindi languages and the presence of independent Muslim states (Pakistan, Afghanistan and Bangladesh) on the peninsula are also manifestations of Turks' impact on and permanence in the region, as well.

Even though Turks had been seen from the first ages in India, the arrival of Islamism into India started with the conquests of Sindh by Muhammad-Bin-Qasim during the Umayyad period. But, the permanence of Islamism in the region started with the Muslim-Turkish Ghaznavid State (1001-1187) and it continued until the Baburid State (1526-1858) handed over the domination of the region to the British. Muslim domination here continued from the 12th century to the 19th century and in this context, sovereignty was administered by Turkish states and almost all religious, scientific, architectural, cultural and social activities were developed thanks to the said Muslim-Turkish states. It should be accepted that each socio-cultural heritage in India is a product by the Indian and the Turkish-until British invasion - when it is thought that “India is mother and

1 Cemil Meriç, *Hint Edebiyatı (Indian Literature)*, (İstanbul: Dönem Yayınları, 1964), 7–8.

one of two children is Turks, other is Indians” as Mahathma Gandhi (1869-1948) had stated.² In this context, examining Turks’ position in Indian history is of importance. In respect of hereof, the mention of India in Turkish historiography is worthy of note in terms of both the subject and examination area.

Based on this, our study includes our suggestions and determinations as well as giving a place to emphasize which works have presented the matter, addressing Indian history studies in Turkey, and to the situation of studies which were carried out in the field.

2. Studies on India (Indian) Studies in Turkey

Initial studies on India (Indian) in Turkey had been made in parallel with the development process of contemporary Turkish historiography and studies on areas through which Turks have spread throughout history had begun to be carried out in this context, based on the essential working principles of the Turkish Historical Society which had been founded particularly by Mustafa Kemal Atatürk in the early Republic period.

India (Indian) studies in Turkey had primarily two research directions. As also mentioned above, the first of these is the Indology field and this approach rather tended towards the linguistic elements on Indian culture & literature and determined the scientific scope of the field. Other approaches developed -particularly in historiography - and took as a goal to mention the military, political and human events of Indian history. In this context, again, to carry out research on the Turks’ domination period in the region on the axis of holistic Indian history has become the basic approach that has come to the forefront among the main interests of the field.

Studies on India (Indian) Studies in Turkey began with the establishment of the Chair of Indology³ in 1936 within the structure of Faculty of Language History and Geography at Ankara University under the guidance of Mustafa Kemal Atatürk. Walter Ruben⁴ (1899-1982), the founder of this department, carried out many studies in the field of Indian literature & history, by making great contribution in developing Indology field in Turkey, with the identification and evaluation of sections about Turks in Indian sources. Some of these are the studies titled *Eski Hint Tarihi* (Old Indian History), published in 1944 in Ankara and *Budizm Tarihi (History of Buddhism)*, published in 1947 in Ankara.

In his work titled as *Umumi Türk Tarihine Giriş (Introduction to General Turkish History)*, Zeki Velidi Togan, who brought a new approach to India (Indian) studies the field in Turkey, gave

2 Hanefi Palabıyık, “Hindistan Tarihinde ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler”, (Muslim Turks in Indian History and Indian Culture), *Ekev Akademi Dergisi*, 11/33 (2007), 67.

3 Indology is a gigantic-scale field of science, which is addressed within a lot of branches such as language, history, geography, anthropology, archaeology, art history, aesthetics and mythology etc.

4 Born in Hamburg, Walter Ruben, in his young age, took private Sanskrit lessons from Norwegian Indologist Sten Konow. After World War I, he completed his Indology education (study) under the supervision of Hermann Jakobi and H. Levelens in Berlin. He was appointed/assigned to Department Head of Indology at Santiago University in Chile in 1945. He returned to Germany in 1950 and worked as a teacher and administrator at various universities and academies. He died in 1982.

a place to Turkish states which had been established in the Southern Asian and Indian region of Turkish history. His research titled *Hatıralar (Memoirs)* proposes different approaches to India and Pakistan which lead to an increase in the interest to these places. The interest aroused by Togan in the field precipitated Indian-Turkish history studies in Turkey -the foundations of which were firmly laid on historical and cultural data- and studies in this field continued under the guidance of Abidin İtil⁵ who had was raised following Ruben.

In this context, Abidin İtil carried out a lot of studies in areas of language and literature in the above-mentioned field by maintaining his duty at the chair until 1975. Accordingly, he provided a lot of scientific treatises to be presented in the light of Indian sources with the great efforts by Indologists and historians, such as Kemal Çağdaş. Çağdaş is a leading character in the field of these Indian studies, with many studies on Indian culture & literature, including the work titled *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş (Introduction to Cultural History of Indian Ancient Age)*.⁶ The department of Indology is currently held by Korhan Kaya has many studies on Indian culture-literature.

We would like to state that, to research Turkish history and culture, an institute was established named *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (Institute of Research on Turkish Culture)*⁷ in 1961. One of the most important studies of the institute, *Guidebook of Turkish World* was published in 1976. It is the first Turkish book to contain systematically information on the geography, history and culture of the Turkish World. The work has the feature of a quite important source for Indian studies in that it gives detailed information on the periods of the Gaznavid State, Turkish-Indian Empire and its continuation and the Indian-Turkish Empire in India.

While studies on Indian history in Turkey were continuing, translations of studies presented in Western historiography began to be made into Turkish and this issue also contributed to the developing of Turkish-Indian Historiography.

Since our study will mainly bring studies about the Turkish period in India into the forefront, in this context, to present scientific studies on Indian history and culture to readers will be the main aim of our paper.

In Turkey, this field has been elaborated by academicians, historians, authors and researchers such as Zeki Velidi Togan, Y.Hikmet Bayur, Mübarek Galip, M. Fuad Köprülü, Halide Edip Adıvar, Halis Bıyıktay, Emel Esin, İsmail Hikmet Ertaylan, Tevfik Bıyıklıoğlu, Enver Konukçu, Salim Cönce, Dursun Ali Akbulut, Erdoğan Merçil, Vahdet Keleşyılmaz, Azmi Özcan, Hanefi Palabıyık, Ahmet Ocak, Mualla Uydu Yücel, Hayrunnisa Alan, Mehmet Tezcan, Ali Fuat Bilkan, S. Haluk Kortel, Erkan Türkmen, Aziz Ahmed, Cemil Kutlutürk,

5 Abidin İtil (1910-1980) was born in Bakü. He graduated from Dil Tarih Coğrafya Fakültesi-DTCF, (Faculty of Language History and Geography), Ankara Üniversitesi in 1940. He became Dr. (PhD) in 1944 and associate professor in 1946. İtil continued his duty at the chair until 1975. He carried out a lot of studies in the fields of language and literature. He was later upgraded to Professorship.

6 Kemal Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş (Introduction to the History of Indian Ancient History)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1974).

7 About the Institute, please see <http://www.tkaed.org/>(Erişim Tarihi: 13.03.2019)

Saadettin Y. Gömeç, Ali İhsan Yitik, Neslihan Durak, Kutlu Altay Kocaova, Şengül Demirel, H.Hilal Şahin and etc.

Halide Edip Adıvar collected her notes of her Indian trip in 1935 in her work titled as *Hindistan'a Dair (Inside India)*. The writer, during this trip, met with important people such as Mahatma Gandhi, Muhammad İkbâl, and Sarojini Naidu etc. and mentioned the progress of independence and modernization of Turkey to Indian people, through her lectures she gave. The book is important one due to the fact that a great writer reflected her neutral observations about an ancient geography.⁸

The work of three volumes, titled as *Hindistan Tarihi (History of India)* by Yusuf Hikmet Bayur who wrote the first comprehensive study on India could be listed as one of the most important studies on India in our country. The work contains information on Indian history from the ancient ages till 1949. This book, a masterpiece in its field, is significant even today due to the fact that it fills a gap and of the studies which in our country.

In the first volume of *Hindistan Tarihi*, the period from the ancient ages to the establishment of the State of Gurkanid (1526) was elaborated in detail.⁹ In the work in which many issues on India were studied comprehensively, information about communities who influxed into India during the period before and after the Muslim Turks and also about historical events concerning the states which were established here. In the second volume of *Hindistan Tarihi*, events developing with the title of Greatness Period the State of Gurkanid were discussed in a detailed way.¹⁰ In the third volume of *Hindistan Tarihi*, Bayur gave in detail a place to the period and the experienced history, from Nader Shah Afshar's raid on independence and the Republic (1737-1949) and with this aforementioned literary work by him, he succeeded analytically to present again periods and dynamics of Indian Turkish history.¹¹

While Tevfik Bıyıkoğlu implied the aforementioned subject with his book titled as *Hint Tarihi (History of Indian)*¹², M. Turhan Tan, who novelized Admiral Süleyman Pasha's campaign to India in XVIth century, narrated the campaigns of Terq-i Yusuf and Terq-i Huseyin Begs in 1543, Piri Reis in 1551, and Seydi Ali Reis in 1553, starting with Süleyman Pasha in 1539, in his work namely *Hint Denizinde Türkler (Turks in Indian Sea)*, published in 2010.¹³

In his work titled as *Hindistan Yolu ve İngilizler (Indian Way and the British)*, Uğur Akbulut explained why he wanted to write about Indian history, with these statements:

8 Halide Edip Adıvar, *Hindistan'a Dair (Inside India)*, (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2014).

9 Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi İlk çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar I, (History of India, from the First Ages Until the Establishment the State of Gurkanid I)*, (Ankara: TTK Yayınları, 1946).

10 Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri II, (History of India, the Greatness of the Gurkanid II)*, (Ankara: TTK Yayınları, 1947).

11 Y.Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar III (1737-1949), (History of India, Independence from the Influence of Nadir Shah Afshar and Republic III)*, (Ankara: TTK Yayınları, 1987).

12 Tevfik Bıyıkoğlu, *Hint Tarihi, (History of Indian)*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931).

13 Mehmet Turhan Tan, *Hint Denizinde Türkler, (Turks in Indian Sea)*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010).

“India has become a representative of mysterious and charmed world and a symbol of richness with its exotic products throughout the history. It is, first of all, a land & country of spices. The spices which is a breeze coming from the Heaven, is symbol of statue and power and a gift from kings to kings in Europe. To reach to the source of the valuable goods&commodity coming from the East, that is India, was a dream of European kings and emperors for hundreds of years. Those who had succeeded this and reached for the first time to India were the Portugueses. But, the actual domination was established by the British coming India later. India which was a great market and a source of human and raw material for the British added richness to new owners’ wealth (richness). For this reason, India was seen as a rare jewellery that is protected by the British carefully and jealousy.”¹⁴

In this context, the book of Türkkaya Ataöv’s titled as *Hindistan Siyaset Yazıları (India Political Writings)* is critical due to the fact that it studies political structure of India in that century as well as gives information about political life and politicians during that period.¹⁵

Yılmaz Öztuna’s study titled as *İslam Devletleri, Devletler ve Hanedanlar (Islamic States, States and Dynasties)*, published in five volumes. The first volume of the study, he mentioned that Muslim domination in Indian geography was provided almost always through Turkish states until the XIXth century. And during the Muslim-Turkish states almost all of the religious, scientific, architectural, cultural and social activities developed. Second volume is about Turkey, from 1071 and the others are about all world states.

The names, founders, and genealogies of all Turkish states outside of the Turkey-Ottoman area took a place in the chapter *İslam Devletleri (Islamic States)* of the book. In the second volume in which Turkish are elaborated, the main focus on the Ottoman Empire apart from the periods of the Seljuks and the subsequent Republics. All dynasties and families under the body and frame of the Ottomans were also studied. In the 3rd, 4th and 5th volumes, other states were mentioned, from the beginning of the written history until today.¹⁶

İsmail Hikmet Ertaylan, in his research titled as *Âdilşâhiler: Hindistan’da Bir Türk-İslam Devleti (Adil-Shahs: A Turkish-Islamic State in India)*, addressed Adil Shah’s biography and the history of Adil-Shahs, a Turkish-Islamic state ruling through the years of 1490-1686 in Bikapur in Indian Peninsula.¹⁷

Falih Rıfki Atay collected in 1943 his writings of travel for two months based on his experiences in India in his work named *Hind (India)*. He provided the readers with a top view of this field, elaborating local people, history, religion, the caste system and political cases of the Indian region. Atay’s travel to India became a journey; that tale elements have already remained as memories belonging to childhood years in this tale land and instead of this; that

14 Uğur Akbulut, *Hindistan Yolu ve İngilizler, (Indian Way and the British)*, (Konya: Çizgi Yayınları, 2016), 1–2.

15 Türkkaya Ataöv, *Hindistan Siyaset Yazıları, (Indian Political Writings)*, (Ankara: Güzelış Ofset, 2002).

16 Yılmaz Öztuna, *İslam Devletleri Devletler ve Hanedanlar I-V, (Islamic States and Dynasties) I-V*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989).

17 İsmail Hikmet Ertaylan, *Âdilşâhiler: Hindistan’da Bir Türk-İslam Devleti, (Adil-Shahs: A Turkish-Islamic State in India)*, (İstanbul: Sermet Yayınları, 1953).

was loved with its history, culture and civilization; that had various kinds of the moving charms; and that left very beautiful memories behind it.¹⁸

The work titled as *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, (*Indian Turkish Empire during Timurids*) published by Halis Bıyıktay in 1941, deals with the political history of the Baburid State within the period from Babur Shah's ascending the throne of Fergana to the British invasion to India.¹⁹

In the work titled as *Dünya Tarihinde Türklük (Turkishness in World History)*²⁰, written by Turcologist Laszlo Rasonyi who taught in DTCF (Faculty of Language, History and Geography) at Ankara University, detailed information is given about the periods of the Ghaznavids and Baburid State during these years, there was a board significant study by Hüseyin Namık Orkun, containing information on the Ghaznavid period in India. This work named *Yeryüzünde Türkler (Turks over the World)*²¹ consisting of four volumes, includes the Turkish history from pre-Islamic Turkish history to the history of the states and principalities in Anatolia. In the third volume of the work, the Ghaznavid State in India was elaborated.

In 1944, Ömer Rıza Doğrul expalined his purpose in writing the book with these statements in his work named *Ekber Bir Türk Dâhisi (Akbar a Great Turkish Genius)*:

*"To the Turkish readers, I am trying to introduce a Turkish genius's personality and his historical value; who ruled and founded a great empire, became one of the greatest conquerors whom the world encountered in terms of conquerorness, and who came to the fore with his administrative capability, his embracement the places which he conquered, his justice and tolerance upon his subject and with his succeeding to sustain the achievement created by him for ages."*²²

Born in Tando-Bago in the Sindh region of Pakistan in 1935, M. Yakup Mughul started his research on the subject of *Portekiz Tehlikesi Karşısında Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Münasebetleri (The Ottoman Policy in Indian Ocean againt Portuguese threat and the Ottoman-Indian Relations)* at the the Faculty of Language, History and Geography at Ankara University; after 1972, carried out studies in relation to Turkish History and Language at Faculty of Literature at İstanbul University; and published his study titled as *Kanunî Devri: Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri: 1517-1538 (Period of Sultan Süleyman the Magnificent: Ottoman Policy in Indian Ocean and Ottoman-Indian Muslims Relations: 1517-1538)*²³, with Prof. Dr. Halil İnalçık's introduction,

18 Faik Rifkı Atay, *Hind, (Indian)*, (İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1944).

19 Halis Bıyıktay, *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu, (Indian Turkish Empire during Timurids)*, (Ankara: TTK Yayınları, 1941).

20 Laszlo Rasonyi, *Dünya Tarihinde Türklük, (Turkishness in World History)*, (Ankara: İdeal Matbaa, 1942).

21 Hüseyin Namık Orkun, *Yeryüzünde Türkler, (Turks over the World)*, (İstanbul: Çınaraltı Yayınları, 1944).

22 Ömer Rıza Doğrul, *Ekber Bir Türk Dâhisi, (Ekber a Turkish Genius)*, (İstanbul: Yüksel Yayınevi, 1944), 3.

23 M. Yakub Mughul, *Kanunî Devri: Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri: 1517-1538, (Period of Sultan Suleyman the Magnificent: Ottoman Policy in Indian Ocean and Ottoman-Indian Muslims Relations: 1517-1538)*, (İstanbul: Fetih Yayınevi, 1974).

into Indian-Turkish history in 1974. The writer, in his work, elaborated the relations between the Ottoman rulers (sultans) and the Indian Muslims. Halil İnalçık summarized the importance of Indian history for Turks with this statement:

*“The Correlation between Anatolian Turkishness and Turkish-Islamic Sultanates, established in India, does not only remain around politic and economic relations, but also -beyond that-, is based on a close cultural kinship/proximity.”*²⁴

Asserting that every study about Turkish-Indian relations should elaborate more this period of Turkish history than other all periods, Ayyubi N. Akmal displayed the importance of Turkish-Indian relations by giving that reply to the question “Türkler Hindistan’a elle tutulur ne vermiştir? (What did Turks give to India tangibly?)”, in his paper titled “Hindistan Türklere Neler Borçludur? (What Does India Owe to Turks)”:

*“As Turks were full of a permanent feel of love and sympathy against India, they gave the best of all things that they have in themselves; in fact, effects of Turks on cultural heritage of India cover a wide area. Turks are those who brought a previously-unknown government system and administrative capability institution and who opened the door to intellectual, literary and spiritual activities.”*²⁵

Ayyubi Akmal, in his article titled *Hind Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri (Effects of Muslim-Turks on Indian Culture)*, pointed out that Arabian conquests in the Sindh region do not carry much value in terms of spreading Islam religion either; and therefore that some Indian historians indicated that Turks are those who brought Islamism to India properly; and added that “Arabs did nothing but sending their soldiers to Sindh and their merchants to Malabar”.²⁶

Making considerable contributions to the Indian history of the Turks, Salim Cöğce published the journal titled as *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* (Studies on Indian Turkish History) in 2001 and also included studies of scientists who were struggling for this field. The journal began its publication life as partaking of Zeki Velidi Togan’s breakthrough in terms of Turks in India in Turkish historiography in 1964. It was observed that the journal which had been published for three years took a break in its publication life after its 2007 publication. Cöğce did his Doctorate²⁷ and gained Associate Professorship and Professorship upon Indo-Turcia; and put his signature to a lot of studies such as *Delhi Türk*

24 Mughul, *Kanunî Devri: Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri*, 8.

25 Ayyubi N. Akmal, “What does India owe to Turks?”, (Hindistan Türklere Neler Borçludur?), (Aligarh: *Institute of Islamic Studies*, Aligarh Muslim University Publiser) (Trans. Nejat Kaymaz), *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/2, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1964), 2.

26 Ayyubi N. Akmal, “Effects of Muslim-Turks on Indian Culture”, (Hint Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri), (İstanbul: İslam Tetkikleri Enstitüsü, 1966), 205-210.

27 Salim Cöğce, *Şemsi Melikleri (Shamsi Maliks)*, (Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 1986).

İmparatorluğu'nda Sultan Şemseddin İltutmüş'un Kırk Kölesi: Çihilganilerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller (The Fourty Slaves of Sultan Shams Al-Din Iltutmish in Turkish Sultanate of Delhi: The Chilgani's Identities and Roles They Played)²⁸, *Hindistan'da Türk Askerî Aristokrasisi* (Turkish Military Aristocracy in India)²⁹, *XIII ve XIV. Yüzyılda Hindistan'da Türk Hakimiyeti* (Turkish Domination in India in XIIIth and XIVth Centuries)³⁰, *Hindistan'da Türk Kültürü ve Bugünkü Hint Kültürüne Etkileri* (Turkish Culture in India and Its Effects on Indian Culture of Today)³¹, *İlk Çağda Hindistan'da Türk Varlığı* (Existence of Turks in the First Age in India)³², *Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan'da Türk Varlığı* (Existence of Turks until The Period of Mahmud of Ghazni in India)³³, *Hindistan'da Türk Hakimiyeti'nin Tesisi ve Racalar* (Establishment of Turkish Domination and Rajas in India)³⁴, *Delhi Sultanlığı ve Racalar* (The Dehli Sultanate and Rajas)³⁵, *Gaznelilerin Hindistan Hâkimiyeti* (Ghaznavids' domination of India)³⁶, *Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri* (Turkish States Founded in India)³⁷, *Hindistan'da İlk Türk Hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar* (The First Domination of Turks in India: Kushans and White Huns)³⁸, *Hindistan'da Türk Kültürünün Gelişimi ve Hint Kültürüne Tesiri* (Development of Turkish Culture in India and Its Effect on Indian Culture)³⁹, *Büyük Orta Doğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Orta Doğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler* (Historical Linkages Between India and

-
- 28 Salim Cöçce, “Delhi Türk İmparatorluğu'nda Sultan Şemseddin İltutmüş'un Kırk Kölesi: Çihilganilerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller” (Fourty Slaves of Sultan Shams Al-Din Iltutmish in Turkish Sultanate of Delhi: The Chilgani's Identities and Roles They Played), *Beşinci Milletleearası Türkoloji Kongresi*, (İstanbul: 1985).
- 29 Salim Cöçce, “Hindistan'da Türk Askerî Aristokrasisi” (Turkish Military Aristocracy in India), *X. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara, TTK Yayınları, 1986).
- 30 Salim Cöçce, “XIII ve XIV. Yüzyılda Hindistan'da Türk Hâkimiyeti” (Turkish Domination in India in XIIIth and XIVth Centuries) İnönü Üniversitesi Araştırma Projesi, (Malatya, 1996).
- 31 Salim Cöçce, “Hindistan'da Türk Kültürünün Gelişimi ve Hint Kültürüne Tesiri” (International Development of Turkish Culture in India and its Effect on Indian Culture), *VI. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi; Türk Kültürünün Dünya Kültürüne Etkileri*, (Ankara, 2005).
- 32 Salim Cöçce, “İlk Çağda Hindistan'da Türk Varlığı” (Turkish Existence in India in the First Age) *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/1, (Malatya, 2001).
- 33 Salim Cöçce, “Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan'da Türk Varlığı” (Existence of Turks until The Period of Mahmud of Ghazni in India) *Erdem* (Aydın Sayılı Özel sayısı) IX/27, Ankara, 1996.
- 34 Salim Cöçce, “Hindistan'da Türk Hakimiyeti'nin Tesisi ve Racalar” (Establishment of Turkish Domination in India and Rajas) *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Malatya, 2001).
- 35 Salim Cöçce, “Delhi Sultanlığı ve Racalar” (The Dehli Sultanate and Rajas), *Indian Council of Historical Research International Seminar on Turkish and Indian Studies: An Appraisal*, (New Delhi, 2005), 1–18.
- 36 Salim Cöçce, “Gaznelilerin Hindistan Hâkimiyeti” (The Ghaznavid Empire of India), *Türkler içinde*, IV, Ed. H.C.Güzel vd. (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 522–525.
- 37 Salim Cöçce, “Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri” (Turkish States Established in India), *Türkler içinde*, VIII, Ed. H.C.Güzel vd. (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 689–730.
- 38 Salim Cöçce, “Hindistan'da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar” (Turkish Sovereignty in India: Kushans and White Huns), *Türkler içinde*, I, Ed. H.C. Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 815–820.
- 39 Salim Cöçce, “Hindistan'da Türk Kültürünün Gelişimi ve Hint Kültürüne Tesiri” (Development of Turkish Culture in India and its Effect on Indian), *Uluslararası 6. Türk Kültür Kongresi; Türk Kültürünün Dünya Kültürüne Etkileri*, (Ankara, 2005).

Middle Asia in the Context of Greater Middle East Initiative and Current Relations)⁴⁰, *Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan* (Turkish Struggle for Independence and India)⁴¹, *Delhi Türk Sultanlığı'nın Kurucusu Kutbeddin Aybeg'in Hayatı ve Şahsiyeti* (Kutbeddin Aybeg's Life and Personality, Founder of Turkish Sultanate of Delhi)⁴², *Delhi Türk Sultanlığında Memlûk Sistemi* (Mamluk System in Turkish Sultanate of Delhi)⁴³ and *Delhi Türk Sultanlığı Tarihi* (History of Dehli Turkish Sultanate)⁴⁴ etc.

In the journal named as *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları* (Studies on Indian-Turkish History), published under the guidance of Salim Cönce in 2001, there are scientific studies of the authors such as Orhan Yazıcı, Ahmet Ocak, Awadh Kishore Narain, Xinru Lin, Osmund Bopearachi etc., as well as articles and writings belonging to those such as Enver Konukçu: *Hindistan'daki Türkler* (Turks in India)⁴⁵; Neslihan Durak: *Hint Sularında Portekiz Hâkimiyetinin Tesiri* (Effect of Portuguese domination in Indian Waters); S. Haluk Kortel: *Delhi Sultanlığında Hükümdarlık Anlayışı* (Sense of Sultanate in Turkish Sultanate of Delhi); M. Hanefi Palabıyık: *Gaznelilerde İlmî Faaliyetler* (Scientific Activities in Ghaznavids); Mehmet Tezcan: *Kuzey Hindistan Geçitleri* (Gateways to North India) and Ali Furkan Bilkan: *Sebk-i Hindi* (Sabk-i Hindî) etc.

Working as a teaching fellow (faculty member) of the General Turkish History in the Department of History in the Literature Faculty at İstanbul University after his return from Germany to Turkey, as we stated above, Zeki Velidi Togan (1890-1970) published his book titled as *Umumi Türk Tarihine Giriş* (Introduction to General Turkish History).⁴⁶ This work gives information about the dynasties established in India and important periods of Turkish history, such as the Ghaznavids, Baburid State and Turkish Sultanate of Delhi etc.

-
- 40 Salim Cönce, “Büyük Orta Doğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Orta Doğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler” (Historical Linkages Between India and Middle Asia in the Context of Greater Middle East Initiative and Current Relations) *Akademik Bakış II / III*, (2008).
- 41 Salim Cönce, “Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan” (Turkish Struggle for Independence and India) *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (Ankara, TTK Yayınları, 2006), 27–215.
- 42 Salim Cönce, “Delhi Türk Sultanlığı'nın Kurucusu Kutbeddin Aybeg'in Hayatı ve Şahsiyeti, 1206-1210” (Kutbeddin Aybeg's Life and Personality, Founder of Turkish Sultanate of Delhi, 1206-1210), *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Elâzığ, 2010), 5.
- 43 Salim Cönce, “Delhi Türk Sultanlığında Memlûk Sistemi” (Mamluk System in Turkish Sultanate of Delhi) *Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, (İstanbul, 1987).
- 44 Salim Cönce, *Delhi Türk Sultanlığı Tarihi* (History of Dehli Turkish Sultanate), (Malatya: Huzur Yayın Evi, 2001).
- 45 Enver Konukçu, *Kuşan ve Akhunların Tarihi* (History of Kushans and White Huns), (Ankara: Sevinç Matbaası, 1973); *Halaci Saltanatı* (Khaljis Sultanate), (Yayınlanmamış Doktora tezi, Erzurum, 1977); “Hindistan'da Devlet Kuran Altaylı Kabilelerden Hunlar” (Huns Who Founded State in India, from Altaic Tribes), *XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi*, (Ankara, 1979); “Hindistan'daki Türk Devletleri” (Turkish States in India), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, IX, (İstanbul: 1989) 458–460; “Kalaç Sultanı Ala ed-din Muhammed Şah ve Onun Hind Siyaseti” (Sultan Ala al-Din Muhammad Shah of Khaljis and His Indian Policy), *VIII. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, (1984), 793–798; “Dehli Kalaç Sultanlığının Kuruluşu” (Establishment of Khaljis Sultanate of Dehli) *IX. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, (1988), 587–593; “Hind Kaynaklarında Hunlara Dair Bazı Kayıtlar” (Some Records for Huns in Indian Sources), *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (Erzurum, 1983), 5.
- 46 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* (Introduction to General Turkish History) (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1946).

In this respect, Zeki Velidi Togan's study titled as *Hatıralar (Memoirs)* is significant for the field. Memoirs in which impressions concerning his Indian and Pakistan visits were presented contain valuable data. In this context, the work, in which there are also meetings by him with Indian Prime Minister Jawaharlal Nehru (1889-1964) and Pakistan President İskender Mirza (1899-1969) in Togan's visiting, brings new images to researchers for the field.

Putting his signature to important studies on Indian Turkish History, Enver Konukçu stated in his article:

*"Zeki Velidi Togan had gone to India for a congress. He presented his study on Khaljis' domination in Bengal as the proceedings. When he returned İstanbul, he stated that India-Turcica studies should be begun, by telling his impressions of the Indian trip. Togan, who saw the current studies were not enough, in fact, even though there were those who carried out studies in this field, had dwelt upon the Timurid's Afghanistan and Pakistan campaigns for weeks, while giving courses on Timurid and his State during the term of 1964-1965 with the scope of Asian history and also showed some sources and books, in the meanwhile. All these efforts were to complete the previous studies in general nature and to guide as far as possible those who would study Turkish History which developed in India. (...) When I went to visit my teacher after a while, he said to me 'Indo-Turcica field belongs to you. Accordingly, please begin to study'. And I accepted this as a command. I have had considerable studies on Turks in India. (...) Thus, Indo-Turcica, that is Turkish-Indian Studies, also took shape."*⁴⁷

These statements by Konukçu both present how he began the current field and constituted the framework of studies which have been envisioned for the relevant field.

Enver Konukçu received the PhD titled with his thesis *Kuşan ve Akhunların Tarihi (History of the Kushans and White Huns)*, he later worked at Karachi University in the Islamic Republic of Pakistan as a Teaching Fellow, began Indian History studies at the Department of Islamic History and later worked as the head of Department of History at Atatürk University. He also has many more articles, studies and works, such as *Hindistan'daki Türk Devletleri* (Turkish States in India)⁴⁸ *Babürlülere; Hindistan'daki Temürlülere* (Baburids: Timurids in India)⁴⁹, *Babürlülere* (Baburids)⁵⁰, *Ekber* (Akbar)⁵¹, *XII-XVI. Yüzyıllarda Hindistan'da Türk Kurucular ve Hanedanlar* (Turkish Founders and Dynasties in XII-XVIth centuries in India).⁵²

İslam Mimarisi (Islamic Architecture) by S. Kemal Yetkin is very important for Indian-Islam Period. This book was first published in 1954 and then in 1959. The current one is the

47 Enver Konukçu, "Presentation", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, I/1 (Research Studies of India-Turkish History, I/1)* (Malatya, 2001), 1-2.

48 Enver Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri" (Turkish States in India), *Büyük İslam Tarihi, I/XV*, Ed. H. Dursun Yıldız, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 63-71.

49 Enver Konukçu, "Babürlülere, Hindistan'daki Temürlülere" (Baburids: Timurids in India), *Türkler içinde*, VIII, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1991), 1321-1345.

50 Enver Konukçu, "Babürlülere" (Baburids) *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, IV, (İstanbul, 1990), 397-405.

51 Enver Konukçu, "Ekber" (Akbar), *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, X, (İstanbul, 1994), 542-544.

52 Enver Konukçu, "XII-XVI. Yüzyıllarda Hindistan'da Türk Kurucular ve Hanedanlar" (Turkish Founders and Dynasties in XII-XVIth centuries in India) *Erdem*, IX/27, (Ankara, 1994), 1177-1183.

third edition. In every new edition, the author examined new research. This book contains detailed information about Islamic architecture in India.⁵³

The work titled as *Gazneliler Devleti Tarihi (History of Ghaznavid State)* by Erdoğan Merçil gives information about Ghaznavids that were one of the Medieval Turkish states. In addition, states and emirates around it during the establishment period of the Ghaznavid State were also discussed. This work consists of articles which were written about the Ghaznavids. In the work, there is advice (Pendname) on state governance, given from Sebuk Tigin, who is the founder of the Ghaznavid Dynasty, to his son, Mahmud. Moreover, Indians in the army of the Ghaznavid State were also mentioned in this study. This book is an important study in that it presents information about organization, zoning (public works) and cultural activities as well as the political history of the Ghaznavids.⁵⁴

Erdoğan Merçil published his book titled *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilat, Kültür), (Ghaznavids: A Turkish State in Afghanistan and India- Policy, Organization, Culture)* after his work named *History of Ghaznavid State*. The writer in this study, presented new information on organization, zoning (public works) and cultural activities of the Ghaznavid State as well as its political history based on the sources of the period as a detailed study on the period of the Ghaznavids by also collecting articles on the subject of Indian-Turkish History.⁵⁵

Müslüman Türk Devletleri (Muslim-Turkish States), written by Merçil, gave quite-enlightening information on the Turkish states ruled in India. In the book, there is explanatory information on the establishment of the Ghaznavids and Baburid State and rulers (Sultans) who reigned during this period.⁵⁶

Also, the study by Aziz Ahmed, titled as *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu (Turkish Sultanate of Delhi with Its Political History and Institutions)*, sheds light particularly on the political aspects of the Turkish state which was founded in Delhi by Kutbeddin Aybeg who was one of commanders of the Muslim Ghurid State.⁵⁷

Vahdet Keleşyılmaz, in the research titled as *Teşkilâtı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)(Indian Mission of the Special Organization: Teskilat-ı Mahsusa)*, tried to enlighten and evaluate relations between India and Turkey and developments based on these documents of Teskilat-ı Mahsusa (Special Organization) in particular. The writer, further, presented the historical origin of relations between Indian Muslims and Turkey to the readers.⁵⁸

53 S. Kemal Yetkin, *İslam Mimarisi (Islamic Architecture)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1963).

54 Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi (History of Ghaznavids State)*, (Ankara: TTK Yayınları, 1989).

55 Erdoğan Merçil, *Ghaznavids Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler -Siyaset, Teşkilat, Kültür- (Ghaznavids, a Turkish State in Afghanistan and India)*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014).

56 Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri (History of Muslim Turkish States)* (Ankara: TTK Yayınları, 2006).

57 Aziz Ahmed, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu (Turkish Sultanate of Delhi with Its Political History and Institutions)* (İstanbul: Kervan Yayınları, 1949).

58 Vahdet Keleşyılmaz, *Teşkilâtı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)(Indian Mission of Teskilat-ı Mahsusa -Special Organization- 1914-1948)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999).

Azmi Özcan, in his book namely *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (Pan-Islamism, Ottoman Empire, Indian Muslims and England) (1877-1924)*, mentioned that the relationship between Indian Muslims and Turks began in the beginning of the XIth century and with the Ottomans in the middle of the XVth century, evolved as from 1870s.⁵⁹ The writer emphasized that Indian Muslims took action for the Ottomans and the continuity of the Ottoman Empire and made self-sacrifice until the abolition of the Caliphate in 1924. Furthermore, in his book, in which Özcan stated that India was a British colony as well as historical, religious and cultural linkages between the two countries (Turkey&Ottomans and India) and this situation also added a political feature to relations between them, therefore Britain and British policy became involved. He examined relations between Indian Muslims and Ottomans from 1877-1878 Russo-Turkish (Ottoman) War (The 93War) to 1924 when the Caliphate was abolished in Turkey and elaborated the existence of historians who evaluated *Osmanlı-Hindistan Münasebetleri* (Indian-Ottoman Relations) in the framework of general “Pan-Islamism” due to the importance of the mentioned period defined as “Panislamism”.⁶⁰

By carrying out a distinctive study with her book titled as *Hindistan’a Kuzeyden Yapılan Seferler (Military Campaigns to India from North)*, Neslihan Durak addresses in detail the campaigns in India, executed by land, particularly over gateways in the Northwest. Durak, in her book, pointed out that India was one of the regions had been exposed to invasions consistently due to its facilities and that the thought of confiscating its richesses by reaching this country turned into a high “ideal” during some periods. She also emphasized the reason why a balanced society had not been constituted throughout history of India vis-a-vis invasions. On the other hand, the writer mentioned these following crucial points:

“Turks reaching India from North tried to hold on the region, with their culturel and political existence. But their efforts could not leave a lasting impression beyond being a temporary movement until the XIth century. However, Turkish military campaigns, executed in India as from this century, was effective at first-degree until the beginning of the XXth century and would had important consequences.”⁶¹

This book by the author who stated that there were campaigns which were executed in India, by land, particularly over the gateways in the Northwest, has the feature of becoming a guide to the reader(s) and the researcher(s) in consequence of the fact that it was the first considerable study that has been carried out in this direction.

By organizing a symposium in 2002, titled as *Turkish-Indian Relations in the History*

59 Azmi Özcan, *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, (*Pan-Islamism, Ottoman Empire, Indian Muslims and England 1877-1924*), (Ankara: İSAM Yayınları, 1997).

60 Azmi Özcan, “Osmanlı-Hindistan Münasebetleri” (Ottoman-Indian Relations İslam), *İslam Ansiklopedisi*, XVIII, (İstanbul, 1998), 81-85.

61 Neslihan Durak, *Hindistan’a Kuzeyden Yapılan Seferler (Military Campaigns to India from North)* (Ankara: ASAM Yayınları, 2000).

Turkish Historical Society (Türk Tarih Kurumu, TTK) made contribution in studies carried out in relating to Indian history in our country. In this symposium, *Türk-Hint İlişkileri (Turkish-Indian Relations)* were addressed with proceedings which were presented by international scientists as well as communiqués titled Dursun Ali Akbulut: *İlkçağda Soğdia ve Baktria ile Hindistan İlişkileri (Indian Relations with Sogdiana and Bactria in the First Age)*⁶²; Mehmet Tezcan: *Kuşanlar, Akhunlar ve Eftalitler (Kushans, White Huns and Ephthalites)*⁶³; Erdoğan Merçil: *Gazneliler ve Hindistan (Ghaznavids and India)*⁶⁴; Enver Konukçu: *Hindistan'daki Türk Devletleri (Turkish States in India)*⁶⁵; A. R. Khan: *Matrix of Autobiography: Some Observations on Babur's Memories*⁶⁶; SN. R. Farooqi. *Mughal India And The Ottoman Empire: A Study in Early Modern Diplomacy And Diplomatic Procedure*⁶⁷; Salim Cöğce: *Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan (Turkish Struggle for Independence and India)*⁶⁸; Esin Kâhya: *İlkçağda Hindistan-Türk Düşüncesi Arasındaki İlişkiler (Relations between Turkish-Indian Thought in the First Age)*⁶⁹; M. Hanefi Palabıyık: *Hint Dinleri ve İslam (Indian Religions and Islam)*⁷⁰; Fikret Türkmen: *Hint-Türk Folklor Etkileşimi (Indian-Turkish Folklore Interaction)*⁷¹; Ali Fuat Bilkan: *Hindistan Kütüphanelerindeki Türkçe El Yazmaları ve Hindistan'da Türkçe (Turkish Manuscripts at Indian Libraries and Turkish in India)*.⁷²

The second *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu (Turkish-Indian Relations in History)* was held by TTK in 2007. In the symposium, the proceedings which were presented by the

-
- 62 Dursun Ali Akbulut, "İlkçağda Soğdia ve Baktria ile Hindistan İlişkileri" (Indian Relations with Sogdiana and Bactria in the First Age) *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 October- 1 November 2002), (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 1-9.
- 63 Mehmet Tezcan, "Kuşanlar, Akhunlar ve Eftalitler" (Kushans, White Huns and Ephthalites), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 October- 1 November 2002), (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 9-57.
- 64 Erdoğan Merçil, "Gazneliler ve Hindistan" (Ghaznavids and India) *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 October-1 November 2002), (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 57-63.
- 65 Enver Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri" (Turkish States in India) *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 October- 1 November 2002), (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 67-73.
- 66 A. R. Khan, "Matrix of Autobiography: Some Observations on Babur's Memories", "Turkish States in India", *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*(25-28 June 2002), (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 73-85.
- 67 SN. R. Farooqi, "Mughal India And The Ottoman Empire: A Study in Early Modern Diplomacy and Diplomatic Procedure", *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (25-28 June 2002), (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 85-127.
- 68 Salim Cöğce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*" (Turkish Struggle for Independence and India), *Turkish-Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 October-1 November 2002), (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 127-217.
- 69 Esin Kâhya, "İlkçağda Hindistan-Türk Düşüncesi Arasındaki İlişkiler" (Relations between Turkish-Indian Thought in the First Age) *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 Ekim-1 Kasım 2002) (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 257-275.
- 70 M. Hanefi Palabıyık, "Hint Dinleri ve İslam" (Indian Religions and Islam), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 Ekim-1 Kasım 2002), (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 275-339.
- 71 Fikret Türkmen, "Hint-Türk Folklor Etkileşimi" (Indian-Turkish Folklore Interaction), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 Ekim-1 Kasım 2002), (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 339-351.
- 72 Ali Fuat Bilkan, "Hindistan Kütüphanelerindeki Türkçe El Yazmaları ve Hindistan'da Türkçe" (Turkish Manuscripts at Indian Libraries and Turkish in India, *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 Ekim-1 Kasım 2002) (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 351-36.

foreign scientists took a place as well as communiques titled Halil Akıncı: *Turkish-Indian Symposium*⁷³; Aswini K. Mohapatra: *Bridge to Anatolia Indo-Turkish Relations in Different Phases of History*⁷⁴; Salim Cöğce: *Kalaç Sultanlığı* (Sultanate of Khaljis)⁷⁵; M. Hanefi Palabıyık: *Hindistan Tarihinde Gazneli Türk Hakimiyeti* (Ghaznavid Turkish Domination in Indian History)⁷⁶; Suat Vural: *Hindistan'da İngiliz Hakimiyetinin Kurulması* (Establishment of British Domination in India)⁷⁷; Neslihan Durak: *Hindistan'da Saka, Kuşan ve Akhunlar* (Scythians-Sakas, Kushans, White Huns in India)⁷⁸; Enver Konukçu: *Hindistan'daki Kalaçların Başkentleri: Lakhnauti, Delhi, Dhar ve Mândû* (Capital Cities of Khaljis in India: Lakhnauti, Delhi, Dhar and Mândû)⁷⁹; Azmi Özcan: *Osmanlı Coğrafyasında Hintli Bir Şeyh: Muttaki el-Hindî* (An Indian Sheikh in Ottoman Geography, Muttaqi al-Hindi).⁸⁰

We encountered the study, written by A. Fuat Bilkan-Şadi Aydın, titled as *Sebk-i Hindî ve Türk Edebiyatında Hint Tarzı* (*Sebk-i Hindî and Indian Sytle in Turkish Literature*) a new Persian poetry movement that got conceptualized in the Indian Palace. It would be the most accurate method to address to the origins of this poem which breaks off the current one and thus to examine it within the historical process. The fact that there has been no detailed study except for a few articles in this field indicates the usefulness of such a study for *Sebk-i Hindî* can't be discussed. This part of the book related to our study is that the Persian language spread into India from the Baburid State and it was used as an official and literary language. The auother, with this study, reminds the reader(s) and also researcher(s) of the existence of Persian sources with regard to Turkish domination of the period.⁸¹

A. Fuat Bilkan, in his study titled as *Sultan'ın Dini* (*The Religion of the Sultan*), examined how politics instrumentalized religion based on determination with regard to interesting adventures in his life, rules, beliefs and livings (experiences) of Akbar Shah's, who was one of

73 Halil Akıncı, "Turkish-Indian Symposium", *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (25-28 June 2007) (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 19–23.

74 Aswini K. Mohapatra, "Bridge to Anatolia Indo-Turkish Relations in Different Phases of History", *Turkish-Indian Relations Symposium Proceedings in History*, (25-28 June 2007) (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 23–31.

75 Salim Cöğce, "Kalaç Sultanlığı" (Sultanate of Khaljis), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (25-28 June 2007), (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 77–91.

76 M. Hanefi Palabıyık, "Hindistan Tarihinde Gazneli Türk Hakimiyeti" (Ghaznavid Turkish Domination in Indian History) *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (25-28 June 2007) (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 91–129.

77 Suat Vural, "Hindistan'da İngiliz Hakimiyetinin Kurulması" (Establishment of British Domination in India), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (25-28 June 2007) (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 129–139.

78 Neslihan Durak, "Hindistan'da Saka, Kuşan ve Akhunlar" (Scythians-Sakas, Kushans, White Huns in India), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (25-28 June 2007) (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 139–145.

79 Enver Konukçu, "Hindistan'daki Kalaçların Başkentleri: Lakhnauti, Delhi, Dhar and Mândû" (Capital Cities of Khaljis in India: Lakhnauti, Delhi, Dhar and Mândû), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (25-28 June 2007) (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 145–173.

80 Azmi Özcan, "Osmanlı Coğrafyasında Hintli Bir Şeyh: Muttaki el-Hindî" (An Indian Sheikh in Ottoman Geography, Muttaqi al-Hindi), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (25-28 June 2007) (Ankara: TTK Yayınları, 2008), 173–183.

81 Ali Fuat Bilkan, *Sebk-i Hindî ve Türk Edebiyatında Hint Tarzı* (*Sabk-i Hindî and Indian Sytle in Turkish Literature*) (Istanbul: 3F Yayınları, 2007).

the Baburid States's rulers. Based on (with reference to) studies belonging to the researchers who made significant studies in this field, together with primary sources of the period such as *Ekbname (Akbar-Nama)*, *Ain-i Ekberi (Ain-i Akbari)* and *Müntehabü't-Tevârih (Muntakhab al-Tawarikh)*, it elaborated the past of long political history in terms of political development experienced in modern times.⁸²

The study of S. Haluk Kortel's named as *Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (Organization in Turkish Sultanate of Delhi 1206-1414)* could be mentioned as one of the important works which were carried out on the administrative mentality and the functioning of Turkish Sultanate of Delhi. The work was evaluated by Enver Konukçu as such: In the work, the author addressed in detail the administrative organization and institutions (in other words, the sultanate/rulership institution and domination mentality, palace, government, army, judicial organizations and land administration) through the years of 1206-1414. The Turkish Sultanate of Delhi (1206-1526), a Turkish-Islamic state founded in India, was under the administration of Turkish dynasties (Qutbis, Shamsis, Balabans, Khaljis, Tughlaqs) were examined in detail. Although it was rich in sources of the studies carried out about this period of our history in Turkey were still uncommon in number.⁸³

In the work titled as *Sultan Raziye (Sultana Razia)*, written by Erkan Türkmen, the writer told Razia's life story, who was the first Turkish and Muslim woman that became ruler (sultana) in India in the beginning of XIIIth century and he made social-political structure during the period of Turkish Sultanate of Delhi.⁸⁴

Sultana Razia, also known as *Razia Sultana* or *Razia Begum*, (1236-1240) was the daughter of Sultan Şemseddin İltutmüş (Shams Al-Din İltutmish), who was born of his wife (Terken/ Türkân Hatun) whom he favoured and respected much and deemed her worthy of staying at Kökş-ü Firûzi (Kushk-i Firozi-Royal Palace) as the first wife of the sultan (baş-kadın) in the harem. And Razia was prepared for the future with a great care without getting married off contrary to traditions.⁸⁵

The importance of the existence of Turks in India is summarized with the sentences: "Aceh, Indonesia, Malaysia, Singapore, Japan, South Korea and India... these seven countries of South Asia and the Far East still carry the traces of a lost civilization, the Ottoman. For these countries, the Ottoman was not an expression of a state and Turks not of a nationality. Rather, these countries glorified the Ottoman and Turks as representative of a belief system and a civilization attitude which is still alive in their memories and which they idealized by refining to some extent", Ekrem Saltık, with his work titled as *Güney Asya ve Uzak Doğu'da Osmanlı*

82 Bilkan, *Sultan'ın Dini (The Religion of the Sultan's)* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015).

83 S. Haluk Kortel, *Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat 1206-1414 (Organization in Turkish Sultanate of Delhi 1206-1414)* (Ankara: TTK Yayınları, 2006).

84 Erkan Türkmen, *Sultan Raziye (Sultan Razia)* (İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2007).

85 Aziz Ahmed, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu (The Turkish Empire in Delhi with its Political History and Institutions)* (İstanbul: Tercüman 1001 Eser Yayınları, 1981), 203.

İzleri (The Ottoman Traces in South Asia and Far East), gave information about Turkish states in Indian subcontinent and set up its home (land) in that geography.⁸⁶

The study, written by Egemen Çağrı Mızrak and titled *M.Ö. 7. Yüzyıldan M.S. 6. Yüzyılın Ortalarına Kadar Batı Türkistan ve Kuzey Hindistan'daki Bozkır Kavimleri (The Steppe Peoples of Western Turkistan and Northern India from the 7th Century BC to the Mid-6th Century)*.⁸⁷ shows strong evidence that these steppe nomads might be of Altaylı and especially of Turkish origin as a result of an analysis of genealogy, socio-cultural and physical anthropological structures and genetic markers.

Some studies of Cemil Kutlutürk on Indian religion and Islam such as titled *Hint Düşüncesinde İslam Algısı*⁸⁸ (*Perception of Islam in Indian Thought*), contributes to the field.

In addition to these works, the following articles are the ones that can be regarded on this subject.

Refik Turan and Fatma Ahsen Turan wrote an article titled as *Hindistan'a Yapılan Bir Araştırma Gezisi ve Balabanlar (A Research Trip to India and the Balabans)*⁸⁹ which has elaborated research into the history of Turkish culture. The aim of the study was to investigate the various aspects of Ottoman-Turkish geography and to find out if there is a connection between the Turkish community and Balaban Sultanate.

Zeki Velidi Togan wrote an article on Ephthalites titled as *"Eftalit Devletini Teşkil Eden Kabilelere Dair"* (On the tribes forming the state of Ephthalites).⁹⁰

Köprülüzade Mehmet Fuad (known as Mehmet Fuat Köprülü), in his article titled as *Gazneliler Devrinde Türk Şiiri (Turkish Poetry during the period of Ghaznavids)*⁹¹ studied different points of views on the literary history of Indian Turkish history.

The article of Sadık Armutlu's titled as *Gazneliler ve Selçuklular Döneminde Edebi Gelenek (Literary Tradition during the Period of Ghznavids and Seljuks)*⁹² examines of Indian Turkish history, in terms of literature.

The article of Abdulhamit Birişik's titled as *Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü*

86 Ekrem Saltık, *Güney Asya ve Uzak Doğu'da Osmanlı İzleri (Ottoman Traces in South Asia and Far East)* (İstanbul: Nesil Basım Yayın Gıda Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2011).

87 Egemen Çağrı Mızrak, *M.Ö. 7. Yüzyıldan M.S. 6. Yüzyılın Ortalarına Kadar Batı Türkistan ve Kuzey Hindistan'daki Bozkır Kavimleri (The Steppe Peoples of Western Turkistan and Northern India from the 7th Century BC to the Mid-6th Century)* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017).

88 Cemil Kutlutürk, *Hint Düşüncesinde İslam Algısı (Perception of Islam in Indian Thought)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019).

89 Refik Turan-Fatma Ahsen Turan, "Hindistan'a Yapılan Bir Araştırma Gezisi ve Balabanlar" (A Research Trip to India and the Balaban), *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 35, (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2005), 113-144.

90 Zeki Velidi Togan, "Eftalit Devletini Teşkil Eden Kabilelere Dair", *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, (Erzurum, 1985), XIII/1, 58-63.

91 Mehmet Fuat Köprülü, "Gazneliler Devrinde Türk Şiiri" (Turkish Poetry during the period of Ghaznavids), *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul, 1934), 2-32.

92 Sadık Armutlu, "Gazneliler ve Selçuklular Döneminde Edebi Gelenek" (Literary Tradition During the Ghaznavids and Seljuk Period), *Türkler Ansiklopedisi*, V, (2002), 872-879.

Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler (Past and Today of Islamic Studies: Institutions, Scientific Activities, Characters, Works)⁹³ presents and elaborated Islamic studies in India.

Arslan Terzioğlu's article titled as *El-Birûnî (973-1051), Great Turkish Scholar of the Ghaznavid Period*⁹⁴ examines El-Biruni, who is a great scholar of the period, presents a view on the cultural life of the Ghaznavids period.

H. Ahmed Özdemir's article titled as *Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam-ı Rabbani* (Akbar Shah's Religion Model and Imam Rabbani)⁹⁵ discusses the religious policy of the Baburid State period.

Another article of H. Hilal Şahin's named as *Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış XV-XVIII.yy* (A General Outlook on Ottoman-Indian Relations, XV-XVIIIth century)⁹⁶ evaluates Ottoman-Baburid relations.

H. Hilal Şahin's article titled *Babürlü Sultanı Gülbeden Begüm* (Baburid Sultana: Gulbeden Begum)⁹⁷, deals historically with Gulbeden Begum who is a Baburid princess. In this study, there is information about the life of Gülbeden Begüm, who is the daughter of Babur Shah who is the the founder of the Turkish state (Baburids) established in India. In this book, Gülbeden wrote her memoirs in her life from a woman's point of view.

Again in H. Hilal Şahin's article titled as *Sosyal Tarih Açısından Bir Hatıratın Muhteva Analizi, "Gülbeden Begüm'ün Hümâyunnâmesi* (Context Analysis of a Memoirs in Terms of Social History, Gulbeden Begum's Humayun-Nama), presented as the proceedings at the International Prof. Dr. Halil İnalcık *History and Historiography Symposium* (Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu) which was held by TTK, the determination of concepts and elements for social historiography in the Humayun-Nama were discussed and the relevant concepts were analysed in terms of historical sociology. This study, is significant in terms of the viewpoint of historical sociology and at the same time the first social analysis study for the field as a contribution to the literature in this context.

Şahin's article titled as *Bir İngiliz Türk Savaşında Hintli Askerler: Kût'ül-Amâre'de Sosyal Bir Dram* (Indian Soldiers in a War of British-Turkish: A Social Tradey in Kut-al Amara)⁹⁸ is another study in the field.

93 Abdulhamit Birişik, "Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler" (Past and today of Islamic studies: Institutions, Scientific Activities, Characters, Works) *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar*/17 (2004), 1–62.

94 Arslan Terzioğlu, "Gazneliler Devrinin Büyük Türk Alimi Al-Birûnî (973-1051)" (Great Turkish Scholar of Ghaznavid Period, Al-Birunî-973-1051) *Haseki Tıp Bülteni Tıp Bülteni*, 12, *Ayrı Baskı* (1974), 3.

95 Ahmed Özdemir, "Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam-ı Rabbani" (Akbar Shah's Religion Model and Imam Rabbani), *Altınoluk Dergisi* 188 (2001), 21.

96 H. Hilal Şahin, "Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış XV-XVIII. Yüzyıl" (A General Outlook on Ottoman-Indian Relations-XV-XVIIIth century), *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2/6, (2015), 59–77.

97 H. Hilal Şahin, "Babürlü Sultanı Gülbeden Begüm" (Baburid Sultana: Gulbadan Begum), *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3/8, (2016), 1–23.

98 H. Hilal Şahin, "Bir İngiliz Türk Savaşında Hintli Askerler: Kût'ül-Amâre'de Sosyal Bir Dram" (Indian Soldiers in a War of British-Turkish: A Social Tradey in Kut-al Amara), *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 4/13, (2017), 1–23.

The study of Şahin's titled as *Hintli Bir Alimin Tarihte Yöntembilim Çalışması: Ziyâeddin Berenî 'nin Târîh-i Fîrûzşâhî Eserinin Modern Tarih Yazıcılığı Açısından Değeri* (An Indian Scholar's Methodology Study in History: Value of The Work of Tarikh-i Firoz Shahi by Ziaud Din Barani in Terms of Modern Historiography)⁹⁹, is published in the proceeding at *History and Historiography Symposium* (Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu) held by TTK 2018. It examined *Tarikh-i Firoz Shahi of Ziaud Din Barani* who was one of the statesmen of the period of the Sultanate of Delhi, one of the periods of Indian Turkish history, in terms of modern historiography.

The article of Şengül Demirel's titled as *Hindistan'da Türk İzleri* (Turkish Traces in India)¹⁰⁰, provides general information about the Turkish presence in India.

The article of Cihan Oruç's titled as *Şah Cihan Döneminde Babürlü-Safevi Diplomatik İlişkileri* (Baburid-Safavid Diplomatic Relations during The Period of Shah Jahan)¹⁰¹ examines the diplomatic relations of the Baburid State period.

İlber Ortaylı wrote an article titled as *19. Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyhatnameleri*, (Turkish Travels on India from the 19th Century to Our Times).¹⁰² As we know, travelogues are certainly important sources of cultural and social history and historical geography.

The paper (article), titled *Türk Kültürünün Hindistan Uygarlığına Etkisi* (Influence of Turkish culture on the Indian Civilization) and written by B. Bakuleva, R. Avakova & J. Abeldayev¹⁰³ discusses the factors of influence of Turkic culture on Indian civilization. Turkic-Islamic influence is reflected in Indian architecture, literature, art and in other spheres of culture. The borrowed elements are the result of Turkic-Indian cultural-linguistic interrelation. Turkic loan-words in Hindi are the representative of historical-cultural connection for a few centuries. The author concluded that the exchange of lexical units between different structures of Hindi and Turkic languages was based on geographical, cultural, historical and social factors.

The article of Cemil Kutlutürk titled as "*Müslüman Türklerin Hint Dili ve Edebiyatına Katkısı*" (Contribution of Muslim Turks to Indian Language and Literature)¹⁰⁴ provides general information about the Muslim-Turks presence in India and contributions Indian culture.

99 H. Hilal Şahin, "Hintli bir Alimin Tarihte Yöntembilim Çalışması: Ziyâeddin Berenî'nin Târîh-i Fîrûzşâhî Eserinin Modern Tarih Yazıcılığı Açısından Değeri" (An Indian Scholar's Methodology Study in History: Value of The Work of Tarikh-i Firoz Shahi by Ziaud Din Barani in Terms of Modern Historiography), *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara, 2018).

100 Şengül Demirel, "Hindistan'da Türk İzleri" (Turkish Traces in India), *ICANAS 38, International Congress of Asian and North African Studies*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2009), 95.

101 Cihan Oruç, "Şah Cihan Döneminde Babürlü-Safevi Diplomatik İlişkileri" (Baburid-Safavid Diplomatic Relations during Shah Jahan), *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/ 2 (2017), 191–205.

102 İlber Ortaylı, "19. Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyhatnameleri", (Turkish Travels on India from the 19th Century to Our Times), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3/47, (Ankara, 1992), 271–277.

103 B. Bakuleva, R. Avakova & J. Abeldayev "Türk Kültürünün Hindistan Uygarlığına Etkisi" (The Effect of Turkish Culture on Indian Civilization) *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/1, (İzmir, 2012), 441–454.

104 Cemil Kutlutürk, "Müslüman Türklerin Hint Dili ve Edebiyatına Katkısı", (Contribution of Muslim Turks to Indian Language and Literature), *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 87 (2018), 33–58.

2.1. Thesis on India (Indian) Studies in Turkey

In this context, we can examine another type of study on India (Indian) studies in turkey which are Master's and Doctoral thesis:

2.1.1 Postgraduate (Master's) Thesis

Concerning our subject, when we have scanned the National Thesis Database of the Council of Higher Education, we encounter Post Graduate (Master's) Thesis that we put in order below:

Post-graduate (master's) study of Cemile Akça Ataç's dated back 1998 and titled *Risaleler Savaşı (1807-1809): Doğu Hindistan Şirketi'nin Dinsel Hoşgörü Politikasına Karşı Misyonerlerin Tepkisi ile Ortaya Çıkan Önemli Bir Kriz (War of Pamphlets -1807-1809: An Important Crisis with the Response of Missionaries Against the Religious Tolerance Policy of the East India Company)*¹⁰⁵, addresses (War of Pamphlets) through the years 1807 to 1809. These events are an important crisis that, due to restrictions upon free movement of missionaries in India, conflict existing between missionaries and East India Company became apparent and it is one of important developments of the period.

Again, concerning the field, Hafız Aamir Ali's post graduate study, dated 2017 and titled *Hindistan'da son Türk Sultan II. Bahadır Şah Zafer (Bahadır Şah) ve 1857 Bağımsızlık Savaşı (Bahadur Shah Zafar II, The Last Turkish Sultan in India, and 1857 Independence War)*,¹⁰⁶ addressed Bahadur Shah Zafar who was the last padishah (sultan) of the Baburid State and an important figure of India in the fields of history, literature, culture and politics of the 19th century. The most important aspect of this thesis is that it indicated Muslim domination which began with Mahmud of Ghazni in India and which again ended with Bahadur Shah Zafar, a Turkish commander.

Post graduate study of İsa Eryılmaz's, dated 2011 and titled *Hindistan'da Racputlar (Rajputs in India)*¹⁰⁷, addresses Rajputs who came into the area again with Hun-Turks who headed towards India in history. In the study, it is dwelt upon that name for one of their tribes is Huna while Rajputs are being mentioned, is critical for the field.

In this respect, Mustafa Keskin's post graduate study, dated 2005, titled *İngilizlerin Hindistan'ı Sömürgeleştirme Hareketleri (The British's Colonization Movements of India)*¹⁰⁸, examines British colonialism in India between 17th century and 19th century.

105 Cemile Akça Ataç, *Risaleler Savaşı (1807-1809): Doğu Hindistan Şirketi'nin Dinsel Hoşgörü Politikasına Karşı Misyonerlerin Tepkisi ile Ortaya Çıkan Önemli bir Kriz (War of Epistles 1807-1809: An Important Crisis with the Response of Missionaries Against the Religious Tolerance Policy of the East India Company)*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998).

106 Hafız Aamir Ali, *Hindistan'da Son Türk Sultanı II. Bahadır Şah Zafer ve 1857 Bağımsızlık Savaşı (Bahadur Shah Zafar II, The Last Turkish Sultan in India, and 1857 Independence War)*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017).

107 İsa Eryılmaz, *Hindistan'da Racputlar (Rajputs in India)*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2011).

108 Mustafa Keskin, *İngilizlerin Hindistan'ı Sömürgeleştirme Hareketleri (The British's Colonization Movements of India)*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005).

Still, concerning the field, Muharrem Tan's Post Graduate study, carried out in 1999, titled *Hindistan'ın Bölünmesi ve Hint Müslümanları (1858-1947) (Division of India and Indian Muslims: 1858-1947)*¹⁰⁹, examines situation of Indian Muslim in parallel to the division (secession) of India in 19th century.

We could mention other thesis namely, Yasin Karakuş, *XIII. ve XIV. yüzyılda Hindistan'da Türk Hâkimiyeti (The sovereignty of Turks in India in the XIIIrd and XIVth Centuries)*¹¹⁰

H. Hilal Çağlayan's master thesis in 2005 and titled as *Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605) (India during the Period of Akbar Shah-1542-1605)*¹¹¹, contributes to the field.

Melahat Hande Turgut, *Gupta İmparatorluğu: Hindistan'ın Altın Çağı (M.S. 4-6.yy) (Gupta Empire: The Golden Age of India 4-6th Centuries A.D.)*¹¹²

Timur, Mujiburahman, *Gazneli Devletinden Babürler Devletine Kadar Bölgede Kurulan Hükümdarlıklar (1206-1526) (The Indian Dynasties Established from the Ghaznawi's until the Baburian State)*¹¹³

2.1.2. Doctoral (PhD) Thesis

Concerning our subject, when we have examined the National Thesis Database of the Council of Higher Education, here are these Doctoral Thesis:

Mehmet Alparğu's doctoral study (thesis), dated 1983 and titled *Diğer Kaynaklarla Göre Karşılaştırma Yolu ile Babürname'nin Türk Devlet Teşkilatı Bakımından Değerlendirilmesi (Evaluation of Babürname in Terms of Turkish State Organization by Comparing with Other Source)*¹¹⁴, makes an analysis of the Babur memoirs from the point of view of Turkish state organization.

The doctoral study (thesis) of Gülseren Halıcı Abay's dated 1995 and titled as *Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri (Permanent Turkish Traces in India)*¹¹⁵, contains detailed information on the roles of the Turks in forming Indian culture. In the work, the period of Baburid State is examined in every aspect.

109 Muharrem Tan, *Hindistan'ın Bölünmesi ve Hint Müslümanları: 1858-1947 (Division of India and Indian Muslims: 1858-1947)*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul, 1999).

110 Yasin Karakuş, *XIII. ve XIV. yüzyılda Hindistan'da Türk Hâkimiyeti (The sovereignty of Turks in India in the XII. and XIVth Centuries)* (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2015).

111 H. Hilal Çağlayan, *Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605) (India During Akbar Shah-1542-1605)*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005).

112 Melahat Hande Turgut, *Gupta İmparatorluğu: Hindistan'ın Altın Çağı MS 4-6 yy) (Gupta Empire: The Golden Age of India 4-6th centuries AD)*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009).

113 Timur Mujiburahman "Gazneli Devletinden Babürler Devletine Kadar Bölgede Kurulan Hükümdarlıklar" (1206-1526), (The Indian Dynasties Established from the Ghaznawi's Until The Baburian State 1206-1526), (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012).

114 Mehmet Alparğu, *Diğer Kaynaklarla Göre Karşılaştırma Yolu ile Babürname'nin Türk Devlet Teşkilatı Bakımından Değerlendirilmesi (Evaluation of Babürname in Terms of Turkish State Organization by Comparing with Other Source)*, (Basılmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1983).

115 Gülseren Halıcı Abay, *Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri (Permanent Turkish Traces in India)* (Basılmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995).

The doctoral thesis of Mukadder Güneri's titled as *Babür 'ün Sosyal ve Kültürel Hizmetleri (Babur Shah's Social and Cultural Services)*¹¹⁶, contains information about the period of Baburid State although general information on Turkestan and India are the main addressed subjects.

The doctoral thesis of Seyfullah Palalı's in 2012 and titled as *Delhi'deki Babürlü Türbeleri (Baburid Tombs in Delhi)*, dwells upon the position and the importance of Delhi tombs (shrines) in developing Baburid architecture. It gives explanation about the positions of the tombs in Islamic and the Turkish tomb architecture vis-a-vis their interactions with other tomb structures, and the similarities and differences between them.

The doctoral thesis Özlem Nurben Öztoksoy's published in 2007 and titled as *16-18. Yüzyıllarda Osmanlı-Hint-Baburlu Kumaş Sanatlarının Etkileşimleri (Interactions of Cloth Arts of Ottoman-Indian-Baburid of 16-18th Centuries)*¹¹⁷, could be evaluated as a secular study for the field.

The doctoral thesis, H. Hilal Şahin's in 2014 and titled as *Ekber Şah ve Dini Reformu (Akbar Shah and His Religious Reform)*¹¹⁸ is another study that contributes in the concerning field. The study which addresses Akbar Shah and his religious policies, which affected the Baburid period with his distinctive approach. The thesis mainly elaborated religious and cultural life of the period.

Last but not least, we could mention the doctoral thesis of Canan Kuş's titled as *XVI. Yüzyılda Ticarî Alanda Osmanlı-Hindistan İlişkileri (Commercial Area Relationships Between the Ottoman and India at 16th Century)*.¹¹⁹ and Mesut Şen, *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur; Baburname (Kabil ve Hindistan Bölümleri) (Gazi Zahiruddin Muhammad Babur; Baburnamah (Chapters of Kabul and India))*.¹²⁰

2.2. Works Translated into Turkish in Indian Studies

Ghazi Zahiruddin Muhammed Babur's¹²¹ work in the memoir genre, printed regularly in a

116 Mukadder Güneri, *Babür 'ün Sosyal ve Kültürel Hizmetleri (Babur Shah's Social and Cultural Services)* (Basılmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000).

117 Özlem Nurben Öztoksoy, *16-18. Yüzyıllarda Osmanlı-Hint-Baburlu Kumaş Sanatlarının Etkileşimi (Interactions of Cloths Arts of Ottoman-Indian-Baburid of 16-18th Centuries)* (Basılmamış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007).

118 H. Hilal Şahin, *Ekber Şah ve Dini Reformu (Ekber Shah and Religious Reform)*, (Basılmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014).

119 Canan Kuş, *XVI. Yüzyılda Ticarî Alanda Osmanlı-Hindistan İlişkileri (Commercial Area Relationships Between Ottoman and India at 16th Century)*, (Basılmamış Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ, 2012).

120 Mesut Şen, *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur; Baburname (Kabil ve Hindistan Bölümleri)*, (Basılmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1993).

121 Fernand Grenard, in his work, uses these statements about Babur (1483-1530) "Although Babur had a first-agree role in Asian history, he is relatively less known for. However his product was longer lasting, he was less known than Temur, his ancestor. Nothing left from that lightning conqueror after one hundred years. Babur founded Indian (Baburids State) Empire. Four centuries intervening have just strenghtened and developed this empire. Although Indian Dynasty of Timurids, whose founder is Babur, lost its actual (de facto) power after British's Indian campaign in 1765, it continued nominally to rule until the great rising (revolution) in 1857, but died completely in 1862." Fernand Grenard, *Babür*, (Trans. Orhan Yüksel), (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971), 3.

lot of languages, was published with title of *Vekâyî: Bâbü'r 'ün Hâtrâtu* (Memoirs of Babur)¹²² in two volumes and translated into today's Turkish language by Reşit Rahmeti Arat.¹²³

While starting in the memoirs form, this work, written in the autobiography genre, is seen to have taken the form of a diary when its next sections have been examined, due to the fact that experiences were written from day to day and sometimes without a long intervening time period. The work gives such a great attention and importance to detailed information that it has had an utterly different impact on subjects such as geography, history, botany, zoology and folklore etc. For example, the section in which Sultan Husain Baykara was mentioned as a historical figure; the first four chapters of the work were of a Transoxia history of the Timurids period; and sections in which poets and famous characters were mentioned in this biographical memoir (tezkere) genre.

Upon these striking aspects, when we have added that the example of the autobiography genre is scarcely encountered during the old literature period in which it was written and that it was also written by a ruler's own pencil, it is seen that the work has a priceless importance.

In the Baburnama, which is an original source for the history of Middle Asia, Afghan and India of the period when it was written, Zahiruddin Muhammad Babur makes the readers feel like (instead of a ruler) a naturalist chat-lover, by his modesty, who does not hesitate to deal with even ordinary aspects of life and who narrates well what he experienced and saw. This gives the work more attractive atmosphere.

Written by Mirza Muhammad Haydar Duğlat¹²⁴ who is not only as a history writer (historiographer) but also as one of the historical figures, He is cousin of Babur Shah (Babür Şah) is the founder of Baburid-Turkish State in India and who is leader and beg of Duğlat tribes in Mongolia; the work titled *Tarih-i Reşidî (Tarikh-i Rashidî)* is a history of events which took place in Middle Asia, Uyghuristan, Mughalistan, Tibet and today's Pakistan in 16th century. This book which is one of the main sources for Turkish history and has become a source and reference for studies on the history of Middle Asia and Tibet and Indian-Turkish history until today it was translated into English by Denison Ross and annotated by N. Elias translated into Turkish with about a 100-year delay and published by Selenge Publications, *Tarih-i Reşidî* is a reference study that those who are interested in Turkish history and want to learn about the story of what we left behind (in the past) and events which were written as one-to-one observations, would not be able to pass up.¹²⁵

122 Wrote a wide preface to Turkish translation of Babur's Memoirs, Y. Hikmet Bayur discusses various names given to Babur's Memoirs and consistency degrees of these.

123 Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbü'r, *Vekâyî: Bâbü'r 'ün Hâtrâtu*, (Trans. Reşit Rahmeti Arat), (Ankara: Türk Tarih Kurumu 'TTK' Yayınları, 1987), 8–11. Babur's work in autobiography genre are called various names: among the most common names, there are the ones such as Babürname, Waqa'î/Vekâyî (Events), Waqiat-i Babari/Vâki'ât-i-Baburi (Babur's Events) and Tuzuk-i-Baburi.

124 Mirza Muhammad Haydar Duğlat was born in Oretobe around Tashkent in 1499, died in Kashmir country of India of today in 1551. He left two works to World culture despite of his life that passed through politically and socially. These are: Cihannüma and *Tarih-i Reşidî*.

125 Mirza Muhammad Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî (Tarikh-i Rashidî)* (Trans. Osman Karatay), (İstanbul: Selenge Yayınları, 2006).

Published in 1944, *Hümâyünnâme* (*Humayun-Nama*) of Gülbeden Begüm was translated by Abdürrab Yelgar and then Yusuf Hikmet Bayur's preface and historical abstract were annotated to the work. *Hümâyünnâme* is a significant work in terms of the socio-economic history of the period. It also gives information about Babur's last years, members of the dynasty and events taking place at the palace and harem life. Written by a member of the dynasty belonging to Baburid State which constitutes a very important circle of Turkish history in a different geography, *Hümâyünnâme* is an important historical data source. Therefore, there are two important reasons that make *Hümâyünnâme* significant for the readers:¹²⁶

The first reason is that *Hümâyünnâme* is written by a woman. Even though she was a member of a dynasty, it is very important for us that the period was addressed and told by her with elegance and politeness. Even from this point of view, it could be considered that it presents an intellectual development in Turkish history without making gender discrimination, in terms of the ideas of a woman, beyond being simply a historical data source. Gülbeden Begüm who presented the period, in which she lived, in a fluent language and and intellectual knowledge, proves with the work that how masterful she used Turkish and Persian.

Secondly reason which makes *Hümâyünnâme* valuable in terms of cultural history. In fact, written from a broad point of view and with the eye of an enlightened woman, the memoirs with symbols will also shed light on the social life of that period, illustrating socio-economic and cultural experiences of the period to us.

One of the important studies on Indian-Turkish history that could be referred is Mübarek Galip's study titled as *Hindistan'da Türkler* (*Turks in India*). The original name of this study is *Hindistan'daki Türk Hükümdarları* (*Turkish Rulers in India*) with the sub-heading *Timurilerin Hindistan'a dâhil Oldukları Zamana Kadar ve 603-962 Senelerinde Delhi'de İcra-i Saltanat Eden Hükümdarlar* "Rulers Who Reigned Sultanate in Delhi until Timurids Got Involved in India and between the Years of 603-962". Saadetin Yağmur Gömeç, who was one of the faculty members of the Department History at Faculty of Language, History and Geography (DTCF) at Ankara University, translated this work into Turkey Turkish in 1990. But, during that period it was out of print and made available to the readers again with the name of *Hindistan'da Türkler* (*Turks in India*) by providing new information. In the study, it is mentioned Turkish history from the first Islamic conquests in India definitively occupied by the British in 1858.¹²⁷

Yuluğ Tekin Kurat gives information on India during the period of the Turkish Sultanate of Delhi in India, with the study titled as *Hindistan'daki Türk Tesiri İlk Dönem-1206* (*Turkish Impact in India, The First Phase-1206*), written by S.A. H. Haqqi, into Turkish.¹²⁸

126 Gülbeden, *Hümâyünnâme*, (*Humayun-Nama*) (Trans. Abdürrab Yelgar), (Ankara: TTK Yayınları, 1944).

127 Mübarek Galip, *Hindistan'da Türkler* (*Turks in India*), (Trans. Saadetin Y. Gömeç), (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013).

128 S. A. H. Haqqi, *Hindistan'daki Türk Tesiri İlk Dönem-1206* (*Turkish Impact in India, The First Phase-1206*), (Trans. Y. Tekin Kurat), (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi 'ODTÜ' Yayınevi, 1984).

In the work titled as *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları (Studies in Islamic Culture in the Indian Environment)* by Aziz Ahmed, the development of Islamic culture in India considered as a response to tensions arising out of its tenacious persistence for survival in a completely foreign environment and to the compromises it made from time to time in the overwhelmingly non-Muslim environment of India as well a regional formulation of the universal Islamic culture. The writer therefore addressed the subject in two main parts: in the first part, he examined it in relation to the Muslim World in general; in the second part, in relation to Hindu India. The work consists of two chapters: The First Chapter, *Muslim India in Relation to the Islamic World (710-1947)*; The Second Chapter, *Muslim India in Relation to Hindu India (710-1830)* were elaborated broadly.¹²⁹

Published by the Turkish Historical Society (TTK), translated by Nevres Kadim Abd-al Razzaq b. Abdullah, and prepared for publication by Fahri Unan the memoirs of Baburid Emperor Cihangir (Jahangir) Shah, *Târih-i Selim Shah (Tarikh-i Salim Shahi: Remembrance of Cihangir Shah)* also contributes to the Indian history of Turks. The work is the translated into Turkish of today from the copy that was translated into Ottoman Turkish of the period by Nevres Kadim Abd-al Razzaq b. Abdullah, at Sultan Mustafa III's request at the beginning of the XVIth century, of Persian version also known as Cihangir-name or Tüzük-i-Jahangiri written by Nur-ud-Din Selim Shah who is famous for Cihangir Shah, the fourth of the emperors of the Baburid State which emerged with the retreat to India of the descendants of the Timurid Empire after it had dissolved at the beginning of the XVIth century and later with the establishment of a strong state here. The work continues with Cihangir Jahangir Shah's memories.¹³⁰

Barthold, who stated “*You can't write history of any nations without Turks*”, one of the important writers of his period, contributed to the Turkish world with his studies and published many significant studies particularly on Turkish history. He gave lectures on Turkish history at Istanbul University and these lectures were published with the title, *Lectures on the History of Turkic People of Central Asia*, as a collection in a volume. In addition, in his work titled as *Moğol İstilasına Kadar Türkistan (Turkestan Down to Mongol Invasion)*, Barthold mentioned Ghaznevids, as one of the Muslim-Turkish states which were established in India. The work was published by Hakkı Dursun Yılmaz in 1990 in Turkish language of today.¹³¹

Tabaqât-i Nâsiri by Minhâj-i Sirâj al Jûzjâni, who is a XIIIth century-historian, has an exceptional and important place for studies of medieval history due to the information it gives about the Mongol invasion. Minhâj-i Sirâj al Jûzjâni is an eye-witness to the invasion since he was present at some cities which faced the Mongol invasion.¹³² He composed his study by

129 Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları (Studies in Islamic Culture in the Indian Environment)*, (Trans. Latif Boyacı) (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995).

130 Nûrî'd-Din Cihangir Şah, *Nevres-i Kadim, Târih-i Selim Shah* (Trans. Fahri Unan) (Ankara: TTK Yayınları, 2013).

131 V.Vladimiroviç Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan (Turkestan Down to Mongol Invasion)*, Ed. Hakkı Dursun Yıldız, (Ankara, TTK Yayınları, 1990).

132 Minhâc-i Sirâc el Cûcâni, *Tabakât-i Nâsiri* (Trans. Mustafa Uyar) (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016).

recording events based on information from the trusted people. M. F. Köprülü emphasizes the significance of this work with the statement "...for a historian who deals with the Mongolian period, to say *Tabakât-i Nâsirî* is an important source in the first-degree is not wrong at all...". The study was created by adding the needed notes after XXIIIrd sheet, in which the Mongolian invasion was narrated and translated by Mustafa Uyar. This book written by Minhâj-i Sirâj al Jûzjâni in his declining years has a distinguished place in Persian literature of the XIIIth century thanks to its good style and description power.

Herman Kulke's work, named *Hindistan Tarihi* (History of India), written by D. Rothermund and brought in Turkish with translation by Müfit Gunay, is also a considerable work in this respect.¹³³

In the 1940s, in his book titled as *Büyük Türk Hindistan Kapılarında: Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Amiral Hadım Süleyman Paşa'nın Hind Seferi* (*Great Turk at the Gate of India: Admiral Hadım Suleiman Pasha's Military Advance to India during the Period of Suleiman the Magnificent*), published in Selami Sertoğlu Yayınevi, of Herbert Melzig, one of professors at İstanbul University, gave summaries of some Portuguese documents, in addition to addition, he presented the Indian campaign together with its stages of historical development and in detail.¹³⁴

Türkkaya Ataöv's book titled as *Keşmir, Hindistan ve Komşuları* (*Kashmir, India and Neighbours*) was published in September 2014. The study of which the first edition was out of print in a short time was translated from English to Turkish. This book was based on first-hand sources, including the libraries of New Delhi, Srinagar and New York and consists of 18 chapters. The study which discusses the boundaries, historical geography and political events of the region in the first chapters, examines also the subjects namely national structuring, terror, violence in the region dealing with peace struggles in the region.¹³⁵

3. Determinations and Suggestions

3.1. Determinations

The studies on the field in Turkey began with the establishment of the Department of Indology in 1936 under the guidance of Mustafa Kemal Atatürk, during the early Republican period. The scientific framework of these studies which would be carried out in this direction was determined by Ruben and it made progress. Determinations on studies about Indian history in Turkey are in line with the direction of these studies. The main problematic of these studies came into prominence in linguistic and historical issues. The fact that the region had a

133 Herman Kulke, D. Rothermund, *Hindistan Tarihi (History of India)* (Trans. Müfit Gunay), (Ankara: İmge Yayınları, 2001).

134 Herbert Melzig, *Büyük Türk Hindistan Kapılarında: Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Amiral Hadım Süleyman Paşa'nın Hind Seferi (Great Turkish Gate of the Indian Salt Sultan Suleiman the Magnificent in the era of Suleyman Pasha's Hind Expedition)* (İstanbul: Selami Sertoğlu Yayınları, 1943).

135 Türkkaya Ataöv, *Keşmir, Hindistan ve Komşuları (Kashmir, India and Neighbours)* (Trans. Funda Keskin Ata-Elif Ağaoglu) (Ankara: TTK Yayınları, 2014).

particularly multi-lingual and –cultural structure made it preferable to carry out studies based on the dominant languages, and studies for the field essentially concentrated around the axis of both linguistic and historical studies from the very beginning. As a matter of the fact, the first research chair was established under the name of Indology. This name has already come into prominence as the first step of studies which will make linguistic and historical approach.

Studies also continued as Indian history- and Indian Turkish history- axis based on Indian sources and it was provided that historical periods and development for Turks were partly addressed in Indian historical sources. In the studies, generally, India was elaborated and gained importance as a historical geography of field studies, and Indian studies in general and studies about Indian Turkish history in particular proceeded in parallel with each other. The first generation-Indian studies were addressed with an analytical approach of historical, geographical and linguistic fields; second-generation field studies rather dealt with present the historicalness of Indian-Turkish history. Drawing attention to the cultural approaches of the issue of conveyance of Turkish culture to the region as a consequence of that fact that Turks came to India, studies were presented, rather based on relation of Turkish culture with Indian culture.

This situation, in studies, brought about approaches to the study of the main cultural assets of Turks who founded their own states in India region and state models of Turkish states such as the Kushans, White Huns and Ghaznavids etc. on the axis of (based on) migratory routes of ancient Turks who came to India from North; and ways to what extent they preserved their own culture by the region in which they were founded; were tried to be addressed.

Based on these studies, it was also seen how state organization by Turks in India prepare the historical ground for Turkish states founded later in the region. Various thesis were carried out at the Higher education in different periods in Turkey.

3.2. Suggestions

Studies on Indian and Indian-Turkish history are still continuing. In this respect, we suggest that interdisciplinary collaboration and epistemological approaches are necessary for the field. Minimizing problematic issues of the field studies since the very beginning, first of all, will be overcome through harmony which will arise from interdisciplinary collaboration. Particularly, the fact that; a considerable part of the studies which present basic data for studies in terms of researching and interpreting (commenting) on Indian Turkish history was in the Persian language; and that Persian is used as cultural language in Turkish states ruled in the region; increase the importance of Persian in field studies. In this respect, it is an essential issue that research centers and related departments for India should be in cooperation with Persian language departments. The fact that field sources and some chronicles have not been completely reflected on today's studies, yet, justifies our suggestions on this issue. For example, while it is an inevitable situation that *Tarih-i Firûz Şahi* (*Tarikh-i Firoz Shahi*) would be much more benefitted that is a Persian work and that presents significant data for Turkish Sultanate of Delhi period, this work could not

be taken into consideration because of the language problem. This leads to important studies in the field to be translated into Turkish since all relevant into Turkish by forming commissions. In this respect, the Turkish Historical Society must be translated publish and translation significant field works such as Humayun-Nama by Gülbeden Begüm.

Considering Asian studies and works in European and American literature, it could be understood that difficult it is for these field studies to conduct with in the Department of Indology and including different perspectives. It is necessary that different disciplines should be in cooperation with each other. In this context, the departments of Indology and history departments in close cooperation with departments such as Turkish Language and Literature, Sociology, Psychology and Science of Religion etc. in Indian history studies which will make studies richer.

The second-generation Indian history studies and today's field studies articulated to Indian Turkish history studies and deepened in terms of social and cultural issues will provide necessary for points for historical, social and cultural connection to be revealed clearer.

Conducting ethnological studies in the field of the historicity of the beginning of Turkish culture to hold on the region in parallel for Turks to establish states in India and of its being in relation with local cultures will no doubt present important data to historical studies.

Studies carried out in other languages for Indian studies translated into Turkish will broaden the perspective of the studies as well as adding a different dimension to them.

Another issue on this subject-matter that researchers who would conduct studies for the field should be academically raised. Raising better equipped historians and scholars who will work in this context will make no doubt great contribution to field studies.

New thesis, projects and scientific studies on this issue will contribute to the field.

4. Conclusion

The studies in Indian history began during the early republic period in Turkey. Mustafa Kemal Atatürk initiated studies about Indian history as an inheritance to the next generations. In this context, he also provided that Indology Department included the historiography field in Turkey with the multilateral perspective, which bought Indian studies in Turkey. Starting out with the Indology department in Indian studies indicates the importance of the language-history partnership in the current field.

The first-generation Indian history studies in Turkey presented the basic approaches of the field and with their serious studies, they brought in scientific framework for Indian Turkish history studies which will gain acceleration in this lane.

In this respect, the existence of Turks in India which went back many years was proven by many studies on this issue. Bringing a different life in India for a long period of Turks time left a socio-cultural heritage in this geography. It would not be wrong to say that Turkey brought in Indian sub-continent was a considerable amount, from Eyyubi N. Akmal's point of view, who said: "*As Turks were full of with a permanent feel of love and sympathy for India, they*

gave the best of all things that they have in themselves.”

This study presenting certain studies for the field aims to make a contribution in Indian Turkish history studies with the subjects of presenting certain studies for the field in Turkey.

Following after Zeki Velidi Togan who made the breakthrough of *Turks in India* in Turkish historiography; such historians as Fuad Köprülü; Yusuf Hikmet Bayur, with his study named Indian History, who presented the source to a lot of researchers and historians, passed the torch to scientists such as Salim Cöğce, Enver Konukçu, Erdoğan Merçil by completing duly his duty (part) in this field. New academicians began to make names for themselves thanks to the power of the current literature in this field. Since mentioning all articles and scientific studies on this subject would exceed the volume of this paper, which will focus on the main subject of related literature.

With this current study, mentioning and elaborating different figures, academicians and authors who studied on Indian History in Turkey, we made some observations and evaluations for studies on Indian Turkish history and culture from the past until today.

Our suggestions for the field are follows: While we expect that Indian studies and published works should increase continue, we must state the requirement that regional studies including conceptual framework in particular should be made in an interdisciplinary context. Both the progress and development of studies based on implementation of different methods and scientific approaches for field studies; will no doubt contribute to the field.

We hope that, be a significant step that (this social and cultural history study) under the guidance of many different studies which have been presented until now. In this context, in terms of historicity of social and cultural images. It would also be possible that these images will provide access to more factual information studies in Indian history.

Raising well historians, one of the important figures of Indian history, is also vital. Particularly, while history departments in Turkey are educating researchers and historians for the current subject, conducting the meticulous field study and developing basic data of archaeology with the material resources will provide studies with quality and great impact.

As a consequence of being pertinent of the history to human and human's having a complex and multi-lateral world, to benefit from different disciplines in studies which carried out about the region, will bring direction to more different researches.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References

- Adıvar, Halide Edip. *Hindistan'a Dair (Inside India)*. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2014.
- Ahmed Aziz. *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu (Turkish Sultanate of Delhi with Its Political History and Institutions)*. İstanbul: Kervan Yayınları, 1949.
- . *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları (Islamic Culture Studies in India)*. (Trans. Latif Boyacı). İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Akbulut, Dursun Ali. "İlkçağda Soğdia ve Bactria ile Hindistan İlişkileri", (Indian Relations with Sogdiana and Bactria in the First Age), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (31 November-1 October 2002). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları (TTK), 2006, 1-9.
- Akbulut, Uğur. *Hindistan Yolu ve İngilizler (Indian Way and the British)*. Konya: Çizgi Yayınları, 2016.
- Akıncı, Halil. "Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu" (Turkish-Indian Symposium), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (25-28 June 2007), Ankara: TTK Yayınları, 2008, 19-23.
- Akmal, N. Ayyubi. "Hind Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri" (Effects of Muslim-Turks on Indian Culture), *İslam Tetkikleri Enstitüsü* 3-4 (1966): 205-210.
- . "Hindistan Türklere Neler Borçludur?" (What does India owe to Turks?). İslam Araştırmaları Enstitüsü, Aligarh Müslüman Üniversitesi (Trans. Nejat Kaymaz) *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (1964): 2.
- Armutlu, Sadık. "Gazneliler ve Selçuklular Döneminde Edebi Gelenek" (Literary Tradition during the Ghaznavids and Seljuk Period), *Türkler Ansiklopedisi*. V (2002): 872-879.
- Ataöv, Türkkaya. *Hindistan Siyaset Yazıları (Indian Political Writings)*. Ankara: Güzeliş Ofset, 2002.
- . *Keşmir; Hindistan ve Komşuları (Kashmir, India and Neighbours)*. (Trans. Funda Keskin Ata- Elif Ağaoğlu). Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Atay, Faik Rıfki. *Hind (India)*. İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1944.
- Bâbü, Zahiruddin Muhammed. *Bâbü; Vekâyi: Bâbü'ün Hâturâtı, (Babur's Memoirs, Babur-Nama)*. (Trans. Reşit Rahmeti Arat). Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Barthold, V. Vladimiroviç. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan (Turkestan Down to Mongol Invasion)*. (Ed. Hakkı Dursun Yıldız). Ankara: TTK Yayınları, 1990.
- Bayur, Y. Hikmet. *Hindistan Tarihi İlk çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar. I (History of India, from the First Ages until the Establishment of the State of Gurkanid, I)*. Ankara: TTK Yayınları, 1946.
- . *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri, II, (History of India, the Greatness of the State of Gurkanid State, II)*. Ankara: TTK Yayınları, 1947.
- . *Hindistan Tarihi Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar. III, (History of India, Independence from the Influence of Nadir Shah Afshar and Republic, III)*. Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik. *Hint Tarihi (History of Indian)*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
- Bıyıktay, Halis. *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu (Indian Turkish Empire during Timurids)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1941.
- Bilkan, Ali Fuat. *Sebk-i Hindi ve Türk Edebiyatında Hint Tarzı (Sabk-i Hindî and Indian Sytle in Turkish Literature)*. İstanbul: 3F Yayınları, 2007.
- . *Sultan'ın Dini (The Religion of the Sultan)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

- , “Hindistan Kütüphanelerindeki Türkçe El Yazmaları ve Hindistan’da Türkçe” (Turkish Manuscripts at Indian Libraries and Turkish in India), *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (31 October-1 November 2002) Ankara: TTK Yayınları, 2006, 351–36.
- Bırışık, Abdulhamit. “Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler” (Past and today of Islamic studies: Institutions, Scientific Activities, Characters, Works), *Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar 17* (2004): 1–62.
- Bakuleva, B. R. Avakova ve J. Abeldayev. “Türk Kültürünün Hindistan Uygarlığına Etkisi” (The Effect of Turkish Culture on Indian Civilization), *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/1, İzmir, (2012): 441–454.
- Cöçce, Salim. *Delhi Türk Sultanlığı Tarihi (History of Dehli Turkish Sultanate)*. Malatya: 2001.
- , “Delhi Türk Sultanlığında Memlûk Sistemi” (Mamluk System in Turkish Sultanate of Delhi), *Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, (21-26 September 1987) İstanbul, 1987.
- , “Delhi Türk İmparatorluğu’nda Sultan Şemseddin İltutmüş’un Kırk Kölesi: Çihilganilerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller” (Fourty Slaves of Sultan Shams Al-Din Iltutmish in Turkish Sultanate of Delhi: The Chilgani’s Identities and Roles They Played), *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi* (23-28 September) İstanbul, 1985.
- , “Hindistan’da Türk Askerî Aristokrasisi” (Turkish Military Aristocracy in India), *X. Türk Tarih Kongresi*, (22-26 September) Ankara: TTK, 1986.
- , “XIII ve XIV. Yüzyılda Hindistan’da Türk Hâkimiyeti” (Turkish Domination in India in XIIIth and XIVth Centuries), (İnönü Üniversitesi Araştırma Projesi) (May 1995-November 1996) Malatya, 2001.
- , “Hindistan’da Türk Kültürünün Gelişimi ve Hint Kültürüne Tesiri” (International Development of Turkish Culture in India and Its Effect on Indian Culture). *VI. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi; Türk Kültürünün Dünya Kültürüne Etkileri*, (21-26 May) Ankara: TTK, 2005.
- , “İlk Çağda Hindistan’da Türk Varlığı” (Turkish Existence in India in the First Age), *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* I / 1 (January/June) (2001): 8–19.
- , “Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan’da Türk Varlığı” (Existence of Turks until The Period of Mahmud of Ghazni in India), *Erdem (Aydın Sayılı Özel sayı) IX/27*, (1996): 981–987.
- , “Delhi Sultanlığı ve Racalar” (The Dehli Sultanate and Rajas), *Hindistan Tarihi Araştırma Koneysi Türk ve Hint Çalışmaları Uluslararası Semineri: Bir Değerlendirme* (9-11 February 2005): 1–18.
- , “Hindistan’da Türk Egemenliği: Kushans ve Akhunlar (Turkish Sovereignty in India: Kushans and Akhunlar). *Türkler Ansiklopedisi*. I: 815-820, (Ed. H.C. Güzel vd.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- , “Gaznelilerin Hindistan Hâkimiyeti” (The Ghaznavid Empire of India), *Türkler Ansiklopedisi*. IV: 522-525, (Ed. H.C. Güzel vd.) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- , “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri” (Turkish States Established in India), *Türkler Ansiklopedisi*. VIII: 689-730, (Ed. H. C. Güzel vd.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- , “Development of Turkish Culture in India and its Effect on Indian”, *Culture International 6th Turkish Culture Congress; Effects of Turkish Culture on World Culture*. (21-26 May) Ankara, 2005.
- , “Büyük Orta Doğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Orta Doğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler” (Historical Linkages Between India and Middle Asia in the Context of Greater Middle East Initiative and Current Relations), *Akademik Bakış*, II/III, (2008): 65–80.

- “Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan” (Turkish Struggle for Independence and India). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (31 Ekim-1 Kasım 2002) Ankara: TTK Yayınları, 2006, 127–215.
- “Kalaç Sultanlığı” (Sultanate of Khaljis). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (25-28 January 2007), Ankara: TTK Yayınları, 2008, 77–91.
- “Kutbeddin Aybeg (1206-1210)’s Life and Personality, Founder of Turkish Sultanate of Delhi”. *XIth Turkish History Congress*, (5-9 September 1990), Ankara: TTK Yayınları, 1990, 42.
- “Delhi Türk Sultanlığının Kurucusu Kutbeddin Aybeg’in Hayatı ve Şahsiyeti” (Kutbeddin Aybeg’s -1206-1210- Life and Personality, Founder of Turkish Sultanate of Delhi). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2010): 13–24.
- Cüzcâni. Minhâc-ı Sirâc el, *Tabakât-i Nâsirî*. (Trans. Mustafa Uyar), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.
- Çağdaş, Kemal. *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş (Introduction to the History of Indian Ancient History)*. Ankara Üniversitesi, Ankara: DTCF Yayınları, 1974.
- Demirel, Şengül. “Hindistan’da Türk İzleri”, (Turkish Traces in India). *ICANAS 38, International Congress of Asian and North African Studies*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2009.
- Doğrul, Ömer Rıza. *Ekber Ekber Bir Türk Dâhisi (Ekber A Turkish Genius)*. İstanbul: Yüksel Yayınevi, 1944.
- Duğlat, Mirza Muhammad Haydar. *Tarih-i Reşhidî (Tarikh-i Rashidi)*. (Trans. Osman Karatay), İstanbul: Selenge Yayınları, 2006.
- Durak, Neslihan. *Hindistan’a Kuzeyden Yapılan Seferler (Military Campaigns to India from North)*. Ankara: ASAM Yayınları, 2000.
- “Hindistan’da Saka, Kuşan ve Akhunlar” (Scythians-Sakas, Kushans and White Huns in India). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (25-28 June 2007), Ankara: TTK Yayınları, 2008, 139–145.
- Ertaylan, İsmail Hikmet. *Âdilşâhiler: Hindistan’da Bir Türk-İslam Devleti (Adil-Shahs: A Turkish-Islamic State in India)*. İstanbul: Sermet Yayınları, 1953.
- Farooqi, SN. R. “Mughal India and the Ottoman Empire: A Study in Early Modern Diplomacy and Diplomatic Procedure”, *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (25-28 June 2002), Ankara: TTK Yayınları, 2006, 85–127.
- Galip, Mübarek. *Hindistan’da Türkler (Turks in India)*. (Trans. Saadettin Y. Gömeç), Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.
- Grenard, Fernand. *Babür (Babur)*. (Trans. Orhan Yüksel), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Gülbeden. *Hümâyûnnâme (Humayun-Nama)*. (Trans. Abdürreb Yelgar), Ankara: TTK Yayınları, 1944.
- Haqqi, S. A. H. *Hindistan’daki Türk Tesiri İlk Dönem. (Turkish Impact in India the First Phase)*. (Trans. Y. Tekin Kurat), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Yayınevi, 1984.
- Kadım, Nevres-i. *Târih-i Selim Shah (Remembrance of Cihangir Shah)*. (Trans. Fahri Ünan), Ankara: TTK Yayınları, 2013.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Müslüman Türk Devletleri Tarihi (History of Muslim Turkish States)*. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 1999.
- Kâhya, Esin. “İlkçağda Hindistan-Türk Düşüncesi Arasındaki İlişkiler” (Relations Between Turkish-Indian thought in the First Age). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (31 Ekim-1 Kasım 2002) Ankara: TTK Yayınları, 2006, 257–275.

- Keleşyılmaz, Vahdet. *Teşkilâtı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, (*Indian Mission of Teskilat-ı Mahsusa -Special Organization- 1914-1948*). V/XV, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- Khan, A. R. "Matrix of Autobiography: Some Observations on Babur's Memories", *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (25-28 June 2002), Ankara: TTK Yayınları, 2006, 73-85.
- Konukçu, Enver. *Kuşan ve Akhunların Tarihi (History of Kushans and White Huns)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.
- "Hindistan'da Devlet Kuran Altaıylı Kabilelerden Hunlar" (Huns Who Founded State in India, from Altaic Tribes). *XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi* (1973) Ankara, 1979.
- "Hindistan'daki Türk Devletleri" (Turkish States in India). *İslam Ansiklopedisi*. IX: 63-73. İstanbul, 1989.
- "Kalaç Sultanı Ala ed-din Muhammed Şah ve Onun Hind Siyaseti" (Sultan Ala al-Din Muhammad Shah of Khaljis and His Indian Policy). *VIII. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, Ankara: TTK Yayınları, 1981, 793-798.
- "Dehli Kalaç Sultanlığının Kuruluşu" (Establishment of Khaljis Sultanate of Dehli). *IX. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, Ankara: TTK Yayınları, 1988, 587-597.
- "Hind Kaynaklarında Hunlara Dair Bazı Kayıtlar" (Some Records for Huns in Indian Sources). *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1983, 5.
- "Önsöz" (Presentation). *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/1, (January-June 2001): 1-2, Malatya.
- "Hindistan'daki Türk Devletleri" (Turkish States in India). *Büyük İslam Tarihi*. I-XV, (Ed. H. Dursun Yıldız), İstanbul: Çağ Yayınları, 1989, 63-71.
- "Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler" (Baburids: Timurids in India). *Türkler Ansiklopedisi*. VIII: 1321-1345, Ankara, 1991.
- "Babürlüler" (Baburids). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. IV: 397-405, İstanbul, 1990.
- "Hindistan'daki Türk Devletleri" (Turkish States in India). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (31 October- 1 November 2002) Ankara: TTK Yayınları, 2006, 67-73.
- "Ekber" (Akbar). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. X: 542-544, İstanbul, 1994.
- "XII-XVI. Yüzyıllarda Hindistan'da Türk Kurucular ve Hanedanlar" (Turkish Founders and Dynasties in XII-XVIth centuries in India). *Erdem*, IX/27 (1994): 1177-1183, Ankara.
- "Hindistan'daki Kalaçların Başkentleri: Lakhnauti, Delhi, Dhar ve Mândü" (Capital Cities of Khaljis in India, Lakhnauti, Delhi, Dhar ve Mândü). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (25-28 Haziran 2007), Ankara: TTK Yayınları, 2008, 145-173.
- Kortel, S. Haluk. *Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat 1206-1414 (Organization in Turkish Sultanate of Delhi 1206-1414)*. Ankara: TTK Yayınları, 2006.
- Köprülü, Mehmet Fuat. "Gazneliler Devrinde Türk Şiiri" (Turkish Poetry during the period of Ghaznavids). *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, (1934): 2-32, İstanbul.
- Kulke, Herman, D. Rothermund. *Hindistan Tarihi (History of India)*. (Trans. Müfit Gunay), Ankara: İmge Yayınları, 2001.
- Kutlutürk, Cemil. *Hint Düşüncesinde İslam Algısı (Perception of Islam in Indian Thought)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.

- , “Müslüman Türklerin Hint Dili ve Edebiyatına Katkısı”, (Contribution of Muslim Turks to Indian Language and Literature), *BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 87 (2018): 33–58.
- Melzig, Herbert. *Büyük Türk Hindistan Kapılarında: Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Amiral Hadım Süleyman Paşa'nın Hind Seferi (Great Turkish Gate of the Indian Salt Sultan Suleiman the Magnificent in the era of Suleyman Pasha's Hind Expedition)*. İstanbul: Selami Sertoğlu Yayınları, 1943.
- Merçil, Erdoğan. *Gazneliler Devleti Tarihi (History of Ghaznavids State)*. Ankara: TTK Yayınları, 1989.
- , *Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler (Ghaznavids, a Turkish State in Afghanistan and India)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- , “Gazneliler ve Hindistan” (Ghaznavids and India). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 Ekim- 1 Kasım 2002) Ankara: TTK Yayınları, 2006, 57–63.
- , “Gazneliler” (*Ghaznavids*). *Türkler Ansiklopedisi*. IV: 479–508.
- , *Müslüman Türk Devletleri (History of Muslim Turkish States)*. Ankara: TTK Yayınları, 2006.
- , “Gazneli Ordusundaki Hintli Askerler” (Indians in the Ghaznavids Army). *Belleten*, LXX, (2006): 259, Ankara.
- Meriç, Cemil. *Hint Edebiyatı (Indian Literature)*. İstanbul: Dönem Yayınları, 1964.
- Mughul, M. Yakub. *Kanunî Devri: Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri: 1517-1538 (Period of Sultan Suleyman the Magnificent: Ottoman Policy in Indian Ocean and Ottoman-Indian Muslims Relations: 1517-1538)*. İstanbul: Fetih Yayınevi, 1974.
- Orkun, Hüseyin Namık. *Yeryüzünde Türkler (Turks Over the World)*. İstanbul: Çınaraltı Yayınları, 1944.
- Oruç, Cihan. “Şah Cihan Döneminde Babürlü-Safevi Diplomatik İlişkileri” (Baburid-Safavid Diplomatic Relations during Shah Jahan), *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2017): 191–205.
- Ortaylı, İlber. “19. Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyhatnameleri” (Turkish Travels on India from the 19th Century to Our Times). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3/47, (1992): 271–277.
- Özcan, Azmi. “Osmanlı Coğrafyasında Hintli Bir Şeyh: Muttaki el-Hindî” (An Indian Sheikh in Ottoman Geography, Muttaqi al-Hindi). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (25-28 June 2007) Ankara: TTK Yayınları, 2008, 173.
- , *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, (Pan-Islamism, Ottoman Empire, Indian Muslims and England 1877-1924). Ankara: İSAM, 1997.
- , “Osmanlı-Hindistan Münasebetleri” (Ottoman-Indian Relations İslam). *İslam Ansiklopedisi*. XVIII: 81–85, 1998.
- Mızrak, Egemen Çağrı. *M.Ö. 7. Yüzyıldan M.S. 6. Yüzyılın Ortalarına Kadar Batı Türkistan ve Kuzey Hindistan'daki Bozkır Kavimleri (The Steppe Peoples of Western Turkistan and Northern India from the 7th Century BC to the Mid-6th Century)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Mohapatra, A. K. “Bridge to Anatolia Indo-Turkish Relations in Different Phases of History”. *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (25-28 June 2007), Ankara: TTK Yayınları, 2008, 23–31.
- Özdemir, Ahmed. “Ekber Şah'ın Din Modeli ve İmam-ı Rabbani” (Akbar Shah's Religion Model and Imam Rabbani). *Altınoluk Dergisi* 188, (2001): 21.
- Palabıyık, M. Hanefi. “Hindistan'da Gazneli-Türk Hâkimiyeti” (Ghaznavid-Turkish Domination in Indian History). *Turkish-Indian Relations Symposium Proceedings in History*, (25-28 June 2007), Ankara: TTK Yayınları, 2008, 91–129.

- “Hindistan Tarihinde ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler” (Muslim Turks in Indian History and Indian Culture), *EKEV Akademi Dergisi* 11/33, (2007): 67.
- “Hint Dinleri ve İslam” (Indian Religions and Islam). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 October-1 November 2002), Ankara: TTK Yayınları, 2006, 275–339.
- Şahin, H. Hilal. “Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış XV-XVIII. Yüzyıl” (A General Outlook on Ottoman-Indian Relations-XV-XVIIIth Century), *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2/6, (2015): 59–77.
- “Babürlü Sultanı Gülbeden Begüm” (Baburid Sultana: Gulbadan Begum). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 3/8, (2016): 1–22.
- “Bir İngiliz Türk Savaşında Hintli Askerler: Kût’ül-Amâre’de Sosyal Bir Dram” (Indian Soldiers in a War of British-Turkish: A Social Tragedy in Kut-al Amara), *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 4/13 (2017): 1–23.
- “Hintli Bir Alimin Tarihte Yöntembilim Çalışması: Ziyâeddin Berenî’nin Târîh-i Firûzşâhî Eserinin Modern Tarih Yazıcılığı Açısından Değeri” (An Indian Scholar’s Methodology Study in History: Value of The Work of Tarikh-i Firoz Shahi by Ziaud Din Barani in Terms of Modern Historiography). *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, (1-5 October 2018) Ankara: 2018.
- Öztuna, Yılmaz. *İslam Devletleri Devletler ve Hanedanlar I-V (Islamic States States and Dynasties I-V)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Rasonryi, BL. *Dünya Tarihinde Türklük (Turkishness in World History)*. Ankara: İdeal Matbaa, 1942.
- Saltık, Ekrem. *Güney Asya ve Uzak Doğu’da Osmanlı İzleri (Ottoman Traces in South Asia and Far East)*. İstanbul: Nesil Basım Yayın Gıda Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2011.
- Tan, Mehmet Turhan. *Hint Denizinde Türkler (Turks in Indian Sea)*. İstanbul: Çağrı Yay., 2010.
- Terzioglu, Arslan. “Gazneliler Devrinin Büyük Türk Alimi Al-Bîrûnî (973-1051)” (Al-Bîrûnî, Great Turkish Scholar of Ghaznavid Period- 973-1051). *Haseki Tıp Bülteni Tıp Bülteni*, Ayrı Baskı, 12, (1974): 3.
- Tezcan, Mehmet. “Kuşanlar, Akhunlar ve Eftalitler” (Kushans, White Huns and Ephthalites). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (31 Ekim- 1 Kasım 2002), Ankara: TTK Yayınları, 2006, 9–57.
- Togan, Z. Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş (Introduction to General Turkish History)*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1946.
- “Eftalit Devletini Teşkil Eden Kabilelere Dair” (On the Tribes Forming the State of Ephthalites). *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, XIII/1, (1985): 58–63, Erzurum.
- Turan, Refik ve Fatma Ahsen Turan. “Hindistan’a Yapılan Bir Araştırma Gezisi ve Balabanlar” (A Research Trip to India and the Balaban). Gazi Üniversitesi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 35, (2005): 113–144.
- Türkmen, Erkan. *Sultan Raziye (Sultan Razia)*. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2007.
- Türkmen, Fikret. “Hint-Türk Folklor Etkileşimi” (Indian-Turkish Folklore Interaction). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* (31 October-1 November 2002), Ankara: TTK Yayınları, 2006, 339–351.
- Vural, Suat. “Hindistan’da İngiliz Hâkimiyetinin Kurulması” (Establishment of British Domination in India). *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri (25-28 June 2007)*. Ankara: TTK Yayınları, 2008, 129–139.
- Yetkin, S. Kemal. *İslam Mimarisi (Islamic Architecture)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1963.

Thesis

- Aamir, A. Hafiz. *Hindistan'da Son Türk Sultanı II. Bahadır Şah Zafer ve 1857 Bağımsızlık Savaşı (Bahadır Shah Zafar II, The Last Turkish Sultan in India and 1857 Independence War)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2017.
- Alpargu, Mehmet. *Diğer Kaynaklarla Göre Karşılaştırma Yolu ile Babürname'nin Türk Devlet Teşkilatı Bakımından Değerlendirilmesi (Evaluation of Babürname in Terms of Turkish State Organization by Comparing with Other Source)*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1983.
- Atac, A. Cemile. *Risaleler Savaşı (1807-1809): Doğu Hindistan Şirketi'nin Dinsel Hoşgörü Politikasına Karşı Misyonerlerin Tepkisi ile Ortaya Çıkan Önemli bir Kriz (War of Epistles 1807-1809: An Important Crise Arosen by Missionaries' Reaction against Religious Toleration Policy of East India Company)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- Cöçce, Salim. *Şemsi Melikleri (Shamsi Maliks)*. Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 1986.
- Çağlayan, H. Hilal. *Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605) (India During Akbar Shah-1542-1605)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- Eryılmaz, İsa. *Hindistan'da Racputlar (Rajputs in India)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2011.
- Güneri, Mukadder. *Babür'ün Sosyal ve Kültürel Hizmetleri (Babur Shah's Social and Cultural Services)*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.
- Halıcı, A. Gülseren. *Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri (Permanent Turkish Traces in India)*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.
- Karakuş, Yasin. *XIII ve XIVth yüzyılda Hindistan'da Türk Hâkimiyeti (The sovereignty of Turks in India in the XIII. and XIV Centuries)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2015.
- Keskin, Mustafa. *İngilizlerin Hindistan'ı Sömürgeleştirme Hareketleri (The British's Colonization Movements of India)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2005.
- Konukçu, Enver. *Kalaç Sutanlığı (Khaljis Sultanate)*. Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1977.
- Kuş, Canan. *XVI. Yüzyılda Ticarî Alanda Osmanlı- Hindistan İlişkileri (Commercial Area Relationships Between Ottoman and India at 16th Century)*. Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2012.
- Mujiburahman, Timur. *Gazneli Devletinden Babürler Devletine Kadar Bölgede Kurulan Hükümdarlıklar (1206-1526) (The Indian Dynasties Established from the Ghaznawi's until the Baburid State 1206-1526)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2012.
- Öztoksoy, Özlem Nurben. *16-18. Yüzyıllarda Osmanlı-Hint-Baburlu Kumaş Sanatlarının Etkileşimi (Interactions of Cloths Arts of Ottoman-Indian-Baburid of 16-18th Centuries)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Şahin, H. Hilal. *Ekber Şah ve Dini Reformu (Ekber Shah and Religious Reform)*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Şen, Mesut. *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, Baburname Giriş-metin (Kabil ve Hindistan bölümleri)*. Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 993.

Tan, Muharrem. *Hindistan'ın Bölünmesi ve Hint Müslümanları: 1858-1947 (Division of India and Indian Muslims: 1858-1947)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1999.

Turgut, Melahat Hande. *Gupta İmparatorluğu: Hindistan'ın Altın Çağı (M.S. 4-6.yy.) (Gupta Empire: The Golden Age of India) (4-6th centuries a.d.)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.

Web Sites

<http://www.tkaed.org/> (Accessed on: 13.03.2019)

Doğu Türkistan'da Güçler Savaşı: 1931 Kumul Ayaklanması

War Between Powers in Eastern Turkestan: Kumul Rebellion of 1931

Tekin TUNCER¹

ÖZ

Doğu Türkistan tarih boyunca birçok işgale ve irili ufaklı birçok ayaklanmaya sahne olmuş bir coğrafyadır. 1911 yılında Çin'de yaşanan iç mücadeleler sonucunda Qing Hanedanlığı yıkılmış ve bu durumdan Doğu Türkistan'da etkilenmiştir. Bu yönetim değişimi sonrası Doğu Türkistan, umumi valiler tarafından yönetilmeye başlanmış ve merkezi bir otorite tarafından denetlenmediği için de Doğu Türkistan'da keyfi uygulamalar yaşanmıştır. Chin Shu-jen döneminde 1931 yılında başlayan Kumul Ayaklanması yönetimi eline geçiren umumi valinin keyfi uygulamaları sonucunda başlamış bir ayaklanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayaklanmanın tetiği Müslüman bir kızın bir Çinli memur tarafında iğfal edilmesi ile başlasa da zaman içerisinde bölgede hâkimiyet kurmak için hesap yapan birçok grubun güç savaşına dönüşmüştür. Bu güç mücadeleleri zaman içerisinde Kumul Hanlığı ile sınırlı kalmamış, güney bölgelerinde yaşayan Uygurlara da sıçramış ve başka bir ayaklanma ismi ile anılmış olmasına rağmen Doğu Türkistan'da bir İslam devletinin kurulması ile sonuçlanmıştır. İşte bu nedenle bölgedeki güç dengelerinin ortaya çıkması ve yönetim uygulamalarındaki yanlışların nelere yol açabileceğini görmek açısından Kumul Ayaklanması önemli bir örnektir.

Anahtar kelimeler: Kumul, Ayaklanma, Tungan, Doğu Türkistan, Uygur

ABSTRACT

Eastern Turkestan is an area that has witnessed a lot of occupations and rebellions from large to small scale throughout history. In 1911, the Qing Dynasty was overthrown as a consequence of domestic struggles in China, and Eastern Turkestan was impacted by this situation. After this event, the people in Eastern Turkestan were governed by a governor-general, and exposed to arbitrary changes since it was not controlled by a central authority. The Kumul rebellion, which started in 1931 during the period of Chin She-jen, began as a consequence of these changes by the governor-general who had seized power. Although the initial trigger of the rebellion was provoked by a Muslim girl's seduction from a Chinese official, the rebellion over time, turned into a power struggle between a lot of groups that wanted to establish dominion over the region. These power struggles were not limited to the Kumul Region but spread to the Uighurs who were living in the southern regions, and resulted in the establishment of an Islamic state in Eastern Turkestan although it was called by another name. For this reason, the Kumul Rebellion is an important example in terms of the balance of power which emerged in the region and from seeing what the mistakes in administrative practices could cause.

Keywords: Kumul, Rebellion, the Tungan, Eastern Turkestan, Uighur

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Tekin Tuncer (Doç. Dr.),
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Nevşehir, Türkiye.
E-posta: tekintuncer@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3985-8341

Başvuru/Submitted: 28.03.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
10.04.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
18.04.2020

Kabul/Accepted: 20.04.2020

Online Yayın/Published Online: 01.06.2020

Atıf/Citation: Tuncer, Tekin, "Doğu Türkistan'da Güçler Savaşı: 1931 Kumul Ayaklanması." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 269-285.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.710570>

EXTENDED ABSTRACT

Eastern Turkestan is a geographical region that has accommodated to a lot of countries throughout history and has been exposed many times to invasion. One consequence of this kind of political disturbance happened in china in 1911. The Qing Dynasty was overthrown and the National Government/State of China (Republic of China) dominated. This political change also effected Eastern Turkestan. The administration of Eastern Turkestan passed into governor-general's hands after 1911. Following the rise to power of Nationalist China, Yang Zengxin (Yang Tsen-hsin) was the first governor to seize the administration in Eastern Turkestan. During the period of Yang, there was no breakthrough change in the administrative area or system of government which was embedded by the former Qing Dynasty. The main concern in Eastern Turkestan started at this point. The people of Eastern Turkestan revolted against the administration of the Qing Dynasty many times since they were dissatisfied with it, but they failed. The fact that a similar administration continued with the new governor-general Yang paved the way for people of Eastern Turkestan to get into a new riot movement at any time. Heavy pressure was applied during the period of Yang, which stopped any rebellion in Eastern Turkestan. Yang was succeeded by Chin Shu-jen as governor-general, after Yang was assassinated. Chin did not touch the system which the former governor implemented, but he increased pressure on the people more than the former governor. The Turkestan peoples dissatisfaction with the administration added to this pressure, and the Kumul Rebellion erupted in 1931. When looking for a starting point, a Chinese civil servant seduced a Muslim Uighur girl, although it was actually anger, stored for years by the people against the administration that was expressed. Even though it had begun as a people's rebellion, who were dissatisfied with the administration and tired of the pressure, it turned into a war between powers over the course of time. On one hand, a desire by the people for self-governance of their region, who were tired of the governor-general's arbitrary decisions, were added on the other hand to the Tungan's desire for self-governance, who wanted to seize the power of Eastern Turkestan by taking advantage of the rebellion which had begun, so the rebellion spread to a wide area in a very short time. After the rebellion began, governor-general Chin was stuck in a very difficult situation and he further increased pressure and violence so that he would not lose his seat. However, the governors main concern was not only that a lot of powers had leagued together after the Kumul Rebellion, but that there was also a possibility for the rebellion to spread to other regions of Eastern Turkestan. Chin's fears came true, and the Hotan Rebellion was started by the Uighurs in the southern regions as an aftereffect of the Kumul Rebellion and, from which leadership was taken by Muhammad Amin Bughra. Although Chin had succeeded with support from the British in the Kumul region against the Tungan, he could not take control of the locals who gave support to this rebellion. In addition, leaders such as Yulbars Khan and Khoja Niyaz increased their political power every passing day. Muhammad Amin Bughra, who was leader of the rebellion which had begun in the south, succeeded in getting in touch with

Khoja Niyaz Haji Effendi who was an important figure of the Kumul Rebellion and opened the way for them to act together. It can be said the greatest result of the Kumul Rebellion was that the balance changed in the region and that the rebellion encouraged natives in the southern regions. The rebellion which began in 1931 in Kumul caused the Uighur Turks to seize the government in the southern regions in 1933. The Islamic Republic of Eastern Turkestan was founded under the Presidency of Khodja Niyaz Hadji who was an important leader of the Kumul Rebellion. After foundation of this republic, Chin's government, who was stalemated and stuck in quite a difficult situation, was given the support expected by Soviet Russia. Even though Soviet Russia had not given support to Chin's government during the Kumul Rebellion they provided support after as if they wanted to punish this rebellion with Chin's government. Soviet Russia gave support to Chin's government because they were afraid that this would set an example for other Turks under its (Soviet Russia's) domination after the rebellion movement spread to the South and resulted in a national state. Rebels were deactivated with Soviet Russia's support in a short time. However, White Russians who were dissatisfied with Chin's government deposed Chin by a coup d'etat and Chin had to escape to Soviet Russia. Sheng Shicai (Sheng Shih-tsai) who came into power after Chin had been dismissed from the government destroyed both Kumul Rebellion and Islamic Republic of Eastern Turkestan by seizing the government gradually. Particularly, the fact that Sheng took Khodja Nyaz Hadji, President of the Islamic Republic of Eastern Turkestan, to his side after support that Sheng received from the Soviet Union by making contact with Khodja Niyazi Hadji is significant in that it showed how important the balance of power(s) in Eastern Turkestan was. Thus. The Tungan, the Kyrgyz, the Kazakhs and the Uighurs, who tried to establish domination in the region by the Kumul Rebellion were deactivated in a very short time.

1. Giriş

Kumul Ayaklanmasının çıkmasına neden olan gelişmeleri doğru izah edebilmek için Chin Shu-jen¹ döneminin siyasi ve ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olmakta fayda vardır. Bu nedenle öncelikle Chin'in yönetimi ele geçirme şekli ve döneminin ekonomik sistemini bilmek gerekir. Yang Tseng-hsin²'i diploma merasimi sırasında öldürten Fan Yao-nan³'ı ortadan kaldıran Chin Shu-jen, Yang'tan sonra Doğu Türkistan'ın umumi valisi olmuştur. Chin'in yükselmeye başlaması da tıpkı Yang'ın Doğu Türkistan'daki yükselişi ile paraleldir. Aslında Chin'in yükselişi gayet normaldir. Çünkü Yang için en önemli şey iş yapabilecek ama kendisine ayak bağı olmayacak kişiler seçmektir. Chin, bu özelliklere sahip bir kişidir. Esrarkeş bir kişi olduğu için Yang'ın çalışabileceği insan profiline uygundur.³ Chin, Fan'ı ortadan kaldırdıktan sonra Nanking'de bulunan Kuomintang Hükümeti'ne telgraf çekerek Doğu Türkistan'ın umumi valilik görevinin kendisine verilmesini istemiştir. Milliyetçi Çin Hükümeti de bu görevi Chin'e vermiştir. Chin, aslında yönetim konusunda pek değişikliğe gitmemiş, Qing Hanedanlığı döneminden beri devam eden ve bir önceki vali olan Yang'ın dokunmadığı sistemi aynen devam ettirerek onu korumuştur.⁴ Aslında Chin, bir yerde Yang'ı taklit etmiştir denilebilir. Onun izlediği siyaset gibi idari işlerde dost ve akrabalarını göreve getirmiş ve Yang, nasıl Tunganlı ve Yunnanlı dost ve akrabalarını göreve getirmişse Chin de Kansulu dost ve akrabalarını idari görevlere getirmiştir.⁵

- 1 Çinli olan Chin Shu-jen'in doğum tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Kansu şehrinin Ho-çou Bölgesi'nde dünyaya gelmiş ve eğitimini de yine burada tamamlamıştır. Kansu Vilâyet Akademisinden öğretmenlik yaptığı dönemde Doğu Türkistan'ın umumi valisi Yang Tseng-hsin'in dikkatini çekmiş ve hükümetinde genel sekreterlik görevine getirmiştir. 1928 yılında Yang Tseng-hsin'in bir suikaste kurban gitmesinden sonra onun yerine umumi valilik görevine gelmiştir. Esrar bağımlısı, rüşvetçi ve kabiliyetsiz bir kişiliğe sahip olduğundan bahsedilmektedir. 1931'de Kumul Hanlığını işgal etmiş ve uyguladığı Çinli göçmen siyaseti sebebiyle 1931'de Kumul ayaklanması patlak vermiştir. Sadece Türklerle çatışmakla kalmamış ayrıca Moğollarla da çekişme içine girmiştir. Tungan Ma Chung-ying'in Urumçî'ye saldırısı sırasında 12 Nisan 1933'te, darbeyle hükümetten indirilmiştir. Chin Shu-jen, Urumçî'den Çin'e kaçtıktan sonra Sovyetler Birliğiyle meşru olmayan bir anlaşma imzaladığı suçundan yargılanarak 3,5 sene hapis cezasına çarptırılmış ama 6 ay sonra muhtemelen rüşvet vererek serbest kalmıştır. Daha sonra memleketi olan Kansu'ya dönmüştür. Akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir. Bkz. Andrew D.W. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)*, çev. Enver Can, (Münih: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, 1990), 442-443.
- 2 Aslen Çinli olan Yang Tseng-hsin, 1867 yılında Yunnan vilâyetinin Meng-tzu Bölgesi'nde dünyaya gelmiştir. 1899'da Çin İmparatorluğu bünyesinde kamu hizmetine başlamıştır. 1908'de Doğu Türkistan'da görevlendirilinceye kadara Kansu ve Ningsia Bölgelerinde Qing Hanedanlığı bünyesinde görev yapmıştır. Doğu Türkistan'da ilk önce Aksu Valiliği görevini yerine getirmiştir. Daha sonra 1911 yılında Urumçî Valiliği görevine getirilmiş ve 1912 yılının mart ayında Yüan Ta-hua'dan sonra Doğu Türkistan umumi valisi olmuştur. Kuomintang yönetimi aynı yıl bu görevini onaylanmıştır. 1928'de Fan Yao-nan tarafından uğradığı suikast sonucunda öldürülmüştür. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 472.
- 3 Mildred Cable ve Francesca French, *The Gobi Desert*, (London: Hodder And Stoughton Limited, 1934), 219; Lars-Erik Nyman, *Great Britian and Chinese, Russian and Japanese Interest in Xinjiang, 1918-1934*, (Malmö: Esselte Studium, 1977), 80; Georges Le Févre, *An Eastern Odyssey*, (Boston: Little, Brown, And Company, 1935), 260-261.
- 4 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 64.
- 5 Sven Hedin, *Big Horse's Flight The Trail of War in Central Asia*, (London: MacMillan And Co. Ltd., 1936), 171.

Chin Shu-jen bölge içindeki denetim, gözetim ve sansür sistemini Yang Tseng-hsin döneminden daha fazla abartmıştır. Hatta bu konuyu öyle bir abartmıştır ki insanların kendi aralarında şaka yollu bile olsa yönetimle ilgili ters bir şey söylediklerinde bu kişileri anında cezalandırma yoluna gitmiştir.⁶ İç denetimleri arttırma yoluna giden Chin, şehirlerarasında irtibatı en aza indirebilmek için bölge içinde yapılacak geziler için dahi pasaport uygulaması getirmiştir. Böylece hem yerli halkın birbirleriyle olan ilişkilerini en alt seviyeye indirmiş hem de pasaportlardan aldığı vergilerle ek bir gelir elde etmiştir.⁷ Tabi bu uygulamaların altında yatan en önemli unsur kendisini ve makamını güven altına alma duygusudur.

Chin Shu-jen, ekonomik sömürü noktasında da Yang Tseng-hsin'i taklit etmiştir. Yang'ın yaptığı gibi Chin'de piyasaya karşılığı olmayan para sürmüş, böylece arz talep dengesi bozulmuş ve paranın alım gücü azaldığı için enflasyon artmıştır.⁸ Yang döneminden en büyük gelir kaynağı olan çiftçilikten alınan vergiler bu dönemde iki katına çıkartılmıştır.⁹ Yang, çiftçiden aldığı vergiyi belli bir seviyede tuttuğu için çiftçiler isyan etmemiştir. Ancak Chin, bu vergileri arttırınca çiftçiler rahatsız olmuş ve yönetime karşı olumsuz bir hava oluşmuştur. Chin sadece çiftçileri huzursuz etmekle kalmayıp özel sektör mallarına, Kariya'daki altın madenlerine ve Hoten'deki mermer madenlerine de el atmıştır. Yang döneminde özel sektörün işletmelerinden elde edilen gelirler Yang'da toplansa da bunları paylaştırarak kendisine sadık kişileri etrafında toplamayı başarmıştır. Chin ise büyük bir kâr getiren mallar olan altın ve mermer madenlerini hükümet tekeline almış, paylaşma yoluna gitmemiş, sadece bu paralarla emniyet ve ordu mensuplarının sayısını arttırarak bölgede adeta terör estirmiştir.

Chin Shu-jen'in bir diğer uygulaması ise bölgede hayvancılıkla geçimini yapan kişilere yönelik olmuştur. Bölgenin "Karakol Kuzusu" ve bu kuzulardan elde edilen derileri meşhurdur. Bu defa da bu derilerin gelirlerine göz koyan Chin, elindeki silahlı gücü de kullanarak ederinin onda biri fiyatına bu derileri satmaya halkı mecbur etmiştir.¹⁰ Chin'in uyguladığı bu ekonomik sistem sayesinde Çinli memurlar da zenginleşmiştir. Doğu Türkistan'da uygulanan ekonomik sistemin sonucunda ticari sermayenin %12'sini yerli tüccarlar, %37'sini Çinli ve diğer yabancı tüccarlar, %51'ini ise Çinli memurlar ellerine geçirmiştir. Chin elde ettiği döviz ve altını Urumçi'den dışarı çıkartmış ve böylece bir önceki valiyi taklit etmiştir.¹¹

Chin Shu-jen, yabancılara da iyi gözle bakmayan bir kişiliğe sahiptir. Bu yüzden yabancıların bölgeye girişlerini engellemek için elinden gelen tüm gayreti sarf etmiştir.¹² Bunun en önemli sebebi ise yabancı korkusudur. Sadece batı düşmanı olduğu için değil Chin, aynı şekilde

6 Fèvre, *An Eastern Odyssey*, 173; Sven Hedin, *History Of The Expedition In Asia (1927-1935)*, (Stockholm: Elanders Boktryckeri Aktiebolag, 1943), 2: 202; Nyman, *Great Britian and Chinese*, 80.

7 Hedin, *History Of The Expedition In Asia (1927-1935)*, 202.

8 Owen Lattimore, *Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China*, (Boston: Little, Brown and Company, 1950), 66; Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 66.

9 Lattimore, *Pivot of Asia*, 66; Nyman, *Great Britian and Chinese*, 81.

10 Lattimore, *Pivot of Asia*, 66; Hedin, *History Of The Expedition In Asia (1927-1935)*, 202.

11 Georg Vassel, *My Russian Jailers in China*, (London: Hurst & Blackett, 1937), 97; Sven Hedin, *Across The Gobi Desert*, (London: George Routledge & Sons, 1931), 348; Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 68.

12 Fèvre, *An Eastern Odyssey*, 253-268.

Doğu Türkistan'ın Merkezi Çin yönetimi ile de bağlarını kesmeye çalışan bir yol izlemiştir. Çünkü Merkezi Çin yönetimi ile güçlü bağların oluşması durumunda burada olup bitenin Çin'e taşınacağını bilmektedir. Yönetiminde olan rüşvet, yolsuzluk ve eksikliklerin Nanking tarafından öğrenilmesinin sıkıntı yaratacağını bildiği için de ilişkileri mümkün olduğu kadar gizli tutmaya çalışmıştır.¹³ Çin yönetimi döneminde tıpkı Yang döneminde olduğu gibi dışa kapalı bir ekonomik model takip edilmiş ve modern yöntemler uygulamadığı için ticaretin önüne geçilmiştir.

Chin Shu-jen, Doğu Türkistan Umumi Valisi olduktan sonra uyguladığı siyasetten kimse memnun değildir. Uygulamaları Türkleri, Tunganları, Moğolları ve hatta Çinli subayları dahi rahatsız etmiştir. Çin'in uyguladığı bu siyasetin yanlışlığını bölgede yıllarca bulunan Mildred Cable ve Francesca French şöyle ifade etmektedir: “Çin Türkistan'ının (Doğu Türkistan kastediliyor) reisi Chin iyi veya akli başında bir idareci vasıflarını haiz değildi. O, içi korkuyla dolu, zenginleri kayıran, fakirlere zulmeden ve diktatörlere mahsus istibdat ve kararsızlığı birbiriyle bağdaştıran bir hükümdardı.”¹⁴ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere yönetim ve ekonomi konusunda halkı memnun edemeyen bir idareci için en kaçınılmaz sonuç isyan hareketi olur.

2. Kumul Ayaklanmasının Gelişimi

Chin Shu-jen yönetimi döneminde Türkleri isyana sevk eden olay Kumul Hanlığının 1931 yılında ilhak edilmesi olmuştur. Kumul Hanlığı 1870 yılında Tso Tsung-t'ang döneminden beri yarı özerk bir konumda varlığını devam ettirmiştir. Bu hanlığın geçmişi Ming Hanedanlığına ve hatta Çağatay Hanlığının nesillerine dayandığı söylenir.¹⁵ Kumul Hanlığı stratejik bir konuma sahip bir bölgedir. Burası Doğu Türkistan'ın Kıt'a Çin'ine bağlayan büyük yola hâkim bir bölge olduğu için stratejik açıdan önemlidir.¹⁶ Geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlayan bölge halkı, topraklarının bereketli olması sebebiyle refah seviyesi iyi durumdadır.¹⁷ Ancak bu durum Yang Tseng-hsin'in suikast sonucu ölümü sonrasında başa geçen Chin döneminde değişmiştir. Şubat 1929'dan itibaren Kumul Hanlığında sıkıyönetim ilan edilmiş ve bu olaya Kansu bölgesindeki Tunganların faaliyetleri sebep olarak gösterilmiştir.¹⁸ Maksut Şah'ın ölümünden sonra Chin'in Kumul üzerindeki politikası değişmiştir. Kumul'un Tümen Komutanı Li Hsi-ts'eng Kumul'un Doğu Türkistan'a bağlanmasını önermiştir.¹⁹ Bu teklif Chin'in aklına yatmıştır. Çünkü bölgenin işgali yeni gelir kaynakları elde etmek olduğu gibi

13 Hedin, *Big Horse's Flight The Trail of War in Central Asia*, 3.

14 Cable ve French, *The Gobi Desert*, 220.

15 Hedin, *History Of The Expedition In Asia (1927-1935)*, 2: 255; Albert Von Le Coq, *Burled Treasures of Chinese Türkistan*, (London: George Allen & Unwin Ltd, 1928), 150.

16 Colonel R. C. F. Schomberg, “Hami or Komul”, *JRCAS 16/1*, (1929), 91.

17 C. G. Mannerheim, *Across Asia*, (Oosterhout: Nederlands, 1969), 380-385; Cable ve French, *The Gobi Desert*, 220-221.

18 Schomberg, “Hami or Komul”, 92.

19 Fook-lam Gilbert Chan, “The Road to Power: Sheng Shih-ts'ai's Early Years in Sinkiang (1930-34)”, *Journal of Oriental Studies VII*, (1969), 234.

Çinli memurlara da yeni mevkilerin kapısını açacaktır.²⁰ Bunun için Nâsır²¹ ve Yolbars Han'ı²² Urumçi'ye çağırması ve Kumul Hanlığını lağvettiğini bildirmiştir.²³ Bu olaylardan Maksut Şah'ın ölümünden sonra Nâsır'ın destek için değil Çin tarafından bağıllık bildirmek için davet edildiği gerçeğe daha yakın olduğu anlaşılmaktadır.²⁴

Kumul Hanlığının lağvedilmesi sonrasında daha önce Çinli göçmenlerin yerleştirilmesine izin verilmeyen Kumul Hanlığına Çinli göçmenler gelmeye başlamış ve bu olay bölgede yaşayan Uygurların öfkesine neden olmuştur.²⁵ Ayrıca bölgeye gelen Çinli göçmenlerin iki yıl vergiden muaf tutulması da kanunlaştırılmıştır.²⁶ Bu olay sonrası Kansu bölgesindeki açlık ve savaş yüzünden kaçan göçmenler için Kumul Hanlığı bulunmaz bir fırsat olmuştur. Bununla beraber buraya göçmen olarak gelenlerin hepsi de yoksul değildir. Bir kısmı ise Chin Shu-jen'in Kansulu olması sebebiyle onun propagandasına kapılarak bölgeye gelmiştir. Chin bu yolla bölgedeki Çinli göçmenler sayesinde nüfuzunu arttırmaya çalışmıştır.²⁷ Çinli göçmenlere arazi bulmak için bölgenin yerli halkı olan Uygurların topraklarına el konulmuş ve Uygurlar verimsiz olan çöl etrafındaki arazilere gönderilmiştir. Uygurlara verilen arazilerin ise ellerinden alınan arazilere karşılık tazminat olarak verildiği açıklanmıştır.²⁸

Chin Shu-jen'in Doğu Türkistan'da uyguladığı siyaset ile öfkeleri artan bölge halkına Çin yönetiminin dini ve kültürel alanlarda yaptığı baskılar da eklenince hem Türkler hem de Çinli Müslümanlar, Çin yönetimine karşı birleşmiştir. İsyanın fitilini ateşleyen gelişme ise Çin'in Kumul'u işgal ettikten sonra bölgede uyguladığı idari değişiklik sonrası başlayan politikası doğrultusunda bölgeye gönderdiği ve kendi hemşerisi olan Çang-mu isimli vergi tahsildarı

20 Schomberg, "Hami or Komul", 93.

21 Uygur asıllı ve doğum tarihi bilinmeyen Nâsır, Kumul Hanı Maksud Şah'ın oğludur. Babası Maksut Şah'ın ölümünden sonra Kumul'a dönmesi yasaklanmıştır. Chin Shu-jen tarafından Urumçi'de siyasi tutuklu olarak gözetim altında tutulmuştur. Çin tarafından öldürülmüş olması muhtemeldir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 462.

22 Uygur asıllı olan Yolbars Han, 1903 yılında Doğu Türkistan'ın güneyinde bulunan Kaşgar'a bağlı Yenihisar'da dünyaya gelmiştir. 15 yaşında Kumul Hanı Muhammed tarafından işe alınmıştır. Daha sonra 1908'de Kumul Hanlığının başına geçen Maksud Şah'ın yanında müsteşarlık görevini yerine getirmiştir. 1922'de Han unvanını almıştır. 1931'de Chin Shu-jen'e karşı başlatılan ihtilâlde bulunmuştur. Belki içinde Çin düşmanlığı olsa da bunu açıkça ifade edememiştir. Çin'e karşı mücadele etmişse de bağımsız bir Doğu Türkistan Devleti'nin kurulması gibi bir fikri yoktur. 1937'de Nanking'e kaçtıktan sonra 1946 yılında tekrar Kumul'a geri dönmüştür. Kuomintang tarafından çeşitli görevlere getirilmiştir. Fakat Çin Komünist Partisine teslim olmamıştır. Tibet'e kaçtığı zaman olan 1950-1951 kış aylarında Çinli komünistlere karşı mücadele etmiştir. Daha sonra Tayvan'a yerleşmiş ve buradaki Çin yönetimi, 1951 Mayıs ayında Yolbars Han'ı Doğu Türkistan'ın (dışarıdan) umumi valiliği görevine getirmiştir. Yolbars Han'ın ilk eşi Tibet'e kaçış sırasında vefat etmiştir. Yolbars Han, Tayvan'a kaçtıktan sonra orada 19 yaşında bir kızla evlilik yapmıştır. İlk eşinden iki oğlu vardır. Yolbars Han oğullarının birine Doğu Türkistan'ın XIX. asırdaki lideri Yakub Beğ'in ismini diğerine de kendi müttefiki Hoca Niyaz Hacı'ya atfen Niyaz ismini vermiştir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 472-473.

23 Wu Ai-chen, *Turkistan Tumult*, (London: Methuen, 1940), 62.

24 Ömer Kul, *Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1911-1955)*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009), 59.

25 Ai-chen, *Turkistan Tumult*, 63.

26 Chan, "The Road to Power: Sheng Shih-ts'ai's Early Years in Sinkiang (1930-34)", 234.

27 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 81.

28 Ai-chen, *Turkistan Tumult*, 63.

ve emniyet müdürünün fevri davranışı neden olmuştur.²⁹ Olayların başlamasına neden olan gelişme ise Çang-mu'nun 1931 yılında bir Uygur kızına âşık olması ile başlar. Kızı, babası Salih Dorga'dan isterken mevkiini ve gücünü kullanmaya çalışır.³⁰ Bir Müslüman kızın gayri Müslim biri ile evlenmesi dinen yasak olduğu için kızı Çang-mu'ya vermemişlerdir. Çang-mu'nun kızı iğfal etmesi sebebiyle ulemanın izni olmamasına rağmen göstermelik bir nikâh töreni düzenlenmiş, bu törende Çang-mu iyice sarhoş olduktan sonra adamları ile beraber öldürülmüştür.³¹ Böylece ihtilal patlak vermiştir. Bu olaydan sonra Uygurlar, Çinlilerin elinde bulunan karakollara saldırmış ve buradaki Çin askerleri ile vergi tahsildarlarını öldürdükten sonra mühimmatlarına el koymuşlardır. Yeteri kadar mühimmat ele geçirildiğine inanan Uygurlar bu defa Kumulu ele geçirmek için şehre saldırmış ve kısa bir sürede Kumul ele geçirilmiştir. Çinliler Kumul Eskişehir içindeki sularla çevrili bölgeye sığınarak kapıları kapatmış, dışarıda kalan Çinliler, isyancılar tarafından öldürülmüştür.³²

Bu olay yaşanırken yazlığında olan Maksut Şah'ın müsteşarı Yolbars Han da kısa bir süre sonra ihtilale dâhil olmuş³³ ve Hoca Niyaz Hacı³⁴ ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Aynı zamanda Chin Shu-jen'in uyguladığı siyasetten rahatsız olan Kumul Hanlığındaki Tungalar da isyana katılmıştır.³⁵ Bu istila sırasında Kumullu bir Müslüman Çinli olan Tüccar Vang da ihtilale destek vermiştir.³⁶ İhtilale bir destek de Çin yönetiminden memnun olmayan Kırgızlar ile Barköl bölgesinde yaşayan Kazaklardan gelmiştir.³⁷

3. Tunganların Kumul Ayaklanmasına Dâhil Olması

İhtilalin ülkenin tamamına yayılmasından korkan Chin Shu-jen, ihtilalcilerin uzlaşma teklifini kabul etmez ve askeri birlikleri bölgeye sevk eder. Chin'in bölgeye gönderdiği askerlere müdahalenin acımasız olması yönünde telkini vardır.³⁸ Bu durum Uygurların yeni bir strateji takip etmelerine neden olmuştur. Yapılan müzakereler sonucunda Yolbars Han'ın Nanking'e

29 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 83.

30 Badruddin Wee-liang Hai, *Muslim Minority in China*, (MA thesis, Columbia University, 1956), 101-102.

31 Ai-chen, *Turkistan Tumult*, 66; Lattimore, *Pivot of Asia*, 69.

32 Ai-chen, *Turkistan Tumult*, 66.

33 İsa Yusuf Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-1 (İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları)*, haz. Ömer Kul (Ankara: Berikan, 2010), 279

34 Uygur asıllı olan ancak doğum tarihi bilinmeyen Hoca Niyaz Hacı, Kumul Bölgesi'nde dünyaya gelmiştir. Kumul ayaklanması sonrası Yolbars Hanla birlikte Doğu Türkistan'ın kuzeydoğusunda ihtilalcilerin önderliğinin yapmıştır. Bu ihtilalin başarılı olması için Çinli Tungan Ma Chung-ying ile iş birliği yapmıştır. Ancak daha sonra Ma Chung-ying ile anlaşmazlığa düşüncü Sheng Shih-tsai ile anlaşmıştır. 1933'te kurulan Kaşgar Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanlık görevini yerine getirmiş olmasına rağmen 1934'te sonra Sheng Shih-tsai ile anlaşmış ve bu devletin lağvedilmesini savunmuştur. Sheng Shih-tsai'yin kurduğu hükümette Doğu Türkistan Umûmi Vali Yardımcılığı görevine getirilmiştir. Ancak bu makamda olsa da yetkileri olmayan bir hükümet elemanı olmuştur. 1937'de başlayan isyandan sonra Sheng Shih-tsai tarafından Urumçî'de öldürülmüştür. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 462.

35 Cable ve French, *The Gobi Desert*, 221.

36 Cable ve French, *The Gobi Desert*, 247.

37 Ai-chen, *Turkistan Tumult*, 66.

38 Ai-chen, *Turkistan Tumult*, 66.

gönderilip Kuomintang Hükümeti ile görüşmesine karar verilmiş ve Haziran 1931’de Yolbars Han gizlice yola çıkmıştır.³⁹ Yolbars Han, Nanking’e yola çıktığında Ma Chung-ying’in⁴⁰ kontrolü altında bulunan Suçov şehriden geçmek zorundadır. Bu dönemde 17 yaşında olan Ma Chung-ying, Yolbars Han’ı yemeğe davet etmiş ve onunla Kumul ayaklanması hakkında görüşmüştür. Görüşmenin bir tesadüf mü? Yoksa planlı mı? Olup olmadığı noktası muammadır. Ancak olayın tesadüfi olduğuna inanmak zordur.⁴¹ Çünkü daha sonra hatıralarını yazan Yolbars Han, bu hatıralarında Ma Chung-ying’in Çin’e karşı ihtilal hazırlığı içinde olduğunu, Kumul ayaklanması ile ilgili Ma Chung-ying’in kendisinden bilgi almak için adamlar gönderdiğini ancak kendisinin bu ihtilal ile ilgili bilgisinin olmadığını söylemektedir.

Ma Chung-ying’in Doğu Türkistan coğrafyasını istemesinin sebebi ise Çin tarafına doğru ilerlediği takdirde amcası Ma Pu-fank ile karşı karşıya geleceğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Çin’e saldırmak için amcasının topraklarını aşması gerekiyordu.⁴² Diğer bir sebep ise kurmayı düşündüğü devlet bir İslam devletiydi ve bunun için Müslümanlara ihtiyaç vardı. Bunun için de Müslümanların yaşadığı Doğu Türkistan bölgesine girmesi gerekiyordu. Ayrıca ortam Ma Chung-ying’in işine de geliyordu. Çünkü Doğu Türkistan’da Chin Shu-jen’in baskıya dayanan bir yönetimi vardı ve buradaki Müslüman kardeşlerinin ona ihtiyaçları olması dolayısıyla onu kucaklayacaklarını düşünmesine neden olmuştur.⁴³ 1 Temmuz 1931’de Urumçi’ye doğru yola çıkan Citroen Keşif Heyeti, Ma Chung-ying’in Kumul Eskişehirine saldırısına şahit olmuştur.⁴⁴ Ma Chung-ying’in 3 Temmuz’da Chin’e iki elçi gönderdiğini ve Ma Chung-ying’in Nanking tarafından bölgenin umum valisi olarak atandığını ve bu nedenle Kumul garnizonunun kendisine teslim etmesini emrettiğini söylerler. Chin’in ise bu elçilerden birini öldürdüğünü, diğer elçiyi ise Ma Chung-ying’e gönderip isteklerini kabul etmediğini belirtmektedir. Bunun üzerine Ma Chung-ying çok sayıda modern silah ve cephanesi olmasına rağmen Chin’in askerlerine saldırır.⁴⁵ 3 Temmuz 1931’de üç defa taarruz etmişse de Ma Chung-

39 Hedlin, *History Of The Expedition In Asia (1927-1935)*, 227 Dip. 1.

40 Çinli Müslümanlardan olan Ma Chung-ying, 1910 yılında Kansu vilâyetine bağlı Ho-çou Bölgesi’nde dünyaya gelmiştir. Müslüman Tunganlardan ve bu bölgede “Beş Ma” olarak bilinen Harp Beylerinin soyundandır. Çok küçük bir yaşta, tahminen 14 yaşında iken, 1924 yılında askerlik yapmaya başlamış ve Feng Yü-hsiang’ın “Kuominçün” birliklerine karşı mücadele etmiştir. 1929 yılında Nanking’de Harp Akademisinde okumuştur. 1931’de başlayan Kumul ayaklanması sonrasında Doğu Türkistan’a saldırmış ancak Kumul’u alamamıştır. Bu saldırı sırasında ayağından yaralanarak geri çekilmiştir. Daha sonra Türklerin kendisinden yardım istemesi sebebiyle 1933’te Doğu Türkistan’a yeniden saldırmışsa da bu kez de Sovyet Birliği’nin bu savaşa müdahale etmesi sebebiyle Doğu Türkistan’da istediği hâkimiyetliği gerçekleştirememiştir. 1933 Nisan’ında Kaşgar Bölgesi’ne çekilmiş ancak sebebi tam olarak bilinmeyen bir gerekçe ile Sovyetler Birliği’ne teslim olmuştur. Daha sonra Stalin tarafından idam edilmiş olma ihtimali yüksektir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan’daki Harp Beyleri*, 455.

41 Cable ve French, *The Gobi Desert*, 234.

42 Fèvre, *An Eastern Odyssey*, 140-141; Cable ve French, *The Gobi Desert*, 235-236.

43 Ali Hekim, *Hamdullah Muhammed Tarım’ın Türkistan Tarihi-Türkistan 1931-1937 İnkılâp Tarihi Adlı Eserinin Tenkitli Transkripsiyonu*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015), 31.

44 W. Petro, “Mongolia, Kansu and Sinkiang as Seen by a Member of the Haardt-Citroen Expedition”, *JRCAS* 20/2, (1933), 205-219.

45 Petro, “Mongolia, Kansu and Sinkiang as Seen by a Member of the Haardt-Citroen Expedition”, 215.

ying'in kuvvetleri başarılı olamamıştır.⁴⁶ Ma Chung-ying daha sonra çok az Tungan birliğini ve Uygur ihtilalcıyı Kumul Hanlığında bırakarak süvarilerinin büyük bir kısmı ile Karlık dağ üzerinden Barköl'e gider.⁴⁷

Chin Shu-je'n, Kumul ayaklanması ve bunlara destek veren Tungan istilasının güneydeki Doğu Türkistanlılar tarafından duyulmaması için gayret sarf etmiş fakat bunda başarılı olamamıştır.⁴⁸ Chin'in sansür politikası işe yaramadığı gibi Kumul Hanlığından gelen haberler ülkenin güneyinde yaşayan halkı da hareketlenmeye başlatmıştır. Chin'in güneydeki halkın hoşnutsuz olduğunun farkında olmasına rağmen Ma Chung-ying'i yenmiş olmasının ve Hindistan'da bulunan İngilizlerin 4.000 tüfek ve 4 milyon mermi göndermesinden de⁴⁹ cesaret alarak katı tutumunu arttırmıştır. İngilizlerin bu yardımının temel sebebi ise bölgeye nüfuz etmeye çalışan Sovyet etkisini kırmak içindir.

Kumul ayaklanmasından yaralanan Ma Chung-ying, Mayıs 1932'de Ma Şih-ming⁵⁰ isimli subayını Tungan askerlerinin komutanlığına getirir.⁵¹ Ma Şih-ming kuvvetleri ile beraber Turfan yakınlarında karargâh kurar ve bundan sonra diplomatik yollarla güçlenmenin yollarını arar. Bu sayede Yolbars Han ve Hoca Niyaz Hacı ve Uygur ihtilalciler ile ilişki kurduğu gibi Chin yönetiminin Turfan'daki askeri birliğinin komutanı Ma Fu-ming⁵² isimli Tungan subayı ile de irtibata geçerek tarafına çeker.⁵³ Bu olay ihtilalcileri güçlendirir.

1932 yılında gerçekleşen bir diğer önemli hadise de Chin Shu-je'nin Moğolların Tangıt Kabilesi reisini ortadan kaldırmasıdır. Mayıs 1932'de Moğolların lideri Putsang Gegeen'den intikam almak isteyen Chin, Gegeen'i ortadan kaldırmak için Urumçi'ye davet eder. Chin'in Gegeen'i ortadan kaldırmak istemesinin nedeni ise Kumul ayaklanması sırasında Ma Chung-ying'e karşı yardım istemesine rağmen Moğol liderinin yardım göndermemiş olmasıdır. Chin, Gegeen'in onuruna sarayda bir yemek verir ve onu bu yemekte öldürür. Bu olay düşmanı çok olan Chin'in sadece düşmanlarının sayısını arttırır. Chin dönemindeki bir diğer önemli gelişme ise Stalin'in Batı Türkistan'da göçebe yaşayanları yerleşik hayata geçirmek istemesi sonucu bunu kabul etmeyen Kırgızların 1932 başlarında Doğu Türkistan sınırına gelmesi ve olayların

46 Févre, *An Eastern Odyssey*, 244; W. Petro, *Triple Commission*, (London: John Murray: 1968), 129.

47 Févre, *An Eastern Odyssey*, 242.

48 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 124.

49 Owen Lattimore, "Chinese Turkestan or Sinkiang", *The China Year Book*, (Shanghai: Yayınevi Yok, 1935), 43.

50 Çinli Müslümanlarda olan ve doğum tarihi bilinmeyen Ma Şih-ming, Kansu'da dünyaya gelmiştir. Ma Şih-ming, Ma Chung-ying'in ordusunda görev yapmıştır. Ma Chung-ying'in 1931 Haziran ayında Yolbars Han'la ile yaptığı yemekli görüşmede Ma Şih-ming'de bulunmuştur. Tunganların 1931'de Kumul'a yaptığı ilk saldırının komutanlığını yapmıştır. Ma Chung-ying'in yaralanıp Kansu'ya dönmelerinden sonra Turfan yakınlarında bulunan Tungan birliklerinin başına geçmiştir. Akıbeti bilinmemektedir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 458.

51 Ai-chen, *Turkistan Tumult*, 58-59.

52 Çinli Müslümanlardan olan ve doğum tarihi bilinmeyen Ma Fu-ming, Chin Shu-je'nin emri ile Turfan garnizon komutanlığı görevine getirilmiştir. 1932 Sonbaharında saf değiştirerek Ma Chung-ying'in tarafına geçmiştir. Kumul halkına baskı ve zulüm yapan Çinli subay Hsiang Fa-yü'yü 1932-1933 kışında yakalayarak idam etmiştir. Daha sonra Doğu Türkistan'ın güneyine gittiği söylenir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 456.

53 Fook-lam Gilbert Chan, *Sinkiang Under Sheng Shih-tsai, 1933-44*, (MA thesis, University of Hong Kong, 1965), 68-69; Ai-chen, *Turkistan Tumult*, 71-72.

buraya yansımadır.⁵⁴ Ma Şao-vu, Albay Yang komutasında bir orduyu Temmuz 1932'de İd Mirab⁵⁵ önderliğinde ayaklanan Kırgızlar üzerine gönderir.

Bu arada Kumul ayaklanmasının etkileri süratle batıya yayılmaya başlamıştır. Ma Fu-ming'in taraf değiştirmesinden sonra Ma Chung-ying'in çekilmesi sonrası harabeye dönen Kumul tekrar Uygur ihtilalcilerin ve az sayıda Tungan birliğine terkedilir. Ma Fu-ming'in komutasında bulunan Tungan birlikleri Urumçi'ye saldırmak için Turfan'da toplanır. Turfan'daki olaylardan sonra Doğu Türkistan'ın güneyinde de ayaklanmalar patlak verir. 1932 yılının kış aylarında Turfan'ın güneybatısında bulunan Karaşehirde ayaklanma başlar. Karaşehir ayaklanmasında başarılı olan Ma Çan-tsang, Ma Şi-ming'in mücadelesine aldırış etmeden batıya yönelerek Bugur'u alarak Kuça'ya doğru ilerleyerek Uygur ihtilalcilerin lideri Timur Beg⁵⁶ ile ittifak kurar. Bu ittifak sonrası Timur ve Ma Çan-tsang Aksu'ya doğru yönelir ve Bai ilçesini ele geçirir.⁵⁷

Bai'nin ele geçirilmesi stratejik bakımdan önemlidir. Çünkü Bai bölgesi Kaşgar ile Urumçi'yi birbirine bağlayan önemli kavşak noktasıdır. Böylece Umumi Vali Chin Shu-jen ile Ma Şao-vu arasındaki bağlantı kesilmiştir. Ma Şao-vu, bir yönden Ma Çan-tsang ve Timur Beg kuvvetleri diğer yönden Hoca Niyaz Hacı ve Yolbars Han tarafından sıkıştırılmıştır. Bu sıkıştırma neticesinde Chin'den yardım alamamıştır. Şubat 1933'ten sonra ayaklanmalar oldukça yayılmıştır. Tarım havzasındaki ayaklanmalar bölge dışına da sıçrayarak Kuça ve Kariya gibi ülkenin güney kesimlerini de etkilemiştir. Ayaklanmaların güneye kaymasında Tunganların bu bölgedeki propagandalarının etkili olma ihtimali yüksektir.⁵⁸ Güney bölgesinde başlayan Kuça ve Kariya bölgesindeki ayaklanmanın farklı tarafı ise altın işçileri tarafından çıkarılmış olmasıdır. Çünkü ülkenin güney bölgesinde bulunan Kariya yakınlarındaki Sugdak ve Hoten yakınlarındaki Karakaş bölgesi altın çıkarılan yerlerdir ve buralardaki işçiler altın çıkarmanın belli bir kotaya bağlanması ve işçilerin zor şartlar altında çalıştırılmasından dolayı Çin yönetimine kızgındı.

Nisan 1933'e gelindiğinde ülkenin güney bölgesi ihtilalcilerin eline geçmiş, Aksu alınmış, Urumçi kuşatma altında, Yarkent Yenişehir hariç Yarkent kaybedilmiş, Turfan ve Aksu bölgesi kaybedildiği için Urumçi ile bağlantı kesilmiş bir vaziyettedir. İşte bu kötü vaziyette Kaşgar Valisi Ma Şao-vu kendini savunacak hali yoktur. Tek umudu Tunganlı Ma Çan-tsang ile anlaşma yolunu aramak olmuştur. Bunun içinde arabulucu olarak İngiliz Başkonsolosu Fitzmaurice'yi devreye sokar. Müzakereler olumlu başlar ancak Ma Çan-tsang'ın sorunu kuşatmayı tek başına yapmıyor olmasıdır. Ayrıca bu gizli bir görüşme olduğu için anlaşmayı ancak kendi

54 Olaf Caroe, *Soviet Empire: The Turks of Central Asia and Stalinism*, (New York: Macmillan, 1967), 180-188.

55 İd Mirab, Kırgızların 1932'de Tanrı dağlarında yaptığı ayaklanmanın lideridir. Bu ayaklanma, Sovyetler ve Çinlilerin askerî iş birliğiyle bastırılmıştır. İd Mirab'ın akıbeti bilinmemektedir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 447.

56 Uygur asıllı olan ve doğum tarihi bilinmeyen Timur Beg, Kuça'da dünyaya gelmiştir. 1933 yılında Kumul ayaklanmasına katılmış ve liderlik yapmıştır. Önceleri Ma Chung-ying ile ortak hareket etmişse de daha sonra taraf değiştirmiştir. Ağustos 1933'te Kaşgar'da Ma Chung-ying'in birlikleri tarafından yakalanarak idam edilmiştir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 469.

57 Ai-chen, *Türkistan Tumult*, 240-241.

58 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 132.

adına yapabilmıştır. Ayrıca Ma Çan-tsang'ın müttefikleriyle de arası açıktır. Bu nedenle Ma Şao-vu ve Ma Çan-tsang'ın hemen anlaşamamışlardır. Ma Şao-vu'nun bir diğer sorunu da 5 Nisan 1933'te isyan eden Kırgızlar olmuştur. 1932 yılında İd Mirab yönetiminde ayaklanan Kırgızlara sert davrandığı için onların düşmanlığını kazanmıştır.⁵⁹

4. Kumul Ayaklanmasının Güney Bölgelerde Yaşayan Uygurları Cesaretlendirmesi

Ülkenin güneyinde Çin hâkimiyeti ortadan kalktıktan sonra bu defa Uygurlar ile Tunganların arası yönetime hâkimiyet noktasında bozulmaya başlar. Hoten'de Türklerin ayaklanmaya başladığı haberinin gelmesi üzerine Ma Çan-tsang, Ma Şao-vu ile anlaşma yoluna gider. Zaten iyice köşeye sıkışan Ma Şao-vu bu teklifi kabul eder. Anlaşma gereğince bir Tungan hakimiyeti sağlamak istenir. Ma Çan-tsang bölgenin Çin'den ayrılmasını değil, ıslah edilmesi gerektiğini, Türklerin ise Çin'den ayrılmak istediğini İngiliz Başkonsolosluğu vasıtasıyla Ma Şao-vu'ya iletir. Bu arada Kaşgar Eskişehir'de milliyetçiler “Genç Kaşgar Partisi” adında siyasi bir oluşum içine girer. Ma Çan-tsang'ın, Ma Şao-vu ile ilişki içinde olduğundan şüphelenmeye başlar. İlişkiler iyice bozulduğu için Genç Kaşgar Partisi, Ma Şao-vu'nun direniş içinde olduğunu ve Ma Çan-tsang ile olan ilişkilerini düzenlemek için yedi kişilik bir heyet Feyzabat'ta Ma Çan-tsang ve Timur Beg ile görüşür. Genç Kaşgar Partisi, Kırgız lider Osman Ali⁶⁰ ile de görüşmelere devam eder. Bu görüşmeler neticesinde Ma Şao-vu'nun Eskişehir'de konağında olmasına rağmen Yenişehir'i güçlendirdiği, şehrin duvarlarına toplar yerleştirdiği, şehre giriş çıkışlarda resmi kimlikliler dışında kimsenin alınmadığı haberlerinin gelmesi üzerine Ma Şao-vu'un direnişe devam ettiği, görüşmelerde Ma Çan-tsang'a anlatılır. Onun da ikna edilmesinden sonra Kırgız lideri Osman Ali'nin şehre saldırması kabul edilir. Tabii bu karar üzerine akla hemen şu soru gelmektedir. Ma Çan-tsang ile Ma Şao-vu anlaşma yolunda olmasının muhtemel sebebi? Ma Çan-tsang'ın beraber hareket ettiği Türkleri kaybedip düşman kazanacağına, Ma Şao-vu'yu ortadan kaldırıp Kaşgar Yenişehir'de daha uysal bir Tungan lideri ile uzlaşma yolunu gözü önünde bulundurmak isteği olabilir.⁶¹

3 Mayıs 1933 günü Timur Beg yönetimindeki Uygur ihtilalciler, Kırgızların rızası ile şehre yerleşir. Ma Çan-tsang ise Yenişehir kapısına giderek Çinlilerle görüşür ve şehri teslim alır. Çinlilerin Türklere teslim olmaktansa Müslüman Çinlilere teslim olmak istemesinin önemli bir payı vardır. 3 Mayıs 1933 günü itibarıyla Yarkent Yenişehir bölgesine Hoten ayaklanmasından kaçan 450 Çin askerinin gelmesiyle direnen bölge dışında Doğu Türkistan'ın güney bölgesinde Çin hâkimiyetine son verilmiştir. Ma Çan-tsang “Genç Kaşgar Partisi” lideri ile yaptığı görüşmeler sonrası kendisinin kandırıldığını ve Timur'un Türk milliyetçilerinin

59 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 141.

60 Kırgız asıllı olan ve 1903 yılında doğan Osman Ali, 1933-1934'te Kaşgar'da başlatılan ayaklanmada Kırgızların liderliğini yapmıştır. Kaşgar'da hapsedilmiş ve 1933'te Ma Şao-vu tarafından serbest bırakılarak Kırgız askerlerinin başına geçirilmiştir. Onun komutasındaki Kırgız askerleri daha sonra isyan etmişlerdir. İngiliz Başkonsolosu Fitzmaurice, onun esrarkeş biri olduğunu ancak Osman Ali'nin “Genç Kaşgar Partisi” veya “Hoten Emirleri” ile bağlantısı olmadığı belirtilir. Kaşgar'da yakalanarak 1935'te Urumçi'ye götürülmüş ve Sheng Shih-tsai'nin emriyle idam edilmiştir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 470.

61 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 143-145.

tesirine girdiğini düşünerek kendisi ile müttefik olamayacağını anlar.⁶² Bunun üzerine kendisi ile ittifak kurabilecek Kaşgar Valisi Ma Şao-vu'yu destekleme kararı alır.

Kaşgar şehrinde bu olaylar yaşanırken Tarım Havzası'nın güneyinde bulunan Hoten'de bir başka siyasi gelişme yaşanır. Güneyde altın madeni işçileri tarafından başlatılan, liderliğini İsmail Han Hoca'nın yaptığı isyan hareketinden farklı bir oluşum başlar. Bu oluşumun liderliğini Mehmet Emin Buğra, kardeşleri Abdullah ve Nur Ahmet ile dostları ve talebeleri tarafından 1932 yılı başlarında kurulan Milli İnkılap Komitesi yapmaktadır⁶³. Komiteye daha sonra öğretmen olan ancak Sovyetler Birliği, Türkiye, Mısır ve Hindistan'ı dolaşmış Gulca'nın eski kadısı Sabit Damolla⁶⁴ da katılmıştır.⁶⁵ Komitenin siyasi görüşü tıpkı Genç Kaşgar Partisi gibi Türk milliyetçiliği idi. Ayrıca Doğu Türkistan'da bir İslam devleti kurmayı amaçlamıştır. Hotenliler ile Kumul'da isyan eden Hoca Niyaz Hacı arasında 1927'den beri bir bağlantı sağlamışsa da 1932 Kumul ve 1933 Hoten ayaklanmaları sırasında bu iki grubun beraber hareket ettiklerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ma Çan-tsang'ın ve Tunganların saf dışı bırakılmasından sonra Doğu Türkistan'ın güneyindeki gruplaşmalar Hoten ve Kaşgar Türkleri arasında da başlamıştır. Bu gruplaşmada tansiyonu düşürmek için Timur Beg'in adamı Hafız, Yarkent Yenişehri aldıktan sonra burada ele geçirdiği ganimetleri Hotenli Emir Abdullah Han ve Emir Nur Ahmetcan'a vermiştir.⁶⁶ Buna rağmen ilişkiler düzelmeyince bu defa Hafız, elindeki askerleri silahlandırıp güçlendirme yoluna gitmiştir.⁶⁷

Yarkent'in alınması sonrası Hoten Emirleri bu bölgenin başına Emir Nur Ahmetcan'ı getirmiştir. Emir Abdullah ise yaklaşık 2.000 kişilik kuvvetiyle Kaşgar bölgesine gitmiştir. Emir Abdullah Han'ın Kaşgar bölgesine gitmesinin sebebi ise Timur'u baskı altına almak içindir. Kaşgar bölgesinde Emir Abdullah Han'ı gücünün artmasına neden olan bir başka gelişme ise Canip Beg'in⁶⁸ 1.000 kişilik kuvveti ile 11 Haziran 1933'te Kaşgar'a gelmesidir.⁶⁹

62 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 147.

63 Mehmet Emin Buğra, *Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti*, (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1954), 30; Nyman, *Great Britain and Chinese*, 105; Baymirza Hayit, *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*, (İstanbul: Otağ Yayınları, 1975), 310.

64 Uygur asıllı olan ve doğum tarihi bilinmeyen Sabit Damolla, Doğu Türkistan'ın Gulca şehrinde dünyaya gelmiştir. Gulca'da öğretmenlik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Sovyetler Birliği, Türkiye, Mısır ve Hindistan'da dolaştığı söylenir. Sovyet aleyhtarı bir Türk milliyetçisi olarak bilinen Sabit Damolla, 1933'te Hoten'de Millî İhtilâl Komitesi'ne katılmıştır. 1933-1934'te Kaşgar Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nde Başbakan olarak görev yapmıştır. 1934 yılında Aksu'da Sheng Shih-tsai'yin emriyle asılarak idam edilmiştir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 434.

65 Buğra, *Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti*, 30.

66 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 158.

67 Lattimore, *Pivot of Asia*, 124.

68 Kırgız asıllı olan ve doğum tarihi bilinmeyen Canip Beg, Basmacılık Hareketi içine bulunmuş bir kişidir. Doğu Türkistan'a geldikten sonra Sovyetlerin isteği üzerine Canip Beg'i Ma Şao-vu yakalamıştır. Daha sonra 1931 yılında Karia Havzasına sürgüne gönderilmiştir. 1933 ayaklanmasında Hoten Emirleriyle beraber hareket eden Canip Beg, 1000 kadar Hotenli askerlerin başında Kaşgar'a gitmiştir. Kaşgar'da bulunan Sovyet Başkonsolosunun direktifleriyle Timur Beg tarafından yakalanmıştır. Sovyet düşmanı olan ve Sovyetlerdeki basmacılık mücadelesine katılan Canip Beg, daha sonra Afganistan'a kaçmak zorunda kalmıştır. Akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 448.

69 (*Chinese Turkestan Revolt: New Rebel Leader's Intervention*, 1933; Shah, *agm.*, 1934, s. 671-672).

Bu gelişme hem Türk liderlerini hem de Sovyetleri tedirgin etmiştir. Çünkü Canip Beg, karargâhını Genç Kaşgar Partisi'nin önde gelenlerinden Abdürrahim Baybeççe'nin bağında kurmuştur. Bu olaydan Rusların tedirgin olmasının sebebi ise hem Canip Beg'in eski bir Basmacı mensubu olması hem de Kaşgar'a gelmeden önce Genç Kaşgar Partisi'nin ihtilali başarılı kılmak için Sovyetlerle iş birliğini düşünüyor olmasındandır. Ancak Canip Beg'in ani gelişi Sovyetlerin planlarını bozmuştur. Bu durum Sovyetler kadar Timur Beg ve Kırgız lider Osman Ali'yi de tedirgin etmiştir. Çünkü bu iki Türk liderin zevk ve sefa içinde olmaları sebebiyle bölgede yaşayan Uygur ve Kırgızlar, Canip Beg'i alternatif lider olarak görmeye başlamışlardır.⁷⁰

Urumçi dışında bunlar yaşanırken Urumçi'de her geçen gün kargaşalıklar artmıştır.⁷¹ Özellikle savaşın ağır yükünü çeken Beyaz Rus askerleri iyi maaş alamadıkları, at, cephane ve mühimmatın en kalitesiz olanlarının onlara verilmesinden rahatsızlardır.⁷² Ayrıca Urumçi'ye saldırı sırasında Umumi Valinin kardeşi Çun Şu-hsin ve eski yaveri Ts'ui Çao-çi bu durumu ekonomik rantı dönüştürmüşlerdir. Tahıl piyasasını ellerinde barındıran bu kişiler bu ortamda tahılı daha pahalıya satarak rant elde etmişlerdir.⁷³ Bu durum Chin Shu-jen'in Doğu Türkistan'da ve hatta hemşerileri arasında itibarını kaybettirmiştir. İşgalcilerin Urumçi'den uzaklaştırılması sonrası Beyaz Rus askerleri içinde buldukları kötü durumu şikâyet için Sovyetlerin yardımı gelen "Kuzeydoğu Millî Kurtuluş Ordusu" yetkililerine Chin'i şikâyet ederler. Yapılan görüşmelerden olumlu yanıt alan Beyaz Rus askerleri, 12 Nisan 1933 gecesi Chin'e karşı darbe girişiminde bulunur. İki yüz kişiden oluşan Beyaz Rus askerleri şehrin kapılarını ve Chin'in sarayını ele geçirir. İki yüz askerde şehrin dışında Chin'e çevreden gelebilecek yardımları öğrenebilmek için yerleştirilir.⁷⁴ Beyaz Rus askerlerinin bu darbe girişimi başarılı olur ve Chin, Çavaçek yolundan Sovyetler Birliği'ne sığınır. Daha sonra demiryolu ile Çin'e döner.⁷⁵ Liu Wen-lung⁷⁶

70 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 159.

71 Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 183.

72 Hedin, *Big Horse's Flight The Trail of War in Central Asia*, 8-9.

73 Hedin, *Big Horse's Flight The Trail of War in Central Asia*, 8; Howard L. Boorman ve Richard C. Howard, *Biographical Dictionary of Republican China*, (New York: Columbia UP, 1967), 1: 382.

74 Ai-chen, *Turkistan Tumult*, 100-118.

75 George Hogg, *I See a New China*, (London: Victor Gollancz, 1945), 118-119.

76 Çinli olan ve doğum tarihi bilinmeyen Liu Wen-lung, Chin Shu-jen hükümetinde Millî Eğitim Bakanlığı görevine getirilmiştir. Daha sonra Sheng Shih-tsai'nin tam olarak iktidarı ele geçiremediği o kısa dönemde 1933'te Doğu Türkistan'ın sözde umumi valisi olmuştur. Kısa süren bu başkanlığı 1 Ağustos 1933'te Nanking Hükümeti nezdinde kabul görmüşse de Sheng Shih-tsai tarafından 1933 Eylül ayında görevden zorlama sonucu alınarak yerine Sheng Shih-tsai'nin daha rahat etkisi edebileceğine inandığı daha uysal bir kişiliğe sahip olan Chu Jui-hsi getirilmiştir. Akıbeti bilinmemektedir. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 453.

Doğu Türkistan genel valiliğine tayin edilir.⁷⁷ Sheng Shih-tsai⁷⁸ ise Doğu Türkistan yönetiminde en güçlü mevki olan Hudut Savunma Bakanlığı görevine getirilir. Böylece ülkenin en güçlü adamı konumuna çıkartılır.⁷⁹

Sheng Shih-tsai'nin Hudut Komutanlığı sonrası Doğu Türkistan Umumi Valiliğine gelen Liu Wen-lung ile siyasi çekişmeleri başlar. Seng, Lui'yi görevinden uzaklaştırarak bu koltuğa kendisi oturur. Seng'in iktidarı ele geçirdiği dönemde durum oldukça karışıktır. Ocak 1934 yılı itibariyle Doğu Türkistan'daki genel durumu şöyle özetleyebiliriz. Sheng, Urumçi'de kuşatma altında, Ma Chung-ying'e bağlı Tungan kuvvetleri Cungiya bölgesine hâkim, Nanking ile Doğu Türkistan arasında bulunan geniş bir sahanın hâkimi "Beş Ma'lar" denilen Tungan kuvvetleri, İli bölgesinin hâkimiyeti Sheng'i Urumçi'de tehdit eden ve Tunganlarla iş birliği içinde bulunan General Çang P'ei-yüan'ın elinde, Doğu Türkistan'ın güneyi ise bağımsızlığını ilan eden Kaşgar Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin elindedir. Bu nedenler dolayısıyla Sheng, siyasi bölünmeler bir yana Nanking Hükümetine de güvenmiyordu. Hatta Sheng, Nanking Hükümeti'nin kendisine karşı darbe girişiminde bulunduğunu ileri sürerek Nanking Hükümeti'nin gönderdiği elçileri tutuklatır. Bu yüzden merkezden yardım alamadığı gibi Doğu Türkistan'daki güç dengesinin karmaşıklığı sebebiyle iyice köşeye sıkışmış ve yalnız kalmıştır.

5. Sonuç

Sheng Shih-tsai'nin umumi valilik görevine geldiğinde bölgede bir taraftan Tunganların, diğer taraftan ise Uygurların hakimiyeti Seng'i zor durumda bırakır. 1931 yılında başlayan Kumul ayaklanması büyümüş ve güneye sıçrayarak bir başka ayaklanmayı tetiklemiştir. Güneye sıçrayan Hoten ayaklanması sonucunda Kumul ayaklanmasında aktif görev alan Hoca Niyaz Hacı ile güneydeki ayaklanmanın lideri Mehmet Emin Buğra ve arkadaşları arasında ilişki kurulmuş ve Kaşgar Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır. Doğrudan Kumul ayaklanması, Kaşgar Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamasa da Chin Shu-jen'in güç kaybetmesine ve isyanın büyümesinin de etkisiyle güneydeki Uygurlar cesaretlenmiş

77 Ai-chen, *Turkistan Tumult*, 109; Chan, "The Road to Power: Sheng Shih-tsai's Early Years in Sinkiang (1930-34)", 241.

78 Çinli olan ve 1895 yılında dünyaya gelen Sheng Shih-tsai, Çin'in kuzeydoğusunda bulunan Liaoning bölgesinde dünyaya gelmiştir. 4 Mayıs Harekâtına katılmadan önce Japonya'da okumuştur. Kuo Sung-ling'in başlattığı isyanın başarılı olamamasından dolayı Japonya'ya dönerek 1927'ye kadar tahsiline burada devam ettirmiştir. 1927'de Chang Kai-shek'in kara kuvvetleri karargâhında kurmay subayı olarak görev yapmış ve "Kuzey (Depediton) Harekâtında" görev almıştır. 1929 sonlarında veya 1930 başlarında Chin Shu-jen'in talebi üzerine Doğu Türkistan'a gelmiştir. 1931-1934 yılları arasında Ma Chung-ying'in Tungan kuvvetlerine karşı savaşmıştır. Nisan 1933'te Chin Shu-jen'in yerine fiilen Doğu Türkistan'ın hükümdarı olarak işbaşına geçmiştir. 1933'den 1944'e kadar bu görevi yerine getirdiği dönemde çoğu zaman Sovyetler Birliği'nin kuklası hâlinde gelmiştir. Askerî diktatör olarak Doğu Türkistan'da umumi valilik görevini yapan Sheng Shih-tsai, 1944'te Kuomintang Partisi tarafından görevden alındıktan sonra 1949'da Kuomintang Partisi'yle birlikte Tayvan'a gitmiştir. Burada eşi Çiu Yü-fang ile refah içinde bir emeklilik yaşamıştır. Bkz. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, 466-467.

79 Chan, "The Road to Power: Sheng Shih-tsai's Early Years in Sinkiang (1930-34)", 242.

ve ayaklanma sonucunda Kaşgar Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurmuştur denilebilir. Ancak bu devlet çok uzun ömürlü olmayacak ve Seng, Sovyetlerin desteği ve Uygurlar arasındaki siyasi çekişmeleri de kullanarak devleti yıkacaktır.

1931 yılında Kumul Hanlığının işgali ile başlayan ayaklanma çok kısa bir süre sonra Doğu Türkistan'da etkili olmaya çalışan birçok grubun yönetimi ele geçirmesi için fırsata dönüşmüştür. Olayların çıkış noktası Müslüman bir kıza cinsel istismardır. Fakat bu olay belli bir süre sonra bölgede güçler savaşının başlamasına neden olmuştur. Özellikle umumi valilerin bölgede uyguladıkları yönetim modeli halk tarafından beğenilmemiş ve bu yönetimin kurtulmanın yollarını aramıştır. İşte bu arayışlar aslında bir araya gelmemesi gereken grupları bir araya getirmiştir. Bu da bize şunu gösteriyor ki Doğu Türkistan halkı yıllardan beri huzur ve sükûnetten mahrum kalmıştır. Mahrumiyet içindeki Doğu Türkistan'daki halk kendi topraklarında huzursuzluklar, ekonomik sıkıntılar, yüksek vergiler, haksız tutuklamalar, işkenceler ve idamlar sebebiyle bu ayaklanmayı fırsata dönüştürerek kendi ülkelerinde kendi yönetimini oluşturmak için ayaklanmışlardır. Ancak bunu dahi fırsata dönüştürememişlerdir. Çünkü zengin bir coğrafyaya sahip Doğu Türkistan'ın bu kaynaklarının yerli halka yedirilemeyecek kadar kıymetli olduğunu bilen Çinliler ve Tunganlar, bölgede yaşayan Uygur, Kazak ve Kırgızları kullanarak kendi yönetimlerini oluşturmaya çalışmışlardır. Ancak sonuçta yine galip gelen Çinliler olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Alptekin, İsa Yusuf, *Esir Doğu Türkistan İçin-1 (İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları)*. Hazırlayan Ömer Kul. Ankara: Berikan, 2010.
- Ai-chen, Wu, *Turkistan Tumult*, London: Methuen, 1940.
- Boorman Howard L. ve Richard C. Howard, *Biographical Dictionary of Republican China*. 1. cilt. New York: Columbia UP, 1967.
- Buğra, Mehmet Emin, *Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti*, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1954.
- Cable, Mildred ve Francesca French, *The Gobi Desert*, London: Hodder And Stoughton Limited, 1934.
- Caroe, Olaf, *Soviet Empire: The Turks of Central Asia and Stalinism*, New York: Macmillan, 1967.
- Chan, Fook-lam Gilbert, "Sinkiang Under Sheng Shih-tsai (1933-44)", *MA thesis, University of Hong Kong*, 1965.
- Chan, Fook-lam Gilbert, "The Road to Power: Sheng Shih-ts'ai's Early Years in Sinkiang (1930-34)", *Journal of Oriental Studies VII* (1969): 224-260.

- Coq, Albert Von Le, *Burled Treasures of Chinese Türkistan*, London: George Allen & Unwin Ltd, 1928.
- Févre, Georges Le, *An Eastern Odyssey*, Boston: Little, Brown, And Company, 1935
- Forbes, Andrew D. W., *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi). Çeviren Enver Can*. Münih: Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, 1990.
- Hai, Badruddin Wee-liang, "Muslim Minority in China", *MA thesis, Columbia University*, 1956.
- Hayit, Baymirza, *Türkistan: Rusya İle Çin Arasında*, İstanbul: Otağ Yayınları, 1975.
- Hedin, Sven, *Across The Gobi Desert*, London: George Routledge & Sons, 1933.
- Hedin, Sven, *Big Horse's Flight The Trail of War in Central Asia*, London: MacMillan And Co. Ltd., 1936.
- Hedin, Sven, *History of the Expedition in Asia, 1927-1935*. II. Cilt. Stockholm: Elanders Boktryckeri Aktiebolag, 1945.
- Hekim, Ali, "Hamdullah Muhammed Tarım'ın Türkistan Tarihi-Türkistan 1931-1937 İnkılâp Tarihi Adlı Eserinin Tenkitli Transkripsiyonu", (*Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015*).
- Hogg, George, *I See a New China*, London: Victor Gollancz, 1945.
- Kul, Ömer, "Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1911-1955)", *Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009*.
- Lattimore, Owen, "Chinese Turkestan or Sinkiang", *The China Year Book* içinde, 36-44. Shanghai: Yayinevi Yok, 1935.
- Lattimore, Owen, *Pivot of Asia: Xinjiang and the Inner Asian Frontiers of China*, Boston: Little, Brown and Company, 1950.
- Mannerheim, C. G., *Across Asia*, Oosterhout: Nederlands, 1969.
- Nyman, Lars Erik, *Great Britian and Chinese, Russian and Japanese Interest in Xinjiang 1918-1934*, Malmö: Esselte Studium, 1977.
- Petro, W. "Mongolia, Kansu and Sinkiang as Seen by a Member of the Haardt-Citroen Expedition". *JRCAS XX/2*, (1933): 205-219.
- Petro, W., *Triple Commission*, London: John Murray, 1968.
- Schomberg, Colonel R. C. F., "Hami or Komul", *JRCAS XVI/1*, (1929): 90-93.
- Vasel, Georg, *My Russian Jailers in China*, London: Hurst & Blackett, 1937.

Kurikanların Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi

Importance and Role of Kurykan People In Turkic History

Elvin YILDIRIM¹

Öz

Orhun Abidelerinden Bilge Kağan ve Kültigin Yazıtları'nda bazen düşman bazen de kağanlarının ölümü üzerine yas tutan millet ve boylar arasında zikredilen Kurikanlar, Baykal Gölü'nün batı yönünde oturan konar-göçer boylardan idiler. Onlardan kalan dil bakıyeleri arasında Lena ve Angara'da ortaya çıkarılmış ve Göktürk alfabesi ile yazılmış metinler mevcut idi. Türk tarihinin erken dönemleri için başvuru kaynaklarımızdan olan Çin kaynaklarında Gulikan veya Ku-li-kan etnosu ile kaydedilmiş olan ve İslam Kaynaklarında Furi veya Kuri olarak geçen toplulukla özdeşleştirilen, atlarının güzelliği ile nam salmış olan bu Türk topluluğu, Yakutların ve Buryatların bazen de Moğol kabilelerinden Horların ataları oldukları konusunda tartışılmışlardır. Bu makalede Baykal ve çevresinde meskün olan, hayvancılık ve özellikle at yetiştiricisi ve demirci olan, bir seferde beş bin asker çıkarabilme özelliğine sahip, Kurumçi Kültürü'nü meydana getirerek arkalarında oldukça önemli maddi kültür kalıntıları bırakan Yakutların ataları Kurikanların yazılı ve arkeolojik kaynaklardaki durumları irdelenecek ve bıraktıkları maddi kültür unsurları çerçevesinde Türk tarihindeki önemi ve yeri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Kurikanlar, Yakutlar, Baykal, Kurumçi Kültürü, Şişkin Petroglifleri

ABSTRACT

The Kurykan people were seen for the first time in the mourning ceremony of the Turk kagan and were recorded in the Orkhun Inscriptions. They were one of the nomadic tribes spread on the west side of Baikal Lake and they were known as both enemy and friend. It is very interesting that runic texts of the Kurykan were found in Lena and Angara. The Kurykan people were recorded as Gulikan or Ku-li-kan by the Chinese which is one of primary sources for early Turkic history. They were identified as Furi or Kuri people from Islamic sources. Historical sources recorded that they were renowned for their beautiful horses. There are three main opinions about them: They are accepted as ancestors of the Yakut, Buriat, or Mongolian Khor tribe. In this article, we recognize them as ancestors of the Yakuts. They lived in Baikal and its surrounding area, practiced animal husbandry and were horse breeders. They were also good blacksmiths. They had an army of five thousand soldiers to show their strength and power. They created the Kurumchi Culture and left behind especially important cultural materials. These topics will be examined according to material cultural elements and their importance in Turkic history will be emphasized.

Keywords: Kurykans, Yakuts, Baikal, Kurumchi Culture, Petroglyphs Siskin

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Elvin Yıldırım (Dr. Öğr. Üyesi),
İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye.
E-posta: elvinyildirim34@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7529-1875

Başvuru/Submitted: 05.03.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
06.03.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
13.03.2020

Kabul/Accepted: 03.04.2020

Online Yayın/Published Online: 03.06.2020

Atıf/Citation: Yıldırım, Elvin. "Kurikanların Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi." *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 287-302. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.699234>

EXTENDED ABSTRACT

The exploration of material cultural elements which belonged to a people who lived a nomadic life and practiced animal husbandry on the shores of Baikal Lake is very important. These people are the Kurykans of the Baikal region, but today they live in different places. Originally, they had an economical system based on hunting, fishing, and reindeer feeding. According to some elements recorded in the Yakut Eposes, we understand that they immigrated from the Baikal Lake region. Archeological studies done in the territories of Upper Lena and Angara found material cultural relics of the Kurykan people which became known as the Kurumchi Culture. Kurumchi cultural elements spread to the regions of Barguzin, Tunkin, Angara, Balagan and its lower lands, upper Lena, and Jigalova. There are some opinions that the Kurumchi culture belonged the Mongolian Khor people, and archeologists say that the Kurumchi Culture was created by a people called “Gulikan”/ “Kulikan” by Chinese sources and “Uç Kurikan” of Bilge Kagan and Kultigin inscriptions, namely Kurykans. According to these sources, the Kurykan tribe lived on the shores of Baikal Lake, spoke Turkic, had beautiful horses, and lived a nomadic life. There is some research which emphasizes the aligning of the Kurykan name with “Kuri” and “Furi” from Islamic sources, but there is no information about the “Kuri” or “Furi” tribe. In addition, we have no clear historical records about the Kuri or Furi. According to the “Kyrgyz” chapter of the 10th century book *Hudud al Alam*, the “Kuri” tribe was a vassal tribe of the Kyrgyz. They were living east of the Kyrgyz, but they did not mix with the Kyrgyz tribe. According to sources, they were a very brutal people, even eating human flesh. The Kyrgyz tribe did not understand the Kuri language. However, there are opinions that state the Kurykan tribes entered an ethno-political union with the Kyrgyz. The Kurykan people were recorded as both an enemy and a friend tribe. They attended the mourning ceremony of Bilge Kagan and that showed their friendship. The Kurykan were recorded as “Uç Kurikan” in Turkic inscription. It was recorded that they had two “erkin” (an old Turkic chief title) according to Chinese sources. At one time, they had five thousand soldiers who had fighting power. According to Xin Tang Shu, the “Kurykan” people originated from Ding-ling/Gao-che stock and they spoke the Turkic language. Ding-ling/Gao-che tribes were Turkic. Runic inscriptions were discovered in the eighteen places where the Kurykan lived. In addition, runic writings were found on the border of Yakutia. Although it is stated that they spoke the Turkic language and had their own runic writing (map 2), there are some who believe that they were ancestors of the Buryat-Khongorof and Khor-Mongol tribe. It is claimed that the Kurykan were the Kuri or Furi from Islamic sources and ancestors of the Mongolian Khors, so they were a Mongolian tribe. However, as we know, they were related to the tribes of Xianbei and Turkic peoples were living on the Kurykan’s original lands in ancient times. With the arrival of Mongolian tribes to the Baikal area, the Turkic speaking tribes came under the domination of a new language. In this regard, it is quite natural to see the Turkish Kurykan traditions in the traditions and customs of the Buryats who appeared in that region later. The appearance

of the Mongolian tribes and the emergence of the Buryats in the region are dated to the 14th century. The Kurykan people, on the other hand, dominated the region for hundreds of years before the Buryats emerged. However, with the beginning of the spread of the Mongolians, the Kurykan tribes immigrated to today's Yakut lands. Since the Yakuts expressed themselves as Urankhai people, there may be connections between the ethnicity of Urankhai and the ethnicity of Kurykan. The Yakuts used the runic writings and tamga shapes of their ancestors from the 14th and up to the 17th century. It is seen that they used runic writings and tamga shapes until the 21st century. Although they lived in an area that was very far from China, they sent ambassadors to the Chinese palace in 647. We can see they were good warriors because of the many rock painting of horsemen and hunting scenes left from them. The surveillance fortifications around Lake Baikal are the most important relics of the Kurykan people. The Siskin rock paintings are their most significant artistic works. This area is considered a cult area where the Kurykan worshipped. The Kurykans were linked to the Tingling people who were clearly a Turkic tribal union. Their material culture can be accepted as Turkic material culture, moreover their runic writings are the same as Turkic writings. Islamic sources stated that they could not understand the Kyrgyz language. It was quite natural because they were living far away. They were ancestors of the Turkic-speaking Yakuts who speak a different Turkic dialect which most Turkic people cannot understand. The Kurykan and Kurumchi Culture have been preserved by the Turkic Yakuts in the area which can be considered as the northernmost lands of the Turks or Turkistan nowadays.

1. Giriş

Baykal Gölü kıyılarında hayvancılıkla uğraşan ve konar göçer yaşam süren -konar göçer yaşam stili kaya resimleri sanatına da yansımıştır (Resim 4)- bir topluluğa ait maddi kültür unsurlarının keşfedilmesi oldukça ilgi çekmiştir çünkü genel olarak bu sahada avcılık, balıkçılık ve ren geyiği üzerine ekonomik bir yapılanma mevcut idi.¹ XVIII. yy.'ın ortalarında Miller ve Gmelin'in, Yakut destanlarındaki² folklorun Baykal çevresinde geliştiğine dair emareler tespit etmeleri üzerine dikkatlerini buraya çevirmişlerdir. Yer adlarının benzerliğine göre Yakutların³ ataları Baykal bölgesinde yaşamış olmalı hatta daha eskileri Yenisey bölgesinde bulunmalıydılar.⁴ Tüm bu ifadelerden yola çıkarak M. P. Ovçinnikov, Yakutların erken atalarının Üst Lena ve Angara havhalisinde maddi kültür bakıyeleri -Kurumçi Kültürü- bırakan topluluğa dikkat çekmiştir.⁵ Kurumçi Kültürü'nü bırakanların Moğol boylarından sayılan Horlar mı yoksa Kurikanlar mı oldukları iddiaları bulunsa da söz konusu kültür bakıyelerinin Kurikanlar tarafından oluşturulduğu başta Okladnikov olmak üzere arkeologlar tarafından ortaya konulmuştur.

2. Yöntem

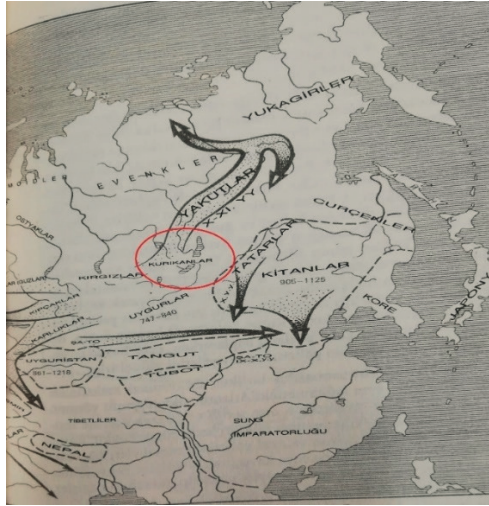
Bu çalışmada Türklerin meskûn oldukları Baykal Gölü çevresi ve günümüz Yakutistan toprakları boyunca Lena ve Selenga nehirleri etrafında maddi kültür unsurları bırakmış olan, Orhun Yazıtları'nda Kurikan/Üç Kurikan adıyla, Çin kaynaklarında ise Guligan olarak zikredilen Türk boyu ve onların geride bıraktıkları maddi kültür dönemi hakkında yapılmış araştırma sonuçları incelenmiştir.

- 1 Baykal bölgesine göçen Yakutların ataları -Kurikanlar- Gumilev'e göre XI. yy.'da Lena Vadisine gelmişlerdir. Nehir ve subasar alanlarını kullanarak, önceki bozkır hayatını taklit etmek suretiyle bozkır cinsi atlar yetiştirdiler. Ama geyik yetiştiricisi Evenklerin kendilerine sundukları gür ormanların su ayırım noktalarına hiç yaklaşmadılar. Kurikanlar hayvancılığın yanısıra tarım, balıkçılık, avcılık ve at yetiştiriciliği ile de uğraşmaktaydılar. Bk. İ. V. Aseev, *Pribaykalye v Sredine Veka (po arheologičeskim dannim)*, (Novosibirsk: İzdatelstvo Nauka, 1980), 136. Bk. L. N. Gumilev, *Avrasyadan Makaleler I*, çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2006), 97.
- 2 Seroşevsky, Sahaların güney kökenleri üzerine yaptığı çalışmasında 1800'lerin sonlarında derlenen Yakut destanlarında onların şimdi meskûn olan sahaya göç ettiklerini fakat tam olarak nereden göç ettiklerinin tespit edilmesinin zor olsa da onların güneyden kuzeye doğru göç ettiklerini ifade etmektedir. Destanlardaki motifler ve eski güney bölgesindeki yaşamlarından kalan dil bakıyeleri bu durumun en önemli işareti olduğunu belirterek, Saha dilinde bulunan ve kendi yaşam sahalarında olmamasına rağmen, destanlarda var olan Türkçe hayvan adlarının, iklim ve bitki adları onların güney menşeiili olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bk. V. L. Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, çev. Arif Acaloğlu, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2007), 25-48.; *Narodı Sibiri*, ed. M. G. Levin ve L. P. Potapov, (Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1956), 270. Bununla birlikte güney topraklarından geldikleri ve bu güney yönünün neresi olduğu muallakta olduğu gibi, onların Yenisey bölgesinden Lena Havzasına geldikleri de ifade edilmektedir. Bk. N. A. Aristov, *Türk Halklarının Etnik Yapısı*, çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), 86-87.
- 3 Yakutların atalarına dair mesele oldukça karışık olmakla birlikte onların köklerinin güneyden geldikleri açıktır. Bununla birlikte Türk lehçesi konuşan Yakutlarla Türkler pek çok bakımdan da benzerlik göstermektedirler. Bunlar kendilerini maddi kültür bakıyelerinde göstermektedir. Misal olarak deri eşyaları, Kırmızı ve yağ hazırlamaları, koşum ve eyer takımları vb. bk. S. A. Tokarev-I. S. Gurviç, "The Yakuts", *The People Of Siberia*, ed. M. G. Levin- L. P. Potapov, (Chicago-London: The University Of Chicago Press, 1964), 245.
- 4 Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 37.
- 5 A. P. Okladnikov, *İstoriyyi i Kulturu Buryatii*, (Ulan-Ude: Buryatskoye Knijnoye İzdatelstvo, 1976), 22.

İnceleme yapılırken söz konusu döneme ait kaya resimleri, runik yazılar ve yazılı kaynaklara dayanan araştırmalarda söz konusu döneme atfen yapılmış olan çıkarımlar tespit edilerek Kurikanların bir Moğol boyu değil Türkçe konuşan bir Türk boyu olduğu üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Diğer bir taraftan söz konusu kaya resimleri ve runik yazılar ile ilgili görüş ve tartışmalara temas edilmemiş ve ilgili araştırma eserlerindeki genel kabul gören değerlendirmelere yer verilmiştir.

3. Bulgular

Baykal Gölü çevresinde ve Olhon Adası'nda kuzey istikametli bugünkü Yakutların yaşadıkları sahaya doğru hayvancılıkla uğraştığı tespit edilen ve özellikle kaya resimlerinden atın hayatlarında büyük bir öneme sahip olduğu görülen, *Kurumçi Kültürü* olarak adlandırılan bir döneme ait maddi kültür unsurlarının tespit edilmesiyle birlikte bu dönemin kimler tarafından oluşturulduğu sorusuna yanıtlar aranmaya başlanmıştır. Maddi kültür unsurlarından alınan kalıntılar üzerinde yapılan çalışmalar söz konusu bakiyelerin VI. ve X. yy. arasına tarihlendirildiğini ve yazılı kaynakların bu tarih aralığında, bu sahada Gulikan/Kurikanlar olarak zikredilen boyun yaşadığını ve bu kültürün onlar tarafından ortaya koyulduğunu göstermiştir.

Harita 1: Kurikanların Lena Havzası'nın yukarı akımlarına doğru geçişleri ve XI. yy.'da Buryatların ataları tarafından mağlup edilmeleri sonrasında bugünkü Saha yurdu sınırlarına girip Yakutların ortaya çıkış süreci gösterilmektedir.⁶

Kurumçi Kültür dairesi içerisinde Göktürk alfabesi ile yazılmış kelimeler tespit edilmiştir. Bu kültür dairesi Selenge'nin akım yönünde Barguzin Havzası, Tunkin bölgesi, Angara Havzası'ndan Balagan ve biraz daha aşağısı, yukarı Lena ve Jigalova'ya kadar olan sahayı

6 Gumilev, *Avrasyadan Makaleler-1*, çev. Ahsen Batur, 146-147.

kapsamaktadır.⁷ Ayrıca Baykal Gölü'nde bulunan Olhon Adası'nda da Kurumçi Kültürü⁸ (VI-X yy.) dönemine ait maddi kültür unsurları (Resim 1-2) mevcuttur. Kurumçi bakiyeleri üzerine yapılan incelemeler sonucunda, Çin kaynaklarına dayanarak bu bakiyelerin kaynaklarda Baykal (Han-hai) çevresinde yerleşik olan Ku-li-kanlara ait oldukları sonucuna ulaşılmıştır.⁹ Han-hai'nin kuzeyinde yaşayan Ku-li-kanlar, bazı kaynaklara göre Uygurların kuzeyinde bulunmaktadır ve beş bin yetmiş asker çıkaracak güçtedirler.¹⁰ İslam kaynaklarında geçen Kuri veya Furileri Kurikanlarla özdeşleştiren görüşler mevcuttur.¹¹ Dilbilimciler Kuri ve Furi kelimesinin birbiri ile karıştırılabilecek yakınlıkta sesler olduklarını düşünerek sadece Kuri kabilesinin olduğu üzerinde durmuşlardır. Fakat bu kaynaklar Furi¹² veya Kuri diye zikredilen bu kavim hakkında herhangi bir bilgi vermemekte, daha doğrusu güvenilir olmayan (insan yedikleri, acımasız oldukları, vahşi hayvanlara benzedikleri gibi) bilgiler vermektedirler. XIV. Asır İran müelliflerinden Raşit, Baykal bölgesinde Kuri adında bir halk olduğunu belirtmektedir.¹³ Kurikanlar ve Kırgızlar arasında komşuluktan öte bir ilişki mevcut değildir. Her iki Türk boyu da hem Çin kaynaklarında hem de Türk yazıtlarında aynı anda zikredilmişlerdir.¹⁴ Bununla birlikte Kırgızlarla komşu olan Kurikanların onların etno-siyasi birliğine dahil oldukları görüşleri de mevcuttur.¹⁵

4. Tartışma

Orhun Yazıtları'nın keşfi ve çözümlenmesi Türk Tarihi ve Türk diline dair pek çok meselenin halledilmesinde anahtar olarak kapalı olan pek çok kilidin açılmasını sağlamıştır. Bu bakımdan Ku-li-kan etnoniminin Orhun Yazıtları'nda zikredilen Kurikanlar¹⁶ oldukları anlaşılmıştır. Kültigin Abidesi'nin doğu yüzü (4)'de Göktürk Kağanının vefatı dolayısıyla aralarında yaşadığı

7 Okladnikov, *İstoriyyi i Kulturi Buryatii*, 23.

8 A. P. Okladnikov, "Drevnyaya Tyurkskaya Kultura v Verhovyah Leni", *Kratkiye Soobşeniya XIX*, (1948), 7.; B. B. Dashibelov, *İstoki: Ot drevnih Hori-Mongolov v Buryatam Oçerki*, (Ulan-Ude: Izdatelstvo Buryatskogo Nauçnogo Tsentra SO RAN, 2003), 31.

9 Okladnikov, *İstoriyyi i Kulturi Buryatii*, 50.

10 Ahmet Taşağıl, *Çin kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları* (Ankara: TTK Yayınları, 2004), 88.

11 Ahmet Taşağıl, "Yakutlar", *TDV İA*, 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 295-296.

12 Gerdizi Zeyn el Ahbar'da Kırgız Ülkesinden yola çıktıktan sonra yolun üçe ayrıldığını, yolun birinin güneye Tokuz Oğuzlara, diğerinin Kimek ve Halluh (Karluk) tarafına üçüncü yolun ise çöle gittiğini, üç ay sonra Fûri (Moğol Kabilelerinden) denen büyük bir kabileye varır. Bk. Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler* (Ankara: TTK Yayınları, 2001), 77.; Hudud al Alam'de Kırgız Ülkesi bahsinde, "Furi (Kuri) kabilesi Kırgızlara bağlı bir kabile olup onların doğusunda yaşarlar ve diğer Kırgız kabileleri ile karışmazlar. Bunlar acımasızdır ve insan yerler. Diğer Kırgız kabileleri onların dilini anlamazlar." şeklinde ifade edilmişlerdir. Bk. *Hudūd al- 'Alam 'The Regions Of The World'*, tran. and exp. V. Minorsky (London: 1937), 97.

13 Belek Soltonoyev, *Kırgız Tarihi I-II*, çev. M. Dıykanbayeva, (Ankara: Kömen Yayınları, 2018), 38.

14 Tarihi kaynaklarda Kırgız adı ve anlamı için bk. Mehmet Kıldıroğlu, *Kırgızlar ve Kıpçaklar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 29.

15 Muratbek Kocabekov, "Kırgızların Sayan-Altay Bölgesindeki Komşuları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 36 (2015), 19.

16 Levin, Kurikanların üç kuri kan (üç qurı qan) şeklinde transkript edilmesini gerektiğini belirtmektedir. Bk. G. G. Levin, *Istoricheskiye Svyazi Yakutskogo Yazıkı s Drevnetyurkskimi Yazıkami VII-IX vv. (V sravnitelno-postavitelnom aspekte s vostochno-tyurkskimi i mongolskimi yazıkami)*, (Yakutsk: Izd-vo SVFU, 2013), 47.

ve ağlayıcıların cenaze merasimine katılıp ağladıkları ve yas tuttıkları ifade edilmiş, yas için gelen bağlı devlet ve boylar *Bökli Çölly halk, Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurikan, Otuz Tatar, Kitay ve Tatabılar* olarak kaydedilmişlerdir.¹⁷ Cenaze merasimine yas için gelen *Üç Kurikanlar* Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzü (14) satırlarında “Güneyde Çin Halkı hep düşmanmış. Kuzeyde Baz Kağan Dokuz Oğuz halkı düşmanmış. Kırgızlar, Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Kitanlılar (ve) Tatavılar hep düşmanmış...”¹⁸ ifadesinden anlaşıldığı üzere düşman kabileler arasında da zikredilmiştir. Bilge Kağan Yazıtı Doğu (12) satırında da bu düşmanlık aynı şekilde ifade edilmiştir.¹⁹ Yazıtlarda hem Üç Kurikan şeklinde hem de Kurikan olarak ifade edilen bu Türk boyu Çin kayıtlarından bir tanesinde 2 erkinlik halinde bir arada oturmaktadırlar şekli ile kaydedilmişlerdir.²⁰ Onların düşman kabileler arasında zikredilme sebebi savaşı çıkarabilmelerinden kaynaklanıyor olabilir kanaatineyiz.

Bahaeddin Ögel, “Kurikanların kuzey komşuları bugünkü Yakutlardı. Bu duruma göre, Kurikanlar Altay ve Sayan dağlarından Yakut Ülkesi'ne kadar Türkçe konuşan kavimler arasında münasebet kuran, ortadaki bir Türk kavmi rolü oynuyorlardı”²¹ şeklindeki ifadesi ise tartışmaya açıktır. E. Pulleyblank Han hanedanı kaynaklarında Türkçe konuşan halkların üç grup atasının Gegunlar/Jiankunlar²², Ding-lingler ve Sirlers olarak belirlendiğini, Ding-ling/Kao-che soyundan gelenlerin Tiele kabileler birliğini kurduklarını ve ilk kez 630'da dokuz soyun belirtildiğini ifade etmiştir. Bu boylar Xin Tangshu'dan öğrenildiğine göre 1) Uygurlar 2) Sirlers 3) Tuobalar 4) Kurikanlar 5) Telengütler 6) Bukular 7) Bayırkular 8) Tongralar 9) Hunlar idiler.²³ Xin Tangshu'daki tasnife göre Kurikanlar Türkçe konuşmaktadır. Ayrıca geride bıraktıkları maddi kültür unsurlarında runik harfli yazılar mevcuttur. Ögel hocanın ifadesi kanaatimizce problemlidir. Birincisi onlar Yakutlar ile komşu değillerdi bizatihi ataları idiler.²⁴ İkincisi ise Türk rolü oynamaları için herhangi bir sebebe ihtiyaçları yoktu. Başkente en uzak mesafede oturan bu topluluk Çin ile tek başına görüşme talebinde bulunup²⁵ Çin İmparatoruna hediye atlar sunma cesaretini göstermişlerdir.

17 Erhan Aydın, *Orhon Yazıtları*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017), 52.

18 Aydın, *Orhon Yazıtları*, 55.

19 Aydın, *Orhon Yazıtları*, 84.

20 Taşağıl, *Çin kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, 88.

21 Baheddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi* (Ankara: TTK Yayınları, 2003), 202.

22 Kırgızlar

23 S. G. Klyashorniy, *Kadim Avrasya'nın Bozkır İmparatorlukları* (İstanbul: Tek-Esin Vakfı Yayınları, 2018), 86. Ayrıca Bk. Edouard Chavannes, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, çev. M. Koç (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 129-130., Ömürkul Kareyev, *Türkler ve Kağanlıkları*, çev. Mustafa Kalkan (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2008), 39.

24 Ksenefontov Yakutların oluşumunu üç ana döneme ayırmaktadır. Buna göre Moğol İstilasından önce ilk evrede Hunlar, ikinci evrede ise VII-VIII. Yy'da Angara'dan Baykal çevresine göçen Vilyuy Yakutlarının ataları olan Kurikanlar bulunmuşlardır. G. B. Ksenefontov, *Uranghay-Sahalar Oçerki Po Drevney İstoriyi Yakutov*, T.I, (İrkutsk: Ogiz, 1937), 397. N. N. Kozmin, “K Voprosu o Vremeni Vodvoreniya Buryat Okolo Baykala”, *Sibirskaya Jivaya Starina*, Vıp. III-IV., 1925, 118. N. N. Dikov, *Bronzoviy Vek Zabaykalya*, Akademii Nauk SSSR, Ulan-Ude, 1958, 70.; L. N. Gumilev, *Drevniye Tyurki*, (Sankt Peterburg: İzdatelskii Dom Kristall, 2002) 70.; *Narodi Sibiri*, ed. M. G. Levin-L. P. Potapov, (Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1956) 98.

25 Ahmet Taşağıl, *Göktürkler II* (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 44.

Kurikanların Türkçe konuştıkları kaynaklarda belirtilmiş olmasına rağmen ki kendilerine ait çok geniş bir sahada (Resim 2) runik yazılar bırakmışlardır, onların *Buryat*²⁶ -*Hongorod*²⁷ ve de *Horo-Moğol* kabilesinin atası olduğu görüşleri ileri sürülmüştür. Kurikan etnoniminin Kuda Buryatlarında korunmuş olan *Horo-Mongol* adındaki *hor*'dan geldiği²⁸ fikirleri ileri sürülmüştür. Yukarıda da belirttiğimiz üzere İslam kaynaklarında Kuri veya Furi olarak zikredilmiş bu boyun *kuri* ve *hori* etnosunun aynı olduğu iddiaları üzerinde durmaktadırlar fakat kuri olarak zikredilen kabile Horlar değildir ve onlar Şiyenbiler ile ilişkilidirler.²⁹ Bununla birlikte Moğol kabilelerinin özellikle Kurumçi Kültürüne atfedilen Hor ve Horilerin Baykal kıyılarına barışçıl yollarla gelmedikleri, bölgeye geldikten sonra Kurikanların Lena'nın kuzeyine Yakut topraklarına ilerlediği açıktır.³⁰ Bununla birlikte Horların Yakut etnogenezinde Horların payının olduğu, fakat Yakutların temel ataları olmadıkları, dil ve folklörlerine herhangi bir katkıda bulunmadıkları görüşü de mevcuttur.³¹ Sahalar kendilerini Urankhay kişi³² olarak tanıtmışlardır. Uranhay etnonimi ile kurikan etnonimi arasında bağlantılar olabileceği ifade edilmektedir.³³

Bölgede kalan Moğollar ile Türk Kurikanların temasları sonucunda dillerindeki sözlerin geçişinde ve gelenek-göreneklerinin tesirinde kalmış olmaları da gayet olağandır. Konar göçer bozkır tipinin ağır bastığını gördüğümüz ve aynı zamanda savaşçı bir boy olan Kurikanlar geldikleri bölgedeki avcı, balıkçı kabileler üzerinde hakimiyetini sağlamış ve zamanla bu

- 26 Baykal sahasına Moğol kabilelerinin gelmesi ile burada yaşayan ve Türkçe konuşan kabileler yeni bir dilin hakimiyeti altına girmişlerdir. Bu Moğol dilidir. Bu bakımdan bölgede daha sonra ortaya çıkan Buryatların gelenek ve göreneklerinde Türk Kurikan geleneğinin görülmesi gayet doğaldır. Kozmin Moğol Kabilelerinin gelişi ile Buryatların ortaya çıkışını XIV yy.'a tarihlendirmektedir. Kozmin, "K Voprosu o Vremeni Vodvoreniya Buryat Okolo Baykala" 128.; İmenohoev, Buryatların eski mezarlarında yaptığı incelemelerinde Kurikanların etkisinin bulunduğunu belirtmektedir. Bk. N. V. İmenohoev, "Tipologiya Drevneburyatskih Zahoronenii (k Problemam Etnogeneza Buryat)", *Etničeskaya İstoriya i Kulturno-Butoviyev Traditsii Haradov Baykalskogo Regiona*, ed. B. B. Bazarov, (İrkutsk: İzdatelstvo Ottisk, 2010), 32.
- 27 B. B. Dashibelov, "O Hori Mongolah i Hordutah v Şamanskikh Materialah M. N. Hangalova", *Etničeskaya İstoriya i Kulturno-Butoviyev Traditsii Haradov Baykalskogo Regiona*, edit. B. B. Bazarov, (İrkutsk: İzdatelstvo Ottisk, 2010), 59.
- 28 B. B. Daşibelov, "Khunnu i Syanbi V Slozhenii Kulturu Khori-Mongolov", *Drevniye Kulturu Mongolii Mongolii i Baykalskoy Sibirii (Materialı Mejdunarodnoy Nauçnoy Konferentsii 20-23 Sentyabrya 2010 g.)*, edit. A. D. Tsybiktarov, Ulan-Ude: İzdatelstvo Buryatskogo Gosniversiteta, 2010), 192.
- 29 B. R. Zoriktuev, "O Proishojdeniyi Horintsev", *Koçevyye İmperii Evrazii v Svete Arheologičeskih i Mejdiciplinarnih İssledovaniy*, edit. B. V. Bazarov, Kniga 2 (Ulan-Ude: İzdatelstvo BNTs SO RAN, 2019), 148.
- 30 İmenohoev, mezar gömü üslubunu arka plana atarak Kurumçi Kültürünü Horlara atfemesi sebebiyle Dashibelov'un bu tezini eleştirmektedir. Bk. N. V. İmenohoev, "Drevniye Tyurki i Ranniye Mongolı: Problemi Etničeskoj Atributsii Arheologičeskiy Kultur Zapadnogo Zabaykalya", *Drevniye Kulturu Mongolii Mongolii i Baykalskoy Sibirii (Materialı Mejdunarodnoy Nauçnoy Konferentsii 20-23 Sentyabrya 2010 g.)*, Edit. A. D. Tsybiktarov, (Ulan-Ude: İzdatelstvo Buryatskogo Gosniversiteta, 2010), 310.
- 31 Eremey Semenovich Gabyshev, *Kult Solntsa V Mifologii Yakutov (Problema Drevnykh Etnokulturnykh Paralleley)*, (Sankt-Peterburg: Avtoreferat Dissertatsii Na Soiskaniye Uchenoy Stepeni Kandidata İstoricheskikh Nauk, 1999), 17.
- 32 Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 41.
- 33 G. N. Rumyantsev, *Rodoplemenny sostav verkholskikh buryat*, Vyp. XII, (Ulan-Ude: Zapiski BMNIIK, 1951), 80.; D. V. Tsybikdorzhiev, *K Voprosi o proishojdeniyi etnonima Kurikan*, (Ulan Ude: Gumanitarnyye issledovaniya molodykh uchenykh Buryatii, 1996).

kabileler de Kurikanlara benzemiştir. Onların halefleri olan Saha/Yakutlar kuzeye doğru gelişleri ve zaman içerisinde yapılan evlilikler ile melezleşme oranı artmıştır. Pek çok *Tungus* sahaların yanında *Sahaca* konuşmaya başlamıştır.³⁴

Kurumçi Kültürü'nü oluşturan Kurikanların Türkçe konuştuklarını yukarıda da belirtmiştik. Okladnikov, onlardan kalan kaya resimleri ve runik yazıların en geç V-IX. yy. aralığına tarihlenebileceğini belirtmektedir.³⁵ Bu yazılardan iki tanesi Baykal yakınlarında Angara-Lena Havzasında Murin Irmağı kolunda, üçüncüsü Kurtuhay şehri yakınlarındaki Yukarı Lena Nikolskiy kolunda, diğeri de Nukutah da keşfedilmiştir.³⁶ Runik ve runiğe benzer bu yazılara (Resim 6-7-8) Yakutistan sınırlarında da ulaşılmıştır. Levin'e göre Orta Lena Havzası ve Pribaykal bölgesinde tespit edilen yazı sayısı 17'dir.³⁷ Levin, Yakutların atalarından kalan Runik yazıları ve tamga şekillerini atalarından yadigâr olarak XIV. Hatta XVII. yy.'a kadar kullandıklarını (Resim 9) da ifade etmiştir.³⁸ Bu yazıtların okuma önerileri için dil bilimci Levin'in makalesi oldukça önemlidir.³⁹

Çin'e oldukça uzak bir bölgede yaşadıklarından haklarında çok fazla bilgiye tesadüf edilmese de çok iyi at yetiştirdikleri, başlarının deve başına benzediği, kaslarının ve kemiklerinin çok iri oldukları ve gün içinde birkaç yüz *li* hızla koşabildikleri, 5000 yetişmiş asker çıkarabilecek güçte oldukları, 647 yılında Çin sarayına elçi ve bu elçilerle birlikte yetiştirdikleri atlarından gönderdikleri gibi bilgiler edinmekteyiz.⁴⁰ Bilge Kağan Yazıtı'nda düşman olarak zikredilen Üç Kurikanlar çok büyük ihtimalle iyi savaşçılardı ki bu durumu onlara ait Lena Kaya resimlerinden (Fotoğraf 1) ve onlardan geriye kalan savaş aletlerinden, kurdukları müstahkemlerden⁴¹ ve günümüze kadar gelen şehir ve kalelerden⁴² de teyit edebilmekteyiz. Çin kaynaklarında dahi yetiştirdikleri atların güzelliklerinden bahsedilen Kurikanların kaya resimleri de büyük oranda atlar ve atlı süvarilerden⁴³ mürekkep olup (Resim 3), ana kompozisyon temasını ise av sahneleri oluşturmakta idi.⁴⁴ Şişkin kaya resimlerinin bulunduğu alan ise hem kült⁴⁵ alanı olması hem de onlara ait kıymetli petrogliflerin bulunması bakımından önemli idi.

34 Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, 58.

35 Okladnikov, *İstoriyyi i Kulturi Buryatii*, 27.

36 Okladnikov, *İstoriyyi i Kulturi Buryatii*, 26.

37 G. G. Levin, "Lensko-Pribaykalskiye Runiçeskiye Nadpisi", *Karadeniz*, (2014/21) 14.; D. D. Vasilev, *Grafiçeskiy Fond Pamyatnikov Tyurkskoy Pismennosti Aziatskogo Areala*, (Moskva: İzdatelstvo Nauka, 1983), 23.

38 Levin, "Lensko-Pribaykalskiye Runiçeskiye Nadpisi", 18.

39 Levin, "Lensko-Pribaykalskiye Runiçeskiye Nadpisi", 13-24.

40 Taşağıl, *Çin kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, 88-89.

41 A. V. Tivanenko, "Svyatilishcha Kurikan Pribaykalya", *Etnogenez i Kulturogenез v Baykalskom Regione (Srednevekovye)*, Edit. P. V. Konovalov, (Ulan-Ude: İzdatelstvo BNTS SO RAN, 2010), 215.

42 L. Gumilev, *Eski Türkler*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2004), 338.

43 A. P. Okladnikov, *Lenskiye Pisanitsı Naskalnlıye Risunki u Derevin Şişkino* (İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskvo-Leningrad, 1959), 51.

44 M. L. Vladimirovna, *Korrelyatsiya i Periodizatsiya Petroglifov Verkhney Leny (Na Primere Shishkinskoi Pisanitsy)*, Vladivostok: Dissertatsiya Na Soiskaniye Uçenoy Stepeni Kandidata İstoriçeskiy Nauk DVO RAN, 2002), 17.

45 Tivaneneko, "Svyatilishcha Kurikan Pribaykalya", 215.

5. Sonuç

VII. yy. Çin kaynaklarından Xin Tangshu’da ve akabinde Türk tarihinin temel kaynaklarından Orhun Yazıtları’nın Kültigin ve Bilge Kağan abidelerinde adları zikredilen Ku-li-kan/Kurikanlar Türk tarihi ve kültüründe çok önemli fakat bu öneme rağmen çok fazla bilinmeyen bir Türk boyudur. Öyle ki bu Türk boyu Türk tarihinin ve kültürünün neredeyse Amur’a kadar yayılmasına vesile olmuş. Yüzyıllar boyunca Baykal ve ötesinde Türk dili ve kültürünün kendilerinin torunları olan Saha/Yakut Türkleri tarafından Baykal ve Baykal ötesi sahalara taşınmasına ve günümüze kadar kalmasına vesile olmuştur. Kurikanlar Göktürlere bağlı olup hem Göktürlere hem de Çin’e oldukça uzak bir mesafede fakat korunaklı bakir bir sahayı kendilerine yurt tutmuşlardır. Baykal gölünün özellikle sol kıyısı boyunca Angara ve Lena nehirlerinin suladığı bereketli topraklarda hâkim olmuşlardır. Bölgeye gelişleri ile birlikte avcılık ve balıkçılıkla uğraşan yerel kabilelere hayvancılığı öğretmişler ve özellikle Türkçenin bu kabilelerin dillerine sirayet etmelerine sebep olmuşlardır. Baykal çevresinde ve Olhon Adası’nda arkeologlar tarafından *Kurumçi Kültürü* olarak adlandırılan dönem maddi kültür unsurlarını bırakmışlardır. Bu maddi kültür unsurlarından en önemlisi, onların Türkçe konuştuklarının ortaya konulmasının delili olan Türk runik harfli yazıtlardır. Bununla birlikte Kurumçi Kültürü’nün yayılım sahası içerisinde onlara ait mezarlar, mezarlardan elde edilen malzemeler, özellikle Şişkin köyünde tespit edilen Şişkin kaya resimleri ve onların yaşamlarından kesitler sunan tüm kaya resimleri, Baykal Gölü çevresinde bulunan gözetleme istihkamları onlardan kalan en önemli bakiyelerdir. Son olarak Türkçe konuştuıkları yazılı kaynaklar ve arkeolojik malzemelerle tespit edilen Kurikanların günümüzde Moğol kabilelerinden biri oldukları zorlama bir şekilde literatüre sokulmaya çalışılmaktadır. Onların İslam kaynaklarında Kırgızlarla dil bakımından anlaşamadıkları ifade edilse de bu boy günümüzde Türkçe konuşan Yakutların atalarıdır ve Türkçe Yakutlar tarafından Türkistan’ın en kuzeyi sayılabilecek sahada onlar tarafından korunmuş ve günümüze kadar yaşamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

Aristov, N. A. *Türk Halklarının Etnik Yapısı*. Çeviren Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.

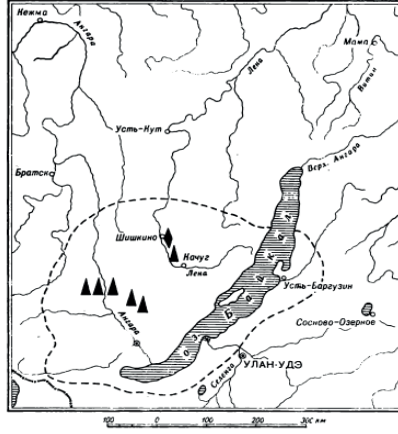
Aseev, İ. V. *Pribaykalye v Sredine Veka (po arheologičeskim dannım)*. Novosibirsk: İzdatelstvo Nauka, 1980.

Aydın, E. *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.

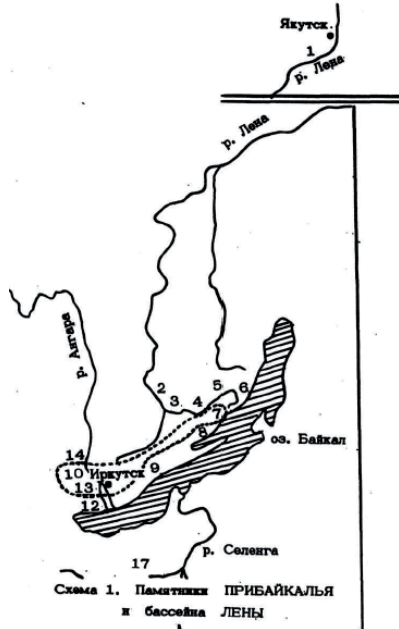
- Bernštam, A. N. “Drevnetyurkskoye pismo na r. Lene”, *Epigrafika Vostoka*. (1951): 76-87.
- Chavaness, E. *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*. Çeviren. M. Koç. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Dashibelov, B. B. “Khunnu i Syanbi V Slozhenii Kulturu Khori-Mongolov.”, *Drevniye Kulturu Mongolii Mongolii i Baykalskoy Sibirii (Materiali Mejdunarodnoy Naučnoy Konferentsii 20-23 Sentyabrya 2010 g.)*. Ulan-Ude: İzdatelstvo Buryatskogo Gosniversiteta, (2010): 191-194.
- Dashibelov, B. B. “O Hori Mongolah i Hordutah v Şamanskikh Materialah M. N. Hangalova”, *Etničeskaya İstoriya i Kulturno-Butoviye Traditsii Haradov Baykalskogo Regiona*. İrkutsk: İzdatelstvo Ottisk, (2010): 54-60.
- Dashibelov, B. B. *İstoki: Ot drevnih Hori-Mongolov v Buryatam Oçerki*. Ulan-Ude: İzdatelstvo Buryatskogo Nauçnogo Tsentra SO RAN, (2003):
- Dikov, N. N. *Bronzoviy Vek Zabaykalya*. Ulan-Ude: Akademii Nauk SSSR, 1958.
- Gabyshv, E. Semenovich. *Kult Solntsa V Mifologii Yakutov (Problema Drevnikh Etnokulturnykh Paralleley)*. Avtoreferat Dissertatsii Na Soiskaniye Uchenoy Stepeni Kandidata İstoricheskikh Nauk, Sankt-Peterburg: 1999.
- Gumilev, L. N. *Avrasyadan Makaleler I*. Çeviren A. Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2006.
- Gumilev, L. N. *Drevniye Tyurki*, Sankt Peterburg: İzdatelskii Dom Kristall, 2002.
- Gumilev, L. N. *Eski Türkler*. Çeviren Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2004.
- Hudūd al-Ālam The Regions Of The World*. Tran. And Exp. V. Minorsky. London: 1937.
- İmenohoev, N. V. “Drevniye Tyurki i Ranniye Mongoli: Problemi Etničeskoy Atributsii Arheologiçeskiy Kultur Zapadnogo Zabaykalya”, *Drevniye Kulturu Mongolii Mongolii i Baykalskoy Sibirii (Materiali Mejdunarodnoy Nauçnoy Konferentsii 20-23 Sentyabrya 2010 g.)*. Ulan-Ude: İzdatelstvo Buryatskogo Gosniversiteta, (2010): 309-313.
- İmenohoev, N. V. “Tipologiya drevneburyatskih Zahoroneni (k Problemam Etnogeneza Buryat)”, *Etničeskaya İstoriya i Kulturno-Butoviye Traditsii Haradov Baykalskogo Regiona*, İrkutsk: İzdatelstvo Ottisk, (2010): 21-32.
- Kareyev, Ömürkül. *Türkler ve Kağanlıkları*. Çeviren Mustafa Kalkan. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2008.
- Kıldıroğlu, Mehmet, *Kırgızlar ve Kıpçaklar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Klyaştorniy, S. G. *Kadim Avrasya'nın Bozkır İmparatorlukları*. İstanbul: Tek-Esin Vakfi Yayınları, 2018.
- Kocabekov, Muratbek. “Kırgızların Sayan-Altay Bölgesindeki Komşuları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2015/36): 13-24.
- Kozmin, N. N. “K Voprosu o Vremeni Vodvoreniya Buryat Okolo Baykala”, *Sibirskaya Jivaya Starina*, (1925/III-IV): 113-128.
- Ksenefontov, G. B. *Uranghay-Sahalar Oçerki Po Drevney İstoriyi Yakutov*. T.I, İrkutsk: Ogiz, 1937, IX.
- Levin, M. G. ve L. P. Potapov. *Narodı Sibiri*. Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1956.
- Levin, G. G. “Lensko-Pribaykalskiye Runičeskiye Nadpisi”, *Karadeniz*, (2014/21): 14.
- Levin, G. G. *Istoricheskiye Syazi Yakutskogo Yazıka s Drevnetyurkskimi Yazıkami VII-IX vv. (V sravnitelno-sopostavitelnom aspekte s vostochno-tyurkskimi i mongolskimi yazıkami)*, Izd-vo SVFU, Yakutsk, 2013.
- Okladnikov- A. P ve V. D. Zaporojegaya. *Lenskiye Pisanitsi, Haskalmye Risunki u Derevin Şişkino*. Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, 1959.
- Okladnikov, A. P. “Drevnyaya Tyurkskaya Kultura v Verhovyah Leni”, *Kratkiye Soobşeniya XIX* (1948): 3-11.

- Okladnikov, A. P. *İstoriyyi i Kulturi Buryatii*. Ulan-Ude: Buryatskoye Knijnoye İzdatelstvo, 1976.
- Ögel, Baheddin. *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: TTK, 2003.
- Rıgdılın, Ye. R. “K Drevnetyurkskim Runam Pribaykalya”, *Epigrafika Vostoka VIII* (1953): 86-91.
- Rumyantsev, G. N. *Rodoplemennoy Sostav Verkholenskikh Buryat*. Vyp. XII, Ulan-Ude: Zapiski BMNIIK, 1951.
- Seroşevsky, V. L. *Saka Yakutlar*. Çeviren A. Acaloğlu. İstanbul: Selenge Yayınları, 2007.
- Soltonoyev, Belek. *Kırgız Tarihi I-II*, Çeviren M. Diykanbayeva. Ankara: Kömen Yayınları, 2018.
- Şeşen, R. *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler*. Ankara: TTK Yayınları, 2001.
- Taşığıl, A. “Yakutlar”, *TDV İA*. 43, İstanbul: (2013): 295-296.
- Taşığıl, A. *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*. Ankara: TTK Yayınları, 2004.
- Taşığıl, A. *Göktürkler II*. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Tivanenko, A. V. “Svyatilishcha Kurikan Pribaykalya”, *Etnogenez i Kulturogenез v Baykalskom Regione (Srednevekovye)*, Ulan-Ude: İzdatelstvo BNTS SO RAN, (2010): 205-229.
- Tokarev, S. A. ve I. S. Gurviç. “The Yakuts”, *The People Of Siberia*, Chicago-London: The University Of Chicago Press, (1964): 243-305.
- Tsybikdorzhiev, D. V. *K Voprosi o Proishojdeniyi Etonima Kurikan*. Ulan Ude: Gumanitarnyye issledovaniya molodykh uchenykh. Buryatii, 1996.
- Vasilev, D. D. *Graficheskiy Fond Pamyatnikov Tyurkskoy Runicheskoy Pismennosti Aziatskogo Areala*, Moskva: İzdatelstvo Nauka, 1983.
- Vladimirovna, M. L. *Korrelyatsiya i Periodizatsiya Petroglifov Verkhney Leny (Na Primere Shishkinskoi Pisanitsy*. Dissertatsiya Na Soiskaniye Uçenoy Stepeni Kandidata İstoriçeskiy Nauk DVO RAN, Vladivostok: 2002.
- Zoriktuev, B. R. “O Proishojdeniyi Horintsev”, *Koçevyye İmperii Evrazii v Svete Arheologiçeskih i Mejdiciplinarnih İssledovaniyi*. Edit. B. V. Bazarov, Kniga 2, Ulan-Ude, (2019): 47-151.

Şekil, Resim, Tablo ve Grafikler

Resim 1: Baykal Gölü'nün batısında Lena ve Angara üzerinde Kurkanlara ait kaya resimlerinin bulunduğu yerler. (Okladnikov-Zaporejagaya, *Lenskiye Pisanitsy, Naskalnyye Risunki u Derevin Şişkino*, 4).

Resim 2: Türk Runik yazıların Baykal Gölü çevresinde tespit edilen konumları. (D. D. Vasilev, *Graficheskiy Fond Pamyatnikov Tyurkskoy Runicheskoy Pismennosti Aziatskogo Areala*, 88)

Resim 3: Kurıkan Atlı Süvarileri. (Okladnikov-Zaporejagaya, Lenskiye Pisanitsı, Naskalniye Risunki u Derevin Şişkino, 51).

Resim 4: Kurıkanların Şişkin kaya resimlerinden göç sahnesi. (Okladnikov, *İstoriyyi i Kulturu Buryatii*, 216).

Resim 5: Kurıkanların Şişkin kaya resimlerinden yaya insanlar (Okladnikov, *İstoriyii i Kulturi Buryatii*, 291.).

У х h d v , у ж k x

⌘ x T i i d p x

У а i i x

φ x x x z p x
A

Табл. 1. Древнетюркское письмо на р. Лене.

1 - Давыдовская надпись, 2 - Курчумская надпись, 3 - надпись на островке «Пещинный», 4 - Погребная надпись.

«Уδ ΔγΗC «УТЭ Δ9ΗC

У х h d v
у ж k x

⌘ x T i i d p x

У а i i x

φ x x x z p x

A

Табл. II. Древнетюркское письмо на р. Лене.

1 - Шамышевская надпись, 2 - Мельников 1 надпись, 3 - Казуловская надпись, 4 - надпись на скале «Жирный», 5 - Казуловская надпись, 6 - надпись на скале «Жирный», 7 - надпись на скале «Жирный», 8 - надпись на скале «Жирный».

Resim 6: Lena’da tespit edilen Türk Runik yazıları. (A. N. Bernštam, “Drevnetyurkskoye pismo na r. Lene”, *Epigrafika Vostoka*. 1951, T. IV, No: 6, 76-87.)

Resim 7: VII-X arasına tarihlendirilen Lena-Baykal bölgesinden ağırşak üzerine Runik yazı. (Levin, “Lensko-Pribaykalskiye Runiçeskiye Nadpisi”, 23.).

Resim 8: Olhon-Aymak’da keşfedilmiş Runik yazılı ağırşak (Ye. R. Rıgdılın, “K Drevnetyurkskim Runam Pribaykalya”, *Epigrafika Vostoka*, VIII, M-L, 1953, 87)

Resim 9: Tanımlanamamış XIII-XIX yy. arasına tarihlendirilmiş Suntar Ulus’tan enfiye kutusu üzerindeki Runik benzeri işaretler. (Levin, “Lensko-Pribaykalskiye Runiçeskiye Nadpisi”, 21).

Türk Dünyası Kültür Başkentleri, Ed. Fırat Yıldız, Ankara: Nobel Yayınları 2020, 504 Sayfa, ISBN: 978-625-402-264-7

Mustafa ERTÜRK¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Mustafa Ertürk (Dr.)
E-posta: ORCID: 0000-0001-7172-7133

Başvuru/Submitted: 20.03.2020 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 05.04.2020 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 05.05.2020 •
Kabul/Accepted: 25.05.2020 • **Online Yayın/Published Online:** 18.06.2020

Atıf/Citation: Ertürk, Mustafa. "Türk Dünyası Kültür Başkentleri" Fırat Yıldız'ın Türk Dünyası Kültür Başkentleri adlı eserin tanıtımı. *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 303-312. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.743761>

Kent ve kültür arasındaki ilişki kentin ve kültürün farklı düzeylerde seyreden sosyolojik, politik, tarihsel ve ekonomik alanlarının birbirlerini belirlemesine kaynaklık edebilecek kadar sıkı örülmüş bir dokuya işaret eder. Bir yandan kent, kültürün yaşam alanını oluştururken aynı anda kültür, kenti sürekli üreterek kendisi için yaşam alanı olan kentin tüm düzeylerde formunu ve muhtevasını yapılandırır.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde kent ve kültür arasındaki bu ilişkinin evreni yerel olandan küresel olana doğru hızlı bir kaymaya tanıklık etmektedir. Bu tanıklığın zemini ise "Kültür Başkentleri" sürecinde somutlaşmaktadır. "Kültür Başkentleri" kavramı kültür ve kent kavramlarının söz konusu ilişkisinden çok daha fazlasına işaret etmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu fazlalık, kültür ve kent kavramlarının yerel tonlu sosyolojik ve antropolojik bağlarını da tanımda saklı tutarak yerelin ötesinde bölgesel anlamda ortak olan farkındalığına gönderme yapmakta ve kültür ve kente ait kimliklerin ortak unsurlarına bölgeselde ulaşma çabasına işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle yerelin bölgesel ve küresel alanda kendinden olanı ve/veya kendisini araması ve bu arayış sürecinde kendisini mekân ve bilinç düzleminde eş zamanlı olarak genişletmek ve pekiştirmek amacına matuf olan ortak kültürel bilincin pekiştirilmesine hizmet etmektedir. Bu pekiştirmenin günümüzde zemini

olan alanların başında şüphesiz biri sosyolojinin, diğeri siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilere ait iki kavramın (kültür ve başkent) terkiibinden oluşturulan Kültür Başkentleri gelmektedir.

Kültür Başkentleri, kültür ve kültürel ürünlerin birleştirici gücünü kentler üzerinden pratiğe kavuşturmak amacıyla Yunanistan'ın eski Kültür Bakanı Melina Mercouri tarafından 1985 yılında “Avrupa Kültür Başkentleri” markası adı altında başlatılmış bir süreçtir. Avrupa Kültür Başkentleri süreci, söz konusu tarihten bu yana kentlerin kültürel, sosyal ve ekonomik alandaki gelişmelerine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte Avrupa Kültür Başkentleri sürecinin yerel ile bölgesel olanı mecz ederek ortak kültür mirası zemininde yükselen Avrupalılık kimliğinin kültür ve kent ekseninde pekiştirilmesine yönelik başarısı tartışmalıdır.

İki kutuplu dünyanın yirminci yüzyılın başlarında ortadan kalkması ile bölgesel ittifakların önemi artmıştır. Bu bağlamda bölgesel ittifakların farklı alanlarda gerçekleştirilmesine yönelik arayışlardan birine işaret eden Kültür Başkentleri uygulaması tüm dünyada kısa zamanda hızla yayılmıştır. Avrupa Kültür Başkentleri uygulamasını İslam Kültür Başkentleri, Amerika Kültür Başkentleri, Güneydoğu Asya Kültür Başkentleri, Bağımsız Devletler Topluluğu Kültür Başkentleri ve Doğu Asya Kültür Kentleri gibi Kültür Başkentleri uygulamalarının takip ettiği görülmektedir. Dünyanın farklı bölgelerinde Kültür Başkenti uygulamalarının bu denli hızlı yayılması, siyasal ve toplumsal alanda ortak kültür, iş birliği ve kültürel kimliğin oluşturulması anlamında kullanışlı bir süreç ve enstrümana dönüştüğünün göstergesi olarak görülebilir.

Kültür Başkentliği uygulamasının, kültürel uyum ve iş birliği açısından tüm dünyada yaygınlaşması sürecine Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı'nın (TÜRKSÖY) çabalarıyla Türk Dünyası da dâhil olmuştur. 1992 yılında başlayan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri'nde şekillenen fikirlerin bir yansıması olarak Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulaması 2010 yılında TÜRKSÖY'un girişimi ile hayata geçirilmiş ve ilk kez 2012 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür Bakanları Daimî Konseyi'nin oy birliği ile Kazakistan'ın Astana şehrine ilk “Türk Dünyası Kültür Başkenti” unvanı verilerek süreç başlamıştır. 2012 yılından beri TÜRKSÖY tarafından sürdürülen Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulaması kesintisiz olarak devam etmektedir. Dokuz yıldır devam eden Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulaması Türk Dünyası'nın ortak değerlerinin araştırılması, geliştirilmesi, tanıtılması ve kültürel bağların sürdürülmesi misyonunu taşımakla beraber Türk devletleri arasındaki uluslararası ilişkiler düzleminde bir iş birliği ve Türk toplulukları arasındaki kültürel etkileşimden daha öteye bir anlam ve pratiği hedefleyerek kendisinden önceki örneklere benzer şekilde Türk dünyasına ilişkin kültür ve kent zemininde “ortak bir miras” üzerinden “ortak bir kimliğe” de gönderme yapmaktadır.

Önemli ve dikkate değer bir misyon yüküyle ortaya çıkan ve günümüze kadar her yıl düzenli olarak gerçekleşmekte olan Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulamalarına ilişkin farklı boyutları derli toplu bir biçimde ele almayı amaçlayan Fırat Yıldız editörlüğünde hazırlanan **Türk Dünyası Kültür Başkentleri** adlı çalışma, Kültür Başkentleri kavramını,

kavramsal ve kuramsal çerçevesini, Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulamasının ortaya çıkış sürecini ve günümüze kadar Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak seçilen 9 Kültür Başkentini detaylı bir biçimde konu edinmektedir.

Bu açıdan, Türk Dünyası Kültür Başkentleri genel anlamda Kültür Başkentleri konusunda Türkçede ilk kuramsal kaynak olmasının yanı sıra, 2012 yılından bu yana seçilen Türk Dünyası Kültür Başkentlerinin her birini ayrı başlık altında ve detaylı bir biçimde ele alması nedeniyle uygulama örneklerine ilişkin de ilk eser özelliğini taşımaktadır. Çalışma, aynı zamanda günümüze kadar Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak seçilen kentlerin Kültür Başkentliği sürecine ilişkin ayrıntılı bir tarihî arşiv olmakla birlikte ortaya çıkan deneyimlerden hareketle gelecekteki Kültür Başkentleri uygulamaları için de bünyesinde teklifler barındıran bir projeksiyon ve rehber olma niteliğindedir.

Kitabın editörü Yıldız yazdığı **Ön Söz**¹'de 2012 yılından beri devam etmekte olan ve Türk Dünyası Kültür Başkentleri ile ilgili bilimsel nitelikli bir eseri hazırlamanın gerekliliğinden hareketle çalışmayı, farklı disiplinlerden gelen akademisyenler tarafından kaleme alınan ve Türk Dünyası Kültür Başkentleri'ne dair ilk akademik çalışma olarak takdim etmektedir. TÜRKSOY Genel Sekreteri Dusen Kaseinov ise kaleme aldığı **Sunuş**²'ta, eseri, Türk dünyasının ortak kültürünün üzerinde yükselen şehirlerin, Türk dünyasının ortak hafızası olduğu ve bu hafızanın kalıcı bir biçimde korunarak gelecek nesillere aktarılabilmesine olanak sağlamak amacıyla hazırlanan ilk çalışma olarak sunmaktadır. Dolayısıyla kitap, Türk Dünyası Kültür Başkentlerine ilişkin ilk akademik çalışma ve geleceğe yönelik bir misyon taşıyan ilk tarihsel kayıt örneğidir. Kitabın **Giriş**³ bölümünü kaleme alan Orhan Kavuncu, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Türk dünyası içindeki ilişkilerin yeni bir döneme doğru seyretmesinde temel kurumsal aktörlerin önemini 1990 sonrası iki kutuplu dünyanın ortadan kalkması ile uluslararası ilişkilerde bölgesel kimliklerin kazandığı bölgesel entegrasyon politikalarına evrilen yeni kültürel boyut bağlamında ele alarak yeni durumun Türk Dünyası adına bir fırsat olabileceğine dikkat çekmektedir.

Fırat Purtaş, **TÜRKSOY ve Türk Dünyası Kültür Başkentleri**⁴ başlıklı bölümde, Türk Dünyası Kültür Başkentliğinin yaklaşık otuz yıla dayanan uzun tarihsel sürecini, Türk dünyasının çeşitli düzeylerde aktörlerinin yoğun çabaları etrafında ayrıntılı bir biçimde okuyucuya sunmaktadır. Purtaş, bir anlamda Kültür Başkentliği sürecinin Türk Cumhuriyetleri arasındaki kültürel ortaklığın güçlendirilmesi ve çok yönlü uyumun derinleştirilmesi bağlamında Türk devlet ve toplulukları arasındaki sürdürülebilir iş birliğinin bir sembolüne nasıl dönüştüğünün serencamını ortaya koymaktadır. Yazar, bir şehrin Türk Dünyası Kültür

1 Fırat Yıldız, *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* adlı kitabına Ön Söz (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), V.

2 Dusen Kaseinov, *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* adlı kitabına Sunuş (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), VII-IX.

3 Orhan Kavuncu, *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* adlı kitabına Giriş (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), XI-XXV.

4 Fırat Purtaş, "TÜRKSOY ve Türk Dünyası Kültür Başkentleri", *Türk Dünyası Kültür Başkentler* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 1-16.

Başkenti ilan edilmesi için nasıl bir süreçten geçtiği, Dünyanın farklı bölgelerindeki Kültür Başkentliği uygulamaları ile karşılaştırıldığında Türk Dünyası Kültür Başkentlerinin hangi ölçüde etkili olduğu, Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak seçilen Kültür Başkentliğinin sağladığı fayda, Türk devlet ve toplulukları arasındaki kültürel ortaklığa sunduğu katkı gibi sorulara verdiği yanıtlar bağlamında Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulamasının Türk dünyasının bütünleşmesi, çok yönlü iş birliği ve ortaklık çabalarına yeni bir sinerji oluşturduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Eserin kavramsal çerçevesinin bir bölümü olarak Ayşe Çolpan Yıldız, tarafından kaleme alınan **Kültür Başkenti Uygulamaları: Kavramsal ve Kuramsal Arka Plan**⁵ başlıklı bölüm, Kültür Başkenti kavram ve kuramını coğrafya, kent ve kimlik konularının ve ilişkisinin uluslararası ilişkilerde son dönemde kazandıkları önem üzerinden temellendirmektedir. Yazar, Kültür Başkentlerinin ortaya çıkış sürecini bölgeselcilik çalışmaları ve inşacılık perspektifine referansla kavramsallaştırmaktadır. Yıldız, bu kuramsal girişin ardından dünya uygulamalarını incelediği kısımda ise öncelikle, Kültür Başkentleri kavramının uluslararası ilişkilerde ortaya çıkmasıyla beraber, bu sürecin uluslararası ilişkiler, ulus devletler, bölgesel kurumlar ve kentler açısından sonuçları ve etkilerini ele alarak kavramsal çerçeve ile pratik süreç arasındaki köprüyü ustalıklı kurmaktadır. Son olarak yazar, başta Avrupa Kültür Başkentleri örneği olmak üzere dünyadaki farklı Kültür Başkenti deneyimlerinin ortaya çıkış süreçleri, Kültür Başkenti ilan edilen kentlere katkısı ve söz konusu bölgesel kimliğe katkılarını ele almaktadır. Yıldız, söz konusu deneyimleri analizinde Avrupa Kültür Başkentleri uygulamaları dışındaki uygulamaların maalesef kentlere ve ortak kültürel kimliğe kalıcı etkiler bırakacak niteliklerden yoksun olduğu ve yine Avrupa Kültür Başkentleri uygulaması dışındaki uygulamaların genellikle resmî kurumlarla sınırlı olduğu için bilgi ve verilere ulaşmada kısıtlılıklar yaşanması nedeniyle inceleme ve değerlendirme sıkıntıları bulunduğu yönelik iki önemli sonuca ulaşmaktadır. Ayşe Çolpan Yıldız'ın ulaştığı bu iki önemli sonuç, gelecekte seçilecek olan Türk Dünyası Kültür Başkentleri için bir öneri olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Türk Dünyası Kültür Başkentleri ve İletişim Stratejileri⁶ başlıklı bölümde Türk Dünyası Kültür Başkentleri projesini şehirler ve kültürler açısından oldukça zengin, dünya çapında tanınırlık açısından ise bakir bir alan olarak tanımlayan Erkam Temir doğru iletişim yöntemlerinin uzun soluklu ve etkili bir biçimde planlaması koşuluyla Türk Dünyası Kültür Başkentleri projesinin önümüzdeki yıllarda dünya çapında bir projeye taşınabileceğine ilişkin potansiyeline dikkat çekmektedir. Yazar, bu çerçevede, Türk Dünyası Kültür Başkentlerinin bilhassa tüm dünyada görünürlüğünün artırılması, şehirlerin ve kültürün bu yönüyle tanıtılmasında uygulanacak iletişim yöntemlerinin kapsam ve sınırlılıklarını

5 Ayşe Çolpan Yıldız, "Kültür Başkenti Uygulamaları: Kavramsal ve Kuramsal Arka Plan", *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 17-47.

6 Erkam Temir, "Türk Dünyası Kültür Başkentleri ve İletişim Stratejileri", *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 49-72.

ekonomik maliyet, kâr ve zarar çerçevesi içine hapseden bir düşünceyi aşmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Günümüze kadar gerçekleştirilen Kültür Başkenti uygulamaları dikkate alınarak uygulamanın iletişim boyutuna vurgu yapılmak üzere daha sistematik ve profesyonel bir iletişim yaklaşımının gerekliliği sonucuna ulaşan yazar, örnekler üzerinden bir durum analizi yaptıktan sonra yürütülen mevcut iletişim çalışmalarına rağmen, Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulamasını iletişim açısından yaşanan yetersizlikler nedeniyle “Türk Dünyası Kültür Başkentleri 2.0” olarak adlandırdığı bir sonraki evreye taşınmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

Genelde Kültür Başkenti, özelde ise Türk Dünyası Kültür Başkentini kavram, kuram, kurum ve iletişim bağlamında ele alan ilk üç bölümün ardından eserin diğer bölümleri Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulama örneklerine ayrılmıştır. Dördüncü bölümden itibaren her bölümde Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilen dokuz kentin (2012 Astana, 2013 Eskişehir, 2014 Kazan, 2015 Merv, 2016 Şeki, 2017 Türkistan, 2018 Kastamonu, 2019 Oş, 2020 Hive) her biri müstakil bir bölüm olarak farklı disiplinlerden gelen akademisyenler tarafından kaleme alınmıştır. Uygulama örneklerinin ele alındığı bölümlerde ortak bir inceleme yöntemi takip edilerek kentin coğrafi konum ve tarihi, Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmeden önce ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel yapısı, Kültür Başkenti seçilme süreci, Kültür Başkenti olarak gerçekleştirilen faaliyet ve organizasyonlar ve son olarak Kültür Başkenti seçildikten sonra ortaya çıkan toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler açısından incelenmiş; bölüm sonuçlarında da her bir yazar, kentin Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmesinin kente katkısı ve Türk dünyası kimliğine etkilerine değinmiştir.

Bu çerçevede, 2012 yılında ilk Türk Dünyası Kültür Başkenti ilan edilen Kazakistan’ın başkenti Astana’nın ele alındığı **2012 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Astana**⁷ başlıklı bölümde, Ainur Nogayeva, çalışmada yer alan diğer Kültür Başkentlerinden farklı olarak Astana’nın, Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilen tek resmî siyasal başkent konumunda olduğuna dikkat çekmektedir. Yazar, Kültür Başkentliği sürecinin siyasi karar alıcıların yoğun desteği ile yürütülmesinin Türk Dünyasına etkisini Türk Dünyasının kutsal kenti Türkistan’a rakip yeni bir kültür merkezinin öne çıkması olarak yorumlamaktadır. Yazar, aynı yıl -2012’de- Astana’nın, Bağımsız Devletler Topluluğu’nun da (BDT) Kültür Başkenti olarak seçilmesini Kazakistan’ın Avrasya entegrasyonundaki büyük rolünün ispatı olarak nitelendirmektedir. Astana’nın Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmesi ile Kazakistan’ın uluslararası arenada itibar güvenliğine yönelik olumlu sonuçlarının olduğu yorumuna ulaşan yazar, bu durumun Astana’nın bir markaya dönüşüm sürecine önemli derecede katkılar sunduğu görüşündedir.

7 Ainur Nogayeva, “2012 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Astana”, *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 73-126.

2013 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Eskişehir⁸ başlıklı bölümde Mehmet Topal, demografik özellikleri itibariyle Türk dünyasının adeta bir özeti olarak nitelendirdiği Eskişehir'in, tarihsel süreçteki toplumsal aktörler (muhacirler) ve siyasal yönetimlerin (Selçuklular, beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi) izlerinin bileşkesinde oluşan Eskişehirlilik bilinç ve kimliği ile Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak seçilmesi arasındaki uyuma işaret etmektedir. Eskişehir'in Kültür Başkenti seçilmesi ile yazara göre, şehrin zaten var olan 'Kültür Şehri' kimliği yerel değerlerin öne çıkarılmasıyla anlam kazanmış ve bu sıfat pekişmiştir. Eskişehir'in 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti olması ile Türkiye'de Kültür Başkentliğine dair farkındalık oluşmaya başladığına işaret eden Topal, süreçte başarılı etkinlikler gerçekleştiren Eskişehir'in hem ulusal ve hem de uluslararası alanda imajının güçlendirilmiş, ziyaretçilerin şehre olan bakış açılarının olumlu yönde gelişimi sağlanmış olduğunu ve neticede marka bir şehir hâline geldiğini belirtmektedir. Bu markalaşma sürecinin başarısının arkasında yatan temel etken ise, Türkiye'de ilk defa bir şehrin Türk Dünyası Kültür Başkenti olması nedeniyle sürecin etkin bir biçimde değerlendirilmesi, şehrin bu düşünceye ve faaliyetlere ısıtılması, etkinliklerin planlanması ve yönetilmesi, süreçte kamu ve sivil kurumların yapacakları çalışmalarda koordinasyonun sağlanması amacıyla -ve diğer Kültür Başkentlerinden farklı olarak-*Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı*'nin kurulmuş olmasıdır.

Türk Dünyası Kültür Başkenti unvanını Eskişehir'den devralan Kazan'ın, diğer Kültür Başkentlerinden farklı olarak Rusya Federasyonu sınırları içerisinde bulunan bir özerk cumhuriyetin (Tataristan) başkenti olduğuna işaret eden Guzel Sadykova, **2014 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti Kazan**⁹ başlıklı bölümde, Kazan'ı çok kültürlü şehir kimliği, barış, uyum ve hoşgörü ilkelerinin önceliğine dayanan, birlikte yaşama ve gelişme felsefesini içselleştiren, küresel teknoloji ve yaratıcılığı aktif kullanan bir yapıya sahip bir şehir olarak tanıtmaktadır. Yazar, şehir kimliğinin şekillenmesi sürecinde köklü değerlerin korunmasının Türk dünyası ile sağlanan ilişkilerin bütünlüğü ile koşullandırılmakta olduğu tespitinden hareketle Türk Dünyası Kültür Başkenti statüsünün Kazan şehrinin kimliğinde, ekonomisinde, turistik potansiyelinde, gündelik yaşamında kalıcı olumlu değişikliklere neden olduğunun altını çizmektedir. Süreçte gerçekleştirilen Mehmet Akif Ersoy ve Gabdulla Tukay'ın çalışmalarının bilimsel temelde irdelenmesi, Türk dünyası tiyatro kültürünün geleneksel yapısının modern dramaturji ile olan tamamlayıcılığının eğitim ve seminerlerle desteklenmesi, heykel sanatının tarihî gerçekliği canlandırma kapasitesinin ölçümü, Tatar folklorunun otantik doğasının tanıtımı, Türk dünyasında İslam geleneklerinin ve Türk-Slav simbiyozunun araştırılması, Müslüman sinemasının öznelliğinin tespiti, Türk halklarında deri işleme sanatının uygulamalı dersleri, ortak yaşam bilincinin tarihî kanıtlarının sunumu

8 Mehmet Topal, "2013 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Eskişehir", *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 127-174.

9 Guzel Sadykova, "2014 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti Kazan", *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 175-214.

ve müzik çeşitliliğinin analizi gibi faaliyetlerin Kazan'ın inovatif yapısını geliştirdiğine, şehrin markalaşmasına zemin sağladığına işaret edilmektedir.

Türk dünyasının dördüncü Kültür Başkenti olan Türkmenistan'ın kadim şehri Merv, **2015 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Merv**¹⁰ başlığı ile Soner Sağlam ve Berdi Sariyev tarafından ele alınmıştır. Merv'in tarihsel derinliği, coğrafi konumu, kültürel dokusu, siyasi ve iktisadi yapısının Türk Dünyası Kültür Başkentliği süreci için önemli fırsatlar ve imkânlar içerdiğine vurgu yapan yazarlar, şehrin Türk soylu halklar arasında oldukça derin ve güçlü bağların bulunduğunu hatırlatan önemli bir hafıza mekân olduğuna işaret etmektedirler. Bu çerçevede, Sağlam ve Sariyev özellikle Moğol istilasına kadar olan dönemde ticaretin, kültürel etkinliklerin, bilim, sanat ve edebiyatın en önemli merkezlerinden biri olan Merv'i Türk Dünyası Kültür Başkentliğini her anlamda taşıyabilecek bir şehir olarak tanıtmaktadırlar. İpekyolu'nun güzergâhında bulunan kentin Kültür Başkenti unvanı alması ve bu bağlamda yapılan etkinliklerin şehrin tarihî ve kültürel zenginliği ile Türkmenistan'ın güzelliklerinin tüm dünyaya tanıtılmasına katkı sağladığını vurgulayan yazarlar, Merv'in ipek yolu kavşağında bulunması nedeniyle tarih boyunca pek çok kavmin buluşma noktası ve hoşgörü ve barışın merkezi olmasının etkisiyle süreçte öne çıkan temanın hoşgörü olduğuna işaret etmektedirler.

Türk Dünyası Kültür Başkenti unvanını Merv'den devralan Şeki 2016 yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak seçilmiştir. **2016 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Şeki**¹¹ başlıklı bölümü kaleme alan Elşan İzzetgil, Şeki'nin tıpkı Merv gibi tarihî İpek Yolu üzerinde bulunduğu, kervanların uğrak yeri olduğuna işaret etmektedir. Yazar, önemli veriler sunan toplumsal ve ekonomik göstergeler bağlamında Şeki'nin Kültür Başkenti seçilmeden önce ve sonrasına ilişkin analizlerde bulunmaktadır. İzzetgil'in söz konusu analizlerden ulaştığı sonuç ise Kültür Başkenti projesinin Şeki'ye sosyo-ekonomik anlamda olumlu etkilerinin olduğu fakat projenin hedeflerinin yalnızca toplumsal ve ekonomik göstergelerdeki olumlu değişimle sınırlı olmayıp, Türk dünyasının birlik beraberliğini artırmak, değerlerin paylaşımını sağlamak, kültürel mirasın, tarihin ve geleneklerin yaşatılmasına hizmet etmek, ortak bilincin gelişmesini sağlamak başta olmak üzere birçok konuda ilerleme kaydetmek ve sonuç almak gibi önceliklerin yerine getirilmesinde başarılı bir performansın sergilendiği yönündedir. Yazar Şeki'nin Türk Dünyası Kültür Başkenti olması sonucunda UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar ile birlikte hareket etme reflekslerinin ortaya çıktığını ve bu durumun 2019 yılında 'Şeki kentinin tarihî mahallesi ve Şeki Han Sarayı'nın Dünya mirası listesine alınmasına neden olduğunu belirtmektedir.

2017 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Türkistan¹² başlıklı bölümün yazarı Kanat Ydyrys, Kazakistan'ın Türkistan şehrinin günümüzde Türk dili konuşan halklar için Türk

10 Soner Sağlam ve Berdi Sariyev, “, 2015 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Merv”, *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 215-248.

11 Elşan İzzetgil, “2016 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Şeki”, *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 249-290.

12 Kanat Ydyrys, “2017 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Türkistan”, *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 291-344.

dünyasının manevi başkenti olarak kabul edildiğini ve Türkistan'ın Türk Dünyası Kültür Başkenti olması konusunda en önemli tarihsel derinliğin Hoca Ahmet Yesevi'nin hayatında ve fikirlerinde yer aldığını belirtmektedir. Bu çerçevede Büyük mutasavvıf Hoca Ahmet Yesevi ve hocası Arslan Bab'ın türbelerinin Türkistan'da bulunması nedeniyle yazar, Türkistan şehrinin Kazakistan ve Orta Asya'nın kutsal mekânlarından sayıldığına işaret etmektedir. Kültür Başkenti kapsamında gerçekleştirilen faaliyetleri kapsamlı bir biçimde ele alan Ydyrys, çeşitli sanatsal festivaller ile kültürel ve bilimsel etkinliklere ev sahipliği yapan Türkistan'ın Türk dünyasının manevi başkentliği konumunu daha da güçlendirmiş olduğunu vurgulamaktadır.

Kastamonu, 2013 yılında Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmiştir. Eskişehir'den sonra bu unvana Türkiye'den layık görülen ikinci şehir Kastamonu olmuştur. Aynı zamanda tanıtmakta olduğumuz eserin editörlerinden olan ve **2018 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Kastamonu**¹³ bölümünün yazarı Fırat Yıldız, Eskişehir'den önce de İstanbul'un 2010 yılı Avrupa Kültür Başkenti olmasının, Türkiye'nin hem Avrupa'da hem de Türk dünyasında Kültür Başkenti çıkarabilecek coğrafi ve kültürel zenginliği göstermesi açısından önemli olduğuna işaret etmektedir. 2018 yılında gerçekleştirilen maddeler hâlinde sıralanamayacak kadar çok etkinliği Kastamonu'nun yerel değerlerini canlandırmak amacıyla yapılan ve devletten ile kamuoyundan ilgi ve destek gören çalışmalar ve Kastamonu ile Türk Dünyası arasında bağ kurulmasına katkı sunan çalışmalar olarak iki başlık altında sınıflandıran Yıldız, bu çalışmalara ilişkin ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. 2018 yılında yapılan etkinliklerin Kastamonu'nun Türk dünyasında temsil edilmesi ve tanıtılmasından daha çok Türk dünyasının ve kültürel değerlerinin Kastamonu'da tanıtılması şeklinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Kültür Başkentlerini inceleyen diğer yazarlardan farklı bir biçimde sürecin eksiklik ve aksaklıklarına da değinen Yıldız, Kastamonu'nun Türk Dünyası Kültür Başkenti olduğu 2018 yılındaki faaliyetleri için bir ana tema seçilmemiş, süreci sahiplenerek başarılı şekilde yürütecek bir ajansın kurulmamış, herhangi bir yasal düzenlemenin yapılmamış, kalıcı bir eserin bırakılmamış, faaliyetlerin duyurulacağı ve takip edileceği sosyal medya kanallarının yeterince iyi işlememiş olması gibi nedenlerle Kastamonu'nun Türk Dünyası Kültür Başkentliği sürecinin yasal, kurumsal, finansal açıdan belirsiz geçtiğine ilişkin yorumunu örneklerle somutlaştırmaktadır.

Kırgızistan'ın Bişkek'ten sonraki ikinci büyük kenti olan Oş şehrini **2019 Türk Dünyası Kültür Başkenti: Oş**¹⁴ başlıklı bölümde kaleme alan Zuhra Amerakulovna Altımışova ve Raziyaan Abdiyeva, kentin sadece Kırgızistan'ın değil, Orta Asya'nın en eski yerleşim yerlerinden biri olduğuna işaret etmektedirler. Yazarlar Oş'un demografik yapısı, sanayi, tarım, inşaat, taşımacılık, iletişim, ihracat ve ithalat gibi sektörler üzerinden ayrıntılı ekonomik

13 Fırat Yıldız, "2018 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Kastamonu", *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 345-392.

14 Zuhra Amerakulovna Altımışova ve Raziyaan Abdiyeva, "2019 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Oş", *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 393-436.

durum verilerini okuyucuya sunarak Oş şehrinin Kırgızistan’ın siyasi, dari, ekonomik, bilim ve kültür merkezi olması ve çok uluslu halkları bir arada barındırması gibi nedenlerden dolayı “Türk Dünyası 2019 Kültür Başkenti” seçilmesini olumlu yönde etkilediği yorumunda bulunmaktadır. Kültür Başkentliği sürecinde gerçekleştirilen faaliyetleri kültürel, ekonomik, akademik, sportif etkinlikler alt başlıklarında tanıtan Altıncıova ve Abdiyeva, Türk Dünyası Kültür Başkentliği kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin, kentte yaşayan vatandaşların farklılıklarından daha çok benzerliklerinin, kültürlerinin ve dünyalarının ortak olduğunun farkındalığına varmalarına yardımcı olduğunu, günümüzdeki ortak kent kimliğinin ve aynı zamanda Türk dünyası kimliğinin, ortak şuurun ve kardeşlik sevgisinin oluşmasına olanak sağladığını ifade etmektedirler.

Son olarak, **2020 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Hive**¹⁵ bölümünün yazarı Ayşe Çolpan Yıldız, eserin yazıldığı dönemde Türk Dünyası Kültür Başkentliği süreci faaliyetlerine henüz başlanmamış olduğunu belirterek Hive şehrinin, eserde ele alınan kentlerde yaşanan Türk Dünyası Kültür Başkentliği süreçlerinin olumlu ve olumsuz yönleri göz önünde bulundurularak yaşanan deneyimlerden çıkartılacak önemli dersler kapsamında başarılı bir Türk Dünyası Kültür Başkentliği süreci geçirebilmesi amacıyla kaleme alındığının altını çizmektedir. Bu çerçevede yazar, daha önceki Türk Dünyası Kültür Başkentlerinde yaşanan deneyimlerin, süreci başarılı geçirmek için doğal, kültürel ve tarihî mirasların en temel öğeler olmasına rağmen yeterli olmadığını, etkin organizasyon ve kurumsal yapı, planlı faaliyet takvimi, kurumsal eş güdümü, gerekli bütçe, ilan ve reklam stratejisi, aktivitelerin ve faaliyetlerin geniş bir yelpazeyi kapsamayı, Türk dünyası kimliğinin kültürel öğeleri için şehrin önemini vurgulayacak faaliyetler, merkezî yönetim ve yerel yönetim arasındaki eş güdüm, merkezî yönetimin ilgisi, uluslararası iş birliği gibi birçok noktanın başarılı bir süreç için önemli unsurlar olduğunu vurgulamaktadır. Başarının ölçütünü ise Yıldız, genel olarak turist sayısındaki artış gibi teknik noktalardan çok, sürecin kente ve ortak bölgesel kimliğe dair kalıcı unsurlar bırakıp bırakmadığı olarak tespit etmektedir.

Kitabın **Sonuç**¹⁶ bölümünü kaleme alan Timur Kocaoğlu, Türk dünyasının farklı coğrafyalarını, siyasi ve toplumsal tarihinin kilometre taşlarını izleyerek ve şahsi tecrübelerinden de örnekler sunarak “Türk Dünyası” terimine ve Türk dili ve alfabesine ilişkin oldukça detaylı bir tartışma ortaya koymaktadır. Ayrıca Kocaoğlu, Kültür Başkentliği süreçlerinde yaşanan eksikliklere okuyucunun dikkatini çekerek, süreçte ortaya çıkan en belirgin eksikliği bir sonraki şehirde yürütülen Kültür Başkenti etkinliklerinde daha önceki şehirlerin Kültür Başkentliği sürecindeki deneyimlerinden yararlanılmamış olması şeklinde görmekte ve bu durumun kaynağını, Türk Dünyası Kültür Başkentleri arasındaki eş güdüm eksikliği olarak tespit etmektedir.

15 Ayşe Çolpan Yıldız, “2020 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Hive”, *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* içinde, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 437-484.

16 Timur Kocaoğlu, *Türk Dünyası Kültür Başkentleri* adlı kitabına Sonuç, (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 435-494.

Türkçede pek çok açıdan ilk olma özelliğini taşıyan eser, “Türk Dünyası Kültür Başkentleri” uygulamasının kavramsal, kuramsal ve kurumsal arka planı, Kültür Başkenti seçilen kentlerin her birinde süreç kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin kente, Türk dünyasında kültürel iş birliğine ve ortak kültürel kimliğe ilişkin katkılarını ortaya koymaktadır. Günümüze kadar Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak seçilen kentlerin çeşitli açılardan ele alındığı bu çalışma, önümüzdeki yıllarda seçilecek Türk Dünyası Kültür Başkentleri ve sürecin tüm aktörleri için bir kılavuz, konuya disiplinlerarası bir perspektifle yaklaşan farklı disiplinlerden akademisyenler için başvuru kaynağı olarak değerlendirilmeyi beklemektedir.

Kaynak

Yaldız, Fırat (Ed.). *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.

M. Tayyib Gökbilgin, *Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı – Macar İlişkileri*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019, 296 Sayfa, ISBN: 978-605-7635-24-2

Mustafa Kemal SİNCER¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mustafa Kemal Sincer, (Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
E-posta: mkemalsincer@gmail.com ORCID: 0000-0003-2765-2669

Başvuru/Submitted: 11.04.2020 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 13.04.2020 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 15.04.2020
Kabul/Accepted: 24.04.2020 • **Online Yayın/Published Online:** 04.05.2020

Atıf/Citation: Sincer, Mustafa Kemal. "Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı – Macar İlişkileri" M.Tayyib Gökbilgin'in Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı – Macar İlişkileri adlı eserinin tanıtımı. *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 313-319.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.718347>

Çalıştığı alanların öncü isimlerinden biri olan, değerli tarihçi M.Tayyib Gökbilgin'in Osmanlı-Macar ilişkileri üzerine, değişik tarihlerde ve akademik dergilerde yayımladığı makaleleri, oğlu Mehmet Altay Gökbilgin tarafından bir araya getirilerek kitaplaştırıldı.

1907'de Ordu'da doğan Tayyib Gökbilgin, Samsun'un Çarşamba ilçesinde uzun zaman kadılık ve müderrislik yapan dedelerinin aldığı lakaba göre Hocazâdeler ailesine mensuptur. İlköğrenimini Çarşamba'da, babasının gözetiminde evde tamamlayan Gökbilgin, ardından medreseye devam etti. Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla eğitimine ara vermek zorunda kalan Tayyib Gökbilgin, savaşın ardından Samsun, Erzurum ve Trabzon muallim mekteplerine devam ederek tahsilini tamamlamıştır.

1929 ile 1936 arasında Tercan, Aşkale, İspir ve Çarşamba ilçelerindeki köy okullarında öğretmenlik yapmış, 1936 senesinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Hungaroloji bölümüne girmiştir. Burada yan disiplin olarak Tarih bölümünün derslerine de devam eden Gökbilgin, dil konusuna da önem vermiş, özellikle Latince, Fransızca ve Almanca derslerini de yakından takip etmiştir.

1936-1939 yılları arasında, yaz aylarında Macaristan'da Keszthely ve Debrecen Üniversitelerinde eğitim görmüş, Macar Milli Arşivi'nde staj yapmıştır. Böylece ileride yapacağı çalışmaları konusunda birinci elden kaynakları görme ve tarama fırsatına sahip olmuştur. Ankara Üniversitesi'nden “Osmanlı Tarihi'nin Macarca Kaynakları” isimli teziyle, 1940 yılında mezun olan Gökbilgin, aynı sene İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü'nde, tercüman yardımcısı unvanıyla göreve başlamıştır. 1942'de Tarih bölümü asistanlığına getirilen Tayyib Gökbilgin, aynı yıl “Rumeli'de Yürükler ve Tatarlar” adlı tezle doçentliğini vermiştir. Gökbilgin, 1955'de profesörlük unvanını almış, 1961 yılında Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kürsüsü'nün başına getirilmiş ve 1977 senesinde emekliliğine kadar burada görev yapmıştır. M.Tayyib Gökbilgin, 2 Haziran 1981'de vefat etmiştir.

Uzun süren akademik hayatında birçok eser kaleme alan Gökbilgin'in, *Milli Mücadele Başlarken, Edirne ve Paşa Livası, Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan, Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi* isimli kitaplarının yanı sıra, çeşitli akademik dergilerde yayımlanmış onlarca makalesi bulunmaktadır.

M.Tayyib Gökbilgin'in oğlu Mehmet Altay Gökbilgin tarafından bir sunuş yazısıyla ve ardından da yayınevinin takdimiyle başlayan *Avrupa'da İktidar Mücadelesi Osmanlı – Macar İlişkileri* isimli kitapta, M.Tayyib Gökbilgin'in, hâkim olduğu yabancı diller sayesinde sadece Osmanlı kaynaklarından değil, dönemin çok değerli Venedik, Alman ve Macar kaynaklarından da faydalanarak hazırlamış olduğu ve ayrıca Osmanlı-Macar ilişkileri konusunda farklı yaklaşımlara sahip yabancı akademisyenlerin değerlendirmelerinin de yansıtıldığı toplam 13 makalesi yer almaktadır. Bu makalelerin hangi dergilerde yayımlandığı kitabın sonunda yer alan Makalelerin Künyesi bölümünde belirtilmiştir. Büyük ölçüde içeriklerinin de ne olduğunu yansıtan makalelerin başlıkları aşağıdaki şekildedir:

- 1- Macaristan'daki Türk Hâkimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar (s. 11-24.)
- 2- Macar Devlet Arşivi ve Tarihçesi (s. 25-36.)
- 3- XV. Asrın Birinci Yarısında II. Murad Devrinde Hristiyan Birliği ve Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne (s. 37-58.)
- 4- Korvin Mathias (Mátyás)'ın II. Bayezid'e Mektupları, Tercümeleri ve 1503 (909) Osmanlı-Macar Muahedesinin Türkçe Metni (s. 59-72.)
- 5- Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar (s. 73-110.)
- 6- XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devleti'nin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasındaki Alâka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri (s. 111-130.)

- 7- Kanunî Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi: Sebepleri ve Hazırlıkları (s. 131-144.)
- 8- Türk İdaresinde Budin (s. 145-162.)
- 9- Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği (1578-1580) (s. 163-180.)
- 10- XVII. Asır Başlarında Erdel Hadiseleri ve Bethlen Gâbor'un Beyliğe İntihabı (s. 181-208.)
- 11- Thököly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü (s. 209-248.)
- 12- II. Rákóczi Ferenc ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri (s. 249-270.)
- 13- XIX. Asır Sonlarında Türk-Macar Münasebetleri ve Yakınlığı (s. 271-281.)

Kitabı oluşturan makalelerin içerikleri şöyledir:

- 1- M.Tayyib Gökbilgin, kitabın da ilk bölümünü oluşturan, 1942 senesinde "Macaristan'daki Türk Hâkimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar"¹ isimli makalesinde, Macar tarihçilerin, özellikle de Türk yanlısı olanların, Osmanlı hakimiyeti altındaki Macaristan topraklarının durumunu yansıtan görüşlerine yer vermiştir. Gökbilgin'in çalışmasını hazırlarken, Macar tarihçiler Takats Sandor, Angyal David ve Ludwig Fekete'nin eserlerinden bolca yararlanmış olduğu görülmektedir.
- 2- Gökbilgin'in, kitabın ikinci bölümünü oluşturan "Macar Devlet Arşivi ve Tarihçesi"² adlı makalesinde, bir devlet arşivinin nasıl oluşturulabileceği, Macaristan Devlet Arşivi'nin oluşumunun Ortaçağ'dan itibaren geçirdiği evreler anlatılmıştır. Gökbilgin, birinci elden verdiği bilgilerde ayrıca Macar Devlet Arşivi'nin yapısal özelliklerinden de bahsetmiş, arşivin bölümlerini ve arşivde çalışanların sayısı ile görevlerini kaleme almıştır. Makalesinde, bu gözlemleri yaptığı esnada, Macaristan devletinin arşiv çalışanlarına verdiği bir görevi ve arşivin korunmasıyla ilgili şahit olduğu bir olayı da açıklamıştır.
- 3- M.Tayyib Gökbilgin'in, Edirne'nin fethinin yıldönümü münasebetiyle Türk Tarih Kurumu'nun bastırıldığı armağan kitabında yayımlanan "XV. Asrın Birinci Yarisında II. Murad Devrinde Hristiyan Birliği ve Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne"³ isimli makalesi, Sultan II. Murad'ın tahta çıkması ve ardından dönemin Macar Kralı Szigismund ile olan ilişkilerinden tafsilatlı bir biçimde bahsederken, aynı makalede Ergene Köprüsü olarak da bilinen Uzunköprü'nün yapılışı da anlatılmaktadır. Avrupa fetihlerinde merkez üssü olarak kullanılan Edirne şehrinin gelişme sürecinden de bahsedilen çalışmada, Balkanlar'daki Osmanlı ilerleyişini durdurmaya çabalayan Macar kralları Szigismund ve halefi Vladislas'ın uğraşları da konu edilmektedir.
- 4- Kitabın dördüncü bölümünü oluşturan "Korvin Mathias (Mátyás)'ın II. Bayezid'e Mektupları, Tercümelere ve 1503 (909) Osmanlı-Macar Muahedelerinin Türkçe Metni"⁴ adlı çalışma 1958 senesinde yayımlanan bir makedir. Gökbilgin tarafından, Topkapı Sarayı arşivlerinde, Divan-ı Hümayun tercümanları tarafından Macarca'dan ve kendi

---

1 M.Tayyib Gökbilgin, "Macaristan'daki Türk Hâkimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar", *Türkiyat Mecmuası* (1942), 200-211.

2 M.Tayyib Gökbilgin, "Macar Devlet Arşivi ve Tarihçesi", *Belleten*, 11/12 (1939), 447-457.

3 M.Tayyib Gökbilgin, "XV. Asrın Birinci Yarisında II. Murad Devrinde Hristiyan Birliği ve Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı* içinde, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1965), 119-135.

4 M.Tayyib Gökbilgin, "Korvin Mathias (Mátyás)'ın Bayezid II'e Mektupları, Tercümelere ve 1503 (909) Osmanlı-Macar Muahedelerinin Türkçe Metni", *Belleten*, 87 (1958), 369-381.

ifadesiyle “oldukça bozuk” çevrilmiş olan mektupların tercümelerini yayımlamıştır. Tayyib Gökbilgin ayrıca, 1503 yılında yapılan ve daha önce Türk kaynaklarında hiç bahsedilmemiş olan Osmanlı-Macar antlaşmasını da Hammer ve Zinkeisen’den de faydalanarak, Latince ve Türkçe metni üzerinden yorumlamıştır.

- 5- 1970 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından bastırılan *Kanuni Armağanı* isimli kitapta yer bulan “Kanunî Sultan Süleyman’ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar”⁵ adlı makale, kitabın beşinci bölümünü oluşturmaktadır. Gökbilgin’e göre, Kanunî’nin Orta Avrupa siyaseti, padişah olur olmaz Macar Krallığı’nın elindeki Belgrad’a yürümesinden Budin’in 1541’de tamamen fethine kadar yaşananlar ile hükümdarlığının son döneminde içinde bulunduğu fiziksel sıkıntılara rağmen tekrar Macaristan üzerine sefer düzenlemesi çok önemlidir. Gökbilgin, makalesini oluşturduğu bu fikir üzerine şekillendirmiş ve Osmanlı Devleti ile Kanunî Sultan Süleyman’ın Orta Avrupa siyasetini aydınlatıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Ayrıca Kanunî Sultan Süleyman ile dönemin siyasi aktörleri Zapolyai, Ferdinand, François ve Şarlken arasındaki ilişkiler de kaleme alınmıştır. Gökbilgin, çalışmasının sonunda, Sultan Süleyman’ı, gücünü Türk ve İslamları tek bir bayrak altına toplamak yerine Macaristan’la bu denli uğraşmaya harcadığı için eleştirenlere karşı, dört madde halinde kendi görüşlerini ifade etmiştir.
- 6- Kitabın altıncı bölümü olarak neşredilen “XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devleti’nin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasındaki Alâka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri”⁶ adlı makale, ayrıca 13 Mayıs 1955 tarihinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde konferans olarak verilmiştir. Gökbilgin çalışmasında, Budin’in bir Türk eyaletine dönüşmesinin ardından Ferdinand’ın içine düştüğü durumu, Avrupa’yı Türklere karşı harekete geçirme çabalarını ve Osmanlı Devleti’nin bu durum karşılığında yaptıklarını incelemiştir.
- 7- *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*’nde yayımlanmış olan ve bahsedilen kitabın yedinci bölümünü de oluşturan “Kanunî Süleyman’ın 1566 Szigetvar Seferi: Sebepleri ve Hazırlıkları”⁷ isimli makalede Gökbilgin, Avusturya İmparatoru Ferdinand’ın 1564 senesindeki ölümünden Szigetvar Seferi’nin yapıldığı 1566 tarihine kadar olan Avrupa siyasi sürecinden bahsetmiştir. Yazar konuyu, Gelibolulu Mustafa Âli, Peçevî ve Selânikî Mustafa gibi Osmanlı tarihçilerinin kaynaklarını da kullanarak irdelemiştir.
- 8- M. Tayyib Gökbilgin’in, 1975 senesinde, *Atatürk Konferansları* isimli kitapta yer alan “Türk İdaresinde Budin”⁸ adlı çalışması, incelenilen kitabın sekizinci bölümünü vücuda getirmiştir. 1541 yılında Budin’in fethedilmesini ve Osmanlı Devleti’nin bir Memalik-i Mahruse’si olmasını anlatan makale giriş kısmı hariç üç bölümden oluşmaktadır. Girişte Budin’in fethi süreci anlatılırken ilk bölüm “Budin’in Manevi Mihmandarları: Gürz-i

5 M.Tayyib, Gökbilgin, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar”, *Kanuni Armağanı* içinde, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970), 5-39.

6 M.Tayyib Gökbilgin, “XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devleti’nin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasında Alaka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 4 (1955), 64-77.

7 M.Tayyib Gökbilgin, “Kanuni Sultan Süleyman’ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 21 (1966), 1-14.

8 M.Tayyib, Gökbilgin, “Türk İdaresinde Budin”, *Atatürk Konferansları V* içinde, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975), 163-178.

- İlyas ve Gül Baba”, ikinci bölüm “Budin Beylerbeyleri: Arslan Paşa, Sokullu Mustafa Paşa, Üveys Çelebi, Lala Mehmed Paşa, Kadı-zade Ali Paşa”, üçüncü bölüm ise “Türk-Macar İçtimaî Münasebetleri” olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca makalenin sonunda Budin’in Osmanlı hakimiyetinden çıkması üzerine yazılan anonim bir şiir yer almaktadır.
- 9- Yazarın *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*’nde yayımlanmış olan “Kara Üveys Paşa’nın Budin Beylerbeyliği (1578-1580)”⁹ isimli makalesi, eserin dokuzuncu bölümünü meydana getirmiştir. Makalenin girişinde Gelibolulu Mustafa Âli tarafından “müdebbir, hilekâr” olarak ifade edilen Üveys Paşa hakkındaki bu yakıştırmanın haksız olduğunu söyleyen Gökbilgin, bu haksızlığı bir taraftan Peçevî, Selânikî Mustafa, Takats Sandor ve Ludwig Fekete gibi tarihçilerin yazdıklarıyla açıklamaya çalışırken, diğer taraftan da Mühimme defterlerini kaynak olarak kullanmıştır. Kullanılan Mühimme defterlerinden birkaç örnek makalenin sonuna eklenmiştir.
- 10- M. Tayyib Gökbilgin’in onuncu makalesi, 1949 yılında yayımlanmış olan “XVII. Asır Başlarında Erdel Hadiseleri ve Bethlen Gabor’un Beyliğe İntihabı”¹⁰ isimli çalışmadır. Gökbilgin, Macar milli hareketinde önemli bir isim olarak görülen ve Batı Macarları ile Viyana Krallık Konseyi’nin Türk dostu olarak nitelendirdiği Bethlen Gabor’un faaliyetlerinden ve bu onun döneminde Macarların verdiği bağımsızlık mücadelesinden bahsetmiştir.
- 11- Gökbilgin’in *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rakoczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu*’nda sunulan “Tökhöly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü”¹¹ isimli bildirisi, kitabın on birinci bölümünü oluşturmaktadır. Çalışma iki bölüm halinde kaleme alınmıştır. İlk bölümde, Macarlar için “Mülteciler Devri” adıyla anılan 1670-1680 yılları arasındaki dönemin, 1676’ya yani Tökhöly İmre’nin mültecilerin başına tayin edilmesine kadar olan kısmı anlatılmıştır. İkinci bölümde Raşid Tarihi ve Silahdar Tarihi gibi Osmanlı kaynakları da kullanılarak, Tököly İmre’nin, önce 1676’dan sonraki çabaları ardından da 1682’de Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın onayıyla mültecilerin lideri konumuna gelmesini ve Protestanlık ile Macar bağımsızlığının kurtarıcısı haline dönüşmesi açıklanmıştır.
- 12- Bir önceki bildiriyle aynı sempozyumda ortaya konan “Rakoczi Ferenc II ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri”¹² isimli çalışma, eserin on ikinci bölümüdür. Bu makalede Gökbilgin, 1703 ile 1710 yılları arası, Macaristan’ın bağımsızlığı için Avusturyalılarla 6 büyük muharebe yapan fakat daha sonra önce Lehistan’a, ardından Fransa’ya ve en sonunda da Osmanlı Devleti’ne sığınmak zorunda kalan Rakoczi Ferenc’in mücadelesini kaleme almıştır. Rakoczi Ferenc, kendisiyle beraber Osmanlı Devleti’ne sığınan Macar mültecileriyle ömrünün sonuna kadar Osmanlı topraklarında yaşamıştır.

9 M.Tayyib Gökbilgin, “Kara Üveys Paşa’nın Budin Beylerbeyliği (1578-1580)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 3-4 (1952), 17-34.

10 M.Tayyib Gökbilgin, “XVII. Asır Başlarında Erdel Hadiseleri ve Bethlen Gabor’un Beyliğe İntihabı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1 (1949), 1-28.

11 M.Tayyib Gökbilgin, “Tökhöly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü”, *Türk-Macar Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu* içinde, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976), 180-210.

12 M.Tayyib Gökbilgin, “Rákóczi Ferenc II ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri”, *Türk-Macar Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu* içinde, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976), 1-17.

- 13- İncelenen kitabın son bölümünü oluşturan makale, Türk Dil Kurumu'nun bastırıldığı *Nemeth Armağanı* adlı eserde yer almış olan “XIX. Asır Sonlarında Türk-Macar Münasebetleri ve Yakınlığı”¹³ isimli çalışmadır. Gökbilgin makalesinde, 1848 Macar İhtilali'ni takriben Osmanlı Devleti'ne sığınan ve Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın desteğini kazanan Kassuth'tan söz etmektedir. Kassuth ve Osmanlı'ya sığınan diğer Macar milliyetçilerinin Avusturya ve Rusya tarafından iade taleplerine dönemin padişahı Sultan Abdülmecid'in “*Ecdadımın altı yüz seneden beri bunca fedakârlıklarla muhafaza ettiği himaye hakkında Avrupa bizden nez' etmek mi istiyor. Bu hakkı zayı ettikten sonra bana saltanatın dahi lüzumu yoktur. Bir Macar'ı elli bin Osmanlı kanı döker yine muhafaza ederim*” dediğini belirten Gökbilgin, ayrıca yüzyıl sonuna kadarki diğer Osmanlı padişahlarının da Macarlar üzerindeki koruyucu faaliyetlerini anlatmıştır.

Sonuç olarak, M. Tayyib Gökbilgin'in makalelerinden derlenen bu eser, içeriği açısından Osmanlı-Macar ilişkilerine ilgi duyan tüm kesimlerin başucu kaynağı olabilecek niteliktedir. Ayrıca, Macar bağımsızlık hareketinin önemli figürleri olarak addedilen Zapolyai, Bethlen Gabor, Tökhöly İmre ve Kassuth gibi isimlerin tanınmasına yardımcı olacak önemli bir kaynaktır.

Kaynaklar/References

- Gökbilgin, M. Tayyib. “Macaristan'daki Türk Hâkimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar”, *Türkiyat Mecmuası* (1942): 200-211.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Macar Devlet Arşivi ve Tarihçesi”, *Belleten* 11-12 (1939): 447-457.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “XV. Asrın Birinci Yarısında II. Murad Devrinde Hristiyan Birliği ve Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne”, *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı* içinde, 119-135. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1965.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Korvin Mathias (Mátyás)'ın Bayezid II'e Mektupları, Tercüme ve 1503 (909) Osmanlı-Macar Muahedesi'nin Türkçe Metni”, *Belleten* 87 (1958): 369-381.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar”, *Kanuni Armağanı* içinde, 5-39. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devleti'nin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasında Alaka ve İrtibat, Muhtelif Veçheleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 4 (1955): 64-77.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Kanuni Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 21 (1966): 1-14.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Türk İdaresinde Budin”, *Atatürk Konferansları V* içinde, 163-178. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği (1578-1580)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 3-4 (1952): 17-34.

13 M.Tayyib Gökbilgin, “XIX. Asır Sonlarında Türk-Macar Münasebetleri ve Yakınlığı”, *Nemeth Armağanı* içinde, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1962), 171-182.

- Gökbilgin, M. Tayyib. “XVII. Asır Başlarında Erdel Hadiseleri ve Bethlen Gabor’un Beyliğe İntihabı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 1 (1949): 1-28.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Tökhöly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü”, *Türk-Macar Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu* içinde, 180-210. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Rákóczi Ferenc II ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri”, *Türk-Macar Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu* içinde, 1-17. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “XIX. Asır Sonlarında Türk-Macar Münasebetleri ve Yakınlığı”, *Nemeth Armağanı* içinde, 171-182. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1962.

Steven M. Oberhelman, Bizans'ta Rüya Tabirnameleri: Giriş, Çeviri ve Yorumlarıyla Birlikte Altı Oneirokritika, Çeviren Arzu Akgün, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019, 238 Sayfa, ISBN: 978-975-08-4569-7

Ömer Faruk UYANIK¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ömer Faruk Uyanık, (Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi, İstanbul, Türkiye.
E-posta: farukuyanik@gmail.com ORCID: 0000-0003-0250-8118

Başvuru/Submitted: 27.02.2020 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 01.03.2020 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 10.04.2020 • **Kabul/Accepted:** 12.04.2020 • **Online Yayın/Published Online:** 04.05.2020

Atıf/Citation: Uyanık, Ömer Faruk. "Oberhelman, Bizans'ta Rüya Tabirnameleri: Giriş, Çeviri ve Yorumlarıyla Birlikte Altı Oneirokritika," Steven M. Oberhelman, Bizans'ta Rüya Tabirnameleri: Giriş, Çeviri ve Yorumlarıyla Birlikte Altı Oneirokritika, adlı eser in tanıtımı. *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 1 (2020): 321-325. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.695607>

Türkiye'de yapılan Bizans tarihi araştırmalarında kullanılan yazılı kaynaklar genellikle imparator veya ailesi, saraydaki memurlar ve imparatorluğun din adamları tarafından kaleme alınmış eserlerden oluşmaktadır. Bu eserler, döneminin siyasi olaylarını, yürürlüğe giren kanun metinlerini veya dinî tartışmaları belirtmek üzere kaleme alınmış metinlerdir. Günümüzde Bizans İmparatorluğu'nun ve Ortaçağ Anadolu'sunun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı ile alakalı çalışma yapan araştırmacılar, çoğunlukla bu siyasi metinlerin satır aralarından edindikleri çıkarımlar veya Türkiye Selçukluları hakkında yazılmış kaynaklardan faydalanmaktadır. Kaynak dillerinin zorluğu da bu alanda yapılan çalışmaların niteliğinin ve niceliğinin artmasını engellemektedir. Bu durumda söz konusu alanda yapılan sosyal ve kültürel tarih çalışmaları oldukça önem arz etmektedir.

Steven M. Oberhelman tarafından kaleme alınan *Bizans'ta Rüya Tabirnameleri: Giriş, Çeviri ve Yorumlarıyla Birlikte Altı Oneirokritika* adlı eser bu açıdan dikkate değer bir çalışmadır. İçerdiği altı oneirokritika (rüya tabirnamesi) dolayısıyla bir kaynak değeri taşıyan eser, Bizans topraklarındaki, bilhassa Anadolu topraklarındaki, sosyal ve kültürel

hayat hakkında günümüze ışık tutacaktır. Eser, iki önsöz, dokuz bölüm, bir teşekkür yazısından oluşmakta eserin sonunda ise bibliyografya ile birlikte bir rüya sembolleri dizini ve bir de genel dizin bulunmaktadır. İlk bölümde yazar, ele aldığı rüya tabirnamelerinin değerlendirmesine giriş yapmıştır. “Yazarlar, Dönemler, Metinler” adını taşıyan bu bölümde (s. 13-33) metinlerin tarihsel olarak dönemlendirilmesi, telif eden kişi hakkındaki tartışmalar ve yorumlar yer almakta ayrıca metinlerin içeriği hakkında da bazı bilgiler verilmektedir. Bizans kaynaklarının yayımlanırken elyazması hakkında bilgi verilmesi, farklı elyazmalarının karşılaştırılması, bu farklılıklardan metnin tarihlendirilmesine gidilmesi geleneği burada da devam etmektedir.

Eserin “Rüya Tabiri Sanatı” adlı ikinci bölümünde (s. 34-51) Efesli Artemidoros’un temelinde rüyaların neye göre ve nasıl tabir edildiğine dair bilgi verilmektedir. Artemidoros’a göre rüyalar ikiye ayrılmaktadır (s. 35). Bunlar öngörücü olanlar (ὄνειρος, oneiros) ve olmayanlardır (ἐνύπνιον, enypnion). Öngörücü olan rüyalar da kendi arasında *allegorikos* (gâipten haber vererek herhangi bir zamanda gerçekleşebilen) ve *theoramatikos* (çoğu zaman hemen ertesi gün gerçekleşen) olarak ikiye ayrılmaktadır. Yazar, rüya tabircilerinin rüyaları altı unsur ile analiz ettiğini belirtmektedir. Bunlar, doğa, gelenek, alışkanlık, meslek, isim ve zamandır. Tabir edilen rüya, bu unsurlar ile uyumlu ise iyi, karşıt ise kötü yorumlanır. Bununla birlikte yazar, bu tabirnamelerin hiçbirinin rüyayı yorumlama nedenleri ve yöntemleri üzerine teorik bir tartışma sunmadığını da belirtir. Metinlerdeki terimleri de inceleyen yazar belli bir şablon olmadığını gözlemlemektedir.

İkinci bölümdeki en önemli noktalardan biri de rüyaların nasıl yorumlandığına dair süreçlerden bahsedilmesidir. Beş adet yöntem belirleyen yazarın ilk yöntemi “Geleneksel Materyallerin Kullanılması ve Rüya Sembollerinin Kültürle Uyumu” başlığı altında rüyayı kültür unsurlarından din, mitoloji, halk hikâyeleri ve edebiyat ile yorumlama metodu irdelenir. İkinci yöntem olarak “Cinas/Kelime Oyunları/Etimoloji” yöntemiyle rüya tabirlerini yorumlayan yazar, ses ve kelimelerin benzerliğinden yola çıkarak yapılan yorumları inceler. “Karşıtlık” ile rüyalarındaki sembollerin tersini açıklayarak yorumlama metodunu, “Analoji (Mecaz-ı Mürsel)” sanatıyla ise doğadaki sembollerin insan hayatı ile ilişkilerini karşılaştırarak yorumlama türüne örnek verir. Son yöntem olan “Metafora ve Hipoteze Dayalı Tümdengelimci Akıl Yürütme” başlığında ise günlük hayattaki durumların, nesnelere metafor olarak veya tecrübe yoluyla tümdengelimci bir yaklaşımla yorumlama metoduna örnek olarak gösterilmektedir.

“Kültürel, Tarihi ve Sosyal Arkaplan” adlı üçüncü bölümde ise (s. 52-72) Bizans öncesi dönemden başlayarak Bizans dönemine kadar rüyaların ve tabirlerinin felsefi, dinî ve tıbbî kaynakları incelenmiştir. Platon’un, Aristoteles’in, Stoacıların, Yeni-Platoncuların rüyalar üzerine çalışmaları üzerinde durulmuş, bu geleneğin Geç Antikçağ ve Erken Bizans dönemindeki hekimler üzerinden devamı okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca Hıristiyanlık ile Yahudiliğin rüyaya ve rüya tabirine bakışı da bu bölümde irdelenerek pagan kültür ile olan

ilişkisi ortaya konulmuştur. Buna göre Hıristiyan kilise otoriteleri rüya tabiri kültürünü cemaatlerinin hayatından çıkarmak istese de daha sonra kendi kültürü içerisine asimile etmeye çalışmıştır (s. 59). Heretik olarak görülen Hıristiyan cemaatler ise rüyaları Tanrı'dan gelen bir ilham olarak değerlendirerek kendini meşrulaştırmaya çalışsa da Hıristiyan Kilisesi bunların şeytani rüyalar ve aldatmacalar olduğunu ileri sürmüştür (s. 63). Bizans döneminde ise doğudaki Yunan kilisesi rüyalara ve tabirlerine karşı olumlu bir tavır sergilemiş, görülen rüyaların Tanrı'dan, şeytandan ya da insanların bedeninden veya ruhundan doğduğunu ortaya koymuştur (s. 66-67). Bununla birlikte İkonoklazm Dönemi boyunca rüyalara ve sembollere olan güven azalmış, IX. yüzyıl ile birlikte ikonoklazmın sona ermesiyle rüyalara ve bunlarla ilgili metinlere olan düşmanlıklar da azalmaya başlamıştır. Yazar, bölümün sonunda IX. yüzyıldan sonra rüya tabirnamelerinin tekrar ortaya çıkışını 3 nedene bağlamaktadır. Bunlar:

1. İkonoklazmın sonra erdiği dönem olan IX. yüzyıl ile 1025'e kadar olan dönemin ikonofiller tarafından gerçekleştirilen bir "Rönesans" dönemi olarak görülmesi.
2. Bu gerçekleştirilen Rönesans hareketi ile Yunan kültürünün tekrar tahsis edilmesi. Buna göre Arapların Hellenizm'den gelen mirası üstlenerek yaptıkları çeviriler ile eserler üretmeye devam ederken Bizans tarafının sessiz kalması bu durumu tetiklemiştir.
3. Abbâsîlerin, Yunanca metinleri çevirirken daha çok Yunanca okuyanlar için tercüme edilmiş Arapça metinlerden faydalandıkları düşünülmektedir. Pagan rüya tabirnamelerinden daha çok, tek tanrılı bir dine sahip olan Müslümanların tercüme ederek geliştirdiği dinî bakış açısı, Bizans için daha uygundur. Bu durum Ortaçağ'da bir rüya tabirnamesi yazarı olan Akhmet'in neden Artemidoros'un Yunanca metninden ziyade Arapça tercümesinden faydalandığını da açıklamaktadır (s. 69-71).

Eserde bu ön bilgiler verildikten sonra "Danyal'in *Oneirokritikonu*: Kutsal Tanrı'nın Yardımıyla, Kutsal Peygamber Danyal'in Rüya Tabirnamesi Alfabetik Sırayla" adlı dördüncü bölüm (s. 73-123) ile birlikte *oneirokritika*'ların (rüya tabirnamelerinin) tercümesine geçilmektedir. Danyal (İngilizce metinde: Daniel) tabirnamesi genel kabule göre en eski (IV. yüzyıl) Bizans rüya tabirnamesi olarak kabul edilmektedir (s. 15). "Alpha (α)" harfi ile başlayarak alfabetik sıra ile madde madde tabirleri verilen rüyalar, son harf olan "Omega (ω)" ile biter ve toplam 486 maddeden oluşur. Yazar, rüya yorumlarının neredeyse hepsine dipnot düşerek ayrıntılı bilgi vermiş, kelimenin kökeni, yorumlamadaki metot, o dönem Bizans'taki algı ve yapılan araştırmaların literatürünü okuyucuya sunmuştur.

Beşinci bölüm olan "Nikephoros'un *Oneirokritikonu*: Konstantinopolis Patriği Nikephoros'un Rüya Tabirnamesi" (s. 124-151) ise 806'dan 815'e kadar Konstantinopolis Patriği olan I. Nikephoros'a atfedilmektedir. İkonoklazmın karşısında duran patrik, daha sonra görevden uzaklaştırılmış ve kendi inşa ettiği bir manastıra sürgüne gönderilmiştir. Tabirnamenin tarihlendirilmesine bakıldığında ise IX-X. yüzyıllara dayandığı görülmektedir. Zira bu dönemde artık ikonoklazm etkisini yitirmiş ve sembollere, ikonalara olan saldırı ortadan kalkmıştır. Daha geç döneme tarihlendirilmemesinin nedeni ise X. yüzyıl tabircisi

Akhmet'e bir referans verilmemesidir (s. 23). Nikephoros tabirnamesi de alfabetik sıra ile yazılmış olup toplam 133 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca bazı maddelerin farklı yazmalardaki farklı yorumları da harflendirmeler ile belirtilmiştir. Oberhelman, daha önceki bölümde olduğu gibi burada da maddeleri dipnotlarla desteklemiş, ayrıntılı bilgiler, ayrıntılı bilgiler vererek okuyucunun o konuda yapacağı ileri düzey okumalar için bir kapı aralamıştır. Bölümün sonuna ise iki adet 82 ve 121 maddelik “Ek I-II” eklemiştir. Bu metin el yazmalarının gruplandırıldığı ailelerden birinde olup diğerinde olmayanlar ve daha sonraki yazıcıların duydukları yorumları ilave ettikleri eklentilerdir (s. 20-21).

Eserin altıncı bölümü (s. 152-155), “Astrampsykhos'un *Oneirokritkonu*”na ayrılmıştır. 101 maddeden oluşan bu tabirnamenin herhangi bir elyazması bulunmamaktadır. Bunun yerine Suda'nın XIII. yüzyıla ait bir elyazmasında kenarlara düşülmüş notların edisyon kritik ile yayımlanmasından meydana gelmiştir. Bu tabirnamenin yeni veya özgün bir eser olmayıp Nikephoros tabirnamesinin bir versiyonundan alınan dizelerden oluştuğu düşünülmektedir. Bu tabirname ise en erken IX. yüzyıl ortaları ile XIII. yüzyıl arasında kaleme alınmış olmalıdır (s. 25-26).

“Germanos'un *Oneirokritkonu*: Konstantinopolis Patriği Germanos'un Rüya Tabirnamesi”ni içeren yedinci bölümde (s. 156-167) 715-730 yılları arasında Konstantinopolis Patriği olan I. Germanos'a atfedilen bir tabirname mevcuttur. Eseri 900 ilâ 1300 yılları arasında bir tarihe yerleştiren Oberhelman, tabirnamenin 259 maddelik yorumu olduğunu, bazılarının düzyazı şeklinde iken bazılarının ise dizeler halinde kaleme alındığını belirtir. Tabirleri değerlendiren yazar, bu yorumlardan düzyazı olanların 50 tanesinin Akhmet'ten, 36 tanesinin Danyal'dan alındığını, dizelerin ise Nikephoros'un tabirnamesinden aktarıldığını göstermektedir. Alfabetik bir şekilde kaleme alınan tabirnamenin yazarı pek çok eserden faydalanarak kendi metnini oluşturmuş bununla birlikte kullandığı zamirlerin, sıfatların ve tabirnelere özgü biçimsel yöntemlerin farklılığı dolayısıyla kendi tarzını da oluşturmuştur (s. 27).

Eserin sekizinci bölümünde ise “Anonim *Oneirokritkon*: Bilgeliğin Deneyiminden Süzülmüş Ek Bir Tabirnamesi” (s. 168-193) yer almaktadır. 440 rüya tabirinden oluşan bölüm yine alfabetik olarak maddeler hâlinde sıralanmıştır. Danyal, Nikephoros ve Akhmet'ten yapılan alıntılardan oluşan bu tabirnamede diğerlerinde görülmeyen 47 özgün rüya tabiri mevcuttur. Her ne kadar başlığın Türkçe tercümesinde anlatım bozukluğu mevcut olsa da hem bölümde hem de eserin genelindeki tercüme akıcı ve anlaşılırdır. “Alpha (α) harfi ile başlayan tabirname “Phi (ϕ)” harfi ile sona erer.

Oberhelman son bölümde (s. 194-214) ise “II. Manuel Palaiologos'un *Oneirokritkonu*: Manuel Palaiologos Tarafından Yazılan Bir Rüya Tabirnamesi”ni okuyucuya sunmaktadır. II Manouel Palaiologos'a (1391-1425) atfedilen bu son Bizans rüya tabirnamesi düzyazı şeklinde kaleme alınmıştır. Ancak 46 başlık altında rüya yorumları verilen bu tabirnamenin bizzat Manouel mi yoksa imparatora çok yakın bir saray görevlisi tarafından kaleme alındığı da tartışmalıdır. Bununla birlikte tabirname yazarının rüya sembollerini yorumlarken

etimolojiye başvurması, dili ve üslubu kendisinin oldukça iyi eğitilmiş ve bilgili biri olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak altı Bizans rüya tabirnamesi içeren bu eser, Bizans kültür tarihine önemli bir katkı sağlamaktadır. Bizanslıların sosyal ve kültürel hayat hakkında Bizans kroniklerinin yanı sıra bu tür tabirnameler de tarihe ışık tutacaktır. Oldukça özenle hazırlanmış olan eserin bibliyografyası ve verilen ileri okuma eserleri de okuyucu doyurucu niteliktedir. Eserin İngilizceden Türkçeye tercümesinde her ne kadar bazı hatalar mevcutsa da oldukça akıcı ve anlaşılır bir şekilde hazırlanmıştır. Ülkemizde bakir bir alan olan Bizans sosyal ve kültürel tarihine oldukça önemli bir katkı sağlayacağına inandığımız bu eserin, yeni araştırmalar için de ufuk açmasını temenni ediyoruz.

TANIM

Türkiyat Mecmuası – Journal of Turkology, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün yayınıdır. Açık erişimli, hakemli, yılda iki kere Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan uluslararası bilimsel bir dergidir. 1925 yılında kurulmuştur. Dergiye yayınlanması için gönderilen bilimsel makaleler Türkçe ya da İngilizce olmalıdır.

AMAÇ VE KAPSAM

Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology, uluslararası yayın standartlarına uygun yüksek kalitede makaleler yayınlayarak bilimsel bilginin yayılmasına katkıda bulunmayı ve Türkoloji alanında bilim camiasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Türkiyat Mecmuası – Journal of Turkology, Türk Dili, Türk Edebiyatı, Türk Tarihi, Türk Sanatı ve genel olarak Türk Kültürü sahasında yapılmış bilimsel çalışmaları yayımlar.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Genel İlkeler

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildirimler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez. Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

- **Yazılar soyadına göre harf sırasıyla dergide yer alır.**

TELİF HAKKINDA

Yazarlar Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology dergisinde yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

AÇIK ERIŞİM İLKESİ

Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology'nin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology'nin makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

Yayın Etiği ve İlkeler

Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Türkiyat Mecmuası– Journal of Turkology araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli

izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını **Telif Hakkı Anlaşması Formunda** imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyorsa ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Dil

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Yazıların Hazırlanması ve Yazım Kuralları

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak <https://dergipark.org.tr/iuturkiyat> adresinden erişilen <http://dergipark.gov.tr/login> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) kapak sayfası; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Yazılar **Makale Şablonu** kullanılarak hazırlanmalıdır. Makale ana metninde, çift taraflı kör hakemlik süreci gereği, yazarın / yazarların kimlik bilgileri yer almamalıdır.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılabilecek adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).

Giriş bölümünden önce 150-250 kelimelik çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden Türkçe ve İngilizce öz ile 600-800 kelimelik İngilizce geniş özet yer almalıdır. İngilizce ve Türkçe özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden, 5 adet Türkçe ve 5 adet İngilizce anahtar kelime yer almalıdır. Makale İngilizce ise İngilizce genişletilmiş özet istenmez.

Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Türkçe başlık, öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık, öz ve anahtar kelimeler; ana metin bölümleri, kaynaklar, tablolar ve şekiller.

Makale Türleri:

Araştırma Makaleleri: Orijinal araştırma makaleleri derginin kapsamına uygun konularda önemli, özgün bilimsel sonuçlar sunan araştırmaları raporlayan yazılardır. Orijinal araştırma makaleleri, Öz, Anahtar Kelimeler, Giriş, Yöntem, Bulgular, Tartışma, Sonuçlar, Kaynaklar bölümlerinden ve Tablo, Grafik ve Şekillerden oluşur.

Öz: Türkçe yazıların İngilizce özetlerinde mutlaka İngilizce başlık da yer almalıdır. Araştırma yazılarında Türkçe ve İngilizce özetler 150-250 kelime arasında olmalı ve çalışmanın amacı, yöntemi, ana bulguları ve sonuçlarını ifade etmelidir.

Giriş: Giriş bölümünde konunun önemi, tarihçe ve bugüne kadar yapılmış çalışmalar, hipotez ve çalışmanın amacından söz edilmelidir. Hem ana hem de ikincil amaçlar açıkça belirtilmelidir. Sadece gerçekten ilişkili kaynaklar gösterilmeli ve çalışmaya ait veri ya da sonuçlardan söz edilmemelidir. Giriş bölümünün sonunda çalışmanın amacı, araştırma soruları veya hipotezler yazılmalıdır.

Yöntem: Yöntem bölümünde, veri kaynakları, çalışmaya katılanlar, ölçekler, görüşme/değerlendirmeler ve temel ölçümler, yapılan işlemler ve istatistiksel yöntemler yer almalıdır. Yöntem bölümü, sadece çalışmanın planı ya da protokolü yazılırken bilinen bilgileri içermelidir; çalışma sırasında elde edilen tüm bilgiler bulgular kısmında verilmelidir.

Bulgular: Ana bulgular istatistiksel verilerle desteklenmiş olarak eksiksiz verilmeli ve bu bulgular uygun tablo, grafik ve şekillerle görsel olarak da belirtilmelidir. Bulgular yazıda, tablolarda ve şekillerde mantıklı bir sırayla önce en önemli sonuçlar olacak şekilde verilmelidir. Tablo ve şekillerdeki tüm veriyi yazıda vermemeli, sadece önemli noktaları vurgulanmalıdır.

Tartışma: Tartışma bölümünde o çalışmadan elde edilen veriler, kurulan hipotez doğrultusunda hipotezi destekleyen ve desteklemeyen bulgular ve sonuçlar irdelenmeli ve bu bulgu ve sonuçlar literatürde bulunan benzeri çalışmalarla kıyaslanmalı, farklılıklar varsa açıklanmalıdır. Çalışmanın yeni ve önemli yanları ve bunlardan çıkan sonuçları vurgulanmalıdır. Giriş ya da sonuçlar kısmında verilen bilgi ve veriler tekrarlanmamalıdır.

Sonuçlar: Çalışmadan elde edilen sonuçlar belirtilmelidir. Sonuçlar, çalışmanın amaçları ile bağlantılı olmalıdır, ancak veriler tarafından yeterince desteklenmeyen nitelsiz ifadeler ve sonuçlardan kaçınılmalıdır. Yeni hipotezler gerektiğinde belirtilmeli, ancak açıkça tanımlanmalıdır.

Şekil, Resim, Tablo ve Grafikler: Yazı içindeki şekil, resim, tablo ve grafikler Arap sayıları ile numaralandırılmalıdır. Şekillerin metin içindeki yerleri belirtilmelidir. Metin içinde kullanılan fotoğraf, plân, harita vb. materyallerin ".jpg / .tiff" uzantılı kayıtları gönderilecek dokümanlara eklenmelidir. Bu tür belgelerin baskı tekniğine uygun çözünürlükte (en az 300 piksel) ve sayfa alanını aşmayacak büyüklükte olmasına dikkat etmeli, ayrıca birden fazla olması hâlinde numaralandırılmalı ve başlık eklenmelidir. (Resim 1; Harita 1; Tablo, Figür 1, vb.). Metin için parantezle atıfta bulunulan resim, harita veya diğer ekler makalenin sonuna eklenmelidir.

Derleme: Yazının konusunda birikimi olan ve bu birikimleri uluslararası literatüre yayın ve atıf sayısı olarak yansıtmış uzmanlar tarafından hazırlanmış yazılar değerlendirmeye alınır. Yazarları dergi tarafından da davet edilebilir. Derleme yazısı, başlık, öz ve anahtar kelimeler, ana metin bölümleri ve kaynaklardan oluşmalıdır.

Referanslar derginin benimsediği Chicago Style of Manual stiline uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu yazar/ yazarlarına aittir.

Kaynaklar

Referans Stili ve Formatı

Türkiyat Mecmuası – Journal of Turkology Chicago Style of Manual 16. Edisyonunu kullanır.

Dergiye katkıda bulunacak yazarların, aşağıdaki örneklerle dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları rica olunur. Bu örnekler, yazarlara kolaylık sağlamak amacıyla, Chicago Style of Manual kılavuzundan (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html) ilavelerle derlenmiştir. Dipnot-kaynakça yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi ve çok sayıda örnek Chicago Manual of Style'in 16. baskısının 14. ve 15. bölümlerinde yer almaktadır.

Örnekler:

İD ilk dipnot, **SD** sonraki/kısa dipnotlar, **K** kaynakça

Kitap, tek, iki ve üç yazarlı

Dört ve daha fazla yazar için Kaynakça'da bütün yazarlar belirtilir, dipnotlarda yalnızca birinci yazar belirtilip ardına "ve diğerleri" anlamında "vd." yazılır.

İD Laurie Bauer, *A Glossary of Morphology* (Edinburg: Edinburg University Press, 2004), 55.

SD Bauer, *A Glossary of Morphology*, 55.

K Bauer, Laurie. *A Glossary of Morphology*. Edinburg: Edinburg University Press, 2004.

İD Mustafa Özkan ve Veysel Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* (İstanbul: 3F Yayınevi, 2008), 90.

SD Özkan ve Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 90.

K Özkan, Mustafa ve Veysel Sevinçli. *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: 3F Yayınevi, 2008.

İD Abdurrahman Özkan, Mustafa Toker ve Ufuk Deniz Aşçı, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* (Konya: Palet Yayınları, Konya, 2016), 78.

SD Özkan, Toker, Aşçı, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 25.

K Özkan, Abdurrahman, Mustafa Toker ve Ufuk Deniz Aşçı. *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Konya: Palet Yayınları, 2016.

KİTAP, yazara ek olarak çevirmen veya hazırlayan varsa

Hazırlayan varsa, dipnotta "çev." yerine "haz."; kaynakçada "Çeviren" yerine "Hazırlayan" kullanılır.

İD Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, çev. Osman Karatay (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002), 45.

SD Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, 45.

K Golden, Peter B. *Türk Halkları Tarihine Giriş*. Çeviren Osman Karatay. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002.

KİTAP, çok ciltli

İD A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981), 2: 100.

SD A. Zeki Velidi Togan *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, 1: 90.

K Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*. 2 cilt. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.

Kitap içinde bölüm veya kitabın bir kısmı

İD Şinasi, Tekin, "Eski Türkçe", *Türk Dünyası El Kitabı, Dil-Kültür-Sanat* içinde, II (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2002), 69-119.

SD Tekin, "Eski Türkçe", 69-119.

K Tekin, Şinasi. "Eski Türkçe", *Türk Dünyası El Kitabı, Dil-Kültür-Sanat* içinde, II, 69-119. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2002.

Kitap içinde önsöz, sunuş, giriş ve benzeri kısımlar

İD İsmail Aka, *Timur ve Devleti* adlı kitabına önsöz (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 9.

SD Aka, önsöz, 9.

K Aka, İsmail. *Timur ve Devleti* adlı kitabına önsöz, 9. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

Kitap, elektronik olarak yayımlanmış

Eğer kitap birden fazla formatta yayımlanmış ise, kullanılan formatı referans verilir. Online başvurulmuş kitaplar için URL verilir. İstenirse erişim tarihi eklenir. Eğer sayfa numarası yoksa, bölüm başlığını veya başka bir sayı eklenebilir.

İD Emin Özdemir, *Türk ve Dünya Edebiyatı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1980) Erişim 7 Eylül 2019, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=128>.

SD Özdemir, *Türk ve Dünya Edebiyatı*, 206.

K Özdemir, Emin. *Türk ve Dünya Edebiyatı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1980. Erişim 7 Eylül 2019. <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=847>.

Dergi makalesi, telif

İD Filiz Meltem Uçar Erdem, "Çağatay Türkçesi'nde Eski Türkçe'nin İzleri", *Turkish Studies* 6/1 (2011), 1827-1834.

SD Uçar Erdem, "Çağatay Türkçesi'nde Eski Türkçe'nin İzleri", 1827-1834.

K Uçar Erdem, Filiz Meltem. "Çağatay Türkçesi'nde Eski Türkçe'nin İzleri", *Turkish Studies* 6/1 (2011): 1827-1834.

Dergi makalesi, çeviri

İD A. K. Borovkov, "Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevai", çev. Rasime Uygun, *TDAY-Belleten*, (1954), 59-96.

SD Borovkov, "Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevai", 59-96.

K Borovkov, A. K. "Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şir Nevai", Çeviren Rasime Uygun. *TDAY-Belleten* (1954): 59-96.

Dergi makalesi, elektronik

Eğer DOI (Digital Object Identifier) numarası verilmiş ise eklenir. Eğer yoksa ve yayıncı veya bilim dalı gerekli kılıyor ise erişim tarihi eklenir.

İD Murat Yümlü, "Yarım Asra Ulaşan Basın Emeği Işığında Gazeteci Abidin Dâver", *Türkiyat Mecmuası* 29/1 (2019): 244, erişim 7 Eylül 2019, doi.org/10.18345/iuturkiyat.560284.

SD Yümlü, "Yarım Asra Ulaşan Basın Emeği Işığında Gazeteci Abidin Dâver", 244.

K Yümlü, Murat. "Yarım Asra Ulaşan Basın Emeği Işığında Gazeteci Abidin Dâver", *Türkiyat Mecmuası* 29/1 (2019): 249-299. Erişim 7 Eylül 2019. doi.org/10.18345/iuturkiyat.560284.

Gazete makalesi, baskı

İD Adnan Adivar, "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller," *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948, 2.

SD Adivar, "Fikir Hareketleri," 2.

K Adivar, Adnan. "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller." *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948.

Gazete haberi, elektronik

Gazete makale ve haberleri genellikle kaynakçaya alınmaz. Alındığı takdirde yukarıdaki gösterimler kullanılır. Makalenin veya haberin yazarı belli değilse referansa haber veya makalenin başlığı ile başlanır.

İD "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü," *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018, erişim 14 Mart 2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun__dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

SD "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü."

K "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü." *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018. Erişim 14 Mart 2018. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun__dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

Kitap tanıtımı

İD Muhammed Doruk, "Derbendnâme", Gökçe Yükselen Peler'in *Derbendnâme* adlı eserinin tanıtımı, *Türkiyat Mecmuası*, 28/2 (2018), 333, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/597501

SD Doruk, "Derbendnâme", 334.

K Doruk, Muhammed. "Derbendnâme". Gökçe Yükselen Peler'in *Derbendnâme* adlı eserinin tanıtımı. *Türkiyat Mecmuası*, 28/2 (2018): 333-338. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/597501.

Tez

İD Emine Temel, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Nur ve Furkan Sureleri) (İnceleme-Dizin-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)* (Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2013), 90.

SD Temel, "Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Nur ve Furkan Sureleri) (İnceleme-Dizin-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)," 90.

K Temel, Emine. *"Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Nur ve Furkan Sureleri) (İnceleme-Dizin-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*. Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

Ansiklopedi maddesi

İD Ahmet Temir, "Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 8, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 416-432.

SD Temir, "Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı", 416-432.

K Temir, Ahmet. "Moğol (Veya Türk-Moğol) Hanlığı". *Türkler Ansiklopedisi*. 8: 416-432. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Yayımlanmamış bildiri

İD Erdal İnönü ve Harun Doğan, "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar" (Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004).

SD İnönü ve Doğan, "Türk Bilimcilerinin."

K İnönü, Erdal ve Harun Doğan. "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar." Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004.

Yazma eser

İD Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 48a.

SD Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, T6833, 51b.

K Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 1a-70b.

İD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 26a.

SD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, Ayasofya 3682, 23b.

K Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 1a-311a, Kopyalanma tarihi 10 Rebiülevvel 1135 (19 Aralık 1722).

Arşiv belgesi

İD Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

SD BOA, C.AS. 71/3352.

K Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

İD Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

SD TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

K Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Web sitesi

ID "Bilginin İzinde," Bilim Tarihi, erişim 14 Mart 2018, http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html

SD "Bilginin İzinde."

K Bilim Tarihi. "Bilginin İzinde." Erişim 14 Mart 2018.

http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html.

E-posta veya metin iletisi

Genellikle yalnızca dipnotlarda verilir. Kaynakçada yer alma zorunluluğu yoktur.

d Ahmet Temir, yazara e-posta iletisi, 16.10.2015.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Makalenin türünün belirtilmiş olduğu
- Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi varsa, bunun belirtildiği
- İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- Referansların derginin benimsediği Chicago Style of Manual 16. edisyonuna uygun olarak düzenlendiği
- Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
  - ✓ Makalenin kategorisi
  - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
  - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi), e-posta adresleri
  - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
  - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
- Makale ana metni
  - ✓ Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.
  - ✓ Türkçe ve İngilizce başlık
  - ✓ Özetler: 150-250 kelime Türkçe, 150-250 kelime İngilizce öz ile 650-800 kelime İngilizce geniş özet.
  - ✓ Anahtar Kelimeler: 5 adet Türkçe ve 5 adet İngilizce
  - ✓ Makale ana metin bölümleri
  - ✓ Finansal destek (varsa belirtiniz)
  - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
  - ✓ Teşekkür (varsa belirtiniz)
  - ✓ Kaynaklar
  - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

DESCRIPTION

Journal of Turkology - Türkiye Mecmuası is the publication of Istanbul University Research Institute of Turkology. It is an open access, scholarly, peer-reviewed journal published biannually in June and December. The journal was founded in 1925. Manuscripts submitted for publication should be in Turkish or English.

AIM AND SCOPE

Journal of Turkology - Türkiye Mecmuası aims to contribute to the dissemination of scientific knowledge through publication of high quality articles in accordance with the international publishing standards and contribute to the scientific community in the field of turkology.

The journal publishes studies in the fields of Turkish Language, Turkish Literature, Turkish History, Turkish Art and Turkish Culture in general.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal. The journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

Short presentations that took place in scientific meetings can be referred if indicated in the article. The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author.

COPYRIGHT NOTICE

Authors publishing with Journal of Turkology - Türkiye Mecmuası retain the copyright to their work, licensing it under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.

Open Access Statement

Journal of Turkology - Türkiye Mecmuası is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes,

users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in Journal of Turkology - Türkiyat Mecmuası are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>)

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

Journal of Turkology - Türkiyat Mecmuası is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), to access the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publishers) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Journal of Turkology - Türkiyat Mecmuası adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the **Copyright Agreement Form**. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Language

The language of the journal is both Turkish and English.

Manuscript Organization and Submission

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed at <https://dergipark.org.tr/iuturkiyat> and it must be accompanied by a TitlePage specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, **Copyright Agreement Form** that has to be signed by all authors must be submitted.

1. Manuscripts should be prepared using the **Article Template**. Due to double blind peer review, manuscript file must not include any information about the author.
2. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, ORCID, postal address, phone, mobile phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
3. Before the introduction part, there should be an abstract of 150-250 words both in English and in Turkish. An extended abstract in English between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used is to be included following the abstracts. If the manuscript is in English, extended abstract is not required. Underneath the abstracts, 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in Turkish and in English.
4. The manuscripts should contain mainly these components: title, abstract and keywords; sections, references, tables and figures.
5. **Article Types**

Research Article: Original research articles report substantial and original scientific results within the journal scope. Original research articles are comprised of Abstract, Key Words, Introduction, Methods, Results, Discussion, Conclusion, References and Figures, Tables and Graphics.

Abstract: The abstracts in English and in Turkish must be between 150- 250 words and state aim, method, result and conclusions of the study.

Introduction: This section must contain a clear statement of the general and specific objectives as well as the hypotheses which the work is designed to test. It should also give a brief account of the reported literature. It should clearly state the primary and secondary purposes of the article. Only, the actual references related with the issues have to be indicated and data or findings related with the current study must not be included in this section.

Methods: This section must contain explicit, concise descriptions of all procedures, materials and methods (i.e. data sources, participants, scales, interviews/reviews, basic measurements, applications, statistical methods) used in the investigation to enable the reader to judge their accuracy, reproducibility, etc. This section should include the known findings at the beginning of the study and the findings during the study must be reported in results section.

Results: The results should be presented in logical sequence in the text, tables, and figures, giving the main or most important findings first. The all the data in the tables or figures should not be repeated in the text; only the most important observations must be emphasized or summarized..

Discussion: The findings of the study, the findings and results which support or do not support the hypothesis of the study should be discussed, results should be compared and contrasted with findings of other studies in the literature and the different findings from other studies should be explained. The new and important aspects of the study and the conclusions that follow from them should be emphasized. The data or other information given in the Introduction or the Results section should not be repeated in detail.

Conclusions: Conclusions derived from the study should be stated.. The conclusions should be linked with the goals of the study but unqualified statements and conclusions not adequately supported by the data should be avoided. New hypotheses should be stated when warranted, but should be labeled clearly as such.

Figures, Tables and Graphics: Figures, Tables and Graphics should be numbered in Arabic numerals in the text. The places of the figures, tables and graphics should be signed in the text. Figures, tables and graphics materials should be ".jpg, .tiff or .jpeg" format and they should be submitted with the article. These materials should be min. 300 pixels and they must not be bigger than page size. If there are visuals more than one, each one must be enumerated. (For Example, Picture 1, Map 1, Figure 1 etc.) The pictures, maps and other appendixes that are shown in bracket should be added at the end of the article.

Review Article: Reviews prepared by authors who have extensive knowledge on a particular field and whose scientific background has been translated into a high volume of publications with a high citation potential are welcomed. These authors may even be invited by the journal. Review article should contain title, abstract and keywords; body text with sections, and references.

6. References should be in accordance with Chicago Style of Manual 16th Edition.
7. Authors are responsible for all statements made in their work submitted to the Journal for publication.

References

Reference Style and Format

Journal of Turkology – Türkiyat Mecmuası complies with Chicago Style of Manual 16th Edition for referencing and quoting.

Authors who would send proposals to the journal are kindly invited to follow the examples given below when writing the footnotes and compiling the bibliography. These examples are borrowed from the Chicago Style of Manual (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html). A few more examples have also been added. Further information and numerous examples about the “notes and bibliography” system are available at the 14th and 15th chapters of the Chicago Manual of Style (16th edition).

Examples:

FF first footnote, **NF** next/short footnotes, **B** bibliography

Book, one, two or three authors

For four or more authors, each of them is cited in the bibliography, only the first author's name is cited in footnotes and “et al.” is added next to it, which stands for “and the others”.

FF Clauson, Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century*, (Oxford: Clarendon Press, 1972), 55.

NF Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century*, 55.

B Gerard Clauson. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century*. Oxford: Clarendon Press, 1972.

FF A. Nazarov Bakhtiyar, Denis Sinor, *Essays on Uzbeks History, Culture and Language*, Research Institute for Inner Asian Studies, (Bloomington: Indiana University, 1993), 55.

NF Bakhtiyar ve Sinor, *Essays on Uzbeks History, Culture and Language*, 55.

B Bakhtiyar, A. Nazarov ve Denis Sinor. *Essays on Uzbeks History, Culture and Language*. Bloomington: Indiana University, 1993.

FF E.R. Tenişev, A.M. Şçerbak, D.M. Nasilov, V.M. Nadelyayev, *Drevnetyurkskiy Slovar*, XXXVIII, (Leningrad: Izdatel'stvo <<Nauka>>Leningradskoe Otdelenir, 1969), 60.

NF Tenişev, Şçerbak, Nasilov, Nadelyayev, *Drevnetyurkskiy Slovar*, 25.

B Tenişev, E.R., A.M. Şçerbak, D.M. Nasilov, V.M. Nadelyayev, *Drevnetyurkskiy Slovar*. XXXVIII. Leningrad: Izdatel'stvo <<Nauka>>Leningradskoe Otdelenir, 1969.

BOOK, if there is an editor/translator in addition to the author

If there is an editor, then one should cite it as “ed.” instead of “trans.” in footnotes; as for the bibliography “Edited by” instead of “Translated by”.

FF Peter B. Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, trans. Osman Karatay, (America: Harrassowitz Verlag, 1992), 36.

NF Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, 36.

B Golden, Peter B. *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. Translated by Osman Karatay. America: Harrassowitz Verlag, 1992.

BOOK, voluminous

FF Robert Dankoff, James Kelley, *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk*, (Harvard: University Printing Office, 1985), 4: 100.

NF Robert Dankoff, James Kelley, *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk*, 1: 90.

B Dankoff, Robert, James Kelley, *Mahmûd al-Kashgarî, Compendium of the Turkic Dialects-Dîwân Lugât at-Turk*. 4 cilt. Harvard: University Printing Office, 1985.

A chapter/section in a book

FF Beatrice Forbes Manz, "Timur", *The Rise and Rule of Tamerlane*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 90-120.

NF Manz, "Timur", 90-120.

B Manz, Beatrice Forbes. "Timur", *The Rise and Rule of Tamerlane* içinde, 90-120. Cambridge: Cambridge University, 1989.

Preface, presentment, introduction and similar parts in a book

FF Maria Eva Subtelny, *Timurids in Transition*, Preface to the book titled *Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran* (Boston: Brill, Leiden ,2007), 5.

NF Subtelny, önsöz, 5.

B Subtelny, Maria Eva. *Timurids in Transition*, Preface to the book titled *Turko-Persian Politics and Acculturation in Medieval Iran*, 5. Boston: Brill, Leiden, 2007.

BOOK, electronically published

If the book is published in multiple formats, the one that is used is cited. URL is given for the online books that are cited. The access date can be added on preference. If the page number is missing, either the title of chapter or another number can be added.

FF Peter Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples* (America: Harrassowitz Verlag, 1992), Accessed September 18, 2019.

https://www.researchgate.net/publication/281319978_An_Introduction_to_the_History_of_the_Turkic_Peoples

NF Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, 206.

B Golden, Peter. *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. America: Harrassowitz Verlag, 1992. Accessed September 18, 2019. https://www.researchgate.net/publication/281319978_An_Introduction_to_the_History_of_the_Turkic_Peoples

Journal article, copyright

FF John E. Woods, "The Rise of Timürid Historiography", *Journal of Near Eastern Studies*, 46/2 (1987), 81-108.

NF Woods, "The Rise of Timürid Historiography", 81-108.

B Woods, John E. "The Rise of Timürid Historiography", *Journal of Near Eastern Studies*, 46/2 (1987), 81-108.

Journal article, translation

FF Michiko Kakutani. "Friendship Takes a Path That Diverges", by Zadie Smith, *Review of Swing Time*, New York Times, (2016), 69-90.

NF Kakutani, "Friendship Takes a Path That Diverges", 69-90.

B Kakutani, Michiko, "Friendship Takes a Path That Diverges", by Zadie Smith, *Review of Swing Time*. New York Times. 2016: 69-90.

Journal article, electronic

DOI (Digital Object Identifier) number should be cited if it was specified. If not, and if also the publisher or the research area requires it, the access date is cited.

FF Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality", *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.

NF Keng, Lin, Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality", 1–34.

B Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality", *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.

Newspaper article, published

FF Rebecca Mead, "The Prophet of Dystopia", *New Yorker*, April 17, 2017, 2.

NF Mead, "The Prophet of Dystopia", 2.

B Mead, Rebecca, "The Prophet of Dystopia", *New Yorker*, April 17, 2017.

Newspaper article/report, electronic

Newspaper articles or reports do not usually take place in bibliographies. Otherwise, the above citation forms are used. If the author of an article or report is not specified, then the citation should begin with the title of article/report.

FF "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera." *New York Times*, March 8, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

NF "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera."

B "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera." *New York Times*, March 8, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

Book Review

FF Michiko Kakutani, "Friendship Takes a Path That Diverges.", *Review of Swing Time*, by Zadie Smith, *New York Times*, 7 (2016), 67.

NF Kakutani, "Friendship Takes a Path That Diverges.", 67.

B Kakutani, Michiko. 2016. "Friendship Takes a Path That Diverges." *Review of Swing Time*, by Zadie Smith. *New York Times*, November 7, 2016.

Thesis

FF Cynthia Lillian Rutz, "King Lear and Its Folktale Analogues". (PhD diss. University of Chicago. 2013), 90.

NF Rutz, "King Lear and Its Folktale Analogues", 90.

B Rutz, Cynthia Lillian. 2013. "King Lear and Its Folktale Analogues." PhD diss., University of Chicago.

Encyclopedia entry

FF Ahmet Temir, "Mongol (or Turko-Mongol) Khanate", *Encyclopedia of Turks*, v. 8, (Ankara: Yeni Türkiye Publications, 2002), 416-432.

NF Temir, Mongol (or Turko-Mongol) Khanate"; 416-432.

B Temir, Ahmet. "Mongol (or Turko-Mongol) Khanate". *Encyclopedia of Turks*. 8: 416-432. Ankara: Yeni Türkiye Publications, 2002.

Unpublished announcement

FF Erdal İnönü and Harun Doğan, "Some Discoveries that are Named After Turkish Scientists" (The announcement that was presented in the II. National Symposium of History of Science and Philosophy Work Group, Assos, 18-20th June 2004).

NF İnönü and Doğan, "Some Discoveries."

B İnönü, Erdal and Harun Doğan. "Some Discoveries that are Named After Turkish Scientists". The announcement that was presented in the II. National Symposium of History of Science and Philosophy Work Group, Assos, 18-20th June 2004.

Manuscript

FF Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, İstanbul, İstanbul University The Library of Rare Collection, T6833, 48a.

NF Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, T6833, 51b.

B Feyzi, Muhadarat-ı Feyzi, İstanbul, İstanbul University The Library of Rare Collection, T6833, 1a-70b.

FF Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Library, Ayasofya 3682, 26a.

NF Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, Ayasofya 3682, 23b.

B Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Library, Ayasofya 3682, 1a-311a, Copy date 10 Rebiülevvel 1135 (19th December 1722).

Archive document

FF The Ottoman Archives of the Prime Ministry (OAPM), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (April 07, 1797).

NF OAPM, C.AS. 71/3352.

B The Ottoman Archives of the Prime Ministry (OAPM). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (April 07, 1920).

FF Topkapı Palace Museum Archives (TPMA), E. 3202-2=597-2-7.

NF TPMA, E. 3202-2=597-2-7.

B Topkapı Palace Museum Archives (TPMA). E. 3202-2=597-2-7.

Website

FF Yale University. n.d. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

NF "About Yale: Yale Facts."

B Yale University. n.d. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

E-mail or text message

Usually they are only cited in footnotes. There is no requirement for giving any bibliographical reference.

Footnote: Robert Dankoff, E-mail message to the author, 16.10.2015.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Confirm that the category of the manuscript is specified.
- Confirm that "the paper is not under consideration for publication in another journal".
- Confirm that disclosure of any commercial or financial involvement is provided.
- Confirm that last control for fluent English was done.
- Confirm that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- Confirm that the references cited in the text and listed in the references section are in with Chicago Style of Manual 16th Edition.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
  - ✓ The category of the manuscript
  - ✓ The title of the manuscript
  - ✓ All authors' names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
  - ✓ Corresponding author's email address, full postal address, telephone and fax number
  - ✓ ORCIDs of all authors.
- Main Manuscript Document
  - ✓ Important: Please avoid mentioning the the author (s) names in the manuscript
  - ✓ The title of the manuscript
  - ✓ Abstract (150-250 words)
  - ✓ Key words: 5 words
  - ✓ Body text sections
  - ✓ Grant support (if exists)
  - ✓ Conflict of interest (if exists)
  - ✓ Acknowledgement (if exists)
  - ✓ References
  - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, explanation, captions)

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Journal of Turkoology
Dergi Adı: Türkiyat Mecmuası

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author <i>Sorumlu Yazar</i>	
Title of Manuscript <i>Makalenin Başlığı</i>	
Acceptance date <i>Kabul Tarihi</i>	
List of authors <i>Yazarların Listesi</i>	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, Short communication, etc.) <i>Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, Kısa bildiri, v.b.)</i>

Responsible/Corresponding Author:

Sorumlu Yazar:

University/company/institution	<i>Çalıştığı kurum</i>	
Address	<i>Posta adresi</i>	
E-mail	<i>E-posta</i>	
Phone; mobile phone	<i>Telefon no; GSM no</i>	

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.
The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights; to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations, the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale.
All materials related to manuscripts, accepted or rejected, including photographs, original figures etc., will be kept by İSTANBUL UNIVERSITY for one year following the editor's decision. These materials will then be destroyed.
I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury.
This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını,
Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler.
Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfı bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.
Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işyerininin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemesiz kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır.
Yayımlanan veya yayıma kabul edilmeyen makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'ne saklanır ve bu sürenin sonunda imha edilir.
Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslara vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz.
Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz.
Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author: <i>Sorumlu Yazar:</i>	Signature / İmza	Date / Tarih
		...../...../.....